МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 83. ТОМ 1
ISSUE 83. VOLUME 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 2 від 27.02.2025 р.)

Актуальні питання гуманітарних наук: / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2025. – Вип. 83. Том 1. – 356 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Заєць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет) **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В. –** кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кадидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Реєстрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74,
факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2025
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2025

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 2 from 27.02.2025)

Humanities science current issues / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House "Helvetica", 2025. – Issue 83. Volume 1. – 356 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushniy** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszałek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Distribution languages: Ukrainian, English, Polish, German, French, Bulgarian, Romanian.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2025
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2025

ІСТОРІЯ

УДК 930.85.05
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-1

Роман БЕРЕСТ,
orcid.org/0000-0001-7405-2020
доктор історичних наук,
професор кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) berest_liet@ukr.net

Олег ПЕТРИК,
orcid.org/0000-0002-4245-3839
кандидат мистецтва,
професор кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) Oleh.Petryk@lnu.edu.ua

ВІД СВІТОВИХ ОПЕРНИХ СЦЕН ДО ФРОНТОВИХ ОКОПІВ УКРАЇНИ: СИНТЕЗ МИСТЕЦТВА І ПАТРІОТИЗМУ (ДО 50-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СЛІПАКА)

У статті проведено комплексне дослідження життя та творчої діяльності українського оперного співака та захисника України Василя Сліпака. Його постать – це приклад синтезу мистецької кар'єри та відданості своїй державі, адже він був не лише талановитим митцем та активним громадським діячем, а й великим патріотом, захисником незалежності України. В процесі підготовки статті використано широкий спектр методів дослідження: біографічний аналіз, аналіз творчості та соціокультурний контекст. Дослідження базується на аналізі першоджерел, таких як інтерв'ю, документи, а також на вторинних джерелах – наукових працях та публікаціях у медіа. Простежено становлення та формування світогляду від ранніх років до визнання на світовій оперній сцені та участі в АТО 2015 року.

Особливо детально розглянуто творчий шлях Василя Сліпака, вплив української культури на формування його багатогранного творчого світогляду, різноманітність репертуару, унікальний вокальний талант, який неймовірно захоплював переповнені найкращі глядацькі зали багатьох країн та велику любов до рідної землі, її талановитого й роботящого народу над яким нависла смертельна загроза поневолення з боку російського окупанта. Це зумовило повернення Василя Сліпака з еміграції додому в стрій захисників рідної Батьківщини. Важливим аспектом дослідження став аналіз громадянської позиції В. Сліпака та його участі в АТО. Наведено приклади волонтерської діяльності оперного співака та описано його три поїзди на фронтову лінію у 2015–2016 рр. Василь Сліпак став символом сучасної України, який втілив у собі ідеали свободи, незалежності та самопожертви, адже у пам'ять про нього відбуваються конкурси, фестивалі, благодійні концерти, пишуть книги, створюють музейні виставки, знімають документальні фільми тощо. Дослідження дозволило зібрати та синтезувати вагомі аспекти життя та діяльності Василя Сліпака, створити цілісне уявлення про його особистість.

Ключові слова: *історія, українська культура, опера, музика, мистецтво, патріотизм.*

Roman BEREST,
orcid.org/0000-0001-7405-2020
Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of Directing and Choreography
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) Berest_liet@ukr.net

Oleg PETRYK,
orcid.org/0000-0002-4245-3839
Candidate of Arts, Professor of the Department of Directing and Choreography
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) Oleh.Petryk@lnu.edu.ua

FROM THE WORLD OPERA STAGE TO THE FRONT THE TRENCHES OF UKRAINE: A SYNTHESIS OF ART AND PATRIOTISM (TO THE 50TH ANNIVERSARY OF VASYL SLIPAK'S BIRTHDAY)

The article provides a comprehensive study of the life and creative activity of the Ukrainian opera singer and defender of Ukraine, Vasyl Slipak. His figure is an example of the synthesis of an artistic career and devotion to his country, because he was not only a talented artist and an active public figure, but also a great patriot, a defender of the independence of Ukraine. In the process of preparing the article, a wide range of methods was used research: biographical analysis, creative analysis and sociocultural context. The research is based on the analysis of primary sources, such as interviews, documents, as well as on secondary sources – scientific works and publications in the media. The formation and formation of the worldview from early years to recognition on the world opera stage and participation in the ATO in 2015 are traced.

The creative path of Vasyl Slipak, the influence of Ukrainian culture on the formation of his multifaceted creative worldview, the diversity of the repertoire, the unique vocal talent that incredibly captivated the overflowing best auditoriums of many countries, and the great love for his native land, its talented and hardworking people, which loomed over mortal threat of enslavement by the Russian occupier. This led to the return of Vasyl Slipak from emigration home to the defenders of his native Motherland. An important aspect of the research was the analysis of V.'s civic position. Slipak and his participation in ATO. Examples of the opera singer's volunteer activities are given and his three trains to the front line in 2015–2016 are described. Vasyl Slipak became a symbol of modern Ukraine, who embodied the ideals of freedom, independence and self-sacrifice, because in his memory competitions, festivals, charity concerts are held, books are written, museum exhibitions are created, documentaries are filmed, etc. The conducted research made it possible to collect and synthesize important aspects the life and activities of Vasyl Slipak, to create a complete picture of his personality.

Key words: *history, Ukrainian culture, opera, music, art, patriotism.*

Постановка проблеми. В історії є чимало особистостей, які, досягнувши вершин у світовому мистецтві, свідомо обирали шлях захисника рідної держави, демонструючи, що справжня патріотична відданість не має меж і може поєднуватися з найвищими досягненнями в мистецтві, а їхній життєвий вибір став прикладом для мільйонів людей. Однією з таких постатей є Василь Сліпак – оперний співак світових оперних сцен та захисник України. Він став прикладом поєднання високого мистецтва, активної громадянської позиції, любові до рідної землі., патріотизму та самопожертви. Дослідження особистості Василя Сліпака є актуальним завданням для української історії, мистецтвознавства та культурології, оскільки він не лише досягнув вершин у своїй професії: його вокальні дані, артистизм та інтерпретація класичних оперних партій здобули визнання у всьому світі, а й активно відстоював ідеали демократії, свободи та незалежності. Тому важливо комплексно дослідити значення особистості Василя Сліпака для української історії, оскільки це дозволить глибше зрозуміти процеси, які відбуваються в нашій державі.

Аналіз дослідження. Вивчення теми дослідження демонструє, що на сьогодні є багато матеріалів про життя та діяльність Василя Сліпака, зокрема життя та діяльність митця досліджували І. Вовк, С. Бояркевич, М. Верещиця, Н. Гумницька, І. Лишнівська, Н. Письменна та інші. Проте більшість досліджень зосереджена на окремих аспектах його біографії: вокальній майстерності або громадській діяльності, тому є потреба у створенні комплексного наукового дослідження, яке б охопило всі аспекти його життя та творчості.

Метою статті є комплексне дослідження формування особистості та творчої діяльності Василя Сліпака.

Виклад основного матеріал. Василь Сліпак – приклад того, як високе мистецтво і реальність війни можуть поєднатися в житті однієї людини. Оперний співак світового рівня обрав шлях воїна і віддав своє життя за незалежність України. Його життєвий шлях – це вибір між сценою і фронтом, між мистецтвом і обов'язком перед Батьківщиною.

Василь Сліпак народився 20 грудня 1974 р. у Львові. Мати, Надія Василівна, працювала в конструкторському бюро, а батько, Ярослав Володимирович, був спеціалістом виробничого підрозділу. Тому музичний дар хлопчика став для родини несподіванкою. Його, як і своє ім'я, Василь успадкував від дідуся, який мав унікальний голос. Змалечку Василеві заклали цінність, що супроводжували його все життя: Бог, Родина, Україна. Крім захоплення співом Василь чудово малював: у відділі діаспори Львівського історичного музею зберігається 41 малюнок Василя Сліпака, які передав туди брат Орест у пам'ять про загиблого (Вовк, 2020: 6).

Василь згадував, що в дитинстві найбільше на нього мали вплив народні пісні, адже вони наповнювали його серце. Особливо йому запам'яталося виконання пісні тріо Мареничів на сільському весіллі (Лешнівська, 2018: 3).

1980 р. Василь Сліпак почав навчатися у середній школі № 46 (нині – ліцей № 46 імені В'ячеслава

Чорновола Львівської міської ради). У третьому класі в життя хлопця відбувся важливий етап становлення. Тоді старший брат Орест запропонував йому долучитись до Львівської хорової капели «Дударик» (нині – Львівська державна академічна хорова капела «Дударик») під керівництвом народного артиста України Миколи Кацала (1983–1994 рр.). З цим колективом він вперше у 1990 р. побував у концертному турі в США і Канаді (Карась, 2018: 20). У складі хорової капели Василь Сліпак виступав у найпрестижніших концертних залах України (Національна філармонія України, Національний палац мистецтв «Україна», Національна опера України ім. Тараса Шевченка) та світу (собор Паризької Богоматері у Франції, Карнегі-Хол у США, зал West Edmonton Mall та Ванкувер Ейр Плейс у Канаді, Домський собор у Латвії, Варшавську філармонію в Польщі, а також у Литві, Естонії, Грузії, Молдові, Угорщині, Словаччині, Австрії, Італії, Ватикані, Бельгії, Нідерландах та Швейцарії).

Разом з капелою він отримав змогу виступати на світових сценах; брати участь у Міжнародному хоровому фестивалі у місті Паувел-Рівер, Міжнародному фестивалі у Ванкувері (Канада, 1990 р.), VI Всесвітньому дні молоді у Ченстохові (Польща, 1991 р.), де головним гостем був Папа Римський Іван Павло II; у II Міжнародному фестивалі духовної музики «Gaude Mater» (Ченстохова, Польща: 1992 р.). Музичний смак та репертуарні вподобання майбутнього оперного співака з'являлись під впливом видатних зразків української та світової музики, зокрема концертів Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Березовського, колядок і щедрівок в обробках М. Лисенка та М. Леонтовича. Неабиякий вплив на Василя Сліпака мала співпраця з відомими українськими співаками: Людмилою Божко, Наталією Свободою, Володимиром Ігнатенком і Ніною Матвієнко (Гумницька, 2017: 3–4).

1992 р. Василь Сліпак вступив на навчання до Львівського вищого державного музичного інституту імені Миколи Лисенка (тепер – Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка) і став студентом класу сольного співу народної артистки України, лауреатки Національної премії України ім. Т. Шевченка, професорки Марії Байко. Під її керівництвом він зміг опанувати значну частину репертуару із творів українських і західноєвропейських композиторів. Зокрема, В. Сліпак успішно виконував партії Алкіда з однойменної опери Дмитра Бортнянського та Лебедя у «Карміна Бурана» Карла Орфа. Саме під час навчання виявився його потужний творчий потенціал.

Випадкова зустріч старшого брата Василя Сліпака з композитором українського походження Мар'яном Кузаном у Франції стала переломним моментом у кар'єрі хлопця. Завдяки цій зустрічі, талант молодого співака було почуто далеко за межами України у місті Клермон-Феррані, Франція. Василь Сліпак єдиний із конкурсантів, хто співав пісні рідною мовою, за що здобув Гран-прі та Гран-прі глядацьких симпатій. Цей дебют відкрив перед Василем двері до європейських сцен. 1994 р. Василь Сліпак отримав дозвіл виступити зі своєю програмою (концерт із творів української народної музики) у Парижі, а згодом із сольним концертом в місті Віші (Франція) (Гумницька, 2017: 6).

Значну роль у творчій діяльності Василя Сліпака відіграв композитор Олександр Козаренко, який так згадував про свою зустріч із оперним співаком: «У 1994 р. я написав камерну кантату «П'єро мертвопетлює» на слова Михайла Семенка для голосу, якого не існувало. Я почув його у сні. Йду коридорами консерваторії, у портфелі – новий твір. І раптом чую, як у класі Марії Байко хтось чудово співає «Ave Maria» Джуліо Каччіні. Зайшов до класу, познайомився і запропонував йому вперше виконати мій твір. Через півроку у Львівській філармонії з успіхом відбулася прем'єра». О. Козаренко характеризував Василя Сліпака як видатного оперного виконавця із величезним вокальним діапазоном справжнього європейського рівня (Карась, 2018: 21).

Двоюрідний брат В. Сліпака Володимир Омелян зазначає, що Василь був енергійним та сповненим оптимізму: «Два метри зросту, прямий хребет і правда з вуст. Він жив тим, що робив. Не просто співав, а був героєм сцени. Так і воював» (Верещиця, Народна думка, 01.07.2016).

Наступні роки Василя Сліпака стали продуктивними у плані професійного зростання та розвитку. Співак брав участь у 2-денному музичному марафоні Першого міжнародного фестивалю сучасного мистецтва «Два дні і дві ночі нової музики» в Одесі, у телевізійній передачі «Класік-прем'єр», зйомки якої відбувались у Національному палаці мистецтв «Україна». Він провів сольний концерт у Києві в рамках Міжнародного молодіжного форуму, де звучала модерна музика та бароко, взяв участь у концерті Міжнародного фестивалю сучасної музики «Контрасти», що відбувся у Львівській обласній філармонії, де прозвучав оркестровий твір Ігоря Щербакова «Арія Пассіоне», брав участь в опері «Дідона й Еней» Генрі Перселла, де Василь Сліпак відразу виконав три арії: Відьмака (контртенор), Духа Меркурія

(баритон) і Юги (тенор) (Гумницька, 2017: 6–7). Ігор Щербаков згадував: «… партію сопрано співав височенний, двох метрів зросту, Василь Сліпак, причому так артистично й майстерно, що зал Будинку вчених стогнав від захвату. І диригент Ігор Андрієвський повністю повторив цей чудовий твір на біс. Це був єдиний випадок за всі фестивалі, коли твір повторили повністю. Прямо шаленство!» (Карась, 2018: 21).

Василь Сліпак успішно подолав конкурсне випробування на вступ до складу Паризької національної опери, а згодом почав сольну кар'єру у країнах Європи. Крім української, співак вільно володів багатьма іноземними мовами: італійською, французькою, англійською, німецькою, іспанською, польською, що давало йому можливість виступати в багатьох іноземних країнах («Літературна Україна», 2016: 6).

Після здобуття визнання Василь Сліпак перебував на піку слави. Його вокальна майстерність проявлялась в операх «Гра любові і випадку» П'єра Карле де Шамблена Маріво, «Кармен» Ж. Бізе, «Дон Карлос» Дж. Верді.

Також він продовжував брати участь у Міжнародних фестивалях «Дні музики краківських композиторів», «Мистецьке березілля. Музика» (Київ), Першому фестивалі «Золотоверхий Київ», Міжнародному пісенному конкурсі у місті Марманді (Франція) (Гумницька, 2017: 6–7).

Василь Сліпак виконував багато сольних арій, але найулюбленішою для нього була партія Мефістофеля в опері «Фауст» Ш. Гуно. Звідси і з'явився позивний «Міф», з яким Василь Сліпак воював на передовій (Верещиця, «Народна думка», 01.07.2016).

Незважаючи на свою популярність у світі, Василь Сліпак займав активну громадянську позицію: йому двічі пропонували французьке громадянство, але він відмовлявся. Василь Сліпак був прихильником демократичної України, тому брав активну участь у Помаранчевій революції, а під час Революції Гідності створив волонтерський рух у Франції, адже не мав змоги приїхати до Києва. Василь Сліпак передавав гуманітарну допомогу на Майдан, проводив мітинг солідарності на підтримку Євромайдану та маніфестацію у Парижі проти агресії росії (Гумницька, 2017: 11–12).

Значуще місце в житті Василя Сліпака займала волонтерська діяльність. Після проголошення незалежності він був серед перших, хто долучався до волонтерських рухів. На перші зібрані волонтерські гроші Василь Сліпак купив машину «Форд» для «Правого сектора». З нагоди Дня Незалежності України він організував і провів у Парижі фотосесію учасників в українському національному одязі – акцію «Смайли для України». В тому ж році спільно з європейськими оперними співаками, Василь Сліпак створив фонд «Opera-friends for children/ Опера-друзі для дітей» – гуманітарну некомерційну організацію (Гумницька, 2017: 11–12).

Уперше Василь Сліпак поїхав в зону бойових дій у травні 2015 р., де був близько місяця: воював у Пісках у районі Донецького аеропорту, брав участь у боях за Авдіївку у складі 1-ї окремої штурмової роти 7-го окремого батальйону Добровольчого українського корпусу. Потім повернувся в Париж, де намагався усіма способами доносити світовій спільноті про війну в Україні. Василь Сліпак казав: «Як чоловік, можу бути на війні, а як артист – можу робити максимальну промоцію України у Франції». Вдруге Василь поїхав у Маріуполь у вересні 2015 р., а в жовтні повернувся до Парижа. Сам співак говорив: «Усі найкращі моменти свого життя я проживаю на Батьківщині, і думаю, багато українців зараз би мали відчувати унікальність історичного моменту. Я мушу бути там, на війні. Бо саме там, на Сході, на фронті, пишеться історія України» (Гумницька, 2017: 23).

У телевізійних інтерв'ю Василь Сліпак говорив: «Україна сильна завдяки своєму народу!» і закликав політиків почути свій народ: «Моя професія – співак. Там я граю. В Україні – я справжній, я не граю ролі, я проживаю тут найунікальніші моменти свого життя. Наше завдання – перемогти, довести справу до кінця» (Петренко, Суспільне культура, 18.12.2020).

Побратим Василя Сліпака, який воював з ним на передовій згадував, що Василь брав участь у боях, відлучався на концерти і потім знову повертався на фронт, він не тільки воював, а й надсилав багато допомоги: «Це нічого, що Вася був не професійний військовий, а артист навчитися воювати, коли любиш свою країну, не складно, головне бажання і віра. Він на своєму прикладі показав, що таке любити Батьківщину по-справжньому. До речі, воїн з нього вийшов хороший. А ще він співав нам…» (Антоненко, День, 01.07.2016).

Втретє Василь Сліпак поїхав на Донбас 18 червня 2016 р. Він передавав гуманітарну допомогу своїм побратимам і планував залишитися на фронті до зими. 29 червня Василь Сліпак виконував бойове завдання як кулеметник і загинув у бою близько 6:00 від ворожої кулі снайпера калібру 12.7 мм. Побратим Василя Сліпака розповідав: «Була атака з боку Дебальцевого. Спочатку по позиціях військових ЗСУ стріляли з артилерії, пізніше пішли танки і піхота. Сліпак сидів за

кулеметом. Крім нього, снайпер підстрелив двох військових, стан середньої важкості» (Бобкова, «Львівська пошта, 03.07.2016»).

Журналістка Анна Лазарєва писала: «Василь Сліпак належав саме до цього тонкого суспільного прошарку аристократів духу, що живуть принципами. Тим, хто існує від кар'єрного призначення до премії, від крутої автівки до престижного відпочинку, його не зрозуміти. Слава, кар'єра, оплески, популярність, Василь все це мав, але ніколи самопросуванням не опікувався. «Україна понад усе» не було для нього банальним гаслом. Він жив Україною і помер за неї» (Верещиця, «Народна думка», 01.07.2016).

Прощання з Василем Сліпаком відбулося 30 червня 2016 р. у Дніпрі, а 1 липня 2016 р. у Львові Преосвященний владика Венедикт, єпископ-помічник Львівської Архієпархії УГКЦ відправив поминальне богослужіння в Гарнізонному храмі святих апостолів Петра і Павла. Тисячі львів'ян прийшли попрощатись із Василем Сліпаком. Під час винесення труни люди ставали навколішки та висловлювали свою повагу вигуками «Слава Україні!» та «Герої не вмирають». Похоронна процесія просувалась під спів «Дударика» на Личаківський цвинтар, де Василя Сліпака поховали на полі почесних поховань № 76 (Антоненко, День, 01.07.2016).

Керівник хорової капели «Дударик» Дмитро Кацал (син Миколи Кацала) у інтерв'ю для газети «День» згадував: «Ми листувалися. Востаннє у грудні 2015-го. Знаю, що останнім часом він почав відсікати від себе все зайве і в розмові з близькими людьми, і в естетиці, і в побуті... Він фактично випродав усе, бо збирався переїздити в Україну і «з кінцями» йти на війну. Мені здається, що в нього змінилася свідомість, бо він розумів, що біда точиться, війні немає кінця-краю. І мені здається, що він відчував, що там потрібен. Можливо, навіть у ролі жертви. Чи людини, котра за собою щось і когось поведе. Але йому вже і волонтерства ставало замало.... Він і це пережив. Тобто людина трансформувалася, ви розумієте куди...» (Кацал, День, 06.07.2017).

Президент України Петро Порошенко посмертно надав Василю Сліпаку звання Героя України (Голодрига, Експрес, 23.02.2017). Також він отримав звання кавалера ордена «За мужність» (посмертно) та кавалера ордена «Золота зірка» (посмертно) (Кацал, День, 06.07.2017).

У пам'ять про Василя Сліпака створено чимало пам'яток, зокрема на фасаді ліцею № 46 ім. В'ячеслава Чорновола Львівської міської ради (2016 р.), де навчався співак встановлено меморіальну дошку, на якій викарбувано: «Випускник школи. Співак. Патріот. Воїн. Він любив Україну. Він жив для України. Він дарував світові свій талант з іменем України і загинув за Україну. Його смерть – це важливий заповіт для прийдешніх поколінь, це приклад великої сили національної самосвідомості» (Домарацький, Високий замок, 18.10.2016).

Від дня смерті і до сьогодні пам'ять Василя Сліпака вшановують на вечорах пам'яті: в Києві в музеї Миколи Лисенка, де друзі й побратими Василя ділилися спогадами про нього та декламували вірші (Кривда, Голос України, 22.12.2017), у Львівській обласній філармонії, де у рамках циклу «Музичні вечори Людвіга ван Бетховена» обговорювали життя Василя Сліпака (Львівська пошта, 08.12.2016) та музейних виставках – у музично-меморіальному музеї Соломії Крушельницької (Каталог тематичних виставок, 2012–2016) і Львівському історичному музеї (Недоспівана пісня…, 18.12.2024). У Львівській національній філармонії ім. М. Скорика заснували Всеукраїнський конкурс молодих вокалістів імені Василя Сліпака, який підтримують брати загиблого бійця. Солістка Варшавської опери Ольга Пасічник зазначила: «Цей конкурс особливий не тільки тому, що Василь – патрон світової опери, а й тому, що він відрізняється від усіх своєю непідкупністю та чесністю. Саме таким був і сам Василь він ненавидів корупцію» (Ільїна, Львівська пошта, 23.12.2017). Також 2018 р. у прокат вийшов документальний фільм з анімаційними вставками «Міф. За що загинув Василь Сліпак?», у якому режисери Іван Ясній та Леонід Кантер показали головного героя у повсякденному житті (Міф. За що загинув Василь Сліпак?, 08.02.2018).

Життя і творчість Василя Сліпака – це приклад того, як високе мистецтво і патріотична відданість можуть поєднуватися в одній людині. Борець не лише досяг вершин у світовому оперному мистецтві, але й віддав своє життя за незалежну Україну.

Висновки. Василь Сліпак – це гідний приклад поєднання таланту, патріотизму та самопожертви. Його життя і творчість стали символом боротьби за незалежність України. Дослідження та висвітлення особистості Василя Сліпака дозволяє глибше зрозуміти процеси формування національної ідентичності та сприяє збереженню культурної спадщини. Пам'ять про нього продовжує нагадувати про важливість боротьби за свободу і справедливість. Таким чином, подальше дослідження та висвітлення постаті Василя Сліпака є актуальним і перспективним. Воно дозволить конкретніше зрозуміти процеси, які

відбуваються в сучасному українському суспільстві. Результати цього дослідження можуть бути корисними для широкого кола читачів: істориків, культурологів, мистецтвознавців, а також усіх тих, хто цікавиться історією України та її видатними особистостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Недоспівана пісня» – виставка, присвячена Василю Сліпаку. URL: https://www.lhm.lviv.ua/event/nedospivana-pisnja-vistavka-prisvjachena-vasilju-slipaku.html
2. Антоненко А. Україна прощається з бійцем із позивним «Міф», який загинув на Донбасі. *День*. 2016. 1 липня.
3. Бобкова С. Тихі дні любові і миру. *Львівська пошта*. 2017. 3 червня.
4. Верещиця М. В останню путь провели Василя Сліпака. *Народна думка*. 2016. 1 липня.
5. Верещиця М. Корені загиблого на Донбасі оперного співака зі Мшани. *Народна думка*. 2016. 1 липня.
6. Вовк І. Василь Сліпак. Харків : Фоліо, 2020. 128 с.
7. Всесвітньо відомий оперний співак на фронті! Сильні слова Сліпака. URL: https://www.youtube.com/watch?v=tyPOT78cKI&ab_channel
8. Голодрига Ю. Василь Сліпак – Герой України. *Експрес*. 2017. 23 лютого.
9. Гумницька Н. Василь Сліпак. Ключ до феномену митця, героя, лицаря. *Слово Просвіти*. 2017. 13–19 липня.
10. Домарацький Р. Тут вчився Василь Сліпак. *Високий замок*. 2016. 18 жовтня.
11. Ільїна М. Той, хто творить історію. *Львівська пошта*. 2017. 23 грудня.
12. Каталог тематичних виставок (2012–2016 рр.) / Г. Тихобаєва [і ін.]. Музично-меморіал. музей С. Крушельницької у Львові.
13. Кацал Д. Музика любові й миру. *День*. 2017. 6 липня.
14. Кривда М. «Це так мало і так багато – любити свою землю!. *Голос України*. 2017. 22 грудня.
15. Музика любові й миру. Василь Сліпак : методико-бібліогр. матеріали / упоряд. : І. Лешнівська, Н. Письменна; ред. О. Букавіна; ред. І. Лешнівська; ЛОУНБ. Львів, 2018. 32 с.
16. Париж та Львів прощалися із маестро Василем Сліпаком, що загинув на фронті. URL: https://www.ugcc.fr/news/paryzh-ta-lvyv-proshhayutsya-yz-maestro-vasylem-slypakom-shho-zahynuv-na-fronty/
17. Пепа В. Від Батия – до імперії зла. *Літературна Україна*. 2016. 11 серпня.
18. Петренко К. За що помер Василь Сліпак: стрічку «Міф» про всесвітньо відомого оперного співака показали у Києві. 18.12.2020. URL: https://www. suspilne.media/culture/ 89308-u-kievi-pokazali-dokumentalnij-film-pro-zagiblogo-na-donbasi-opernogo-spivaka-vasila-slipaka/
19. Помер від кулі снайпера. ОУНівець розповів подробиці загибелі оперного співака на Донеччині. URL: https://www.tsn.ua/ato/pomer-vid-kuli-snaypera-gumenyuk-rozpoviv-podrobici-zagibeli-opernogo-spivaka-na-donechchini-682110.html
20. Урочиста меса для Героя. *Львівська пошта*. 2016. 8 грудня.
21. Фільм Міф 2018 онлайн українською мовою. URL: https://www. kinoukr.com/3659-mif.html

REFERENSES

1. «Nedospivana pisnia» – vystavka, prysviachena Vasyliu Slipaku. [“Unsung Song” is an exhibition dedicated to Vasyl Slipak]. URL: https://www.lhm.lviv.ua/ event/ nedospivana-pisnja-vistavka-prisvjachena-vasilju-slipaku.html. [in Ukrainian].
2. Antonenko A. (2016). Ukraina proshchaietsia z biitsem iz pozyvnym «Mif», yakyi zahynuv na Donbasi. [Ukraine says goodbye to a fighter with a positive «Myth» who died in Donbas]. Den. 1 lypnia. [in Ukrainian].
3. Bobkova S. (2017). Tykhi dni liubovi i myru. [Quiet days of love and peace]. Lvivska poshta. 3 chervnia. [in Ukrainian].
4. Vereshchytsia M. (2016). V ostanniu put provely Vasylia Slipaka. [Vasyl Slipak checked the last one]. Narodna dumka. 1 lypnia. [in Ukrainian].
5. Vereshchytsia M. (2016). Koreni zahybloho na Donbasi opernoho spivaka zi Mshany. [The roots of the famous Donbas opera singer are Mshany]. Narodna dumka.1 lypnia. [in Ukrainian].
6. Vovk I. (2020). Vasyl Slipak. [Vasyl Slipak]. Kharkiv: Folio. 128 p.[in Ukrainian].
7. Vsesvitno vidomyi opernyi spivak na fronti! Sylni slova Slipaka. [World famous opera singer at the front! Strong words of Slipak]. URL: https://www.youtube.com/ watch. [in Ukrainian].
8. Holodryha Yu. (2017) Vasyl Slipak – Heroi Ukrainy. [Vasyl Slipak – Hero of Ukraine]. Ekspres. 23 liutoho. [in Ukrainian].
9. Humnytska N. (2017). Vasyl Slipak. Kliuch do fenomenu myttsia, heroia, lytsaria. [Vasyl Slipak. The key to the phenomenon of washing, the hero, the knight]. Slovo Prosvity. 13–19 lypnia. [in Ukrainian].
10. Domaratskyi R. (2016). Tut vchyvsia Vasyl Slipak. [Vasyl Slipak studied here]. Vysokyi zamok. 18 zhovtnia. [in Ukrainian].
11. Ilina M. (2017). Toi, khto tvoryt istoriiu. [The one who makes history]. Lvivska poshta. 23 hrudnia. [in Ukrainian].
12. Kataloh tematychnykh vystavok (2012–2016 rr.). [Catalog of thematic exhibitions (2012-2016)]. / H. Tykhobaieva i in.]; Muzychno-memorial. Muzei S. Krushelnytskoi u Lvovi. [in Ukrainian].
13. Katsal D. (2017). Muzyka liubovi y myru. [Music of love and peace]. Den. 6 lypnia. [in Ukrainian].
14. Kryvda M. (2017). Tse tak malo i tak bahato – liubyty svoiu zemliu! [It is so little and so much – to love your land!]. Holos Ukrainy. 22 hrudnia. [in Ukrainian].

15. Muzyka liubovi y myru. (2018). Vasyl Slipak : metodyko-bibliohr. materialy / uporiad. : I. Leshnivska, N. Pysmenna; red. O. Bukavina; I. Leshnivska. Lviv. 32 p. [in Ukrainian].

16. Paryzh ta Lviv proshchalysia iz maestro Vasylem Slipakom, shcho zahynuv na fronti. [Paris and Lviv said goodbye to maestro Vasyl Slipak, who died at the front]. URL: https://www.ugcc.fr/news/paryzh-ta-lvyv-proshhayutsya-yz-maestro-vasylem-slypakom-shho-zahynuv-na-fronty. [in Ukrainian].

17. Pepa V. (2016). Vid Batyia – do imperii zla. [From Batia – to the evil empire]. Literaturna Ukraina. 11 serpnia. [in Ukrainian].

18. Petrenko K. Za shcho pomer Vasyl Slipak: strichku «Mif» pro vsesvitno vidomoho opernoho spivaka pokazaly u Kyievi. [That Vasyl Slipak died: In Kyiv, they showed the «Myth» line for the world-famous opera singer.]. URL: https://www.suspilne.media/culture/89308-u-kievi-pokazali-dokumentalnij-film-pro-zagiblogo-na-donbasi-opernogo-spivaka-vasila-slipaka. [in Ukrainian].

19. Pomer vid kuli snaipera. OUNivets rozpoviv podrobytsi zahybeli opernoho spivaka na Donechchyni. [Died from a sniper's bullet. OUNivets told the details of the death of an opera singer in Donetsk region]. URL : https://www.tsn.ua/ato/pomer-vid-kuli-snaypera-gumenyuk-rozpoviv-podrobici-zagibeli-opernogo-spivaka-na-donechchini-682110.html. [in Ukrainian].

20. B/a. (2016). Urochysta mesa dlia Heroia. [Urochysta mesa dlia Heroia]. Lvivska poshta. 8 hrudnia. [in Ukrainian].

21. Film Mif 2018 onlain ukrainskoiu movoiu URL: https://kinoukr.com/3659-mif.html. [in Ukrainian].

UDC 930.25:82-6:027.7(438)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-2

Svitlana BILA,
orcid.org/0000-0001-9506-2789
Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Associate Professor at the Department of World History and Special Historical Disciplines
Ivan Franko National University of Lviv
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) bilasvitlana24@gmail.com

Viktoriia TELVAK,
orcid.org/0000-0003-4671-743X
Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Associate Professor at the Department of World History and Special Historical Disciplines
Ivan Franko National University of Lviv
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) viktoriatelvak75@gmail.com

Sviatoslav ZHURAVLOV,
orcid.org/0000-0001-7875-4038
Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Junior Researcher at the Department of Source Studies of Modern History of Ukraine
Mykhailo Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography
and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) zuravlovsvatoslav27@gmail.com

MYKHAILO HRUSHEVSKY AS A RESEARCHER OF UKRAINIAN ROMANTICISM (THE EXAMPLE OF M. MAKSYMOVYCH)

The purpose of the article is a comprehensive study of the historiographical heritage of M. Hrushevsky as a researcher of the creative and public activities of Mykhailo Maksymovych. The scientific novelty of the article lies in the special appeal to the historiographical heritage of M. Hrushevsky as an interpreter of the life and activities of M. Maksymovych. Conclusions. Summing up the features of M. Hrushevsky's research of the scientific and public activities of M. Maksymovych, we will first of all point out its leading ideological emphasis, which, without a doubt, was decisive for understanding his entire intellectual heritage. This is a consistent affirmation of the high standards of scientific research, proclaimed by Hrushevsky in the famous slogan nemini credere at the dawn of his scientific career, and since then consistently implemented in historiographic practice. Thanks to this worldview of M. Hrushevsky, historiographical works dedicated to the outstanding Ukrainian romantic (A Century of Ukrainian Narodniks, Maksimovych's "Little Russian Songs" and a Century of Ukrainian Scientific Work, The Development of Ukrainian Studies in the 19th Century and the Identification of the Main Issues of Ukrainian Studies, etc.) break with the long-standing apologetic tradition in the attitude towards the legacy of M. Maksimovich, which prevailed throughout the 19th century. In contrast to them, M. Hrushevsky's explorations appear as sketches of intellectual biography, which are characterized not so much by admiration for the phenomenality of the person under study as by attempts to recreate his biography in the context of the phenomena and events of Ukrainian cultural life of that time, to understand and explain to contemporaries both outstanding achievements and sometimes painful mistakes. Given this peculiarity of the discourse of Hrushevsky-the historiographer, his Maksimovych-related legacy has not lost its cognitive value to this day.

Key words: *M. Hrushevsky, Ukrainian romanticism, M. Maksymovych, historiography, reception.*

Світлана БІЛА,
orcid.org/0000-0001-9506-2789
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) bilasvitlana24@gmail.com

Вікторія ТЕЛЬВАК,
orcid.org/0000-0003-4671-743X
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) viktoriatelvak75@gmail.com

Святослав ЖУРАВЛЬОВ,
orcid.org/0000-0001-7875-4038
кандидат історичних наук,
молодший науковий співробітник відділу джерелознавства нової історії України
Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського
Національної академії наук України
(Київ, Україна) zuravlovsvatoslav27@gmail.com

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ М. МАКСИМОВИЧА)

Метою статті є всебічне опрацювання історіографічної спадщини М. Грушевського як дослідника творчої та громадської діяльності Михайла Максимовича. Методологічне підґрунтя становить міждисциплінарний підхід. При цьому важливу роль відіграли методи філософського, загальнонаукового та конкретно-історичного характеру. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів та методі критичного аналізу документального матеріалу. Наукова новизна статті полягає у спеціальному зверненні до історіографічної спадщини М. Грушевського, як інтерпретатора подій життя та діяльність М. Максимовича. Висновки. Підсумовуючи особливості дослідження М. Грушевським наукової та громадської діяльності М. Максимовича, першочергово вкажемо на її провідний світоглядний акцент, який, поза сумнівом, був визначальним для розуміння всієї його інтелектуальної спадщини. Це – послідовне утвердження високих стандартів наукового пошуку, проголошених видатним дослідником у відомому гаслі nemini credere ще на зорі наукової кар'єри, і відтоді послідовно впроваджуваному в історіографічну практику. Завдяки такій світоглядній настанові М. Грушевського, присвячені видатному українському романтику історіографічні праці («Сто літ українського народництва», «"Малороссійскія песни" Максимовича і століття української наукової праці», «Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства» та ін.), поривають з тривалою апологетичною традицією у ставленні до спадщини М. Максимовича, що панувала протягом XIX ст. На відміну від них, розвідки М. Грушевського постають нарисами інтелектуальної біографії, яким властиве не так захоплення феноменальністю досліджуваної особистості, як спроби відтворити її життєпис в контексті явищ і подій українського культурного життя того часу, зрозуміти та пояснити сучасникам не тільки визначні досягнення, але й почасти дошкульні помилки. З огляду на таку особливість дискурсу Грушевського-історіографа, його максимовичезнавча спадщина й по сьогодні не втратила своєї пізнавальної цінності.

Ключові слова: *М. Грушевський, український романтизм, М. Максимович, історіографія, рецепція.*

Problem statement. Historiographer Hrushevsky's research covers the development of Ukrainian historical thought from the time of Kyivan Rus to the first third of the 20th century. However, the most relevant, in our opinion, are the scholar's studies on the works of the most prominent Ukrainian historians of the 19th and early 20th centuries. However, the most relevant, in our opinion, are the scholar's studies on the works of the most prominent Ukrainian historians of the 19th and early 20th centuries. This is due to several reasons. First, the specified period is extremely important in forming domestic historical science, which at that time was undergoing complex processes of institutionalization and professionalisation. Secondly, the interested view of M. Hrushevsky himself – an active participant in the historiographical process of the time – on the scientific heritage of his predecessors and contemporaries is valuable. Thirdly, it seems essential to determine the real contribution of the scientist to the research of the scientific output of prominent Ukrainian historians of the 19th century. The modern renaissance of biohistoriographical studies also strengthens the attention to the personal studies of M. Hrushevsky. Unfortunately, to date, we only have M. Hrushevsky's evaluation of the heritage of M. Kostomarov and V. Antonovych (Telvak, Telvak, 2005). The views of the outstanding scientist on the work of representatives of Ukrainian romantic historiography – A. Skalkovsky, I. Sreznevsky, M. Markovych, D. Bantysh-Kamenskyi, M. Maksymovych and P. Kulish – remain practically unknown. However, according to M. Hrushevsky's conviction, it was their works that marked the beginning of both scientific Ukrainian studies in

general and modern Ukrainian historiography in particular. Drawing the attention of colleagues to this problem, below we reconstruct the process of understanding the legacy of M. Maksymovych by the author of "History of Ukraine-Rus".

Analysis of sources and recent research. The historiographic heritage of M. Hrushevsky, as well as his studies on the intellectual biographies of significant Ukrainian historians, attracted the attention of researchers for a long time. To one degree or another, such researchers of his work as Dmytro Doroshenko (Doroshenko, 1996: 83–86) and Dmytro Bagaliy (Bagaliy, 2001: 185–190) wrote about the Maksymovych knowledge of the author of "History of Ukraine-Rus". Today, most of the historiographer's attempts to reproduce the biography of the outstanding romantic are discussed in several works by Ruslan Pyrigr (Pyrig, Telvak, 2016; Pyrig, Telvak, 2021), as well as Victoria and Vitalij Telvak (Telvak, 2002a; Telvak, 2006b; Telvak, 2008a; Telvak, Telvak, 2021). However, in the texts of these and other researchers, M. Hrushevsky's studies of Maksymovych are considered only in the general context of his bio-historiographical studies, without the necessary personal specialization. This determined the relevance of the topic of our research.

The purpose of the article is to summarize M. Hrushevsky's evaluations of the scientific and journalistic heritage of one of the brightest representatives of domestic romantic historiography – M. Maksymovych in the general context of the development of Ukrainian historical and scientific studies at the end of the 19th – the first third of the 20th century.

Presentation of the main material. Personal involvement in the organizational and ideological development of Ukrainian historical science, and acquaintance with many figures of national culture, determined the noticeable personal focus of historiographical interests of M. Hrushevsky (Telvak, 2002b; Telvak, 2006a). Personalia, without a doubt, was the favourite form of the scientist's historical and historiographic work, which is connected with the traditionality of this genre in the Ukrainian studies of the 19th century. and features of the author's vision of the role of the individual in the spiritual being of the people (Telvak, 2008b; Telvak, 2010). Let us pay attention to the methodological aspect of M. Hrushevsky's personal studies (Telvak, 2001; Telvak, 2000a; Telvak, 2000b). Aware of the need for such a genre of historiographical research, the scientist foresaw several difficulties on the way to its implementation. The most important thing for him was the need for an objective study of the scientific heritage of representatives of Ukrainian historiography, an effort to avoid "traditional suggestion", as the researcher wrote when determining the characteristic features of their creative biography. Completely in the spirit of positivist objectivism, he emphasized: "[...] The task should not be the formation of a legend, not the development of an iconic figure, but the true, historical knowledge of a valid, living, real unit that reflected an era in itself and influenced its development" (Hrushevsky, 1984a: 160).

The researcher begins the analysis of M. Maksymovych's creative heritage with the general characteristics of the contemporary domestic historiographical movement, which took place under the influence of romantic ideology. An important step in the study of Ukrainian romantic historiography was the Russian-language work of M. Hrushevsky "Development of Ukrainian studies in the 19th century and their identification of the main issues of Ukrainian studies". Focusing on the problems of the development of Ukrainian studies, the scientist closely connects the activities of Ukrainian romantics with the earlier movement of the so-called "antiquarians" – collectors of historical monuments and materials of Ukrainian historiography and folklore. For the first time, M. Hrushevsky draws attention to the connection between Ukrainian romanticism and the process of cultural and national revival in Ukraine. He considers such directions in Ukrainian studies as ethnography and folkloristics to be the creative work of Ukrainian romantic historiography. The scientist's romantic historiography is represented by many names – O. Martos, A. Chepa, A. Skalkovsky, I. Sreznevsky, D. Lomykovsky, M. Berlinsky, O. and M. Markovichiv, M. and D. Bantysh-Kamensky. However, in the genre of historical-scientific portrait, only the creative personality of the most prominent figure of that era – M. Maksymovych – is depicted.

For M. Hrushevsky, the figure of M. Maksymovych in Ukrainian studies of the 19th–20th centuries. has always been iconic. The researcher dates the beginning of not only the ideology of populism in Ukrainian studies but also scientific Ukrainian studies in general, to 1827 – the time of the appearance of the latter's "Little Russian songs". He calls the preface to this collection of songs a "manifesto of Ukrainian nationalism." "In the galaxy of scientific works," the scientist emphasized, "that appeared on the borders of the first and second decades of the 19th century, this fact was the most vivid, the most prophetic, the most sensational, the most conscious – and rich in its consequences" (Hrushevskyi, 1984b: 132). M. Hrushevsky devoted a separate article "One Hundred Years of Ukrainian Nationalism" to the

analysis of the main conceptual provisions of the publication. In it, he defined the initial theoretical positions proposed by M. Maksymovych in the preface, which had not only a direct short-term impact on Ukrainian studies but also determined the further paths of its evolution throughout the century. In particular, the scientist focused in detail on the research principles promulgated by the Kyiv professor for the systematization and study of folklore material. According to M. Hrushevsky, mistakes and miscalculations of domestic ethnography of the second half of the 19th and early 20th centuries were, to a greater extent, caused by disregarding the heuristic value of M. Maksymovych's works. In the efforts of M. Dragomanov at the end of the century to rid Ukrainian studies of dilettantism and provincialism, the researcher saw the continuation of the work of the first Kyiv rector, the usual modernization of his theoretical ideas. "[...] His preface, – the scientist summed up, – in its embryonic, undeveloped state, gave a very broad program, not only collecting but also research, of Ukrainian poetry and traditionalists: not only in the formal direction but also in a relatively – ethnological and sociological. Not all of it was appropriately felt, realized and transferred into practice – some remained for a long time without attention and arose again as problems of research at the end of the century, or finally in our time. But it is interesting to note how much of what is before us as a task of research was contained in the embryonic state already in that manifesto of Ukrainian populism in 1827" (Hrushevsky, 1928: 6–7). Similar to M. Hrushevsky, D. Doroshenko also raised the importance of "Little Russian songs", calling the preface to them a "literary manifesto" of Ukrainian populism (Doroshenko, 1996: 83).

Faithful to his methodological guidelines, M. Hrushevsky, first of all, focuses on the sources of M. Maksymovych's scientific views. In his opinion, the historical worldview of the first rector of Kyiv was most strongly influenced by antiquarian experiments of the 18th century. This is no by chance, because, according to the researcher, the very circumstances of upbringing and family environment contributed to this. M. Maksymovych, a "descendant of the elder family", a pupil of its "strongly churched representatives", imbued with deep piety to these family elder-church traditions, had every chance to become "an improved successor to the work of the Ruban, Umansky, Bantysh-Kamensky". However, thanks to the natural science education, which equipped him with the modern scientific method for that time, and the romantic-populist ideology, the professor was able to overcome the negatives of the antiquarian understanding of the past, albeit incompletely, to a large extent. Unlike his predecessors, he laid "certain sociological foundations" under antiquarian and ethnographic studies, which gave them dynamics and ensured the reality and duration of historiographical concepts. In this way, a populist approach was formed, which, as M. Hrushevsky emphasized, "passes like an electric current through its traditionalism and antiquarianism." This approach enlivened the ethnographic work of the predecessors with new interests and tasks, gave it a distinct public sound, thereby determining the deep interest of subsequent generations of researchers of domestic intellectual life in the creative heritage of the Romantics.

M. Hrushevsky calls M. Maksymovych's great merit his unsurpassed intuition, which consisted in his understanding of the uniqueness of his position as the rector of the first higher school in the heart of Ukraine. It was this situation, the researcher is convinced, that forced the professor, along with natural sciences, to deal with humanitarian issues and actively write "on philological, historical-literary, ethnographic, historical, archaeological, archeographical topics." However, in reality, not even these studios in themselves were the main achievement of M. Maksimovich. The most valuable thing for the followers of his cause was his revival of the Kyivan tradition, that is, the clarification of the main issues of our past from the Ukrainian national point of view, or, as M. Maksymovych himself figuratively wrote, from "the hill of Andrew the Apostle", which he contrasted with the view "from the Moscow heights of Ivan the Great". Step by step, on the basis of scattered sources, facts and documents, "small microscopic observations", as M. Hrushevsky wrote, during a long half-century of activity, the professor proved the thesis that the new Ukrainian language and literature developed organically from everyday life, history and language of Kyivan Rus. It is clear that for many reasons M. Maksymovych could not reproduce these theses in such detail and transparency, however, M. Hrushevsky emphasized, "when half a century later I took the courage to agree on these theses down to the last word [...] I only called those theses by name, those views, those comparisons that our first rector gave" (Hrushevsky, 1984b: 138). According to the scientist, the pan-European tradition of ideologization and politicization of historiography also originated from M. Maksymovych, which for a long time made it the core not only of Ukrainian studies, but also of national ideology in general. It was this fact of the conceptual substantiation of scientific Ukrainian studies that allowed the researcher, despite the absence of any thorough historical study in the creative heritage of

the professor, to call M. Maksymovych "one of the creators of Ukrainian historiography, and otherwise – of historical Ukrainian ideology."

Determining M. Maksymovych's contribution to Ukrainian historiography in a similar way, M. Hrushevsky dwells in detail on the professor's "main merits" for national science. "His first work," the researcher notes, "was the defense of the antiquity, organicity, and independence of the Ukrainian language in opposition to common views of it as an innovation." In the thirties of the XIX century quite widespread and authoritative in Russian Slavic studies was the understanding of the Ukrainian language as an artificial construction inspired by Polish influences. Arguing with Russian linguists, M. Maksimovich for the first time made an attempt to refute this view in several studies, first of all, in "History of Ancient Russian Literature", in detail and with arguments, with a significant supply of facts and in a completely scientific and methodical way. He proposed his own linguistic taxonomy, dividing Slavic languages and dialects into two halves: eastern and western, and the eastern half into two sections – southern and northern. The southern branch in his system is represented in the Ukrainian language. Emphasizing the fact that the name "Russian language" became the second name of Russian, although it originally belonged to the Kyiv region, and in this sense is still used in Western Ukraine, M. Maksymovych stated that this name should be considered equivalent to the term "East Slavic", as a generic name for three languages – Ukrainian, Russian and Belarusian. The division of this group into separate parts took place even in "ancient times". Further, the professor, on the basis of large-scale folklore, ethnographic and linguistic studies, proposed a hypothesis about the Kyiv Dnieper Ukraine region as the organizational center of the Ukrainian language. From this he made several important conceptual conclusions. The first concerned the belonging of the culture of Kyivan Rus to the Ukrainian people. The second asserted the independence of the Ukrainian ethnic type, which found its end in Cossack times, but traces its origins back to the ancient Kiev era.

M. Hrushevsky calls the creation of the main elements of the national historiographic scheme and the first attempts at its periodization the second major achievement of M. Maksymovych. As in the previous case, the evolution of M. Maksymovych's historiographical ideas also took place in the process of lively polemics with Russian scientists. M. Hrushevsky revealed in detail the course of the professor's famous discussion with O. Pogodin, calling it "the most brilliant apologia of Ukrainian independence." He noted the scientist's contribution to the development of several key scientific problems: the beginnings of the Ukrainian ethnos; the nature and consequences of the Tatar invasion of Kyiv region in the middle of the 13th century; migration processes in the Old Russian era; distinguishing between the Kyiv and Lithuanian-Polish eras of Ukrainian history. The researcher noted that the arguments of the Kyiv rector in this debate, compared to his opponent, were much more grounded and to a large extent formed the further national tradition of considering this problem, finding a direct reflection in the works of M. Kostomarov and V. Antonovych.

The third point, which was emphasized by M. Hrushevsky, concerned M. Maksymovych's studies on ancient Russian chronicles. According to the researcher, their motivation was the need to comprehensively justify the Ukrainian people's belonging to the heritage of Kyivan Rus. He dwells in detail on the historical and literary works of the scientist, highly evaluating the scientific argumentation presented in them from the height of research in the 20s of the 20th century. M. Maksymovych's conclusions about the Ukrainian character of Old Russian writing, M. Hrushevsky was convinced, had "tremendous significance for the integrity of Ukrainian tradition, for Ukrainian historiography, and Ukrainian ideology."

It is clear that these moments do not exhaust the value of M. Maksymovych's historical studies. M. Hrushevsky also mentions other important scientific achievements of the scientist for the formation of national historiography: the study of the history of brotherhoods; studies on the Cossack language and Cossack chronicles; researches on Haidamachchyna; articles from the past of the Hetmanate that influenced the concepts of O. Lazarevsky's school; opinions about Ukrainian literature of the 19th century. etc. In all these works, the researcher noted, "precious love for national history, for the national underpinning of all these historical manifestations of its life, and, on the other hand, admiration for the historical process as a whole: its longness and continuity, which does not allow itself to be overwhelmed by inadequacies and with the incoherence of social relations so much as not to add positive manifestations of the living and constructive national element to all of that" (Hrushevsky, 1984b: 143). However, in his opinion, the most significant contribution of the Kyiv professor to the treasury of our culture was the proven originality and independence of the Ukrainian historical process. We note that quite similar to M. Hrushevsky's theses, D. Bagaliy also wrote about the epochal nature of Maksymovych's creative

heritage for national historiography. According to his conviction, the scientist's studies "were the beginning of the scientific development of Ukrainian history, and Maksymovich himself is like Nestor of the Kyiv school in Ukrainian historiography, who first raised questions about the history of Ukraine, starting from Kyiv times" (Bagalii, 2001: 222). In line with the ideas of M. Hrushevsky, his brother Oleksandr (Hrushevskyi, 1906) also conducted the study of M. Maksymovych's work.

Investigating the domestic intellectual process of the first half of the 19th century, M. Hrushevsky noted the special controlling role of M. Maksymovych in it, which consisted in the latter's constant efforts to keep the still young Ukrainian studies within the limits of scientific discourse. This turned out to be quite a challenge for several reasons. Firstly, there were strong mythologizing tendencies among Ukrainian researchers themselves, who, fascinated by the ideas of German romantics, tended to hyperbolize the historical weight of some aspects of the national past. As an example, the scientist cited two series of critical articles by M. Maksymovych, directed against the excessive romanticization of Khmelnytskyi by M. Kostomarov and the beginnings of Cossacks by the young V. Antonovych. "These two series of articles, together with others, much smaller," he noted, "did a valuable service to the history of the Cossacks, turning it away from the fantastic fictions of the History of the Rus and Zaporozhian Antiquity back to the reliable ground of facts" (Hrushevsky, 1990: 30). It is interesting that D. Doroshenko also wrote about the "usefulness of the highly developed critical sense" of the first Kyiv rector for the formation of young national humanitarianism (Doroshenko, 1996: 85).

Secondly, it turned out to be extremely difficult and dangerous for a high-ranking government official, such as M. Maksymovych, to oppose the consistent Russification policy of the tsarist government, which opened a university in Kyiv with the aim of overcoming Polish irredentism and spreading imperial ideas and values. However, according to M. Hrushevsky, the professor, to a large extent, managed to neutralize these negative factors for the development of scientific Ukrainian studies. The researcher explained this with the fundamental natural worldview of M. Maksymovych, which resulted in a deep understanding of the necessity and priority of detailed scientific studies. "Maksymovych, a naturalist," noted the scientist, "completely transferred realistic, laboratory methods into his historical and philological work, which he translated under the guise of religious and official-patriotic phraseology" (Hrushevsky, 1984b: 137). That is why he was so highly valued by another outstanding Ukrainian historian-naturalist, V. Antonovych, naturally a physician in his scientific training.

Despite the high assessment of M. Maksymovych legacy, perhaps the most favorable of the entire pantheon of domestic historiography, M. Hrushevsky also dwells on the weak points of his scientific activity. These shortcomings were determined by the general mood of that era and consisted, first of all, in the social conservatism of the scientist and his romantic worldview. The professor's studies were also influenced by the low level of historical science at that time, which was just beginning to free itself from antiquarian ideas and discover the methods of archeography and achievements of other social disciplines. However, despite the noted shortcomings, M. Hrushevsky emphasizes the need to "underline the organic connections of his [M. Maksymovych] work with newer Ukrainian studies." He traces in detail the influence of the Kyiv professor's ideas not only on the works of M. Kostomarov, O. Lazarevsky, M. Dragomanov, and V. Antonovych, but also on the historiography of the first third of the 20th century.

It is notable that in many of his characterizations of M. Maksymovych's work, as well as other Ukrainian historians, M. Hrushevsky quite often refers to the assessments of M. Dragomanov, expressed by him in his obituary and a number of articles. Sometimes the researcher cites even significant quotes from the works of the latter, formulating his own attitude to the legacy of the first rector of Kyiv. So, for example, M. Hrushevsky fully agrees with M. Dragomanov's thesis regarding the defining ideas of M. Maksymovych's work – "the nation as the goal and subject of scientific research and cultural work, and the continuity of its historical tradition as the leading thread in any scientific orientation" (Hrushevsky, 1984b: 136). It is these ideas, emphasized M. Hrushevsky following M. Dragomanov, that pass not only through the fifty-year-old work of the outstanding scientist, but also through the hundred-year-old populist tradition inspired by him. To a large extent, thanks to M. Maksymovych, the slogan of this tradition became the thesis "everything from the people, through the people and for the people." "There were several moments in Maksymovych's scientific studies where he came close to this thesis," wrote M. Hrushevsky, "he gave several unusually valuable for his time and unforgettable in the history of Ukrainian science models of scientific investigation of issues from this position, thanks to them he became one from luminaries not only of historical and philological Ukrainian work, but also of the Ukrainian movement

in general" (Hrushevsky, 1984b: 136). Such a theoretical guideline of M. Maksymovych and his like-minded people, the researcher noted, led to thorough research of various aspects of the social and cultural evolution of the Ukrainian people from the beginning of its historical existence and caused the success of the national historiography of the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

Summing up his research on M. Maksymovych's contribution to Ukrainian culture, M. Hrushevsky joins the statement of M. Dragomanov, who, paraphrasing the Pushkin characterization of M. Lomonosov, called the first Kyiv rector "an entire learned historical and philological institution."

Conclusions. M. Hrushevsky's studies on the work of M. Maksymovych were, in fact, the first scientific attempts to determine the leading ideas and theoretical foundations of his activity in the broad historiographical context of the 19th and the first third of the 20th centuries. Summing up the reception of M. Hrushevsky as a scholar of maxims, let us first of all pay attention to its leading feature, which, in our opinion, is decisive for the spirit of the scientist's entire historiographical legacy. This is the understanding of the priority of the interests of science, embodied in the well-known slogan of the most outstanding researcher – nemini credere, proclaimed by him at the dawn of his scientific career and consistently applied in practice. Thanks to such a critical stance, the historiographical works of M. Hrushevsky, dedicated to his outstanding predecessor ("Little Russian songs" by Maksymovich and a century of Ukrainian scientific work, "One hundred years of Ukrainian nationalism", "Development of Ukrainian studies in the 19th century and their revelation of the main issues of Ukrainian studies», etc.), deviate from the previous apologetic tradition in his perception, and appear as attempts at intellectual biography, which are characterized not so much by admiration for the greatness of the studied figure, but by an effort to show him in the context of the processes and events of the Ukrainian nineteenth century, to reveal and explain to the reader not only outstanding achievements, but also often unfortunate miscalculations (Тельвак, 2008). This methodological approach of M. Hrushevsky turned out to be extremely fruitful and largely explains the long-term popularity of his maximal scientific observations, which have not lost their influence even today.

BIBLIOGRAPHY

1. Багалій Д. І. *Вибрані праці: У 6 т. Т. 2: Джерелознавство та історіографія історії України*. Х.: Золоті сторінки, 2001. 455 с.
2. Грушевський А. С. М. А. Максимович (1804–1873). Из украинской историографии XIX в. *Известия Отделения русского языка и словестности Императорской Академии Наук*. 1906. Т. XI. В. 1. С. 375–416.
3. Грушевський М. "Малороссійскія песни" Максимовича і століття української наукової праці. *Український історик*. 1984b. № 1–4. С. 113–142.
4. Грушевський М. Костомаров і новітня Україна. *Український історик*, 1984a. № 1–4. С. 148–170.
5. Грушевський М. Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства. *Український історик*. 1990. № 1–4. С. 28–44.
6. Грушевський М. Сто літ українського народництва. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні. Науковий щорічник за 1927 рік*. 1928. С. 1–3, 3–8.
7. Дорошенко Д. *Огляд української історіографії*. К.: Вид-во "Українознавство", 1996. 241 с.
8. Пиріг Р., Тельвак В. *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ : Либідь, 2016. 455 с.
9. Пиріг Р., Тельвак В. *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 464 с.
10. Тельвак В. Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 29–35.
11. Тельвак В. Діяльність Михайла Грушевського еміграційної доби в дискусіях першої половини 20-х років. *Історіографічні дослідження в Україні.* 2008a. Вип. 18. С. 181–203.
12. Тельвак В. Історико-теоретичні дослідження в грушевськознавстві (90-ті рр. XX ст.). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки ДДПУ*. 2000b. Вип. 5. С. 163–174.
13. Тельвак В. Методологічні основи історичних поглядів М.С.Грушевського (кінець XIX – початок XX століття). *Київська Старовина*. 2002b. № 2. С. 3–28.
14. Тельвак В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX–XX ст.). *Український історичний журнал*. 2006a. № 5. С. 67–82.
15. Тельвак В. Проблеми історико-теоретичної спадщини Михайла Грушевського в історіографії української діаспори (1939–1990 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2000a. Вип. 35–36. С. 354–366.
16. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). Київ–Дрогобич: «Вимір», 2008b. 494 с.
17. Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття). Дрогобич: «Вимір», 2002a. 236 с.
18. Тельвак В. Теоретичні проблеми історії в творчій спадщині М. Грушевського – рецензента. *Київська старовина*. 2001. № 5. С. 157–166.

19. Тельвак В. В. Науково-популярні праці Михайла Грушевського в історіографічних дискусіях початку XX століття. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2006b. Вип. X. С. 348–358.

20. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 4–16.

21. Тельвак Вікторія, Тельвак Віталій. *Михайло Грушевський як дослідник української історіографії*. Київ-Дрогобич, 2005. 334 с.

REFERENCES

1. Bagaliy, D. I. (2001). *Vybrani pratsi: U 6 t. T. 2: Dzhereloznavstvo ta istoriohrafiia istorii Ukrainy [Selected works: In 6 volumes, Volume 2: Source studies and historiography of the history of Ukraine]*. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Hrushevskyi, A. S. (1906). M. A. Maksymovych (1804-1873). Yz ukraynskoi ystoryohrafyy XIX v. [M. A. Maksymovich (1804–1873). From the Ukrainian historiography of the 19th century]. *Yzvestyia Otdelenyia russkoho yazыka y slovesnosty Akademyy nauk*. T. XI. Kn. 1. S. 375–416. [in Ukrainian].

3. Hrushevskyi, M. (1928). Sto lit ukrainskoho narodnytstva [One hundred years of Ukrainian nationalism]. *Pervisne hromadianstvo ta yoho perezhytky na Ukraini. Naukovyi shchorichnyk za 1927 rik*. Vyp. 1–3. S. 4–8. [in Ukrainian].

4. Hrushevskyi, M. (1984a). Kostomarov i novitnia Ukraina [Kostomarov and modern Ukraine]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–4, 148–170. [in Ukrainian].

5. Hrushevskyi, M. (1984b). «Malorossiiskiia pesny» Maksymovycha i stolittia ukrainskoi naukovoi pratsi [Maksymovich's "Malorossiyskie pesni" and a century of Ukrainian scientific work]. *Ukrainskyi istoryk*. № 1–4. S. 132–147. [in Ukrainian].

6. Hrushevskyi, M. (1990). Rozvytok ukrainskykh doslidzhen u KhIKh stolitti i vyiavy u nykh osnovnykh pytan ukrainoznavstva [The development of Ukrainian studies in the 19th century and their discovery of the main issues of Ukrainian studies]. *Ukrainskyi istoryk*. № 1–4. S. 28–44. [in Ukrainian].

7. Doroshenko, D. (1996). *Ohliad ukrainskoi istoriohrafii [Overview of Ukrainian historiography]*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Pyrig, R., Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskyi: biohrafichnyi narys [Mykhailo Hrushevskyi: biographical essay]*. Kyiv : Lybid, 455 s. [in Ukrainian].

9. Pyrig, R., Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskyi: zhyttiepys na tli doby [Mykhailo Hrushevskyi: biography against the background of the times]*. Kherson [in Ukrainian].

10. Telvak, V. (2000a). Problemy istoryko-teoretychnoi spadshchyny Mykhaila Hrushevskoho v istoriohrafii ukrainskoi diaspory (1939–1990 rr.) [Problem`s of the historical and theoretical heritage of Mykhailo Hrushevsky in the historiography of the Ukrainian diaspora (1939–1990)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna.* Vyp. 35–36. S. 354–366. [in Ukrainian].

11. Telvak, V. (2000b). Istoryko-teoretychni doslidzhennia v hrushevskoznavstvi (90-ti rr. XX st.) [Historical and theoretical studies in pear studies (90s of the XX century)]. *Problemy humanitarnykh nauk: Naukovi zapysky DDPU.* Vyp. 5. S. 163–174. [in Ukrainian].

12. Telvak, V. (2001). Teoretychni problemy istorii v tvorchii spadshchyni M. Hrushevskoho – retsenzenta [Theoretical problems of history in the creative heritage of M. Hrushevskyi – the reviewer]. *Kyivska starovyna.* № 5. S. 157–166. [in Ukrainian].

13. Telvak, V. (2002a). *Teoretyko-metodolohichni pidstavy istorychnykh pohliadiv Mykhaila Hrushevskoho (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Theoretical and methodological bases of historical views of Mykhailo Hrushevsky (end of the XIX-beginning of the XX century)]*. Drohobych. 236 s. [in Ukrainian].

14. Telvak, V. (2002b). Metodolohichni osnovy istorychnykh pohliadiv M.S.Hrushevskoho (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Methodological foundations of historical views of M. S. Hrushevskyi (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Kyivska Starovyna.* № 2. S. 3–28. [in Ukrainian].

15. Telvak, V. (2006a). Postat Mykhaila Hrushevskoho v polskii istoriohrafii (kinets XIX–XX st.) [The figure of Mykhailo Hrushevskyi in Polish historiography (late 19th-20th centuries)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* № 5. С. 67–82. [in Ukrainian].

16. Telvak, V. (2008a). Diialnist Mykhaila Hrushevskoho emihratsiinoi doby v dyskusiiakh pershoi polovyny 20-kh rokiv [The activities of Mykhailo Hrushevskyi during the emigration period in the discussions of the first half of the 20s.]. *Istoriohrafi chni doslidzhennia v Ukraini.* Vyp. 18. S. 181–203. [in Ukrainian].

17. Telvak, V. (2008b). *Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia) [Mykhailo Hrushevsky's creative heritage in the estimations of contemporaries (end of the XIX – 30s of the XX century)]*. Kyiv–Drohobych. 494 s. [in Ukrainian].

18. Telvak, V. V., Telvak, V. P. (2021). Suchasne hrushevskoznavstvo: zdobutky, vtraty, perspektyvy [Modern Hrushesky studies: achievements, losses, prospects]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* № 5. S. 4–16. [in Ukrainian].

19. Telvak, V. V. (2006b). Naukovo-populiarni pratsi Mykhaila Hrushevskoho v istoriohrafichnykh dyskusiiakh pochatku XX stolittia [Mikhajlo Hrushevskij's popular science works in the historiographic discussions at the beginning of XX th century]. *Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk*. Vyp. X. S. 348–358. [in Ukrainian].

20. Telvak, Viktoriia, & Telvak, Vitalii. (2005). *Mykhailo Hrushevskyi yak doslidnyk ukrainskoi istoriohrafii* [Mykhailo Hrushevskyi as a researcher of Ukrainian historiography]. Kyiv-Drohobych. 334 s. [in Ukrainian].

21. Telvak, Vitalii. (2010). Hrushevskoznavstvo: metodolohichni problemy postupu [Hrushevsky studies: methodological problems of progress]. *Kraieznavstvo*. № 3. S. 29–35. [in Ukrainian].

УДК 94”2020/2023”
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-3

Лідія БІЛІЧЕНКО,
orcid.org/0000-0001-5547-9248
магістр історії, випускник
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна) bilichenko.di@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ СЕРГІЯ ШАЙХЕТА (2020–2023 РР.)

У статті досліджується діяльність органів поліції в Миколаївській області під головуванням генерала Сергія Шайхета. З’ясовано, що очолювати Головне управління поліції у Миколаївській області Сергій Шайхет розпочав з липня 2020 р. Так, 22 липня 2020 р. у Миколаєві тодішній міністр внутрішніх справ Арсен Аваков представив Сергія Шайхета як нового очільника миколаївської поліції. Встановлено, що одними з пріоритетних напрямків поліції протягом липня 2020 р. по жовтень 2023 р. була превентивна діяльність, безпека громадян, боротьба з корупцією, перевірка дотримання обмежувальних карантинних заходів у зв’язку з COVID-19, підвищенням дисципліни у лавах миколаївських поліцейських, збільшення правоохоронців на вулицях міста, вирішення питання щодо розриття стародавнього скіфського кургану в Миколаївській області, фіксування злочинів російськх військ, участь у бойових діяв, збирання ДНК та розшук зниклих безвісти тощо. Внаслідок щоденних обстрілів міста та області з моменту вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р., окрім людських жертв, були пошкоджені житлові будинки, об’єкти цивільної інфраструктури. Слідчі документували кожен факт військових злочинів у рамках кримінальних проваджень, започаткованих за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни». Паралельно, незважаючи на часті обстріли, правоохоронці опрацьовували повідомлення від громадян. Більшість із них стосувалася військових злочинів. Зроблено висновок, що завдяки діям поліції, криміногенна обстановка в регіоні перебувала під контролем і протягом 2020–2021 рр. Миколаївщина стала в рази безпечнішою, злочинів чинилося менше, а розкривалося більше. Однак, від моменту початку російсько-української війни перед поліцією повстали нові виклики та труднущі, з якими органи правопорядку, на жаль, боряться і до нашого часу і надають допомогу населенню Миколаївської області, які постраждали від воєнних дій.

Ключові слова: *ГУНП, Миколаївська область, поліція, Сергій Шайхет, російсько-українська війна.*

Lidiia BILICHENKO,
orcid.org/0000-0001-5547-9248
Master of History, Graduate
Petro Mohyla Black Sea National University
(Mykolaiv, Ukraine) bilichenko.di@gmail.com

NATIONAL POLICE OF MYKOLAIV REGION UNDER THE LEADERSHIP OF SERGII SHAYKHET (2020–2023)

The article examines the activities of the police in the Mykolaiv region under the chairmanship of General Serhiy Shaikhet. It was found that Serhiy Shaikhet began to head the Main Police Department in the Mykolaiv region in July 2020. Thus, on July 22, 2020, in Mykolaiv, the then Minister of Internal Affairs Arsen Avakov introduced Serhiy Shaikhet as the new head of the Mykolaiv police. It was established that one of the priority areas of the police during July 2020 to October 2023. there were preventive activities, citizen safety, the fight against corruption, checking compliance with restrictive quarantine measures in connection with COVID-19, increasing discipline in the ranks of the Mykolaiv police, increasing the number of law enforcement officers on the streets of the city, resolving the issue of the excavation of an ancient Scythian mound in the Mykolaiv region, recording crimes of Russian troops, participation in hostilities, collecting DNA and searching for missing persons, etc. As a result of daily shelling of the city and region from the moment of the invasion of Russian troops into the territory of Ukraine on February 24, 2022, in addition to human casualties, residential buildings and civilian infrastructure were damaged. Investigators documented each fact of war crimes within the framework of criminal proceedings initiated under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine «Violation of the Laws and Customs of War». In parallel, despite frequent shelling, law enforcement officers processed reports from citizens. Most of them concerned war crimes. It was concluded that thanks to the actions of the police, the criminal situation in the region was under control and during 2020–2021, the Mykolaiv region became many times safer, fewer crimes were committed, and more were solved. However, since the beginning of the Russian-Ukrainian war, the police have faced new and difficult challenges, which, unfortunately,

law enforcement agencies are struggling with to this day and provide assistance to the population of the Mykolaiv region who have suffered from military actions.

Key words: *GUNP, Mykolayiv region, police, Serhiy Shaikhet, Russian-Ukrainian war.*

Постановка проблеми. На органи правопорядку, як одних з найважливіших складових механізму держави, покладається виконання багатьох функцій, у тому числі й забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, охорона громадського порядку та боротьба зі злочинністю. Зокрема, на органи поліції покладено такі повноваження:

– прийом та реєстрація заяв про факти скоєних злочинів, адміністративні правопорушення, перевірка заяв, що надійшли, тощо;

– Виявлення фактів вчинення особами протиправних дій, припинення зазначеної поведінки, її подальшого попередження, недопущення;

– Забезпечення громадського порядку, безпеки населення та ін.

2020–2023 рр. були складними для України, у тому числі і для Миколаївської області: епідемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення російських військ на територію України. У цей час поліцію Миколаївської області очолював полковник (а згодом і генерал) Сергій Олегович Шайхет.

Загалом, на Миколаївщині з першого дня повномасштабного вторгнення російських військ на територію України поліція відкрила 112 кримінальних проваджень за фактами військових злочинів. У зв'язку з режимом відключення електроенергії, повстало завдання посилилити патрулювання у всіх районах. Було збільшено кількість піших патрулів, а також мобільних груп, що чергували у проблемних зонах. На пожвавлених перехрестях, де не працювали світлофори, патрульні регулювали дорожній рух.

Аналіз досліджень. Через новизну зазначеної проблематики, на сьогоднішній момент у вітчизняній історичній науці немає узагальнюючих робіт з даної тематики у консолідованому вигляді, із широкою ретроспективою огляду інформації, в яких розкривається діяльність правоохоронних органів в Миколаївській області у роки керівництва Сергія Шайхета. Основними джерелами інформації слугують періодичні видання, зокрема такі як газети «Вечірній Миколаїв» та «Південна правда», на яких друкувалися інтерв'ю генерала Сергія Шайхета, головні напрямки діяльності поліції та звіти ГУНП вМиколаївській області.

Мета статті – дослідження діяьності органів поліції на території Миколаївської області під час керівництва Сергія Шайхета.

Виклад основного матеріалу. Сергій Олегович Шайхет народився 1986 р. в Луцьку у сім'ї офіцера міліції. У 2005 р. він закінчив Національну академію внутрішніх справ у Києві. Після закінчення вузу обіймав різні посади у системі МВС. Зокрема, працював слідчим у Печерському РВ міста Києва. З грудня 2016-го очолював слідче управління главку Національної поліції України в Одеській області, водночас був заступником начальника Головного управління (Сергей Шайхет: «Обязательно разберусь со всеми обращениями…).

Очолювати Головне управління поліції у Миколаївській області Сергій Шайхет розпочав з липня 2020 р. Так, 22 липня 2020 р. у Миколаєві тодішній міністр внутрішніх справ Арсен Аваков представив Сергія Шайхета як нового очільника миколаївської поліції. Зокрема, Арсен Аваков зазначив: «Ми повідомляємо про зміни у керівництві ГУНП Миколаївщини. За наказом Національної поліції начальником ГУНП у Миколаївській області призначено полковника поліції Шайхета Сергія Олеговича, який до цього обіймав посаду заступника начальника ГУНП – начальника слідчого управління ГУНП в Одеській області».

У свою чергу Сергій Шайхет сказав, що у найкоротший термін вивчить кримінальну ситуацію в області: «Поліція буде максимально відкрита до діалогу з громадянами, із суспільством та зі ЗМІ. Ми докладемо максимум зусиль, щоб кожен мешканець Миколаївщини відчував себе у безпеці», – зазначив він (В Николаеве министр внутренних дел).

6 серпня, новий начальник ГУНП у Миколаївській області полковник поліції Сергій Шайхет провів першу прес-конференцію своїх пріоритетних завдань, повідомляє відділ комунікації поліції Миколаївської області. Зокрема він відзначив, що: «Одним із головних завдань для поліції є превентивна діяльність – тобто безпека громадян. Я докладу максимум зусиль, щоб мешканці області побачили, що правоохоронна система є та працює. Саме тому на вулицях обласного центру побільшало нарядів патрулювання. Сподіваюся, що згодом ми зможемо оцінити результати. Звіт та «красиві» цифри статистики не є показником ефективності поліції. Основний показник ефективності, наголосив Сергій Шайхет, – це відчуття мешканців Миколаївщини себе у безпеці» (Сергей Шайхет: главный критерий…).

Також, новий начальник ГУ Нацполіції в Миколаївській області вважав, що потрібно приділити особливу увагу злочинам, пов'язаним із розкраданнями бюджетних коштів.

«Перше і головне моє завдання – це превентивна діяльність та наведення ладу на вулицях. Я зроблю все, що від мене залежить, щоб жителі області відчули, що правоохоронна система є і вона дієва. Також я намагатимусь підвищити рівень довіри населення до національної поліції. Для мене важливо те, щоб кожен працівник спілкувався на «ви». Я жорстко реагуватиму на факти хамства з боку поліції. Мене так виховали, і я вимагатиму того ж від підлеглих», – сказав Шайхет.

Він також зазначив, що вже почав працювати над підвищенням дисципліни у лавах миколаївських поліцейських, найближчим часом також планується збільшення правоохоронців на вулицях міста, які займатимуться профілактикою злочинів.

Глава поліції також зазначив, що звертатиме більше уваги на злочини, пов'язані із розкраданням бюджетних коштів. «Зараз реєструються кримінальні провадження, які стосуються бюджетів міста та бюджету області. Я впевнений, що багато хто крав і, можливо, цим злочинам менше приділяли уваги. Ці справи розслідуватимуться, і ми про це звітуватимемо. Ми змусимо, щоб ці гроші працювали на область та місто, а не на конкретних людей», – заявив полковник.

Він також зазначив, що зараз хоче придивитися до роботи керівників структурних підрозділів поліції області та дав їм місяць, щоб показати результати. Тільки після цього вирішуватиме, чи зможуть вони працювати у його команді.

«Я їх одразу попередив: хто не зможе працювати в одному ритмі та темпах зі мною, нехай іде в інше місце, де навантаження менше», – сказав головний поліцейський області. За його словами, він починає свій робочий день о сьомій ранку і завершує близько опівночі.

На запитання журналістів, «завдяки яким здобуткам він обійняв таку високу посаду у досить молодому віці», новий начальник миколаївської поліції відповів, що завжди добре виконував свою роботу на різних посадах та розкривав злочини.

Сергій Шайхет також висловив подив, що у Миколаєві немає достатньої кількості камер відеоспостереження: «Як ви розумієте, люди, які вчиняють правопорушення, з кожним днем стають розумнішими, розуміють методи роботи поліції. Тому відеокамери є одним із основних джерел збору доказів та розкриття злочинів. Мені відомо, що міська рада виділила кошти на встановлення відеокамер, і я впевнений, що ми їх отримаємо. Це заощадить наш час та покращить безпеку в місті», – упевнений С. Шайхет (Мирошниченко, 2020).

Також, у зв'язку з пандемією COVID-19, миколаївські патрульні продовжували перевіряти дотримання обмежувальних карантинних заходів щодо пасажирських перевезень під час карантину.

На початку серпня 2020 р. у Миколаєві поліція розпочала профілактичну перевірку «Увага! Спецсигнали!», мета якої – з'ясувати, чи всі водії дотримуються правил і поступаються дорогою спецтранспорту із включеними спецсигналами.

Протягом тижня пройшли спільні профілактичні відпрацювання патрульної поліції, «швидкої допомоги» та ДСНС. Такі заходи проводилися для того, щоб нагадати водіям про те, як важливо поступатися дорогою спецтранспорту. Адже бувають окремі випадки, коли водії ігнорують маячки та звукові сирени та свідомо не пропускають оперативних автомобілів.

Спільні екіпажі патрульної поліції та «швидкої» першими виїхали на відпрацювання. Патрульні перевіряли, як водії пропускають авто зі спецсигналами. дорогу оперативного транспорту. За кілька годин лише шість водіїв не надали дорогу та не забезпечили безперешкодний проїзд спецтранспорту. З ними патрульні провели профілактичні бесіди та нагадали про неухильне дотримання правил дорожнього руху.

Варто зауважити, що цей вид правопорушення передбачено адміністративну відповідальність – штраф у сумі 510 гривень (ч. 3 ст. 122 КУпАП) (В Николаеве проверяют, как водители уступают дорогу…).

У жовтні 2020 р. стало відомо, що в одній із лікарень на Миколаївщині невідомі регулярно грабували медперсонал та пацієнтів. Останнє, найзухваліші пограбування, мало місце вночі з вівторка на середу. У той час, коли медичні працівники в операційній залі рятували життя пацієнта, в ординаторській в той же час, з їхніх сумок вилучали гроші, банківські картки та навіть косметичні засоби. Завдяки оперативним діям співробітників поліції та наданим записам з камер відеоспостереження злочин було розкрито протягом десяти годин і затримано злодійку. Осіб, які постраждали від пограбувань у лікарні, поліція переконливо просила звернутися до них із заявами (В больнице Николаевской области грабили врачей…).

Широкого розголосу серед громадськості набуло і розриття стародавнього скіфського кургану в Миколаївській області здійснене немисли-

мим варварським способом. Тому, 11 листопада 2020 р. було ухвалено рішення виставити біля кургану постійну поліцейську охорону.

Під час брифінгу для місцевих ЗМІ, 12 листопада 2020 р. Сергій Шайхет розповів, що перший сигнал про розриття кургану надійшов до поліції Казанківського району ще 26 червня 2020 р. Цей факт було внесено до ЄРДР, проведено огляд земельної ділянки. Тоді ж було вилучено екскаватор та різну документацію. Надалі важку техніку передали на відповідальне зберігання голові Скобелівської сільради до вирішення суті. Черговий сигнал із Казанківщини надійшов на початку листопада. Техніку – бульдозер та екскаватор – знову передали на зберігання сільському голові. Примітно, що вперше суд виніс рішення про відмову в накладенні арешту та про повернення вилученого екскаватора власнику. Нове ж клопотання, з яким слідчі звернулися до суду – не розглянуто, і жодного рішення не ухвалено.

Начальник ГУНП у Миколаївській області додав, що 11 листопада 2020 р., до Казанківського відділу поліції надійшло повідомлення від жителя міста Миколаєва (Сергій Шайхет наголосив, що у всіх випадках, пов'язаних із розриттям кургану в поліцію зверталися саме жителі Миколаєва, а не скобелівці) про те , що невідомі особи ще більше розрили курган. Приїхавши туди, слідчо-оперативна група не зафіксувала жодної техніки. Знову було проведено огляд, і вже ухвалено принципове рішення про те, що поки не приймуть рішення, що робити з цим курганом, щоб ще засипати, там цілодобово нестиме охорону поліція. Начальник ГУНП у Миколаївській області зазначив, що, згідно з відповіддю з управління культури, національностей та релігій Миколаївської ОДА, цей курган у селі Скобелеве Казанківського району перебуває на державному обліку на підставі рішення Миколаївської облради №216 від 09.08.1989 р.

У свою чергу, поліція подала запит до Інституту археології у Києві для вирішення питання про те, щоб закопати курган. Також поліція не з'ясувала, кому належить земля, де знаходиться зруйнований курган (за словами С. Шайхета, направлені запити, відповіді на них ще немає). Натомість це з'ясували самі журналісти: орендарем поля, на якому знаходиться цей курган, є один із депутатів Миколаївської облради (Разрытый скифский курган…).

Підводячи підсумки 2020 р., 24 грудня начальник Головного управління Національної поліції в Миколаївській області Сергій Шайхет вручив почесні нагороди та подякував за службу найкращих поліцейських. Звертаючись до присутніх він зазначив: «Поліцію Миколаївської області я очолюю вже п'ять місяців і переконався, що тут є співробітники, які хочуть і вміють ефективно працювати. Я бачу потужну команду і знайте – той, хто з гідністю, відповідально та сумлінно несе службу, ніколи не залишиться непоміченим. Я знаю, який темп ви тримаєте і якими силами забезпечуєте правопорядок на Миколаївщині. Ціную цілеспрямованість та відданість службі кожного з вас. Сьогодні хочу відзначити тих правоохоронців, які у своїй роботі тримають високий темп, що вимагає від нас неймовірних зусиль і все заради головної мети – безпеки людей» (В Николаеве главный полицейский области…).

Протягом 2021 р., згідно статистиці та звіту начальника ГУНП в Миколаївській області, криміногенна обстановка в регіоні перебувала під контролем, Миколаївщина стала в рази безпечнішою, злочинів чинилося менше, а розкривалося більше. Так, за підсумками 6 місяців у Миколаївській області зареєстровано 5 тис. 700 злочинів (за аналогічний період минулого року – 7418), з яких розкрито 2 тис. 653 злочини або 46,5%. Зросла ефективність розкриття тяжких, резонансних кримінальних злочинів, крадіжок із квартир громадян, угонів та фактів незаконного поводження з вогнепальною зброєю.

Розкрито:

– 33 умисних вбивства;

– 26 фактів заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, у тому числі 8, які спричинили смерть;

– 5 зґвалтувань;

– 13 розбійних нападів.

З незаконного обігу поліцейські вилучили:

– 89 одиниць вогнепальної зброї;

– 11 – травматичного;

– майже 2000 боєприпасів;

– близько 27 кг наркотичних засобів та психотропних речовин (і це лише за переданими до суду справами).

Розшукали:

– 94 безвісти зниклі особи;

– 248 злочинців.

Завершили розслідування та направили до суду 2289 кримінальних проваджень (Сергей Шайхет опубликовал результаты работы…).

У період з 26 по 28 серпня 2021 р. на території Миколаєва та області проводилися тактико-спеціальні навчання Національної поліції України щодо дій у ситуаціях різного ступеня ризику, пов'язаних із пошуком та затриманням озброєних злочинців.

У тренувальних навчаннях були задіяні поліцейські, військові Національної гвардії, патрульні та співробітники поліції охорони. Було залучено

спецтехніку, на окремих ділянках доріг сталося тимчасове обмеження чи перекриття руху для транспортних засобів, евакуація людей із певних будівель. Крім цього, поліцейські проводили перевірку документів у громадян, огляд особистих речей та транспорту (Полицейские будут проводить учения…).

З моменту повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р. поліція Миколаївської області не тільки слідкувала за громадським правопорядком, патрулювала вулиці та фіксувала злочини російськх військ, але й риймала активну участь в обороні міста та області від окупантів.

Внаслідок щоденних обстрілів міста та області окрім людських жертв, були пошкоджені житлові будинки, об'єкти цивільної інфраструктури. Слідчі документували кожен факт військових злочинів у рамках кримінальних проваджень, започаткованих за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни». Паралельно, незважаючи на часті обстріли, правоохоронці опрацьовували повідомлення від громадян. Більшість із них стосувалася військових злочинів. Так, до прикладу, 7 червня 2022 р. внаслідок ударів по Миколаєву та селам Нечаяне та Біла Криниця пошкоджено 21 об'єкт цивільної інфраструктури: 16 приватних житлових будинків, багатоквартирний будинок, три магазини, господарську споруду, шість одиниць сільгосптехніки та чотири вантажівки. Водночас співробітники поліції відпрацювали повідомлення, що надійшли від громадян 732. Більшість із них стосувалися військових злочинів (Полиция подвела итоги вчерашних обстрелов…).

18 вересня 2022 р. ворог вкотре завдав ударів по Миколаєву. Стало відомо про пошкодження міської лікарні, автогаражного кооперативу та транспортного засобу. Також, близько 00:30, під ворожим вогнем перебувало м. Очаків. Наразі поліцейські задокументували пошкодження трьох житлових будинків та двох постраждалих серед цивільних – 73-річного чоловіка та 59-річної жінки (Чергові обстріли Миколаївщини…).

2 жовтня 2022 р. росіянами були завдані удари по Миколаєву, території Галицинівської та Весняньскої громад. Поліцейські задокументували пошкодження 16 багатоквартирних та двох приватних житлових будинків, приміщення аптеки, магазину та території приватного підприємства. Постраждала 65-річна жителька Галицинівської громади. За кожним фактом слідчі відкрили кримінальні провадження Наступного дня, під ворожим вогнем перебували Очаківська та Широківська територіальні громади (За добу на Миколаївщині рашисти обстріляли 18 житлових будинків…).

Загалом, до кінця 2022 р. слідчі Національної поліції розпочали 43479 кримінальних проваджень за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил РФ та їхніми поплічниками (Нацполіція відкрила 43479 кримінальних проваджень).

1 жовтня 2023 р. за особливі заслуги, очільник Головного управління поліції Миколаївської області Сергій Шайхет за указам Президента України Володимира Зеленського отримав звання генерала. У повідомленні викладеному на офіційному сайті Президента України йшлося наступне: «Присвоїти спеціальне звання генерала поліції третього рангу полковнику поліції ШАЙХЕТУ Сергію Олеговичу – начальникові Головного управління Національної поліції в Миколаївській області» (Указ Президента України №627/2023…).

Після отримання генеральського звання, Сергія Шайхета підвищили у посаді та призначили начальником Департаменту Державної міграційної поліції України. Новим начальником Головного управління національної поліції України в Микоаївській області став полковник Сергій Махно.

Сергій Шайхет на своїй сторінці у Фейсбуці так прокоментував своє переведення на іншу посаду: «Половину відведеного життя ми проводимо у робочому колективі. Понад три роки таким колективом для мене була поліція Миколаївської області.

Миколаївська поліція – це величезний механізм, а кожен поліцейський – це маленький гвинтик у цьому механізмі. Не будь одного з вас, не працюватиме вся машина.

Дякуємо кожному поліцейському Миколаївщини за сумлінну працю, за якісну роботу, за високий професіоналізм, за відповідальність та скрупульозність, які прикладалися до кожного виконаного завдання, за отриманий від вас досвід, за підтримку, за той шлях, який ми пройшли разом з вами. І незважаючи ні на що, ми все одно залишилися єдиним колективом – командою.

Щиро хочу побажати всім ніколи не втрачати впевненості у собі і завжди добиватися всього найкращого. Впевнений, що на кожного з нас чекають незвідані горизонти та можливості. Дякую вам за кожен робочий день! Ціную кожного!» (Экс-глава полиции Николаевской области…).

Висновки. Таким чином, основними напрямками роботи поліції Миколаївській області у роки керівництва Сергія Шайхета були: превентивна діяльність, безпека громадян, боротьба з

корупцією, перевірка дотримання обмежувальних карантинних заходів у зв'язку з COVID-19, підвищенням дисципліни у лавах миколаївських поліцейських, збільшення правоохоронців на вулицях міста, вирішення питання щодо розриття стародавнього скіфського кургану в Миколаївській області. Завдяки діям поліції, криміногенна обстановка в регіоні перебувала під контролем, протягом 2020–2021 рр. Миколаївщина стала в рази безпечнішою, злочинів чинилося менше, а розкривалося більше.

З моменту повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р. поліція Миколаївської області не тільки слідкувала за громадським правопорядком, патрулювала вулиці та фіксувала злочини російськх військ, але й риймала активну участь в обороні міста та області від окупантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В больнице Николаевской области грабили врачей и пациентов. Вечірній Миколаїв. 29.10.2020. URL: https://vn.mk.ua/ru/v-bolnitse-nikolaevskoj-oblasti-grabili-vrachej-i-patsientov/ (дата звернення: 12.12.2024)
2. В Николаеве главный полицейский области Сергей Шайхет наградил ветеранов и лучших работников службы. Південна правда. 25.12. 2020. URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/57823 (дата звернення: 14.12.2024)
3. В Николаеве министр внутренних дел Арсен Аваков представил Сергея Шайхета – нового руководителя ГУНП в Николаевской области. Південна правда. 22.07.2020. URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/50114 (дата звернення: 12.12.2024)
4. В Николаеве проверяют, как водители уступают дорогу «скорым» и патрульным. Вечірній Миколаїв. 30.07.2020. URL: https://vn.mk.ua/ru/v-nikolaeve-proveryayut-kak-voditeli-ustupayut-dorogu-skorym-i-patrulnym/ (дата звернення: 12.12.2024)
5. За добу на Миколаївщині рашисти обстріляли 18 житлових будинків. Вечірній Миколаїв. 03.10.2022. URL: https://vn.mk.ua/za-dobu-na-mykolayivshhyni-rashysty-obstrilyaly-18-zhytlovyh-budynkiv/ (дата звернення: 14.12.2024)
6. Мирошниченко А. Сергей Шайхет: «Я уверен, что многие воровали» «Южная правда». 2020 № 58 (24083) URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/51126 (дата звернення: 12.12.2024)
7. Нацполіція відкрила 43479 кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів військовими РФ та їх поплічниками. Вечірній Миколаїв. 14.11.2022. URL: https://vn.mk.ua/natspolitsiya-vidkryla-43479-kryminalnyh-provadzhen-za-faktamy-vchynennya-zlochyniv-vijskovymy-rf-ta-yih-poplichnykamy/ (дата звернення: 12.12.2024)
8. Полицейские будут проводить учения. Просят отнестись с пониманием. Вечірній Миколаїв. 26.08.2021. URL: https://vn.mk.ua/ru/politsejskie-budut-provodit-ucheniya-prosyat-otnestis-s-ponimaniem/ (дата звернення: 14.12.2024)
9. Полиция подвела итоги вчерашних обстрелов Николаевщины. Південна правда. 07.07. 2022. URL: http://www.up.mk.ua/ru/articles/88656 (дата звернення: 12.12.2024)
10. Разрытый скифский курган на Николаевщине будет под круглосуточной охраной полиции. Вечірній Миколаїв. 12.11.2020. URL: https://vn.mk.ua/ru/razrytyj-skifskij-kurgan-na-nikolaevshhine-budet-pod-kruglosutochnoj-ohranoj-politsii/ (дата звернення: 12.12.2024)
11. Сергей Шайхет: главный критерий эффективности полиции – ощущение безопасности у граждан. 06.08.2020. Південна правда. URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/50899 (дата звернення: 12.12.2024)
12. Сергей Шайхет: «Обязательно разберусь со всеми обращениями жителей области и дам на них ответы». Південна правда.08.10.2020. URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/54070 (дата звернення: 12.12.2024)
13. Сергей Шайхет опубликовал результаты работы полиции за полгода. Вечірній Миколаїв. 29.07.2021. URL: https://vn.mk.ua/ru/sergej-shajhet-opublikoval-rezultaty-raboty-politsii-za-polgoda/ (дата звернення: 14.12.2024)
14. Указ Президента України №627/2023 «Про присвоєння спеціального звання». URL: https://www.president.gov.ua/documents/6272023-48361 (дата звернення: 12.12.2024)
15. Чергові обстріли Миколаївщини з боку військ рф по обласному центру та Очакову. Вечірній Миколаїв. 18.09.2022. URL: https://vn.mk.ua/chergovi-obstrily-mykolayivshhyny-z-boku-vijsk-rf-po-oblasnomu-tsentru-ta-ochakovu/ (дата звернення: 12.12.2024)
16. Экс-глава полиции Николаевской области Шайхет прокомментировал перевод на новую должность. Новости N. 13.10.2023. URL: https://novosti-n.org/news/Eksglava-polyczyy-Nykolaevskoj-oblasty-Shaikhet-prokommentyroval-perevod-na-novuyu-dolzhnost-278052 (дата звернення: 14.12.2024)

REFERENCES

1. V bolnitse Nikolaevskoy oblasti grabili vrachey i patsientov [Doctors and patients were robbed in a hospital in Nikolaev region]. VechIrnIy MikolaYiv. 29.10.2020. URL: https://vn.mk.ua/ru/v-bolnitse-nikolaevskoj-oblasti-grabili-vrachej-i-patsientov/ [in Russian]
2. V Nikolaeve glavnyiy politseyskiy oblasti Sergey Shayhet nagradil veteranov i luchshih rabotnikov sluzhbyi [In Nikolaev, the chief police officer of the region, Sergei Shaikhet, awarded veterans and the best employees of the service]. PIvdenna pravda. 25.12.2020. URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/57823 [in Russian]
3. V Nikolaeve ministr vnutrennih del Arsen Avakov predstavil Sergeya Shayheta – novogo rukovoditelya GUNP v Nikolaevskoy oblasti [In Nikolaev, the Minister of Internal Affairs Arsen Avakov introduced Sergei Shaikhet, the new head of the Main Directorate of the National Police in the Nikolaev region]. PIvdenna pravda. 22.07.2020. URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/50114 [in Russian]

4. Nikolaeve proveryayut, kak voditeli ustupayut dorogu «skoryim» i patrulnyim [In Nikolaev, they are checking how drivers give way to ambulances and patrol cars]. VechIrnIy MikolaYiv. 30.07.2020. URL: https://vn.mk.ua/ru/v-nikolaeve-proveryayut-kak-voditeli-ustupayut-dorogu-skorym-i-patrulnym/ [in Russian]

5. Za dobu na Mykolaivshchyni rashysty obstrilialy 18 zhytlovykh budynkiv [In the past 24 hours, the Rashtists shelled 18 residential buildings in the Mykolaiv region]. Vechirnii Mykolaiv. 03.10.2022. URL: https://vn.mk.ua/za-dobu-na-mykolayivshhyni-rashysty-obstrilyaly-18-zhytlovyh-budynkiv/ [in Ukrainian]

6. Miroshnichenko A. Sergey Shayhet: «Ya uveren, chto mnogie vorovali» [Sergey Shaikhet: "I am sure that many stole"]. "Yuzhnaya pravda". 2020 No 58 (24083) URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/51126 [in Russian]

7. Natspolitsiia vidkryla 43479 kryminalnykh provadzhen za faktamy vchynennia zlochyniv viiskovymy RF ta yikh poplichnykamy [The National Police opened 43,479 criminal proceedings on the facts of crimes committed by the Russian military and their accomplices]. Vechirnii Mykolaiv. 14.11.2022. URL: https://vn.mk.ua/natspolitsiya-vidkryla-43479-kryminalnyh-provadzhen-za-faktamy-vchynennya-zlochyniv-vijskovymy-rf-ta-yih-poplichnykamy/ [in Ukrainian]

8. Politseyskie budut provodit ucheniya. Prosyat otnestis s ponimaniem [Police will conduct training. They ask for understanding]. VechIrnIy MikolaYiv. 26.08.2021. URL: https://vn.mk.ua/ru/politsejskie-budut-provodit-ucheniya-prosyat-otnestis-s-ponimaniem/ [in Russian]

9. Politsiya podvela itogi vcherashnih obstrelov Nikolaevschinyi [Police summed up yesterday's shelling in Mykolaiv region]. PIvdenna pravda. 07.07. 2022. URL: http://www.up.mk.ua/ru/articles/88656 [in Russian]

10. Razryityiy skifskiy kurgan na Nikolaevschine budet pod kruglosutochnoy ohranoy politsii [The excavated Scythian burial mound in Mykolaiv region will be under 24-hour police protection]. VechIrnIy MikolaYiv. 12.11.2020. URL: https://vn.mk.ua/ru/razrytyj-skifskij-kurgan-na-nikolaevshhine-budet-pod-kruglosutochnoj-ohranoj-politsii/ [in Russian]

11. Sergey Shayhet: glavnyiy kriteriy effektivnosti politsii – oschuschenie bezopasnosti u grazhdan [Sergey Shaikhet: the main criterion for police effectiveness is the feeling of security among citizens]. 06.08.2020. PIvdenna pravda. URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/50899 [in Russian]

12. Sergey Shayhet: «Obyazatelno razberus so vsemi obrascheniyami zhiteley oblasti i dam na nih otvetyi» [Sergey Shaikhet: "And we will define the look into the relationships from the region's residents and give answers to them"]. PIvdenna pravda.08.10.2020. URL: http://www.up.mk.ua/uk/articles/54070 [in Russian]

13. Sergey Shayhet opublikoval rezultatyi rabotyi politsii za polgoda [Sergey Shaikhet published the results of the police work for six months]. VechIrnIy MikolaYiv. 29.07.2021. URL: https://vn.mk.ua/ru/sergej-shajhet-opublikoval-rezultaty-raboty-politsii-za-polgoda/ [in Russian]

14. Ukaz Prezydenta Ukrainy №627/2023 «Pro prysvoiennia spetsialnoho zvannia» [Decree of the President of Ukraine No. 627/2023 "On the Awarding of a Special Title"]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6272023-48361[in Ukrainian]

15. Cherhovi obstrily Mykolaivshchyny z boku viisk rf po oblasnomu tsentru ta Ochakovu [Another shelling of Mykolaiv region by Russian troops on the regional center and Ochakiv]. Vechirnii Mykolaiv. 18.09.2022. URL: https://vn.mk.ua/chergovi-obstrily-mykolayivshhyny-z-boku-vijsk-rf-po-oblasnomu-tsentru-ta-ochakovu/ [in Ukrainian]

16. Eks-glava politsii Nikolaevskoy oblasti Shayhet prokommentiroval perevod na novuyu dolzhnost [Ex-chief of the police of the Nikolaev region Shaikhet commented on the transfer to a new position]. Novosti N. 13.10.2023. URL: https://novosti-n.org/news/Eksglava-polyczyy-Nykolaevskoj-oblasty-Shaikhet-prokommentyroval-perevod-na-novuyu-dolzhnost-278052[in Russian]

УДК 94(477.83)«1915–1916»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-4

Василь БОСАК,
orcid.org/0009-0002-8350-0205
аспірант кафедри історичного краєзнавства
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) Vasyl.Bosak@lnu.edu.ua

ПРОДОВОЛЬЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЬВОВА У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ ВЛАДИ АВСТРО-УГОРЩИНИ (ЛИПЕНЬ 1915 – ГРУДЕНЬ 1916 РОКУ)

У статті досліджується проблема постачання продовольства населенню Львова після повернення влади Австро-Угорщини під час Першої світової війни. Увагу акцентовано на викликах, спричинених військовими діями, та заходах, які вживала міська влада для подолання продовольчої кризи.

З початком війни Львів, як стратегічно важливий центр Галичини, опинився в складній ситуації через відсутність належних продуктових резервів. Під час окупації міста (вересень 1914 – червень 1915) забезпечення населення продуктами здійснювалося шляхом логістичних поставок із Російської імперії. Російські війська, відступаючи, використовували тактику «випаленої землі», підпалюючи у тому числі підприємства та магазини. У період безвладдя в місті спалахнули масові заворушення та грабежі, спричинені у тому числі нестачею продовольства.

Після відновлення контролю Австро-Угорщини перед адміністрацією Львова постала необхідність швидкого розв'язання проблеми апровізації. Одним із найбільших викликів на шляху її вирішення стало різке зростання чисельності населення Львова – з 212 до 230 тисяч, оскільки через військові дії місто прийняло велику кількість біженців зі зруйнованих регіонів Східної Галичини. Налагодження постачання продукції стало можливим завдяки відновленню залізничного сполучення. Крім труднощів із доставкою, серйозною проблемою залишався і процес розподілу харчів серед населення. Для запобігання гуманітарній кризі міська влада залишила в дії карткову (талонну) систему постачання продуктів, яку запровадила російська окупаційна адміністрація. Особливу увагу приділили контролю за порядком у продовольчих магазинах, оскільки стихійні черги біля них ускладнювали розподіл продовольств і сприяли зростанню соціальної напруги. Для забезпечення громадського порядку залучалися інспектори міської поліції.

Проблеми продовольчого постачання яскраво відображені у статистичних даних. Аналіз таблиць, що містять квартальні показники постачання до Львова різних категорій продуктів, свідчить про нестабільність продовольчої ситуації у 1915/16 роках. В окремі періоди суттєво зростав дефіцит борошна, рису та жирів, натомість збільшувалися поставки річкової риби та алкоголю. Серед асортименту м'ясної продукції найбільш доступною залишалася птиця, за нею йшла свинина. Більшість м'яса постачалася через міську бійню. Динаміка цін також демонструвала нестабільність. Вартість м'ясних продуктів (свинини, телятини, сала) зростала, так само як і ціни на алкогольні напої. Натомість ціни на хліб, картоплю та молоко залишалися відносно стабільними.

Ключові слова: *Перша світова війна, Австро-Угорська імперія, Львів, продовольче забезпечення.*

Vasyl BOSAK,
orcid.org/0009-0002-8350-0205
Postgraduate student at the Department of Local History Studies
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) Vasyl.Bosak@lnu.edu.ua

FOOD SUPPLY OF LVIV DURING THE RESTORATION OF AUSTRIAN-HUNGARIAN RULE (JULY 1915 – DECEMBER 1916)

This article examines the problem of food supply to the population of Lviv after the return of Austro-Hungarian rule during the First World War. The focus is on the challenges caused by the military action and the measures taken by the city government to overcome the food crisis.

With the beginning of the war, Lviv, as a strategically important center of Galicia, found itself in a difficult situation due to the lack of adequate food reserves. During the occupation of the city (September 1914 – June 1915), the population was supplied with products through logistical deliveries from the Russian Empire. Russian troops, retreating, used the «scorched earth» tactic, setting fire to factories and stores. During the period of anarchy, mass riots and looting broke out in the city, caused, among other things, by a lack of food.

After the restoration of Austro-Hungarian control, the administration of Lviv faced the need to quickly solve the problem of provisioning. One of the biggest challenges on the way to its solution was the sharp increase in the population of Lviv – from 212 to 230 thousand, as the city received a large number of refugees from the destroyed regions of Eastern

Galicia due to military operations. The resumption of railroad service made it possible to resume the supply of products. In addition to difficulties with delivery, the process of distributing food among the population remained a serious problem. In order to prevent a humanitarian crisis, the city authorities kept the card (talon) system of food supply, which was started during the occupation, relevant. Special attention was paid to control of order in food stores, as spontaneous queues near them made it difficult to distribute food and contributed to the growth of social tension. To ensure public order, city police inspectors were involved.

The problems of food supply are clearly reflected in statistical data. An analysis of the tables containing quarterly indicators of the supply of various categories of products to Lviv shows the instability of the food situation in 1915/16. In certain periods, the shortage of flour, rice, and fats grew significantly, while supplies of river fish and alcohol increased. Among the assortment of meat products, poultry remained the most affordable, followed by pork. Most of the meat was supplied through the city slaughterhouse. The dynamics of prices also showed instability. The price of meat products (pork, veal, lard) increased, as did the prices of alcoholic beverages. In contrast, the prices of bread, potatoes and milk remained relatively stable.

Key words: *First World War, Austro-Hungarian Empire, Lviv, food supply.*

Постановка проблеми. Продовольче забезпечення (апровізація) в умовах війни є ключовим завданням для забезпечення боєздатності армії та стабільності тилу. Нестача харчування призводить до зростання соціальної напруги, частих випадків мародерства та злочинності, погіршення епідеміологічної ситуації, тощо. Одразу після вибуху Першої світової війни, Східна Галичина стала місцем бойових дій та дуже швидко опинилася під російською окупацією. Хоча громадськість Львова усвідомлювала неминучість збройного конфлікту, уряд міста дещо халатно підійшов до питання підготовки стратегічних запасів (було закуплено всього 200 вагонів борошна, а також незначну кількість круп, солі та цукру). Окупаційна адміністрація росіян (діяла у місті з 3 вересня 1914 р. по 22 червня 1915 р.) під керівництвом генерал-губернатора Георгія Бобринського поступово змогла відновити систему постачання харчів, створивши логістичне сполучення з Південно-Західними губерніями (найбільше – Київською, Волинською і Подільською) Російської імперії. Малозабезпечені категорії отримували продуктову допомогу через отоварювання декількох типів талонів спеціального зразка. Зміна оперативної ситуації на фронті, спричинена успіхом Горлицького прориву (травень–червень 1915 р.), призвела до поступового руйнування логістичних ланцюжків забезпечення і зростання ролі спекуляції продуктами на «чорному ринку». Повернення контролю Австро-Угорської імперії над значною частиною втрачених теренів Східної Галичини, зокрема Львова супроводжувалося необхідністю швидко розв'язати низку гуманітарних та економічних проблем (санітарна, продовольча, фінансова, міграційна, та ін.). Вважаємо доцільним у даному дослідженні окреслити шляхи та обсяги продовольчого забезпечення міста в умовах відновлення австро-угорської влади.

Метою статті є дослідження умов забезпечення населення міста продовольством у період відновлення влади Австро-Угорщини (1915/16 рр.), а також аналіз спричинених воєнними діями викликів, та вжитих для подолання гуманітарної кризи заходів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Попри зацікавлення українських і польських дослідників різними аспектами становища Львова під час Першої світової війни, основна увага зосереджена на періоді російської окупації міста. Не стало винятком і питання продовольчого забезпечення, тому наявну історіографію розділимо на дві групи. До першої віднесемо праці про окупаційний період 1914/1915 рр. «Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915» (Петрович, 1915), написана львівським істориком Іваном Крип'якевичем (під псевдонімом Іван Петрович). Автор аналізує різні аспекти соціально-економічного життя міста, зокрема організацію торгівлі та постачання продовольства з сусідніх прикордонних губерній – Київської, Волинської та Подільської. Крім того, у дослідженні наведено дані про цінову політику щодо кількох товарних позицій. Дослідниця Світлана Орлик у статті «Цінова політика російської окупаційної влади на території Галичини і Буковини в період Першої світової війни» (Орлик, 2018) подає та порівнює тарифи на основні категорії продуктів у Львові з іншими містами та містечками як окупованих територій, так і російських губерній. Статистичні дані також підкріплені інфографіками. Найбільш комплексно та наближено до теми нашого дослідження підійшов львівський історик Володимир Голубець у статті «Продовольче забезпечення Львова під час російської окупації (вересень 1914 – червень 1915 рр.)» (Голубець, 2023). На основі синтезу попередніх досліджень та архівних даних, автор подає статистичні дані про постачання до міста продтоварів, специфіку їх розподілу через введену окупантами карткову систему, а також динаміку ціноутворення.

Друга категорія досліджень безпосередньо торкається нашого хронологічного періоду. Генрика

Крамаж (Henryka Kramarz) у праці «Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta» (Kramarz, 1994) тезово подає відомості про апровізаційні заходи як російської адміністрації Г. Бобринського (переважно щодо найбідніших верств населення), так і австро-угорської влади після відновлення. Зокрема, авторка акцентує увагу на соціальних заворушеннях та зростанню рівня злочинності у місті, що були спричинені браком харчування. Польський історик Томаш Карголь (Tomasz Kargol) у монографії «Odbudowa Galicji ze zniszczen wojennych w latach 1914–1918» (Kargol, 2012) аналізує обсяг знищень господарства краю під час бойових дій та їх вплив на життя населення, зокрема у контексті допомоги австрійською владою малозабезпечених категорій населення і біженців.

Виклад основного матеріалу. Під час відступу російських військ у Львові спалахнули масові заворушення та грабежі, що були зумовлені як хаосом, спричиненим зміною влади, так і критичною нестачею продовольства. Варто зазначити, що стихійне мародерство значною мірою було вимушеним кроком та стратегією виживання в умовах гострого дефіциту харчів. Частина мешканців міста попрямувала до військових казарм на Цитаделі, де раніше квартирували підрозділи російської армії. Перед відступом окупанти намагалися підпалити майно, яке не змогли евакуювати, що ще більше загострило ситуацію. У першу чергу міщани розшукували серед залишених приміщень і згарищ продовольчі запаси. Основними уцілілими продуктами були сипучі крупи (переважно рис), що зберігалися у скриньках. Кільком мешканцям вдалося роздобути дефіцитні в умовах війни прянощі, зокрема сушену паприку (Czy rabowali?, 1915).

Скориставшись байдужістю відступаючих військ та відсутністю правоохоронних органів, жителі розпочали масові пограбування покинутих складів та обозів біля залізничного вокзалу. Оскільки привокзальна територія слугувала важливим логістичним вузлом забезпечення армії, саме звідти було винесено найбільшу частину крадених припасів, серед яких переважали: мука, сушена риба, консерви та інші стратегічно важливі продукти (Czy rabowali?, 1915). Загалом по місту прокотилася хвиля підпалів складів боєприпасів, підприємств і магазинів (Walka z trzechdniowym pożarem, 1915). До цього були причетні як відступаючі російські солдати, які застосовували тактику «випаленої землі», так і представники місцевого криміналітету, що намагалися таким чином приховати сліди своїх злочинів. Таким чином, в умовах безвладдя та соціальної напруги місто опинилося на межі гуманітарної катастрофи.

Основним викликом для продовольчого забезпечення Львова стало різке зростання чисельності населення внаслідок напливу біженців і розміщення військових підрозділів. Дослідник К. Кондратюк зазначає, що станом на 1915 рік до Австро-Угорщини евакуювалося близько 1,1 млн вихідців із Галичини та Буковини, однак точна кількість львів'ян серед них залишається дискусійною (Кондратюк, 2006: 619). Відомо, що перед початком Першої світової війни у Львові мешкало 212 030 осіб, але чисельність населення суттєво змінилася внаслідок військових дій. Згідно з дослідженнями сучасних львівських істориків Ольги Щодрої та Ігоря Петрія, з початком російської окупації місто покинули понад 13 тис. жителів (Щодра, 2015: 360). Водночас, Володимир Голубець зазначає, що протягом 1914–1915 рр. до Львова прибули близько 30 тис. біженців зі зруйнованих війною повітів Східної Галичини (Голубець, 2023: 319). Припускаємо, що значна частина з них залишалася в місті. Тому, за приблизними підрахунками, у досліджуваний нами період фактична чисельність мешканців Львова сягала мінімум 230 тис. осіб. Окрім цього, стратегічне розташування міста, його наближеність до фронту та наявність розвиненої залізничної інфраструктури зробили його важливою транзитною базою для австрійського війська.

Для забезпечення достатнього продовольчого постачання необхідно було відновити логістичні маршрути, оскільки воєнні руйнування суттєво ускладнили процес транспортування товарів. В умовах недостатнього розвитку автомобільного транспорту єдиним ефективним засобом перевезення вантажів залишалася залізниця. Важливим фактором, що сприяв швидкому відновленню логістики, стало те, що під час зміни влади вдалося уникнути масштабних диверсій і пошкоджень залізничної інфраструктури. Водночас, на західному напрямку в окремих місцях було пошкоджене залізничне полотно, що ускладнювало рух потягів.

У зв'язку з цими обставинами, першочерговим завданням нової адміністрації в умовах гуманітарної кризи стало оперативне відновлення залізничного сполучення (Przywrócenie ruchu kolejowego, 1915). Спочатку кінцевим пунктом для залізничного руху стала станція Мостиська, що певною мірою полегшило пасажирські перевезення але не змінило ситуацію з вантажними. Повноцінне залізничне сполучення зі Львовом вдалося відновити лише в середині

липня 1915 року, що значно покращило ситуацію із харчуванням для міщан.

Крім труднощів із доставкою продовольства, серйозною проблемою залишався його розподіл серед населення. Для запобігання гуманітарній кризі міська влада була змушена розробити механізми, що забезпечували б доступ до харчів для незаможних верств. Одним із ключових викликів у цьому питанні стала боротьба зі спекуляцією та «чорним ринком», що набули значного поширення в умовах дефіциту продовольства (Kramarz, 1994: 67). З метою контролю над ситуацією міський уряд вирішив залишити в дії систему карткового (або талонну) розподілу продуктів та бюро з їх видачі і розподілу, запроваджену ще російською окупаційною адміністрацією (Голубець, 2023: 323). У даному дослідженні не розглядатимуться їхні типи, проте ми наведемо приклад реалізації карткового розподілу продукції на прикладі хліба та жирів (описані нижче).

Староста гміни Львова Адам Грабовський особисто контролював процес апровізації, тож для задіяних у постачанні спеціалістів були видані спеціальні інструкції. Для пекарень висувалися наступні вимоги (ДАЛО, Ф. 3, Оп. 1, Спр. 6197, Арк. 3):

1. До випікання хліба були залучені усі міські пекарі.

2. Приміщення пекарень повинне добре освітлюватися.

3. Суворий контроль за кількістю, якістю на терміном зберігання муки.

4. За крадіжку чи нецільове використання муки передбачалася сувора кара.

5. Виготовлення хліба відбувалося у нічну пору, о 5 ранку продукцію потрібно було підготувати до реалізації.

6. Процес роботи пекарень перебував під щоденним поліційним контролем.

7. Продаж хліба відбувався виключно за картковою системою згідно встановлених тарифів.

Забезпечення населення Львова жирами у роки Великої війни також мало стратегічне значення, оскільки дана продукція займала важливе місце у харчовому раціоні. Жири служили хорошим джерелом енергії та вітамінів для виснаженого організму, особливо у холодні пори року. Нажаль об'єми їх постачання були помітно невеликими, оскільки жири активно застосовувались на виробництві різноманітної військової продукції (наприклад, як захисне покриття зброї чи снарядів). Тому, для запобігання зловживань та спекуляції в дію вступило розпорядження намісника Галичини від 17 вересня 1916 р (ДАЛО, Ф. 3, Оп. 1, Спр. 6188, Арк. 36). Ним встановлювалася тижнева норма споживання жировмісних продукцій та олій: для робітників – 150 грам, для інших категорій населення – 120 грам.

Крім наведених прикладів реалізації карткової системи також слід зазначити, що процес їх отоварення супроводжувався значними труднощами. Біля магазинів утворювалися стихійні черги, які не лише уповільнювали розподіл продовольства, а й стали осередками соціальної напруги. У таких скупченнях людей активно поширювалися чутки, дезінформація та антивоєнні гасла, що могло загрожувати громадському порядку. Для запобігання можливим заворушенням Дирекція поліції м. Львова ухвалила рішення розмістити біля продовольчих магазинів інспекторів, які мали слідкувати за дотриманням порядку (ДАЛО, Ф. 350, Оп. 1, Спр. 3973, Арк. 5). До їхніх обов'язків входило не лише підтримання дисципліни, а й складання щоденних рапортів про ситуацію в чергах. У цих документах зустрічаються численні курйозні випадки, що ілюструють соціальну напруженість та складність процесу розподілу продовольства в умовах воєнного часу. Згадаємо про два з них. 16 грудня 1915 р. біля продовольчого магазину на вул. Потоцького, 8 відбулося заворушення. Воно було спричинене спробою однієї з жінок, Марії М., потрапити до приміщення без черги. Свій вчинок жінка пояснювала тим, що працює кухаркою (ймовірно, в одній із так званих міських дешевих кухонь для незаможних, що на її думку могло давати перевагу над іншими людьми у черзі). У результаті порушення громадського порядку Марію М. було затримано та доставлено до комісара поліції (ДАЛО, Ф. 350, Оп. 1, Спр. 3973, Арк. 10).

Іноді навіть представники правоохоронних органів не відзначалися особливою «ідеологічною стійкістю» та піддавалися загальному настрою невдоволення серед мешканців. Показовим є випадок, що стався 9 грудня 1915 р. біля магазину на вул. Янівській, 60, де чергував інспектор Леон Литвак. Дізнавшись про чутки щодо нестачі муки, він настільки занепокоївся, що, не стримуючи емоцій, увірвався до крамниці та почав голосно критикувати міську владу (ДАЛО, Ф. 350, Оп. 1, Спр. 3973, Арк. 5–6).

Аналіз статистичних даних (з огляду на суттєву тривалість досліджуваного періоду – 18 місяців, їх було згруповано за квартальним принципом), що наведені у таблицях 1 та 2, дає підстави констатувати: ситуація з постачанням продовольчих товарів до Львова була нестабільною протягом усього досліджуваного періоду. Тенденції до

Таблиця 1

Постачання до Львова основних категорій продовольчих товарів протягом липня–грудня 1915 р. у квартальному підрахунку

НАЙМЕНУВАННЯ ПРОДУКТУ (ОДИНИЦІ ВИМІРУ)	III КВАРТАЛ (LWÓW… 1915A: 5; 1915B: 5; 1915C: 5)	IV КВАРТАЛ (LWÓW… 1915D: 5; 1915E: 5; 1915F: 5)
Хлібне збіжжя, кг	408 900	2 127 900
Мука і крупи, кг	2 040 500	369 900
Рис, кг	9700	16 000
Овочі свіжі, кг	473 600	1 763 200
Овочі сушені, кг	61 900	215 200
Масло, кг	178 000	400 200
Смалець, кг	86 000	31 500
Яйця курячі, шт	5 004 500	4 017 500
Річкова риба, кг	19 800	342 600
Горілка і спирт, л	266 400	142 400
Вино, л	325 300	366 300
Пиво, л	2782	795 700

Таблиця 2

Постачання до Львова основних категорій продовольчих товарів протягом 1916 р. у квартальному підрахунку

НАЙМЕНУВАННЯ ПРОДУКТУ (ОДИНИЦІ ВИМІРУ)	I КВАРТАЛ (LWÓW… 1916A: 5; 1916B: 5; 1916C: 5)	II КВАРТАЛ (LWÓW… 1916D: 5; 1916E: 5; 1916F: 5)	III КВАРТАЛ (LWÓW… 1916G: 5; 1916H: 5; 1916I: 5)	IV КВАРТАЛ (LWÓW… 1916J: 5; 1916K: 5; 1916L: 5)
Хлібне збіжжя, кг	4 431 800	7 318 600	5 399 300	5 192 000
Мука і крупи, кг	705 700	1 917 800	2 199 700	1 780 900
Рис, кг	11 200	21 300	12 400	12 000
Овочі свіжі, кг	650 100	244 200	716 500	2 290 600
Овочі сушені, кг	486 400	176 700	103 000	319 400
Масло, кг	364 000	350 200	283 700	310 300
Смалець, кг	52 100	57 300	31 000	29 500
Яйця курячі, шт	4 587 000	11 309 400	4 683 500	4 180 700
Річкова риба, кг	382 100	337 200	34 300	236 200
Горілка і спирт, л	1 027 600	215 400	110 000	121 900
Вино, л	233 000	450 500	284 200	428 300
Пиво, л	1 833 300	4 547 700	1 839 900	1 296 500

зростання спостерігаються у постачанні хлібного збіжжя, річкової риби, курячих яєць та алкогольних напоїв. Суттєві перебої у постачанні муки та круп спостерігалися у IV кварталі 1915 та на початку 1916 р. На прикладі смальцю бачимо суттєву нестачу у завезенні жирів. Також спостерігаємо відновлення роботи львівської броварні та популярності продукту серед місцевих мешканців (як відносно дешевого алкоголю).

Таблиця 3 демонструє тенденції процесу апровізації Львова худобою і птицею. Серед м'ясної продукції найдоступнішим було м'ясо птиці. Другою за популярністю була свинина (яка не сильно відрізнялася за ціною від телятини, що продемонстровано у таблиці 4). Левова частка худоби різалася на новій міській бійні по вул. Нової різні (зараз – вул. Промислова), що була введена в експлуатацію 1901 р. Це був приклад ефективного підприємства, де лише за жовтень 1915 р. реалізовано близько: 416 волів, 273 корови, 2600 свиней, 85 коней (Lwów w cyfrach, 1915d: 6). Втім, детальне висвітлення роботи львівської різниці буде предметом наступних наших досліджень. Реалізація м'ясних продуктів також знаходилася під пильним урядовим наглядом, зокрема урядовим рескриптом від 14 липня 1916 р. було заборонено їх продаж протягом двох днів щотижня – вівторка і п'ятниці. Цікавим фактом є те, що дана заборона не поширювалася на частину субпро-

Таблиця 3

Постачання до Львова худоби та птиці протягом 1915/16 р. у квартальному підрахунку

ВИД (КІЛЬКІСТЬ ПОДАНА У ШТ.)	III КВ. 1915 Р. (LWÓW… 1915A: 5; 1915B: 5; 1915C: 5)	IV КВ. 1915 Р. (LWÓW… 1915D: 5; 1915E: 5; 1915F: 5)	I КВ. 1916 Р. (LWÓW… 1916A: 5; 1916B: 5; 1916C: 5)	II КВ. 1916 Р. (LWÓW… 1916D: 5; 1916E: 5; 1916F: 5)	III КВ. 1916 Р. (LWÓW… 1916G: 5; 1916H: 5; 1916I: 5)	IV КВ. 1916 Р. (LWÓW… 1916J: 5; 1916K: 5; 1916L: 5)
Велика рогата худоба	2937	10 962	5393	5095	3561	3880
Телята	7854	5797	2167	3165	4088	3737
Вівці і ягнята	119	1613	26	90	67	205
Свині	7951	22 887	16 939	13 378	11 629	15 914
Кури і голуби	93 908	73 042	28 065	42 093	124 028	94 334

Таблиця 4

Динаміка цін на окремі категорії продовольчих товарів у досліджуваний період

НАЙМЕНУВАННЯ ТОВАРУ (ОДИНИЦІ ВИМІРУ)	ЛИПЕНЬ 1915 (LWÓW… 1915A: 6)	ЖОВТЕНЬ 1915 (LWÓW… 1915D: 6)	СІЧЕНЬ 1916 (LWÓW… 1916A: 6)	КВІТЕНЬ 1916 (LWÓW… 1916D: 6)	ЛИПЕНЬ 1916 (LWÓW… 1916G: 6)	ЖОВТЕНЬ 1916 (LWÓW… 1916J: 6)
Хліб житній, 1 кг	0,76	–	0,56	–	0,78	0,64
Рис, 1 кг	0,82	–	2,8	2,8	2,8	–
Мука пшенична, 1 кг	0,84	0,8	0,98	0,98	1,18	1,18
Картопля, 1 кг	0,1	0,12	0,12	0,14	0,14	0,12
Цибуля, 1 кг	0,2	0,56	0,72	0,9	1,3	0,7
Молоко незбиране, 1 л	0,48	0,48	0,48	0,6	0,48	0,6
Масло вершкове, 1 кг	6	7	9	9	–	–
Телятина (передня частина), 1 кг	2	3,4	4	5	5	5,2
Свинина, 1 кг	2	3,8	4,2	5	4,6	6
Смалець, 1 кг	3,6	5,6	6,4	8	8	10
Сало, 1 кг	3,2	5,2	6	7	7	9
Горілка 45%, 1 л	2	3,5	3,5	–	3,5	5,1
Львівське пиво, 1 л	0,72	1	–	–	0,96	1,44

дуктів: сальтисон, кров, шпик, м'ясний відвар, кишки (ДАЛО, Ф. 3, Оп. 1, Спр. 6190, Арк. 5).

Процеси ціноутворення та їхні зміни у досліджуваний період окреслити досить складно, насамперед через значну роль стихійних ринків, базарів та «чорного ринку» у забезпеченні міста продовольством. Офіційні ціни, встановлені владою, часто суттєво відрізнялися від реальної вартості товарів на стихійних базарах. У таблиці 4 представлена спроба аналізу цін на кілька видів продовольчих товарів з різних категорій. Зокрема, ми можемо спостерігати процес дорожчання м'ясної продукції: телятини, свинини, та жировмісних субпродуктів – сала і смальцю. Таку саму тенденцію ми бачимо і для алкогольних виробів (незважаючи на те, що значна частина з них була місцевого виробництва). Відносну стабільність бачимо у ціні харчів, що найбільше купувалися найбіднішими прошарками населення: хліба, картоплі та молока.

Висновки. Повернення австро–угорської влади до Львова у 1915 році супроводжувалося серйозною продовольчою кризою, спричиненою руйнуваннями, масовими грабежами та хаосом у місті. Одним із головних викликів для продуктового забезпечення стало різке зростання чисельності населення через приплив біженців та розміщення військових частин. Відновлення залізничного сполучення відіграло ключову роль у покращенні логістики постачання продовольства. Для розподілу харчів влада міста продовжила дію карткової (талонної) системи, впровадженої ще російською адміністрацією. Особливу увагу приділили встановленню норм споживання харчових продуктів

(зокрема хліба ти жирів), що мало на меті обмежити дефіцит і запобігти спекуляції. Черги до продовольчих магазинів стали джерелом соціальної напруги, що змусило міську владу запровадити поліційний контроль над процесом розподілу товарів.

Статистичні дані свідчать про нестабільність постачання різних категорій продовольства, особливо борошна, рису та жирів. Попри труднощі, владі вдалося забезпечити стабільне постачання хліба, картоплі та молока. Ціни на продовольство залишалися нестабільними, що свідчить про значний вплив воєнної ситуації на економіку міста. Таким чином, запроваджені міською владою заходи частково стабілізували ситуацію, проте продовольча криза залишалася гострою протягом усього періоду дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубець В. Продовольче забезпечення Львова під час російської окупації (вересень 1914 – червень 1915 рр.). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету.* 2023, № 24. С. 318–332.
2. Державний архів у Львівській області (ДАЛО), Ф. 3, Оп. 1., Спр. 6188; Ф. 3, Оп. 1., Спр. 6190; Ф. 3, Оп. 1., Спр. 6197; Ф. 350, Оп. 1., Спр. 3973.
3. Кондратюк К. Втрати Східної Галичини в роки Першої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць*. 2006, № 15. С. 616–622.
4. Орлик С. Цінова політика російської окупаційної влади на території Галичини і Буковини в період Першої світової війни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2018, № 1. С. 48–58.
5. Петрович І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915. Львів : Політ. Б-ка, 1915. 119 с.
6. Щодра О., Петрій І. Повсякденне життя Львова під час російської окупації 1914–1915 рр. *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. T. 9: Życie codzienne miasta*. 2015. С. 354–378.
7. Czy rabowali? *Kurjer Lwowski*. №173. 23 czerwca 1915. S. 3.
8. Kargol T. Odbudowa Galicji ze zniszczeń wojennych w latach 1914–1918. Kraków, 2012. 322 s.
9. Kramarz H. Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP, 1994. 154 s.
10. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1915, 7. S. 5–6.
11. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1915, 8. S. 5–6.
12. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1915, 9. S. 5–6.
13. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1915, 10. S. 5–6.
14. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1915, 11. S. 5–6.
15. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1915, 12. S. 5–6.
16. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 1. S. 5–6.
17. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 2. S. 5–6.
18. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 3. S. 5–6.
19. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 4. S. 5–6.
20. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 5. S. 5–6.
21. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 6. S. 5–6.
22. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 7. S. 5–6.
23. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 8. S. 5–6.
24. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 9. S. 5–6.
25. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 10. S. 5–6.
26. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 11. S. 5–6.
27. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne.* 1916, 12. S. 5–6.
28. Przywrócenie ruchu kolejowego. *Kurjer Lwowski*. №177. 27 czerwca 1915. S. 3.
29. Walka z trzechdniowym pożarem we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. №175. 25 czerwca 1915. S. 4.

REFERENCES

1. Holubets V. (2023). Prodovolche zabezpechennia Lvova pid chas rosiiskoi okupatsii (veresen 1914 – cherven 1915 rr.) [Food supply of Lviv during the Russian occupation (September 1914 – June 1915).]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu [Proceedings of History Faculty of Lviv University].* № 24. S. 318–332. [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi arkhiv u Lvivskii oblasti (DALO) [State Archive in Lviv Region], F. 3, Op. 1, Spr. 6188; F. 3, Op. 1, Spr. 6190; F. 3, Op. 1, Spr. 6197; F. 350, Op. 1, Spr. 3973. [in Ukrainian].
3. Kondratiuk K. (2006). Vtraty Skhidnoi Halychyny v roky Pershoi svitovoi viiny [Losses of Eastern Galicia during the First World War]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zbirnyk naukovykh prats [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood. Collection of scientific works]. № 15. S. 616–622. [in Ukrainian].
4. Orlyk S. (2018). Tsinova polityka rosiiskoi okupatsiinoi vlady na terytorii Halychyny i Bukovyny v period Pershoi svitovoi viiny [The price policy of the Russian occupation authorities on the territory of Galicia and Bukovyna during the First World War.]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Istoriia [4Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: History]. № 1. S. 48–58. [in Ukrainian].

5. Petrovych I. (1915) Halychyna pid chas rosiiskoi okupatsii. Serpen 1914 – cherven 1915 [Galicia during the Russian occupation. August 1914 – June 1915]. Lviv : Polit. B–ka., 119 s. [in Ukrainian].

6. Shchodra O., Petrii I. (2015). Povsiakdenne zhyttia Lvova pid chas rosiiskoi okupatsii 1914–1915 rr. [Everyday life in Lviv during the Russian occupation of 1914–1915]. Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. T. 9: Życie codzienne miasta [Lviv. City, society, culture. T. 9: Everyday life of the city]. S. 354–378. [in Ukrainian].

7. Czy rabowali? [Did they rob?]. *Kurjer Lwowski*. №173. 23 czerwca 1915 [June 23, 1915]. S. 3. [in Polish].

8. Kargol T. (2012). Odbudowa Galicji ze zniszczeń wojennych w latach 1914–1918 [Reconstruction of Galicia from war destruction in 1914–1918]. Kraków. 322 s. [in Polish].

9. Kramarz H. (1994). Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta [Lviv local government during World War I and its role in the life of the city]. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP. 154 s. [in Polish].

10. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1915a).7. S. 5–6. [in Polish].

11. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1915b). 8. S. 5–6. [in Polish].

12. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1915c). 9. S. 5–6. [in Polish].

13. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1915d). 10. S. 5–6. [in Polish].

14. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1915e). 11. S. 5–6. [in Polish].

15. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1915f). 12. S. 5–6. [in Polish].

16. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916a). 1. S. 5–6. [in Polish].

17. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916b). 2. S. 5–6. [in Polish].

18. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916c). 3. S. 5–6. [in Polish].

19. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916d). 4. S. 5–6. [in Polish].

20. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916e). 5. S. 5–6. [in Polish].

21. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916f). 6. S. 5–6. [in Polish].

22. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916g). 7. S. 5–6. [in Polish].

23. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916h). 8. S. 5–6. [in Polish].

24. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916i). 9. S. 5–6. [in Polish].

25. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916j). 10. S. 5–6. [in Polish].

26. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916k). 11. S. 5–6. [in Polish].

27. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical magazine]*. (1916l). 12. S. 5–6. [in Polish].

28. Przywrócenie ruchu kolejowego [Restoration of rail traffic]. *Kurjer Lwowski*. №177. 27 czerwca 1915 [June 27, 1915]. S. 3. [in Polish].

29. Walka z trzechdniowym pożarem we Lwowie [Fighting a three–day fire in Lviv]. *Kurjer Lwowski*. №175. 25 czerwca 1915 [June 27, 1915]. S. 4. [in Polish].

УДК 94(540:569.4):327.5(53)»195»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-5

Оксана ГОРБАЧИК,
orcid.org/0000-0001-6671-2025
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) oksa7803@gmail.com

ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІНДІЇ У ВІДНОСИНАХ З ПАЛЕСТИНОЮ ТА ІЗРАЇЛЕМ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Метою дослідження є аналіз еволюції зовнішньої політики Індії у відносинах з Палестиною та Ізраїлем у другій половині XX століття. Особлива увага приділяється трансформаціям, які відбувалися в позиції Індії щодо арабо-ізраїльського конфлікту, ролі геополітичних, економічних та ідеологічних чинників у формуванні її дипломатичних підходів.

Методологія дослідження передбачає аналіз історичних документів, дипломатичних угод, виступів індійських лідерів, а також політичних декларацій Індії щодо арабо-ізраїльського конфлікту. Використовуються історичний підхід для вивчення змін у політиці Індії на тлі глобальних і регіональних подій, а також порівняльний аналіз для дослідження балансу у відносинах з Палестиною та Ізраїлем.

Наукова новизна статті полягає в комплексному аналізі динамічних змін позиції Індії щодо арабо-ізраїльського конфлікту в контексті глобальних геополітичних процесів. Дослідження розкриває унікальні аспекти зовнішньополітичних стратегій Індії, включаючи перехід від її активної підтримки палестинського руху до поступового налагодження дипломатичних відносин з Ізраїлем, що є важливим для розуміння сучасної політики країни.

Висновки. Зовнішня політика Республіки Індія після здобуття незалежності у 1947 році була значною мірою сформована прем'єр-міністром Джавахарлалом Неру, який започаткував антиколоніальний та антиімперіалістичний Рух неприєднання. Впродовж більшої частини другої половини XX століття Індія офіційно підтримувала Палестину та утримувалася від встановлення дипломатичних відносин з Ізраїлем, щоби зберегти свої відносини з арабськими країнами та здобути підтримку мусульманської меншини в країні. Водночас індійські лідери поступово визнавали важливість Ізраїлю як стратегічного партнера, особливо в питаннях військових технологій і торгівлі. Попри налагодження відносин з Ізраїлем, Індія продовжує офіційно підтримувати палестинське питання. Вона заявляє про свою прихильність до «рішення двох держав» і виступає за мирне врегулювання конфлікту, що показує прагнення Індії зберігати баланс у відносинах між двома сторонами конфлікту. Отже, еволюція зовнішньої політики Індії щодо Палестини та Ізраїлю в другій половині XX століття відображає зміни в міжнародних умовах, а також внутрішні стратегічні й економічні інтереси країни.

Ключові слова: *Індія, Палестина, Ізраїль, Організація Об'єднаних Націй (ООН), арабо-ізраїльський конфлікт.*

Oksana HORBACHYK,
orcid.org/0000-0001-6671-2025
PhD (History),
Associate Professor at the Departament of the World History and Special Historical Disciplines
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) oksa7803@gmail.com

EVOLUTION OF INDIA'S FOREIGN POLICY TOWARDS PALESTINE AND ISRAEL IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

The purpose *of the study is to analyse the evolution of India's foreign policy towards Palestine and Israel in the second half of the twentieth century. Particular attention is paid to the transformations that took place in India's position on the Arab-Israeli conflict, the role of geopolitical, economic and ideological factors in shaping its diplomatic approaches.* ***The research methodology*** *involves analysing historical documents, diplomatic agreements, speeches by Indian leaders, and India's political declarations on the Arab-Israeli conflict. The historical approach is used to study changes in India's policy against the background of global and regional events, as well as comparative analysis to study the balance in relations with Palestine and Israel.* ***The scientific novelty*** *of the article lies in a comprehensive analysis of the dynamic changes in India's position on the Arab-Israeli conflict in the context of global geopolitical processes. The study reveals unique aspects of India's foreign policy strategies, including the transition from its active support of the Palestinian movement to the gradual establishment of diplomatic relations with Israel, which is important for understanding the country's current policy.*

Conclusions. *The foreign policy of the Republic of India after gaining independence in 1947 was largely shaped by Prime Minister Jawaharlal Nehru, who launched the anti-colonial and anti-imperialist Non-Aligned Movement. For most of the second half of the 20th century, India officially supported Palestine and refrained from establishing diplomatic relations with Israel in order to preserve its relations with Arab countries and gain the support of the country's Muslim minority. At the same time, Indian leaders have gradually recognised the importance of Israel as a strategic partner, especially in military technology and trade. Despite improving relations with Israel, India continues to officially support the Palestinian issue. It declares its commitment to a 'two-state solution' and advocates a peaceful settlement of the conflict, which shows India's desire to maintain a balance in relations between the two sides of the conflict. Thus, the evolution of India's foreign policy towards Palestine and Israel in the second half of the twentieth century reflects changes in the international environment, as well as the country's internal strategic and economic interests.*

Key words: *India, Palestine, Israel, United Nations (UN), Arab-Israeli conflict.*

Постановка проблеми. Тема дослідження є досить важливою та актуальною з огляду на складний і динамічний характер міжнародних відносин цього періоду. Зовнішня політика Індії щодо конфлікту між Ізраїлем та Палестиною відображає її прагнення балансувати між національними інтересами, міжнародною стабільністю та зобов'язаннями перед рухами, що боролися за незалежність, особливо зважаючи на її лідерство в русі неприєднання. У другій половині XX століття Республіка Індія відігравала значну роль у Русі неприєднання, який протистояв колоніальним впливам та блоковому антагонізмові. Її позиція у відносинах з Ізраїлем та Палестиною була символом цих ідеологічних прагнень і балансу між Сходом і Заходом. Упродовж зазначеного періоду зовнішня політика Індії еволюціонувала від чіткої підтримки палестинської справи та арабського світу до більш прагматичних підходів, включаючи встановлення дипломатичних відносин з Ізраїлем у 1992 році. Ситуація на Близькому Сході є визначальною для глобальної безпеки. Вивчення зовнішньополітичного курсу Індії стосовно цього регіону надає розуміння її ролі в міжнародних зусиллях зі встановлення миру і стабільності. Еволюція позиції Індії щодо ізраїльсько-палестинського конфлікту має відлуння в її сучасній зовнішній політиці, зокрема у відносинах із мусульманськими країнами та країнами Заходу, а також в контексті нових геополітичних викликів. Таким чином, дослідження цієї теми дозволяє розкрити вплив історичних змін у зовнішній політиці Індії на її сучасне міжнародне позиціонування і взаємодію з головними акторами на Близькому Сході.

Аналіз досліджень. Дослідження з даної теми висвітлюють різні етапи та аспекти міжнародних відносин, зосереджуючись на кількох основних напрямах: політичній позиції Індії на глобальній арені, її відносинах з Близьким Сходом, ролі в Русі неприєднання, а також дипломатичні відносини з Ізраїлем та підтримку палестинського питання. Погляди першого прем'єр-міністра Індії Джавахарлала Неру, який рішуче підтримував арабські країни, включаючи Палестину, вивчав індійський дипломат і науковець Пінак Ранджан Чакравarті (Chakravarty, 2017). Такі дослідники з Індії, як Сатья Пракаш Даш (Dash, 2024) та Чінмая Гарехан (Gharekhan, 2014) фокусуються на стратегічних аспектах сучасних індійсько-ізраїльських відносин, зокрема на військових контрактах і технологічних партнерствах. Водночас вони звертають увагу на прагматизм у сучасній зовнішній політиці Індії та її спробу зберегти баланс між підтримкою традиційних союзників в арабському світі та поглибленням відносин з Ізраїлем. Дослідженням геополітичних змін після розпаду Радянського Союзу та наслідках впливу США в індійсько-ізраїльських стосунках займався нідерландський науковець Ніколя Бларель (Blarel, 2014).

В історіографії відсутні праці українських істориків, які би комплексно досліджували еволюцію зовнішньої політики Індії у відносинах з Палестиною та Ізраїлем у другій половині XX століття. В основному дослідження цієї проблематики здійснювалися зарубіжними істориками та політологами, особливо індійськими й ізраїльськими авторами, а також науковцями з інших країн.

Мета статті – аналіз еволюції зовнішньої політики Індії у відносинах з Палестиною та Ізраїлем у другій половині XX століття. Особлива увага приділяється трансформаціям, які відбувалися в позиції Індії щодо арабо-ізраїльського конфлікту, ролі геополітичних, економічних та ідеологічних чинників у формуванні її дипломатичних підходів.

Виклад основного матеріалу. Питання Палестини турбувало індійських лідерів задовго до здобуття незалежності в серпні 1947 року і проголошення держави Ізраїль у травні 1948 року. У той час індійський національний рух, представлений Індійським Національним Конгресом (ІНК), виступав проти поділу Палестини і створення держави Ізраїль (Blarel, 2014). Побіжно, один із керівників індійського національного руху, Махатма Ганді негативно висловлювався щодо сприяння

англійців у створенні єврейського національного осередку в Палестині. У статті «Євреї в Палестині», опублікованій в журналі «Харіджан» від 26 листопада 1938 році, він зазначав, що «Палестина належить арабам так само, як Англія належить англійцям чи Франція французам. Неправильно і нелюдяно нав'язувати євреїв арабам. Те, що відбувається сьогодні в Палестині, не може бути виправдане жодним моральним кодексом поведінки... Безумовно, було би злочином проти людяності принизити гордих арабів, щоби повернути Палестину євреям, частково або повністю, як їхній національний дім» (Gandhi, 1938). Водночас, там же, М. Ганді цілком слушно заявляв про те, що: «Благородніше було би наполягати на справедливому ставленні до євреїв, де б вони не народилися і не виросли. Євреї, народжені у Франції, є французами в тому ж сенсі, в якому християни, народжені у Франції, є французами…» (Gandhi, 1938).

У перші роки після здобуття незалежності, оскільки ІНК сформував уряд Республіки Індія, це бачення стало її офіційною позицією. У подальшому, така позиція залишалася важливим інституційним та ідеологічним прецедентом для всіх прем'єр-міністрів Індії, які приходили на зміну один одному (Blarel, 2014).

Варто відзначити, що на позицію першого прем'єр-міністра Індії Джавахарлала Неру (1947–1964) щодо підтримки у справі створення ізраїльської держави намагався вплинути й Альберт Ейнштейн, найвідоміший член світової єврейської спільноти. У листі датованому 13 червня 1947 року він апелював до Дж. Неру «…як до лідера руху за соціальне і національне визволення, з проханням визнати в сіонізмі подібний рух, реалізація якого, – на думку Ейнштейна, – сприятиме миру і прогресу на Сході» (Letter from Einstein…, 1947). Там же Ейнштейн, звертаючись до Неру, висловлював наступне сподівання: «Я вірю, що ви, які так важко боролися за свободу і справедливість, використаєте свій великий вплив для того, щоби задовольнити вимогу справедливості, висунуту народом, який так довго і так жахливо страждав від її заперечення» (Letter from Einstein…, 1947).

Відповідь Неру на лист Ейнштейна 11 липня 1947 року відображала його важкий моральний вибір у судженнях. Він не приховував цього і визнавав, що поведінка Індії була продиктована реальною політикою і відповідала її нагальним інтересам. Дж. Неру писав, що національним лідерам, «на жаль», доводиться проводити «... по суті егоїстичну політику. Кожна країна в першу чергу думає про власні інтереси... Якщо трапляється так, що якась міжнародна політика вписується в національну політику країни, тоді ця країна використовує сміливі слова про покращення міжнародного становища. Але як тільки ця міжнародна політика починає суперечити національним інтересам або егоїзму, тоді знаходять безліч причин, щоби не дотримуватися цієї міжнародної політики» (Nehru's Letter…, 1947). Далі Неру продовжував аргументувати у своєму листі: «Я зізнаюся, що, хоча я дуже симпатизую євреям, я також відчуваю симпатію до арабів... Я знаю, що євреї проробили чудову роботу в Палестині і підняли рівень життя тамтешнього народу, але одне питання мене турбує. Після всіх цих чудових досягнень, чому вони не змогли завоювати добру волю арабів? Чому вони хочуть змусити арабів проти їхньої волі підкоритися певним вимогам»? (Nehru's Letter…, 1947). Такі доводи індійського лідера безумовно заслуговували на увагу й вимагали необхідності достеменного розуміння ситуації у близькосхідному регіоні. Відмова Неру на прохання Ейнштейна відображала як реалізм, так і ідеалізм. Він мав дві вагомі причини голосувати проти Ізраїлю і підтримати вимогу Палестини щодо не поділу її території. По-перше, значна частина мусульманського населення Індії, як і мусульмани інших країн, була пропалестинською. Його голосування на користь Ізраїлю могло спричинити внутрішні заворушення. Пізніше підтримання Палестини також означало отримання підтримки арабських країн у конфлікті з Пакистаном у Кашмірі. По-друге, Індія виступала за деколонізацію і право на самовизначення. Неру вважав, що сприяння Ізраїлю і згода на поділ Палестини негативно вплине на міжнародний авторитет Індії (Barthwal, 2021).

Тому Індія була однією з 13 країн, які на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї (ГА) Організації Об'єднаних Націй (ООН) 29 листопада 1947 року не підтримали план ООН щодо розділу Палестини на дві держави – арабську та єврейську (United Nations…, 1947). Також індійські дипломати 11 травня 1949 року на 207 пленарному засіданні ГА проголосували проти прийняття Ізраїлю до членства в ООН (Admission of Israel…, 1949).

Одначе, незабаром, Дж. Неру певною мірою змінив свою думку і 17 вересня 1950 року Індія де-юре визнала суверенітет Ізраїлю. Але щодо встановлення повноцінних дипломатичних стосунків тодішнє керівництво Індії вирішило зайняти вичікувальну позицію. З цього приводу Дж. Неру 1 жовтня 1950 року зазначав: «Ми б (визнали Ізраїль) вже давно, тому що Ізраїль – це факт. Ми утримувалися через наше бажання не розчаровувати наших друзів в арабських країнах» (Chakravarty,

2017). Серед чинників, які й надалі впливали на антиізраїльську позицію Індії, були традиційна підтримка палестинського народу, чутливість до проблем великої мусульманської меншини Індії, побоювання, що Пакистан розкритикує будь-яке зближення з сіоністською державою, солідарність з позицією Радянського Союзу і блоків неприєднання, а також зростаюча економічна залежність від арабських держав (Dash, 2024).

Попри все через кілька місяців після визнання Ізраїль відкрив торговельне представництво в Бомбеї, яке поступово перетворилося на консульську місію, і перший ізраїльський консул обійняв посаду в червні 1953 року. Значною мірою через фінансові обмеження та нестачу персоналу Індія не поспішала відкривати місію в Ізраїлі, хоча, коли на початку 1952 року очільник Міністерства закордонних справ Ізраїлю Вальтер Ейтан відвідав Індію, Неру висловлював готовність встановити дипломатичні відносини. Однак, низка регіональних і міжнародних подій перешкоджала будь-якій значущій взаємодії та порозумінню між Індією та Ізраїлем. Суецька криза 1956 року і нова дружба Неру з президентом Єгипту Гамалем Абдель Насером гальмували прогрес. Індійські лідери почали стверджувати, що для нормалізації відносин «час ще не настав». Початкова готовність і подальше небажання налагоджувати відносини залишалися одним з найбільш суперечливих аспектів тогочасної зовнішньої політики Індії (Kumaraswamy, 1998).

Під час перебування Індіри Ганді (1966–1977, 1980–1984) на посаді прем'єр-міністра Індія зайняла рішучу пропалестинську позицію. Пропалестинські та антиізраїльські дії були відповідною реакцією на потужну підтримку, яку США надавали Ізраїлю. До того ж І. Ганді під впливом активних антиіндійських настроїв, які проявляли Річард Ніксон і Генрі Кіссінджер під час кризи в Бангладеш, була схильна до більш жорсткої позиції щодо США. Вона мала добрі стосунки з Ясіром Арафатом, лідером Організації визволення Палестини (ОВП), хоча вони й не були такими особливими, як любив стверджувати Арафат, який називав її «моєю сестрою» (Gharekhan, 2014). У цей період Індія намагалася брати участь у різних ісламських конференціях, публічно засуджувала дії Ізраїлю і водночас надсилала медикаменти жертвам арабо-ізраїльських воєн. Також вона підтримала участь Організації визволення Палестини як спостерігача в ООН (Saaida, 2022). У 1974 році Республіка Індія стала першою неарабською державою, яка визнала ОВП єдиним представником палестинського народу. У наступному році в Нью-Делі було відкрито представництво ОВП, а в 1980 році були встановлені повноцінні дипломатичні відносини. (Dash, 2024). 10 листопада 1975 року Індія проголосувала за резолюцію ООН під № 3379, яка прирівняла сіонізм до расизму (Resolution adopted…, 1975). У тому ж році індійські дипломати стали співавторами проєкту резолюції ГА ООН від 8 жовтня, яка закликала ОВП до участі в дебатах ГА з палестинського питання. Саме постійні зусилля Індії та інших країн-однодумців дозволили Я. Арафату 13 листопада виступити на сесії ГА ООН з гучною промовою відомою як «Оливкова гілка». (Aripathy, 2012). Тоді ж на завершення виступу він заявив: «Сьогодні я прийшов з оливковою гілкою і рушницею борця за свободу. Не дайте оливковій гілці впасти з моєї руки…» (Arafat, 1974).

При цьому, у 1975–1977 роках, опозиційна «Народна партія Індії» («Бхаратія Джаната парті») виступила проти «надзвичайної політики» прем'єр-міністра І. Ганді, в результаті чого чимало прихильників Ізраїлю повернулися до індійського парламенту і породили в Єрусалимі очікування на зміну статус-кво (Saaida, 2022).

Раджив Ганді (1984–1989), який прийшов до влади у 1984 році, мав на меті модернізувати індійську економіку та армію. Його перебування на посаді ознаменувало відлигу в індійсько-американських відносинах, а візит до США у 1985 році послабив напруженість часів холодної війни та поглибив економічне і технологічне співробітництво (Sharma, 2024). Це позначилося й на індійсько-ізраїльських стосунках. Р. Ганді навіть зустрівся з прем'єр-міністром Ізраїлю Шимоном Пересом під час 40-ї сесії ГА ООН. Це була перша публічна зустріч між двома чинними прем'єр-міністрами двох країн. Ще однією ознакою змін було й те, що індійський уряд також вирішив послабити візові обмеження для громадян Ізраїлю й дозволив ізраїльській тенісній команді зіграти проти індійської в Нью-Делі на турнірі Кубка Девіса в липні 1987 року (Blarel, 2014).

Побіжно, у 1988 році Індія була однією з небагатьох перших країн, які визнали державу Палестина. Згодом, у вересні 1989 року, лідера ОВП Я. Арафата за сприяння міжнародному взаєморозумінню і добрій волі було нагороджено орденом Джавахарлала Неру. Нагорода передбачала грошову винагороду в розмірі 93 750 доларів США (Dash, 2024).

Загалом цей процес став невід'ємною частиною прагматичного, неідеологічного підходу до зовнішньої політики, який проводив наступний прем'єр-міністр Нарасімха Рао (1991–1996). Завершення холодної війни, послаблення міжнародної напруженості, готовність арабських країн

до мирних переговорів з єврейською державою та Мадридський мирний процес 1991 року дозволили Н. Рао проводити нову політику щодо Ізраїлю (Kumaraswamy, 1998). Вже 16 грудня 1991 року Індія проголосувала за скасування резолюції ГА ООН від 1975 року, яка характеризувала сіонізм як расизм (United Nations…, 1991). Стосовно Палестини, то Нью-Делі також намагався компенсувати своє відновлення відносин з Ізраїлем умовною підтримкою «Першої інтифади» – палестинського націоналістичного руху проти Ізраїлю в секторі Газа і на Західному березі річки Йордан у 1987–1993 роках. Уряд Рао представляв це, як баланс між «серцем» і «розумом»: коли серце було на боці Палестини, а розум схилявся до Ізраїлю (Choudhury, 2024).

Врешті-решт у 1992 році прем'єр-міністр Н. Рао оголосив про встановлення повноцінних дипломатичних відносин з Ізраїлем. Можливо, на цей крок вплинуло й те, що незадовго до цього Китай оголосив про встановлення дипломатичних взаємин з Ізраїльською державою. У будь-якому випадку перший термін правління уряду Рао ознаменувався розширенням індійсько-ізраїльських відносин у технологічній, культурній і особливо в оборонній сферах. Той факт, що Ізраїль постачав украй необхідні Індії боєприпаси під час Каргільської війни 1999 року, без сумніву, був важливим чинником. У той же час, хоча Індія і продовжувала надавати підтримку палестинській справі, але її інтенсивність зменшилася (Gharekhan, 2014).

Висновки. Зовнішня політика Республіки Індія після здобуття незалежності у 1947 році була значною мірою сформована прем'єр-міністром Джавахарлалом Неру, який започаткував антиколоніальний та антиімперіалістичний Рух неприєднання. Впродовж більшої частини другої половини XX століття Індія офіційно підтримувала Палестину та утримувалася від встановлення дипломатичних відносин з Ізраїлем, щоби зберегти свої відносини з арабськими країнами та здобути підтримку мусульманської меншини в країні. Водночас індійські лідери поступово визнавали важливість Ізраїлю як стратегічного партнера, особливо в питаннях військових технологій і торгівлі. Незважаючи на налагодження відносин з Ізраїлем, Індія продовжує офіційно підтримувати палестинське питання. Вона заявляє про свою прихильність до «рішення двох держав» і виступає за мирне врегулювання конфлікту, що показує прагнення Індії зберігати баланс у відносинах між двома сторонами конфлікту. Отже, еволюція зовнішньої політики Індії щодо Палестини та Ізраїлю в другій половині XX століття відображає зміни в міжнародних умовах, а також внутрішні стратегічні й економічні інтереси країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Admission of Israel to the United Nations – GA debate – Verbatim record. Two hundred and seventh plenary meeting, held at Flushing Meadow, New York, on Wednesday, 11 May 1949. URL: https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180950/ (Last accessed: 02.11.2024).

2. Arafat, Yasser. UN General Assembly speech. 1974. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Yasser_Arafat%27s_1974_UN_General_Assembly_speech (Last accessed: 02.11.2024).

3. Aripathy, Sasmita. Indias palestine policy since 1992. 2012. URL: https://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/40568 (Last accessed: 12.11.2024).

4. Barthwal, Namita, India's De-Hyphenated Policy vis-à-vis Israel and Palestine. 2021. URL: https://intpolicydigest.org/the-platform/india-s-de-hyphenated-policy-vis-a-vis-israel-and-palestine/ (Last accessed: 21.10.2024).

5. Blarel, Nicolas. The Evolution of India's Israel Policy: Continuity, Change, and Compromise since 1922. 2014. URL: https://academic.oup.com/book/12338/chapter-abstract/161888766?redirectedFrom=fulltext (Last accessed: 15.11.2024).

6. Blarel, Nicolas. Assessing US Influence over India–Israel Relations: A Difficult Equation to Balance? URL: 2017. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09700161.2017.1330437#abstract (Last accessed: 15.11.2024).

7. Chakravarty, Pinak Ranjan. When Einstein tried to convince Nehru to support Israel... but failed. 2017. URL: https://www.orfonline.org/research/30081 (Last accessed: 16.11.2024).

8. Choudhury, Angshuman. Israel-Palestine and Myanmar: How PV Narasimha Rao's cold realpolitik eroded India's moral diplomacy. 2024. URL: https://scroll.in/article/1069480/israel-palestine-and-myanmar-how-pv-narasimha-raos-cold-realpolitik-eroded-indias-moral-diplomacy (Last accessed: 18.11.2024).

9. Dash, Satya Prakash. Israel-Palestine Conflict: Role of India & Major Global Players. 2024. URL: https://www.worldscientific.com/doi/10.1142/S2717541324500037?srsltid=AfmBOoprVKCZ9hFA4RJTOAnXwL9Ts-R1hE-fQ2cyk-FAszf6A_7bFQ4c (Last accessed: 02.12.2024).

10. Gandhi, Mahatma. The Jews In Palestine. Published in the Harijan 26-11-1938. URL: https://www.countercurrents.org/pa-gandhi170903.htm (Last accessed: 15.11.2024).

11. Gharekhan, Chinmaya. Tracing the course of India-Israel ties. 2014. URL: https://www.gatewayhouse.in/tracing-the-course-of-india-israel-ties/ (Last accessed: 21.11.2024).

12. Krishna, Vineeth. The Einstein-Nehru Exchange on Israel and Palestine. 2024. URL: https://www.constitutionofindia.net/blog/the-einstein-nehru-exchange-on-the-state-of-israel/ (Last accessed: 21.11.2024).

13. Kumaraswamy, P.R. Strategic Partnership Between Israel And India. 1998. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria598_kumaraswamy.html (Last accessed: 16.11.2024).

14. Letter from Einstein to Jawaharal Nehru. 13-Jun-1947. Publication: Wordpress.com. Date: April 20, 2016. URL: https://worldpeace365.wordpress.com/2016/04/20/letter-from-einstein-to-jawaharal-nehru/ (Last accessed: 19.11.2024).

15. Nehru's Letter to Albert Einstein. New Delhi 11 July 1947. URL: https://www.thenehru.org/2022/05/nehrus-letter-to-albert-einstein.html (Last accessed: 12.11.2024).

16. Resolution adopted by The General Assembly. A/RES/3379 (XXX). 10 November 1975. Elimination of all forms of racial discrimination. URL: https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180327/ (Last accessed: 02.11.2024).

17. Saaida, Mohammed. India's Foreign Policy Shift towards Palestine and Israel. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/365730268_India%27s_Foreign_Policy_Shift_towards_Palestine_and_Israel (Last accessed: 22.11.2024).

18. Sharma, Roopashree. The Evolution of India's Foreign Policy Since 1947. 2024. URL: https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/the-evolution-of-india-foreign-policy-since-1947-1723640072-1 (Last accessed: 02.11.2024).

19. United Nations General Assembly. Resolution 181. November 29, 1947. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/res181.asp (Last accessed: 22.11.2024).

20. United Nations General Assembly. Resolution A/RES/46/48. Elimination of racism and racial discrimination. 16 December 1991. URL: https://digitallibrary.un.org/record/135193?ln=ru&v=pdf (Last accessed: 02.11.2024).

REFERENCES

1. Admission of Israel to the United Nations – GA debate – Verbatim record. Two hundred and seventh plenary meeting, held at Flushing Meadow, New York, on Wednesday, 11 May 1949. URL: https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180950/

2. Arafat, Yasser. UN General Assembly speech (1974). URL: https://en.wikisource.org/wiki/Yasser_Arafat%27s_1974_UN_General_Assembly_speech

3. Aripathy, Sasmita. (2012). Indias palestine policy since 1992. URL: https://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/40568

4. Barthwal, Namita (2021). India's De-Hyphenated Policy vis-à-vis Israel and Palestine. URL: https://intpolicydigest.org/the-platform/india-s-de-hyphenated-policy-vis-a-vis-israel-and-palestine/

5. Blarel, Nicolas. (2014). The Evolution of India's Israel Policy: Continuity, Change, and Compromise since 1922. URL: https://academic.oup.com/book/12338/chapter-abstract/161888766?redirectedFrom=fulltext

6. Blarel, Nicolas. (2017). Assessing US Influence over India–Israel Relations: A Difficult Equation to Balance? URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09700161.2017.1330437#abstract

7. Chakravarty, Pinak Ranjan. (2017). When Einstein tried to convince Nehru to support Israel... but failed. URL: https://www.orfonline.org/research/30081

8. Choudhury, Angshuman. (2024). Israel-Palestine and Myanmar: How PV Narasimha Rao's cold realpolitik eroded India's moral diplomacy. URL: https://scroll.in/article/1069480/israel-palestine-and-myanmar-how-pv-narasimha-raos-cold-realpolitik-eroded-indias-moral-diplomacy

9. Dash, Satya Prakash. (2024). Israel-Palestine Conflict: Role of India & Major Global Players. URL: https://www.worldscientific.com/doi/10.1142/S2717541324500037?srsltid=AfmBOoprVKCZ9hFA4RJTOAnXwL9Ts-R1hE-fQ-2cyk-FAszf6A_7bFQ4c

10. Gandhi, Mahatma. The Jews In Palestine. (1938). Published in the Harijan 26-11-1938. URL: https://www.countercurrents.org/pa-gandhi170903.htm (in English).

11. Gharekhan, Chinmaya. (2014). Tracing the course of India-Israel ties. URL: https://www.gatewayhouse.in/tracing-the-course-of-india-israel-ties/

12. Krishna, Vineeth. (2024). The Einstein-Nehru Exchange on Israel and Palestine. URL: https://www.constitutionofindia.net/blog/the-einstein-nehru-exchange-on-the-state-of-israel/

13. Kumaraswamy, P.R. (1998). Strategic Partnership Between Israel And India. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria598_kumaraswamy.html

14. Letter from Einstein to Jawaharal Nehru. 13-Jun-1947. Publication: Wordpress.com. Date: April 20, 2016. URL: https://worldpeace365.wordpress.com/2016/04/20/letter-from-einstein-to-jawaharal-nehru/

15. Nehru's Letter to Albert Einstein. New Delhi 11 July 1947. URL: https://www.thenehru.org/2022/05/nehrus-letter-to-albert-einstein.html

16. Resolution adopted by The General Assembly. A/RES/3379 (XXX). 10 November 1975. Elimination of all forms of racial discrimination. URL: https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180327/

17. Saaida, Mohammed. (2022). India's Foreign Policy Shift towards Palestine and Israel. URL: https://www.researchgate.net/publication/365730268_India%27s_Foreign_Policy_Shift_towards_Palestine_and_Israel

18. Sharma, Roopashree. (2024).The Evolution of India's Foreign Policy Since 1947. URL: https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/the-evolution-of-india-foreign-policy-since-1947-1723640072-1

19. United Nations General Assembly. Resolution 181. November 29, 1947. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/res181.asp

20. United Nations General Assembly. Resolution A/RES/46/48. Elimination of racism and racial discrimination. (16 December 1991). URL: https://digitallibrary.un.org/record/135193?ln=ru&v=pdf

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 785.1
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-6

Наталія АШИХМІНА,
orcid.org/0000-0001-8843-5217
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри вокально-хорової підготовки
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) ashihmina_n-81@ukr.net

В'ячеслав ДАШКОВСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0003-4905-9639
кандидат педагогічний наук,
професор кафедри спеціального фортепіано
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової
(Одеса, Україна) v.dashkovskiy@gmail.com

ПРОЯВ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ НА ПРИКЛАДІ ЖАНРУ КОНЦЕРТУ

Стаття присвячена дослідженню еволюції жанру концерту в контексті синтезу мистецтв, який характеризується міждисциплінарністю та інтеграцією музики, театру, візуального мистецтва. Актуальність дослідження полягає в необхідності переосмислення класичних форм концерту в умовах сучасних культурних трансформацій. Мета статті – визначення вектору еволюції жанру концерту в контексті культурних, історичних і теоретичних аспектів, а також інтеграційних підходів до його інтерпретації. Авторами стисло проаналізована траєкторія змін жанру концерту, яка відбувалася протягом століть, починаючи з барокових традицій, concerto grosso, сольного концерту, і завершуючи сучасними експресивними можливостями, що пов'язані з полістилістикою та театралізацією.

У статті відзначається, що 60-ті роки XX століття стали переломним етапом для жанру концерту, адже відхід від класичних канонів дозволив запровадити нові форми виразності та інтеграцію різних стилістичних напрямків. Важливим аспектом дослідження є акцент на взаємодії концерту з іншими видами мистецтва, що відкриває нові можливості для глибшого розуміння його синтетичної природи.

Аналізуючи сучасні наукові підходи, автори проявляють значний інтерес до дослідження жанрової специфіки концерту та його розвитку в контексті змін у музичній культурі. Звернено увагу на те, що в роботах українських музикознавців розглядаються різні аспекти функціонування концерту, зокрема через призму діалогу між виконавцями та інтеграції театральних елементів.

Зроблено висновок, що твори І. Карабиця є яскравими прикладами сучасного «інструментального театру», де музичне мистецтво активно взаємодіє з театральними елементами, створюючи нові виразові можливості. І. Карабиць є не лише композитором, але й режисером оркестрової та інструментальної інтерпретації творів, надаючи особливу увагу театральній презентації музики.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі впливу культурних і соціальних контекстів на розвиток концертного жанру, а також вивченні його еволюції в умовах сучасного розвитку різних видів мистецтв.

Ключові слова: *концерт, синтез мистецтв, музичне мистецтво, живопис, взаємодія, І. Карабиць, інструментальний театр.*

Nataliia ASHYKHMINA,
orcid.org/0000-0001-8843-5217
PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Vocal and Choral Training
State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
(Odesa, Ukraine) ashihmina_n-81@ukr.net

Viacheslav DASHKOVSKYI,
orcid.org/0000-0003-4905-9639
PhD of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Special Piano
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music
(Odesa, Ukraine) v.dashkovskiy@gmail.com

THE MANIFESTATION OF THE SYNTHESIS OF THE ARTS IN THE EXAMPLE OF THE CONCERT GENRE

The article is dedicated to the study of the evolution of the concert genre in the context of the synthesis of the arts, characterized by interdisciplinarity and the integration of music, theater, and visual arts. The relevance of the study lies in the need to reconsider classical forms of the concert in the context of contemporary cultural transformations. The aim of the article is to determine the vector of the concert genre's evolution in the context of cultural, historical, and theoretical aspects, as well as integration approaches to its interpretation. The authors briefly analyze the trajectory of changes in the concert genre that took place over the centuries, starting from Baroque traditions, concerto grosso, and the solo concerto, and culminating in modern expressive possibilities related to polystylistics and theatricalization.

The article highlights that the 1960s marked a turning point for the concert genre, as the departure from classical canons allowed the introduction of new forms of expression and the integration of various stylistic directions. An important aspect of the study is the focus on the interaction of the concert with other forms of art, which opens new possibilities for a deeper understanding of its synthetic nature.

By analyzing contemporary scholarly approaches, the authors demonstrate a significant interest in investigating the genre's specificity and its development in the context of changes in musical culture. The article points out that works by Ukrainian musicologists explore various aspects of the concert's function, particularly through the lens of dialogue between performers and the integration of theatrical elements.

It is concluded that the works of I. Karabyts are vivid examples of contemporary «instrumental theater», where musical art actively interacts with theatrical elements, creating new expressive possibilities. I. Karabyts is not only a composer but also the director of orchestral and instrumental interpretations of his works, giving special attention to the theatrical presentation of music.

The perspectives for further research lie in a deeper analysis of the influence of cultural and social contexts on the development of the concert genre, as well as studying its evolution in the context of the modern development of various art forms.

Key words: *concert, synthesis of the arts, music art, painting, interaction, I. Karabyts, instrumental theater.*

Постановка проблеми. Нині актуальною стає тенденція до інтеграції різних видів мистецтв у сучасній культурній практиці. В умовах глобалізації та розвитку мультимедійних технологій мистецтво, зокрема музичне, все більше набуває міждисциплінарного характеру, що вимагає переосмислення традиційних жанрових форм і їх взаємодії. Це відкриває нові горизонти для наукового дослідження в галузі мистецтвознавства, що дозволяє глибше зрозуміти еволюцію музичних жанрів та їх сучасне значення в контексті художньої практики.

Актуальність дослідження проблеми синтезу мистецтв, зокрема на прикладі жанру концерту, визначається динамічною еволюцією цього жанру, який протягом століть зазнавав значних змін, поступово відходячи від своїх класичних форм і взаємодіючи з іншими видами мистецтв. Жанр концерту, починаючи з барокових традицій concerto grosso і сольного концерту, пройшов шлях до нових експресивних можливостей у рамках XX століття. Це, в свою чергу, відкриває нові перспективи для дослідження його синтетичної природи, де музика, театр та візуальні види мистецтва часто переплітаються, створюючи унікальний культурний феномен.

60-ті роки XX століття стали переломним етапом у формуванні сучасного концерту, що позначив собою відхід від класичних канонів та освоєння нових форм виразності. Відродження інтересу до експериментів із використанням новітніх технологій та змішаних мистецьких форм ставить важливі завдання щодо переосмислення синтезу мистецтв у жанрі концерту як унікальної форми, що може поєднувати різні стилістичні напрями та художні образи. Тому актуальність дослідження цього жанру полягає в необхідності аналізу шляхів інтеграції різних мистецьких форм і створення нових виразових можливостей, що відкривають горизонти для подальшого розвитку музичного мистецтва та міждисциплінарних досліджень у сучасному культурному просторі. Існуючі наукові підходи часто зосереджуються на специфіці музичної складової концерту, однак менш уваги приділяється його синтетичній природі та взаємодії з іншими видами мистецтва.

Аналіз досліджень. У сучасному, зокрема українському, музикознавстві спостерігається значний інтерес до вивчення жанру концерту, що відображає багатогранність та еволюцію цього жанру в контексті культурних і музичних трансформацій. Зокрема, численні дослідження акцентують увагу на різних аспектах функціонування концерту як жанрової форми, зокрема в плані його структури, стилістичних особливостей та взаємодії з іншими видами мистецтв. Такі музикознавці, як О. Василенко (Василенко, 2023), А. Стадник (Стадник, 2019) активно досліджують еволюцію концерту від класичних до сучасних форм, аналізуючи його розвиток в контексті загальних тенденцій музичної культури.

Одним із важливих напрямів досліджень є обґрунтування жанрової специфіки концерту, що тісно пов'язано з проблемами ансамблевої гри та діалогу між виконавцями. Аналіз особливостей жанру концерту не обмежується лише музичним змістом, але й розглядається через призму комунікації між музикантами, особливо в контексті камерних та оркестрових концертів. Різноманітні наукові підходи дозволяють глибше зрозуміти, як саме діалогічність між солістом і оркестром, а також між учасниками ансамблю, визначає структуру концерту, його драматургію та художній зміст (Бурган, 2018; Польська 2003).

Особливості композиторського переосмислення концертного жанру у XIX і XX століттях знайшли широке відображення в ряді наукових досліджень, зокрема в кандидатських дисертаціях М. Веремйової (Веремйова, 2012), Г. Стахевич (Стахевич, 2019), де вивчається еволюція цього жанру через призму творчих інтерпретацій.

Особливу увагу в сучасному музикознавстві привертає розгляд проблематики інструментального мистецтва, що зокрема торкається розвитку жанру концерту для фортепіано, баяна, скрипки, віолончелі, валторни тощо з оркестром. Дослідження, представлені в працях таких науковців, як І. Завадецька (Завадецька, 2005), В. Заранський (Заранський, 2001), О. Кріпак (Еріпак, 2012), О. Кушнірук (Кушнірук, 2003), А. Стадник (Стадник, 2019) та багато інших.

Вивчення питання прояву синтезу мистецтв на прикладі жанру концерту базується на комплексному підході, що поєднує історіографічні, теоретичні та практичні методи. Зокрема, для розкриття синтетичних особливостей концертного жанру застосовано методи жанрового і порівняльного аналізу, а також культурологічний методологічний підхід.

Одним із основних методів є жанровий аналіз, згідно з яким вивчено еволюцію жанру «концерт» (Іонов, 2014). Це дозволило виявити особливості трансформації концертного жанру в різних етапах його розвитку та зв'язок з іншими видами мистецтв. Порівняльний аналіз дозволив спів ставити різні трактування жанру концерту в історії музичної культури та сучасному виконавстві (Коменда, 2015; Стадник, 2019). Додатково, для систематизації та розкриття інтегративних процесів застосовувався культурологічний підхід. У цьому контексті дослідження О. Берегової (Берегова, 2013) допомогли глибше осмислити вплив культурних процесів на зміни в жанрових формах, зокрема в жанрі концерту.

Зі зміною художньо-естетичних орієнтирів у кінці XX – початку XXI століття концертний жанр почав активно включати елементи сценічних постановок, що відкриває нові можливості для інтеграції різних художніх форм (Гуркова, 2016). Це дозволяє глибше аналізувати синтез мистецтв у концертній практиці, що в свою чергу збагачує не лише музичну, а й загальну культурну практику.

Мета статті полягає у визначенні вектору еволюції жанру концерту в контексті культурних, історичних і теоретичних аспектів, а також інтеграційних підходів до його інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Жанр концерту є одним з найцікавіших феноменів європейської музичної культури. З позицій сучасного мистецтвознавства концерт цікавий не лише з точки зору академічної теорії та історії мистецтва (концерт як жанр), а також як явище, що об'єднує в своєму проблемному полі різноманітність форм існування мистецької діяльності та музичного життя. Концерт проявився як квінтесенція різноманітних соціокультурних устремлінь, які сприяли появі нових творів – як у контексті часових, так і просторових видів мистецтва. Отже, можна сказати, що концерт не тільки як музичний жанр, а й як культурний феномен має багатогранне значення, відкриваючи нові можливості для дослідження еволюції мистецтва в умовах постмодерністських трансформацій.

Звертаючись до історії концерту, відзначимо, що в епоху Відродження він був однією з популярних форм соціально-станового спілкування (концерти «*Della done*»), що дозволяло продемонструвати (в рамках станової приналежності) сформовані виконавсько-творчі навички. Одночасно концерт став своєрідною творчою лабораторією, в надрах якої відбувалися становлення та розвиток музичного жанру, музичної форми, різновид портретного жанру тощо. Згодом вплив концерту як способу прояву творчої активності поширився й на організацію публічного музикування у XVII–

XIX століттях. У XX столітті всеохопність концерту поширилася і на телебачення, що знайшло вираження у створенні фільмів-концертів. Через метафору концерту стало можливим розкрити явища художнього життя суспільства (фільм «Le concert», який отримав у 2010 році дві премії «Сезар»).

У кожному з наведених соціокультурних феноменів концерт зберіг свої характерні риси, посилюючи або нівелюючи їх залежно від умов репрезентації, акцентуючи специфічні особливості, що виникають унаслідок конвергенції видів мистецтва.

Одним із ранніх прикладів синтезу мистецтв, який проявився на прикладі концерту, стала взаємодія музики та живопису. Зображення музикантів, які належать до аристократії, у салонах або на природі, а також представників буржуазії, ремісників і мандрівних музикантів стали улюбленими сюжетами для багатьох художників Відродження та Нового часу (Джорджоне, Я. Вермеєр, Дж. Лейстер, Я. Моленар, Я. Стен, Г. Терборх, Ф. Халс та інші). Варто зазначити, що популярність групових портретів, які стали основою для багатьох картин, що носили назву «Концерт», свідчить про поширеність захоплення музикою не лише серед представників вищого стану, але й серед простих міщан.

Ці художні твори не лише фіксували моменти музичного виконання, але й демонстрували важливу соціокультурну роль музики в тогочасному суспільстві. Взаємодія живопису та музики в портретах відображала не лише зовнішній вигляд і статус осіб, але і їхнє ставлення до культури та мистецтва. Таким чином, концерти та музичні сцени стали своєрідною ілюстрацією синтезу різних видів мистецтв, що втілювали суспільні зміни та взаємодію між класами.

Популярність концерту як соціокультурного феномену знайшла відображення й у творчості ряду відомих італійських композиторів XVII століття – А. Кореллі та А. Вівальді. У композиторській спадщині цих знаменитих скрипалів *concerto grosso* виступає як улюблений музичний жанр, що користувався великою популярністю серед їхніх сучасників, які виконували музику в рамках *collegium musicum*. Важливим аспектом цієї музичної практики стало те, що концертне виконання музичних творів стало невід'ємною частиною публічного музикування, яке, в свою чергу, сформувало суспільні уявлення про слухацьку аудиторію, її рівень музичної освіти та культурну компетентність.

Такий соціокультурний контекст сприяв подальшій еволюції жанру концерту, зміцнюючи його статус як важливого інструменту культурної взаємодії та просвітництва. Публічні концерти не лише демонстрували музичні досягнення композиторів, але й виховували нові музичні смаки, розширюючи межі сприйняття музики як частини загальної культурної практики суспільства.

Груповий портрет (також званий художниками «концертом») і жанр концерту проявляють певну подібність у просторі інтертекстуальності через принцип переносу образності та через приховану взаємодію драматургічних ліній (як візуальних, так і аудіальних). У живопису контрастує очевидний сюжет (ковзний погляд/*glance*) і глибинний авторський задум, що вимагає уважного розглядання та активної роботи сприйняття (уважний погляд/*gaze*). Яскравим прикладом цього є картина Яна Вермеєра «Концерт» (1665 р.). На нашу думку, варто відзначити, що конвергенція драматургічних ліній у творах живопису та музики проявляється через виокремлення формотворчих елементів (*tutti* і *solo*, видиме і змістовне, побутове і сакральне).

У музичному мистецтві також можна провести паралель між прослуховуванням і вслуховуванням. Прослуховування дозволяє сформувати загальні уявлення про образно-художнє наповнення твору, охопити його музичну форму та жанрову приналежність, тоді як вслуховування орієнтоване на більш глибокий аналіз формотворчих елементів музичного твору, виявлення домінуючих рис мотивної розробки та інших важливих аспектів. Цей процес аналогічний до візуального розглядання, де поверхневий погляд і глибоке занурення в художній контекст дають змогу виявити багатошаровість і складність як музичного, так і мистецтва живопису.

Розширення соціальних практик концертування пов'язане з прагненням різних верств суспільства впорядкувати прояви музичного життя, оскільки концерт почав позначатися як явище подієвого рівня в межах міської музичної культури. Концерти проводилися в рамках діяльності музичних і філармонічних товариств, абонементних і благодійних концертів, що в цілому сприяло зближенню «сусідніх» субкультур (аристократичної та буржуазної). Більше того, багато оркестрів часто формувалися з числа любителів музики, що значною мірою зближувало різні соціальні групи.

Музично освічена публіка поступово сформувала нову, специфічну страту, з художніми смаками якої вже змушені були рахуватися аристократи. Водночас концерт поступово втратив свою камерність, оскільки приплив різноскладової публіки вимагав фізичного збільшення концертних залів,

що, в свою чергу, стимулювало створення інструментальних концертних творів.

Популярність концертного виконавства дала новий імпульс розвитку платних концертів, організаторами яких часто ставали не самі виконавці, а імпресаріо. З іншого боку, зростаюча «різниця» музичних смаків публіки стала одним із факторів поділу концертів на філармонічні та естрадні, що ще раз підкреслювало значущість концерту як явища, що постійно адаптується до змін у соціокультурному контексті.

У ХХ столітті жанр концерту знову довів свою всеосяжність, ставши творчою лабораторією для композиторів-авангардистів. Для нас є найбільш важливим відзначити новації в жанрі концерту, пов'язані з творчістю українських авторів. У сучасному соціокультурному просторі жанр концерту проявляє тяжіння до синтезу «театр-музика», і яскравими прикладами синтетичних творів можуть служити Концерт для оркестру № 2 та Концерт для оркестру № 3 «Голосіння» І. Карабиця. Враховуючи, що ці концерти були написані після «зняття» заборон на авангардний напрям у музичній культурі, І. Карабиць звернувся до полістилістики, активно використовуючи прийоми цитати, квазіцитати, алюзії тощо.

Слід відмітити, що з другої половини ХХ століття в українській культурі спостерігається значне посилення ролі візуальних аспектів, що сприяло активному розвитку видовищності та театралізації у різних галузях мистецтва. Саме з цим процесом нерозривно пов'язане становлення своєрідного інструментального театру в Україні. І. Карабиць, займаючись удосконаленням театралізованих елементів у музичному мистецтві, спрямував свої стильові дослідження та експерименти на пошук нових тембральних забарвлень, технічних засобів вираження та розширення інструментального складу оркестру. Ці пошуки відкрили нові можливості для інтеграції музики та театральних елементів, що значно збагатило сучасну українську музичну культуру.

Твори І. Карабиця відзначаються мінімалістичними елементами, полістилістичними підходами та зверненням до естетики постмодернізму. Композитор активно використовував сучасні методи композиторського письма, поєднуючи їх з інноваційними техніками, а для досягнення максимального злиття інструменталістів і глядачів впроваджував специфічну просторову організацію «інструментального театру», що дозволило створити атмосферу близькості та взаємодії між сценою та публікою. І. Карабиць – є своєрідним режисером постановки із чіткими прописаними примітками в партитурах для правильного тлумачення твору. Композитор надав особливого значення зовнішній «оболонці» сценічної реалізації, що гармонійно поєднується з музичною драматургією, створюючи цілісне художнє сприйняття.

І. Карабиць володіє глибоким розумінням психології глядача, адже він усвідомлює, що людина найбільше сприймає навколишній світ через зорові враження. Це знання він ефективно використовує у своїх концертах для оркестру, де візуальні елементи відіграють важливу роль. Яскравим прикладом є Концерт № 2 для оркестру, в якому композитор майстерно поєднує компоненти «інструментального театру», інтегруючи характеристики симфонії та театральної подачі. Твір відзначається високою динамікою подій і захоплюючим сюжетом, що не лише підтримує увагу слухачів, але й сприяє розвитку новаторських підходів у рамках «інструментального театру».

У Концерті № 2 для оркестру І. Карабиць створює інтерактивну атмосферу, де музиканти камерного оркестру активно взаємодіють з глядачами в залі. На тлі динамічного розвитку подій і конфліктів в образних сферах концерту композитор вплітає елементи театральності, що надає виконанню додаткової глибини. Відповідно до задуму І. Карабиця, оркестр не тільки виконує музику, але й перетворюється на слухачів, активно залучаючи публіку до процесу. У третій частині концерту, під час кульмінації, композитор вводить аплодисменти музикантів у визначеній ритмічній послідовності, що є прикладом контрольованої алеаторики, створюючи нові темброві та акустичні барви. Наприкінці твору аплодують усі учасники оркестру, що можна трактувати як жест, спрямований на виклик аналогічної реакції в публіки. З іншого боку, це нестандартне аплодування може бути інтерпретовано як «пародія на набридлі партійні засідання часів розвитого соціалізму з їх обов'язковими атрибутами, як-от: зустріч партійних лідерів радісними оплесками, трафаретні виступи і бурхливі овації, одностайність у голосуванні тощо» (Гуркова, 2016).

Елементи «інструментального театру» можна помітити і в Концерті для оркестру № 3 «Голосіння». Вони яскраво проявляються наприкінці твору через зміну ролей. У партитурі передбачено, що диригент залишає диригентський пульт і переходить до роялю, таким чином, стає солістом, граючи на музичному інструменті, а згодом знову приєднується до оркестру. Це перехрестя функцій диригента та піаніста відображає певний вплив необарокових традицій і нагадує барокову практику, коли диригент, водночас будучи клаве-

синістом, виконував роль соліста та керував оркестром, створюючи нову, багатогранну художню реальність.

Висновки. Дослідження синтезу мистецтв на прикладі жанру концерту показує значення концерту як динамічної форми, що інтегрує музику, театр, візуальне мистецтво. Протягом століть концерт еволюціонував, збагачуючи культурну практику новими виразними можливостями, зокрема через взаємодію з іншими видами мистецтв. Вивчення сучасних інтерпретацій концерту дозволяє глибше осмислити його синтетичну природу та культурну роль у розвитку музичної та театральної практики.

Нині жанр концерту, адаптуючись до нових музичних і культурних реалій, продовжує залишатися динамічною формою, зокрема через інтеграцію музичних та театральних елементів, що дозволяє дозволяє композиторам створювати багатошарові, інтертекстуальні музичні твори, які відкривають нові горизонти для вираження складних соціокультурних та художньо-естетичних концептів.

Перспективи подальших наукових розвідок передбачають вивчення розвитку концертного жанру в різних культурних контекстах, що дозволить краще зрозуміти роль концерту як культурного феномена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берегова О. Інтегративні процеси в музичній культурі України XX–XXI століть. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2013. 232 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Berehova_Olena/Intehratyvni_protsesy_v_muzychnii_kulturi_Ukrainy_KhKhKhKhI_stolit.pdf
2. Бурган І. О. Теорія діалогу як засіб дослідження концерту для двох фортепіано з оркестром. *Магістеріум НаУКМА*. 2018. № 71. С. 55–60.
3. Василенко О. С. Трансформації жанру концерту для баяна з оркестром у творчості композиторів початку XXI ст. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття*: матеріали міжнар. наук.-теор. конф. молодих учених, м. Харків, 2023. С. 340–341.
4. Веремйова М. М. . Фортепіанні концерти Ф. Мендельсона-Бартольді та романтичний Gesamtkunstwerk : автореф. дис. … канд. мистецтвознавства. Харків : ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 2012. 20 с.
5. Гуркова О. М. Творчість І. Карабиця в контексті жанрово-стильових тенденцій в українській музиці останньої третини XX століття : дис. … канд. мистецтвознавства. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2016. 324 с.
6. Завадецька І. Жанр валторнового концерту в творчості Л. Колодуба. *Теоретичні та практичні питання культурології*. 2005. Вип. XXI. С. 15–22.
7. Заранський В. І. Український скрипковий концерт. Тенденції жанрово-стильової динаміки : автореферат дис. … канд. мистецтвознавства. Львів: ЛДМА ім. М. В. Лисенка, 2001. 20 с.
8. Іонов В. І. Категорії жанру і стилю у контексті історіографічного дослідження музично-творчого процесу. *Культура і Сучасність.* 2014. № 2. С. 88–94.
9. Коменда О. І. Поняття жанру в сучасному музикознавстві. *Музична україністика: сучасний вимір*. 2009. Вип. 3. С. 120–140. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11880/1/поняття%20жанру.pdf
10. Кріпак О. Л. Концертно-фортепіанний стиль А. Караманова (на матеріалі трьох концертів для фортепіано з оркестром) : автореф. дис. … канд. мистецтвознавства. Харків : ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 2012. 20 с.
11. Кушнірук О. Концерт для віолончелі з оркестром Олександра Яковчука: до питання еволюції жанру. *Народна творчість та етнологія.* 2023. 1 (397). С. 75–79.
12. Польська І. І. Камерний ансамбль: теоретико-культурологічні аспекти : автореф. дис. … д-ра мистецтвознавства. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2003. 35 с.
13. Стадник А. М. «Концерт» у системі жанрових апробацій інструментального мистецтва (на прикладі баянного та акордеонного виконавства). *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 1 (184). С. 62–64.
14. Стахевич Г. О. Фортепіанний концерт у контексті стильових процесів першої третини XIX ст. (на матеріалі творчості Й. Н. Гуммеля, І. Мошелеса та Ф. Риса) : автореф. дис. … канд. мистецтвознавства. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 20 с.

REFERENCES

1. Berehova, O. (2013). *Intehratyvni protsesy v muzychnii kulturi Ukrainy XX–XXI stolit [Integrative processes in the musical culture of Ukraine in the 20th-21st centuries].* Kyiv: Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine. 232 p. https://shron1.chtyvo.org.ua/Berehova_Olena/Intehratyvni_protsesy_v_muzychnii_kulturi_Ukrainy_KhKhKhKhI_stolit.pdf. [in Ukrainian].
2. Burhan, I. O. (2018). Teoriia dialohu yak zasib doslidzhennia kontsertu dlia dvokh fortepiano z orkestrom [The theory of dialogue as a method for studying the concerto for two pianos and orchestra]. *Mahisterium NaUKMA, № 71,* 55–60. [in Ukrainian].
3. Vasylenko, O. S. (2023). Transformatsii zhanru kontsertu dlia baiana z orkestrom u tvorchosti kompozytoriv pochatku *XXI* st [Transformations of the concerto for bayan and orchestra genre in the works of composers of the early 21st century] *Kultura ta informatsiine suspilstvo KhKhI stolittia: materialy mizhnarodnoi naukovo-teoretychnoi konferentsii molodykh*

uchenykh – Culture and information society of the 21st century: materials of the international scientific-theoretical conference of young scholars, Kharkiv, 340–341.[in Ukrainian].

4. Veremiova, M. M. (2012). *Fortepianni kontserty F. Mendelsona-Bartoldi ta romantychnyi Gesamtkunstwerk [Piano concertos of F. Mendelssohn-Bartholdy and the Romantic Gesamtkunstwerk],* extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: KhNUM im. I. P. Kotliarevskoho. 20 p. [in Ukrainian].

5. Hurkova, O. M. (2016). Tvorchist I. *Karabytsia v konteksti zhanrovo-stylovykh tendentsii v ukrainskii muzytsi ostannoi tretyny XX stolittia [The works of I. Karabyts in the context of genre and stylistic trends in Ukrainian music of the last third of the 20th century],* candidate's thesis. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho. 324 p. [in Ukrainian].

6. Zavadetska, I. (2005). Zhanr valtornovoho kontsertu v tvorchosti L. Koloduba [The genre of the horn concerto in the works of L. Kolodub] *Teoretychni ta praktychni pytannia kulturolohii – Theoretical and practical issues of cultural studies, XXI,* 15–22. [in Ukrainian].

7. Zaranskyi, V. I. (2001). *Ukrainskyi skrypkovyi kontsert. Tendentsii zhanrovo-stylovoi dynamiky [Ukrainian violin concerto: Trends in genre and stylistic dynamics],* candidate's thesis. Lviv: LDMA im. M. V. Lysenka. 20 p. [in Ukrainian].

8. Ionov, V. I. (2014). Katehorii zhanru i styliu u konteksti istoriohrafichnoho doslidzhennia muzychno-tvorchoho protsesu [Categories of genre and style in the context of historiographical research of the musical creative process] *Kultura i Suchasnist – Culture and Modernity, № 2,* 88–94. [in Ukrainian].

9. Komenda, O. I. (2009). Poniattia zhanru v suchasnomu muzykoznavstvi [The concept of genre in contemporary musicology] *Muzychna ukrainistyka: suchasnyi vymir – Musical Ukrainian Studies: The Contemporary Dimension*, *3,* 120–140. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11880/1/поняття%20жанру.pdf [in Ukrainian].

10. Kripak, O. (2012). Kontsertno-fortepiannyi styl A. Karamanova (na materiali trokh kontsertiv dlia fortepiano z orkestrom) [A. Karamanov's concert-piano style (on the material of three concertos for piano and orchestra)], extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: KhNUM im. I. P. Kotliarevskoho. 20 p. [in Ukrainian].

11. Kushniruk, O. (2023). Kontsert dlia violoncheli z orkestrom Oleksandra Yakovchuka: do pytannia evoliutsii zhanru [Cello Concerto with Orchestra by Oleksandr Yakovchuk: On the Issue of Genre Evolution] *Narodna tvorchist ta etnolohiia – Folk art and ethnology, 1 (397),* 75–79. [in Ukrainian].

12. Polska, I. (2003). *Kamernyi ansambl: teoretyko-kulturolohichni aspekty [Chamber ensemble: theoretical and cultural aspects]*, extended abstract of doctoral thesis. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho. 35 p. [in Ukrainian].

13. Stadnyk, A. (2019). «Kontsert» u systemi zhanrovykh aprobatsii instrumentalnoho mystetstva [«Concert» in the system of genre approbation of instrumental art] *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of the modern educator, 1 (184),* 62–64. [in Ukrainian].

14. Stakhevych, H. (2019). *Fortepiannyi kontsert u konteksti stylovykh protsesiv pershoi tretyny XIX st. (na materiali tvorchosti Y. N. Hummelia, I. Moshelesa ta F. Rysa) [Piano concerto in the context of stylistic processes of the first third of the XIX century (based on the works of J. N. Hummel, I. Moscheles and F. Rys)]*, extended abstract of candidate's thesis. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. 20 p. [in Ukrainian].

УДК 7.071.2:159.954
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-7

Ірина БЕРМЕС,
orcid.org/0000-0001-5752-9878
доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) irunabermes@ukr.net

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВЕ МИСТЕЦТВО В СВІТЛІ ПСИХОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ

Серед інших виконавських фахів диригентсько-хоровий вирізняється іманентною сукупністю ознак. Його специфіка полягає у винятковості ролі диригента як інтерпретатора, що зумовлюється такими чинниками: праця хормейстера протікає з вибагливими, примхливими і своєрідними музичними «інструментами» – людськими співочими голосами; у диригента відсутній фізичний контакт із «інструментом», тобто, звуковидобування здійснюється на відстані; диригент позбавлений можливості щоденно вправляти з хором. Звідси випливає необхідність всеохопного дослідження граней мистецтва хорового диригування, що включають як суто технічні аспекти, так і творчо-виконавські. Водночас, коли технічні проблеми доволі часто висвітлюються у відповідній літературі, то творчо-виконавські підстави хорового диригування, як одного з найскладніших видів музичного виконавства, вивчені на сьогодні недостатньо вичерпно. Тим часом серйозні та багатоманітні завдання, що виникають перед диригентом і потребують нагальних розв'язань, у своїй основі ґрунтуються на психології творчості, що охоплює комплекс складових, як-от управління колективом, інтерпретація хорових творів, взаєморозуміння між диригентом і співаками.

Диригування – процес практичної реалізації творчих уявлень і необхідних для спільного виконання психологічних впливів, тобто діяльність диригента вибудовується, головно, на психічних процесах і психологічних інформаційно-рухових механізмах.

Хор – творчий колектив, в якому існують професійні та міжособистісні взаємини. Успіх вельми часто залежить від вміння диригента створювати довірливу атмосферу, позитивний психологічний «клімат» у колективі для його творчої продуктивності, здатності виявляти емпатію.

Мета статті полягає в окресленні особливостей творчої практики хорового диригента крізь призму психології творчості.

Ключові слова: *хоровий диригент, творча діяльність, психологія творчості, художній образ, інтерпретація.*

Iryna BERMES,
orcid.org/0000-0001-5752-9878
Doctor of Art History, Professor,
Head of the Department of Vocal-Choral, Choreographic and Visual Arts
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) irunabermes@ukr.net

CONDUCTING AND CHORAL ART IN THE LIGHT PSYCHOLOGY OF CREATIVITY

Among other performing specialists, the conductor and choral specialist is distinguished by an immanent set of features. Its specificity lies in the exclusivity of the conductor's role as an interpreter, which is determined by the following factors: the choirmaster's work involves demanding, capricious, and peculiar musical «instruments» – human singing voices; the conductor has no physical contact with the «instrument», that is, sound production is carried out at a distance; the conductor is deprived of the opportunity to practice with the choir on a daily basis. Hence the need for a comprehensive study of the facets of the art of choral conducting, including both purely technical aspects and creative and performing ones. At the same time, when technical problems are often covered in the relevant literature, the creative and performing foundations of choral conducting, as one of the most complex types of music performance, have not been studied exhaustively enough. Meanwhile, the serious and diverse tasks that a conductor faces and needs to be addressed urgently are based on the psychology of creativity, which encompasses a set of components, such as managing a collective, interpreting choral works, and mutual understanding between the conductor and singers.

Conducting is the process of practical realization of creative ideas and psychological influences necessary for joint performance, i.e. the conductor's activity is based mainly on mental processes and psychological information and motor mechanisms.

A choir is a creative team in which professional and interpersonal relationships exist. Success often depends on the conductor's ability to create a trusting atmosphere, a positive psychological «climate» in the team for its creative productivity, and the ability to show empathy.

The purpose of the article is to outline the peculiarities of the creative practice of a choral conductor through the prism of the psychology of creativity.

Key words: *choir conductor, creative activity, psychology of creativity, artistic image, interpretation.*

Постановка проблеми. Диригент і хоровий колектив є виконавцями вокально-хорової музики, що завжди була і залишається для українців чи не найбільш сталим і улюбленим способом мистецького спілкування. Ця галузь композиторської та виконавської творчості з розмаїтою палітрою жанрів і форм побутування широко представлена у світовій музичній скарбниці. Не применшуючи значення досягнень, самобутності зарубіжних хорових культур, рівня майстерності їхніх хорових колективів, необхідно визнати, що українське вокально-хорове мистецтво є чимось більшим за звичайний різновид музики.

Хор – своєрідний вокальний «інструмент», якому потрібна постійна увага і систематична робота з боку керівника. Праця диригента хору зазвичай пов'язана з виконанням різних, взаємопов'язаних завдань – від організації співочого хорового процесу до моменту концертного виконання. Відповідно, активна функціональність диригента залежатиме від комплексу його інтелектуальних, художньо-творчих, професійних і чисто людських рис.

Творча діяльність хорового диригента є професійно-значущою, оскільки вона виступає як інструмент впливу на хоровий колектив. Органічний взаємозв'язок процесів комунікації та музичного «спілкування» вносить творче начало у виконавську діяльність хору. Втім висвітлення творчої діяльності диригента в світлі психології творчості не було предметом окремого дослідження. В цьому й виявляється актуальність статті.

Аналіз досліджень. Спеціальні праці українських та зарубіжних дослідників присвячені теоретичним, практичним, історичним та культурологічним аспектам хорового мистецтва (О. Бенч-Шокало, К. Пігрова, М. Колесси (Колесса, 1973), А. Мархлевського, А. Лащенка, І. Бермес, Е. Ансерме, Г. Вуда, В. Фуртвенглера та інших). Окремі аспекти психології оркестрового та хорового диригування представлені в працях Г. Макаренка «Творчість диригента: естетико-мистецтвознавчі виміри» (Макаренко, 2005), Р. Кофмана, Г. Голика, певні компоненти процесу диригування розкрито в дослідженні Н. Антонець і А. Горбатської «Виконавське музичне мислення в диригентській діяльності» (Антонець & Горбатська, 2006). Необхідними для написання статті виявилися праці з психології творчості (Н. Карпенко, В. Клименко, В. Моляко (Моляко, 2004: 2–9), В. Роменця, О. Туриніної, Н. Ханецької та ін.).

Мета статті полягає в окресленні особливостей творчої практики хорового диригента крізь призму психології творчості.

Виклад основного матеріалу. Впродовж останніх двох століть мистецтвознавство неодноразово робило спроби теоретичного осмислення однієї з найбільш складних виконавських спеціальностей – диригування. За час становлення незвичної музичної професії в наукових працях порушувалися проблеми творчої діяльності видатних маестро свого часу, однак це питання не отримало ґрунтовного висвітлення.

Феномен творчості привертав увагу мислителів у всі епохи світової культури. Про глибокий інтерес до цього предмета можна судити за незгасаючим століттями прагненням створити загальну «теорію творчості». Проте в більшості випадків спроби її побудови описували дійсність тільки на рівні поверхні явищ.

Вузлові проблеми теорії творчості вперше намічені у філософсько-лінгвістичних роботах О. Потебні. Весь процес творчості вчений диференціював на стадії праці, несвідомої роботи та натхнення, що дотичне до диригентського мистецтва. Праця над собою необхідна для наповнення сфери свідомості змістом, який потім повинен перероблятися несвідомою сферою. Несвідома робота зводиться до відбору. Втім, ми не можемо передбачити як ця робота здійснюється. Натхнення є не що інше, як «перекладання» з несвідомої сфери в свідомість вже готового висновку. Тобто, диригент спочатку детально вивчає твір, «зріднюється» з ним, проймається його образною сферою, а тоді вже починає репетиційну роботу зі співаками, передаючи їм створений власною уявою художній образ.

На сьогоднішній день ще не існує вичерпного визначення поняття «творчість», хоча спроби дати таке визначення філософи, психологи, педагоги і представники інших наук робили неодноразово. У найзагальнішому вигляді творчість визначається як «продуктивна діяльність», що «характеризується продукуванням нових результатів»

(ФЕС, 2002: 630), як «вид діяльності, який сприяє винайденню або відкриттю чого-небудь, раніше невідомого суб'єкту» (Моляко, 2004: 3), як «діяльність, що породжує щось якісно нове, яке ніколи раніше не існувало» (Плаксій, 2018: 97).

Вирізняючи ознаки творчого акту, практично всі дослідники творчості підкреслювали його несвідомість, спонтанність, неконтрольованість волею і розумом, а також зміну стану свідомості. «Творчий процес, – підкреслює І. Волощук, – неодмінно передбачає відокремлення мислення від буденної свідомості і перенесення його в площину теоретичного мислення (…) – повинна існувати деяка підйомна сила, яка в потрібний момент (момент творчого акту) здатна відірвати образ і спосіб мислення людини від звичайного рівня і повернути їх назад в лоно буденного життя» (Власова, 2005: 11).

Спочатку диригент працює над деталями твору, обдумує концепцію, тоді вивчає його з хором. Завершальним етапом є концертне виконання. Логічне розв'язання творчого завдання виникає лише на базі інтуїтивного, тобто тоді, коли воно вже практично вирішене і є потреба передати його хоровому колективу, обґрунтувати. Тут і виникає необхідність виразити результат вербально. Тобто, інколи диригент змушений використовувати словесне підтвердження свого жесту.

Творчість зводиться до інтелектуальної активності і чутливості (сенситивності), до «побічних продуктів» своєї діяльності. Для творчої людини найбільшу цінність представляють саме побічні результати діяльності, щось нове і незвичайне. Працюючи людина використовує свій свідомо організований досвід, але для вирішення творчого завдання його недостатньо. І це породжує потребу в новому знанні, новому досвіді – неусвідомленому, що містить в собі ключ до вирішення творчого завдання. Неусвідомлюваний досвід проявляється як несподівана підказка (побічний продукт), тобто, у цьому разі включається образне мислення диригента.

У диригентському мистецтві основоположним принципом у вивченні творчості є положення про суспільну детермінованість особистості, її знань і творчих здібностей. Творче пізнання завжди виступає як єдність пізнання і спілкування, а практика, соціальне середовище служать єдиним критерієм достовірності результатів і підставою його подальшого розвитку. Найбільш цінним продуктом диригентської творчості є власні здібності і потреби, які формуються в цій діяльності.

У хорі, який складається з великого числа різних індивідуальностей, кожен є неповторною особистістю. Диригент при цьому сполучає індивідуальності і художні наміри виконавців, інтегруючи їх воєдино зі своїми намірами.

Творча активність диригента спрямована на перетворення самого себе. Вона концентрується на вивченні і формуванні себе, побудові власного життя з урахуванням духовного світу, світогляду, цілей особистості, врешті – розуміння нею сенсу життя. Диригент як музикант повинен володіти талантом і здатністю через жести виразити експресію і сутність музичного твору. Завдання хормейстера – поєднати ці два компоненти. Як диригент, так і співаки хору мають своєю задачею опанувати нотний текст (партитуру) і «текст диригентського жесту». Під час виконання партитура хорового твору перетворюється в свідомості диригента крізь призму його досвіду, характеру, темпераменту, художніх установок і потреб, відтак формується інтерпретаційна версія хорового твору.

Л. Бобер та І. Юзюк зазначають, що «Торкаючись мистецтва інтерпретації, професор (М. Колесса – І. Б.) підкреслював, що тут все залежить, в основному, від інтелекту виконавця. Глибокий і тонкий музикант завжди зуміє розширити межі виконуваного ним твору за рахунок уміння відчувати і бачити те, що знаходиться ніби поза нотним текстом – недомовлене, а лише намічене композитором. А щоб це змогти зробити, виконавець з оптимальною точністю повинен вивчати і знати авторський текст. Разом з тим, прочитання авторських позначень мусить мати творчий характер, адже композитор не в змозі записати свої побажання щодо виконання твору в партитурі» (Бобер, Юзюк, 1997: 113). Інтерпретація музичного твору залежить від того, наскільки його суб'єктивні відчуття співпадають чи не співпадають з об'єктивними намірами автора. Тобто, в хвилини творчості диригент на деякий час відривається від світу звичних, тривіальних речей і переноситься в світ незвичайного, дивовижного. Зазначимо, що партитура хорового твору дає можливість для виникнення різних варіантів виконавських інтерпретувань.

Обов'язковим також є зацікавлення професією, вдосконалення свого загального, музичного і виконавського рівнів розвитку. «Людям часто видається, що бути диригентом – це дуже просто. Став собі перед оркестром (хором), махаєш руками, от і вся праця. А тим часом, щоби бути фаховим... диригентом, треба стільки знати… Доводиться перегорнути багато різних книжок, мати широку ерудицію, життєвий досвід, а до того ще й чуття», – наголошував М. Колесса (Кияновський, 1966: 5).

ська, 2003: 227). Крім цього, диригент відповідає ще і за свій колектив, вся його діяльність спрямована на вдосконалення хорового звучання, на «продукт» творчості. Він зобов'язаний постійно працювати над собою, збагачувати свій слуховий та інтелектуальний досвід. Справжнє власне «я» диригент розкриває в роботі з хором, причому відбувається це мимовільно. Він керує руками, через них передає виконавцям свій духовний заряд, своє бачення твору, свій емоційний стан, зокрема й завдяки магнетизму та вольовому впливу. Ця творчість йде від серця, а не просто «сухим» виконанням обов'язку.

Керівник зобов'язаний своїми діями спрямувати творчий пошук хористів у необхідне русло, зробити максимально зрозумілим для кожного з них творче завдання. Важко переоцінити значення слова під час роботи диригента над втіленням художнього образу, що безпосередньо впливає на творчий процес.

«"Ідеальна" внутрішня модель створюється завдяки кропіткій внутрішній роботі маестро та на початковому етапі існує лише в його уяві» (Макаренко, 2005: 247). Далі головним завданням диригента стає донесення головних художніх характеристик уявної «конструкції» задуму до виконавців. Від розуміння і відчуття ними створеного образу залежить успіх виконання.

Диригент – не той, хто продукує, а художник, який відтворює, його діяльність полягає не у створенні нового, а в тому, щоби змусити зазвучати твір, скомпонований композитором. У розпорядженні композитора немає засобів, за допомогою яких він міг би позначити на папері свій задум у всіх подробицях настільки зрозуміло, щоб виключити можливість якого б то не було різночитання. Можна додати, що навіть існуючі засоби ще не використовуються повною мірою всіма композиторами. Щодо диригентського «прочитання», то зазначимо, що відтінки виразного виконання хорового твору настільки делікатні, що у багатьох випадках слова є не чим іншим, як спробою викликати в чужій душі споріднені емоції, котрі можуть стати базисом високомистецької інтерпретації, якщо «торкнуться» свідомості виконавця – співака хору. Ось як О. Кошиць, працюючи над українською народною піснею «Ой, гай мати» в опрацюванні М. Лисенка, роз'яснював хористам: «Уявіть собі на мить таку картину: попрощався козак з батьками, з рідними, і поїхав з України. Та спочатку, поки він їхав селом, не почував ще себе відрізаною від своїх людиною, тому бадьоро сидить він на коні, – не личить бо козакові показувати свою тугу. Ось він виїхав на околицю села, минув вітряки, могилки й їде вже польовою дорогою. Чим далі їде козак, тим дужче стискається його серце, тим більше зростає його розпач. А все ж таки він їде своєю, сільською дорогою. Все своє, все рідне, близьке! Та, виїхавши на битий шлях, відчув козак, що тепер він є відрізана скибка – а кругом чужина! Спинивсь козак і "слізоньками вмився!"» (Головащенко, 2007: 577). Таким поясненням Олександр Антонович вкладав пісню виконавцям прямо в душу.

Вирішити завдання однакового трактування змісту диригент може лише із застосуванням слова, яке має бути образним, яскравим і влучним. На професійному рівні диригентське пояснення слід розглядати як допоміжний, а не визначальний засіб. У співвідношенні між мовою диригента та його мануальною технікою перевагу, безумовно, слід віддати жестам. «Висловлювання має бути лаконічним та, крім того, важливою є певна пропорція між словом і жестом, тобто диригент повинен більше диригувати, ніж говорити» (Макаренко, 2005: 249).

Одним із вельми важливих компонентів, який визначає творчий процес роботи диригента над хоровим твором, є комплекс психологічних механізмів, що лежать в основі взаємодії музикантів і диригента. Це стосується, головним чином, спілкування та психологічного впливу, які перетворюють творчі уявлення диригента-інтерпретатора у видиму і зрозумілу для співаків-виконавців інформацію.

Диригування – це процес керування музичним колективом, що «…полягає в передачі диригентом колективу творчих намірів композитора через особисту інтерпретацію, завдяки забезпеченню ансамблевої злагодженості й технічної довершеності виконання» (Макаренко, 2005: 47).

Розглядаючи диригування як виконавське мистецтво, дуже влучно висловився М. Колесса: «Про жоден з видів музичного мистецтва немає, здається, таких суперечливих думок, як про диригування… Диригування – це таке саме виконавське мистецтво, як спів, гра на скрипці, кларнеті чи на якомусь іншому інструменті. Але між іншими видами виконавського мистецтва і диригуванням є одна основна різниця: тоді як музиканти-виконавці у своїй музичній практиці мають справу з інструментом (фортепіано, скрипка, флейта, арфа тощо), на якому вони грають краще чи гірше, залежно від якості інструмента і від своєї майстерності, диригент має перед собою велику кількість хористів, тобто велику кількість різних індивідуальностей, які він мусить об'єднати в одну цілість,

в один спаяний колектив так, щоб він зазвучав під його руками як добре настроєний інструмент» (Колесса, 1973: 3). Тому керівник зобов'язаний бути високоосвіченою особистістю, добре знати музично-теоретичні предмети (сольфеджіо, гармонію, основи музичних форм, музичного аналізу, естетику, історію музики, основи вокального мистецтва), а також володіти низкою специфічних якостей. «Крім доброго музичного слуху, почуття ритму і темпу, музичної форми й стилю, крім музичного смаку та почуття міри, музичної пам'яті, темпераменту й творчої фантазії, тобто всіх тих якостей, якими повинні відзначатися всі музиканти-виконавці, диригент повинен мати ще деякі інші особливості. Це насамперед уміння за допомогою доцільних і пластичних жестів рук та відповідного виразу обличчя передавати учасникам хору внутрішній зміст музичного твору, вміння, в якому чимало спільного з акторським мистецтвом» (Колесса, 1973: 4).

Безперечно, керівник повинен добре знати суто диригентські дисципліни: читання хорових партитур, мануальну техніку, методику роботи з хором, вокальне мистецтво тощо. Неодмінними для особистості диригента є й дисциплінованість, наполегливість організаторський хист, поряд із тим – тактовність, толерантність, дружелюбність, доброзичливість.

Красномовним прикладом успішного порозуміння з хоровим колективом є творча діяльність О. Кошиця. Поруч із розвиненою силою волі, Кошиць був великим знавцем людської душі та її емоційних виявів. Спочатку він пильно придивлявся до кожного підлеглого йому співака, знав кожного, «чим він дише», як сам висловлювався. «Дійсно, завдяки своїй тонкій інтелігентності він умів із кожним поговорити спорідненою мовою, увійти в дружнє довір'я, спонукуючи тим самим не раз відкривати йому, як близькій людині, тайни своєї душі. Тим нав'язувався внутрішній контакт між диригентом і поодинокими виконавцями, нав'язувалися ті невловимі нитки, що лучили різнорідний комплекс в одне. Тільки так можна було створити одне тіло, очолюване душею великого майстра» (Щуровська, 2007: 108).

Диригент, маючи намір ставити вимоги перед хором, повинен насамперед бути вимогливим до себе, тому що на нього лягає величезна відповідальність. Так само він «повинен …володіти собою» (Колесса, 1973: 4).

Специфіка спілкування з хором вимагає від керівника багатьох ознак, когнітивної здатності до координації кількох елементів одночасно: вміння організовувати виконавців, встановлювати творчий контакт із ними, розібрати структуру твору, бездоганно чути і належним чином реагувати на огріхи виконання, вносити зміни, лаконічно і чітко формулювати свої вимоги й побажання; вміти планувати репетицію й економно витрачати сили і час усіх її учасників, готувати приміщення, нотний матеріал тощо. Водночас диригент повинен налаштувати співаків на позитивний творчий процес і створити атмосферу, яка сприятиме як високому технічному рівню виконання, так і її емоційному вираженню.

Приклади творчої діяльності в її різних галузях також переконують нас у тому, що нові образи створюються з життєвих вражень. Диригент за допомогою фантазії, ґрунтуючись на знанні творчості композитора, міг би уявити собі, які психічні процеси були визначальними при написанні конкретного твору, який характер виконання є найбільш придатним для розкриття його змісту.

Ми наблизилися до основної проблеми будь-якого виконавського мистецтва. Існує думка, начебто художник-виконавець повинен заново пережити ті почуття, котрі відчував автор твору при його створенні. Тобто, диригент у процесі вивчення твору з хором повинен сприймати всі ці прояви людської свідомості як реальні емоційні «спалахи».

Вивчення цієї проблеми вимагає широких психологічних й естетичних досліджень. Отже, диригент є художником і його діяльність певною мірою близька до акторської діяльності. Водночас слід зауважити: органом вираження почуттів в актора є його власні дані, тоді як диригент повинен спонукати інших людей до дій, якими досягається бажаний ефект відтворення певного психологічного стану або події. І, якщо робота актора вже сама по собі є вираженням, то в диригента ми маємо справу із цілеспрямованими діями, за допомогою яких він впливає в конкретному сенсі на підлеглих йому співаків за допомогою, передусім, жесту.

Покликаючись на Л. Маккіннон, «Хороший диригент – не тільки актор, а до того ще й пророк. Керуючи музикою, він за допомогою своїх рухів та очей творить форму і настрій фрази, що наближається…» (Антонець, Горбатська, 2006: 103).

Якщо дотримуватися погляду, що робота диригента складається з цілеспрямованих дій, то можна прийти до висновку, що внутрішньо він повинен переживати зміст твору, який виконує хор. Одначе всі дослідники погоджуються з тим, що тільки вольові акти несумісні з безпосереднім естетичним переживанням. В будь-яку хвилину диригент повинен вимагати такої манери співу, яка потрібна для правильного й виразного виконання. У цьому

плані він зобов'язаний робити все, що може допомогти здійсненню даного наміру. Тому диригенту не можна сповна піддаватися естетичним емоціям. Інакше він позбавить себе можливості проявляти головне – волю, тобто втратить здатність диригувати по-справжньому. Все-таки, «тільки внутрішня слухова уява звукового образу, – стверджував М. Колесса, дає змогу диригенту через творче спілкування з хором …розкрити задум композитора при виконанні того чи іншого твору. І чим багатше буде це мислення, тим різноманітнішим, виразовішим стане і виконання» (Бобер, Юзюк, 1997: 31).

Партитура, на жаль, дуже відносна в своїй конкретності, тому диригенту, перш ніж втілити твір, необхідно здійснити кропітку дослідницьку роботу, куди входить не тільки вивчення даного твору, але й заглиблення в епоху, творчу біографію автора, вивчення інших його хорових опусів, особливостей художнього мислення, своєрідності нотного запису з метою створення виразного і переконливого звучання.

Крім того, диригенту необхідно вникнути в усі деталі традицій виконання даної музики, проаналізувати їх, звірити автентичність, тобто з'ясувати, чи подаються вони від автора, чи від перших виконавців, чи авторизовані тощо.

Висновки. Феномен психологічної творчості диригента виникає на фоні сильної волі, твердого характеру, професійного досвіду, внутрішньої впевненості, поваги до виконавців, зводиться до вміння мудро керувати не тільки хором, а й своїми діями.

Психічна діяльність диригента під час вивчення хорового твору чи концертного виступу, коли відбувається активний творчий процес, є однією з багатофункціональних і багатоаспектних. Чимало інформації диригентові треба «переосмислити» за короткий час, відтак – втілити у практику. Ця багаторівнева психологічна діяльність відбувається в протиріччі між процесом творчості та процесом керування, контролю.

Успішна взаємодія між диригентом і співаками хору – результат високої технічної майстерності керівника та позитивного психологічного тонусу в колективі, що дозволяє кожному учаснику сповна розкрити свій творчий потенціал.

В основі діяльності диригента – відображення та внутрішнє моделювання, підпорядковані художньому образу хорового твору, становлення якого почасти відбувається у підсвідомості, де поступово нагромаджуються риси, необхідні для творчого самоствердження. Відтак ці уявлення стають все більш диференційованими і керівник хору наважується на реалізацію необхідних дій для практичного втілення художнього образу. Результатом складних психічних процесів зі сприйняття, осмислення і творчої реалізації партитури є сформований у мозку диригента-виконавця цілісний художньо-виконавський образ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонець Н., Горбатська А. Виконавське музичне мислення в диригентській діяльності. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ, 2006. 106 с.
2. Бобер Л., Юзюк І. Грані педагогічного таланту. *Микола Колесса – композитор, диригент, педагог*. Львів, 1997. С. 31–35.
3. Власова І. Педагогічна психологія. Київ: Либідь, 2005. 240 с.
4. Головащенко М. Феномен О. Кошиця. Київ: Музична Україна, 2007. 577 с.
5. Кияновська Л. Син століття. Микола Колесса в українській культурі XX віку (сім новел з життя артиста). Львів: НТШ, 2003. 294 с.
6. Колесса М. Основи техніки диригування. Київ: Музична Україна, 1973. 198 с.
7. Макаренко Г. Творчість диригента: естетико-мистецтвознавчі виміри. Київ: Факт, 2005. 356 с.
8. Моляко В. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2–9.
9. Плаксій Т. Художньо-творчий саморозвиток студентів як засіб формування особистості майбутнього фахівця (на прикладі творчих колективів Кременчуцького національного університету імені М. Остроградського). *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2018. Вип. 2 (109). Ч. 2. С. 95–101.
10. Філософський енциклопедичний словник / [ред. В. Шинкарук]. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
11. Щуровська-Россіневич П. О. А. Кошиць як диригент. *Феномен Олександра Кошиця*. Київ: Музична Україна, 2007. С. 98–109.

REFERENCES

1. Antonets, N. & Horbatska, A. (2006). *Vykonavske muzychne myslennia v dyryhentskii diialnosti* [Performing musical thinking in conducting activity]. Drohobych: Redaktsiyno-vydavnychyy viddil. 106 s. [in Ukrainian].
2. Bober, L. & Yuzyuk, I. (1997). *Hrani pedadohichnoho talantu* [Facets of pedagogical talent]. *Mykola Kolessa – kompozytor, dyryhent, pedahoh.* Lviv. Pp. 31–35. [in Ukrainian].
3. Vlasova, I. (2005). *Pedahohichna psykholohiya* [Educational psychology]. Kyiv: Lybid. 240 s. [in Ukrainian].

4. Holovashchenko, M. (2007). *Fenomen O. Koshytsya* [The phenomenon of O. Koshytsa]. Kyiv: Muzychna Ukrayina. 577 s. [in Ukrainian].

5. Kyianovska, L. (2003). *Syn stolittia. Mykola Kolessa v ukrainskii kulturi XX viku (sim novel z zhyttia artysta)* [Son of the Century. Mykola Kolessa in Ukrainian Culture of the 20th Century (seven short stories from the life of an artist)]. Lviv. 294 s. [in Ukrainian].

6. Kolessa, M. (1973). *Osnovy tekhniky dyryhuvannia* [Basics of conducting technique]. Kyiv: Muzychna Ukrayina. 198 s. [in Ukrainian].

7. Makarenko, H. (2005). *Tvorchist dyryhenta: estetyko-mystetstvoznavchi vymiry* [Conductor creativity: aesthetic and art historical dimensions]. Kyiv: Fakt. 356 s. [in Ukrainian].

8. Moliako, V. (2004). *Psykholohichna teoriia tvorchosti* [Psychological theory of creativity]. *Obdarovana dytyna.* № 6. Pp. 2–9. [in Ukrainian].

9. Plaksii, T. (2018). *Khudozhno-tvorchyi samorozvytok studentiv yak zasib formuvannia osobystosti maibutnoho fakhivtsia (na prykladi tvorchykh kolektyviv Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni M. Ostrohradskoho)* [Artistic and creative self-development of students as a means of forming the personality of a future specialist (on the example of creative teams of the Kremenchuk National University named after M. Ostrohradsky)]. *Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho.* Vyp. 2 (109). Ch. 2. Pp. 95–101. [in Ukrainian].

10. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* (2002) [Philosophical Encyclopaedic Dictionary / edited by V. Shynkaruk]. Kyiv: Abris. 742 s. [in Ukrainian].

11. Shchurovska-Rossinevych, P. (2007). *O. A. Koshyts yak dyryhent.* [O. A. Koshyts as a conductor]. *Fenomen Oleksandra Koshytsia.* Kyiv: *Muzychna Ukrayina.* Pp. 98–109. [in Ukrainian].

УДК 130.2:7.01:004
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-8

Ольга БОРИСЕНКО,
orcid.org/0000-0002-4289-4554
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри графіки та мистецтва книги
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) olha.m.borysenko@lpnu.ua

Валерія БОЙКО,
orcid.org/0000-0002-3439-7590
асистент кафедри режисури естради і шоу
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) boyko31197@gmail.com

Віктор ЛИТОВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0003-0532-0188
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) viktorpl08@gmail.com

ФІЛОСОФІЯ МИСТЕЦТВА В ЦИФРОВУ ЕПОХУ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НОВИХ МЕДІАПРАКТИК

Актуальність дослідження філософії мистецтва в цифрову епоху як чинника формування нових медіапрактик зумовлена активним процесом цифровізації людського буття, який докорінно змінює функціонування багатьох сфер життєдіяльності. Сучасні технології радикально трансформують спосіб створення, сприйняття та поширення мистецтва, інтегруючи його в повсякденне життя через нові медіа. Метою цього дослідження було вивчення філософських концепцій мистецтва та їхньої трансформації під впливом цифрових технологій, а також визначення впливу цього процесу на розвиток інноваційних медіапрактик. Здійснений аналіз дав змогу виявити, яким чином цифрова епоха змінює естетичні цінності та творчі підходи, що сприяють формуванню нових форм культурного вираження. Методологія дослідження охоплювала аналіз наукових джерел та публікацій для визначення сутності поняття «філософія мистецтва» в цифрову епоху. Також було застосовано інтердисциплінарний підхід, який сприяв інтеграції знань із галузей технологій, культурології та естетики, що дало змогу глибше зрозуміти взаємодію мистецтва та цифрових медіа. Результати дослідження продемонстрували, що цифрова епоха суттєво трансформує філософію мистецтва, відкриваючи нові можливості для інтерактивності та участі аудиторії. Виявлено, що нові медіапрактики, такі як віртуальна реальність та інтерактивні інсталяції, стають важливими інструментами для художників, які прагнуть досліджувати нові форми вираження та комунікації. Цифрові технології сприяють демократизації мистецтва, роблячи його доступнішим для широкої аудиторії та розширюючи можливості для колаборації між митцями з різних куточків світу. У висновках підкреслено, що філософія мистецтва в цифрову епоху стає більш динамічною, адаптуючись до швидких технологічних змін. Це призводить до переосмислення традиційних естетичних категорій та створення нових концептуальних рамок для розуміння мистецтва. Дослідження підтверджує необхідність подальшого вивчення впливу цифрових медіа на культурні процеси та розвиток нових теоретичних підходів, які б враховували специфіку цифрового мистецтва.

Ключові слова: *філософія мистецтва, цифровий простір, медіа, цифрове мистецтво, медіапрактики.*

Olha BORYSENKO,
orcid.org/0000-0002-4289-4554
PhD of Art History,
Associate Professor at the Department of Graphic and Book Art
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) olha.m.borysenko@lpnu.ua

Valeriia BOIKO,
orcid.org/0000-0002-3439-7590
Assistant at the Department of Stage and Show Directing
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) boyko31197@gmail.com

Viktor LYTOVCHENKO,
orcid.org/0000-0003-0532-0188
Candidate of Philosophy,
Associate Professor at the Social and Humanities Sciences Department
Structure Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute"
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) viktorpl08@gmail.com

PHILOSOPHY OF ART IN THE DIGITAL AGE AS A FACTOR IN THE FORMATION OF NEW MEDIA PRACTICES

The relevance of studying the philosophy of art in the digital age as a factor in the formation of new media practices is due to the active process of digitalization of human existence, which is radically changing the functioning of many spheres of life. Modern technologies are radically changing the way art is created, perceived, and disseminated, integrating it into everyday life through new media. The topic under consideration contributes to expanding ideas about the role of art in the era of digital society and identifying potential directions for media development in the future. The purpose of the article was to examine the philosophical concepts of art and their transformation under the influence of digital technologies, as well as their impact on the development of innovative media practices. The analysis of this process determined how the digital age is changing aesthetic values and creative approaches, shaping new forms of cultural expression. The research methodology included an analysis of scientific sources and publications to define the concept of «philosophy of art» in the digital age as a factor in the formation of new media practices. An interdisciplinary approach was also applied, which allowed integrating knowledge from the fields of technology, cultural studies, and aesthetics for a deeper understanding of the interaction between art and digital media. The results of the study showed that the digital age is significantly transforming the philosophy of art, opening up new opportunities for interactivity and audience participation. It was found that new media practices, such as virtual reality and interactive installations, are becoming important tools for artists seeking to explore new forms of expression and communication. Digital technologies contribute to the democratization of art, making it more accessible to a wider audience and expanding opportunities for collaboration between artists from different parts of the world. The findings of the study emphasize that the philosophy of art in the digital age is becoming more dynamic, adapting to rapid technological changes. This leads to a rethinking of traditional aesthetic categories and the creation of new conceptual frameworks for understanding art. The study indicates the need for further study of the impact of digital media on cultural processes and the development of new theoretical approaches that would take into account the specifics of digital art.

Key words: *philosophy of art, digital space, media, digital art, media practices.*

Постановка проблеми. Основна проблематика дослідження полягає у вивченні того, як філософія мистецтва адаптується до цифрового суспільства та впливає на формування інноваційних медіапрактик. Цифровізація стала провідною тенденцією сучасного розвитку, охоплюючи складний і багатогранний процес трансформації, який вимагає всебічного дослідження та інтеграції різних сфер діяльності. Абсолютно всі аспекти буття сучасної людини – від комунікації до самореалізації у сфері культури та творчості – набувають нового характеру та способів презентації.

Традиційні естетичні концепції часто не враховують нові форми вираження та взаємодії, які виникають завдяки цифровим технологіям. Четверта промислова революція (Індустрія 4.0) в її сучасному вигляді охоплює використання штучного інтелекту (далі – ШІ), віртуальної (далі – VR) та доповненої реальності (далі – AR), соціальних мереж, а також виникнення численних платформ для створення творчих продуктів та монетизації творів мистецтва. Такі зміни досить відчутно впливають на способи та засоби творчості, процеси самопізнання людини та її взаємодію зі світом. Виникають нові дискурси щодо автентичності художніх творів у контексті їхньої цифрової репродукції, а також переосмислюється проблема авторського права, особливо в умовах застосування штучного інтелекту.

Аналіз досліджень. У сучасному українському науковому просторі філософія мистецтва здебільшого вивчає трансформацію мистецтва, починаючи з XX століття. Саме ця епоха стала періодом пошуку нових форм творчості та художніх течій,

що поставили під сумнів усталені концепти, фундаментальні питання мистецтва та критерії творчості. Мистецтво як об'єкт філософії має втілювати концепт «нескінченного», а новітня філософія мистецтва втілює ідею нелінійного мислення, що потребує інших інструментів для пошуку естетичного у витворах мистецтва (Кутіліна, 2014: 30).

Н. Яровицька та М. Керкель розглядали основні завдання філософії мистецтва, які полягають у створенні концептуальної бази для критичного аналізу через вивчення основних ідей. Це передбачає глибоке осмислення та інтерпретацію естетичних явищ, які формують нашу культурну свідомість. Завдяки цьому критики можуть краще розуміти та оцінювати мистецькі твори, враховуючи їхню історичну та соціальну значущість. Такий підхід сприяє розвитку більш усвідомленого та багатогранного діалогу між творцями, критиками та аудиторією (Яровицька, Керкель, 2022: 1440).

В. Дротенко розглядає сучасну філософію мистецтва, яка базується на концепціях парадигми нелінійного мислення, що є методологією системно-мережевого принципу самоорганізації в умовах невизначеності. У цьому контексті філософія мистецтва як алгоритм для виявлення специфіки естетичного надає креативний інструментарій для трансформації, моделювання та прогнозування процесів художньої творчості (Дротенко, 2022: 203).

І. Смазнова звернула увагу на проблематику філософії медійних практик, підкреслюючи необхідність критичного аналізу впливу цифрових технологій на сприйняття та інтерпретацію інформації, а також на формування нових культурних і соціальних норм у суспільстві. Дослідниця зауважила, що філософія мистецтва є теоретичною основою для розуміння та оцінювання естетичних аспектів медійних практик, сприяючи створенню більш змістовного контенту. Вона допомагає визначити нові форми вираження та взаємодії, які можуть бути реалізовані через такі цифрові технології, як віртуальна реальність або інтерактивні платформи. Крім того, філософські концепції формують підґрунтя для критичного осмислення етичних та соціальних проблем, пов'язаних із медіа, що надає можливість вдосконалення практик і їхньої адаптації до сучасних культурних і технологічних викликів (Смазнова, 2023: 9).

С. Стоян визначила позитивні та негативні аспекти у формуванні медійних практик під впливом сучасної філософії мистецтва. Наприклад, науковиця наголосила на негативних наслідках медіатизації творчості, що призводить до «втрати аури» витвором мистецтва. Водночас авторка зазначила, що технології створюють новий символічний простір, який відкриває широкі можливості для взаємодії з мистецтвом. Завдяки цьому простору глядачі можуть занурюватися у твори мистецтва через віртуальну чи доповнену реальність. С. Стоян також зазначила, що цифрові платформи можуть сприяти глобальному поширенню мистецьких творів, роблячи їх доступними для ширшої аудиторії, яка раніше не мала б змоги з ними ознайомитися. Проте це вимагає переосмислення традиційних понять авторства та автентичності, що є викликом для сучасних художників і кураторів (Стоян, 2019: 92).

Ю. Доброносова розглядала проблематику медіапрактик через комунікацію, наголошуючи на складності теми через питання маніпуляції. Проблематика медіапрактик викликає активне обговорення в науковому середовищі завдяки розширенню людських можливостей, появі нових форм самопізнання та саморепрезентації, а також зміні культурного середовища (Доброносова, 2019: 90).

Мета статті – визначити роль філософії мистецтва у формуванні нових медіапрактик у добу цифровізації. Відповідно до мети сформульовано такі завдання: визначити поняття «медіапрактика» та її види, дослідити сутність філософії мистецтва та її вплив на формування нових медіапрактик.

Виклад основного матеріалу. У цифрову епоху мистецтво переживає значні трансформації, що викликає необхідність переосмислення його філософських основ.

«Медіапрактика – соціальна практика використання комунікаційних засобів (медіа) для отримання та освоєння певного символічного змісту та здійснення соціальних зв'язків та взаємодій. Медіапрактики можна назвати видом мистецтва, твори якого створюються та подаються за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних (або медіа) технологій» (Смазнова, 2023). Медіапрактики, таким чином, є новим засобом самовираження шляхом використання медіа. Водночас будь-яка практика повинна формуватися та збагачуватися смисловим наповненням, яке забезпечує «філософія мистецтва». Філософія мистецтва відіграє роль моралізатора та теоретика для глибшого розуміння природи мистецтва, його переосмислення, інтерпретування цифрових феноменів. Вона, хоча й має давнє коріння, на сучасному етапі розвитку суспільства, особливо в умовах активної цифровізації, набуває нового значення, стаючи основним інструментом для визначення концептуальних основ і напрямів розвитку медіапрактик.

Цифровізація створила нові витвори культури та нові форми самої культури, що змінюють наявний соціокультурний ландшафт, наприклад, цифрові експозиції, віртуальні екскурсії музеями, цифрові картини, онлайн-трансляції вистав, стримінгові платформи тощо. Водночас цифровізаційний процес зміщує акценти. Раніше основна увага приділялася процесу створення твору, який розглядався як основний аспект творчості. Але сучасне сприйняття мистецтва дедалі частіше зосереджується на результаті – готовому творі або на технологіях, які були використані для його створення. Наприклад, процес написання картини роботом викликає більше захоплення, ніж людиною. У випадку продажу цифрових картин сам процес творчості може взагалі не враховуватися (Postill, 2010).

Однією з сучасних практик є «оцифровування культурних артефактів», що робить їх доступними для будь-якого користувача та зберігає їхній оригінальний вигляд для наступних поколінь. У межах філософського дискурсу, коли цифровізація розглядається як етап «технізації культури», Мартін Гайдеггер звертав увагу на процес «забуття буття», вказуючи, що саме через домінування технологій змінюється сприйняття світу. Такий творчий процес у цифровому просторі ми називаємо медіапрактиками. Практики – це втілені набори дій, які люди виконують з різним ступенем регулярності, компетентності та усвідомлення. До медіапрактик долучаються найбільш активні користувачі медіапростору. Термін медіапрактики використовується для позначення стратегій роботи з символічними світами, які історично та операційно змінюються, проте нерозривно пов'язані з матеріальними рутинами (Langdon, 2022).

S. Kramer та A. McChesney зазначили, що культурні техніки породжують семіотичні практики, розширюючи можливості для комунікації. Такі практики формують основу для соціальних взаємодій, створюючи спільні коди та символи, які полегшують розуміння між різними групами. Водночас семіотичні практики відкривають нові шляхи для інновацій, дозволяючи переосмислювати та трансформувати інформацію в різних контекстах. До медіапрактик сучасності належать цифрове мистецтво (створення графічних та відеоробіт, використовуючи комп'ютер). Наприклад, творчість мексикансько-канадського художника Р. Лозано-Хеммера, твори якого поєднують використання цифрових технологій, науку, мистецтво та людину (а саме акт взаємодії людини з мистецтвом). Відомі проєкти Лозано-Хеммера – «Pulse index», «Flatsun, Photo by: Antimodular Research», «The Year's Midnight» (Kramer, McChesney, 2003: 519).

Рис. 1. Інсталяція Лозана-Хеммера «Simulacrummed Artifission»

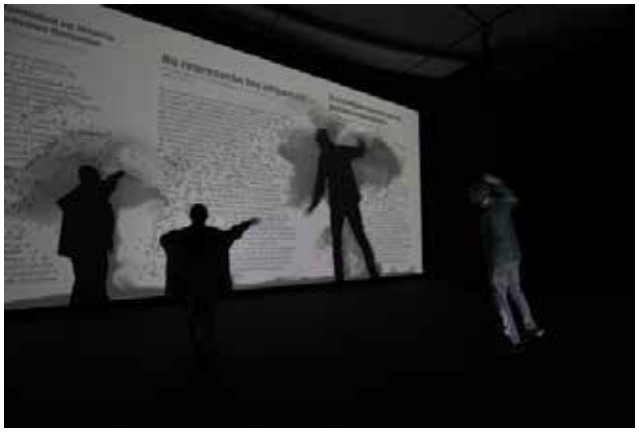

Рис. 2. Інсталяція Лозана-Хеммера «TECHS-MECHS: Огляд мексиканської технологічної культури»

Також новими медіапрактиками є пристрої віртуальної реальності (далі – VR). Наприклад, це можуть бути інтерактивні інсталяції в музеї під час фізичного або віртуального відвідування. Іншим видом медіапрактик є використання соціальних мереж для поширення мистецьких робіт, їх монетизації або залучення аудиторії до творчості автора. Серед таких медіаплатформ – Instagram, Facebook, TikTok та Pinterest. Залежно від марке-

тингових трендів та соціально-культурних подій інструменти в соціальних медіа та форми просування можуть змінюватися. Також варто згадати нові форми медіапрактик, зокрема блогінг (Доброносова, 2019). Отже, важливим аспектом у медіапрактиках є доступ до використання технологій, а також зміни в споживацьких звичках суспільства та цільової аудиторії. Науковці зауважують, що ставлення суспільства до медіапрактик постійно коливається: від засудження (їх називають «симулякрами», згідно з Бодріяром) до схвалення як способу подолання прірви між Маклюенівськими «культурою слуху» та «культурою зору», з метою досягнення рівноваги між способами пізнання та сприйняття (Стоян, 2019).

Процес сучасних медіапрактик пов'язаний із цифровими можливостями, але водночас спостерігається втрата процесу творчості, сенсів та ідей. У такому випадку доречно зануритися в глибинний процес творчості, звернутися до моральності та ідейності. Філософія мистецтва як окрема галузь філософського знання займається проблематикою мистецтва. В. Судакова зазначала, що цей напрям філософії має тривалий еволюційний шлях, який починається з античності (у працях Арістотеля та Платона) і триває до сьогодні. В античній філософії феномен мистецтва осмислювався крізь призму «мімезису» (мистецтво дійсності) та арістотелівського «катарсису» (емоційне очищення). Можна стверджувати, що розуміння мистецтва залежало від загального філософського наративу, який панував у той чи інший час. Проте історія України яскраво демонструє, як та чи інша філософія мистецтва була притаманна певній групі людей, а не всій епосі (Судакова, 2017: 13).

У Новий час, із розвитком науки та раціоналізму, філософ Іммануїл Кант перевів мистецтво у «сферу естетичного судження», яка є незалежною від утилітарних цілей. Артур Шопенгауер стверджував, що кожен хто сприймає поезію, музику повинен сам виявити закладену в мистецтві мудрість, і кожен візьме з мистецтва стільки, наскільки багатий потенціал його власної натури (Яровицька, Куркель, 2022: 1441).

У постмодернізмі XX століття філософія мистецтва почала займатися герменевтикою та аналізувати контекст картини й процес «спілкування» з глядачем. В англо-американській традиції такими підходами першої половини XX століття були передусім модифікації репрезентаційної теорії та теорії мистецького вираження. Зазначені теорії розглядають, як глядачі інтерпретують та переживають мистецькі твори, враховуючи їхній культурний та особистий контекст. Важливою частиною цих теорій є розуміння того, що мистецтво може викликати різноманітні емоційні реакції та спонукати до рефлексії, створюючи простір для діалогу між творцем і аудиторією (Кутіліна, 2014: 30).

Для філософії мистецтва (та естетики) характерні класичні терміни – краса, гармонія, піднесене. Але сьогодні під впливом технологій мистецтво стає феноменом об'єднання «матеріального» та «духовного», а на перше місце виходить процес взаємодії з твором. В. Воронкова вбачає завдання новітньої філософії мистецтва в осмисленні типології художнього процесу, способах формуваннях мистецтв, дослідженні взаємозв'язку між епохами та стилями, що є методологіями пошуку специфіки естетичного (Воронкова, 2022: 16).

У XXI столітті філософія мистецтва, що базується на парадигмі нелінійного мислення та системно-мережевих принципах, має такі чинники впливу:

1. Інноваційні підходи до контенту, зокрема експерименти з новими формами та форматами, такими як інтерактивні історії, віртуальна й доповнена реальність. Це дозволяє створювати більш захопливі та персоналізовані медіадосвіди.

2. Гнучкість і адаптивність, зокрема системно-мережеві принципи самоорганізації сприяють створенню медіаплатформ, які можуть швидко адаптуватися до змін у технологіях та споживчих уподобаннях. Це дозволяє медіапрактикам бути більш динамічними та актуальними.

3. Креативні колаборації. Філософія, що підкреслює взаємозв'язок і співпрацю, заохочує колективну творчість. Це проявляється в спільних проєктах, де художники, технологи та аудиторія разом створюють нові медіапродукти.

4. Естетична різноманітність та зосередженість на специфіці естетичного, що дозволяє розширити межі традиційного мистецтва, інтегруючи різноманітні культурні та художні впливи. Це призводить до більш багатогранних і різноманітних медіапрактик.

5. Використання філософських інструментів для прогнозування дозволяє краще розуміти тенденції в медіаіндустрії та передбачати майбутні зміни, що допомагає у стратегічному плануванні та розвитку нових медіаініціатив (Стратонова, 2017: 132).

Отже, філософія мистецтва взаємодіє з медіапрактиками на кількох рівнях. Перший рівень – аналітичний, зокрема переосмислення традиційних форм мистецтва. Після аналітичного рівня додається рівень етичний – питання про авторство, чесність використання творів, відповідальність тощо. Прикладом етичного аспекту також

може бути фотожурналістика. Ця галузь пропонує етично відповідальний контент, коли фотографія є не просто засобом документування подій, а й способом осмислення тієї чи іншої події. Всесвітньо відомі видання, наприклад французька газета Le Monde, публікують серії робіт про гуманітарні кризи, такі як війна в Україні, конфлікти в Сирії, проблеми біженців тощо. Ці світлини підкреслюють важливість візуальної складової у формуванні емпатії до постраждалих.

Третій рівень – переосмислення естетичного потенціалу. Медіапрактики сьогодення створюють нові можливості для переживання «естетичного досвіду». Прикладом такої практики може бути робота «Edmond de Belamy» (2018 року), створена з використанням штучного інтелекту.

Рис. 3. Портрет «Edmond de Belamy», створений за допомогою ШІ

У проєктах згаданого вище Лозано-Хеммера глядач займає позицію співавтора або співтворця витвору мистецтва. Інсталяція стає такою лише тоді, коли відвідувач взаємодіє з нею. Без людини вона не може існувати. Відповідно, мистецтво – це динамічний процес, простір спільного проживання, а не просто статичний об'єкт для споглядання.

Філософія мистецтва є необхідним компонентом творчого процесу та культури загалом, оскільки саме вона надає сенс і глибину кожному творчому акту. Без концептуалізації медіапрактики як форми сучасної комунікації або інструменту соціальних змін вона залишається лише технічним інструментом без змістовного наповнення. Взаємодія філософії мистецтва та медіапрактик відкриває простір для переосмислення культурного ландшафту та пошуку нових сенсів, які впливають на наше уявлення про світ.

Висновки. Результати дослідження підтверджують ключову роль процесу цифровізації в трансформації культурного ландшафту світу. Цифровізація є визначальною характеристикою Четвертої промислової революції, яка охоплює технологізацію всіх сфер людського буття. До новітніх технологій можна віднести використання пристроїв для віртуальної та доповненої реальності, активне застосування соціальних мереж та розвиток цифрового мистецтва.

У сфері медіапрактик це створює умови для формування нових ідей самовираження, способів сприйняття та переживання естетичного досвіду. З погляду філософії медіапрактики – це принцип взаємодії з символічним світом або ж спосіб самовираження через використання інструментів медіа. До медіапрактик належать віртуальні виставки та інсталяції, твори мистецтва, створені за допомогою штучного інтелекту чи роботизації, відеоблогінг, активне використання соціальних мереж тощо.

Водночас виникають нові проблеми, серед яких питання авторства, цифрової репродуктивності, відповідальності, а також фундаментальне питання про сутність мистецтва сьогодення. У таких умовах філософія мистецтва відіграє роль морального вчителя, осмислюючи сучасні медіапрактики та сприяючи переосмисленню культурного досвіду. Перспективи подальших досліджень полягають в переосмисленні автентичності та авторства в контексті медіапрактик, розширенні меж традиційного мистецтва та інтеграції нових концепцій для взаємодії тріади «людина – технологія – культура».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2022. 460 с.

2. Доброносова Ю. Медіакультурна специфіка відеоблогінгу як практики медіакомунікації. Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. 2019. Т. 23. С. 85–91. URL: https://doi.org/10.30970/2078-6999-2019-23-11 (дата звернення: 20.12.2024).

3. Дротенко В. Філософія мистецтва як пошук специфіки естетичного. Scientific Collection «InterConf+». 2022. № 24 (121). С. 101–110. DOI: https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2022.011

4. Кутіліна Х. Перспективізм у сучасній філософії мистецтва (теорія Джеймса О. Янга). Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. 2014. Т. 154. С. 30–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfr_2014_154_7 (дата звернення: 20.12.2024).

5. Смазнова І. Філософія медійних практик. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 8–11. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8eac71b5-437b-4978-a3d2-37c963376527/content (дата звернення: 20.12.2024).

6. Стоян С. Медіа-теорія та медіа-технології у сучасних арт-проектах. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2019. № 15 (1). С. 90–94. DOI: https://doi.org/10.31500/1992-5514.15(1).2019.169010

7. Стратонова Н. О. Нові медіа в контексті сучасних комунікативних практик. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2017. Вип. 16. С. 131–134. URL: http://hdl.handle.net/11300/11704 (дата звернення: 20.12.2024).

8. Судакова В. М., Наумова М. Ю. Нові медіа в сучасному суспільстві: культурологічний вимір: монографія. Київ, 2017. 352 с. URL: https://icr.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/New-Media-in-Contemporary-Society_Cultural-Dimension.2017.pdf (дата звернення: 20.12.2024).

9. Яровицька Н., Куркель М. Філософія мистецтва. *Modern research in world science*: *Міжнар. теорет. та практ. конф*. (м. Львів, 28 листопада 2022 р.). Львів, 2022. С. 1439–1443. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/48191/1/Тези%20Львів.pdf#page=1439 (дата звернення: 20.12.2024).

10. Kramer S., McChesney A. Writing, Notational Iconicity, Calculus: On Writing as a Cultural Technique. *The Johns Hopkins University Press.* 2003. Vol. 118. № 3. P. 518–537. DOI: https://doi.org/10.1353/mln.2003.0059

11. Langdon M. The Work of Art in a Digital Age: Art, Technology and Globalisation. New York City: Springer, 2022. 167 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/366581879_The_Work_of_Art_in_a_Digital_Age_Art_Technology_and_Globalisation (date of access: 20.12.2024).

12. Postill J. Introduction: Theorising Media and Practice. Oxford and New York: Berghahn, 2010. URL: https://www.academia.edu/151082/Introduction_Theorising_Media_and_Practice (date of access: 20.12.2024).

REFERENCES

1. Voronkova, V. H., &Dobronosova, Yu. (2019) Mediakulturna spetsyfika videoblohinhu yak praktyky mediakomunikatsii [Media-cultural specificity of video blogging as a media communication practice]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofski nauky – Bulletin of Lviv University. Philosophical Sciences Series, 23. 85–91. URL: https://doi.org/10.30970/2078-6999-2019-23-11 [in Ukrainian].

2. Drotenko, V. (2022) Filosofiia mystetstva yak poshuk spetsyfiky estetychnoho [Philosophy of art as a search for the specificity of the aesthetic]. Scientific Collection “InterConf+”, 16(121). 101–110. https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2022.011 [in Ukrainian].

3. Kutilina, Kh. (2014) Perspektyvizm u suchasnii filosofii mystetstva (teoriia Dzheimsa O. Yanga) [Perspectivism in the modern philosophy of art (the theory of James O. Young)]. Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo, 154. 30–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfr_2014_154_7 [in Ukrainian].

4. Smaznova, I. (2023) Filosofiia mediinykh praktyk [Philosophy of media practices]. Yevropeiski oriientyry rozvytku Ukrainy v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia: synerhiia naukovykh, osvitnikh ta tekhnolohichnykh rishen: mat. Mizhnar. naukovo-prakt. konf. (Odessa, May 19, 2023) (pp. 8–11). URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8eac71b5-437b-4978-a3d2-37c963376527/content [in Ukrainian].

5. Stoyan, S. (2019) Media-teoriia ta media-tekhnolohii u suchasnykh art-proektakh [Media theory and media technologies in contemporary art projects]. Khudozhnia kultura. Aktualni problem,15(1). 90–94. https://doi.org/10.31500/1992-5514.15(1).2019.169010

6. Stratonova, N. O. (2017) Novi media v konteksti suchasnykh komunikatyvnykh praktyk [New media in the context of modern communication practices]. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii, 16. 131–134. URL: http://hdl.handle.net/11300/11704 [in Ukrainian].

7. Sudakova, V. M., &Yarovytska, N., &Kramer, S., &Langdon, M. (2022) The Work of Art in a Digital Age: Art, Technology and Globalisation. New York City: Springer

8. Postill, J. (2010) Introduction: Theorising Media and Practice. Oxford and New York: Berghahn

УДК 78. 792.5:316.73(436)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-9

Світлана БОРОВИК,
orcid.org/0000-0003-1170-4014
Заслужена артистка України, доцент,
завідувачка кафедри співу та хорового диригування
Київської муніципальної академії музики імені Р. М. Глієра
(Київ, Україна) svborovik63@gmail.com

Яна ПОДАТЬ,
orcid.org/0009-0009-7453-0358
викладачка кафедри співу та хорового диригування
Київської муніципальної академії музики імені Р. М. Глієра
(Київ, Україна) yaska50994@gmail.com

Катерина МАМЧУР,
orcid.org/0009-0009-3415-8360
старша викладачка кафедри співу та хорового диригування
Київської муніципальної академії музики імені Р. М. Глієра
(Київ, Україна) katerina.mamchur20@gmail.com

ТРАДИЦІЇ ФЛОРЕНТІЙСЬКОЇ КАМЕРАТИ У ТВОРЧОСТІ АЛЕСАНДРО СКАРЛАТТІ, ЖАНА РАМО ТА КРИСТОФА ГЛЮКА

У статті зазначається важливість спадщини флорентійської камерати, яка мала відчутну мистецьку репліку у творчості А. Скарлаті, Ж. Ф. Рамо та К. – В. Х. Глюка. Стверджується, що процеси становлення та розвитку опери XVIII століття відбувалися під гаслом відродження давньогрецької трагедії і традицій флорентійської камерати, її сюжетів і манери співу. Італійський композитор А. Скарлаті увійшов в історію європейської музичної культури як голова і засновник широко відомої в кінці XVII – початку XVIII століть неаполітанської оперної школи, продовжувач традицій флорентійської камерати. Здобуток А. Скарлаті полягав в тому, що він створив в своїй творчості радикально новий тип опери-seria, що в подальшому став еталоном для композиторів різних європейських країн Доведено, що А. Скарлаті в першу чергу спирався на традиції венеціанської опери, римської та флорентійської музичних шкіл і насамперед – на досягнення флорентійських майстрів камерати, узагальнивши основні тенденції італійського оперного мистецтва межі XVII–XVIII століть. Доведено, що після того, як у XIX столітття творчість, яка була безпосереднім продовженням досягнень «камератівців», спадщина А. Скарлаті була практично забутою, і лише в XX–му столітті поновилися постановки його опер. Варто відзначити роботу режисера Піцц в театрі Екс-ан-Прованс, що притримувалися кращих традицій флорентійської камерати. Автори стверджують, що Реформа Глюка стала відображенням саме просвітницьких ідей. Напередодні французької революції 1789 року перед театром встало відповідальне завдання не розважати, а виховувати слухача. Незважаючи на це, ані італійська опера-seria, ані французька «лірична трагедія» з цим завданням не справлялися. Всі ці міркування і стали головною ідеєю цієї статті.

Ключові слова: *флорентійці, «Камерата», опера, грецька трагедія, розвиток, церква, Відродження, партитура, арія, хор.*

Svitlana BOROVYK,
orcid.org/0000-0003-1170-4014
Honored Artist of Ukraine, Associate Professor,
Head of the Department "Singing and Choral Conducting"
R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) svborovik63@gmail.com

Yana PODAT,
orcid.org/0009-0009-7453-0358
Lecturer at the Department "Singing and Choral Conducting"
R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) yaska50994@gmail.com

Kateryna MAMCHUR,
orcid.org/0009-0009-3415-8360
Senior Lecturer at the Department "Singing and Choral Conducting"
R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) katerina.mamchur20@gmail.com

TRADITIONS OF THE FLORENTINE CAMERA IN THE WORK OF ALESSANDRO SCARLATTI, JEAN RAMO AND CHRISTOF GLUCK

The article notes the importance of the heritage of the Florentine camerata, which had a tangible artistic response in the work of A. Scarlatti, J. F. Rameau and K. – W. H. Gluck. It is argued that the processes of formation and development of the 18th-century opera took place under the slogan of the revival of ancient Greek tragedy and the traditions of the Florentine camerata, its plots and manner of singing. The Italian composer A. Scarlatti entered the history of European musical culture as the head and founder of the Neapolitan opera school, widely known in the late 17th and early 18th centuries, and a continuer of the traditions of the Florentine camerata. A. Scarlatti's achievement was that he created a radically new type of opera-seria in his work, which later became a standard for composers from various European countries. It is proved that A. Scarlatti primarily relied on the traditions of Venetian opera, the Roman and Florentine musical schools and, above all, on the achievements of the Florentine masters of the camerata, summarizing the main trends of Italian opera art at the turn of the 17th–18th centuries. It has been proven that after the 19th century, the work that was a direct continuation of the achievements of the «camerata», the legacy of A. Scarlatti was practically forgotten, and only in the 20th century were the productions of his operas resumed. It is worth noting the work of director Pizz at the Aix-en-Provence theater, which adhered to the best traditions of the Florentine camerata. The authors argue that Gluck's Reform was a reflection of educational ideas. On the eve of the French Revolution of 1789, the theater faced the responsible task of not entertaining, but educating the listener. Despite this, neither Italian opera seria nor French «lyrical tragedy» coped with this task. All these considerations became the main idea of this article.

Key words: *Florentines, «Camerata», opera, Greek tragedy, development, church, Renaissance, score, aria, chorus.*

Постановка проблеми. Спадок представників флорентійської камерати в європейському мистецтві XVII–XVIII століть є однією із недостатньо досліджених історико-мистецтвознавчих проблем. По-перше, творчі напрацювання «камератівців» не тільки завершують епоху Відродження, водночас починаючи тривале протистояння церковного та світського начал у підготовці професійних музикантів, бо в жодній з інших галузей освіти Церква не змогла втримати свою монополію так довго, як у підготовці музикантів; по-друге, «камератівці» зуміли поєднати музичні епохи, зробивши спробу відродити давньогрецьку трагедію з її хором, оркестром і співом головних героїв, чим започаткували принципово новий вид світського музично-драматичного театру – оперний театр; по-третє, сюжети, обрані представниками флорентійської камерати не лише надихнули талановитих відомих композиторів XVIII століття для створення оперних шедеврів, вони продовжують надихати вокалістів-виконавців і сьогодні.

Аналіз досліджень. Флорентійській «Камераті» присвячено чимало праць різних галузей науки. Всю опрацьовану нами літературу ми умовно поділили на чотири теоретичних за предметним принципом дослідження.

До першої *мистецтвознавчої площини* ввійшли праці авторів, які знайомлять нас з історичним процесом виникнення опери, її кількісно-якісними характеристиками та еволюцією від музичної грецької трагедії до романтичної опери XVIII століття (Різаєва, 2023; Жаркова, 2019; Цебрій 2016, 2017, 2018, 2019; Grout, 1947; Веселовська, 2009).

Другу *музикознавчу площину* склали твори, автори яких досліджували структуру перших опер в їхньому динамічному й ретроспективному розвитку, вивчали складові частини опери, тональний склад та музичні форми (Жаркова, 2019; Різаєва, 2023; Цебрій, Лебединська, 2016; Brown, 1991).

Праці науковців, що ввійшли до *театралознавчої площини*, в першу чергу стосуються реалізації оперних спектаклів режисерами-постановниками як у XVII–XVIII століттях, так і сьогодення (Веселовська, 2009; Гура, 2014; Рожок, 2014; Черкашина-Губаренко, 2015; Palisca, 1989).

Останню, вокально-методичну ланку склали роботи, що розкривають принципи і форми роботи над оперним вокалом, починаючи від камерати й до сучасності. У них аналізуються зміни в підходах до постановки голосу, діапазону, тембральних характеристиках, вокальних прийомах (Різаєва, 2023; Brown 2009; De Nys Carl, 1992).

Незважаючи на достатню кількість праць з обраної нами проблематики немає таких, де б аналізувалися внесок флорентійської камерати в розвиток оперного мистецтва XVII–XVIII століть. Це й обумовило вибір теми статті.

Мета статті – проаналізувати розвиток спадщини флорентійської камерати в творчості А. Скарлаті, Ж.Ф. Рамо ТА К.-В.Х. Глюка.

Виклад основного матеріалу. XVIII століття в становленні та розвитку опери пройшло під гаслом відродження давньогрецької трагедії і традицій флорентійської камерати. Проте, як ми вже можемо спостерігати, в оперній творчості Клаудіо Монтеверді спостерігаються відхилення від сюжетів давньогрецьких трагіків в бік грецької міфології та римської історії.

Початок XVIII століття був відносно спокійним щодо змін оперних форм, сюжетів і жанрів. Великі майстри цього часу (в першу чергу це – Алессандро Скарлаті та Жан-Філіпп Рамо) помірковано підходили до питань реформування цього нового помпезного й синкретичного жанру.

Італійський композитор А. Скарлаті увійшов в історію європейської музичної культури як голова і засновник широко відомої в кінці XVII – початку XVIII століть неаполітанської оперної школи, продовжувач традицій флорентійської камерати.

Біографія цього композитора й досі не позбавлена білих плям. Особливо це стосується його дитинства і ранньої юності. Довгий час вважалося, що Алессандро Скарлаті народився в Трапані, але потім було все-таки дослідниками встановлено, що він уродженець Палермо. Точно невідомо, де й у кого навчався майбутній композитор. Проте, з огляду, що з 1672 року він проживав у Римі, дослідники його творчості особливо наполегливо згадують ім'я Дж. Каріссімі як одного з можливих вчителів Алессандро.

У Римі композитор увійшов в так звану «Аркадську академію» – співдружність поетів і музикантів, створену в якості центру захисту італійської поезії і красномовства від умовностей пихатого і химерного мистецтва XVII століття. В академії А. Скарлаті і його син Доменіко зустрічалися з А. Кореллі, Б. Марчелло, молодим Г.Ф. Генделем й іноді змагалися з ними.

Останні роки свого життя він провів в Неаполі, займаючись викладацькою діяльністю в одній із багаточисленних консерваторій міста. Серед його учнів найбільше прославилися Д. Скарлаті (син), А. Хассе, Ф. Дуранте (Цебрій, Лебединська, 2006: 23).

А. Скарлаті написав понад 125 опер, 600 кантат, не менше 200 мес, безліч ораторій, мотетів, мадригалів, оркестрових та інших творів; був упорядником методичного посібника для навчання грі по контрапункту. Проте найголовніша заслуга А. Скарлаті полягала в тому, що він створив в своїй творчості новий тип опери-seria, що в подальшому став еталоном для композиторів різних вропейських країн (Рендел, 1986: 33). Творчість А. Скарлаті має глибинні витоки. Він спирався на традиції венеціанської опери, римської та флорентійської музичних шкіл (і першу чергу – на досягнення флорентійської камерати), узагальнивши основні тенденції італійського оперного мистецтва рубежу XVII–XVIII ст. Оперну творчість А. Скарлаті відрізняє тонке почуття драми, знахідки в галузі оркестровки, особливий смак до гармонійних нововведень. Проте, мабуть, основна перевага його партитур – це арії, то насичені благородною кантиленою, то експресивно-патетичною віртуозністю. Саме в них зосереджена головна виразна сила його опер, втілені типові емоції в типових ситуаціях: скорбота – в арії lamento, любовна ідилія – в пасторалі або сіціліані, героїка – в бравурній музиці, жанровость – в легкій арії пісенно-танцювального характеру. А. Скарлаті обирав для своїх опер найрізноманітніші сюжети: міфологічні, історико-легендарні, біблійні, комедійно-побутові. Проте сюжет для композитора не мав вирішального значення, бо він сприймався ним як основа для розкриття музикою емоційної сторони драми, широкої гами людських почуттів і переживань. Другорядними для композитора були й характери дійових осіб, їхньої індивідуальності, реальність чи нереальність подій, що відбуваються в опері. Тому А. Скарлаті писав і такі історичні опери, як «Кір», «Великий Тамерлан», і такі любовно-міфологічні, як «Дафна і Галатея», «Любовні непорозуміння, або Розаура», «Відзла–добро»іін.Багатозопернихтворів А.Скарлаті має неминущу цінність. Проте масштаб обдарування композитора ніяким чином не дорівнював його популярності в Італії. «Справжні учні А. Скарлаті – в Німеччині. Він побіжно, але дуже сильно вплинув на юного Генделя; особливо він вплинув на Хассе... Якщо згадати славу Хассе, якщо згадати, що він панував у Відні, був пов'язаний з І.С. Бахом, із В.Х. Глюком і молодим В.А. Моцартом, як любив його, то можна відновити всі ланки ланцюга, що зв'язує А. Скарлаті з творцем Дон-Жуана» (Цебрій, 2019: 187). Завдяки А. Скарлаті XVIII століття, як і попереднє XVII-те розпочалося прем'єрою опери «Дафна», що була оголошена оперою-казкою. Постановка відбулася в королівському палаці, точніше у віллі «Позілліппо» в Неаполі 1700 року й мала шалений успіх. Сюжет опери й музичні форми були безпосереднім наслідуванням «камератівцям». Проте сюжети наступних опер А. Скарлаті більше звернені до античних історичних мотивів, ніж до грецької міфології. Достатньо згадати такі твори,

як «Тіберій, імператор Сходу» (прем'єра в королівському палаці, Неаполь, 1702), «Феодосій» (прем'єра в Неаполі, Театро Сан Бартоломео, 1709), «Юний Брут» (прем'єра в Відені, 1711), «Кір» (прем'єра в Палаццо-канцелярії, Рим, 1712), «Марк Аттилій Регул (прем'єра в Театро Капраніка, Рим, 1719), «Камбіз» (прем'єра в Театро Сан Бартоломео, Неаполь, 1719). По постановкам опер А. Скарлаті ми маємо можливість спостерігати географію оперних театрів Італії та їхнє поступове чисельне збільшення. Паралельно з італійською оперою продовжує розвиватися й французька, успадковуючи традиціх флорентійської камерати з одного боку, ліричної драми (opera seria) Ж.Б. Люллі – з іншого. Представником цього напряму став Жан-Філіпп Рамо́ (1683–1764) – французький оперний композитор пізнього бароко, зараз більше відомий як автор творів для клавесину та видатний музичний теоретик. Ж.Ф. Рамо почав створювати музику для театру, коли письменник Алексіс Пайрон запросив його писати музику для своїх популярних комічних п'єс. У 1733 р. Ж.Ф. Рамо опублікував свою першу важливу оперу – це була лірична трагедія «Hippolyte et Aricie». Зразу після публікації цю оперу стали розглядати як найкращу оперу, що була створена у Франції після смерті його попередника Ж.Б. Люллі. Проте слухачі розділилися на дві групи – ті, хто підтримували оперу і ті, хто ні. Деякі, в тому рахунку й відомий композитор Андре Кампра підкреслювали новизну та багатство винаходу; інші (здебільшого аристократичні поціновувачі) вважали ці гармонійні нововведення безладними, а вбачили в цьому наступ на музичні традиції Франції (Grout, 1947: 501). 24 жовтня 1737 року в Парижі була поставлена інша опера Ж.Ф. Рамо «Кастор і Поллукс» (у 5 діях) на Лібрето Ж. Бернара, яка теж представляла собою ліричну трагедію. Сюжет тут типово античний – відчувається прямий уплив творчості «камератівців». Цікаво й те, що в цій опері не були задіяні сопраністи, і вперше головна роль дісталася тенору (персонаж Кастор). Сюжет традиційно був узятий із давньогрецької напівісторичної міфології. Отже, улюблений Телаіри Кастор убитий Лінцеем. Її втішає Феба, спартанська цариця, обіцяючи, що брат Кастора Поллукс помститься за це вбивство. Поллукс, який кохає Телаіру, вбиває Лінцея. Телаіра молить його, сина Юпітера, вблагати батька повернути Кастора з царства тіней. Захоплений ревнощами, Поллукс все ж вирішується в ім'я брата зійти в Аїд. Він повинен залишитися там, щоб Кастор міг повернутися на землю для зустрічі з коханою Телаірою. Телаіра, зустрівшись з Кастором, не хоче відпускати його назад. Зглянувшись, Юпітер дозволяє Кастору залишитися на землі. Поллукс також звільнили боги. В ознаменування братської вірності на небі запалюється сузір'я Близнюків, а брати здобувають безсмертя. Опера «Кастор і Поллукс» стала одним із найкращих творів Ж.Ф. Рамо. У 1758 композитор здійснив 2-гу редакцію опери, витримала до 1785 року на паризькій сцені понад 250 постановок, це було дійсно вражаюче для того часу. Зазначимо, що після того, як у XIX століття творчість Ж.Ф. Рамо була практично забутою, то в XX-му (1903 р.) поновилися постановки саме цієї опери. Варто відзначити роботу режисера Піцц в Екс-ан-Провансі (1991 р.). Але все ж XVIII століття внесло суттєві корективи в розвиток опери. Інтерес до античної спадщини не зник й античні сюжети продовжують домінувати в європейському музичному театрі. Але значно змінюються форми музичних номерів опери – арій, дуетів, хорів, оркестрового супроводу. Настав час для серйозних музичних реформ, щоб наблизити оперу до культурного життя XVIII століття і зробити її не нудною й архаїчною, а доступною аристократії й міському населенню. Таку реформу здійснив Хрістоф Віллібальд Глюк (Randel, 1986: 187). Оперна реформа Х.В. Глюка – радикальне переосмислення оперного жанру. За участю драматурга-лібретиста Раньєрі де Кальцабіджи Х.В. Глюк досягнув бажаного. Метою реформи було подолання традиційної для opera seria структури, що полягало в послідовному чергуванні арій da capo (з повторенням і оркестровим акомпанементом) і сухих речитативів, що супроводжувалися лише клавесином. До здійснення реформи Х.В. Глюк підійшов вже на порозі свого 50-річчя – зрілим оперним майстром, який мав великий досвід роботи в різних європейських оперних театрах. Він прожив дивне життя, впродовж якого спостерігаємо й боротьбу за право стати музикантом, і мандри, і численні гастролі, що збагачували арсенал музичних вражень композитора, допомогли зав'язати цікаві творчі контакти, ближче познайомитися з різними оперними школами. Х.В. Глюк багато вчився: спочатку – на філософському факультеті Празького університету, потім у знаменитого чеського композитора Богуслава Чорногорського, а далі в Італії – у Джованні Саммартіні. Він проявив себе не лише як композитор, а й як талановитий капельмейстер, прискіпливий режисер-постановник своїх опер, музичний письменник (автор лібрето). Теоретичні засади оперної реформи викладено в передмові до опери «Альцеста», зазначимо головне: «Опера –

мистецтво, переповнене новими ідеями. Так, наприклад, в опері «Іфігенія в Авліді» особисте принесено в жертву громадському. У «Альцесті» здійснена жертва в ім'я коханої, в опері «Орфей» – подвиг в ім'я великої земної любові. Отже, опера належить до філософської категорії піднесеного» (Цебрій, 1016: 22). Реформа Глюка стала відображенням просвітницьких ідей. Напередодні французької революції 1789 року перед театром встало відповідально завдання не розважати, а виховувати слухача. Проте, ні італійська опера-seria, ні французька «лірична трагедія» з цим завданням не справлялися. Вони, в основному, підпорядковувалися аристократичним смакам, що проявлялося в розважальному, легковажному трактуванні героїчних сюжетів із їхньою обов'язковою щасливою кінцівкою, і в надмірній пристрасті до віртуозного співу, що абсолютно перекривав зміст опери. Ті оперні спектаклі, які ставилися в королівських театрах або палацах, просто перетворювалися на костюмовані концертні виступи, на змагання співаків між собою у віртуозному виконанні чи майстерному вмінні брати високі ноти. Найталановитіші музиканти того часу (Г.-Ф. Гендель, Ж.-Б. Рамо) намагалися вже видозмінити вигляд традиційної опери, проте часткових змін було мало. Х.В. Глюк став першим композитором, який зумів створити оперне мистецтво, співзвучне сучасній йому епосі. У його творчості міфологічна опера, що переживала найгострішу кризу, перетворилася в справжню музичну трагедію, наповнену сильними пристрастями і змогла розкрити високі ідеали вірності, вищого обов'язку, готовності до самопожертви (Цебрій, 2019: 184).

Висновки. Отже, XVIII століття стало для опери реформаторським. Найталановитіші передові музиканти свого часу, так як Х.В. Гендель і Ж.Ф. Рамо намагалися видозмінити вигляд традиційної опери, проте, як ми проаналізували, часткових змін було мало. Х.В. Глюк став першим композитором, який зумів створити оперне мистецтво, співзвучне сучасній йому епосі. У його творчості міфологічна давньогрецька опера ще існувала, але вона переживала найгострішу кризу, тому перетворилася в справжню музичну трагедію, наповнену сильними пристрастями і розкривала високі ідеали вірності, відчуття обов'язку, готовності героя до самопожертви. Сюжети опер стали простими й чіткими, балетні сцени логічно впліталися в сюжет, речитативи стали мелодійними й поєднаними з арією, а арія, в свою чергу перестала бути концертним номером, а теж логічно впліталася в сюжет, передаючи сильні почуття героїв. Таким чином, реформа Х.В. Глюка стала відображенням головних просвітницьких ідей.

Ця проблема не нова, але не позбавлена білих плям. Однім із таких питань вважаємо дослідження останніх опер XVIII століття, де усе ще прослідковується зв'язок із грецьким театром та проблематикою «камератівців».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веселовська Г. Міф про Іфігенію в Тавриді: семантичні домінанти музично–театрального осмислення. *Художня культура. Актуальні проблеми* : зб. ст. 2009. Вип. 6. С. 190–207.
2. Гура Н. Опери К. В. Глюка в контексті інтерпретації міфу про Іфігенію в європейській літературі. *Сучасні літературознавчі студії.* 2014. Вип. 11. С. 218–228.
3. Жаркова В. Історія західної музики: Homo Musicus від античності до бароко : навч. посібник. Київ : ArtHuss, 2022. 548 с.
4. Історія опери: навч. посіб. / Іванова І. Л., Куколь Г. В., Черкашина М. Р. Київ: Музична Україна, 1998. 247 с.
5. Різаєва Г. Є. «Soft skills Крістофа Віллібальда Глюка у кейсі 'Оперна реформа XVIII століття'». *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського*, вип. 136, 2023, с. 87–101.
6. Рожок В. І. Мистецтво опери: реформаторський потенціал та історичні шляхи його втілення. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.* 2014. № 1. С. 86–94.
7. Цебрій І. В. Особливості розвитку італійської опери XVII – XVIII століття. *Молодий вчений*. Вип. 22 (54, т. 2). 2018. С. 80–84.
8. Цебрій І. В. Уявлення про гармонію людського життя і космологічні виміри в творчості Антоніо Феррабоско. *Філософські обрії*, 2019. с. 187–192.
9. Цебрій І. В. Флорентійська «Камерата» в контексті надбань епохи Високого Відродження. *Історична пам'ять*, вип. 37, 2017. с. 83–88.
10. Цебрій І. В., Лебединська М. О. Історія музики традиційного суспільства від неоліту до середини XVIII століття (нариси). Ч. 1. *Історія стародавньої та середньовічної музики.* Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2016. 100 с.
11. Черкашина-Губаренко М. Р. Два «Орфеї» в діалозі оперних реформ. *Оперний театр у мінливому часопросторі.* Харків: Акта, 2015. С. 60–65.
12. Berliner Musik-Zeitung Echo. Verein theoretischer und praktischer Musiker. Berlin, Volumes 1852, 420 p.
13. Bonds M. E. History of Music in Western Culture. 4th ed. Upper-Saddle-River, New Jersey : Pearson Education, 2013. 676 p.

14. Brown, Bruce Alan. Gluck and the French Theatre in Vienna. Oxford: Clarendon Press, 1991.

15. De Nys Carl; Honegger Marc Messe et Vêpres pour la fête de sainte-Cécile, d'Alessandro Scarlatti. *Dictionnaire des œuvres de la musique vocale* Vol. II (G-O). Paris: Éditions Bordas. 1992, P. 1291–1292.

16. Grout, Donald Jay A Short History of Opera: One-Volume Edition New York, NY: Columbia University Press. 1947, 672 p.

17. Palisca, Claude V. The Florentine Camerata: Documentary Studies and Translations New Haven,. CT: Yale University Press, 1989. (Music Theory Translation Series). P. 288.

18. The New Harvard Dictionary of Music / Randel, Don [англ.]. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. P. 574.

REFERENCES

1. Veselovska H. (2009) Mif pro Ifiheniiu v Tavrydi: Semantychni dominanty muzychno–teatralnoho osmyslennia [The myth of Iphigenia in Tavrida: semantic dominants of musical and theatrical understanding]. Khudozhnia kultura. Aktualni problemy [Art culture. Actual problems]. Issue 6. pp. 190–207. [in Ukrainian].

2. Hura N. (2014). Opery K.V. Hliuka v konteksti interpretatsii mifu pro Ifiheniiu v yevropeiskii literaturi. [Gluk's operas in the context of interpretation of the myth of Iphigenia in European literature]. Suchasni literaturoznavchi studii [Modern literary studies]. Issue 11, pp. 218–228. [in Ukrainian].

3. Zharkova, V. (2022). Istoriia zakhidnoi muzyky: Homo Musicus vid antychnosti do baroko [Western Music History: Homo Musicus from Antiquity to Baroque] : study guide. ArtHuss, Kyïv, 548 p.

4. Istoriia opery. [History of the opera: study guide]. / Ivanova I. L., Kukol H. V., Cherkashyna M. R. K.: Muzychna Ukraina, 1998. 247 p. [in Ukrainian].

5. Rizaieva, Ganna (2023). «Soft skills Kristofa Villibalda Hlyuka u keysi 'Operna reforma XVIII stolittya». [Christoph Willibald Gluck's soft skills in the case «Opera reform in the XVIII century»]. *Scientific herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine*, (136), pp. 87–101. [in Ukrainian].

6. Rozhok V I. (2014). Mystetstvo opery: reformatorskyi potentsial ta istorychni shliakhy yoho vtilennia. [Opera: Reformist Potential and Historical Ways of its Implementation]. Naukovyi visnyk NMAU im. P. I. Chaikovskoho [Scientific herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine]. Issue 1, Kyiv, pp. 86–94. [in Ukrainian].

7. Tsebrii I. V. (2018). Osoblyvosti rozvytku italiiskoi opery XVII–XVIII stolittia. [Peculiarities of the development of Italian opera in the 17th–18th centuries.] Molodyi vchenyi, 22 (54, v. 2). pp. 80–84. [in Ukrainian].

8. Tsebrii I. V. (2019). Uiavlennia pro harmoniiu liudskoho zhyttia i kosmolohichni vymiry v tvorchosti Antonio Ferrabosko. [The idea of the harmony of human life and cosmological dimensions in the work of Antonio Ferrabosco.] Filosofski obrii, pp. 187–192. [in Ukrainian].

9. Tsebrii I. V. (2017). Florentiiska «Kamerata» v konteksti nadban epokhy Vysokoho Vidrodzhennia. [The Florentine Camerata in the context of the achievements of the High Renaissance.]. Istorychna pamiat, vyp. 37, pp. 83–88. [in Ukrainian].

10. Tsebrii I. V., Lebedynska M. O. (2016). Istoriia muzyky tradytsiinoho suspilstva vid neolitu do seredyny XVIII stolittia (narysy). [History of music in traditional society from the Neolithic to the middle of the 18th century (essays).] Ch. 1. Istoriia starodavnoi ta serednovichnoi muzyky. [Part 1. History of ancient and medieval music]. Poltava : PNPU imeni V.H. Korolenka. [in Ukrainian].

11. Cherkashyna-Hubarenko M. R. (2015). Dva «Orfei» v dialozi opernykh reform. [Two «Orpheus» in the dialogue of opera reforms]. Opernyi teatr u minlyvomu chasoprostori [The Opera House in a changing time-space]. Acta, Kharkiv, pp. 86–94. [in Ukrainian].

12. Berliner Musik-Zeitung Echo. Verein theoretischer und praktischer Musiker. Berlin, Vol. 1852, 420 p. [in German].

13. Bonds, M. E. (2013). History of Music in Western Culture. 4th ed. Upper-Saddle-River, New Jersey: Pearson Education, 676 p.

14. Brown, Bruce Alan. (1991). Gluck and the French Theatre in Vienna. Oxford: Clarendon Press, 525 p.

15. De Nys, Carl; Honegger, Marc (1992). Messe et Vêpres pour la fête de sainte-Cécile, d'Alessandro Scarlatti. *Dictionnaire des œuvres de la musique vocale*. Vol. II (G-O). Paris: Éditions Bordas. P. 1291–1292. [in French].

16. Grout, Donald Jay. (1947). A Short History of Opera: One-Volume Edition New York, NY: Columbia University Press, 1947. P. 672

17. Palisca, Claude V. The Florentine Camerata: Documentary Studies and Translations New Haven,. CT: Yale University Press, 1989. (Music Theory Translation Series). P. 288.

18. *The New Harvard Dictionary of Music*/ Ed. Randel, Don Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986. P. 574.

УДК 792.83:793.31](=161.2)(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-10

Катерина БОРТНИК,
orcid.org/0000-0002-3905-4108
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри народної хореографії
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) kateryna_bortnyk@xdak.ukr.education

Каріна ОСТРОВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-4782-8043
доцент,
завідувач кафедри народної хореографії
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) karina_ostrovska@xdak.ukr.education

Тетяна БРАГІНА,
orcid.org/0000-0003-2225-3685
кандидат філософських наук,
доцент кафедри народної хореографії
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) braginat058@gmail.com

РОЛЬ ВІРТУОЗНОЇ ТЕХНІКИ В ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ

У статті досліджується специфіка використання віртуозної техніки в творах української народно-сценічного танцю як дієвого виразного засобу створення хореографічних образів. Необхідність звернення до цієї теми зумовлена відсутністю наукового аналізу особливостей застосування віртуозних рухів як пластичної інтерпретації характерів, почуттів, вчинків персонажів. Метою є визначення особливостей віртуозної лексики як дієвої компоненти образного рішення у творах українського народно-сценічного танцю. В якості прикладів було обрано хореографічні та вокально-хореографічні композиції та сюїти, створені на матеріалі українського народно-сценічного танцю, з діючого репертуару провідних хореографічних та вокально-хореографічних колективів України: «Повзунець», «Запорожці», «Подоляночка» Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені Павла Вірського, «Запорожці» Національного заслуженого академічного українського народного хору України імені Григорія Верьовки, «Парубоцькі жарти», «Весняночка», «Дике поле» театру народного танцю «Заповіт»; «За світ встали козаченьки», «Брати», «Їхали дівчата з ярмарку» Великого академічного Слобожанського ансамблю пісні і танцю; «Козацька Рада» Академічного ансамблю пісні і танцю «Козаки Поділля». Ґрунтовний аналіз зазначених номерів дозволив визначити роль віртуозної техніки в художній структурі творів українського народно-сценічного танцю, а саме: складні технічні елементи є не просто підтвердженням високо рівня сценічної майстерності виконавців, яскравим засобом лексичного розмаїття, інтерпретацією вправності та піднесеного емоційного стану персонажів, а є промовистим елементом в художній структурі хореографічних образів та дієвим виразним засобом, що підпорядковується внутрішній інтонаційній логіці розвитку дії в контексті цілісної архітектоніки хореографічного твору.

Ключові слова: *віртуозна техніка, український народно-сценічний танець, хореографічна лексика, образ, виразний засіб.*

Kateryna BORTNYK,
orcid.org/0000-0002-3905-4108
Candidate of Art Criticism, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Folk Choreography
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) kateryna_bortnyk@xdak.ukr.education

Karina OSTROVSKA,
orcid.org/0000-0003-4782-8043
Associate Professor,
Head of the Department of Folk Choreography
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) karina_ostrovska@xdak.ukr.education

Tetiana BRAGINA,
orcid.org/0000-0003-2225-3685
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Folk Choreography
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) braginat058@gmail.com

THE ROLE OF VIRTUOSO TECHNIQUES IN THE ARTISTIC STRUCTURE OF WORKS OF UKRAINIAN FOLK DANCE STAGE ADAPTATION

The paper studies the specific features of using virtuoso technique in the works of Ukrainian folk dance stage adaptation as an effective expressive means of creating choreographic images. The need of focusing on this issue is caused by the lack of scientific analysis of the features of using the virtuoso movements as a rhythmical interpretation of the characters' personalities, feelings and actions. This paper intends to determine the features of virtuoso vocabulary as an effective component of figurative solution in the works of Ukrainian folk dance stage adaptation. A case study of choreographic and vocal and dance compositions and suites of Ukrainian folk dance stage adaptation, the current repertoire of leading choreographic and vocal and dance companies of Ukraine were chosen as examples: «Povzunets» (English: Crawler), a Cossack comedy dance; «Zaporozhtsi», National Ukrainian dance of Cossacks; «Podolianochka», a game-dance-song performed by girls in spring by Pavlo Virsky Ukrainian National Folk Dance Ensemble, «Zaporozhtsi» by the Veryovka Ukrainian Folk Choir, «Parubotski zharty» (English: Boys' Jokes), «Vesnianochka» (English: Spring Carol and Dance), «Dyke pole» (English: Wild Field) by the "Zapovit" Folk Dance Theater; «Zasvit vstaly kozachenky» (English: Cossacks Woke up Early), «Braty» (English: Brothers), «Ikhaly divchata z yarmarku» (English: Girls Were Driving Back from the Fair) by the Great Academic Slobozhansky Song and Dance Ensemble; «Kozatska Rada» (English: Cossack Council) by the Academic Song and Dance Ensemble "Cossacks of Podillia". A thorough analysis of the specified dance routines made it possible to determine the role of virtuoso technique in the artistic structure of works of Ukrainian folk dance stage adaptation, namely: complex technical elements are not only a confirmation of the high level of acting skills of the performers, a picturesque means of lexical richness, an art interpretation and the elevated emotional state of the characters, but also is an eloquent element in the artistic structure of choreographic images and an effective means of expression, which is subject to the internal intonational logic of the action development with reference to the holistic architectonics of the choreographic work.

Key words: *virtuoso technique, Ukrainian folk stage dance adaptation, choreography language, image, expressive means.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток хореографічного мистецтва України на сучасному етапі позначився вельми високими вимогами до сценічних творів та виконавської культури танцівників у будь-якому виді хореографії. Не є виключенням і український народно-сценічний танець, що визначається специфічною та самобутньою хореографічною лексикою, насиченою великою кількістю віртуозних рухів, що збагачують лексичний потенціал українського танцю. Складна танцювальна техніка визначає професійний рівень постановки, однак все ще трапляється використання віртуозних рухів виключно у видовищному аспекті, через що втрачається художня цінність твору. А важливими елементами будь-якого високохудожнього твору є змістовність, образність та ідейність, що у поєднанні з технічною майстерністю виконавців підносить його до рівня мистецького зразка. Віртуозна техніка українського народно-сценічного танцю як предмет наукового дослідження вивчена доволі ґрунтовно, однак досі існує необхідність визначення особливостей застосування віртуозних рухів не тільки як художнього виразного засобу, а й в якості інтерпретації певних рис характерів, емоцій, дій та вчинків персонажів в контексті реалізації ідейно-художнього задуму хореографічного твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найгрунтовніше тема віртуозності проаналізована в дослідженнях А. Морозова, який вивчає і її генезу, і особливості, і специфіку використання в хореографічному доробку того чи іншого балетмейстера. У наукових публікаціях І. Климчук, Н. Косаківської, В. Купленика, Т. Сердюк та ін. переважно розглядається історія походження віртуозних рухів, особливості чоловічої та жіночої

технічно-складної лексики. Взагалі переважна більшість досліджень присвячених українському народно-сценічному танцю тримає фокус на історичних аспектах розвитку його лексики, вивченні та обґрунтуванні балетмейстерських знахідок, а також мають педагогічне спрямування. У межах цих досліджень віртуозність згадується як виразний засіб хореографічних творів, однак досі аналізу хореографічних композицій з акцентом саме технічно-складних елементах як невід'ємної частини художньо-образної структури хореографічного твору здійснено не було.

Мета дослідження – проаналізувати особливості віртуозної лексики як дієвої компоненти образного рішення у творах українського народно-сценічного танцю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною ознакою сучасного хореографічного мистецтва є вибаглива хореографічна лексика забарвлена великою кількістю технічно складних елементів, що свідчить про високий професійний балетмейстерський та виконавський рівень. Однак поряд з технічною майстерністю, хореографічні твори мають бути високохудожніми, змістовними та актуальними, що вимагає від балетмейстерів глибокого розуміння образної та драматургічної структури хореографічного твору, а також знання загальних історичних, соціокультурних та мистецьких тенденцій задля створення високохудожніх сценічних творів, в яких поряд з новаторськими хореографічними знахідками втілено злободенну проблематику.

Український народний танець протягом усієї історії свого розвитку набував специфічних характеристик, і у своїх сценічних інтерпретаціях отримав статус одного з найскладніших у технічному аспекті, особливо це стосується лексики центрального регіону України та частково прикарпатської хореографії. До віртуозної лексики належать стрибки, обертання, дрібні рухи, акробатичні елементи, робота з реквізитом (шаблі, списи, топірці тощо).

«Віртуозність» українського народно-сценічного танцю має історичне походження, що пов'язано з народними танцювальними змаганнями (Морозов, 2014: 312) та системою професійної військової підготовки (Козинко, 2022: 20), за радянських часів вона набула ідеологічного спрямування (Морозов, 2019: 140; Різник, 1998: 647–648), а також зазнала спортивного впливу, починаючи з діяльності західноукраїнських культурно-спортивних і військово-спортивних товариств і завершуючи Олімпійськими іграми, які користувалися надзвичайною популярністю в СРСР, що зумовило розвиток та популяризацію спортивної акробатики, яка була вельми затребуваним засобом радянської пропаганди (Морозов, 2017, 8(48): 62; Морозов, 2018: 341–342).

Проте становлення професійної української народно-сценічної хореографії відбувалося саме за часів тоталітарного режиму, коли такі видатні майстри як К. Балог, К. Василенко, П. Вірський, Л. Калінін, А. Кривохижа, В. Петрик, Я. Чуперчук, незважаючи на вкрай складні умови, які диктувала більшовицька влада, проголосивши єдиним для всіх метод соціалістичного реалізму, на загальну негативну тенденцію насичення українського танцю сторонніми рухами, все ж таки створювали справжні високохудожні зразки українського народно-сценічного танцю, в яких звичайні рухи перетворювалися на елементи образної лексики і за рахунок гармонійного синтезу танцювального фольклору зі складною технікою, акробатикою та досягненнями класичного балету (Морозов, 2019: 140–141). Це зумовило подальший розвиток українського народно-сценічного танцю, який поступово отримав принципово нового вигляду, не втративши при цьому автентичності та істинного національного колориту.

Сьогодні в репертуарах колективів не тільки зберігаються зразки української народно-сценічної хореографії, а й створюються нові, в яких поряд з дбайливим ставленням до найкращих здобутків провідних балетмейстерів ХХ ст., спостерігаються художні інновації, збагачується лексичний арсенал, а складна виконавська техніка стає потужним виразним засобом в реалізації балетмейстерських задумів.

Слід зауважити, що насиченість віртуозними рухами більше характерна для безсюжетних номерів, де хореографічний текст та/або композиційна будова виступають провідними виразними засобами, однак це не означає що безсюжетний номер не може бути зразком високохудожнього твору з глибоким ідейним змістом та соковитим образним наповненням. Яскравими прикладами таких композицій є «Гопак» і «Козачок» П. Вірського, «Святковий гопак» О. Гомона, «Гопак» В. Михайлова, «Волинські візерунки», «Карпати», «Україно, моя Україно» М. Вантуха, «Український святковий» Б. Колногузенка, «Козачок» К. Островської та багато інших, де віртуозна техніка є являє собою еквівалент таких якостей як вправність, завзятість, впевненість, є квінтесенцією кульмінації, свідчить про високий професійний рівень виконавців і є «… органічною складовою загальної художньої системи танцювальної композиції» (Морозов, 2017, 24: 95).

Однак, наприклад, «Повзунець» П. Вірського, який не є сюжетним номером, але в ньому постановник, окрім того, що вразив варіабельністю «повзунця», ще й за рахунок складної техніки по-новому представив образ козаків, які не тільки демонструють вправність, а й втілюють свій побут, стосунки, спілкування, дозвілля. Танець повністю побудований на різновидах «повзунця», що поєднується з присядками і танцювальною пантомімою. Саме завдяки цій різноманітності та варіативності втілено як збірний образ вправного козака, так і окремих індивідуальностей з різними характерами. Тут можна побачити найстаршого та найвпевненішого, легковажного, витримано-іронічного, романтичного, веселого пустуна, добродушного хвалька, а подання задуму в гумористичному аспекті за рахунок побутових елементів рухів додає номеру національного колориту.

Взагалі П. Вірський першим поєднав техніку українського народного і класичного танців, розробив безліч нових рухів на основі існуючих та зумовив подальший розвиток театрального танцю. «У його творах жив той драматизм і театральність, які не укладалися в звичайні стереотипи в народній хореографії. … Впровадження П. Вірським законів драматургії у народно-сценічну хореографію зумовлювало процеси її академізації й наближення до театральних сценічних канонів, а також уможливлювало звільнення від штампів і схем…» (Ткаченко, 2019: 64).

Зовсім інші риси характеру втілюють козаки з хореографічної композиції «Запорожці» П. Вірського. У першій частині немає такої барвистої різноманітності віртуозних рухів та іскрометного танцювання, оскільки вся технічна складність полягає у виконанні техніки зі списами та синхронному володінні ними, а також побудова за рахунок їх використання просторової композиції, що на той час було новаторським балетмейстерським рішенням. Складною технікою насичена третя частина: стрибки, «кабріолі», «розніжки», «присядки-закладки», «содебаски», «млинок», «бедуїнський», що у поєднанні зі стрибками через шаблі, імітування скачки верхи з кунчуком або шаблею, елементами володіння холодною зброєю втілює силу, хист, моторність, впертість та впевненість, бойову досвідченість козаків, їх здатність мужньо чинити опір ворогу.

П. Вірский багато в чому обумовив подальший розвиток українського народно-сценічного танцю, зокрема віртуозної техніки: трансформував прості рухи у складно-технічні, збільшив амплітуду, створив нові різновиди віртуозних рухів, виявляючи надзвичайну винахідливість і художній смак та почуття міри. Балетмейстер ніколи не використовував трюк заради видовищності та повністю відмовився від будь-яких проявів дивертисментності в хореографічних творах. Його балетмейстерському почерку притаманна не просто образність, а виразна театральність та сенсотворність майже кожного руху. Він завжди наполягав на дієвості танцю та промовистому хореографічному тексті.

Наслідуючи провідні тенденції П. Вірського, харківський балетмейстер Б. Колногузенко також підносив у своєму творчому доробку театральний танець. Сюжетність і багата образна палітра є визначальною ознакою його творчості, як і використання віртуозної техніки як засобу театралізації та розкриття глибинного змісту образів. Так, в хореографічній картині «Парубоцькі жарти» (1990), створеної для театру народного танцю «Заповіт» за допомогою театральних прийомів у контексті хореографічної дії, висвітлено народні розваги українських парубків, їхню спритність та завзятість. Юнаки пустують, жартома б'ються один з одним, грають у веселі ігри та змагаються у спритності та винахідливості. За допомогою складної виконавської техніки створюється не тільки образ веселих, моторних, кмітливих та вправних українських хлопців, а й подається оригінальна інсценізація побутових розваг. У номері безліч оригінальних балетмейстерських знахідок. Наприклад, групова підтримка на початку номеру, коли соліста підіймають в положенні поперечного шпагату на витягнуті руки, а потім опускають його у стійку на голові, яку артист завершує легким перекидом та переходом на присядку «м'ячик» у просуванні по колу. Органічно виглядає чехарда, коли юнаки перестрибують один одного, а потім утворюють за рахунок нахилу зі своїх спин умовний місток, по якому пробігає соліст, зриває з одного з парубків шапку й тікає, намагаючись сховатися за іншими хлопцями, які тримаючи щільну лінію завмирають в синхронному «алясгоні» й утікач залихвацьки пробігає під їх ногами. Все це композиційно вирішено в діагональній будові, що посилює просторову динаміку. Далі «крадія» штовхають в центр кола і по черзі «лякають», стрибаючи через нього стрибком на руки та перекидом, «рондатом», «розніжками» у підтримці тощо. Традиційно різноманітними трюками, стрибками, обертаннями та присядками представлена технічна частина як змагання у спритності, а в фіналі, коли парубки один за одним крокують гротесковими кроками з високим підніманням стегна, їм назустріч вилітає соліст, різко зупиняє першого, намагаючись не дати хлопцям піти, та

падає перекидом назад, а всі інші врізаються один в одного, утворивши щільну лінію. Направляючий підіймає юнака, а потім дме на колону парубків, від чого вони один за одним падають, наче доміно. Піднявшись всі парубки уходять, і знов повертаються, долаючи сценічний простір у виконанні різноманітних трюків: «повзунця», «кози», «фляків», «млинчиків», «колес», «содебасків», «сісонів», «бедуїнського», «кабріолів».

Тему парубоцького дозвілля підіймав і Л. Калінін. У вокально-хореографічній картині «Запорожці» (1958), що й досі продовжує своє сценічне життя в Національному заслуженому академічному українському народному хорі України імені Г. Верьовки) він зосередив увагу на побутовому аспекті життя запорізьких козаків. Композиція була створена в р. (Климчук 2020: 43). Парубки в шаленому темпі з'являються на сцені, виконуючи переважно стрибки: «фуете», різноманітні присядки, «кабріолі», «козу», «фляки», «сальто», численні стрибки з «розніжками», «бедуїнський» та завершують комбінацію завзятою присядкою – така потужна експозиція, в якій переважає саме повітряна техніка, одразу змальовує емоційний стан козаків – волю, спритність, широку політну душу, їх веселу налаштованість на чудове проведення дозвілля. Наступна комбінація – широкі амплітудні стрибки, випади, розтяжки, в яких читається впевненість, серйозність, впертість, надзвичайна монументальність, що логічно переходить у трюкову частину (виконання «чорта» в обертанні, «фляків», «перекидних», «бланшу», «коси», «млина», «пістолета» в обертанні, «бедуїнського», «щупака», «млинка», різновидів «повзунця»). З метою не перенавантажувати номер трюками та іншими складними па, постановник перемежовує їх або побутовими замальовками, в яких зображено моменти рукопашного бою та міряння силою, або нескладними рухами (галоп, голубці) з акцентом на композиційних перебудовах, та поступово вдається до ускладнення за рахунок технічного володіння шаблями в дуже швидкому темпі зі стрибками та обертаннями. Фрагмент завершується парно-масовою комбінацією з почерговим виконанням «перекидного» з присядкою, «партерного ковзання» у поєднанні з «піджатим стрибком», присядок, при чому виконавці переважно тримаються за руки, в чому прослідковується такі риси як братерство, взаємопідтримка, єдність. Далі слідує іскрометна «бісовка», в якій трюкова частина являє собою більше видовищний аспект, оскільки призначення «бісовки» – повтор найпотужнішого фрагменту номеру з метою додатково вразити глядача блискучою виконавською майстерністю. Хоча Л. Калінін не вдається до повтору, а презентує нову танцювальну комбінацію, насичену віртуозною технікою: «розніжками», «щупаками», «склепками», «присядками», що переходить у загальну комбінацію, що також насичена складною технікою: «кабріолями», «козою», партерними зіскоками на коліно, складними випадами, різноманітними стрибками.

Самобутністю та справжнім козацьким колоритом наповнив головний балетмейстер Академічного ансамблю пісні і танцю «Козаки Поділля» С. Качуринець свою вокально-хореографічну композицію «Козацька Рада», яка стала хореографічним втіленням видатного полотна І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Тут віртуозна техніка переважно змальовує збірний образ козаків – веселих, саркастичних, і здатних піднятися на бій у будь-яку хвилину, зокрема це втілено у динамічній роботі з реквізитом та застосуванні таких віртуозних рухів, як «кабріолі», «фуете», «перекидний» у парі. Кожен козак демонструє власну віртуозну техніку: «косу», «пістолет в обертанні», володіння шаблями та батогом, «козу», темпові одинарні повітряні тури по VI позиції, «розніжки», «повзунець», утім до кінця досягти влучної хореографічної персоніфікації кожного окремого персонажу, як на картині, балетмейстеру не вдалося через відсутність додаткових індивідуальних пластичних характеристик, хоча виконавці продемонстрували надзвичайні акторські здібності. Це один з небагатьох випадків, коли акторсько-виконавська майстерність виявилася потужнішою за балетмейстерську, хоча слід відзначити яскраві костюми, які влучно передають образи, майстерне мізансценування, промовисту та зрозумілу пантоміму (пантомімні епізоди цікаво вирішені, однак вони дещо опобутовують твір, через відсутність в них хореографічних знахідок). Утім козацький побут переданий дуже соковито, завдяки чому композицію можна вважати доволі цікавим та оригінальним твором.

Козацька тематика неодноразово ставала предметом хореографічних досліджень і Б. Колногузенка, але найвлучніше вона прозвучала у вокально-хореографічній сюїті «За світ встали козаченьки» (2014), створеної для Великого академічного Слобожанського ансамблю пісні і танцю. Утілюючи ідею мужньої та самовідданої боротьби українського народу Б. Колногузенко створює цілісне хореографічне дійство, в якому створено образ українського народу, при чому втілюється цей образ вельми багатоаспектно: в сюїті репрезентується і побут, і традиційна обрядовість, і людські стосунки та почуття, і мужність козаків та

отаманів, і жіноча відданість. У сценічному творі широко використовуються віртуозні рухи, які не просто демонструють вправність, а стають потужним засобом образного рішення. Вже в експозиції поява вершника, який поспішає попередити про напад ворогів виражена трюковою пластикою: по колу виконується «коза», що уособлює стрімкий галоп на коні вулицями села, спішується стилізованим «ранверсе» й квапливо шукає хату отамана, що втілено «содебаском», «козою», «колесом» на одну руку, що виконуються в різних напрямках. Найскладнішою за технікою виконання є третя частину сюїти – «Відповідь козаків». За допомогою «кабріолів», «фуете», «ассамбле» з уходом в присядку, «содебасків», «турів», «сісонів», що органічно переплітаються зі стрімкими перехідними рухами, втілюється рішучість, впевненість, войовничий настрій, з яким чоловіки налаштовуються на бій. До речі лінійна композиційна будова є інтерпретацією давньої стройової побудову, що відповідала формуванню войовничого настрою. Завершується третя частина у подвійному колі, де одні хлопці виконують «повітряний тур», а потім «фуете» з приземленням на коліно, а інші – «колесо» на одну руку, після чого завмирають навколо отамана, спрямувавшись до нього. Посилює образне трактування реквізит – ця частина сюїти виконується з шаблями. Наступна частина «Гей, гукнула Україна» покликана втілити готовність козаків до бою. Тут використано багато віртуозних рухів: переважають запозичення з класичного танцю а саме: «тури», стрибок з «рондом» в обертанні, «фуете», а також представлені такі рухи як «млинчик», «яструб», «чорт» та присядки з виходом на другу позицію на п'ятки, а бойовий настрій підкреслено вибагливою технікою роботи з реквізитом – списами та шаблями.

Для цього ж колективу балетмейстером О. Цомая було створено номер «Брати», в якому порушується ідея дружби, згуртованості, а також цілеспрямованого та нестримного прагнення до своєї мрії. Перед глядачем постає зовсім юний парубок, який уявляє себе мужнім козаком. Цей образ окрім цікавих хореографічних інтерпретацій побутових рухів (зокрема різноманітні імітації рухів вершника), також використано віртуозну техніку – робота з палицею у поєднанні з «бедуїнським», обертаннями, почерговими присядками з виходом у ронд в обертанні, що уособлює мрію хлопчика стати сміливим та безстрашним воїном. В цей час на кордоні загін козаків несе вартову службу. Вони наче символи непорушності та відваги: їх танець спочатку ґрунтується на простих рухах та композиційних перебудовах, а в образах проглядається зосередженість, серйозність, зібраність. А потім вони наче оживають – емоційно-пластичний малюнок ролі змінюється на піднесено-енергійний та поволі насичується складною технікою: присядками, «фуете», «содебасками», різноманітними обертами, парного почергового виконання «кабріолів» та «бедуїнського», а також бойовими елементами володіння списами та шаблями – перед глядачем постають веселі, мужні та вправні козаки. Несподівано з'являється хлопець, який так захопився своєю мрією, що навіть не помітив, як опинився серед козаків. Вони шуткують та дражнять парубка, демонструють свій хист: один виконує «козу», другий – «колесо» на одну руку з присядкою та «бочонок», третій – «склепку» – хлопці наче намагаються з'ясувати, на що здатний юний козак. Хлопець дає гідну відповідь, вражаючи козаків своєю вправністю, спритністю та завзятістю, інтерпретовані в «чорта» в обертанні, «бочонок», «колесо» на одну руку та присядку «м'ячик», чим остаточно спростовує усі їх сумніви. Номер завершується загальною динамічною комбінацією з використанням віртуозних рухів: «кози», стрімких обертань, «кабріолів», присядок, майстерного володіння зброєю, чим підкреслено провідну ідею номеру.

Образ козаків своєрідно репрезентований у хореографічній композиції І. Мостової «Дике поле» (2024) театру народного танцю «Заповіт» – вони постають наче привиди минулого, які закликають своїх нащадків не скорятися та мужньо давати відсіч ворогу. Номер створений на чотирьох танцівників – цього складу вочевидь недостатньо для повноцінної реалізації ідеї твору, також не скрізь переконливою є її акторська реалізація. Однак балетмейстерський задум доволі екстраординарний. Вже на початку номеру воїни-козаки наче спалахи-спогади миготять у свідомості, що влучно вирішено саме за допомогою почергового сольного виконання віртуозних рухів – «пістолету», «фуете» з приземленням на коліно, «кози» по півколу, «пістолетів» в обертанні, «содебаску». Надалі дія розвивається за рахунок композиційних перебудов з роботою зі списами та поступового нарощення технічної складності від простих рухів до трюкової частини, представленої «козою», «підскок з розривом у шпагат», «содебасками», «бедуїнським» з опорою на спис, що гармонійно перетікає у віртуозну роботу зі списами. Така поступова інтенсифікація складної лексики покликана втілити ідею про силу і незламність українського народу навіть в найскладніші та найдраматичніші моменти життя, коли охоплює зневіра, втрачається надія, згасає

віра, але немає права здаватися і треба боротися до останнього.

Отже, чоловіча складна танцювальна техніка доволі широко представлена в діючих репертуарах сучасних колективів, і використовується не тільки в дивертисментному аспекті, а й в якості промовистого виразного засобу втіленні ідеї, характерів та образної структури того чи іншого твору.

Поряд з цим віртуозна техніка в жіночому народно-сценічному танці, зокрема українському, має не таке широке розмаїття, як в чоловічому. Це пов'язано як фізичними можливостями, так і з історичними та обрядовими аспектами, на яких акцентує увагу А. Морозов: «… практично в усіх народів діапазон чоловічих віртуозних рухів значно ширший, ніж жіночих, що пов'язано не лише з фізичними здібностями, а з глибинними традиціями сприйняття образу жінки як мудрої берегині роду (Морозов, 2017: 61). Тому в жіночій хореографічній мові переважають лірико-поетичні рухи, невеликі стрибки, обертання та наявно багато запозичень з класичного танцю, а використання в пластичному малюнку жіночих образів складною танцювальною технікою, представленою обертаннями, дрібушками та дрібною технікою у швидкому виконанні, обумовлена в першу чергу драматургічним розвитком хореографічного тексту та збірного образу.

Проте існує декілька прикладів використання віртуозної техніки саме в художньому аспекті. Найвлучніше це демонструє хореографічна мініатюра «Весняночка» (1990). Хореоавтор Б. Колногузенко за допомогою органічного синтезу хореографічних та стилізованих побутових рухів, контрастного поєднання танцю й пантоміми, створив образ юної життєрадісної, ніжної та щирої української дівчини, яка милується весняною природою. А віртуозні рухи – «жете» і «гранд жете», «сісони», «шене», «тури андедан» по колу та стрімкі обертання на місці – є яскравою, дотепною та влучною персоніфікацією піднесеного емоційного стану героїні. А після спілкування Веснянки з пташкою, яка сіла їй на долоню, а потім злетіла у височінь, дівчина теж починає пурхати наче пташка, що виражено складною обертальною технікою у надшвидкому темпі: «обертасами» у поєднанні зі швидкими переступаннями в обертанні, що є кульмінацією номеру.

Елементи жіночої віртуозної техніки як компоненту подієвого ряду наявні в «Подоляночці» П. Вірського. За допомогою обертальної техніки – «млинчиків» у просуванні, «підскоків» в обертанні на місці з різними положеннями робочої ноги у поєднання з «балянце», «жете» – балетмейстер передає пік почуттів дівчини від того, що вона нарешті й отримала омріяний віночок, і сподобалася гарному парубку, і захопилася ним.

Елементи театралізації використані балетмейстером Великого академічного Слобожанського ансамблю пісні і танцю Г. Акуловою у хореографічній композиції «Їхали дівчата з ярмарку» (2020), де віртуозна техніка представлена в розгорнутій жіночій комбінації, яка зображує привал: коли візок зупиняється і кучер засипає, дівчата розуміють, що, нарешті можна відпочити від довгої та виснажливої їзди у візку, і на радощах закручуються у стрімких «шене» та «обертасах», а потім милуються покупками, при чому по-різному обігрується кожна річ, придбана на ярмарку: дівчата з бубнами виконують «сутеню» та біг в обертанні по діагоналі, дівчата з сопілками – «сутеню» та «голубці» в обертанні по колу, дівчата з хустками – переступання з почерговим підійманням ніг на пасе в обертанні та «сутеню», а потім усі виконують загальну комбінацію, де з віртуозних рухів використано «сутеню», «тури андедан» по колу, а також «шене», одинарних та подвійних «обертасів» у лінійній будові, що персоніфікує їх натхненний настрій та дівоче захоплення здійсненими покупками.

Висновки. Отже, віртуозна техніка є невід'ємною складовою в багатьох творах українського народно-сценічного танцю і сьогодні вдосконалюється лексичними новотворами – рухами, що виникли внаслідок синтезу й ускладнення існуючих форм руху, використання елементів спорту й акробатики, формотворчих елементів класичного балету. Технічно складні рухи та трюки, так само як і весь хореографічний текст і пластична мова, тільки тоді стають дієвими та емоційно наповненими, коли підпорядковуються драматургійному розвитку, покликані розкрити художню ідею, насичуються образними характеристиками, органічно вплітаються в загальне пластично-хореографічне оповідання та отримують гідне сценічне втілення. Прикладом цьому є як і зразки, що давно увійшли до скарбниці української народно-сценічної хореографії та продовжують своє сценічне життя: «Повзунець», «Запорожці», «Подоляночка» П. Вірського, «Запорожці» Л. Калініна, «Парубоцькі жарти», «Весняночка» Б. Колногузенка; а також нові твори, в яких наслідуються та розвиваються найкращі традиції хореографічної театралізації та впроваджуються художні та лексичні інновації: «Брати» О. Цомая, «За світ встали козаченьки» Б. Колногузенка, «Козацька Рада» С. Качуринця, «Дике поле» І. Мостової, «Їхали дівчата з ярмарку» Г. Акулової. В цих творах вір-

туозна техніка представлена як дієва компонента образної структури хореографічного твору і є не тільки потужним засобом лексичного наповнення хореографічної мови та демонстрації вправності та піднесеного емоційного стану персонажів, а й промовистим елементом в художній структурі хореографічних образів та дієвим виразним засобом, що підпорядковується внутрішній інтонаційній логіці розвитку дії в контексті цілісної архітектоніки хореографічного твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Климчук І. С. Козацька тема в українській народно-сценічній хореографії 1950–1980 років як засіб трансляції етнокультурної ідентичності. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Напрям: Мистецтвознавство : наук. зб. 2020. Вип. 36. С. 41–45.

2. Козинко Л. Український народний танець «Гопак»: від зародження до сучасної сценічної практики виконання. Танцювальні студії. 2022. Т. 5. № 1. С. 17–28.

3. Морозов А. Взаємодія мистецтва і спорту як чинник розвитку віртуозних рухів в українському народно-сценічному танці. Мистецтвознавчі записки. 2018. Вип. 33. С. 338–345.

4. Морозов А. Віртуозні рухи як феномен народного хореографічного мистецтва. Молодий вчений, 2017. № 8. С. 60–63.

5. Морозов А. Віртуозність в ансамблях народного танцю України радянської доби. Танцювальні студії, 2019. № 2(2). С. 137–148.

6. Морозов А. До проблеми вивчення чоловічих віртуозних рухів в українському народно-сценічному танці. Мистецтвознавчі записки. 2014. Вип. 26, 309–316.

7. Морозов А. Козацькі теми та образи в українському народно-сценічному танці другої половини XX – початку XXI століття. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2017. Вип. 24. С. 94–99.

8. Різник О. Танець. Нариси української популярної культури. Київ: УЦКД, 1998. С. 645–654.

9. Сердюк Т. Місце та значення віртуозних рухів українського народно-сценічного танцю у фаховій підготовці студентів-хореографів Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. № 3. С. 108–112.

10. Ткаченко О. Сценічна драматургія як невід'ємна складова творчості П. Вірського Мистецька освіта у контексті євроінтеграційних процесів. Умань. 2019. С. 62–65.

REFERENCES

1. Klymchuk, I. (2020). Kozatska tema v ukrainskii narodno-stsenichnii khoreohrafii 1950–1980 rokiv yak zasib transliatsii etnokulturnoi identychnosti [The Cossack Theme in the Ukrainian Folk Stage Choreography 1950–1980 as a Means of Translation of Ethnocultural Identity]. Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. – Ukrainian Culture: the Past, Modern, Ways of Development. 36. 41–45 [in Ukrainian].

2. Kozynko, L. (2022). Ukrainskyi narodnyi tanets «Hopak»: vid zarodzhennia do suchasnoi stsenichnoi praktyky vykonannia [Ukrainian Folk Dance Hopak: from Origin to Modern Performance Practice]. Tantsiuvalni studii. – Dance Studios. 5. 1. 17–28 [in Ukrainian].

3. Morozov, A. (2018). Vzaiemodiia mystetstva i sportu yak chynnyk rozvytku virtuoznykh rukhiv v ukrainskomu narodno-stsenichnomu tantsi [Interaction of Art and Sports as a Factor of Development of Virtual Movements in the Ukrainian Folk-stage Bance]. Mystetstvoznavchi zapysky. – Notes on art criticism. 33. 338–345 [in Ukrainian].

4. Morozov, A. (2017). Virtuozni rukhy yak fenomen narodnoho khoreohrafichnoho mystetstva [Virtuoso movements as a phenomenon of folk choreographic art]. Molodyi vchenyi. – Young Scientist. 8(48). 60–63 [in Ukrainian].

5. Morozov, A. (2019). Virtuoznist v ansambliakh narodnoho tantsiu Ukrainy radianskoi doby [Virtuosity in Ukraine's Folk Dance Ensembles of The Soviet Era]. Tantsiuvalni studii. – Dance Studios. 2(2). 137–148 [in Ukrainian].

6. Morozov, A. (2014). Do problemy vyvchennia cholovichykh virtuoznykh rukhiv v ukrainskomu narodno-stsenichnomu tantsi [On the Problem of Studying Male Virtuoso Movements in Ukrainian Folk Dances]. Mystetstvoznavchi zapysky. – Notes on art criticism. 26. 309–316 [in Ukrainian].

7. Morozov, A. Kozatski temy ta obrazy v ukrainskomu narodno-stsenichnomu tantsi druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKhI stolittia [Cossack Themes and Images in the Ukrainian Folk-Stage Dance of the Second Half of the XXth – the Beginning of the XXist Century]. Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. – Ukrainian Culture: the Past, Modern, Ways of Development. 2017. 24. S. 94–99 [in Ukrainian].

8. Riznyk, O. (1998). Tanets. Narysy ukrainskoi populiarnoi kultury [Dance. Essays on Ukrainian Popular Culture]. Kyiv: UTsKD. 1998. S. 645–654. [in Ukrainian].

9. Serdiuk T. Mistse ta znachennia virtuoznykh rukhiv ukrainskoho narodno-stsenichnoho tantsiu u fakhovii pidhotovtsi studentiv-khoreohrafiv [The Place and Significance of Virtuoso Movements of Ukrainian Folk Stage Dance in the Preparation of Student Choreographers]. Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky. – The collection of Scientific papers of Berdyansk state pedagogical university. Pedagogical Sciences. 2013. № 3. S. 108–112 [in Ukrainian].

10. Tkachenko O. (2019) Ctsenichna dramaturhiia yak nevidiemna skladova tvorchosti P. Virskoho [Stage Dramaturgy as an Unknown Source of P. Virsky's Creativity]. Mystetska osvita u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv. – Art Education in the Context of European Integration Processes. Uman. 62–65 [in Ukrainian].

УДК 811.1/.9
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-11

Тетяна БУКОРОС,
orcid.org/0000-0002-4059-2632
кандидат політичних наук, доцент,
директор науково-технічної бібліотеки
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) bukoros.t@knutd.edu.ua

Оксана МАЗНІЧЕНКО,
orcid.org/0000-0001-8517-4955
доцент кафедри графічного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) omaznichenko2016@gmail.com

Анатолій ШАПОВАЛ,
orcid.org/0000-0002-0327-2103
професор,
доцент кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) a.g.shapoval61@gmail.com

ГРОТЕСКНІ СТИЛІ В ДИЗАЙНІ

У статті розглянуто гротескні стилі в дизайні як унікальний естетичний феномен, що гармонійно поєднує історичні традиції декоративного мистецтва із сучасними тенденціями цифрових технологій і постмодернізму. Гротеск у дизайні виступає не лише як форма художнього вираження, але й як потужний інструмент створення нових культурних кодів і комунікативних стратегій, що відповідають викликам сучасного глобалізованого світу. Акцентовано увагу на значущості гротескних стилів у таких сферах, як графічний дизайн, медіа-мистецтво, архітектура та інтерфейси цифрових продуктів, демонструючи їхню багатогранність і універсальність.

Особливу увагу приділено аналізу перетину естетики, культурних традицій і новітніх технологій, що формують сучасний дизайн. Зазначено, що гротеск, як трансгресивний елемент, дозволяє переосмислювати звичні уявлення про гармонію, симетрію та пропорції, створюючи нові форми візуального сприйняття. У статті підкреслено, що ця естетика стає важливим інструментом для дизайнерів, художників і розробників, які прагнуть інтегрувати історичні естетичні принципи у свої інноваційні проєкти.

Стаття базується на ретельному аналізі праць провідних дослідників, таких як Люк Морган, Анна Кларк та Рут Соваґнарґ, а також на міждисциплінарних підходах до вивчення трансгресивної природи гротеску. Розглянуто історичний контекст виникнення гротескних стилів, їхню еволюцію в мистецтві та вплив на сучасний дизайн. Окремо виділено роль гротеску в створенні інноваційних цифрових інтерфейсів, які відповідають новим вимогам користувачів і глобальним культурним тенденціям.

Зроблено висновок про практичну цінність дослідження для професійної спільноти дизайнерів і художників. Запропоновано перспективи для подальших досліджень у сфері цифрових інтерфейсів, глобальних культурних кодів і сучасної естетики. Зокрема, запропоновано зосередитися на вивченні взаємодії між гротескною естетикою та користувацьким досвідом у цифровому середовищі. Ця тема може стати основою для розробки нових дизайнерських стратегій, що поєднують традиції та інновації, сприяючи формуванню унікального культурного продукту.

Ключові слова: *гротеск, дизайн, естетика, постмодернізм, графічний дизайн, цифрові технології, культура.*

Tetiana BUKOROS,
orcid.org/0000-0002-4059-2632
PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Head of the Scientific and Technical Library
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) bukoros.t@knutd.edu.ua

Oksana MAZNICHENKO,
orcid.org/0000-0001-8517-4955
Associate Professor at the Department of Graphic Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) omaznichenko2016@gmail.com

Anatoly SHAPOVAL,
orcid.org/0000-0002-0327-2103
Professor,
Associate Professor at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) a.g.shapoval61@gmail.com

GROTESQUE STYLES IN DESIGN

The article examines grotesque styles in design as a unique aesthetic phenomenon that harmoniously combines the historical traditions of decorative art with modern trends in digital technologies and postmodernism. The grotesque in design is not only a form of artistic expression, but also a powerful tool for creating new cultural codes and communication strategies that meet the challenges of the modern globalized world. The article emphasizes the importance of grotesque styles in such areas as graphic design, media art, architecture, and digital product interfaces, demonstrating their versatility and universality.

Particular attention is paid to the analysis of the intersection of aesthetics, cultural traditions and the latest technologies that shape modern design. It is noted that the grotesque, as a transgressive element, allows us to rethink the usual ideas of harmony, symmetry and proportions, creating new forms of visual perception. The article emphasizes that this aesthetics is becoming an important tool for designers, artists, and developers who seek to integrate historical aesthetic principles into their innovative projects.

The article is based on a thorough analysis of the works of leading researchers such as Luke Morgan, Anna Clarke, and Ruth Sowagnar, as well as on interdisciplinary approaches to the study of the transgressive nature of the grotesque. The historical context of the emergence of grotesque styles, their evolution in art, and their influence on contemporary design are considered. The role of the grotesque in creating innovative digital interfaces that meet new user requirements and global cultural trends is emphasized.

The conclusion is made about the practical value of the study for the professional community of designers and artists. Prospects for further research in the field of digital interfaces, global cultural codes and contemporary aesthetics are suggested. In particular, it is proposed to focus on the study of the interaction between grotesque aesthetics and user experience in the digital environment. This topic can become the basis for developing new design strategies that combine tradition and innovation, contributing to the formation of a unique cultural product.

Key words: *grotesque, design, aesthetics, postmodernism, graphic design, digital technologies, culture.*

Постановка проблеми. Гротескні стилі в дизайні становлять особливий інтерес у контексті сучасного наукового та практичного аналізу, оскільки вони охоплюють широкий спектр естетичних та функціональних аспектів, що мають значний вплив на візуальну культуру, комунікацію та суспільну взаємодію. З одного боку, цей стиль бере своє коріння з історичних форм декоративного мистецтва, які відігравали важливу роль у створенні художнього середовища різних епох. З іншого боку, у сучасному дизайні гротеск набуває нового змісту, стаючи способом вираження ідей, концепцій і цінностей, характерних для епохи постмодернізму та цифрових технологій.

Актуальність дослідження обумовлена потребою у переосмисленні традиційних естетичних канонів на тлі швидких змін у культурних та технологічних практиках. Сьогодні гротескні стилі знаходять своє відображення у графічному дизайні, ілюстрації, архітектурі, медіа-мистецтві, рекламі та навіть інтерфейсах цифрових продуктів. Однак у науковому дискурсі все ще бракує системного підходу до їхнього аналізу, що створює прогалину у розумінні їхнього впливу на сучасний дизайн та суспільну культуру.

Гротескний стиль знаходиться на перетині естетики, культурних традицій та технологій, що підкреслює його значущість у сучасному дизайні. У контексті глобалізації та постійного зростання цифрового впливу виникає необхідність у більш глибокому дослідженні його ролі як інструмента формування нових культурних кодів і комунікативних стратегій. Крім того, це дослідження може мати практичну цінність для дизайнерів, художників і розробників, які прагнуть поєднати традиційні естетичні принципи з інноваційними рішеннями.

Аналіз досліджень. Гротескні стилі в дизайні, що виникли в епоху Відродження, продовжують впливати на сучасну візуальну культуру. Дослідження цього феномену є актуальним як з

наукової, так і з практичної точки зору. Відомий дослідник Люк Морган у своїй праці «The Monster in the Garden: The Grotesque and the Gigantic in Renaissance Landscape Design» аналізує роль гротескних елементів у ренесансній архітектурі та ландшафтному дизайні, підкреслюючи їхню естетичну та символічну значущість (Morgan, 2015).

Сучасні дослідники, такі як Анна Кларк та Рут Соваґнарґ, у книзі «Deleuze and Design» розглядають вплив філософії Жиля Дельоза на дизайн, включаючи аспекти гротескного стилю (Sauvagnargues, 2015).

Вони підкреслюють, що гротескні форми можуть слугувати засобом вираження складних ідей та емоцій, що є важливим у контексті постмодерністського дизайну.

У статті Карло Авілло обговорюються гротескні фігури Юзепи де Рібери, поєднуючи наукове спостереження та комедійні елементи, відображаючи впливи Відродження. Цей міждисциплінарний підхід підкреслює постійну актуальність гротескних стилів у сучасній візуальній культурі, поєднуючи мистецтво, науку та гумор у представленні (Avilio, 2023).

Незважаючи на наявність цих досліджень, існує потреба в подальшому вивченні гротескних стилів у сучасному дизайні. Зокрема, необхідно дослідити, як історичні гротескні елементи адаптуються до сучасних технологій та культурних контекстів, а також їхній вплив на сприйняття та взаємодію користувачів із дизайном. Це дослідження сприятиме глибшому розумінню еволюції гротескних стилів та їхньої ролі в сучасному дизайні, що є важливим для розвитку теоретичних та практичних аспектів дисципліни.

Метою статті є аналіз цього естетичного феномену в контексті сучасного дизайну, його історичного розвитку та впливу на сучасну візуальну культуру. Основний акцент зроблено на дослідженні ролі гротескних стилів у формуванні нових культурних кодів, комунікативних стратегій та їхньому впливі на графічний дизайн, архітектуру, медіа-мистецтво і цифрові інтерфейси.

Виклад основного матеріалу. У статті під назвою «Гротеск як естетична ідентичність: від середньовічної ілюмінації до сучасного мистецтва» представлено кілька ключових результатів щодо концепції гротеску та його ролі у формуванні людської ідентичності протягом різних історичних періодів. У статті наголошується на суб'єктивній інтерпретації гротеску як значної форми ідентичності для індивідів, починаючи від Середньовіччя до сучасного мистецтва. Ця перспектива кидає виклик традиційній історії мистецтва, підкреслюючи взаємозв'язок різних художніх виразів з часом.

Він стверджує, що лінійна історія мистецтва є неадекватною через одночасне існування різноманітних мистецьких подій. Ці події, хоча і розділені часом та простором, мають спільну схожість у своїх формулах та процедурах, що свідчить про складну мережу художнього впливу та формування ідентичності.

Гротеск ідентифікується як ефективна естетична категорія, яка фіксує ірраціональну та багатогранну природу буденної реальності. Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти, як різні тенденції в навколишньому середовищі сприяють конфігурації людської ідентичності, що часто не помічається в механістичному світогляді, де домінує розум.

У статті використовується історицистський підхід до гротеску, представляючи його як мікротеорію, яка відображає хаос реальності. Ця перспектива розкриває діалектичну напруженість між порядком, ієрархією та гармонією, припускаючи, що гротеск служить лінзою, через яку можна досліджувати ці протилежні сили .

Показано, що термін «гротеск» має вічне значення, що вказує на те, що його значення еволюціонують, але залишаються актуальними в різних контекстах. Ця стратифікація фізичних та концептуальних артефактів, пов'язаних з гротеским, підкреслює її важливість у розумінні людської ідентичності.

Стаття «Гротеск як естетична ідентичність: від середньовічної ілюмінації до сучасного мистецтва» представляє переконливе дослідження гротеску, але також має кілька обмежень, які варто відзначити.

Стаття значною мірою спирається на суб'єктивне бачення гротеску, що може призвести до упереджень у інтерпретації. Ця суб'єктивність може обмежити об'єктивність висновків і може не резонувати універсально серед різних аудиторій чи вчених.

Хоча в статті обговорюється роль гротеску у формуванні ідентичності, вона не надає емпіричних доказів чи тематичних досліджень для підтвердження його тверджень. Ця відсутність даних може послабити аргумент і зробити його менш переконливим для тих, хто шукає конкретних прикладів гротеску в мистецтві.

Стаття передбачає синхронне існування різних мистецьких подій та тенденцій, що може надмірно спростити складність художніх течій. Проводячи паралелі в різні періоди часу та стилі, він ризикує пропустити унікальні культурні та історичні контексти, які формують художні вирази.

Хоча стаття охоплює період від середньовіччя до сучасного мистецтва, він може не адекватно розглядати нюанси конкретних періодів чи рухів у цей часовий проміжок. Цей широкий підхід може призвести до відсутності глибини розуміння того, як гротеск проявляється по-різному в різних художніх контекстах.

У статті є вагомі аргументи для гротеску як естетичної ідентичності, але може недостатньо взаємодіяти з контраргументами чи альтернативними перспективами. Ця відсутність критичної участі може обмежити надійність дискусії та загальні висновки.

Підводячи підсумок, хоча стаття пропонує цінне уявлення про гротеск як форму ідентичності, його обмеження включають суб'єктивність, відсутність емпіричної підтримки, надмірне узагальнення, обмежений історичний обсяг та потенційне нехтування контраргументами. Ці фактори слід враховувати при оцінці внеску статті в цю сферу (Lupu, 2013).

Стаття «Revisitando o grotesco: O indefinível como transgressão na arte» вносить кілька значних внесків у розуміння гротеску в мистецтві. У статті досліджується, як гротеск служить трансгресивною силою всередині художніх канонів та домінуючих дискурсів. Він підкреслює роль гротеску у оскарженні встановлених норм протягом різних періодів історії мистецтва, від п'ятнадцятого століття до сучасності.Простежуючи гротеск від його естетичного коріння в Domus Aurea до його сучасних проявів, стаття надає всебічну історичну перспективу. Ця контекстуалізація допомагає читачам зрозуміти, як гротеск еволюціонував і зберіг свою провокаційну природу з часом.

У статті підкреслюється зв'язок між візуальною культурою, гендерними проблемами та політичною ідентичністю. У ньому обговорюється, як гротеск перетинається з цими темами, тим самим збагачуючи дискурс навколо сучасного мистецтва та його суспільні наслідки. Автор досліджує різні прояви гротеску, такі як «ненормальне», «дивне» та неоднозначне. Цей фокус на надлишку та безладі кидає виклик традиційним категоріям у мистецтві, заохочуючи ширшу інтерпретацію художнього вираження. Висновки свідчать про те, що гротеск може функціонувати як політична стратегія в різних контекстах. Спровокуючи інакомислення та кидаючи виклик статус-кво, гротеск стає інструментом для художників для взаємодії з сучасними проблемами та сприяння діалогу навколо суспільних норм.

Стаття підкреслює постійну актуальність гротеску в сучасному мистецтві, ілюструючи, як він продовжує провокувати думки та кидати виклик глядачам. Ця актуальність підкреслює важливість гротеску для розуміння сучасних художніх практик та їх наслідків для суспільства.

Підводячи підсумок, ця стаття сприяє дискурсу про гротеск, надаючи нюансовий аналіз його історичної еволюції, міждисциплінарних зв'язків та його ролі як політичного та провокаційного елемента у мистецтві.

У той час як стаття «Revisitando o grotesco: O indefinível como transgressão na arte» пропонує цінне уявлення про гротеск у мистецтві, вона також має певні обмеження. Стаття охоплює широкий історичний діапазон, від п'ятнадцятого століття до сучасного мистецтва. Однак ця широка сфера може призвести до відсутності глибини в аналізі конкретних періодів або рухів. Більш цілеспрямоване вивчення окремих епох може дати багатше уявлення про нюанси гротеску в цих контекстах.

Хоча в статті обговорюються різні прояви гротеску, вона може не надати достатньо детальних тематичних досліджень або прикладів, щоб повністю проілюструвати його аргументи. Більш конкретні твори мистецтва або художники можуть покращити розуміння того, як гротеск діє в різних художніх практиках.

У статті висвітлюється гротеск як політична стратегія, що є важливим аспектом. Однак цей фокус може затьмарити інші інтерпретації гротеску, такі як його естетичні чи емоційні виміри. Більш збалансований підхід може збагатити дискусію, розглянувши ці інші аспекти.

Йдеться про те, що гротеск є інструментом для провокування інакомислення в сучасному мистецтві. Однак це твердження може застосовуватися не повсюдно до всіх сучасних творів мистецтва. Різноманітність практик сучасного мистецтва означає, що гротеск може функціонувати по-різному в різних контекстах, які стаття може не повністю розглядати. Аналіз значною мірою спирається на теоретичні рамки та інтерпретації. Хоча вони цінні, відсутність емпіричних доказів або даних на підтримку висунутих тверджень може послабити загальний аргумент. Включення якісних або кількісних досліджень може забезпечити більш надійну основу для зроблених висновків.

Підводячи підсумок, хоча стаття суттєво сприяє дискурсу про гротеск у мистецтві, її обмеження включають широкий історичний обсяг, відсутність детальних тематичних досліджень, потенційний надмірний акцент на політичних аспектах, узагальнення сучасного мистецтва та потребу в емпіричних доказах. Ці фактори пропонують

області для подальших досліджень та розвідки в цій галузі (Mello, 2020).

У статті «Гротеск: початок і сучасність. Від створення естетичної категорії до її оновлення в театрі XX ст.» обговорюється еволюція гротеску та його критична поява в сучасній літературі, висвітлюючи постійні суперечки та відсутність консенсусу щодо його визначення, що підкреслює його тривалий вплив у мистецтві та літературі, включаючи сучасну візуальну культуру (Agnes, 2019).

Стаття під назвою «Популярність гротескних фігур у візуальній культурі сьогодні» робить кілька значних внесків у розуміння візуальної культури та впливу гротескних образів.

У статті обговорюється, як сучасні оптичні та цифрові технології в кіно створюють унікальні візуальні спотворення. Ці спотворення призводять до «деавтоматизації» сприйняття, що означає, що глядачі стають більш обізнаними про те, як вони сприймають зображення, а не пасивно споживають їх. Це розуміння підкреслює трансформаційний вплив технології на візуальний досвід .

Автор стверджує, що ці нові технології порушують когнітивні процедури та емоційні реакції. Цей зрив має вирішальне значення для розуміння того, як сьогодні глядачі взаємодіють із візуальними медіа. У статті підкреслюється, що наявність гротескних фігур посилює цей перцептивний вплив, роблячи його центральною темою сучасної візуальної культури .

Стаття кидає виклик традиційним уявленням про онтологічний статус зображень. Вивчаючи, як гротескні фігури впливають на розуміння глядачами того, що таке зображення, автор заохочує переоцінку того, як ми сприймаємо та інтерпретуємо візуальні засоби масової інформації. Цей внесок є значним для вчених, зацікавлених у теорії та філософії медіа .

У статті висвітлюються емоційні реакції, викликані гротескними образами. Це говорить про те, що ці цифри провокують «миттєву емоційну реакцію», яка має важливе значення для розуміння досвіду глядача. Цей фокус на емоційному залученні додає глибини аналізу візуальної культури.

Звертаючи увагу на популярність гротескних фігур у сучасній візуальній культурі, стаття розміщує свої аргументи в рамках більш широких культурних дискусій. Він відображає, як ці фігури резонують із сучасними суспільними проблемами, роблячи дослідження актуальним для поточних дебатів у мистецтві, медіа та культурології. Загалом, стаття сприяє глибшому розумінню взаємодії між технологіями, сприйняттям та гротескними образами у візуальній культурі, пропонуючи цінне уявлення як для науковців, так і для практиків у цій галузі.

Хоча стаття «Популярність гротескних фігур у візуальній культурі сьогодні» пропонує цінні ідеї, вона також має кілька обмежень, які слід враховувати. Стаття в першу чергу зосереджується на гротескних фігурах та їх впливі на сприйняття та емоційну реакцію. Цей вузький фокус може не помітити інші важливі візуальні елементи та теми сучасної візуальної культури, які також можуть вплинути на досвід глядача. Не розглядаючи більш широкий спектр візуальних явищ, аналіз може бути обмежений за обсягом.

Аргументи, представлені в статті, значною мірою теоретичні і можуть отримати користь від емпіричних досліджень на підтвердження тверджень про вплив гротескних образів на сприйняття та пізнання. Без емпіричних даних зроблені висновки можна розглядати як спекулятивні, а не обґрунтовані спостережуваними доказами.

У статті обговорюються емоційні реакції, викликані гротескними фігурами, але він може узагальнити цей досвід у різних аудиторіях. Відповіді окремих глядачів можуть значно відрізнятися залежно від особистих, культурних та контекстуальних факторів. Ця мінливість не повністю вивчена, що може обмежити застосовність висновків до різних демографічних груп.

У статті наголошується на ролі нових оптичних та цифрових технологій у формуванні сприйняття. Однак цей фокус може ненавмисно запропонувати детермінований погляд на технології, де носій диктує виключно досвід глядача. Ця перспектива може применшити активну роль глядачів у інтерпретації та взаємодії з візуальними засобами масової інформації.

Хоча стаття стосується сучасної візуальної культури, вона може недостатньо розглянути історичну еволюцію гротескних образів та її вплив на сприйняття з часом. Історична перспектива може дати багатше розуміння того, як ці фігури сприймалися по-різному в різних культурних контекстах протягом історії.

Підводячи підсумок, хоча стаття суттєво сприяє дискурсу про гротескних фігур у візуальній культурі, для більш всебічного розуміння теми слід визнати її обмеження щодо обсягу, емпіричної підтримки, узагальнення, технологічного детермінізму та історичного контексту (Oever, 2011).

Стаття під назвою «Гротескні медіа: нові бачення гротеску в популярній культурі» вносить кілька значних внесків у розуміння гротеску в

сучасних медіа. Автор пропонує новий підхід до теорії гротеску, який враховує складності сучасної популярної культури та нових медіа. Він критикує існуючу науку за те, що вона покладається на фіксовані визначення гротеску, припускаючи, що ці визначення обмежують розуміння того, як гротескність представлена в різних формах медіа.

У статті розглядаються чотири різні типи візуальних медіа - відеоігри, комікси, журнали знаменитостей та телебачення. Кожен розділ ілюструє, як ці засоби масової інформації створюють унікальні бачення гротеску, тим самим розширюючи сферу гротескних досліджень за межі традиційних визначень. У першому розділі аналізується австралійський журнал NW (1993), зосереджуючись на тому, як він гротесквізує жіночих знаменитостей за допомогою відкритих уявлень. У другому розділі обговорюється британський ситком «Ліга джентльменів» (1999–2002), підкреслюючи його дослідження гротескності, переплетеної з темами дивності та білої маскулінності. Третя глава заглиблюється в серію коміксів Бетмена Гротеск (2007), досліджуючи зображення гротескності як театральної маски та лиходійської ідентичності. Останній розділ досліджує уявлення гротескності у відеоіграх BioShock (2007) та Spore (2008), демонструючи, як цифрові ігри перетворюють концепцію гротеску.

Автор кидає виклик історичному зв'язку гротеску з конкретними тілами, зокрема жіночим тілом, і аргументує більш широке розуміння, яке включає складності сучасних гротесок. Він підкреслює, що гротеск не обмежується певними фігурами чи періодами, а відображає еволюцію культурних установок та цінностей.

Відкриваючи поле теорії гротеску, стаття має на меті висвітлити менш визнані теми в популярних наративах, особливо щодо білих та чоловічих гротеск, таким чином розширивши дискурс навколо гротеску в засобах масової інформації. Загалом, ця стаття сприяє цій галузі, надаючи нюансове розуміння гротеску в сучасних ЗМІ, виступаючи за більш інклюзивний та динамічний підхід до теорії гротеску.

Стаття «Гротескування медіа: нові бачення гротеску в популярній культурі» представляє цінні уявлення про гротеск у сучасних медіа, але також має ряд обмежень. Робота насамперед досліджує чотири конкретні типи медіа - відеоігри, комікси, журнали знаменитостей та телебачення. Цей обмежений обсяг може не враховувати інші важливі форми медіа, такі як література, театр чи онлайн-контент, які також можуть сприяти розумінню гротеску. Не включивши більш широкий спектр засобів масової інформації, аналіз може пропустити різноманітні уявлення про гротескність, які існують в інших контекстах. Хоча стаття стверджує переформулювання теорії гротеску з урахуванням сучасних засобів масової інформації, вона може ризикувати недооцінити історичні та культурні корені гротескних уявлень. Зосереджуючись на сучасних інтерпретаціях, теза може не помітити, як минулі визначення та уявлення гротеску продовжують впливати на сучасні засоби масової інформації.

Хоча стаття критикує існуючі гротескні теорії, вона може недостатньо глибоко залучатися до більш широкого кола наукових досліджень щодо гротеску. Більш ретельне вивчення попередніх теорій може посилити аргументи за новий підхід і забезпечити більш чіткий контекст для запропонованої переформулювання.

Автор припускає, що гротескність - це постійно оновлюване відображення культурних установок та цінностей. Однак ця перспектива може призвести до узагальнень, які не помічають конкретних культурних, соціальних та політичних контекстів, які формують гротескні уявлення в різних засобах масової інформації. Більш тонкий аналіз може покращити розуміння того, як різні фактори впливають на зображення гротеску.

Стаття в першу чергу спирається на теоретичний аналіз та текстову інтерпретацію. Хоча цей підхід є цінним, він може отримати користь від емпіричних досліджень або тематичних досліджень, які дають конкретні приклади прийому аудиторії або впливу гротескних уявлень у популярній культурі. Це може допомогти підтвердити твердження, висловлені в дисертації, і забезпечити більш всебічне розуміння гротеску в засобах масової інформації.

Підводячи підсумок, хоча стаття пропонує важливий внесок у гротескну теорію та її застосування в сучасних засобах масової інформації, ці обмеження пропонують області для подальших досліджень (Peaty, 2011).

Висновки. Гротескні стилі є важливою естетичною категорією, яка пронизує історію мистецтва й дизайну, залишаючись актуальною в сучасному культурному контексті. Попри це, багато аспектів гротеску досі залишаються недостатньо вивченими, особливо у світлі швидкого розвитку технологій і змін у глобальних культурних практиках. Сучасні дослідження часто зосереджуються на історичному значенні гротеску, однак його адаптація до нових умов і вплив на сучасну естетику потребують глибшого аналізу.

Це дослідження заповнює існуючі прогалини, пропонуючи міждисциплінарний підхід, який поєднує історичну перспективу гротеску з аналізом його ролі в сучасному дизайні, медіа та цифрових продуктах. Воно зосереджується на використанні гротескних стилів як інструменту для створення нових культурних кодів, підвищення емоційного залучення аудиторії та формування візуальної ідентичності.

У теоретичному плані дослідження розвиває поняття гротеску, враховуючи його еволюцію від епохи Відродження до сучасності, та переосмислює традиційні естетичні канони. Практична значущість роботи полягає в її здатності запропонувати дизайнерам, художникам і розробникам інструменти для гармонійного поєднання історичних естетичних принципів з інноваційними рішеннями.

Дослідження спирається на ключові праці в цій галузі, зокрема аналіз Люка Моргана, який вивчає гротеск у контексті епохи Відродження, дослідження Анни Кларк і Рут Соваґнарґ, що розглядають філософські аспекти гротеску в постмодерністському дизайні, та міждисциплінарні роботи Джулії Мелло, які підкреслюють трансгресивну природу гротеску. На відміну від цих праць, що здебільшого концентруються на окремих аспектах, це дослідження пропонує цілісну картину трансформації гротеску в умовах цифрової доби.

Важливим внеском цієї роботи є створення нових підходів до аналізу гротеску як інструменту культурної трансформації. Дослідження демонструє, як гротескні стилі можуть сприяти формуванню нових культурних кодів і комунікативних стратегій, залишаючи вагомий слід у сучасному мистецтві та дизайні. Крім того, робота окреслює перспективи практичного застосування гротеску в дизайні, рекламі та цифрових продуктах, дозволяючи підвищити їхню естетичну привабливість і взаємодію з аудиторією.

Це дослідження не лише заповнює прогалини у знаннях, але й відкриває нові горизонти для подальшого вивчення. Зокрема, воно піднімає питання про вплив гротескних елементів на користувацький досвід у цифрових інтерфейсах, роль новітніх технологій у трансформації гротескної естетики та їхній внесок у формування глобальних культурних кодів. Таким чином, ця робота дозволяє не лише краще зрозуміти сучасні прояви гротеску, але й пропонує практичні шляхи його інтеграції у світ дизайну та мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Morgan L. The Monster in the Garden: The Grotesque and the Gigantic in Renaissance Landscape Design. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015. 49 p.

2. Sauvagnargues R., Clarke A. Deleuze and Design / Brassett, Marenko, Jamie, Betti (ed.). Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015. P. 65–83.

3. Avilio C. Chapter 10 Jusepe de Ribera and the Grotesque: Between Science and Comedy. In: Grotesque and Caricature. Leiden: Brill, 2023. URL: https://doi.org/10.1163/9789004679757_012 (date of access: 10.12.2024).

4. Lupu M.J. Grotesque as Aesthetic Identity: From Medieval Illumination to Contemporary Art. 2013. Vol. 8(1). P. 263–278.

5. Mello J.M. Revisitando o grotesco: O indefinível como transgressão na arte. 2020. Vol. 3(2). P. 55–70. DOI: 10.21747/21843805/TAV3N2A4.

6. Agnes D. Le Grotesque: Balbutiements et Modernités. De La Creation D'Une Catégorie Esthétique à Son Renouvellement Dans le Théâtre du Vingtième Siècle [Докторська дисертація]. LSU Doctoral Dissertations. 2019. URL: https://repository.lsu.edu/gradschool_dissertations/5068 (date of access: 10.12.2024).

7. Oever A. The prominence of grotesque figures in visual culture today. Rethinking the ontological status of the (moving) image from the perspective of the grotesque. *Image & Text: A Journal for Design*. 2011. Vol. 18(18). P. 100–123.

8. Gwyneth Peaty. Grotesquing Media: New Visions of the Grotesque in Popular Culture. 2011.

REFERENCES

1. Morgan L. (2015) The Monster in the Garden: The Grotesque and the Gigantic in Renaissance Landscape Design. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

2. Sauvagnargues R., Clarke A. (2015) Deleuze and Design / Brassett, Marenko, Jamie, Betti (eds.). Edinburgh: Edinburgh University Press.

3. Avilio C. (2023) Chapter 10 Jusepe de Ribera and the Grotesque: Between Science and Comedy. In: Grotesque and Caricature. Leiden: Brill. URL: https://doi.org/10.1163/9789004679757_012 (date of access: 10.12.2024).

4. Lupu M.J. (2013) Grotesque as Aesthetic Identity: From Medieval Illumination to Contemporary Art. Vol. 8(1).

5. Mello J.M. (2020) Revisitando o grotesco: O indefinível como transgressão na arte [Revisiting the grotesque: The indefinable as transgression in art]. Vol. 3(2). DOI: 10.21747/21843805/TAV3N2A4. [in Portuguese].

6. Agnes D. (2019) Le Grotesque: Balbutiements et Modernités. De La Creation D'Une Catégorie Esthétique à Son Renouvellement Dans le Théâtre du Vingtième Siècle [The Grotesque: Beginnings and Modernities. From the Creation of an

Aesthetic Category to Its Renewal in Twentieth-Century Theatre]. [Doctoral dissertation]. LSU Doctoral Dissertations. URL: https://repository.lsu.edu/gradschool_dissertations/5068 (date of access: 10.12.2024). [in French].

7. Oever A. (2011) The prominence of grotesque figures in visual culture today. Rethinking the ontological status of the (moving) image from the perspective of the grotesque. Image & Text: A Journal for Design. Vol. 18(18).

8. Peaty G. (2011) Grotesquing Media: New Visions of the Grotesque in Popular Culture.

УДК 784.5:398.8](093)(477)(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-12

Сергій ВАВРИЩУК,
orcid.org/0000-0002-8875-1444
доктор мистецтва,
доцент кафедри музичного мистецтва
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) sergmarvel@gmail.com

ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗМІСТ НАРОДНО-ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ ІСТОРИЧНОЇ ОРАТОРІЇ «ВІЮТЬ ВІТРИ» ГАННИ ГАВРИЛЕЦЬ

У статті представлена історичної ораторії Ганни Гаврилець «Віють вітри», яка ґрунтується на обробках 12 історичних пісень зібраних Олександром Кошицем під час Кубанської експедиції (1903–1905 рр.). У рамках цієї експедиції було записано близько тисячі народних пісень, що стали важливим джерелом для збереження фольклорної спадщини.

Розглянуто історико-культурне значення народно-пісенних текстів ораторії з акцентом на аналізі змісту та образної структури шести маловідомих пісень, які використовуються в композиції, зокрема: «Уже літ за двісті», «Ходить турчин по риночку», «Про Коваленка», «Їхав козак з України», «Ой пише москаль», «Та віють вітри». Відзначено, що всі пісні ораторії вирізняються глибоким символізмом та художньою довершеністю. Увагу зосереджено на специфіці жанрових ознак історичних пісень, їхній ліро-епічній природі, а також на драматичному розвитку сюжетів, що відображають події зруйнування Січі, боротьби за волю України, героїзму та трагізму долі. Виокремлено ключові лейтмотиви, які відображають образи боротьби, страждання, героїзму та національної ідентичності, закладені в контексті історичних подій України.

Розглянуто поетичні тексти проаналізованих пісень та виокремлено три основні тематичні групи: 1) портрет славного українського козака і війська запорізького (який втілено через слова-символи: «кінь», «Дніпро», «ніж», «слава», «море», «могила», «воші», «стежка», «Дунай»); 2) образи ворогів та поневолювачів (загарбників) України (втілений в образах московського Царя і Голіцина; ляхів – через образ пана Хорвата та, загалом, через згадку поляків; турків – через образ турецького Султана; татар – через образ Хана); 3) дівочий образ (представлений в ораторії Марисею та Кулиною, і, відповідно, словами-символами: захисту і опікунства – «золото» і «рученька», жіночого щастя і багатства – «кінь», «могила», «воші»).

У висновках підкреслено, що ораторія «Віють вітри» демонструє глибоке музичне переосмислення народних пісень, надаючи їм актуальності та нового значення в сучасній культурній традиції.

Ключові слова: *історична ораторія «Віють вітри», Г. Гаврилець, слова-символи, міфологія, український фольклор, історичні пісні.*

Serhii VAVRYSHCHUK,
orcid.org/0000-0002-8875-1444
Doctor of Arts,
Associate Professor at the Department of Musical Arts
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) sergmarvel@gmail.com

ORIGIN AND CONTENT OF THE FOLK SONG TEXTS IN THE HISTORICAL ORATORIO “THE WINDS BLOW” BY HANNA HAVRYLETS

The article presents the historical oratorio “The Winds Blow” by Hanna Havrylets, which is based on arrangements of 12 historical songs collected by Oleksandr Koshyts during the Kuban Expedition (1903–1905). During this expedition, nearly one thousand folk songs were recorded, which became an important source for preserving the folk heritage.

The historical and cultural significance of the folk song texts in the oratorio is discussed, with a focus on the analysis of the content and symbolic structure of six lesser-known songs used in the composition, including: “For more than two hundred years”, “A Turk walks through the market”, “About Kovalenko”, “A Cossack left Ukraine”, “A Muscovite writes”, “The winds blow”. It is noted that all the songs in the oratorio are distinguished by profound symbolism and artistic excellence. Attention is given to the specific genre features of the historical songs, their lyrical-epic nature, as well as the dramatic development of the plots, which reflect the events of the destruction of the Sich, the struggle for the freedom of Ukraine, heroism, and the tragedy of fate.

Key leitmotifs reflecting the images of struggle, suffering, heroism, and national identity embedded in the context of Ukraine’s historical events are highlighted. The poetic texts of the analysed songs are examined, and three main thematic

groups are identified: 1) the portrait of the glorious Ukrainian Cossack and the Zaporizhian army (embodied through symbols such as "horse", "Dnipro", "knife", "glory", "sea", "grave", "lice", "path", "Danube"); 2) the images of enemies and oppressors (invaders) of Ukraine (embodied in the images of the Moscow Tsar and Golitsyn, the Polish lords through the character of Pan Horvat and, in general, through the mention of the Poles, the Turks through the image of the Turkish Sultan, the Tatars through the image of the Khan); 3) the female image (represented in the oratorio by Marisya and Kulyina, and, accordingly, through the symbols of protection and care – "gold" and "little hand", female happiness and wealth – "horse", "grave", "lice").

The conclusions emphasize that the oratorio "The Winds Blow" demonstrates a profound musical rethinking of the folk songs, giving them relevance and new meaning in the modern cultural tradition.

Key words: *historical oratorio "The Winds Blow", Hanna Havrylets, words-symbols, mythology, Ukrainian folklore, historical songs.*

Постановка проблеми. Українська народна пісенна традиція є невід'ємною складовою національної культурної спадщини, яка не лише зберігає історичну пам'ять, а й формує колективну ідентичність. У текстах народних пісень зафіксовані ключові моменти суспільного та духовного життя, відображені світогляд, моральні цінності та естетичні уподобання різних епох. Особливе місце у народній пісенній творчості займають історичні пісні, які часто переплітаються з міфологічними уявленнями, фольклорними символами та поетичними образами. Їх зміст не лише зберігає події минулого, а й передає їх через призму художнього переосмислення, використовуючи унікальні слова-символізми, багатозначність яких обумовлена глибинними зв'язками з міфологією, етнічними традиціями та культурними кодами.

На сьогодні недостатньо дослідженим залишається питання походження та значення окремих народно-пісенних текстів, які лягли в основу таких масштабних музичних творів, як історична ораторія Ганни Гаврилець «Віють вітри». У своїй творчості композиторка звертається до української народної пісенної спадщини, майстерно поєднуючи її із сучасними музичними засобами виразності. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу текстів пісень, що складають основу ораторії, зокрема дослідження їхніх витоків, семантичних шарів і символіки.

Аналіз досліджень. Проблематика дослідження української історичної пісні та її ролі в музичному мистецтві неодноразово привертала увагу науковців. Так, питання символіки й міфологічних образів у народній творчості досліджували В.М. Войтович (Войтович, 2005) у контексті української міфології, а С.П. Плачинда (Плачинда, 1993) зосередився на їх значенні в давньоукраїнській культурі. Особливості історичних пісень як жанру аналізуються у працях Л. Калуцки (Калуцка, 2001), яка також висвітлює внесок Олександра Кошиця у збереження української народної пісенної спадщини. Символічне наповнення пісенних текстів і його зв'язок із історичним контекстом розглядається у працях українських фольклористів, серед яких виділимо роботи П. Павлія, М. Родіної та М. Стельмаха (Українські народні думи та історичні пісні, 1955). Вони зібрали та систематизували великий корпус народних дум та історичних пісень, які слугують основою для багатьох сучасних композицій.

Попри значний науковий інтерес до народнопісенного мистецтва, історична ораторія Ганни Гаврилець «Віють вітри», створена на основі українських історичних пісень, ще не стала предметом глибокого музикознавчого аналізу. Її новаторський підхід до переосмислення народної пісенної спадщини вимагає більш детального вивчення, що й визначає **актуальність** даного дослідження.

Мета статті полягає в аналізі маловідомих пісень, що стали основою ораторії «Віють вітри» Г. Гаврилець, а також дослідженні їх символічного значення у контексті культурно-історичних традицій українського фольклору.

Виклад основного матеріалу. При написанні історичної ораторії «Віють вітри» Г. Гаврилець зупинилася на матеріалі обробок 12 історичних пісень О. Кошиця, зібраних ним під час Кубанської експедиції (1903–1905 рр.), в якій митець записав близько тисячі народних пісень[1]. Жанровий діапазон зібраних обробок багатий на різновиди. Найчисельніші – історичні пісні. Певні групи епічних зразків об'єднує тематика – сюжети руйнування Січі й нищення козацтва, (переважна більшість пісень записана автором на Кубані) – «Ой з-за гори, з-за лиману», «Зажурилась Україна», «Ой у полі могила», «Уже літ за двісті» та ін. Деякі вирізняє підкреслення героїки («Максим козак Залізняк», «Про Байду», «Про Сагайдачного»), інші – щедра розробка ліро-епічних елементів, персоніфікована мова, варіювання питомого наспіву, розширення строфічних побудов тощо («Запив козак, та й запив бурлак», «Молодий козаче, чого зажурився»).

[1] Відомо, що «представлені на Крайовій кубанській виставці 1908 року збірки Кошиця були нагороджені золотою медаллю» (Калуцка, 2001: 9).

Кожна з 12 пісень ораторії «Віють вітри», серед яких – більш відомі («Максим козак Залізняк», «Зажурилась Україна», «Ой на горі та женці жнуть», «Ой горе тій чайці», «Стоїть явір над водою», «Гей ну хлопці до зброї») і менш знані («Уже літ за двісті», «Ходить турчин по риночку», «Про Коваленка», «Їхав козак з України», «Ой пише москаль», «Та віють вітри») розкриває певний настрій. Зокрема, образи чайки, що шукає дітей і гірко квилить та москаля, котрий пише листа під наглядом козаків, а також прадавні хороводи та ритмічний похідний марш.

Наша увага зосереджена на аналізі маловідомих зразків, що лягли в основу ораторії, а саме піснях: «Уже літ за двісті», «Ходить турчин по риночку», «Про Коваленка», «Їхав козак з України», «Ой пише москаль», «Та віють вітри». Кожна пісня розглядатиметься почергово за нумерацією в партитурі.

Пісня № 1 «Уже літ за двісті» відома з кінця XVIII століття. Згідно з фольклористичними матеріалами, вона «була записана Анатолієм Свидницьким в 1850-х роках» і «була популярною в XIX столітті на території всієї України і в Кубані. В 1901 році текст пісні опублікував Іван Франко. В російській імперії і СРСР ця пісня перебувала під суворою забороною цензури, виконання каралося. Тільки в кінці 1980-х років із ослабленням цензури <…> почала виконуватися на концертах» (А вже років двісті, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90_%D0%B2%D0%B6%D0%B5_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D0%B4%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96). Для аналізу текст пісні наводиться у виносках[2]. У подальшому тексти пісень подаватимуться за аналогічним принципом.

Словами-символами пісні можемо вважати наступні слова: **козак, кінь, Дніпро, доля, вода, вітер** та **ніж**. Загалом у ораторії пара слів «козак і кінь» є невід'ємним лейтсловосполученням твору, що з'являється в кожному з 12-ти номерів або у парі, або окремо, символізуючи головний образ козацтва. Так, «кінь» в українській міфології вважається символом вірності, відданості, швидкості, витривалості. Він – незмінний порадник свого господаря і служить йому до останньої хвилини. У замовляннях представ як «вороний, буланий, сивий, сірий, білий, вогненний, вогнедихаючий, крилатий, з ясним сонцем або місяцем на лобі, з зіркою на боках, золотогривий-золотохвостий або просто золотий, нерідко червоний; належить до «центрального» світу і уособлює небо, Космос» (Войтович, 2005: 354). Козак власне і був козаком, коли мав коня. У фольклорі козак звертається до коня як до побратима, просить «розбити тугу по темному лугу», винести з «тяжкої неволі». За словами Д. І. Яворницького, козак просить коня «розділити його радість у перемозі над ворогом, заповідає йому, вмираючи, передати з дикого степу вісточку дорогим товаришам і близьким родичам у славній Січі і далекій Україні...» (Потапенко О., http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Дніпро, або Славута, Славутич – символ України, долі народу, величі, нездоланності, слави, козацької волі й звитяги, священної ріки українців, унікальності та неповторності. Саме по воді славні запорожці часто здійснювали свої походи, визволяючи з турецької неволі єдиновірних братів (Потапенко О., http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Доля – символ Вищої Сили, Бога; щастя; талану; водночас – лиха, горя, біди, нужди, злиднів; неминучості, невідворотності. Доля у міфології різних народів є символом Найвищої та незбагненної Сили, котра впливає на людину протягом усього її життя. Синонімами долі в О. Потебні є поняття: «щастя», «притча», «лихо», «біда», «горе». Саме ці назви вже свідчать про те, що доля може бути або сприятливою (щасливою) для людини, або ворожою (нещасливою) для неї. Проте в усній народній творчості доля частіше пов'язується з поняттям нещастя (Мільошин, http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Вода – символ першоматерії, плодючості; початку і кінця всього сущого на Землі; Праматері Світу; інтуїтивної мудрості; у християнстві – символ очищення від гріхів (у обряді хрещення); смерті і поховання; життя і воскресіння із мертвих; чистоти і здоров'я; чесності й правдивості; кохання; сили; дівчини і жінки. За космогонічними поглядами давніх слов'ян, вода, поєднавшись із первісною матерією чоловічої статі, утворила струмки, ріки, озера, загалом усе на Землі. «Водним» божествам (Дані, Мокоші, Водянику та ін.)

[2] Уже літ за двісті, як козак в неволі понад Дніпром ходить, викликає долі: Гей вийди, доле, із води, визволь мене, серденько, із біди (2 рази). Уже літ за двісті (2 рази). Не вийду, козаче, не вийду соколе, бо й сам же ти бачиш, що і я в неволі. Гей у неволі, у ярмі, під московським караулом у тюрмі (2 рази). У тюрмі, в кайданах від часу Богдана, від нього самого в неволю оддана. Гей ти, Богдане, гетьмане, занапастив Україну, ще й мене (2 рази). Наші коні в плузі, а козак за плугом, а вітер сумує, говорить із лугу: Кинь плуг, козаче, візьми ніж, де зустрінеш воріженька, там і ріж. Гей, гей ріж його ще й пали, щоб не смердів на Вкраїні ніколи, ніколи, Щоб не смердів на Вкраїні (2 рази), ніколи, ніколи, ніколи, ніколи!

наші пращури приносили спеціальні жертви (рослинні, тваринні і навіть людські) (Потапенко О., http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Вітер – символ духу, дихання Всесвіту; невловимості, неусвідомленості; швидкості; звістки та змін; шкоди, руйнації і водночас оновлення. Він –конкретне вираження однієї з основних стихій світобудови – повітря (інші – Земля, Вода, Вогонь) (Мільошин, http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Ніж – символ помсти; смерті; жертовності; сили, духовної снаги; справедливої боротьби; зла, несправедливості; символ патріотизму; віри, любові до рідної землі. Разом із вогнем, що є символом життя, Бога, ніж є оберегом, містичним знаком на сторожі життя людини, є її заступником і другом (Кожуховська, http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Отже, у поєднанні значень слів-символів у першій пісні, можна констатувати, що в пісні створений портрет славного козака (з характерними атрибутами його образу – з конем, Дніпром і водою, ножем), поневоленого ярмом Московії, що просить свою долю (як образ талану і щастя) про визволення. Образ Батьківщини відображає символіка вітру (як доброї звістки і очікування на повернення козака до Вкраїни) і води (як асоціація із образом Матері).

Третя пісня **«Ходить турчин по риночку»** за жанром це балада XV століття із Галичини, записана І. Франком. Це пісня про татарські напади, про сестру в полоні брата. У цьому номері Г. Гаврилець вперше звертається до характеристики образу жіночої долі під час визвольної боротьби українського народу. Образ дівчини Марисі в пісні представлений у сюжетній лінії, яка близька до роману П. Загребельного «Роксолана» – поневолення дівчини, продажі її на турецькому рабовласницькому ринку. Основна мораль і своєрідна іронія долі припадає на останні два куплети (з 14-ти) – неможливість впізнати у дорослих Марисі і турецькому пані рідних брата і сестру, адже їх розлучили обставини ще у дитинстві («один (*брат*, – курсив автора, С. В.) пішов в Волощину, другий пішов в Туреччину»). Текст пісні подаємо у виносках[3].

Серед слів-символів – **море, золото, рученька**. **Море** в народних уявленнях символізує світовий океан – простір, посеред якого росте Дерево життя. Усі ріки, усі моря до Океан-моря збігаються, Океан-морю поклоняються і з нього нікуди не виходять. Море – мати самої Землі, оскільки земля, не напоєна вологою – ніщо. Вислів «житейське море» виражає ідею життя, що часто буває «схвильоване напастливими бурями» (Войтович, 2005: 321).

Золото – символ Сонця, світла, святості, стійкості, знатності, багатства; у християнстві – чисте світло, духовний скарб Христа і водночас – ідолопоклоніння, зло. Золото вже в біблейські часи символізує могутність та багатство, що відображає реальну владу цього коштовного металу у ті далекі часи. Часто слово «золото» вживається у Священному Писанні як символ «духовних дарів» (Йов. XXVIII, 15), відкуплення (І. Петр. І, 18). Із поняттям золотого віку пов'язано і зображення перших людей у раю, до їхнього гріхопадіння, коли їх було вигнано з раю і приречено на тяжку працю. В українському фольклорі золото – не тільки символ багатства (і не завжди у позитивному плані), але й символ жіночої краси. Золото у народній традиції може бути й символом пшениці або жита, хліба взагалі (Мільошин, http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Рука (рученька) – символ діяльності; праці людей; жертвоприношення, захисту; молитви; підтримки; сили; внутрішнього світу людини; заступництва, опікунства; авторитету; влади; людських відносин, добробуту. Велике символічне значення має кількість пальців на руці, бо людське тіло має чотири кінцівки і голову. Крім того, число «5» означає любов, здоров'я, гуманність. У сучасному мовленні вагомого символічного значення набули образи «легкої руки», «чистих рук», «руки допомоги», «руки Всевишнього», «персту долі»,

[3] 1. Ходить турчин по риночку, гей, море, бре, Тай продає дівчиноньку, серце моє. 2. Править срібло неміряне, гей, море бре, а золото неважене, серце моє. 3. Ой взяв її попід пашки, гей, море бре, повів її попід дашки, серце моє. 4. Ой взяв її за рученьку, гей, море бре, повів її до домоньку, серце моє. 5. Ой там сліи, гей, море бре, по вечері карти грати, серце моє. 6. Послав її до кімнати, гей, море, бре, сказав її постіль слати, серце моє. 7. Вона ж тую постіль слала, гей, море, бре, тай ревненько заплакала, серце моє. 8. Ввійшов турок до кімнати, гей, море бре, став з дівчиною розмовляти, серце моє, моє. 9. Ой Марисю, Марисечко, гей, море бре, яку маєш родиночку, серце моє. 10. Чи багато роду маєш, гей, море бре, що в неволі загибаєш, серце моє. 11. Ой маю я два братіки, гей, море бре (2 рази), два братіки ріднесенькі. 12. Один пішов в Волощину, другий пішов в Туреччину (2 рази). 13. Яка тепер годиноньку, гей, море бре, не пізнаєсь родиненька, це серце моє. 14. Який тепер світ настає, гей, море бре, що брат сестри не пізнає, не пізнає, серце моє, не пізнає. Ой який тепер світ настає, що брат сестри не пізнає, брат не пізнає.

«волохатої руки» (Кожуховська, http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Підсумовуючи розглянуту символічність значення слів, образ моря в тексті пісні співвідноситься із раніше згадуваними лейтсимволами козацтва – «козак–кінь–ніж–Дніпро–вода», а золото як символ багатства і рученька як символ захисту і опікунства (в сюжеті турчин *«взяв її (*Марисю. – С. В.*) за рученьку повів її до домоньку»)* є лейтсимволами дівчини-Марисі в ораторії.

Четверту пісню **«Їхав козак з України»,** за О. Кошицем, кубанські козаки вважають запорожською. Найдавніший текст пісні про «Козака й Кулину» подає І. Франко в розвідці «Козак Плахта» (1625). У цій пісні молодий козак на ім'я Запорожець вмовляє незнайому йому дівчину Кулину їхати з ним до Дунаю, до нової «хижки» козака[4].

Слова-символи пісні: **кінь, душа, могила, воші, стежка, Дунай. Душа** – внутрішня сутність людини, яка входить в неї від народження, а по смерті душа відділяється від тіла і живе окремим життям. Вона вічна і безсмертна. Вона відчуває радість і біль, плаче, мучиться тощо. За життя душа покидає людину тільки уві сні (Войтович, 2005).

Могила – місце перебування тіла покійника, «вічний дім» людини після смерті. Могила вважається святинею, яку не можна паплюжити і тим більше розкопувати, щоб украсти із неї якісь речі (Войтович, 2055: 318).

Воші – «нечисті» паразити, однак, за повір'ям, мають здатність приносити щастя людині. Якщо їх немає – це прикмета «великого нещастя». Пошук вошей предки вважали корисним і богоприємним заняттям. На знак доброзичливості прийнято було шукати вошей у гостей, у мандрівних старців – «людей Божих» тощо. Згідно з легендами, воші, як блохи, виникли із куряви, праху, попелу і дані людині, щоб вона не перебувала у лінощах і безробітті. За іншими уявленнями, вони виходять із тіла людини, з-під шкіри. Таким чином, вони – невід'ємна частина людини і навіть характеризують її: вшивий – значить щасливий (Войтович, 2055: 521).

Стежка (або шлях, путь, дорога) – символ складного, нелегкого життя; розлуки з домівкою; лінії поведінки тощо. У міфологічних та релігійних моделях світу шлях – це образ зв'язку між двома точками простору. Постійна і невід'ємна ознака його – складність, небезпечність. Тому подолання героєм-подорожнім шляху є подвигом. Дорога часто символізувала розлуку з рідною домівкою – нелегкі життєві випробування. Часто шлях, дорога, уособлюють нерозривний зв'язок із Батьківщиною, вірність отчому краю (Потапенко О., http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Дунай – символ води загалом. Море, озеро, річка, джерело, колодязь, криничка тощо звалося в давнину «дунаєм» або «дунай», бо вода колись скрізь обожнювалась (Войтович, 2005).

Таким чином, п'ять розглянених символів у текстах доповнюють лінію лейтобразів ораторії. Зокрема, кінь, могила, воші (як символ багатства і щастя в контексті сюжету – у новій «хижці» Запорожця з Кулиною), стежка (як доля козака) і Дунай – лінію, започатковану у трьох попередніх піснях «козак–кінь–ніж –Дніпро–вода–море».

П'яту пісню **«Про Коваленка»**, що змальовує нищівні татарські напади, записано в с. Тарасівці на Київщині у 1894 році. Історична сюжетна лінія розгортається навколо постаті Коваленка, що в неділю рано пораненьку зібрав молодих хлопців і дівчат для жнив озиминої озими і був покара-

[4] 1. Їхав козак з України, козак нагледів дівчину при долині. З коня скочив тай до дівчини прискочив, тай не знає як назвати дівчину-рибчину. 2. Ой дівчино, душе моя, ой як тебе на ім'я? Дозволь, серце, постояти із тобою розмовляти, дівчино-рибчино. 3. Мене мати породила дівчиною, а по хресту назвала Кулиною. Дозволі, серце, постояти із тобою, розмовляти, дівчино-рибчино. 4. Ой козаче, душе моя, ой як тебе на ім'я? Ой я собі добрий хлопець на прізвище Запорожець. Хто ім'я мого не знає, хто побачить, не вгадає, хто ім'я Його не знає, хто побачить, не вгадає, ім'я не знає, хто побачить, вгадає. 5. Ой дівчино, душе моя, та сідай же на коня. Та поїдем до Дунаю, ой там гарну хижку маю, будеш, серце, панувати, Кулино моя молодая. 6. Ой козаче, пане мій, чи ж є в тебе хоч двір свій? Край Дунаю похожаю, з очерету виглядаю, гостей к собі піджидаю, бо хорошу хижку маю (2 рази), ось так. Ой там моя хижка, ой там моя хатка, ой там моя мазка, ой там моя уся семиряжка, семиряжка. 7. Ой козаче, пане мій, чи є в Тебе хоч кінь свій? Ой у полі при могилі, там ходило три кобили. Як впіймаєм то поїдем не впіймаєм пішки підем (2 рази). 8. Ой козаче, душе моя чи є в тебе сорочка своя? Ой сорочку воші з'їли, через спину стежку вбили, а донизу пить ходили (3 рази). 9. Повіз козак Кулину у правню, коло Дунаю. Оце моя хижка, оце моя хатка, оце моя мазка, оце моя уся семиряжка. Оце моя хижка, оце моя хатка, оце моя хижка, оце моя (4 рази). 10. Як почали комарі Кулину тять, як почала Кулина в гору гасать. Гоц Кулино, гоц небого, це ще комарів немного (2 рази), а як стануть усі тяти, будеш, серце, танцювати (2 рази). 11. Кулина моя молодая! Молодая, молодая! Їхав козак з України. Кулина моя молодая!

ний Господом за працю в неділю – полоном його татарським військом[5].

Слова-символи: **неділя, золотії серпи, чорна хмара**. **Неділя**, за словами В. Войтовича, є «дівчиною-красунею з золотим волоссям, якою опікується саме сонце і тому її називають Сонячною Панною. Колись Бог дарував цей день Неділі і при тому сказав: «На тобі цей день, тільки дивися ж сама, щоб люди тоді не працювали». Відтоді Неділя вже ж в суботу ввечері пильно стежить за кожним, а грішників карає так, що й Господи! Старалися в цей святий день нічого не робити, бо неділя – це «неділя». Згідно з християнськими віруваннями, Христос воскрес у неділю, на Великдень» (Войтович, 2005: 307).

Символіка слова «золото» в українській міфології розглянута у пісні № 3 «Ходить турчин по риночку» (золото є символом Сонця, світла, святості, стійкості, знатності, багатства) також підходить і для тлумачення образу **золотих серпів** у пісні № 5. Якщо у пісні № 3 слово «золото» було вживане для характеристики валюти (золотих і срібних монет, які просив турчин за дівчину-Марисю), то у пісні № 5 – образу багатих, сонячних серпів женців.

Образ **чорної хмари** в українській літературі (зокрема, у творчості Т. Шевченка) завжди був пов'язаний із татарським військом і загалом ворожої сили. Символіка *чорного* кольору в українській міфології також має свої особливості. Так, *чорний* колір, за В. Войтовичем – це колір ночі, Чорнобога, смерті, трауру і горя. Крім Чорнобога, відомі й інші чорні божества: Мара, Морок, Див. З чорнотою ночі пов'язані зло й чаклунство. Однак чорні хмари у спеку віщують спасіння, дощ, а тому в такі часи молилися громовержцю та приносили йому в жертву тварин чи птахів. Тоді жреці одягали чорну свиту. У замовляннях часто фігурують чорна курка, чорний ворон, чорна гадина, чорний вовк, чорний пес, чорний рак, чорний віл тощо. У любовній магії використовували чорну шовковицю. Чорну стрічку прикріплювали до одежі або хати, що служило знаком трауру (Полісся). Чорним шляхом називали дорогу, якою татари зненацька нападали на західноукраїнські землі, підпалюючи хліби, грабуючи, беручи людей у полон. Також і символікою чорного кольору пов'язані і язичницькі імена (Черник, Черниця, Чорнобой, Чорногуз, Чорний, Чорномаз, Чорнота, Чорновус, Чорниш, Чорняй та ін.) (Войтович, 2005).

Отже, у пісні № 5 розкривається ще одне історичне вороже протистояння: *українське козацтво – татари* (у попередніх частинах ораторії були представлені, зокрема, українське козацтво – поневолення турками (пісня № 3), українське козацтво – москалі (пісня № 1), українське козацтво – польські ляхи (пісня № 2).

Десята пісня «**Ой пише москаль»** про руйнування Січі Петром I (1709) характеризує вороже протистояння «українське козацтво – москалі», котре вже висвічувалося у піснях № 1 (через образ московського караулу і, опосередковано, через згадку в тексті пісні про двохсотлітню історію поневолення українського народу після підписання договору Б. Хмельницьким у Переяславській раді) і № 6 (через образи московського Царя і Голіцина). Образ москаля у пісні № 10 доповнюється сценою написання москалем листа до кошового отамана і запорожців з лестивим проханням «йти до них жити»[6].

Слова-символи: **земля, біле царство, церква Січова, слава, білий** (колір) – символ світла, сонця, життя, вічності, святості, божества; місяця; смерті; радості, святковості; сакрального для українців кольору житла, одягу та ін.; сходу, добра; краси; чогось блискучого, прозорого, невидимого; зими, снігу (Потапенко Г., http://ukrlife.

[5] 1. У неділю рано пораненьку та збирав женців Коваленко. 2. Збирав же він та все добірнії хлопці та дівчата молодії, та все молодії (2 рази). 3. Хлопці, дівчата та все молодії подавав їм серпи, серпи золотії (2 рази). 4. Повів їх яром та все яриною до тої пшениці, до озиминої озими, до озиминої (2 рази). 5. Ой жніть, женці, та не гайтеся, на ту чорну хмару оглядайтеся, на чорну хмару. 6. Ой ну, женці, та й снопи носити, бо з-за гори хмара іде, іде чорна хмара. 7. То ж не хмара, татари ідуть, та татари ідуть, Коваленка, Коваленка, ведуть, ведуть. 8. Ой, десь мене тай Господь покарав, що у неділю на женців собирав, собирав. 9. Ой десь мене тай Господь незлюбив, що я у неділю та й серпи назубив, назубив. Що я у неділю, у неділю тай серпи назубив (2 рази), серпи…

[6] 1. Ой пише москаль лист до кошового: тай ідіть до нас жити. Ой оддам землю тай по прежньому, та по границю Дністер. 2. Ой брешеш, брешеш, превражий москалю, що ж ти хочеш обманити. Ой як підемо тай у твою землю, землю (2 рази), то будеш лоби голити. 3. Ой не бійтеся, славні запорожці, та не бійтеся, нічого, ще ж я в свому та білому царстві, царстві тай не зрадив нікого. 4. Ой уже ж тії славні запорожці славні тай невеселі столи, ой облягли, їх, облягли москалі, тай всіма сторонами, сторонами. 5. Ой, уклонимось тому москалеві, ай що ж ми його не знали, ой кругом церкви, церкви Січової, Січової, тай караулом стали (2 рази). 6. Ой летить бомба з московського поля, поля, тай серед Сечі упала. Ой не пропало славне Запоріжжя та не пропала слава, слава та не пропала слава, слава, слава.

org/main/evshan/symbol_b.htm). З описаної символіки слова слугує, що москаль змальовує життя у своєму москальському царстві як добре, радісне, світле і навіть святкове та вічне, тобто суцільно позитивно-щасливе.

Характеристика образу українського козацтва у пісні дається крізь призму символічного значення словосполучення «церква Січова». **Церква** – символ вічного Бога; спасіння, радості, любові; берегині усього прекрасного; доброчинності й чистоти; духовного єднання; освіти та культури. Українська Церква з самого початку свого розвитку мала Святе Письмо – символ найпершого й найголовнішого джерела духовного життя (Товкайло, http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_tc.htm).

Одинадцята пісня **«Та віють вітри»**, записана на Кубанщині від козаків у 1903 році», присвячена «руйнуванню Січі 1709 р. Росія роздає козацькі землі сербам і заводить солдатчину і панщину (1709–1733). Як і попередня, ця пісня висвітлює конфліктне протистояння українського козацтва з польськими ляхами та москалями. Із першими в тексті пов'язаний образ «пана Хорвата»[7], з другими –«бурлаки», яких «хотять забрати, у солдати записати»[8].

Слова-символи: **віють вітри, дощі заливні, земля, трава, річеньки, горе**. **Вітер** – символ духу, дихання Всесвіту; невловимості, неусвідомленості; швидкості; якоїсь звістки (як правило, однієї); шкоди, руйнації і водночас оновлення. Вітер – конкретне вираження однієї з основних стихій світобудови – повітря (інші – Земля, Вода, Вогонь). У фольклорі, мові існують численні стійкі звороти: «вітер змін», «свіжий вітер» (символи кращих часів, надії) (Мільошин, http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Трава – символ добрих чи злих сил природи. У міфах народів світу трава вважалася волоссям богів, Матері-Землі. Вважали, що після смерті людини її душа перетворюється у траву. У багатьох міфологіях є образ мандрагори – «трави-напівлюдини», яка сприяла плодючості. В Україні вірили, що мандрагора (переступень) виростає з померлих нехрещених дітей. За даними західноєвропейського хроніста Дітмара (X–XI ст.), жмут зірваної трави (як і волосся) символізував у слов'янських племен перемир'я, клятвенний союз. Трави, зілля широко використовувалися як обереги у народній медицині, обрядодіях (Войтович, 2005: 541).

Дощ – у народній традиції об'єкт поклоніння і магічних дій. Дощові хмари вважалися небесними колодязями і ріками. Дощі після холодної зими, омиваючи землю, повертали їй родючість, укривали її буйною зеленню і квітами, ніби воскрешаючи її до нового життя (Войтович, 2005: 165).

Річка (ріка) – символ божества; початку і закінчення життя; символ плодючості; вічного плину часу; перешкоди, небезпеки; потопу; жаху; входу у підземне царство; рубежу між чужим і своїм простором; «стержня» Всесвіту; могутнього богатиря-захисника; Ісуса Христа («Ріка життя»); земних жил, по яких тече кров; батьківщини і Батьківщини; дитинства; космічних вод; символ мовлення (Потапенко, http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm).

Отже, символіку слів вітер, дощ і трава пов'язуємо із образом Матері-землі (Батьківщиною), її функцією оберегу і надією на краще життя для українського народу і козацтва, її родючістю тощо. Слово «річка» в тексті пов'язується із «паном Хорватом», котрий обіцяє спокійне і щасливе життя на своїх ляцьких землях, уособлює образ батьківщини (як ми розуміємо, тимчасової).

Висновки. На основі аналізу шести маловідомих пісень, що стали основою ораторії «Віють вітри» Г. Гаврилець можна зробити висновок, що всі пісні характеризуються глибоким символізмом та художньою довершеністю, відображаючи важливі етапи української історії.

Нами виокремлено три основні тематичні групи символів, які використовуються у піснях:

---

[7] Згідно з дослідженням Б. Явір Іскри, що охоплює період «першого тисячоліття нової ери, кілька століть до та кілька століть опісля, тобто від часу, коли слов'яни вийшли на історичну арену та до часу, коли історичні події віднесли славу землі Галицької на другий план...» (Явір Скира, https://zbruc.eu/node/20664), хорватські племена проживали на території сучасної Галичини (тодішня назва регіону – Біла Хорватія, сьогодні в склад історично увійшов етнос «русини» (Галичина і Волинь), нащадки історичних русинів Австро-Угорської імперії). На нашу думку, можливо, вислів *«пан Хорват»* історично лишився вживаним у літературних джерелах і українському фольклорі за для характеристики польських ляхів.

[8] 1. Та віють вітри все буйнії, дощі заливні та землю розмочають, а травою встилають, цвітом прикрашають. 2. А пан Хорват листи розсилає та до себе жить приглашає (2 рази), та дарує (2 рази) степами, лугами, ще й бистрими річеньками (2 рази). 3. А ті вражі пани всі ознаки (2 рази) та пишуть листи про бурлаки (2 рази), хотять їх впіймати, хотять їх забрати (2 рази), у солдати записати (2 рази). 4. А ми у солдати не боїмся (2 рази), а всі у шеренгу становимся, шабельками махаєм, веселенько співаєм, своє горе розважаєм (2 рази), розважаєм (2 рази), ой горе, ой горе…

перша група стосується образу українського козацтва, втіленого через слова-символи, такі як «Дніпро», «слава», «кінь» і «Дунай»; друга група зосереджена на образах ворогів та поневолювачів України, зокрема через образи московського Царя, турецького Султана, татар і ляхів; третя група образів пов'язана з жіночою долею, зокрема через такі символи, як «золото», «рученька», «кінь» і «вощі», що відображають теми захисту, багатства та сімейного щастя.

Все це дає можливість стверджувати, що ораторія «Віють вітри» є глибоким музичним переосмисленням народних пісень, що надає їм нове значення в сучасному культурному контексті, сприяючи збереженню та популяризації української національної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А вже років двісті. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90_%D0%B2%D0%B6%D0%B5_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D0%B4%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96
2. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 392 с.
3. Войтович В. М. Українська міфологія. Видання друге, стереотипне. Київ : Либідь, 2005. 662 с. URL: https://proridne.org/%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d0%bc%d1%96%d1%84%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f/
4. Довбня Л. Юрій святий. Українська міфологія: Літера «Ю». URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_iu.htm
5. Жито. Українська міфологія. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_j.htm
6. Калуцка Н. Б. Мистецька діяльність Олександра Кошиця в контексті музики XX сторіччя : автореф. дис… канд. мистецтвознавства : спеціальність 17.00.03. Музичне мистецтво. Київ, 2001. 15 с.
7. Кожуховська Л. Українська міфологія. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm
8. Мільошин Ю. Українська міфологія. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm
9. Ой на горі та женці жнуть. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B9_%D0%BD%D0%B0_%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96_%D1%82%D0%B0_%D0%B9_%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96_%D0%B6%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%8C
10. Плачинда С. П. Дуб. Українська міфологія: словник давньоукраїнської міфології. Київ: Укр. Письменник. 1993. 63 с. URL: https://proridne.org/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%84%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9%20%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D0%B0%20%E2%98%BC%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97/ Словник давньоукраїнської міфології ☼ Сергій Плачинда ☼ Народна творчість
11. Потапенко Г. Білий (колір). Українська міфологія. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_b.htm
12. Потапенко О. Українська міфологія. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm
13. Товкайло Т. Церква. Українська міфологія. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_tc.htm
14. Українські народні думи та історичні пісні. Упорядники: П. Д. Павлій, М. С. Родіна. М. П. Стельмах. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1955, 700 с. URL: http://proridne.com/pisni/%D0%9C%D0%90%D0%9A%D0%A1%D0%98%D0%9C%20%D0%9A%D0%9E%D0%97%D0%90%D0%9A%20%D0%97%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%9D%D0%AF%D0%9A.html
15. Чумацька пісня «Ой горе тій чайці, горе тій небозі…». Аналіз твору. Український фольклор. Конспекти лекцій. URL: https://gorodenok.com/%D1%87%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%8F-%D0%BE%D0%B9-%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B5-%D1%82%D1%96%D0%B9-%D1%87%D0%B0%D0%B9%D1%86%D1%96-%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B5/
16. Явір Іскра Б. Хорватське питання: До проблематики слов'янських племінних союзів на території Галичини. URL: https://zbruc.eu/node/20664

REFERENCES

1. A vzhe rokiv dvisti [And it's been two hundred years] URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90_%D0%B2%D0%B6%D0%B5_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D0%B4%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96 [In Ukrainian].
2. Voitovych V. M. (2008) Mify ta lehendy davnoi Ukrainy. [Myths and legends of ancient Ukraine] Ternopil: Navchalna knyga – Bogdan. 392. [In Ukrainian].
3. Voitovych V. M. (2005) Ukrainska mifolohiia. [Ukrainian mythology] Vydannia druhe, stereotypne. Kyiv: Lybid. 662. URL: https://proridne.org/%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d0%bc%d1%96%d1%84%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f/ [In Ukrainian].
4. Dovbnia L. Yurii sviatyi. [Saint Yuri] Ukrainska mifolohiia: Litera «Yu». URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_iu.htm [In Ukrainian].
5. Zhyto. [Rye] Ukrainska mifolohiia. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_j.htm [In Ukrainian].

6. Kalutska N. B. (2001) Mystetska diialnist Oleksandra Koshytsia v konteksti muzyky XX storichchia [The artistic activity of Oleksandr Koshyts in the context of 20th century music]: avtoref. dys. kand. mystetstvoznavstva: spetsialnist 17.00.03. Muzychne mystetstvo. Kyiv. 15. [In Ukrainian].

7. Kozhukhovska L. Ukrainska mifolohiia. [Ukrainian mythology] URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm [In Ukrainian].

8. Miloshyn Yu. Ukrainska mifolohiia. [Ukrainian mythology] URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm [In Ukrainian].

9. Oi na hori ta zhentsi zhnut. [Oh, on the mountain, the reapers are reaping] URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B9_%D0%BD%D0%B0_%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96_%D1%82%D0%B0_%D0%B9_%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96_%D0%B6%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%8C [In Ukrainian].

10. Plachynda S. P. (1993) Dub. [Oak] Ukrainska mifolohiia: clovnyk davnoukrainskoi mifolohii. Kyiv: Ukr. Pysmennyk. 63. URL: https://proridne.org/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%84%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9%20%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D0%B0%20%E2%98%BC%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97/ [In Ukrainian].

11. Potapenko H. Bilyi (kolir). [White (color)] Ukrainska mifolohiia. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_b.htm [In Ukrainian].

12. Potapenko O. Ukrainska mifolohiia. [Ukrainian mythology] URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm [In Ukrainian].

13. Tovkailo T. Tserkva. [Church] Ukrainska mifolohiia. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_tc.htm [In Ukrainian].

14. Ukrainski narodni dumy ta istorychni pisni. (1955) [Ukrainian folk dumas and historical songs] Uporiadnyky: P. D. Pavlii, M. S. Rodina. M. P. Stelmakh. Kyiv : Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainskoi RSR. 700. URL: http://proridne.com/pisni/%D0%9C%D0%90%D0%9A%D0%A1%D0%98%D0%9C%20%D0%9A%D0%9E%D0%97%D0%90%D0%9A%20%D0%97%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%9D%D0%AF%D0%9A.html [In Ukrainian].

15. Chumatska pisnia «Oi hore tii chaitsi, hore tii nebozi…». [The Chumak song “Oh, woe to that seagull, woe to that poor one…”] Analiz tvoru. Ukrainskyi folklor. Konspekty lektsii. URL: https://gorodenok.com/%D1%87%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%8F-%D0%BE%D0%B9-%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B5-%D1%82%D1%96%D0%B9-%D1%87%D0%B0%D0%B9%D1%86%D1%96-%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B5/ [In Ukrainian].

16. Yavir Iskra B. Khorvatske pytannia: Do problematyky slovianskykh pleminnykh soiuziv na terytorii Halychyny. [The Croatian Question: On the Issues of Slavic Tribal Unions in the Territory of Galicia] URL: https://zbruc.eu/node/20664 [In Ukrainian].

UDC 78.03:780.616.432.(510)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-13

Wang LIWEN,
orcid.org/0009-0007-7909-6269
Graduate Student at the Department of Fine Arts, Musicology and Cultural Studies
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) wangliwen@meta.ua

FEATURES OF THE "CHINESE STYLE" AND ITS ARTISTIC EMBODIMENTS IN ACADEMIC PIANO MUSIC OF CHINESE COMPOSERS

The article examines the problem of the formation of the piano school in China at the first historical stage: in the first half of the 20th century. The musical art of China is distinguished by its uniqueness and originality. Its development is closely connected with global musical trends, however, in modern Chinese society, piano art occupies a special place. For more than a century, it has gradually taken root in cultural life, achieving significant success in the performing, composing and educational spheres. This process has given rise to a number of important questions that require a deep historical and theoretical analysis to understand the formation of the Chinese piano school. In particular, the question of the formation of stylistic orientations in the musical creativity of Chinese composers of the first half of the 20th century requires more detailed study. Therefore, the study of the features of the "Chinese style" and its artistic embodiments in academic piano music acquires historical, theoretical and aesthetic and pedagogical significance. "Chinese style" is characterized by a unique combination of traditional elements with foreign influences. This concept includes not only national musical features, but also ways of integrating them with new aesthetic ideas arising from cultural exchange. Chinese style in music is a complex structure formed through the adaptation and synthesis of both native and borrowed folklore elements. This process of interpenetration is not a simple imitation, but involves a deep understanding and transformation of external influences, which allows the creation of new stylistic forms, while maintaining deep roots in the national tradition. Chinese style in music acts not only as a reflection of traditional culture, but also as a dynamic process in which different cultural layers are combined, forming new expressive means and methods of musical communication.

Key words: *Chinese style, Chinese piano music, musical art, piano culture, periodization.*

Ван ЛІВЕНЬ,
orcid.org/0009-0007-7909-6269
аспірант кафедри хореографії та музично-інструментальної підготовки
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(Суми, Україна) wangliwen@meta.ua

ОСОБЛИВОСТІ «КИТАЙСЬКОГО СТИЛЮ» ТА ЙОГО ХУДОЖНІ ВТІЛЕННЯ В АКАДЕМІЧНІЙ ФОРТЕПІАННІЙ МУЗИЦІ КИТАЙСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

У статті досліджується проблема становлення фортепіанної школи в Китаї на першому історичному етапі: в першій половині XX століття. Музичне мистецтво Китаю вирізняється унікальністю та неповторністю. Його розвиток тісно пов'язаний із загальносвітовими музичними тенденціями, проте в сучасному китайському суспільстві фортепіанне мистецтво займає особливе місце. Понад століття воно поступово укорінювалося в культурному житті, досягнувши значних успіхів у виконавській, композиторській та освітній сферах. Цей процес породив ряд важливих питань, що вимагають глибокого історико-теоретичного аналізу для розуміння формування китайської фортепіанної школи. Зокрема, більш детального дослідження потребують питання формування стильових орієнтацій у музичній творчості китайських композиторів першої половини XX століття. Тому дослідження особливостей «китайського стилю» та його художніх утілень в академічній фортепіанній музиці набуває історико-теоретичного та естетико-педагогічного значення. «Китайський стиль» характеризується унікальним поєднанням традиційних елементів з іноземними впливами. Це поняття включає в себе не лише національні музичні риси, але й способи їх інтеграції з новими естетичними ідеями, що виникають у результаті культурного обміну. Китайський стиль у музиці являє собою складну структуру, що формується через адаптацію і синтез як власних, так і запозичених фольклорних елементів. Цей процес взаємопроникнення не є простим наслідуванням, а передбачає глибоке осмислення і перетворення зовнішніх впливів, що дозволяє створювати нові стилістичні форми, зберігаючи при цьому глибоке коріння в національній традиції. Китайський стиль у музиці виступає не лише як відображення традиційної культури, а й як динамічний процес, в якому поєднуються різні культурні шари, утворюючи нові виразні засоби та способи музичної комунікації.

Ключові слова: *китайський стиль, китайська фортепіанна музика, музичне мистецтво, фортепіанна культура, періодизація.*

Introduction. China is a multinational country with an ancient culture. It has its own centuries-old history and brilliant traditions in art, including music. Up until today, Chinese music retains the originality and features inherent to it for centuries. And, at the same time, it is gradually included in the process of global evolution of the world musical space. Music in China has had an important social and educational significance since the sixth century BC. The great Chinese philosopher Confucius (551–479 BC) believed that music is not only a necessary, but even an obligatory element of human development, and demanded that education begin with poetry, strengthen it with ceremonies and end with music. According to Confucianism, music is a microcosm embodying the great cosmos; beautiful music contributes to the organization of an expedient state structure, always has a strictly defined and logical structure and many of its elements are symbolic. According to the beliefs of the ancient Chinese, the impact of music not only on people, but also on nature is such that disruptions to the musical system can even lead to various disasters.

Piano art occupies a special place in modern Chinese society. Over the course of more than 100 years of its existence, it has taken root in the minds of millions of people, reaching significant heights in performance, composition, and pedagogy.

Education through piano art influences aesthetic perception, cognitive ability, intellectual and non-intellectual development, intelligence, sensitivity, attention, understanding, thinking in general, etc. Good musical education influences the character of children, helps them grow up cheerful, active, confident, and agile. Music cannot be compared with anything. That is why piano education is as relevant a task as teaching music as such.

Analysis of recent research and publications. This topic is mostly covered in scientific works analysing the development of Chinese piano art in the twentieth century. Significant contributions have been made by such researchers as Li Huanzhi, Yang Yiyuan, Wang Changkui, Yang Hongbin, Wu Yan, Hua Minglin, Gao Yi, Dai Baisheng and others. Particular attention should be paid to studies devoted to certain aspects of the evolution of Chinese piano culture, which had an impact on the formation of compositional techniques and the development of the performance tradition. Such works include studies by Zhao Yue and Luo Kun, which examine the genre features and influence of Western music.

It is also worth mentioning fundamental works written in Chinese that systematise the development of this art in the twentieth century, including monographs by Bian Meng, Wang Ying, Li Xiaoxiao, Zhang Ming, Zhang Hui, Gu Yue, Gao And, Pan Wei, Dai Baisheng, and others. In addition, there are many studies that reveal in detail the genre aspects of Chinese piano music, including works by Pei Han, Sun Weibo, Li Xiaoxiao, Chi Nie Na, Guo Hao, Huang Ping, Qu Ba, and Wu Na.

Objective of the work. To explore the features of the "Chinese style" and its artistic embodiments in the academic piano music of Chinese composers.

The methodological basis is the dialectical and systematic methodology used in the field of cultural research. General scientific and logical methods of analysis, synthesis, induction and deduction, historical and comparative research of the problem are used.

Presentation of the main material of the research. The period of the 1930s and 1940s in China is characterised by the development of mass music culture and the intensification of the music and folklore movement (Лі Сябінь, 2011: 112). This movement is not so much opposed to the Romantic tradition as it is a means of rethinking it, in particular in the context of integrating folk music, professionalising it, and adapting the aesthetic principles of European Romanticism to national cultural specificity (Чжао Юе, 2023: 80–81).

The emergence of the «Chinese style» phenomenon is associated with the activities of the Shanghai Conservatory, in particular with the holding of a competition for composers, where one of the mandatory tasks was to create musical works within the framework of the «Chinese national style».

The competition was intended to help enrich the national repertoire, which in turn was to stimulate the development of Chinese musical culture and strengthen its identity. The competition brought young Chinese composers to the forefront, including He Luting, Yu Bianming, Lao Zhicheng, Jiang Dingxian, and Chen Tianhe.

Ideas to integrate the riches of national culture into contemporary academic music have long existed in the musical environment. In particular, elements of the «Chinese style» can be found in compositions dating back to 1932, such as Song of the Shepherd and Autumn Mood, written by Chinese composer and pianist Lao Zhicheng. These works illustrate the process of combining traditional Chinese musical features with academic forms, which was an important stage in the formation of a new direction in Chinese musical culture.

It is especially important to note that piano music became the medium in which the process of forming new artistic trends in Chinese academic music took place. This tradition of piano music development can be interpreted as an attempt to adapt national motifs to

the high demands of classical music, which contributed to the creation of a new musical language expression that combines folk themes and global musical influences.

The «Chinese style» can be seen as a cultural phenomenon that embodies the ideas of synthesis of the past and the present, the national and the global. Its influence has spread to various aspects of music, from professional performance to composing, and has become an important factor in shaping national identity in the context of globalisation. This phenomenon not only secured the status of a cultural marker of the era, but also became a platform for the further development of Chinese music in both national and international dimensions.

In the first half of the twentieth century, Chinese musicology actively discussed the issue of the «national musical style», but this phenomenon remained insufficiently studied. In Bian Meng's work «The Formation and Development of Chinese Piano Culture» (Бянь Мен, 1996). The so-called «Chinese style» is mentioned only in passing, and it is considered through the prism of analysing the works of Chinese composers. A similar theme is also touched upon in Zhao Xiaosheng's work «The Way to Piano Playing» (Чжао Сяошен, 2005), however, its consideration is limited to certain aspects.

A more systematic approach to the study of this phenomenon is demonstrated by Zhao Xiaosheng's article «The Context of the Chinese Piano» (Чжао Сяошен, 2003). The author has attempted to comprehensively study the characteristic features of Chinese piano music, focusing on such parameters as the content of the pieces, form, decorative elements, timbre shades, rhythmic structure, performance technique and pedalling. This work has become an important contribution to the study of the peculiarities of integrating national elements into academic music practice.

The topic of national style in piano music is also touched upon in Zhao Yue's dissertation (Чжао Юе, 2023), where this phenomenon is studied in the aspect of cyclic forms in Chinese piano music of the twentieth and early twenty-first centuries. The author emphasises that the compositions created in the «Chinese style» convey national identity, using characteristic expressive means of a high artistic level. The author notes that although folklore elements continued to play an important role, they were not central to these works. The main emphasis was shifted to such aspects as harmonic organisation, intonation specificity and other elements of the musical language (Чжао Юе, 2023: 81).

These works mark the transition from a superficial discussion of the problem to its in-depth analysis, which contributed to the formation of scientific ideas about the «Chinese style» as a unique phenomenon that combines the traditions of Chinese culture with the aesthetics of academic music. Thanks to this research, the national musical identity has become more clearly defined, which has opened up new perspectives for its understanding within the world musical culture.

The analysis of musicological sources shows that the content of the concept of «Chinese style» in piano music has changed in different historical periods. In the period from 1934, when a piano competition was held, until the 1950s, this term was used to refer to compositions that conveyed the national character through specific musical means.

In Chinese scholarly literature, the term «Chinese style» has both narrow and broad interpretations, reflecting the multifaceted nature of its content. In a narrow sense, this term refers to the integration of elements of regional folk traditions into the work of Chinese composers. This interpretation emphasises the local ethnic characteristics that are reflected in music.

In a broad sense, the «Chinese style» covers any manifestation of national identity in the music of Chinese composers. This includes not only the use of folklore motifs, but also the reflection of cultural, historical and aesthetic aspects that shape the national character of music. Complementing each other, the narrow and broad interpretations of the term allow for a deeper understanding of the evolution of Chinese musical culture and its diversity in the context of the national tradition.

Musical works performed in the «Chinese style» often retain elements of the Western European musical tradition, which is evidence of the complex interaction between the cultures of the East and the West. This phenomenon is the result not only of musical exchange but also of the profound cultural changes that took place in China in the early twentieth century. One of the reasons for this integration is that European Romanticism, with its rich emotional expressions and innovative compositional methods, had a significant impact on the development of professional piano performance in China. Romanticism, which emphasised individuality, deep emotion and expressiveness, became one of the foundations on which the new Chinese piano school was built.

This trend in the development of Chinese musical culture was actively supported by prominent figures of the national musical art, who saw the combination of Chinese national motifs and European musical techniques as a way to achieve new aesthetic heights. One of the most important representatives of this cultural interaction was He Luting, whose work in the 1930s

was essential for the formation of a new musical style. He Luting emphasised that Chinese folk music should become an inexhaustible source of inspiration for contemporary composers, while at the same time borrowing Western methods, including polyphonic and harmonic techniques that were characteristic of the European classical tradition.

He Lutin's views on the integration of traditional Chinese music and European musical methods are reflected in a number of his piano works, which demonstrate a harmonious blend of national melody and Western musical techniques. One of his most famous works is «A Shepherd Playing a Flute». Another important piano work by the composer is Lullaby, in which He Luting skilfully combines traditional Chinese motifs with European polyphonic techniques. Among other iconic works in the Chinese style, the composer's Three Folk Songs, The Lament, The Party, and The Bagatelle also occupy an important place. These compositions are marked by rich musical content and vivid images that combine both national elements and influences of Western classical music.

If we consider the characteristics of «Chinese-style» compositions in a broader context, we can identify a number of parameters that emphasise the national specificity and depth of China's cultural identity. These features cover both structural and expressive elements of musical art, resulting from a combination of traditional Chinese motifs and Western musical influences. One of the main characteristics of such works is the use of vocal and instrumental themes, which have their roots in both folklore and professional musical traditions of China. An important role in this context is played by the music that originated in court circles during the dynastic period of Chinese history, which is characterised by a high level of skill and emotional expressiveness.

In addition, compositions in the Chinese style often reflect the content of national artistic works, such as folk tales, epics and legends, which are an integral part of the Chinese cultural heritage. The content of these works is often embodied in musical images that reflect moral lessons, mythological stories and social values inherent in the Chinese tradition. Music becomes not only a means of emotional expression, but also an important tool for conveying deep cultural codes and symbols enshrined in the national tradition.

Specific national genres play a special role in the creation of the «Chinese style», among which are musical, theatrical and poetic forms. Musical genres, such as Peking opera and other regional dramas, are important elements of the national cultural heritage and have a profound influence on the formation of musical works that reflect their unique stylistic features.

Poetic traditions, which are closely intertwined with musical traditions, are also reflected in compositions in the Chinese style. Poetry, which is an integral part of Chinese culture, not only serves as a source of inspiration for composers, but also often becomes the basis for creating complete musical works. They create a special rhythmic and intonational structure that has its own specificity inherent in Chinese poetic forms.

In addition, important components are the principles of harmonic, intonation and rhythmic organisation, which have their own specificity in the Chinese musical tradition. For example, the harmonic system of Chinese music differs significantly from Western music, as it is based on pentatonic modes. The rhythmic organisation is also different: Chinese music is often characterised by asymmetrical rhythms that express rhythmic freedom and flexibility, which are an important part of the traditional musical style (Лі Хуасінь, 2023).

Conclusions. Thus, the differences between the concepts of «Chinese style» in the narrow and broad sense lie in different approaches to the definition and interpretation of cultural features. In a narrow sense, this term refers to the preservation of dialectal features that are expressed in specific features of regional folk art. This may include certain stylistic, linguistic or musical elements that are characteristic of specific territorial or ethnic groups. This approach emphasises locality and preservation of authenticity, which makes it possible to explore the cultural identity of individual regions of China in greater depth.

In a broader sense, the «Chinese style» becomes national in nature, where individual regional peculiarities lose their clear boundaries and creativity is united under a common national cultural context. In this case, we are dealing with the generalisation of artistic traditions that are distinguished on the basis of their nationality, without reference to a specific geographical or cultural region. This approach promotes a unified cultural code that, while taking into account the diversity of China's regions, does not focus on their separate identities.

In general, these two approaches to defining the «Chinese style» reflect two different perspectives of the national cultural heritage: preserving local specificity and combining different traditions into one national cultural paradigm.

We see **the prospects for further research** in the analysis of the formation and development of the piano school of China in the 20th–early 21st centuries.

BIBLIOGRAPHY

1. Лі Сябінь. Духові інструменти в китайській музичній творчості та виконавстві. *Студії мистецтвознавчі.* 2011. № 3(35). С. 110–115.
2. Лі Хуасінь. Специфіка ладової організації китайської музики на прикладі творчості Сюй Чанцзюн. *Мистецтвознавчі записки.* 2023. Вип. 43. С. 175–180.
3. Чжао Юе. Циклічні форми у китайській фортепіанній музиці XX – початку XXI століть: дис. … доктора філософії : 025 – Музичне мистецтво. Суми, 2023. 179 с.
4. 趙曉生。中國鋼琴的脈絡。深西：深西師範大學, 2003. 413 頁。
5. 趙曉生。鋼琴演奏之路。深新: 深西師範大學, 2005. 231頁.
6. 邊孟。中國鋼琴文化的形成與發展。北京：華夏出版社。Le，1996年，181頁。

REFERENCES

1. Li Siabin. (2011). Dukhovi instrumenty v kytaiskii muzychnii tvorchosti ta vykonavstvi. [Wind Instruments in Chinese Musical Creativity and Performance] Studii mystetstvoznavchi. – Art Studies, 3(35). 110–115. [in Ukrainian].
2. Li Khuasin. (2023). Spetsyfika ladovoi orhanizatsii kytaiskoi muzyky na prykladi tvorchosti Siui Chantsziun. [Specificity of the mode organization of Chinese music based on the example of the work of Xu Changjun] Mystetstvoznavchi zapysky. – Art history notes, 43. 175–180.
3. Chzhao Yue. (2023). Tsyklichni formy u kytaiskii fortepiannii muzytsi XX – pochatku XIXI stolit : dys. na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofii: 025 – Muzychne mystetstvo. [Cyclic forms in Chinese piano music of the 20th – early 21st centuries: dissertation for the degree of Doctor of Philosophy: 025 – Musical art.] Sumy, 179 p. [in Ukrainian].
4. Chzhao Syaoshen (2003). Zhōngguó gāngqín de màiluò. Shēn xī [The context of Chinese piano] Shēn xī shīfàn dàxué, 413 [in Chinese].
5. Chzhao Syaoshen (2005). Gāngqín yǎnzòu zhī lù. Shēn xīn [The road to piano playing] Shēn xī shīfàn dàxué, 231 [in Chinese].
6. Bian′ Men (1996). Zhōngguó gāngqín wénhuà de chǎnshēng yǔ fāzhǎn [The emergence and development of Chinese piano culture] Mínyuè, 150 [in Chinese].

УДК 378.011.3-057.87:780.614.331:005.336.5]:785
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-14

Марта ВАСИЛЕВИЧ,
orcid.org/0000-0002-2034-4228
старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) vasylevychmarta@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-СКРИПАЛІВ У КЛАСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ

У статті піднімається актуальне питання важливості дисципліни інструментального ансамблю для повноцінного відпрацювання виконавських умінь студентів-скрипалів у мистецьких вищих навчальних закладах. Звичайно, виховання студентів у класі зі спеціального музичного інструменту вимагає професійного опрацювання сольних програм та підготовки студентів до концертних виступів як солістів. Але не менш основним і важливим напрямком роботи зі студентами-скрипалями є виховання їх як учасників ансамблю у різних формах ансамблевого музикування. Одним із жанрів інструментального ансамблю уже протягом тривалого часу став ансамбль скрипалів, який виховує і вдосконалює навички ансамблевої та оркестрової форм музикування. Той виконавець, який не мав досвіду ансамблевої гри, буде багато в чому відчувати свою слабкість. У Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка студенти-скрипалі мають можливість вдосконалювати свою професійну майстерність у складі ансамблю скрипалів «Intermezzo». Сучасна мистецька культура потребує переосмислення традицій як у виконавській діяльності, так і в освітній. Репертуар при цьому стає тією ланкою, яка здатна суттєво вплинути не тільки на розвиток практичних навичок та формування виконавської компетентності, а й на створення іміджу українського музиканта, який гідно виконує музику не лише світового рівня, але й долучає до міжнародного простору українську композиторську спадщину. Практична діяльність ансамблю дає студентам виконавський і педагогічний досвід, вони ознайомлюються з різноманітними музичними жанрами та формами, опановують твори композиторів-класиків. Але особливим моментом в роботі студентського колективу є постійне опрацювання творів українських композиторів, а також безпосереднє спілкування на творчих зустрічах з багатьма авторами тих композицій, що їх учасники ансамблю готують до сценічних виступів.

Ключові слова: *інструментальний ансамбль, студенти-скрипалі, ансамблеве музикування, ансамбль скрипалів, твори українських композиторів.*

Marta VASYLEVYCH,
orcid.org/0000-0002-2034-4228
Senior Lecturer at the Department of Instrumental and Performance Skills
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) vasylevychmarta@gmail.com

FORMATION OF EXECUTIVE COMPETENCES STUDENT VIOLIN PLAYERS IN THE INSTRUMENTAL ENSEMBLE CLASS

The article addresses the crucial issue of the importance of the instrumental ensemble discipline for the comprehensive development of performance skills among violin students in higher educational institutions of the arts. Obviously, the process of training students in the class of a musical instrument as a main discipling requires professional mastery of solo programs and preparation for concert performances as soloists. However, fostering their skills as ensemble members in various forms of ensemble performance is an equally significant and essential direction in working with violin students. One of the instrumental ensemble genres, which has been prominent for a long time, is the violin ensemble. This ensemble develops and refines skills for ensemble and orchestral performance. Performers lacking experience in ensemble playing will often feel their shortcomings in many aspects. At Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University violin students have the opportunity to enhance their professional mastery within the "Intermezzo" violin ensemble. Modern artistic culture calls for rethinking traditions in both performance and education. In this process, repertoire plays a pivotal role, significantly influencing the development of practical skills and the formation of performance competence and at the same time shaping the image of the Ukrainian musician as a performer who excels in performing music of global stature while introducing Ukrainian compositional heritage at the international level. The practical activities of the ensemble provide students with both performance and pedagogical experience. They become acquainted with diverse musical genres and forms, mastering works by classical composers. A particularly significant aspect of the ensemble's work is the consistent performance of pieces by Ukrainian composers, coupled with direct creative interaction during meetings with many of the authors whose works the ensemble prepares for stage performances.

Key words: *instrumental ensemble, violinist students, ensemble performance, violin ensemble, works by Ukrainian composers.*

Постановка проблеми. Розвиток української музичної культури вимагає дуже уважного ставлення до освіти майбутніх виконавців і педагогів. Серед навчальних дисциплін вищих мистецьких закладів важливою складовою професійної підготовки молодих музикантів є гра в інструментальному ансамблі. Ансамблеве музикування передбачає виховання навичок, необхідних для подальшої практичної діяльності оркестрантів та ансамблістів. Одним із ансамблевих жанрів, який сприяє вдосконаленню виконавської майстерності скрипалів, є ансамбль скрипалів. Він увібрав у себе риси не тільки сольного, ансамблевого і оркестрового музикування, але і камерні та концертні ознаки. Поряд з іншими формами ансамблевої гри, такими, як оркестровий клас, камерний ансамбль, гра в ансамблі скрипалів дає різнобічні навички спільного виконавства, розширює світогляд, формує музичний смак, розуміння стилю, форми і змісту твору, виховує слуховий самоконтроль і виконавську відповідальність. При цьому створюється творча атмосфера, необхідна у спільній праці, вміння слухати і трактувати свою партію як частину твору, що виконується. Одночасно розвиваються і зміцнюються навички читання нот.

Аналіз досліджень. Питання важливості виховання студентів-інструменталістів в ансамблевому класі для їх подальшої професійної діяльності піднімали у своїх працях В. Апатський, К. Дрига, К. Завалко, М. Малахова, Т. Пляченко, В. Стеценко. Проте ця тема потребує доповнення і практичними напрацюваннями студентських ансамблів скрипалів.

Мета статті – аналіз специфіки роботи з ансамблем скрипалів, доведення практичної необхідності цієї дисципліни у мистецьких навчальних закладах для вдосконалення професійної майстерності студентів.

Виклад основного матеріалу. Історія скрипкового виконавства у Європі має давнє коріння. Країною, де скрипка здобула найбільш раннє визнання не тільки як сольний, але і як ансамблевий інструмент, була Італія. При цьому необхідно підкреслити, що скрипка з'явилася у музичному побуті Італії відразу як інструмент професійний, а не як широко розповсюджений в інших країнах народний. Варто згадати, що саме в Італії впровадження скрипок в оркестр стало важливим етапом у формуванні сучасного симфонічного оркестру. 1607 року Клаудіо Монтеверді у своїй опері «Орфей» замінив віоли скрипками. Видатний скрипаль і композитор Антоніо Вівальді, один із найбільш яскравих представників італійського скрипкового мистецтва XVIII століття, став не лише першотворцем сольного скрипкового концерту, але й у своєму творчому експериментаторстві пішов ще далі. Працюючи у Венеції в одній з «консерваторій» для дівчат, Вівальді об'єднує своїх учениць у невеликі ансамблі, щоб виконувати власні концерти, написані не лише для однієї, але і для двох, трьох і чотирьох скрипок у супроводі струнного оркестру.

У Франції на той час, поруч із народними, поступово формуються і професійні форми скрипкового виконавства. Для супроводу балетів, балів тут використовуються своєрідні скрипкові ансамблі. У часи Людовіка XIII, великого шанувальника музики, була створена капела, яка складалась з придворних віртуозів і мала назву «24 скрипки короля». Цей ансамбль існував півтора століття. До його складу входили не лише скрипалі, а й виконавці на всіх інструментах скрипкової родини. Виступи ансамблю були театралізованими і вражали сучасників глибиною звучання, блиском та яскравістю, ошатним зовнішнім виглядом.

Професійне ансамблеве виконавство в Україні теж має досить давні традиції. У XIII – на початку XIX століття у маєтках великих магнатів грали ансамблі, що складалися з музикантів-іноземців або спеціально підготованих кріпаків. Поступово такі жанри камерного музикування, як дуети, тріо, квартети, у яких грали викладачі музичних закладів, з'являються у великих містах України. За написання ансамблевих творів беруться такі визначні українські композитори, як Микола Лисенко, Станіслав Людкевич, Борис Лятошинський. Пізніше, як зазначає у своїй праці М. Боровик «до цього жанру звертаються Б. Лятошинський, В. Косенко, М. Скорульський, В. Костенко, В. Фемеліді, М. Коляда, П. Козицький, Д. Клебанов, В. Борисов» (Боровик, 1968: 9).

Але саме ансамблю скрипалів як жанрові інструментального ансамблю професійне спрямування надав визначний педагог-скрипаль Петро Соломонович Столярський. Відкривши власні музичні курси, він організовує зі своїми учнями унісон скрипалів, який бере участь у різноманітних концертах в дореволюційній Одесі. Свою діяльність цей унісон під керівництвом Столярського продовжив і після відкриття першої державної музичної школи в Одесі у 1933 році. Навчання юними скрипалями гри в ансамблі Петро Соломонович вважав дуже важливим для подальшого оркестрового музикування. І, звичайно, дуже важливим моментом був підбір репертуару, який основувався на кращих зразках класичної музики того часу.

Перший ансамбль скрипалів у Львівській державній консерваторії створив професор Павло Макаренко. Цей ансамбль успішно брав участь в урочистих концертах, присвячених знаменним подіям. Пізніше професор Макаренко продовжив керувати ансамблем скрипалів Київської державної консерваторії, який неодноразово брав участь в урядових концертах у палаці «Україна». У Львівській музичній школі-інтернаті ім. С. Крушельницької організовує унісон скрипалів молодий, на той час, викладач, колишній студент класу професора Вадима Стеценка Юрій Ґольда. Саме у цьому ансамблі, а пізніше, навчаючись у Київській державній консерваторії, в консерваторському унісоні мала щастя навчатися ансамблевій грі авторка цієї статті. Слід зазначити, що на початковій стадії існування ансамблів відповідного репертуару було вкрай мало, і тому на прохання Ю. Ґольди кілька творів пише для шкільного унісону Анатолій Кос-Анатольський.

У 60-х роках у Сімферопольському музичному училищі свого часу самовіддано працював на ниві скрипкового виконавства скрипаль, педагог-методист, композитор, автор багатьох творів для скрипки Павло Шольц. Він створив на базі училища ансамбль скрипалів і наповнював репертуар ансамблю також і своїми творами, серед яких і один із найяскравіших творів – Фантазія на тему, як вказано у композитора, «закарпатської народної пісні «Верховино». Пробачимо композиторові незнання на той час автора цієї пісні, бо лише зараз достеменно відомо, що написав її Михайло Вербицький до драми М. Устияновича «Верховинці». Спочатку п'єса була написана для скрипки у супроводі фортепіано, але пізніше автор здійснив переклад цього твору для ансамблю скрипалів і фортепіано, розклавши партію скрипки на три голоси, що ускладнило її гармонічну фактуру, а також додало музиці багатшого звучання і яскравого колориту. Цей твір став одним із улюблених в репертуарі багатьох ансамблів скрипалів.

Подаємо лише окремі приклади початку функціонування в Україні учнівських та студентських унісонів, Проте з розширенням мережі музичних шкіл, училищ цей інструментальний жанр стає надзвичайно популярним, а назву «унісон скрипалів» перейменували на ансамбль. Популярності сприяли його ширші, ніж у сольного виконавства, можливості: охоплення більшої кількості виконавців, яскрава динамічна і темброва палітра звучання. Відповідно потребує збагачення репертуар для ансамблю, тож багато українських композиторів пишуть саме для такого складу музикантів.

З організацією Інституту мистецтв (зараз це Факультет музичного мистецтва і хореографії) у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка в рамках викладання дисципліни «Інструментальний ансамбль», почав діяти ансамбль скрипалів «Intermezzo» як одна з дисциплін, спрямована на підвищення професійної майстерності майбутніх скрипалів-виконавців і педагогів.

Практична робота показує, що вміння грати з кількома партнерами є необхідним для музиканта-виконавця. Спільна гра відрізняється від сольної перш за все тим, що і загальний план, і деталі інтерпретації є наслідком роздумів не одного, а кількох виконавців, і реалізуються вони спільними зусиллями учасників ансамблю. В основі єдиного плану інтерпретації лежать взаєморозуміння і узгодженість. Здавалося б, узгіднення свого виконання з партнерами по ансамблю може сприйматися як обмеження виконавської свободи. Проте, це не так, бо в ансамблі музикант одразу відчуває, як зростає різноманітність фарб і міцніє сила звучання і, відповідно, враження від виконання стає набагато яскравішим. Репетиційні заняття збагачуються за допомогою нових ідей інтерпретації або підказок аргументів щодо вирішення художніх завдань, які виходять від партнерів по ансамблю. А в процесі концертного виконання необхідність підтримки партнерів пробуджують у кожного учасника ансамблю енергію та ініціативу. Тому часом найбільш повно і яскраво розкривається індивідуальність артиста не у сольному виконанні, а саме в ансамблевому.

Робота над ансамблевими творами не відрізняється від роботи над сольними. Це теж три періоди, які включають у себе: знайомство з текстом, опрацювання технічних труднощів і цілісне завершення твору, підготовка його до сценічного виступу. Існує необхідність відпрацювання кожним учасником ансамблю своєї партії у самостійних домашніх заняттях. «Після вивчення кожним учасником своєї партії починається технічна робота з налагодження синхронності, координації та узгодження голосів. Синхронність є необхідним чинником художнього контексту в ансамблевому музикуванні, вона полягає у спільному розумінні партнерами темпоритму та відчуття пульсації твору» (Василевич, 2023: 4). Відпрацьовується спільна атака звуку і завершення звучання. Особливої уваги потребує відпрацювання штрихової техніки, інтонаційної узгодженості як в унісонах так і у багатоголосних мелодіях, пошуки відповідного тембрального забарвлення, єдиної динамічної палітри, одночасно враховуючи, що

динаміка ансамблю є ширшою і багатшою від динаміки сольного виконання. Під час роботи в ансамблі інтенсивніше розвивається у скрипалів, яким більше властивий мелодичний слух, здатність сприймати звуки у їх взаємодії, чути вертикаль музичної фактури – тобто, гармонічний слух, а також поліфонічне мислення. Проте є в роботі з ансамблем моменти, які вимагають від керівника дещо більше зусиль, аніж при підготовці виконавців-солістів. Слід враховувати не тільки приблизно однаковий рівень професійної майстерності, але і психологічну сумісність ансамблістів, яких об'єднає спільна виконавська мета.

Після попереднього прочитання нового твору наступає період репетицій, коли учасники ансамблю вносять свої творчі пропозиції. На відміну від оркестрової гри, де оркестранти підкоряються волі диригента, гра в ансамблі відзначається принципами рівноправності. Але існує необхідність обрання лідером серед учасників найбільш енергійного, професійного і авторитетного музиканта, до обов'язків якого будуть входити деякі функції диригента: показ вступів чи закінчення, визначення і підтримання необхідного темпу, чи зміни його, регулювання динамічних відтінків, виконання пауз та фермат. Іноді функції такого лідера беруть на себе і інші учасники ансамблю.

Крім загальних законів ансамблевого музикування, керівник студентського інструментального ансамблю зустрічається і з певними специфічними моментами. Кількість годин, відведених на заняття ансамблем доволі обмежена. Склад учасників ансамблю періодично змінюється через те, що одні студенти завершують навчання, а нові вливаються в колектив, що зумовлює знайомство, зігрування та опрацювання партій творів студентами протягом доволі короткого часу. Також одним із нових напрямків роботи в ансамблі «Intermezzo» стало самостійне опрацювання самими ансамблістами штрихів і аплікатури в новому творі, який вивчався.

Робота в ансамблі дозволяє відпрацьовувати твори не лише різної складності, але й різноманітних жанрів та форм. Діапазон репертуару ансамблю скрипалів може бути надзвичайно широким: від зразків старовинної музики до джазу, популярних мелодій, інших видів, властивих сучасному мистецькому життю. Так, учасники ансамблю скрипалів опрацьовували твори композиторів-класиків Й.С. Баха, Й. Брамса, композиції А. П'яццоли. Цікаві аранжування джазових п'єс Дж. Ґершвіна спеціально для ансамблю зробила українська композиторка Любов Працюк. Але виклики сучасності вимагають якомога ширше ознайомлювати студентів із надбаннями вітчизняної музики. Тому основний репертуар ансамблю складають твори українських композиторів – Миколи Лисенка, Анатолія Кос-Анатольського, Віктора Косенка, Левка Ревуцького, Павла Шольца, Богдани Фільц, Жанни Колодуб, Мирослава Скорика, Володимира Шумейка, Олександра Саратського, Юрія Шевченка. Слід відзначити прекрасні перекладення для ансамблю скрипалів творів М. Лисенка, В. Косенка, зроблені професором В.К. Стеценком. З великим інтересом працювали студенти над доволі складним твором Л. Працюк «Carol Of The Bells» – перекладенням однойменного вокального твору популярного американського гурту «Pentatonix», що був створений на основі всесвітньовідомого «Щедрика» Миколи Леонтовича. Це перекладення композиторка теж зробила на прохання учасників ансамблю.

Впродовж свого існування студентський ансамбль скрипалів постійно виносить свої творчі напрацювання на концертну естраду. Це Різдвяні зустрічі «У промінні Віфлеємської зірки», присвячені 100-річчю «Щедрика» Миколи Леонтовича у Будинку вчителя, студентські бали у міській адміністрації, виступи на святкуванні Дня Республіки Фінляндія, концерти у музеях Миколи Лисенка та Віктора Косенка, участь у мистецьких проєктах «Музична вітальня в музеї», «З Києвом і для Києва», звітні концерти ансамблів кафедри інструментально-виконавської майстерності «Парад ансамблів». Творча співпраця у мистецьких проєктах та зустрічах поєднала ансамбль із видатними діячами української музичної культури. Колектив брав участь у ювілейних концертах українських композиторок Богдани Фільц та Любові Працюк, у постановці музичної казки Жанни Колодуб «Снігова королева», яку виконали студенти кафедр інструментально-виконавської майстерності та хореографії. Постійна дружба і творча співпраця єднає з ансамблем доктора філософії мистецтва Валентину Кузик. Одним із останніх спільних проєктів стала знакова зустріч в університеті, а пізніше і музеї В. Косенка, присвячена 130 річниці від дня народження Левка Ревуцького, на якій був присутній правнук композитора Тарас Ревуцький з родиною, і де ансамбль виконав «Інтермецо» композитора. Саме цей твір і надав назву ансамблю. Свої досягнення ансамбль неодноразово демонстрував на різноманітних Всеукраїнських та Міжнародних конкурсах, де ставав лавреатом Ґран Прі та перших премій. Цікаво, що завершуючи навчання в університеті, деякі випускники не полишають гру в ансамблі, ходять на репетиційні заняття та виступають в концертах.

Висновки. У підсумку зазначимо, що ансамбль скрипалів сприяє формуванню в учасників спільної відповідальності, служить джерелом додаткової сили та енергії, яка іде від партнерів. Колективна підтримка дає можливість розкритися повноцінно у творчості і є важливою у психологічному значенні, бо завжди впевненіше почуваєшся, відчуваючи під час виступу плече партнера по ансамблю. А під час репетицій та концертних виступів удосконалюється артистизм і сценічна витримка ансамблістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апатський В. М. «Основи теорії і методики духового музично-виконавського мистецтва». НМАУ ім. П.І. Чайковського. Київ: 2006. – 430 с.
2. Боровик М. Квартет імені Лисенка. Музична Україна. Київ: 1976. С. 76
3. Боровик М.К. Український камерно-інструментальний ансамбль. Музична Україна, Київ: 1968. С. 207.
4. Василевич М. О. Формування досвіду сценічної витримки виконавців-інструменталістів у системі професійної мистецької освіти. Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 14–15 квітня 2016 р. Київ: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2016. С. 508–519.
5. «Грає ансамбль скрипалів» (методично-репертуарна збірка). Упорядкування, вступ, методичні рекомендації М. Василевич. ТОВ «Центр учбової літератури». Київ: 2023. С. 116.
6. Дрига К. Ансамбль скрипалів як жанровий різновид виконавської культури URL: https://intermusic.kh.ua/vypusk39/vypusk39-312-323.pdf
7. Малахова М. О. Навчальний народно-інструментальний ансамбль – творча лабораторія фахової підготовки студентів-інструменталістів. Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX–XXI століть : зб. матеріалів та тез XV Міжнар. наук.-практ. конф. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка. 2021. С. 101–104.
8. Малахова М. О. Студентський інструментальний ансамбль: технологія командної інтерпретації художнього образу музичного твору. Освітологічний дискурс: 2019. № 3–4 (26–27). С. 100–109.
9. Пляченко Т.М. Методика роботи з музично-інструментальними колективами: навч.-метод. посібник [для студ. мистецького ф-ту пед. університету] Т.М. Пляченко; [Рекомендовано Мін. освіти і науки України]. «Імекс-ЛТД». Кіровоград: 2009. С. 232.
10. Пляченко Т. М. Професійна діяльність керівника музично-інструментального колективу. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ: 2013. С. 112.
11. Стеценко В. Методика навчання гри на скрипці. Музична Україна. Київ: 1974. Ч. І. С. 170.
12. Стеценко В. – Методика навчання гри на скрипці. Мистецтво, Київ: 1964. Ч. ІІ. С. 154.

REFERENCES

1. Apatskyi V. M. (2006) «Osnovy teorii i metodyky dukhovoho muzychno-vykonavskoho mystetstva». [Fundamentals of Theory and Methods of Wind Music and Performing Art] NMAU im. P.I. Chaikovskoho. S. 430. [in Ukrainian].
2. Borovyk M. (1976) Kvartet imeni Lysenka. [Lysenko Quartet] Muzychna Ukraina. Kyiv: S. 76. [in Ukrainian].
3. Borovyk M.K. (1968) Ukrainskyi kamerno-instrumentalnyi ansambl. [Ukrainian chamber-instrumental Ensemble] Muzychna Ukraina. Kyiv: S. 207. [in Ukrainian].
4. Vasylevych M. O. (2016) Formuvannia dosvidu stsenichnoi vytrymky vykonavtsiv-instrumentalistiv u systemi profesiinoi mystetskoi osvity. [Formation of Experience of Stage Performance of Instrumentalists in the System of professional Art Education] Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky XXI stolittia: zb. materialiv II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv. un-t imeni Borysa Hrinchenka. S. 508–519. [in Ukrainian].
5. «Hraie ansambl skrypaliv» (2023) (metodychno-repertuarna zbirka). Uporiadkuvannia, vstup, metodychni rekomendatsii M. Vasylevych. ["An Violin Ensemble plays" (methodical repertoire Collection). Arrangement, Introduction, Methodical Recommendations by M. Vasylevych] TOV «Tsentr uchbovoi literatury». Kyiv: S. 116. [in Ukrainian].
6. Dryha K. Ansambl skrypaliv yak zhanrovyi riznovyd vykonavskoi kultury. [Ensemble of Violinists as a genre Variety of Performing Culture] URL: https://intermusic.kh.ua/vypusk39/vypusk39-312-323.pdf [in Ukrainian].
7. Malakhova M. O. (2021) Navchalnyi narodno-instrumentalnyi ansambl – tvorcha laboratoriia fakhovoi pidhotovky studentiv-instrumentalistiv. [The Educational folk-instrumental Ensemble is a creative Laboratory for professional Training of Instrumentalist Students] Narodno-instrumentalne mystetstvo na zlami XX–XXI stolit: zb. materialiv ta tez XV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. DDPU im. I. Franka. Drohobych: S. 101–104. [in Ukrainian].
8. Malakhova M. O. (2019) Studentskyi instrumentalnyi ansambl: tekhnolohiia komandnoi interpretatsii khudozhnoho obrazu muzychnoho tvoru. [Student instrumental Ensemble: Technology of team Interpretation of the artistic image of a Musical Work] Osvitolohichnyi dyskurs. № 3–4 (26–27). Kyiv: S. 100–109. [in Ukrainian].
9. Pliachenko T.M. (2009) Metodyka roboty z muzychno-instrumentalnymy kolektyvamy: navch.-metod. Posibnyk [Methods of Working with Musical-Instrumental Groups: Training Method. Manual] [dlia stud. mystetskoho f-tu ped. universytetu]. «Imeks-LTD». Kirovohrad: S. 232. [in Ukrainian].
10. Pliachenko T. M. (2013) Profesiina diialnist kerivnyka muzychno-instrumentalnoho kolektyvu. [Professional Activity of the Head of the Musical-Instrumental Team] Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. Kyiv: S. 112. [in Ukrainian].
11. Stetsenko V. (1974) Metodyka navchannia hry na skryptsi. Ch. I. [Methodology of Learning to Play the Violin. P. I.] Muzychna Ukraina. Kyiv: S. 170. [in Ukrainian].
12. Stetsenko V. (1964) Metodyka navchannia hry na skryptsi. Ch. II. [Methodology of Learning to Play the Violin. P. II.] Mystetstvo. Kyiv: S. 154. [in Ukrainian].

УДК 75.038.51+77]:7.041.5:7.047(73)»197»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-15

Хунган ГАО,
orcid.org/0009-0006-9617-1307
аспірант кафедри живопису
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) gaohonggang81@outlook.com

АМЕРИКАНСЬКИЙ ФОТОРЕАЛІЗМ 1970-Х: НА МЕЖІ ЖИВОПИСУ Й ФОТОГРАФІЇ

У статті аналізуються особливості фотореалізму як художнього напряму, який виник наприкінці 1960-х років в Сполучених Штатах Америки на тлі розвитку концептуального мистецтва, поп-арту та мінімалізму. Фотореалізм базується на використанні фотографій як основи для створення живописних творів, що дозволяє досягти максимальної точності та деталізації художніх творів. Ключовими технічними аспектами цього напряму є проекція фотографій на полотно та використання аерографа.

Американські митці-фотореалісти вивчали різні аспекти соціальної культури: від зображення машин і промислових виробів (вантажівки, автомобілі, мотоцикли) до більш емоційних жанрових композицій, портретів, міських пейзажів і предметів побуту. Серед ключових тем фотореалістичного живопису 1970-х років – роздуми про місто, культуру споживання та побут людей.

Особлива увага приділена творчості Річарда Естеса – відомого представника фотореалізму. Метод художника базується на фіксації швидкоплинних моментів повсякденного життя та їх відтворенні на полотні з винятковою точністю й високим рівнем живописної майстерності. У публікації розкривається погляд митця Ральфа Гойнса на використання фотографій як інструменту для відображення реальності у всій її випадковості та багатогранності, що стало виразом мистецької рефлексії в епоху промислової й інформаційної революції. Також аналізується творчість фотореаліста Роберта Бехтла та теми його живописних творів – родинні стосунки, житлові квартали Каліфорнії та автомобілі як символи американської культури. Акцент в публікації зроблено на його участі в русі Bay Area, що протиставлявся поп-арту та абстрактному експресіонізму, а також на його майстерності деталізації, яка зберігала натуральність об'єктів. Вказано, що окрім міського пейзажу і промислових виробів, художники фотореалізму працювали в жанрі портрету. Фотореаліст Чак Клоуз використовував світлини як основу портретної композиції, масштабуючи їх за допомогою «сітки» для збереження пропорцій. Фотографія слугувала макетом, який дозволяв Клоузу відобразити застиглий момент у житті портретованої особи.

Фотореалізм ще під час його виникнення завоював широку популярність серед глядачів, його часто розглядають як форму мистецтва, що стоїть осторонь авангарду, зосередженого на експериментах із формою та концепціями. У статті визначається значення напряму в контексті сучасного мистецького дискурсу, підкреслюється його роль у збереженні реалістичних традицій в станковому живописі.

Ключові слова: *образотворче мистецтво, живопис, фотографія, фотореалізм, жанр, портрет, пейзаж.*

Honggang GAO,
orcid.org/0009-0006-9617-1307
Graduate Student at the Department of Painting
Kharkov State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) gaohonggang81@outlook.com

AMERICAN PHOTOREALISM OF THE 1970S: ON THE BORDER OF PAINTING AND PHOTOGRAPHY

The article analyzes the peculiarities of photorealism as an artistic movement that emerged in the late 1960s in the United States of America against the background of the development of conceptual art, pop art, and minimalism. Photorealism is based on the use of photographs as a basis for creating paintings, which allows to achieve maximum accuracy and detail in artworks. The key technical aspects of this trend are the projection of photographs onto canvas and the use of an airbrush.

American photorealist artists studied various aspects of social culture: from the image of machines and industrial products (trucks, cars, motorcycles) to more emotional genre compositions, portraits, cityscapes and household items. Among the key themes of photorealistic painting in the 1970s are reflections on the city, consumer culture, and people's everyday life.

Particular attention is paid to the work of Richard Estes, a well-known representative of photorealism. The artist's method is based on capturing fleeting moments of everyday life and reproducing them on canvas with exceptional

accuracy and a high level of painting skill. The publication reveals Ralph Goines' view of the use of photographs as a tool for reflecting reality in all its randomness and versatility, which became an expression of artistic reflection in the era of the industrial and information revolution. It also analyzes the work of photorealist Robert Bechtle and the themes of his paintings, such as family relationships, California residential neighborhoods, and cars as symbols of American culture. The publication focuses on his participation in the Bay Area movement, which was opposed to pop art and abstract expressionism, as well as his mastery of detail, which preserved the naturalness of objects. It is indicated that in addition to the cityscape and industrial products, Photorealist artists worked in the genre of portraiture. The photorealist Chuck Close used photographs as the basis for a portrait composition, scaling them with a "grid" to preserve proportions. The photograph served as a model that allowed Close to capture a frozen moment in the life of the portrait subject.

Photorealism gained wide popularity among viewers at the time of its emergence and is often seen as an art form that stands apart from the avant-garde, focused on experimentation with form and concepts. The article defines the significance of the movement in the context of contemporary artistic discourse, emphasizing its role in preserving realistic traditions in easel painting.

Key words: *fine art, painting, photography, photorealism, genre, portrait, landscape.*

Постановка проблеми. Сьогодні різноманітні механічно відтворені зображення, такі як фотографії, реклама, фільми, телебачення, комп'ютери та інші типи комунікаційної культури, статичні чи рухомі зображення заповнюють наш життєвий простір, складають наш поточний життєвий ландшафт і впливають на розвиток станкового живопису. Ще наприкінці 1960-х років декілька молодих художників, які працювали в Сполучених Штатах, почали створювати масштабні фотореалістичні живописні картини, які до теперішнього часу наслідуються багатьма художниками різних художних шкіл.

Мета роботи полягає в розкритті основних засад фотореалізму в американському живопису 1970-х років. Мета зумовлює наступні завдання:

– дослідити стан вивченості проблеми;

– окреслити особливості американського фотореалізму 1970-х років;

– визначити значення фотореалістичного напряму в контексті збереження реалістичних традицій в сучасному живописі.

Аналіз досліджень. Одним з вагомих досліджень фотореалізму є монографія Луїса Мейзела, на сторінках якої автор детально розглядає ключові аспекти фотореалістичного живопису: від використання фотографії як основного інструменту до технічних прийомів, таких як проектування зображення та застосування аерографа. Мейзел досліджує контекст напряму, що виник в умовах розвитку поп-арту, мінімалізму та концептуального мистецтва в Америці у 1960–1970-х роках (Meisel, 1989).

Крістін Лінді досліджує фотореалістичні тенденції у живописі та скульптурі, висвітлюючи технічні аспекти, тематичну різноманітність і філософські підходи митців фотореалізму. Лінді аналізує роботи провідних митців, соціальні й культурні контексти розвитку напряму (Lindey, 1980).

У передмові до виставки «Зображуючи Америку: фотореалізм 1970-х років» у Deutsche Guggenheim (Берлін) Маркус Буньян – австралійський художник, доктор філософії в Університеті RMIT (Мельбурн) досліджує фотомистецтво з часів його становлення (Bunyan, 2009). Дослідник називає американський фотореалістичний живопис 1970-х років потужним художнім відображенням трьох основних аспектів американської дійсності того часу – урбаністичного середовища, культури споживання та специфіки повсякденного життя.

У публікації Олени Афоніної представлено аналіз творчого методу Річарда Естеса в контексті розвою реалізму. Авторка розкриває унікальність методу митця та його внесок у розвиток сучасного мистецтва, що базується на синтезі класичних традицій і модерністських підходів (Афоніна, 2024). У статті Анастасії Барановської досліджено історичні витоки фотореалізму, а також проведено порівняльний аналіз західного та українського фотореалізму, акцентується увага на спільних рисах і відмінностях у розвитку художніх шкіл (Барановська, 2023).

Виклад основного матеріалу. Фотореалізм як художній напрям зародився наприкінці 1960-х років, і його становлення пов'язують із творчістю Річарда Естеса, Ральфа Гойнса та Чака Клоуза. Ці художники були першими, хто використав фотографії як основний інструмент для точного відтворення реальності в живопису. Для опису цього нового підходу до живопису було запропоновано декілька термінів, головні з яких – суперреалізм, гіперреалізм і фотореалізм.

Художники, визначені як фотореалісти, не створювали цілісної групи і не вважали себе частиною цього руху. Тим не менш, наприкінці 1960-х і в 1970-х роках – Роберт Бехтл, Чарльз Белл, Том Блеквелл, Чак Клоуз, Роберт Коттінгем, Дон Едді, Річард Естес, Одрі Флек, Франц Герч, Ральф Гойнс, Рон Кліманн, Річард Маклін, Малкольм Морлі, Стівен Позен, Джон Солт, Бен Шонцайт, Пол Штайгер та ін. досліджували пов'язаний

набір питань, методів і предметів, які спонукали критиків, кураторів та істориків мистецтва в своїх дослідженнях простежувати в них схожу і послідовну тенденцію фотореалізму в станковому живописі.

Термін «фотореалізм» був уперше запропонованим арт-дилером і колекціонером Луїсом Мейзелем у 1969 році. Ця назва вперше з'явилася в каталозі виставки «Двадцять два реалісти», організованої Музеєм американського мистецтва Вітні. У 1973 році колекціонер Стюарт Шпайзер визначив основні особливості напряму, а саме використання камери для зйомки сцени чи об'єкта, що пізніше механічно або напівмеханічно виконується живописними матеріалами (олійні фарби, акрил). Художник і теоретик Річард Мартін у каталозі виставки 1974 року провів межу між поп-артом і фотореалізмом (Meisel, 1989: 13). Фотореалізм, на його думку, відображав культурний контекст епохи, прагнення до технічної досконалості та нове ставлення до реальності в мистецтві, що зумовило його швидке визнання на міжнародній арені.

Художники фотореалізму досліджували вплив реклами і товарів масового виробництва на повсякденне життя. Картини Чака Клоуза (Chuck Close) чи Ральфа Гойнса (Ralph Goings) наголошують на візуальній мові споживчої культури, передаючи дух часу через пейзажні або натюрмортні композиції. Однією з ключових тем стало вивчення повсякденного життя в Америці, представленого через звичні сцени та об'єкти, які фотореалісти перетворювали на символи культурної ідентичності. Живописні роботи, створені в період 1967–1982 років, втілюють одночасно ностальгію за простотою повсякденності та аналіз швидкоплинності моментів сучасності.

Більшість художників-фотореалістів віддають перевагу не людським фігурам і природним пейзажам, а індустріальним міським пейзажам і тонко виготовленим, блискучим сучасним промисловим виробам, оскільки вони є частиною життя мегаполісів.

Художній метод Річарда Естеса (Richard Estes, 1932 р.н.), одного з провідних американських художників-фотореалістів, ґрунтується на нерозривному зв'язку між фотографією та живописом. Фотореалістичний живопис, який він створив, неможливо уявити без використання фотознімків як основного інструменту для фіксації натурних вражень. Художник в своїх творах максимально точно передає деталі, які представлені в динаміці навколишнього світу (рис. 1–2). Якби він намагався створити свої картини з натурних замальовок, його роботи втратили б ту ясність і точність, за які вони так цінуються. Зміна освітлення, рух об'єктів, та їх відображень, погодні умови та найменше зміщення точок огляду, що заважає митцям при написанні живописних творів з натури, ускладнило б митцю втілення художніх образів.

Фотографія дозволяє Естесу немов «заморозити» момент у часі, фіксуючи кожну деталь мотиву. Завдяки цьому методу він зосереджувався на відтворених складних відображеннях у скляних вітринах, текстурах будівель, грі світла та тіней на них. Твори Естеса втілюють ілюзію глибокого занурення в реальність, підкреслюючи деталі, яке людське око часто не здатне помітити миттєво (Meisel, 1989: 14). Таким чином, метод Естеса полягає у фіксації ефемерних моментів життя, перенесення їх на полотно з майстерною точністю і високим живописним професіоналізмом. Це дозволяє йому створювати картини, які залишаються не просто зображеннями реальності,

Рис. 1. Річард Естес. Supreme Hardware. 101,6x168,3. Полотно, олія, акрил. 1974. Музей мистецтв Хай, дар Вірджинії Керролл Кроуфорд

Рис. 2. Річард Естес. Телефонні будки. 122x175,3. Полотно, акрил. 1967. Національний музей Тіссена – Борнеміси, Мадрид

але й художньою рефлексією на багатогранність буденності.

Зображення машин та інших промислових виробів в роботах Ральфа Гойнса (Ralph Goings, 1928–2016) стали символами, що відображають естетичні смаки західної культури 1960–1970-х років. Художник був зачарований відблисками металевих структур мотоциклів та хромованих частин вантажівок (рис. 3–4). Лише шляхом ретельного повторення ефектів кольорової фотографії можна було задовольнити естетичні вимоги та творчі бажання автора. Ральф Гойнс писав: «Мої картини про світло, про те, як речі виглядають у своєму оточенні. Форма, колір і простір залежать від примхи реальності, їх відкриття та організація є завданням художника-реаліста» (Lindey, 1980: 21). На думку митця, еквівалентні зображення реальних об'єктів стали живописним продуктом в промислову інформаційну еру. «Одна з вагомих речей, яка важлива при застосуванні фотографій – отримання можливості побачити реальність у всій її незграбності та випадковості», – вважав митець (Lindey, 1980: 21).

Роберт Бехтл (Robert Bechtle, 1932–2020), один із провідних американських фотореалістів, свої картини називав портретами «сутності американського досвіду» (邵亦杨, 2021: 161). Його творчість була глибоко вкорінена в реальність повсякденного життя, зокрема в пейзажі та сцени, які він добре знав (рис. 5). Основними сюжетами його робіт стали родинні стосунки, житлові квартали Каліфорнії та, зокрема, автомобілі – символи

Рис. 3. Ральф Гойнс. Повітряний потік. 1970. Полотно, акрил. 152x214. Музей сучасного мистецтва Kunst Stiftung Ludwig Wien, Leihgabe der Peter und Irene Ludwig Stiftung

Рис. 4. Ральф Гойнс. Dicks Union General. 1971. Полотно, олія. Музей сучасного мистецтва (MoMA), Музей Метрополітен

Рис. 5. Роберт Бехтл. Foster's Freeze, Escalon. 1975. Музей мистецтв Тусона

американської культури, до яких Бехтл ставився з великою повагою. З 1960-х років Бехтл був активним членом художнього руху Bay Area, що виник у Каліфорнії як противник східного поп-арту та абстрактного експресіонізму. Його роботи вирізнялися увагою до втілення деталей, ретельним опрацюванням кожного елемента композиції. Техніка роботи з фарбою дозволяла йому досягти високої точності у зображенні, зберігаючи при цьому відчуття безпосередності та натуральності.

Найбільш відомим у портретному жанрі фотореалістичного напряму є Чак Клоуз (Chuck Close, 1940–2021). У 1962 році він отримав ступінь бакалавра в Університеті Вашингтона в Сіетлі (США), а потім вступив до Єльського університету, де отримав ступінь магістра в 1964 році. Після Єльського університету він деякий час жив у Європі. Повернувшись до Сполучених Штатів, він працював викладачем мистецтва в Массачусетському університеті. Його роботи вперше були виставлені в Музеї сучасного мистецтва в Нью-Йорку на початку 1973 року (邵亦杨, 2021: 162).

У своїх портретах Чак Клоуз збільшував фотографічні знімки у величезну станкову картину. Він відбирав надзвичайно точні та чіткі світлини, що допомагали йому розглянути і передати фактуру шкіри обличчя персонажів. За словами митця, він використовував фотографії як інструмент для організації композиції. Він збільшував світлини за допомогою пера та лінійки використовуючи «сітку». Фотографія, таким чином, стала макетом з олівцевою версією «сітки», яку він переносив на полотно або папір, зберігаючи його пропорційність. Серед основних якостей такого методу митець вважав, що фотографія обличчя представляє застиглий момент у житті певної людини (Close, 2012: 28).

Автопортрети Чака Клоуза є одним із найяскравіших прикладів фотореалістичного мистецтва, що зосереджується на деталізації та відображенні самого процесу створення образу. В одній з найвідоміших робіт зображено самого художника – високого, скуйовдженого чоловіка з цигаркою у роті (рис. 6). Подібною репрезентацією художник порушує традиційну концепцію автопортрету, що традиційно ідеалізує образ митця-інтелектуала (邵亦杨, 2021: 162).

Завдяки величезним розмірам зображення, чорно-білий автопортрет із відстані здається надзвичайно реалістичним, ніби це фотографія. Однак, з близької відстані, поверхня зображення виглядає розмитою, набуваючи рис абстрактного живопису. Це поєднання реалістичності та абстракції є характерною рисою творчості Чака Клоуза. У своїх роботах він не просто зображує об'єкти чи людей, а досліджує саму природу бачення і сприйняття, кидаючи виклик традиційним уявленням про мистецтво та реалістичність.

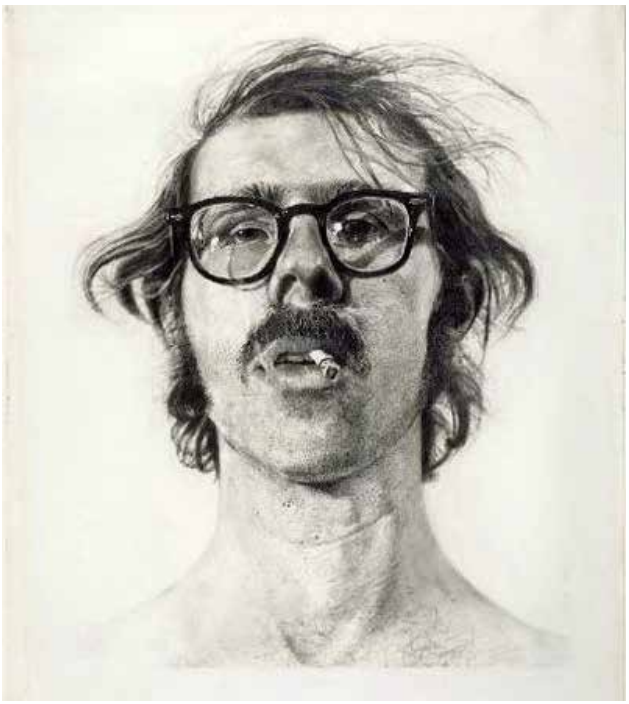

Рис. 6. Чак Клоуз. Автопортрет. 1963. Полотно, змішана техніка. 263x213. Приватна колекція

Рис. 7. Чак Клоуз. Леслі. 1973. Папір, акварель. 184,3x144,8. Приватна колекція

Рис. 8. Чак Клоуз. Джон. 1971–1972. Полотно, акрил, 254х228,6. Галерея Вільденштайн, Нью-Йорк

Рис. 9. Чак Клоуз. Лінда. 1976. Полотно, змішана техніка. 274,3х213,4. Pace Museum of Art

Однією з визначальних особливостей фотореалістичного напряму стало відновлення важливості традиційного творчого процесу. Як і деякі представники поп-арту, фотореалісти звернули увагу на точне відтворення реальності, відмовляючись від спонтанності та імпровізації, що домінували в абстрактному експресіонізмі. Ця тенденція відобразила повернення до академічного мистецтва, де технічна майстерність визначала художню цінність живописних творів.

Американський фотореалізм 1970-х років зробив значний вплив на сучасний реалістичний живопис, змінивши підходи до живописної техніки і матеріалів, вибору сюжетів і синтезу різних мистецтв. Основна ідея фотореалізації полягала у прагненні до абсолютної точності та фіксації миттєвостей, які часто залишаються непоміченими людьми в звичайному житті. Роботи таких художників, як Річард Естес, Роберт Бехтл і Чак Клоуз наочно продемонстрували, що звичайні мотиви і об'єкти можуть бути втілені цікаво і концептуально. Впровадження методів, що спираються на фотографію, дозволило художникам досягти небаченого рівня деталізації та текстурної реалістичності.

Висновки. Візуальний поворот, що охопив культуру XX століття, докорінно змінив способи сприйняття та створення художніх образів, похитнувши традиційні засади станкового живопису, які формувалися протягом тисячоліть. З появою та розвитком фотографії живопис втратив свою монополію на відображення реальності, а художники почали шукати нові підходи до відображення дійсності і соціальних зрушень доби.

Митці фотореалізму з ретельною деталізацією зображували об'єкти, місця та людей, які визначали повсякденне життя Америки. Вони прагнули досягти високого ступеня об'єктивності та точності у виконанні робіт, намагаючись підсилити ефект «фотографічності зображень» за рахунок незвичної ракурсності, підвищеної контрастності, світлоносності, декоративності, відходячи від механічно створених світлин, які заміняли натуру. Віддаючи перевагу певній умовній ілюзорності зображень з камери, а не тому, як бачить око, вони підкреслили складність взаємозв'язку між репродукцією та натурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афоніна О. Творчий метод художника-фотореаліста Річарда Естеса в контексті синтезу художніх традицій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 73. Т. 1. С. 50–54.

2. Барановська А. С. Естетика фотореалізму 70-х: вплив на сучасні мистецькі практики. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2023. № 5. С. 6–12.

3. Ген Чжижун. Фотореалізм у сучасному китайському живописі: жіночий портрет. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті : зб. наук. пр. Харків : ХДАДМ, 2018. № 6. С. 47–55.
4. Приймак О. Історія виникнення гіперреалізму: Основні принципи формування художнього напрямку. *Архітектура та мистецтвознавство*. 2021. С. 32–35.
5. Bunyan Marcus. Exhibition: «Picturing America: Photorealism in the 1970s' at Deutsche Guggenheim, Berlin». 2.04.2009. https://artblart.com/tag/ralph-goings-airstream/.
6. Close Chuck. Chuck Close: Face Book. New York: Harry N. Abrams, 2012. 64 p.
7. Lindey C. Superrealist Painting and Sculpture. New York: Morrow, 1980. 160 p.
8. Meisel L.K. Photorealism. New York : Abradale Press, 1989. 448 p.
9. Meisel L.K., Donovan M. Photorealism Since 1980. New York: Harry N. Abrams, 1993. 368 p.
10. 邵亦杨20世纪现当代艺术史．上海：上海人民美术出版社, 2021. 页. 161–162.
11. 张敢．外国美术史简编．北京．高等教育出版社, 2018年. 454页.

REFERENCES

1. Afonina O. (2024). Tvorchyi metod khudozhnyka-fotorealista Richarda Estesa v konteksti syntezu khudozhnikh tradyts. [The creative method of photorealist artist Richard Estes in the context of the synthesis of artistic traditions] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. – Current issues in the humanities, 73, 1. 50–54. [in Ukrainian].
2. Baranovska A. S. (2023). Estetyka fotorealizmu 70-kh: vplyv na suchasni mystetski praktyky. [The aesthetics of photorealism of the 70s: influence on modern artistic practices]. Ukrainskyi mystetstvoznavchyi dyskurs. – Ukrainian art history discourse, 5. 6–12. [in Ukrainian].
3. Hen Chzhyzhun (2018). Fotorealizm u suchasnomu kytaiskomu zhyvopysi: zhinochyi portret. [Photorealism in contemporary Chinese painting: female portrait]. Tradytsii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti : zb. nauk. pr. Kharkiv: KhDADM. – Traditions and innovations in higher architectural and artistic education: collection of scientific works. Kharkiv: KhDADM, 6. 47–55. [in Ukrainian].
4. Pryimak O. (2021). Istoriia vynyknennia hiperrealizmu: Osnovni pryntsypy formuvannia khudozhnoho napriamku. [The history of the emergence of hyperrealism: The main principles of the formation of the artistic direction]. Arkhitektura ta mystetstvoznavstvo. – Architecture and art history. 32–35. [in Ukrainian].
5. Bunyan Marcus (2009). Exhibition: «Picturing America: Photorealism in the 1970s' at Deutsche Guggenheim, Berlin». https://artblart.com/tag/ralph-goings-airstream/.
6. Close C. (2012). Chuck Close: Face Book. New York: Harry N. Abrams. 64 [in English].
7. Lindey C. (1980). Superrealist Painting and Sculpture. New York: Morrow. 160
8. Meisel L.K. (1989). Photorealism. New York: Abradale Press, 448
9. Meisel L.K., Donovan M. (1993). Photorealism Since 1980. New York: Harry N. Abrams. 368.
10. 邵亦杨 (2021). [History of modernism and contemporary art of the 20th century]. 上海人民美术出版社. 161–162. [in Chinese].
11. 张敢 (2018). [History of Foreign Art]. 高等教育出版社. 454. [in Chinese].

УДК 78.071.1:783.3
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-16

Вікторія ГІГОЛАЄВА-ЮРЧЕНКО,
orcid.org/0000-0001-8137-487X
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри хорового диригування та академічного співу
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) gigolaeva-vika@ukr.net

Олена СМИРНА,
orcid.org/0000-0002-1069-7281
викладач кафедри хорового диригування та академічного співу
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) smirnaya974@gmail.com

Лариса ДАВИДОВИЧ,
orcid.org/0000-0003-3232-7588
викладач кафедри хорового диригування та академічного співу
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) loradavydovych@ukr.net

СПІВ *A CAPPELLA* ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВОКАЛІСТІВ АКАДЕМІЧНОГО ЖАНРУ

Спів a cappella є невід'ємною частиною професійної підготовки співаків у вищих навчальних закладах, що відіграє ключову роль у розвитку їхніх технічних навичок, музичного мислення та художньої виразності. Відсутність супроводу ставить високі вимоги до самоконтролю майбутніх співаків, координації дихання, артикуляції та тембру, що сприяє розвитку їх професійної самостійності.

У статті досліджується багатогранне значення співу a cappella з точки зору розвитку музичного слуху, вдосконалення інтонаційної точності, постановки дихання, ансамблевих навичок, репертуарної обізнаності та вміння передавати емоційний зміст музичних творів без супроводу.

Як важливий елемент професійної підготовки університетських здобувачів, спів a cappella забезпечує глибше розуміння гармонії та поліфонії, сприяє розвитку стійкої вокальної техніки, що базується на природному тембрі голосу.

Завдяки вдосконаленню внутрішнього слуху, відпрацюванню техніки співу та збагаченню художнього виконавського арсеналу, спів a cappella сприяє досягненню високих професійних стандартів виконавства.

Академічний спів без супроводу допомагає студентам опановувати складні музичні твори, розвивати музичну пам'ять, аналітичне мислення та інтерпретаційні навички. Певний підхід покращує здатність до інтонаційної ясності в складних гармонічних контекстах, що важливо для майбутніх спеціалістів.

Спів a cappella також сприяє гармонійному розвитку стійких ансамблевих навичок, необхідних для виконання в хорах та камерних коллективах. Така форма інтепретації розширює репертуар студентів, що знайомить їх з вокально-стилістичною спадщиною різних епох і культур.

У статті проаналізовано педагогічні, методичні та практичні аспекти цієї форми співу та її вплив на розвиток технічних, музичних, художніх та виразових навичок виконавців. Підкреслено важливість систематичного використання вокалу без супроводу в навчальному процесі. Особливу увагу приділено методичним аспектам, зокрема інтонації, розвитку дихання та репертуарним вправам, адаптованим до різних етапів навчання студентів.

Запропоновані рекомендації та методики, що можуть стати основою для подальших досліджень у сфері розвитку індивідуальної вокальної майстерності та збереження голосового здоров'я; описані практичні підходи для навчальних програм музичних навчальних закладів з метою підвищення ефективності університетського викладання вокалу.

Ключові слова: *акапельний спів, професійна підготовка вокалістів, академічний жанр, вокальна педагогіка, інтонаційна точність, музичне мислення, художня виразність, самоконтроль співака, постановка дихання, розвиток музичного слуху, університетське викладання вокалу, репертуарні вправи, голосове здоров'я, техніка співу, ансамблеві навички.*

Viktoriya GIGOLAYEVA-YURCHENKO,
orcid.org/0000-0001-8137-487X
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Choral Conducting and Academic Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) gigolaeva-vika@ukr.net

Olena SMYRNA,
orcid.org/0000-0002-1069-7281
Lecturer at the Department of Choral Conducting and Academic Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) smirnaya974@gmail.com

Larisa DAVIDOVYCH,
orcid.org/0000-0003-3232-7588
Lecturer at the Department of Choral Conducting and Academic Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) loradavydovych@ukr.net

A CAPPELLA SINGING AS A FUNDAMENTAL COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING FOR VOCALISTS IN THE ACADEMIC GENRE

A cappella singing is an integral part of the professional training of singers in higher education institutions, playing a key role in developing their technical skills, musical thinking, and artistic expression. The absence of accompaniment places high demands on singers' self-control, coordination of breathing, articulation, and timbre, which fosters their professional independence.

This article explores the multifaceted significance of a cappella singing in terms of developing musical hearing, improving intonational accuracy, mastering breath control, ensemble skills, repertoire awareness, and the ability to convey the emotional content of musical works without accompaniment.

As an important element of university-level professional training, a cappella singing provides a deeper understanding of harmony and polyphony and promotes the development of a stable vocal technique grounded in the natural timbre of the voice. Through enhancing inner hearing, refining singing techniques, and enriching artistic and performance resources, a cappella singing helps achieve high professional performance standards.

Academic singing without accompaniment aids students in mastering complex musical works, developing musical memory, analytical thinking, and interpretive skills. This approach cultivates the ability to achieve intonational clarity within complex harmonic contexts, a critical skill for future professionals.

A cappella singing also contributes to the development of strong ensemble skills necessary for singing in choirs and chamber ensembles. This form of singing expands students' repertoires, introduces them to the vocal heritage of various styles, eras, and cultures, and fosters the harmonious growth of performers.

The article analyzes the pedagogical, methodological, and practical aspects of this form of singing and its impact on the development of performers' technical, musical, artistic, and expressive skills. The importance of systematically incorporating a cappella singing into the educational process is emphasized. Particular attention is given to methodological aspects such as intonation, breath control, and repertoire exercises tailored to different stages of student learning.

Recommendations and methods are proposed that could serve as a foundation for further research in the field of individual vocal mastery and voice health preservation. Practical approaches for music education programs are described to enhance the effectiveness of university-level vocal instruction.

Key words: *a cappella singing, professional training of vocalists, academic genre, vocal pedagogy, intonational accuracy, musical thinking, artistic expression, singer's self-control, breath control, development of musical hearing, university vocal teaching, repertoire exercises, vocal health, singing technique, ensemble skills.*

Постановка проблеми. Сучасна система вокального навчання орієнтована на розвиток високопрофесійних виконавських навичок. Спів *a cappella* є одним з найскладніших, але найефективніших способів розвитку вокальної техніки та музичного мислення.

Виконання без музичного супроводу вимагає високого рівня володіння інтонацією, диханням та голосом, що сприяє загальному розвитку співаків. Однак у навчальному процесі цій формі співу часто приділяється недостатньо уваги через її складність та необхідність індивідуального підходу.

Відсутність акомпанементу вимагає від вокалістів максимальної інтонаційної точності, контролю дихання та внутрішнього слуху. Це ускладнює процес навчання, оскільки кожна помилка стає більш помітною, а її виправлення вимагає

значних зусиль як з боку викладача, так і з боку студента.

Існує також проблема методичного забезпечення: більшість педагогічних програм недостатньо враховують специфіку роботи з акапельним репертуаром. Це підтверджують Д. В. Виноградча та О. Ю. Грицюк, говорячи про те, що акапельний спів вимагає не лише технічної, а й психологічної підготовки, адже учні повинні самостійно створювати повноцінне музичне звучання (Виноградча, Грицюк, 2019: 81).

Крім того, у сучасній педагогіці часто відсутні чіткі критерії оцінювання акапельного співу, що може негативно впливати на якість вокальної підготовки. Іншим аспектом є те, що не всі викладачі мають достатній досвід викладання цього виду співу, оскільки він вимагає ґрунтовного розуміння акустичних особливостей голосу та його взаємодії з простором. О. Г. Стахевич зазначає, що акапельний спів не тільки формує виконавські навички, а й розвиває музичне мислення та вміння самостійно працювати над вокальною технікою (Стахевич, 2002: 56).

Ще однією актуальною проблемою є недостатня увага до впливу акапельного виконання на розвиток ансамблевих навичок. Спів без супроводу передбачає високий ступінь взаємодії між виконавцями – це розвиває вміння злагоджено працювати в хорових та камерних ансамблях.

У працях видатних педагогів-вокалістів (В. Антонюк, О. Стахевича, М. Микиша, Х. Михайлюка, Ю. Юцкевича та інш.), акапельний спів зазначається як ключовий фактор розвитку емоційної виразності та стилістичної грамотності виконавців. У цьому контексті важливо розробити системну методику викладання акапельного співу, яка б враховувала як технічний, так і художній аспекти навчання. Вирішення цих проблем дозволить значно підвищити якість навчального процесу та сприятиме вихованню гармонійно розвинених виконавців академічного жанру.

Аналіз досліджень та публікацій. Спів *a cappella,* як ефективний засіб розвитку професійної майстерності співаків, здавна привертає увагу дослідників. У сучасній вокальній педагогіці це питання набуває особливого значення у зв'язку зі зростаючою потребою в універсальній підготовці співаків, здатних виконувати твори різних епох, стилів та жанрів. Аналіз представлених у статті наукових джерел дає змогу визначити основні напрями дослідження акапельного стилю виконання.

Праця Т. О. Ланіної присвячена розвитку внутрішнього слуху, як важливого компонента співу без супроводу. На думку вченої, спів *a cappella* розвиває гармонійне мислення та слухову чутливість, що допомагає співакам зберігати інтонаційну точність навіть у складних поліфонічних творах. При цьому авторка предкреслює важливість ролі внутрішнього слуху у вирішенні проблем із координацією вокально-технічних навичок, таких як дихання, артикуляція та робота з тембром.

О. Ланіна зосереджує увагу на ансамблевих аспектах акапельного співу, підкреслюючи важливість цього прийому для розвитку комбінованих навичок камерних та хорових колективів. Також вона зазначає, що спів без супроводу вимагає від співаків повної взаємопартнерської чутливості, що є основою професійної ансамблевої роботи (Ланіна, 2017).

О. Г. Стахевич вказує на ключову роль цього виду співу в розвитку професійного співацького мислення. Він підкреслює, що спів *a cappella* сприяє розвитку інтегративного підходу до постановки голосу, де гармонійно поєднуються технічні та емоційні аспекти. Вчений зазначає, що відсутність супроводу дозволяє вокалісту зосередитися на чистоті інтонації, розвитку звукового балансу та артикуляційної чіткості (Стахевич, 2002).

Д. В. Виноградча та О. Ю. Грицюк наголошують, що систематичне виконання акапельних творів формує внутрішнє музичне мислення та розвиває слухову пам'ять. Вчені додають, що спів без супроводу розвиває не тільки технічні навички, а й здатність творчо інтерпретувати музичні тексти. У їх дослідженні підкреслюється важливість акапельного співу для розвитку більш глибокого розуміння музичної структури творів (Виноградча, Грицюк, 2019).

А. М. Грінченко розглядає значення акапельного співу для підготовки до сольних виступів, роблячи головний акцент на стабільності інтонаційного мислення. Вона зазначає, що робота без супроводу допомагає співакам зосередитися на мікроінтонації, яка є ключовою в академічному жанрі. На думку авторки, систематична практика співу *a cappella* дозволяє студентам розвинути чутливість до найтонших нюансів голосу (Грінченко, 2014).

У дослідженні Ж. М. Закрасняної та І. В. Мельниченко описано педагогічні підходи до роботи з акапельним репертуаром. Вчені звертають увагу на важливість поступового ускладнення завдань для забезпечення стабільності техніки співу. Вони рекомендують починати з простих вокальних та народних пісень і поступово переходити до більш складних поліфонічних творів, що сприяє розширенню арсеналу виконавця (Закрасняна, Мельниченко, 2018).

Крім того, А. І. Бондаренко та В. Д. Шульгіна підкреслюють важливість акапельного співу в розвитку резонансної техніки. Вони зазначають, що робота без супроводу вимагає від студентів чіткого контролю над усіма резонаторами, що має вирішальне значення для розвитку якісного академічного тембру (Бондаренко, Шульгіна, 2011).

Таким чином, акапельний спів є предметом уваги багатьох дослідників. Представлений аналіз літературних джерел свідчить про його багатогранність у професійній підготовці співаків. Однак, незважаючи на численні дослідження, методика систематичного застосування цього виду співу в навчальному процесі залишається недостатньо розробленою та відкриває перспективу для подальших наукових і практичних розробок.

Мета статті – визначити роль співу *a cappella* як невід'ємної складової професійної підготовки співаків у вищих навчальних закладах та систематизувати запропоновані науково-обґрунтовані підходи до його викладання.

Виклад основного матеріалу. Спів *a cappella* є важливим елементом вокальної підготовки, що значно сприяє вдосконаленню музичного слуху, точності інтонування, правильного дихання та художньої виразності. Відсутність інструментального супроводу стимулює вокалістів зосередитися на деталях голосової постановки, забезпечуючи незалежність від акомпанементу. Як зазначає О. Г. Стахевич, «акапельний спів створює умови, за яких музикант повністю контролює звукове середовище, що забезпечує глибоке й усвідомлене опрацювання твору» (Стахевич, 2002: 45).

Особливість співу *a cappella* полягає в підвищених вимогах до самоконтролю та точності звуковедення. Відсутність гармонічної підтримки інструментів зобов'язує вокаліста підтримувати стабільність висоти звуку, що досягається через постійне порівняння власного голосу з внутрішньою уявною еталонною висотою.

Систематична практика співу *a cappella* значно розвиває внутрішній слух і вдосконалює здатність точно інтонувати, сприяє формуванню музичної інтуїції, покращує слухову пам'ять та стимулює розвиток гармонійного мислення.

Виконання акапельного репертуару значно підвищує чутливість до найтонших нюансів звуковисотності. А. М. Грінченко наголошує, що регулярна практика інтонаційних вправ без супроводу формує внутрішній слух, який є основою для академічного виконання [А. М. Грінченко, с. 67]. Наприклад, виконання гам або інтервалів *a cappella* сприяє підвищенню точності звуковедення й розвитку гармонічного мислення, а також допомагає зміцнити навички самоконтролю – свідомо працювати над мікроінтонуванням, що важливо для стилістичної точності в академічному співі.

Розвиток дихання під час виконання акапельного співу допомагає студентам оволодіти принципами раціонального та ефективного використання повітря. Відсутність акомпанементу дозволяє чітко виявляти та усувати помилки у фразуванні, сприяючи більш усвідомленій роботі з опорою дихання. Як зазначають А. І. Бондаренко та В. Д. Шульгіна, «акапельний спів вимагає ідеальної взаємодії між диханням і звукоутворенням, що робить його унікальним інструментом для тренування» (Бондаренко, Шульгіна, 2011: 88).

Особливу складність у такому співі становлять довгі музичні фрази, особливо виконувані в повільному темпі, які потребують точного і оптимального розподілу дихання. Для підготовки до цього під час навчання застосовуються спеціальні дихальні вправи, такі як контрольовані повільні вдихи і видихи, що забезпечують рівномірний потік повітря. Ці вправи допомагають зміцнити голосовий апарат, покращують контроль звукового потоку та дозволяють вокалістам навчитися виконувати довгі музичні пасажі без втрати висоти чи якості звучання.

Спів *a cappella* вимагає від майбутніх виконавців здатності передавати емоційний зміст твору виключно за допомогою голосу, без підтримки оркестрового супроводу. Відсутність інструментального підґрунтя спонукає вокалістів шукати внутрішні ресурси для вираження емоційної суті музичного матеріалу, що сприяє розвитку індивідуального виконавського стилю та глибшій художній інтерпретації. Так, акапельний спів стимулює емоційний інтелект виконавця, створюючи умови для встановлення сильного зв'язку з аудиторією (Закрасняна, Мельниченко, 2018: 80).

На нашу думку, методика викладання співу *a cappella* по-перше повинна бути спрямована на поступове вдосконалення вокально-технічних навичок та передбачати систематичну роботу з різними аспектами інтерпретації без супровіду, включаючи:

1. Виконання вокалізів для налаштування голосового апарату;

2. Інтонаційні вправи для зміцнення внутрішнього слуху у сольному та ансамблевому виконанні;.

3. Робота з репертуаром різних жанрів (духовна, класична музика, народні пісні).

Розігрів голосу за допомогою вокалізів шляхом використання простих мелодичних елементів,

таких як гами, арпеджіо чи короткі музичні фрази, сприяє поступовому робочому налаштуванню голосового апарату та ефективно зміцнює його звукову стійкість. А поетапне ускладнення вокалізів дозволяє здобувачам послідовно відточити технічні навички, працюючи з різними регістрами свого голосу та забезпечуючи плавний і гармонійний перехід між ними.

Інтонаційні вправи, спрямовані на відпрацювання нотних послідовностей як у межах певної тональності, так і поза нею, допомагають розвити вміння та навчитися контролювати точність звуковедення навіть у складних інтонаційних ситуаціях. Особливе значення при цьому має виконання інтервалів та тризвуків у різних тональностях, що сприяє підвищенню слухової гнучкості та вдосконаленню музичного сприйняття.

Групові та сольні вправи зі співу a cappella, що також є цінними як у сольному виконанні, так і в ансамблі, необхідні для розвитку єдиного колективного тембру, інтонаційної злагодженості та відчуття рівноваги. Виконання поліфонічних творів сприяє узгодженній взаємодії між співаками в ансамблі, що покращує загальну гармонію звучання.

Робота з репертуаром обумовлює виконання творів різних жанрів a cappella, від народної до духовної й класичної музики, що сприяє здобуттю різнопланового інтерпретаційного досвіду. Репертуар слід підбирати індивідуальним чином, відповідно до технічного рівня кожного окремого здобувача, поступово підвищуючи складність. Особливу увагу необхідно приділити опрацюванню текстового змісту творів, що дозволить встановити емоційний зв'язок із публікою та надати виконанню більшої глибини.

Висновки. Підсумуючи сказане – спів *a cappella* є унікальним і надзвичайно важливим компонентом професійної підготовки вокалістів академічного жанру. Його вплив охоплює всі основні аспекти вокальної майстерності, що робить цей вид співу незамінним у процесі формування висококваліфікованих виконавців. Аналіз проведених досліджень дозволяє виділити кілька ключових аспектів його значення:

Практика акапельного співу сприяє значному вдосконаленню внутрішнього слуху, що є основою для академічного виконання. Вокалісти вчаться зберігати точність інтонації без інструментального супроводу, що підвищує їхню стійкість до помилок і розвиває гармонійне мислення. Виконання складних музичних фраз *a cappella* дозволяє відточувати навички мікроінтонування, що має вирішальне значення для стилістичної достовірності виконання.

Акапельний спів вимагає високої координації між диханням і звукоутворенням. Робота без акомпанементу допомагає вокалістам глибше усвідомити принципи економного та ефективного використання повітряного потоку. Це дозволяє уникати перевантажень голосового апарату та забезпечує стабільність звукового потоку навіть у довгих музичних фразах. Особливо важливою є робота над контрольованими вдихами та видихами, які формують правильну опору дихання та сприяють створенню рівного, якісного звучання.

Спів *a cappella* стимулює вокалістів до передання емоційного змісту твору виключно через голос, що сприяє розвитку індивідуального виконавського стилю. Відсутність акомпанементу дозволяє зосередитися на деталях інтерпретації, створюючи глибокий емоційний зв'язок із аудиторією. Це формує у співаків здатність до тонкої художньої інтерпретації, що є вирішальним для академічного жанру.

Включення акапельного співу у навчальні програми є ефективним методом вдосконалення професійної підготовки студентів, що дозволить систематично розвивати як технічні, так і художні аспекти виконавської майстерності. А етапність у роботі з репертуаром *a cappella* сприятиме поступовому освоєнню різних технічних і стилістичних завдань, забезпечуючи комплексний підхід до навчання.

Подальші дослідження в цій сфері допоможуть сформувати адаптивні методики навчання, які враховуватимуть індивідуальні фізіологічні особливості здобувачів, їхній рівень підготовки та художні уподобання; та сприятимуть розробці спеціалізованих вправ для розвитку інтонаційної точності, дихальної підтримки та художньої виразності в умовах a cappella.

Таким чином, акапельний спів є незамінним інструментом у професійній підготовці вокалістів академічного жанру. Його регулярна практика сприяє досягненню високого рівня виконавської майстерності, розвиваючи ключові вокальні навички та художню індивідуальність. Впровадження акапельного співу в освітній процес не лише формує технічно-досконалих виконавців, а й підготовлює конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно працювати у сфері академічного вокалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. Постановка голосу: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вища школа, 2000. – 68 с.
2. Бондаренко А. І., Шульгіна В. Д. Музична інформатика: навч. посіб. К.:НАКККІМ, 2011. 190 с. ISBN 978-966-452-068-0.
3. Виноградча Д. В., & Грицюк О. Ю. Методичні особливості навчання академічному вокалу. Імідж сучасного педагога, 2019. (2(185). С. 80–83. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-2(185)-80-83.
4. Грінченко А. М. Музично-виконавський самоконтроль вчителя музики як психолого-педагогічна проблема. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти. – 2014. Вип. 16(1). – С. 155–159. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2014_16%281%29__36
5. Закрасняна Ж. М, Мельниченко І.В. Методи розвитку виконавської виразності співака спеціальності «академічний вокал». Імідж сучасного педагога, 2018. 2, С. 78–81.
6. Кузьмічова В. А. Конспект лекцій до практичних занять з курсу «Методика викладання дисциплін кваліфікації (вокал)» для магістрів денної та заочної форми навчання вищих педагогічних навчальних закладів). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. 35 с.
7. Ланіна Т. О. Теоретичні основи вокального ансамблевого виконавства. Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі. 2017. № 2. С. 46 – 50. http://nbuv.gov.ua/UJRN/maed_2017_2_9.
8. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва. Київ: Музична Україна, 1971. – 78 с.
9. Михайлюк Х. Формування навиків самоконтролю як необхідна умова розвитку співочого голосу. Вокальне мистецтво: Історія. 19 Сучасність. Перспективи: збірник статей / ред.-упор. Г. Карась. – ІваноФранківськ: Фоліант, 2015. – С. 178–182.
10. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Ч. 1: Природно-наукові теорії сольного співу. Курс лекцій. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – 92 с.
11. Юцевич Ю. Теорія та методика формування та розвитку співацького голосу. К.: ІЗМН, 1998. – 160 с.

REFERENCES

1. Antoniuk V. (2000). Postanovka holosu: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. [Voice production: a study guide for students of higher educational institutions]. K.: Vyshcha shkola. K.: Higher School, 68. [in Ukrainian].
2. Bondarenko A. I., Shulhina V. D. (2011) Muzychna informatyka [Musical informatics] Navch. posib. K.:NAKKKIM. Education manual K.: NAKKKIM. 190. [in Ukrainian].
3. Vynohradcha D. V., & Hrytsiuk O. Yu. (2019) Metodychni osoblyvosti navchannia akademichnomu vokalu. [Methodological features of academic vocal training]. Imidzh suchasnoho pedahoha. The image of a modern teacher, (2(185). 80–83. [in Ukrainian].
4. Hrinchenko A. M. (2014) Muzychno-vykonavskyi samokontrol vchytelia muzyky yak psykholoho-pedahohichna problema. [Musical performance self-control of a music teacher as a psychological and pedagogical problem] Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 14 : Teoriia i metodyka mystetskoi osvity. 16(1). 155–159. [in Ukrainian].
5. Zakrasniana Zh. M, Melnychenko I.V. (2018). Metody rozvytku vykonavskoi vyraznosti spivaka spetsialnosti «akademichnyi vokal». [Methods of developing performance expressiveness of a singer specializing in «academic vocals»]. Imidzh suchasnoho pedahoha. The image of a modern teacher, 2, 78–81. [in Ukrainian].
6. Kuzmichova V. A. (2020). Konspekt lektsii do praktychnykh zaniat z kursu «Metodyka vykladannia dystsyplin kvalifikatsii (vokal)» dlia mahistriv dennoi ta zaochnoi formy navchannia vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv). [Synopsis of lectures for practical classes from the course «Methodology of teaching qualification disciplines (vocal)» for full-time and part-time masters of higher pedagogical educational institutions)]. Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody. Kharkiv: KhNPU named after H. WITH. Skovorody. 35. [in Ukrainian].
7. Lanina T. O. (2017). Teoretychni osnovy vokalnoho ansamblevoho vykonavstva. [Theoretical foundations of vocal ensemble performance]. Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi. Musical art in educational discourse. № 2. 46–50. [in Ukrainian].
8. Mykysha M. (1971). Praktychni osnovy vokalnoho mystetstva. [Practical foundations of vocal art]. Kyiv: Muzychna Ukraina. Kyiv: Musical Ukraine. 78.
9. Mykhailiuk Kh. (2015). Formuvannia navykiv samokontroliu yak neobkhidna umova rozvytku spivochoho holosu. [Formation of self-control skills as a necessary condition for the development of a singing voice]. Vokalne mystetstvo: Istoriia. 19 Suchasnist. Perspektyvy: zbirnyk statei / red.-upor. H. Karas. – Ivano-Frankivsk: Foliant. 178–182. [in Ukrainian].
10. Stakhevych O. H. (2002). Osnovy vokalnoi pedahohiky. [Basics of vocal pedagogy]. Ch. 1: Pryrodno-naukovi teorii solnoho spivu. Kurs lektsii. SumDPU im. A. S. Makarenka, 92. [in Ukrainian].
11. Iutsevych Yu. (1998). Teoriia ta metodyka formuvannia ta rozvytku spivatskoho holosu [Theory and methodology of forming and developing the singing voice]. K.: IZMN. K.: IZMN. 160. [in Ukrainian].

УДК 78.07
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-17

Вадим ГОРБАЛЬ,
orcid.org/0000-0002-0631-2617
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музичного мистецтва
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) vadikdj86@gmail.com

Ярослав ГОРБАЛЬ,
orcid.org/0000-0003-2983-4482
заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри музичного мистецтва
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) yaroslavgorbal@gmail.com

ВАГОМІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО РЕПЕРТУАРУ У ПРОФЕСІЙНОМУ ФОРМУВАННІ ВІЙСЬКОВОГО ДИРИГЕНТА

У статті вивчено проблему формування навчального репертуару диригентів військового оркестру. Порушене питання є актуальним у зв'язку з функціонуванням фахових навчальних підрозділів у спеціалізованих закладах освіти, де здійснюється підготовка майбутніх військових диригентів. Прикладом може бути Національна академія сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного, де функціонує кафедра музичного мистецтва. Військові оркестри Збройних сил України мають особливий склад та репертуар, що впливає на організацію навчального процесу майбутніх диригентів, зокрема, на вибір творів для навчальних програм з фаху «диригування» та «оркестровий клас».

Наша мета – виявити специфічні особливості навчального репертуару майбутніх диригентів військових оркестрів, акцентувати увагу на основних проблемних питаннях.

Під час навчання майбутні військові диригенти керують духовими оркестрами, тому всі музичні твори, які беруться в роботу, мають бути перекладеними на склад духового оркестру. Основу репертуару утворює західноєвропейська оркестрова музика класико-романтичного періоду, передусім симфонії та оперні увертюри, яким притаманні глибокий зміст, привабливі образи, чітка форма, яскрава музична мова. Класична музика доповнюється творами українських композиторів, що мають надзвичайно широке жанрове розмаїття і яскраво виражені національні прояви. Своєрідним доповненням до цих двох основних складових стають нові композиції нашого часу – саунд-треки до кінофільмів, естрадні пісні, твори, що народилися під час російсько-української війни тощо. Такі твори потребують додаткового аранжування, укладання партитури для духового оркестру і фортепіанного клавіру. Правильний вибір репертуару для диригування може посилити ефективність загального навчального процесу і сприятиме різносторонньому розвитку курсантів через свою просвітницьку місію.

Ключові слова: *військовий оркестр, духовий оркестр, військовий диригент, фаховий вишкіл музикантів, духові та ударні інструменти, концертне виконавство, військові ритуали.*

Vadym HORBAL,
orcid.org/0000-0002-0631-2617
PhD in Musical Art,
Associate Professor at the Department of Musical Arts
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
(Lviv, Ukraine) vadikdj86@gmail.com

Yaroslav HORBAL,
orcid.org/0000-0003-2983-4482
Honored Artist of Ukraine,
Professor at the Department of Musical Arts
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
(Lviv, Ukraine) yaroslavgorbal@gmail.com

THE SIGNIFICANCE OF THE EDUCATIONAL REPERTOIRE IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A MILITARY CONDUCTOR

This article explores the issue of forming the training repertoire for military band conductors. The topic is particularly relevant due to the operation of specialized educational institutions that train future military conductors. A prime example is the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, which houses the Department of Musical Arts. Military bands of the Armed Forces of Ukraine have a unique instrumentation and repertoire, which directly influences the organization of the educational process for future conductors, particularly in the selection of works for the curricula of the «Conducting» and «Orchestral Class» courses.

Our goal of this article is to identify the specific characteristics of the training repertoire for future military band conductors and highlight key challenges in this field.

During their studies, future military conductors lead wind bands, meaning all musical works used in training must be arranged for wind band instrumentation. The core of the repertoire consists of Western European orchestral music from the Classical and Romantic periods, particularly symphonies and opera overtures, which are characterized by profound content, expressive imagery, clear structure, and a vivid musical language. This classical repertoire is complemented by works of Ukrainian composers, which feature an exceptionally diverse range of genres and distinct national characteristics. An additional component to these two main categories includes modern compositions such as film soundtracks, pop songs, and works emerging from the Russo-Ukrainian war. These compositions require additional arrangement, including orchestration for wind band and the creation of a piano reduction. Selecting the appropriate repertoire for conducting can enhance the overall effectiveness of the educational process and contribute to the comprehensive development of cadets by fulfilling an educational and cultural mission.

Key words: *military band, wind band, military conductor, professional training of musicians, wind and percussion instruments, concert performance, military rituals.*

Постановка проблеми. Диригентська діяльність є однією з найскладніших серед музично-виконавських професій. Її структура багатокомпонентна, а прояви багатогранні. До диригента ставляться найвищі професійні вимоги, диригентська діяльність викликає найбільш суперечливі судження. У зв'язку з цим актуальними є питання підготовки диригентів на етапі навчання, підвищення фахового рівня педагогічної майстерності. Все зазначене має безпосереднє відношення до підготовки *військових диригентів*.

Військова музика має непересічну роль у вихованні воїнів Збройних Сил України, формуванні їхнього світогляду, карбуванні морально-етичних якостей, національно-історичних основ поведінки тощо. У сучасних культурологічних дослідженнях рис української ментальності наголошується на особливому значенні кордоцентричності, емоційної чуттєвості, музикальності, пісенності як основних якостях національного характеру та української душі. Підкреслюється, що традиційно «музика в українському соціокультурному контексті слугувала каталізатором життєвих процесів, вивільняла енергію народу і спрямовувала її в творче русло» (Мазур Л. 1994: 49). Музика має непересічне значення у вихованні армійської молоді. Звукове армійське середовище включає військово-ритуальну, пісенно-стройову, класичну, естрадну, народну та аматорську (самодіяльну) музику, і практично в кожному з цих напрямків беруть участь військові оркестри. Тому підготовка військового диригента є одним з важливих напрямків сучасної музичної освіти та педагогіки.

Серед численних питань, пов'язаних з організацією навчального процесу для диригентів військового оркестру, гостро постає проблема формування навчального репертуару. Зазначене питання є **актуальним** у зв'язку з функціонуванням фахових навчальних підрозділів у спеціалізованих закладах освіти, де здійснюється підготовка майбутніх військових диригентів. Прикладом може бути Національна академія сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного, де функціонує кафедра музичного мистецтва. Військові оркестри Збройних Сил України мають особливий склад та репертуар, що впливає на організацію навчального процесу майбутніх диригентів, зокрема, на вибір творів для навчальних програм з фаху «диригування» та «оркестровий клас».

Аналіз досліджень. Проблема репертуару в наукових дослідженнях, присвячених навчанню диригентів військових оркестрів, практично не порушувалася. Так, у статтях Ірини Мартинової йдеться про концертну діяльність професійних військових оркестрів як мистецьких колективів, які у своїй роботі поєднують інструментально-виконавський універсалізм та фаховий військовий вишкіл (Мартинова, 2024). У навчальному посібнику «Служба військового диригента в строю» (Хованець, Ребендяга, Горман, 2014) йдеться про загальні положення підготовки майбутніх диригентів військових оркестрів. У статті Я. Горбаля у контексті соціальних функцій музикування військових оркестрів Галичини у першій половині XX століття описано основи їхньої репертуарної політики (Горбаль, 2019). У статті О. Бадалова, де

йдеться про життєтворчість військових диригентів Чернігівщини, проблема навчального репертуару теж не висвітлюється (Бадалов, 2021).

Мета статті – виявити специфічні особливості навчального репертуару майбутніх диригентів військових оркестрів, акцентувати увагу на основних проблемних питаннях його вибору та адаптації під склад та виконавські можливості військового оркестру.

Виклад основного матеріалу. Вибір навчального репертуару майбутніх військових диригентів має бути зумовлений специфікою військово-музичної освіти, яка надається у вищих музичних навчальних закладах України, з урахуванням навчально-програмних вимог військових диригентів та військових музикантів, які отримують спеціалізовану професійну підготовку на кафедрі музичного мистецтва Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Правильний вибір репертуару для диригування може посилити ефективність загального навчального процесу і сприятиме різносторонньому розвитку курсантів через свою просвітницьку місію.

Навчальний репертуар майбутніх військових диригентів мають складати три великі групи творів.

1. Основу репертуару утворює західноєвропейська оркестрова музика класично-романтичного періоду, передусім симфонії та оперні увертюри, яким притаманні глибокий зміст, привабливі образи, чітка форма, яскрава музична мова.

2. Твори українських композиторів, що мають надзвичайно широке жанрове розмаїття і яскраво виражені національні прояви.

3. Твори останнього століття – саунд-треки до кінофільмів, естрадні пісні, твори, що народилися під час російсько-української війни тощо.

Всі музичні твори, які беруться в роботу, мають бути перекладеними на склад духового оркестру, оскільки він є базовим для військових оркестрів. У склад такого тиру оркестру входять духові та ударні інструменти. Стосовно третьої групи, яку складають популярні композиції нашого часу зауважимо, що такі твори потребують додаткового аранжування, укладання партитури для духового оркестру і фортепіанного клавіру.

Переходячи до характеристики творів *першої групи*, зупинимось на змісті кількох спеціальних навчально-методичних видань, підготовлених для викладачів і курсантів музичної кафедри Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Вони містять перекладення на духовий оркестр симфоній та оперних увертюр композиторів класико-романтичного періоду (Горбаль & Горбаль, 2022: 170). Це увертюра до опери «Альцеста» німецького композитора доби бароко і раннього класицизму Крістофа Віллібальда Глюка, симфонічна увертюра «Егмонт» видатного німецького класика Людвіга ван Бетховена, увертюри до опер «Сорока-злодійка» і «Танкред» італійського композитора-романтика Дж. Россіні, увертюри до опер «Набукко» і «Сила долі» італійського композитора-романтика Дж. Верді, (Горбаль & Горбаль, 2024: 75) «Незакінчена симфонія» німецького композитора-романтика Франца Шуберта, симфонія № 9 «З Нового світу» чеського композитора-романтика Антоніна Дворжака,

Видання партитур супроводжується текстовими анотаціями, які допомагають курсантам (студентам) дістати уявлення про твори, якими вони будуть диригувати. Наведемо кілька зразків.

Крістоф Віллібальд Глюк (1714–1787) – видатний німецький оперний композитор XVIII століття та оперний реформатор, представник музичного класицизму. Опера «Альцеста» (1767) стала другою реформаторською оперою Глюка. У передмові до неї композитор зазначив основні положення свої оперної реформи й зокрема вказав на те, що оперна увертюра має бути пов'язана з оперною дією і в загальних рисах відображати її характер. Враховуючи, що опера написана за трагедією Еврипіда, увертюра відображає трагічний характер оперної дії. Вона є одночастинною і написана у поширеній в той час старовинній сонатній формі, що складається з двох розділів, які співвідносяться між собою за принципом повторності музичного матеріалу зі зворотнім тональним планом. Щоб підкреслити тісніший зв'язок із оперною дією, Глюк написав тонально розімкнену увертюру, яка безпосередньо переростає в першу сцену, і назвав її інтрадою. Увертюра написана в тональності *d-moll,* яка в класичній музиці є трагічною тональністю (це основна тональність опери «Дон Жуан» і Реквієму В.А. Моцарта). Вона не має вступу і відкривається темою головної партії. Практично протягом усієї увертюри витримується завданий у головній партії Темп *Lento,* надаючи розвитку особливої внутрішньої експресії. Тема головної партії складається з двох контрастних інтонаційних елементів – загрозливого низхідного тризвукового руху із синкопованим ритмом та мотивів *lamento,* які асоціюються з образом страждаючої Альцести і з яких виростає тема побічної партії (в експозиції вона звучить в тональності домінанти, a-moll). В кінці експозиції вільний варіант теми побічної партії вплітається у сповнену героїчного піднесення заключну партію *(C-dur).* Другий розділ старовинної сонатної

форми починається проведенням теми головної партії у тональності домінанти *(a-moll)*. Тут відбувається повторення матеріалу експозиції зі зворотнім тональним планом (ГП – *a-moll*, ПП – *d-moll*, ЗП – *F-dur*).

Джоакіно Россіні (1792–1868) – видатний італійський оперний композитор доби романтизму, один з реформаторів оперного жанру. Період інтенсивної творчості Россіні тривав усього близько двадцяти років. За цей час він створив майже сорок опер, багато з яких у короткий час були поставлені у провідних театрах Європи і принесли авторові неймовірний успіх та всесвітню славу. Особливо яскраво талант Россіні розкрився в області комічної опери-буфа («Севільський цирульник», 1816), але і в серйозному жанрі композитор сягнув неперевершеної досконалості й глибини («Семіраміда», 1823; «Вільгельм Тель», 1829). Реалістичність життєвих замальовок, влучність у зображенні характерів, стрімкість дії, мелодійне багатство й блискуча дотепність забезпечили операм Россіні величезну популярність.

Увертюра до опери «Сорока-злодійка» (1817) свого часу мала назву «увертюри з барабанами», тому що вона відкривалася ефектним маршем за участі двох військових барабанів. Цей марш мав ту саму функцію, що й початкові сигнальні акорди у старовинних увертюрах, які призивали до спокою та уваги до оперної вистави. Увертюра написана у сонатній формі і є розлогою музичною композицією, у якій репрезентовано типові для творчої манери Россіні риси – від загальної безтурботності і яскравої мелодійності до полум'яних *crescendo* та блиску оркестрових барв. Урочиста, блискуче оркестрована маршова тема вступу емоційно контрастує темам головної та побічної партій сонатного *Allegro*. У музиці увертюри наявні моменти театралізації, які проявляються у розлогості музичної форми, постійних динамічних контрастах та яскравих емоційних спалахах, підкреслених засобами оркестровки.

Увертюра до опери «Танкред» (1813), музичний матеріал якої Россіні взяв зі своєї опери «Пробний камінь» (1812), пронизана героїчними інтонаціями, які вказують на героїко-патріотичний зміст опери, а також на зв'язок її сюжету із високими літературними жанрами трагедії і поеми. Увертюра написана у формі сонатного *Allegro* із повільним вступом.

Джузеппе Верді (1813–1901) – видатний італійський оперний композитор XIX століття, автор всесвітньо відомих оперних шедеврів («Травіата», «Риголетто», «Аіда», «Отелло», «Фальстаф» та ін.). Опера «Набукко» (1842) була написана на біблійний сюжет і стала першою оперою Верді, що зазнала успіху під час постановки, зробивши ім'я композитора відомим в усій Італії. Цьому посприяли героїко-патріотичний сюжет із великою кількістю масових сцен і тема боротьби поневоленого народу за свою незалежність, надзвичайно актуальна для тогочасної Італії, а також геніальна музика композитора, якому вдалося створити справжній оперний шедевр. Увертюра до опери безпосередньо відображає сутність конфлікту і хід оперної дії. В ній використовуються ключові музичні теми опери, зокрема тема знаменитого хору «Va, pensiero» про бажання поневолених юдеїв повернути свою батьківщину і здобути свій дім (цей хор став неофіційним гімном Італії). Увертюра побудована на контрастних протиставленнях теми вітчизни та її поневолювачів. Музична мова увертюри є мовою війни й боротьби, з перших тактів в ній панує дух Старого Заповіту в аспекті войовничості, крові та Божого покарання, надзвичайно правдиво й точно відображеного композитором. Форма увертюри є контрастно-складовою, вона заснована на вільному слідуванні контрастних розділів.

Увертюра до опери «Сила долі» (1862) є популярним оркестровим твором, що часто звучить у концертних залах. Увертюра написана у сонатній формі з великою розробкою і скороченою репризою. Головна партія увертюри пов'язана із образом долі і має схвильовано-драматичний характер. Це акорди мідних духових, що символізують силу долі, та власно драматичний мотив долі, якій далі постійно звучатиме в опері. Побічна партія переключає на ліричну сферу. Тут викладаються ліричні теми, які далі з'являтимуться у вокальних партіях головних героїв (наприклад, мотив розкаяння Альваро опери, мотив милосердя, що звучатиме в партії Леонори, та ін.). Практично всі теми одразу після викладення підлягають драматизації. В увертюрі також наявні суто театральні ефекти – раптове зіставлення контрастного музичного матеріалу, драматичні обриви, побудови стрімкого емоційного нагнітання, звучання теми в апофеозі та ін.

Другу групу складають твори українських композиторів. У виданнях вони представлені перекладеннями хорових концертів Дмитра Бортнянського, (Горбаль & Горбаль, 2022: 127) увертюрами до опер «Тарас Бульба» Миколи Лисенка, (Горбаль & Горбаль, 2022: 198), «Зарево» Анатолія Кос-Анатольського, (Горбаль & Горбаль, 2022: 269), кантати «Хустина» Левка Ревуцького, твору «Українські візерунки» Василя Попадюка, «Українського триптиху» Євгена Філіпова, «Вене-

ціанського карнавалу» Б. Женіна та ін. (Горбаль & Горбаль, 2020: 127).

Видання партитур теж супроводжується текстовими анотаціями. Наведемо фрагменти текстів з видання перекладів духовних концертів Дмитра Бортнянського.

Дмитро Степанович Бортнянський (1751–1925) – видатний український композитор, один з представників музичного класицизму, автор великої кількості духовних творів для хору a cappella, передусім хорових концертів, які здобули неймовірну популярність ще за життя композитора і неодноразово видавалися, починаючи від 1817–1818 років. Найвідомішою є збірка «35 духовних концертів для мішаного хору без супроводу», яка беззаперечно входить у число найвидатніших творчих здобутків української духовної музики доби класицизму. Концерти, що складають зміст цієї збірки, написані переважно на тексти псалмів і мають циклічну структуру. Частини слідують за принципом контрастного зіставлення темпів, динаміки та фактури. Перевага надається туттійному викладу, який відтіняється більш прозорим звучанням ансамблевих складів. На завершенні циклу у багатьох концертах виникає поліфонічний фінал, у якому утверджується головна ідея усього твору.

У виданні публікується зроблене нами перекладення для духового оркестру вибраних концертів Д. Бортнянського зі збірки «35 духовних концертів для мішаного хору без супроводу». Поява такого перекладення зумовлена двома причинами: по-перше, це потреба урізноманітнення репертуару духового оркестру творами української музичної класики, по-друге – ювілей Д. Бортнянського, якому 2021 року виповнюється 270 років від дня народження.

Концерт № 1 «Воспойте Господеви песнь нову» (пс. 26) є весільним, його музика відрізняється святково-урочистим характером. З-поміж частин чотиричастинного циклу із головною тональністю *B-dur* контрастно виділяється третя частина *(Andante, d-moll).* Фінал є неполіфонічним.

Концерт № 6 «Слава во вишних Богу» (на текст різдвяної стихири) написано до свята Різдва Христова. Чотиричастинний цикл має точну репризу: у фіналі концерту майже буквально повторені святково-славословні музика і текст першої частини *(G-dur).* Контраст у святковий настрій привносять обидві середні частини, у яких виникають і поглиблюються мотиви суму і страждання. Третя частина є поліфонічною і являє собою фугато (тональність *e-moll*).

Концерт № 15 «Прииидите воспоим, людие» (текст пасхальної стихири), написано до свята Великодня. Тричастинний цикл утворено за принципом «щвидко – повільно – швидко»: святково-урочистій, по-справжньому великодній музиці крайніх частин *(D-dur)* різко контрастує стримано-скорботне *Adagio (h-moll),* у тексті якого пригадується розп'яття і хресні страждання. На початку фіналу виникає фугато.

Концерт № 20 «На Тя, Господи, уповах» (пс. 70, вибрані рядки) відрізняється драматичним змістом, якій долається ближче до кінця твору. Чотиричастинний цикл розпочинається не туттійним звучанням хору, а повільним *Adagio (B-dur)* із почерговим вступом солістів, стримане звучання якого готує появу II частини – драматичного, емоційно відкритого *Allegretto (g-moll).* У III частині *Largetto (Es-dur)* музика знову немов застигає у неквапливому русі і протяглих нотах. Світлий, майже не затьмарений емоційний стан різко обривається драматичними репліками хорового *tutti,* які випереджають появу поліфонічного фіналу. Чітка, впевнена хода і життєстверджуючий характер розгорнутої фінальної фуги *(B-dur, Allegro Moderato)* вказують на перемогу сил добра і світла.

Концерт № 22 «Господь просвещение мое» написано на вибрані рядки псалма 26. Чотиричастинний цикл відрізняться компактністю, а співвідношення частин – класичною врівноваженістю. Концерт починається дуетом сопрано і альта *(B-dur, Moderato),* а хор підключається пізніше, щоб повторити заспівану солістами тему. Дві наступні частини також засновано на поєднанні сольно-ансамблевого і туттійного звучання, їхньою виразною ознакою стають переходи в мінорні тональності. Розвиток спрямовано до рухливого фіналу *(B-dur),* який не є поліфонічним, однак у його музичній тканині важливе значення здобувають імітації у парах голосів.

Концерт № 23 «Блаженни людие» написано на вибрані рядки псалма 88. Тричастинний цикл організовано за принципом поступового прискорення темпів, однак різких темпових контрастів тут немає. Контраст виникає на жанровому рівні, оскільки у тематизмі другої частини наявні ознаки менуету. Важливе значення у частинах концерту надається сольно-ансамблевим побудовам. Концерт починається дуетом жіночих голосів *(B-dur, Andante),* який продовжує чоловічий дует і тільки надалі підхоплює хор. За таким самим принципом організовано початковий розділ другої частини *(Es-dur, Largetto).* У фіналі *(B-dur, Allegro Moderato),* який є неполіфонічним, зіставляються чоловічі і жіночі партії хору.

Концерт № 24 «Возведох очи мои» (пс. 120) за будовою циклу і темповими співвідношен-

нями нагадує концерт № 23, однак відрізняється від яскраво вираженим драматичним характером, чому сприяє основна тональність *(a-moll).* У тричастинному циклі від частини до частини відбувається прискорення темпів, унаслідок чого вони яскраво контрастують між собою за образно-емоційним змістом. Розвиток спрямовано від стриманого сольно-ансамблевого Adagio, яке нагадує початок концерту «Не отвержи мене во время старости» Максима Березовського, через ансамблеві побудови другої частин *(Andante moderato, C-dur),* у яких відчувається менуетна хода, до драматичної фінальної фуги *(Allegro maestoso, a-moll),* у якій неначе прориває ся уся енергія, накопичена у попередніх частинах.

Концерт № 29 «Восхвалю имя Бога моего с песнею» написано на вибрані рядки двох псалмів (пс. 68 і 116). У чотиричастинному циклі розвиток спрямовано від повільної сольно-ансамблевої першої частини *(Andante moderato, D-dur)* до величної, хвалебної фінальної фуги *(Andante, D-dur).* Важливе виразове та формотворче значення у частинах концерту здобувають розспіви та імітації.

Надзвичайно широко у репертуарних виданнях представлені *твори третьої* групи. Це «Фантазія на музику до кінофільму Гладіатор» Ганса Цімера, «Панорама оркестру» Гері Джеймса, «Гора Драконів» Стівена Райнеке, «Богемська рапсодія» Фреді Мерк'юрі, «Flight of Valor» Джеймса Свірінгена, (Горбаль & Горбаль, 2021: 145) збірник пісень Володимира Івасюка, збірник пісень з репертуару Квітки Цісик та ін. (Горбаль & Горбаль, 2024: 226). Вони є найцікавішими для майбутніх диригентів унаслідок своєї приналежності до масової культури. Водночас, завдання курсанта-диригента ускладнено, оскільки йому додатково потрібно опанувати навички акомпанементу. Усі твори подані в аранжуванні та перекладенні на духовий оркестр з солістами.

В одному з випусків репертуарних збірників опубліковано партитури для духового оркестру творів спеціальних військовий церемоніалів. Це Державний гімн України Михайла Вербицького, пісня січових стрільців «Ой, у лузі червона калина» Степана Чарнецького, «Марш Радецького» Йоганна Штрауса, «Емблема Єдності» Дж. Річардса, «Зустрічний марш» Ярослава Горбаля та ін. (Горбаль & Горбаль, 2020: 57). Диригування цими творами має завершувати фаховий вишкіл музикантів, які готуються стати професійними військовими диригентами.

Висновки. Тож значимість навчального репертуару майбутнього диригента військових оркестрів є величезною і багатогранною. Вона проявляється у виховній, просвітницькій і концертно-виконавській діяльності. Правильно підібраний репертуар впливає на весь навчально-виховний процес, на його базі відбувається накопичення практичних диригентських навичок, музично-теоретичних знань і розуміння творчо-виконавських підходів до роботи з військовим оркестром. Твори, що включаються у репертуарні програми, характеризуються високим ідейно-художнім рівнем, широким тематичним діапазоном, жанрово-стильовим розмаїттям і мають відповідати виконавським можливостям і рівню підготовки майбутніх диригентів. Твори навчального репертуару курсанти можуть виконувати з військовими оркестрами у майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадалов О. Життєтворчість військових диригентів у контексті формування музичного простору Чернігівщини. *Музикознавча думка Дніпропетровщини.* 2021. Вип. 20 (1). С. 189–201.

2. Горбаль В., Горбаль Я. Концерти Дмитра Бортнянського в перекладі на духовий оркестр: збірник концертних творів [Ноти]. Львів – Дрогобич: Посвіт, 2022. 127 с.

3. Горбаль В., Горбаль Я. Репертуарний збірник для духового оркестру [Ноти]. Львів – Дрогобич: Посвіт, 2020. 103 с.

4. Горбаль В., Горбаль Я. Репертуарний збірник концертних творів [Ноти]. Львів: НАСВ, 2021. 159 с.

5. Горбаль Я., Горбаль В. А. Дворжак. Симфонія №9 «З Нового світу» (IV ч.), Ф. Шуберт. «Незакінчена симфонія» (I ч.) в перекладі на духовий оркестр: навч.-метод. посіб. Львів – Дрогобич: Посвіт, 2024. 79 с.

6. Горбаль Я., Горбаль В. Збірник пісень Володимира Івасюка в перекладі на духовий оркестр: навч.-метод. посіб. [Ноти]. Львів – Дрогобич: Посвіт, 2024. 226 с.

7. Горбаль Я., Горбаль В. Репертуарний збірник музичних творів українських композиторів для солістів-інструменталістів та вокалістів з духовим оркестром [Ноти]. Львів – Дрогобич: Посвіт, 2020. Вип. 2. 142 с.

8. Горбаль Я., Горбаль В. Увертюри до опер у перекладі на духовий оркестр: навч.-метод. посіб. [Ноти]. Львів: НАСВ, 2022. Вип. 5. 291 с.

9. Горбаль Я. Соціальні функції музикування військових оркестрів Галичини першої половини XX століття. *Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя.* 2019. Вип. 11. С. 27–33.

10. Мартинова І. Концертна діяльність військових оркестрів як явище культури. *Культурологічний альманах.* 2024. № 3. С. 322–328.

11. Мазур Л. Апологія музики. *Український освітній журнал.* 1994. № 2. С. 49.

12. Хованець, М., Ребендяга, В., Горман, О. Служба військового диригента в строю: навч.-метод. посіб. Львів: АСВ, 2014. 196 с.

REFERENCES

1. Badalov, O. (2021). *Zhyttietvorchist viiskovykh dyrygentiv u konteksti formuvannia muzychnoho prostoru Chernihivshchyny* [The creative life of military conductors in the context of the formation of the musical space of Chernihiv region]. *Muzykoznavcha dumka Dnipropetrovshchyny.* Vol. 20 (1), Pp. 189–201. [in Ukrainian].

2. Horbal, V., Horbal, Ya. (2022). *Kontserty Dmytra Bortnianskoho v perekladi na dukhovyi orkestr* [Concerts by Dmytro Bortnianskyi arranged for wind orchestra]: *zbirnyk kontsertnykh tvoriv [Noty].* Lviv – Drohobych: Posvit. 127 s. [in Ukrainian].

3. Horbal, V., Horbal, Ya. (2020). *Repertuarnyi zbirnyk dlia dukhovoho orkestra [Noty]* [Repertoire collection for wind orchestra]. Lviv – Drohobych: Posvit. 103 s. [in Ukrainian].

4. Horbal, V., Horbal, Ya. (2021). *Repertuarnyi zbirnyk kontsertnykh tvoriv [Noty]* [Repertoire collection of concert works]. Lviv: NASV. 159 s. [in Ukrainian].

5. Horbal, Ya., Horbal, V. (2024). *A. Dvorzhak. Symfoniia № 9 «Z Novoho svitu» (IV ch.), F. Shubert. «Nezakinchena symfoniia» (I ch.) v perekladi na dukhovyi orkestr* [A. Dvořák. Symphony № 9 «From the New World» (Part IV), F. Schubert. «Unfinished Symphony» (Part I) in arranged for wind orchestra]: navch.-metod. posib. Lviv – Drohobych: Posvit. 79 s. [in Ukrainian].

6. Horbal, Ya., Horbal, V. (2024). *Zbirnyk pisen Volodymyra Ivasiuka v perekladi na dukhovyi orkestr* [Collection of Volodymyr Ivasyuk songs arranged for wind orchestra]: *navch.-metod. posib. [Noty].* Lviv – Drohobych: Posvit. 226 s. [in Ukrainian].

7. Horbal, Ya., Horbal, V. (2020). *Repertuarnyi zbirnyk muzychnykh tvoriv ukrainskykh kompozytoriv dlia solistiv-instrumentalistiv ta vokalistiv z dukhovym orkestrom [Noty]* [Repertoire collection of ukrainian composers musical works for solo instrumentalists and vocalists with wind orchestra]. Lviv – Drohobych: Posvit. Vyp. 2. 142 s. [in Ukrainian].

8. Horbal, Ya., Horbal, V. (2022). *Uvertiury do oper u perekladi na dukhovyi orkestr* [Overtures to operas arranged for wind orchestra]: *navch.-metod. posib. [Noty].* Lviv: NASV. Vyp. 5. 291 s. [in Ukrainian].

9. Horbal, Ya. (2019). *Sotsialni funktsii muzykuvannia viiskovykh orkestriv Halychyny pershoi polovyny XX stolittia* [Social functions of music making in military orchestras of Galicia in the first half of the 20th century]. *Istoriia stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dukhovoi muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy ta zarubizhzhia.* Vol. 11. Pp. 27–33. [in Ukrainian].

10. Martynova, I. (2024). *Kontsertna diialnist viiskovykh orkestriv yak yavyshche kultury* [Concert activities of military orchestras as a cultural phenomenon]. *Kulturolohichnyi almanakh.* № 3. Pp. 322–328. [in Ukrainian].

11. Mazur, L. (1994). *Apolohiia muzyky* [Apology of music]. *Ukrainskyi osvitnii zhurnal.* №. 2. P. 49. [in Ukrainian].

12. Khovanets. M., Rebendiaga. V., Horman. O. (2014). *Sluzhba viiskovoho dyryhenta v stroiu* [The military conductor service in formation]: *navch.-metod. posib.* Lviv: ASV. 196 s. [in Ukrainian].

УДК 792.8:793.2(477)(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-18

Володимир ГРЕК,
orcid.org/0000-0002-8622-3082
заслужений діяч мистецтв України, доцент,
завідувач кафедри хореографії
Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв
(Київ, Україна) v.hrek@kmaecm.edu.ua

Кристина ШИШКАРЬОВА,
orcid.org/0009-0000-3863-6731
старший викладач кафедри хореографії
Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв
(Київ, Україна) k.shyshkarova@kmaecm.edu.ua

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНКУРСІВ ТА ФЕСТИВАЛІВ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Мистецтво танцю має широкий спектр проявів у загальному соціокультурному просторі України та суттєво впливає на його розвиток. Наразі в Україні одним з наймасштабніших проявів цього впливу є багатогранний фестивально-конкурсний рух, який є індикатором існуючих проблем танцювальної спільноти. Платформи конкурсних та фестивальних подій у сфері хореографічного мистецтва в Україні впливають на формування мистецького світогляду майбутнього покоління та сприйняття у суспільстві танцю саме як виду мистецтва. Попит на діяльність конкурсів та фестивалів демонструє не лише їх важливість у визначенні тенденцій розвитку хореографічного мистецтва, а й звертає нашу увагу на проблемні питання пов'язані з діяльністю таких заходів та загальних перспектив фестивально-конкурсного руху і його безпосереднього впливу на становлення хореографічної культури сьогодення. З моменту отримання Україною незалежності фестивально-конкурсний рух зростав по експоненті до моменту карантинних обмежень пов'язаних з пандемією COVID-19. Після знаття обмежень цей рух почав стрімко відновлюватись до моменту початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. 2023 рік став одним з найбільших за кількістю проведення культурно-мистецьких та конкурсних заходів у сфері хореографічного мистецтва. Існування в умовах війни кардинально змінило світосприйняття більшості українців і частково вплинуло на контекст проведення конкурсів та фестивалів, змушуючи їх в різній мірі адаптуватись до нових умов і викликів. Навіть у таких прифронтових містах як: Харків, Суми та Запоріжжя фестивальний та конкурсний рух продовжується. Незважаючи на постійні обстріли та складну безпекову ситуацію фестивалі, які проводяться у цих містах збирають достатньо велику кількість учасників різного віку, що вказує на актуальність та важливість проведення подібних заходів для закриття культурних потреб суспільства. Разом з тим, частина конкурсів та фестивалів релокувалися у західні області України, а деякі з них не витримали випробувань війною і взагалі зникли з культурного простору. Всі ці умови значно збільшили попит на функціонуючі фестивалі та конкурси і вивели на поверхню існуючі багаторічні проблеми підсилюючи їх новими.

Ключові слова: *конкурси, фестивалі, танець, хореографія, хореографічне мистецтво, оцінювання, журі, танцювальна спільнота.*

Volodymyr GREK,
orcid.org/0000-0002-8622-3082
Honored artist of Ukraine, Associate Professor,
Head of the Department of Choreography
Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts
(Kyiv, Ukraine) v.hrek@kmaecm.edu.ua

Krystyna SHISHKARYOVA,
orcid.org/0009-0000-3863-6731
Senior Lecturer at the Department of Choreography
Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts
(Kyiv, Ukraine) k.shyshkarova@kmaecm.edu.ua

STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF COMPETITIONS AND FESTIVALS OF CHOREOGRAPHIC ARTS IN UKRAINE

The art of dance has a wide range of manifestations in the general socio-cultural space of Ukraine and significantly affects its development. Currently, one of the largest manifestations of this influence in Ukraine is the multifaceted festival-competition movement, which is an indicator of the existing problems of the dance community. The platforms of competition and festival events in the field of choreographic art in Ukraine influence the formation of the artistic worldview of the future generation and the perception of dance in society as an art form. The demand for the activities of competitions and festivals demonstrates not only their importance in determining trends in the development of choreographic art, but also draws our attention to problematic issues related to the activities of such events and general perspectives of the festival-competition movement and its direct impact on the formation of today's choreographic culture. From the moment Ukraine gained independence, the festival-competition movement grew exponentially until the moment of quarantine restrictions related to the COVID-19 pandemic. After knowing the limitations, this movement began to rapidly recover until the moment of the beginning of the full-scale Russian invasion of Ukraine. The year 2023 became one of the largest in terms of the number of cultural and artistic and competitive events in the field of choreographic art. Existence in the conditions of war radically changed the worldview of the majority of Ukrainians and partially influenced the context of holding contests and festivals, forcing them to adapt to new conditions and challenges to varying degrees. Even in such front-line cities as: Kharkiv, Sumy and Zaporizhzhia, the festival and competition movement continues. Despite constant shelling and a difficult security situation, the festivals held in these cities gather a sufficiently large number of participants of various ages, which indicates the relevance and importance of holding such events to meet the cultural needs of society. At the same time, some competitions and festivals were relocated to the western regions of Ukraine, and some of them did not withstand the tests of the war and disappeared from the cultural space altogether. All these conditions significantly increased the demand for functioning festivals and competitions and brought to the surface the existing long-term problems, reinforcing them with new ones.

Key words: *competitions, festivals, dance, choreography, choreographic art, evaluation, jury, dance community.*

Постановка проблеми. Величезна кількість заходів орієнтованих на розвиток та популяризацію хореографічного мистецтва на основі конкурсних змагань, функціонують як комерційні «організми», які в свою чергу призводять до нерозуміння цілей та завдань таких заходів та мають як позитивні, так і негативні наслідки. Звичайно, проведення таких заходів в Україні орієнтовані на запит споживачів-учасників проявлення та реалізацію своїх творчих амбіцій, і як наслідок, частково спрямовані на забезпечення цих потреб. У гонитві за більшою кількістю учасників, що є показником фінансової успішності конкурсів та фестивалів, їх організатори часто демонструють втрату мистецьких орієнтирів та цінностей, змісту та розуміння контексту сучасного танцювального мистецтва нашої країни. Багаторічна практика проведення конкурсів та фестивалів в Україні яскраво демонструє перспективи їх розвитку та безпосереднього впливу на формування художніх цінностей, мистецького смаку та тенденцій, які рухатимуть хореографічне мистецтво та мистецьке середовище країни в цілому. Дискусійні питання, що піднімаються фахівцями з хореографії мають проблемний характер і формують коло питань, які потребують аналізу та досліджень.

Аналіз досліджень. Питання пов'язані з проведенням конкурсів та фестивалів в Україні розглядає ряд дослідників, які акцентують увагу на різних аспектах їх діяльності. Антон Овчінніков у своїй роботі «Мистецький фестиваль як інструмент розвитку танцювальної спільноти: проблемні питання» класифікує фестивалі в Україні за програмою творчих виступів та окреслює проблемні питання навколо спроможності фестивалів сприяти професіоналізації танцювальної спільноти для подальших досліджень. (Овчінніков, 2021: 150–155). Олександр Плахотнюк у своїй праці «Хореографічні конкурси – функціонування у віддзеркаленні сучасної танцювальної культури України» аналізує особливості хореографічного конкурсу через його репрезентативні системи та розглядає проблематику ключових моментів розвитку хореографічних конкурсів. (Плахотнюк, 2017: 122–127). Андрій Підлипський та Олександр Аксьонов, аналізують сучасні тенденції мистецтвознавчого осмислення народно-хореографічного фестивально-конкурсного руху в Україні. (Підлипський, Аксьонов, 2022: 68–77). Дослідники Наталія Горожанкіна, Зоя Бойко, Костянтин Горб провели роботу по класифікації фестивалів танцю в Україні, досліджували проведення фестивалів у різних регіонах країни та акцентували увагу та туристичних функціях фестивалю. (Горожанкіна, Бойко, Горб, 2019: 129–137). Дослідження проведені науковцями охоплюють широкий спектр питань пов'язаних з конкурсами та фестивалями, проте лише частково торкаються їх функціонування, системи оцінювання та впливу конкурсно-фестивальних процесів на формування професійного танцювального середовища.

Мета статті – визначити ключові аспекти функціонування конкурсів та фестивалів хореографічного мистецтва, класифікувати їх систему оцінювання, окреслити проблемні питання та проаналізувати вплив конкурсів та фестивалів на формування професійної спільноти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням конкурсів та фестивалів хореографічного мистецтва є демонстрація виконавських та постановчих умінь учасників на заходах місцевого, регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів. Звичайно, до завдань таких проєктів відноситься і популяризація хореографічного мистецтва, виявлення нових талантів серед творчої молоді, проведення освітніх, культурно-мистецьких подій та заходів спрямованих на збільшення туристичного попиту. Якщо фестиваль є платформою для творчого обміну серед його учасників і дає можливість ділитися результатами творчої роботи колективів, то конкурс створює ті самі умови, але разом з тим, формує рейтинг переможців визначаючи лауреатів з розподілом відповідних призових місць у відповідних вікових категоріях та номінаціях. Інтеграція таких процесів часто змушує організаторів до проведення так званих фестивалів – конкурсів, що об'єднують у собі презентацію результатів творчих надбань колективу та процесу конкурсних змагань. Хореографічні конкурси та фестивалі в Україні є безперечно важливими платформами для розвитку танцювального мистецтва, але вони стикаються з низкою проблем, які можуть обмежувати їхній потенціал. До викликів з якими зіштовхуються фестивалі та конкурси можна віднести:

1. Фінансування. Відсутність державної підтримки та недостатнє фінансування з боку держави для розвитку культури та мистецтва спонукає до створення цілої низки комерційних проєктів, які залежать від організаційних внесків та спонсорів, що створює специфічні умови, де організатори стають залежними від кількості учасників і ставлять достатньо високу вартість за участь у конкурсах та фестивалях навіть у порівнянні з європейськими подіями подібного типу.

2. Логістичні виклики. Відсутність чіткої координації між учасниками, організаторами і місцевою владою часто впливає на якість інфраструктури проведення конкурсів та фестивалів і як наслідок, демонструє брак сучасних сцен, технічного забезпечення, гримерних для учасників.

3. Низький рівень професійності та відсутність кваліфікованих членів журі.

Часто фестивалі оцінюють люди без належного професійного досвіду в хореографії. Така тенденція пояснюється тим, що до суддівських колегій часто запрошують хореографів, танцівників чи педагогів, які не мають професійної освіти, та власного постановчого досвіду, але мають певну медійність. Не володіючи фундаментальними та професійними знаннями, ці судді часто привносять у процес безлад, оцінюючи учасників виключно на суб'єктивних естетичних смаках, а не на об'єктивних професійних знаннях та відповідних фахових компетенціях.

4. Короткострокова перспектива. Відсутність стратегій для довгострокового розвитку і залучення нових учасників через надання переможцям умов для їх подальшого професійного розвитку. Більшість фестивалів обмежується видачою кубків та медалей переможцям, в окремих випадках – невеликою грошовою премією, яка часто є співставною з внесками за участь які зроблені колективом. На жаль, організаторами не розглядається такий стратегічно важливі кроки, як надання умов для стажування, навчання з метою подальшого професійного зростання учасників. Поодинокі випадки проведення майстер-класів, які мають закривати освітню складову фестивалю чи конкурсу, часто не відповідають належному рівню через брак компетентних педагогів та лекторів.

5. Політичні та соціальні фактори. Військові дії, загальна безпекова ситуація та постійні повітряні тривоги змушують організаторів скасовувати, або переносити заходи. Це провокує міграцію талантів, і як наслідок, багато хореографів і танцівників виїжджають за кордон у пошуках кращих можливостей.

Все це безумовно впливає на якість проведення конкурсів та фестивалів і є показником якості їх функціонування, проте внутрішня робота організаційного комітету не менш важлива, оскільки саме вона формує структуру проведення заходу в його дрібних, але важливих деталях. Враховуючи вищесказане вважаємо доцільним розглянути питання організації конкурсу та фестивалю зсередини.

Важливим нормативним документом, який регламентує порядок та умови проведення конкурсу чи фестивалю є його положення. Коректність формулювання такого документу визначає чіткість та процедуру проведення заходу, враховуючи всі його етапи та складові процесу. Дуже часто положення про проведення конкурсів та фестивалів мають невизначену форму та некоректні формулювання, які в свою чергу надають недостовірну інформацію і призводять до неправильного розуміння учасниками змісту та відповідності категорій при підготовці, оформленні

заявки до участі у фестивалі. Визначається факт некоректних описів існуючих стилів танцю, а інколи і створення не існуючих, що формує систему викривлених понять про танець. Антон Овчінніков зазначає: «Більшість вимог документу «Положення про організацію фестивалю», які існують в Україні, копіюють одне одного як під копірку. На цей факт можна було б не звертати уваги, якби існувала звітність, за якою можна проаналізувати успішність тих чи інших проектів. Все, що можна знайти за результатом проведення події – це фотозвіти в соціальних мережах, які створюють яскраву картинку але не дають ніякої інформації щодо ефективності чи професійності організаторів та події в цілому» (Овчінніков, 2021: 152).

На прикладі існуючих положень можна виділити найпоширеніші помилки:

1. Некоректне розділення категорій учасників за віком та рівнем підготовки, що має відповідати їх психо-емоційному та фізичному розвитку.
2. Часто у положеннях не вірно сформульовані описи напрямків та стилів хореографії, що призводить до некоректного сприйняття критеріїв оцінювання того чи іншого стилю чи напрямку.
3. Неабиякою проблемою є поєднання в одній номінації стилів, які не можуть мати однакові критерії оцінювання, що в свою чергу, призводить до зміщення фокусу уваги на задані некоректні критерії , а не на дійсно важливих моментах. Членам журі, які оцінюють виступи учасників в запропонованих обставинах складно об'єктивно виконати свої професійні обов'язки і вони, фактично, стають заручниками непрофесійності організаторів.

Система оцінювання конкурсних виступів, яка використовується організаторами досить різна і має проблемний характер. Враховуючи досвід проведення конкурсів та фестивалів в Україні можна більш детально розглянути систему оцінювання учасників та виділити ключові аспекти, що визначають проблемні питання у ході такого оцінювання.

Відкрита система оцінювання характеризується підняттям балів після конкурсного виступу учасника, де всі присутні у глядацькій залі одразу можуть побачити бал і відповідно до «порогів» – (градації та сумарній кількості балів), визначити своє призове місце. Така система оцінювання характеризуються швидкістю реакції члена журі на презентований номер і не дає можливості більш ґрунтовно проаналізувати та оцінити роботу, враховуючи брак часу та вимушене пришвидшення у прийнятті рішення. З однієї сторони така система оцінювання створює відчуття прозорості оцінювання, а з іншої часто демотивує учасників і створює певний психологічний тиск глядача на журі.

Використання протокольної системи оцінювання з використанням балотувального листа дає можливість членам журі виставляти бал у протокол, проте часто така система оцінювання часто зводиться до сумарної кількості балів від всіх членів журі і на основі математичного розрахунку визначає рейтинг учасника. Відсутність обговорень і прийняття спільного рішення членами журі по розподілу призових місць учасників організаторами часто нівелюється, оскільки комерційно обґрунтована насиченість конкурсної програми не передбачає час для обговорення і колективного прийняття рішень.

Система електронного оцінювання відбувається з використанням електронних приладів (телефонів, планшетів, ноутбуків), в які завантажуються відповідні програми, які мають перелік учасників і оцінюються за визначеними критеріями використовуючи систему автоматичного виставлення та підрахунку балів з подальшим розподілом учасника в рейтингу. Часто, список учасників містить лише порядковий номер виступу без зазначення назви колективу, його керівника та назви композиції. Ця система оцінювання є прозорою та суттєво полегшує роботу організаційного комітету, але з іншого боку – зводить весь процес до математичного розрахунку без варіанту колегіального рішення та права внесення пропозицій від членів журі щодо рейтингу лауреатів, враховуючи професійні деталі та нюанси.

Проблемним є питання формування надто загальних критеріїв оцінювання, що визначаються у протоколі члена журі, яке часто характеризується нерозумінням професійних деталей і особливостей стилю чи напрямку танцю. Ця уніфікація (узагальнення) демонструє повне нерозуміння основ стилів танцю організаторами і використовується для оцінювання майже всіх номінацій. Також, поєднання у критеріях оцінювання аспектів, які стосуються виконавської майстерності танцівника та аспектів роботи хореографа на нашу думку є некоректним. Адже, техніка та музикальність виконання, володіння акторською майстерністю та усвідомлене виконання мініатюри – показники для оцінювання танцівника, а композиційне рішення, драматургія, оригінальність лексичного матеріалу та пластичних мотивів танцю є показником роботи хореографа – постановника. Така уніфікація об'єднує оцінку в єдине і не розмежовує оцінки виконавця та окремої оцінки хореографа, але суттєво впливає на рейтингове місце.

Однією з проблем, на нашу думку, є питання відсутності обговорень і низької фаховості членів журі, їх уміння обґрунтовано та в коректній формі надавати зворотній зв'язок учасникам. Організаторам слід розуміти різницю у професіях в сфері танцю, оскільки педагог, танцівник, хореограф-постановник – це різні професії і вимагають різник навичок та компетенцій. Не завжди танцівник може структуровано та професійно оцінити постановку, провести аналіз композиційної та драматургічної складової номеру. Також, варто зазначити, що для професійної оцінки та аналізу конкурсних номерів варто включати фахівців за відповідними напрямками: класичний танець, народно-сценічний танець, сучасний танець, бальний танець, стріт денс і т.п. Окремим питанням є абсурдність формування суддівської колегії на мультижанрових фестивалях, де мають бути представлені фахівці з різних видів сценічного мистецтва і оцінювання таких виступів має здійснювати експертами відповідного профілю.

Не менш важливою є професійна доброчесність як важливий фундамент здорового мистецького середовища, якої повинні дотримуватись організатори при формуванні складу суддівської колегії і не допускати ситуацій, коли член журі оцінює своїх же вихованців.

Величезною проблемою сьогодення є відсутність сценічної культури на сцені, за лаштунками та в глядацькій залі. Через відсутність умов для переодягання учасників, організатори часто використовують для цього глядацьку залу, що на нашу думку є абсолютно неприпустимим. Через такі дії, глядацька зала перетворюється у простір, де під час виконання номеру, відбувається безлад і фіксуються постійні пересування учасників, шум, голосні крики, прийом їжі, постійні відеозйомки батьками власних дітей і безліч всього, що заважає журі виконувати свою роботу, а також провокує і демонструє низьку культуру поведінки на рівні примітивізму і навіть деградації.

Останнім часом спостерігається відсутність культури комунікації між учасниками та знецінення фаховості роботи членів журі. Керівники колективів часто проявляють незадоволення результатами оцінювання і часто вступають у конфлікти з представниками суддівської колегії, акцентуючи увагу лише на фактах, на їх думку некоректного оцінювання. Це демонструє їх повну незацікавленість у аналізі роботи та професійному зворотному зв'язку задля покращення власних результатів. Щ е біль дивним і неприпустимим є ситуації, коли батьки, які не є експертами у сфері танцю вступають у полеміку з членами журі.

Недоцільне використання національної символіки у постановках та спекуляція темою війни і нерозуміння персональної зони відповідальності керівника часто ставить під сумнів їх професійність і має бути контрольована з метою недопущення подібних випадків на сцені. Україна на момент написання даного дослідження знаходиться у стані кровопролитної війни, де у суспільстві величезна кількість людей з різними ступенями психологічних травм, які вони мають бути опрацьовані в терапії з фахівцями відповідного профілю. Сцена дитячих фестивалів – не місце для безвідповідальним експериментів з психікою глядача. Існує відповідальність за публічну наругу над державними символами, передбачена Кримінальним Кодексом України.

Критичним на сьогодні є «сексуалізація» неповнолітніх дітей, що спостерігається на сценічних майданчиках та конкурсних виступах. Використана музична основа англомовних виконавців інколи сексуалізованого змісту і підтекст, відверті костюми та їх окремі елементи, а також рухи з тим же провокативним підтекстом, піднімають питання про дотримання керівником педагогічних, етичних та загальноприйнятих людських норм. Все це породжує формування танцювального продукту низької якості.

На сцені все більше з'являються номери, які характеризуються однотипністю та примітивністю хореографічних та композиційних рішень, бідністю лексичного матеріалу, невідповідністю технічних завдань для танцівників різних вікових категорій. Фіксуються факти відсутності розуміння та дослідження теми, цілісності танцювального номеру, нелогічного використання трюкової техніки та наслідування у створенні репертуару визначених переможців і створення похідних копій, як з точки зору використання музичного матеріалу так і з позиції копіювання цілих фрагментів танцю. Питання плагіату у хореографії – величезна проблема, яка фіксується на сценічних майданчиках конкурсів та фестивалів в Україні. У своїй роботі «Похідні твори у хореографічному мистецтві: натхнення чи плагіат?» Володимир Грек наводить приклади плагіату на фестивалях та конкурсах та констатує факти апропріації, копіювань та привласнення чужого творчого продукту. (Грек, 2021: 246–259). Умови для дискваліфікації порушникам авторського права мають бути прописані в положеннях і має чітко контролюватися факт таких порушень з відповідними наслідками для тих, хто до них вдається.

Значна кількість таких вищеописаних «дрібних» деталей, впливає на рівень організації кон-

курсу та фестивалю і створює підґрунтя для популяризації та просування танцювального продукту низької якості.

Висновки. Конкурсно-фестивальний рух в Україні є важливим елементом розвитку хореографічного мистецтва та транслює стан і визначає перспективи розвитку хореографічного мистецтва на національному рівні. Важливість існування таких платформ для реалізації творчого потенціалу важко заперечити, проте враховувати існуючі проблеми, які впливають на формування соціокультурного середовища країни, теж потрібно. Вищезазначена проблематика визначає певну підміну понять, коли танець з мистецтва перетворюється в спорт і спонукає учасників до вічної гонитви за призовими місцями, рейтингом та кількістю медалей. Підняті та визначені у цій статті питання суттєво впливають на рівень формування професійного середовища в Україні через призму конкурсів та фестивалів та спонукають професійну спільноту до більш активних дій, а саме – підняття та висвітлення на загал існуючих проблем. Танець, який демонструється на сценічних майданчиках конкурсів та фестивалів є віддзеркаленням нашого професійного середовища та загальною культури суспільства в цілому і констатує ряд фактів, які потрібно досліджувати та визначати вектор подолання проблем враховуючи нашу національну специфіку і наявний професійний потенціал. Всі проблеми, які існують на конкурсах та фестивалях різного рівня підпорядкування – це наша спільна відповідальність на рівні держави, організаторів, членів журі, керівників колективів та учасників. Нівелювання існуючих недоліків призведе до стрімкого зниження рівня культури та професійного середовища в Україні. Розширення джерел фінансування на державному рівні сприятиме формуванню національної хореографічної культури, а пошук грантів, співпраця з міжнародними інституціями та відповідальним бізнесом сприятиме вдалій інтеграції нашого мистецтва у європейський соціокультурний простір без втрати автентичних та національних ознак. Залучення закордонних партнерів і обмін досвідом із визнаними у своїх якості міжнародними фестивалями, може бути орієнтиром для вдосконалення системи організації проведення конкурсів та фестивалів, що значно підвищить вимоги до організаторів та учасників таких заходів, спрямовуючи цей процес на формування професійного середовища.

Фестивалі та конкурси народного танцю повинні фінансуватися на національному рівні та допомагати зміцнювати зв'язок з традиціями, сприяючи збереженню культурної спадщини, а фестивалі сучасного танцю демонструвати залученість України у загальний світовий контекст та сприятимуть діалогу культур, дозволяючи українським митцям представляти мистецтво країни на світовій сцені.

Хореографічні фестивалі – це не лише події для професійної спільноти, а й потужний інструмент розвитку загальної культури у суспільстві, що сприяє формуванню креативного, відкритого, толерантного середовища для всіх громадян нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антон Овчінніков. Мистецький фестиваль як інструмент розвитку танцювальної спільноти: проблемні питання. Молодий вчений. Вип. 4 (92), 2021, с. 150–155.

2. Володимир Грек. Похідні твори у хореографічному мистецтві: натхнення чи плагіат?. АРТ платФОРМА. Вип. 2 (4), 2021, с. 246–259.

3. Наталія Горожанкіна, Зоя Бойко, Костянтин Горб. Танцювальні фестивалі України як складова фестивального туризму. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Воло-димира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. No 1. Вип. 46. С. 129–137.

4. Підлипський Андрій Ігорович, Аксьонов Олександр Борисович. Фестивально-конкурсний рух у сфері народно-сценічного танцю України крізь призму сучасної мистецтвознавчої думки. Танцювальні студії/ Вип. 5 (1), 2022. С. 68–77.

5. Плахотнюк Олександр. Хореографічні конкурси – функціонування у віддзеркаленні сучасної танцювальної культури України. Музичне мистецтво XX століття історія, теорія, практика. Вип. 2, 2017, с. 123–127.

REFERENCES

1. Anton Ovchinnikov. (2021) Mystetskyi festyval yak instrument rozvytku tantsiuvalnoi spilnoty: problemni pytannia. [The art festival as a tool for the development of the dance community: problematic issues] Molodyi vchenyi. Vyp. 4 (92), 2021, s. 150–155. [in Ukrainian]

2. Volodymyr Grek. (2021) Pokhidni tvory u khoreohrafichnomu mystetstvi: natkhnennia chy plahiat?.[Derivative works in choreographic art: inspiration or plagiarism?] ART platFORMA. Vyp. 2 (4), 2021, s. 246–259. [in Ukrainian]

3. Nataliia Horozhankina, Zoia Boiko, Kostiantyn Horb. (2019) Tantsiuvalni festyvali Ukrainy yak skladova festyval-noho turyzmu. [Dance festivals of Ukraine as a component of festival tourism] Naukovi zapysky Ternopilskoho natsional-

noho pedahohichnoho universytetu imeni Volo-dymyra Hnatiuka. Ser. Heohrafiia. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 2019. No 1. Vyp. 46. c. 129–137. [in Ukrainian]

4. Pidlypskyi Andrii Ihorovych, Aksonov Oleksandr Borysovych. (2022) Festyvalno-konkursnyi rukh u sferi narodno-stsenichnoho tantsiu Ukrainy kriz pryzmu suchasnoi mystetstvoznavchoi dumky [The festival-competition movement in the field of folk and stage dance of Ukraine through the prism of modern artistic thought] Tantsiuvalni studii Vyp. 5 (1), 2022. s. 68–77. [in Ukrainian]

5. Plakhotniuk Oleksandr. (2017) Khoreohrafichni konkursy – funktsionuvannia u viddzerkalenni suchasnoi tantsiuvalnoi kultury Ukrainy. [Choreographic competitions – functioning in the reflection of modern dance culture of Ukraine] Muzychne mystetstvo KhKh stolittia istoriia, teoriia, praktyka. Vyp. 2, 2017, s. 123–127. [in Ukrainian]

УДК 7.03(477.84)»19»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-19

Наталія ДАЦЮК,
orcid.org/0000-0003-2548-3638
асистент кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) nat.datsyuk@gmail.com

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКИХ ПРОЦЕСІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено історичні передумови, які стали основою для створення сакрального мистецтва Тернопільщини на початку ХХ століття. Досліджено, як соціально-економічні та культурні процеси цього періоду вплинули на формування національної ідентичності українського народу, зокрема в Галичині. Окреслено роль піднесення національної свідомості серед місцевого населення, що спричинило активізацію церковного будівництва та формування нових мистецьких форм. Зазначено, що архітектура і внутрішнє оздоблення храмів мали не лише релігійне, а й глибоке ідеологічне значення, спрямоване на підкреслення самобутніх рис українського народу.

Окрему увагу приділено творчості художників початку ХХ століття, які працювали над розвитком сакрального мистецтва Тернопілля. Виокремлено внесок митрополита Андрея Шептицького, який став духовним і культурним лідером, що сприяв відродженню церковного мистецтва через підтримку митців, архітекторів та іконописців. Під його впливом розвивалася традиція сакрального малярства, яка об'єднувала національні мотиви з елементами модернізму та візантійської ікони.

У статті простежено формування особливостей полістилізму сакрального простору в храмах Тернопільщини від реалізму, модернізму, експресіонізму до графічного живопису, заснованому на візантійській традиції іконописання. Проведено аналіз монументальних стінописів храмів початку ХХ століття у селах Настасів, Озерна, Теребовля, який показав їх тяжіння до відродження національної традиції.

Розкрито творчість провідних українських митців цього періоду, зокрема Д. Горняткевича, А. Наконечного, М. Зорія, А. Лепкого та С. Борачка. Вони прагнули інтегрувати індивідуальні художні підходи із традиційними мотивами українського іконопису, формуючи глибокий зміст у поліхромії сакральних об'єктів, що сприяло розвитку національної самоідентифікації серед населення, підвищенню культурного рівня суспільства та популяризації українського мистецтва.

Таким чином, сакральне мистецтво Тернопільщини початку ХХ століття демонструє складний процес синтезу традиційних і новаторських елементів, який був невід'ємною частиною загальнонаціонального і культурного відродження.

Ключові слова: *сакральне мистецтво, храм, стінопис, національні традиції, іконопис.*

Nataliia DATSIUK,
orcid.org/0000-0003-2548-3638
Assistant at the Department of Fine Arts, Design and Methods of their Training
Ternopil National Pedagogical Volodymyr Hnatyuk University
(Ternopil, Ukraine) nat.datsyuk@gmail.com

THE SACRED ART OF TERNOPIL REGION IN THE CONTEXT OF WESTERN UKRAINIAN HISTORICAL AND ARTISTIC PROCESSES OF THE 20TH CENTURY

The article highlights the historical background that served as the foundation for the creation of sacred art in Ternopil region at the beginning of the 20th century. It explores how the social, economic, and cultural processes of this period influenced the formation of the national identity of the Ukrainian people, particularly in Galicia. The role of raising national consciousness among the local population is outlined, which led to the intensification of church construction and the development of new artistic forms. It is noted that the architecture and interior decoration of the churches had not only religious but also deep ideological significance aimed at emphasizing the distinctive features of the Ukrainian people.

Special attention is paid to the creativity of artists at the beginning of the 20th century who worked on the development of sacred art in Ternopil. The contribution of Metropolitan Andrey Sheptytsky is highlighted, who became a spiritual and cultural leader that contributed to the revival of church art through support of artists, architects, and iconographers. Under his influence, the tradition of sacred painting flourished, combining national motifs with elements of modernism and Byzantine iconography.

The article traces the formation of the peculiarities of poly-stylism in the sacred space of the temples of Ternopil region from realism, modernism, expressionism to graphic painting based on the Byzantine tradition of icon painting. An

analysis of the monumental frescoes of the early 20th-century temples in the villages of Nastasiv, Ozerna, Terebovlia has been conducted, showing their inclination towards the revival of national tradition.

The works of leading Ukrainian artists of this period, including D. Horniatkevich, A. Nakonechny, M. Zory, A. Lepky, and S. Borachok were revealed. They aimed to integrate individual artistic approaches with traditional motifs of Ukrainian icon painting, forming deep meaning in the polychromy of sacred objects, which contributed to the development of national self-identification among the population, raising the cultural level of society, and popularizing Ukrainian Art.

Thus, the sacred art of Ternopil region at the beginning of the 20th century demonstrates a complex process of synthesizing traditional and innovative elements, which was an integral part of the national and cultural revival.

Key words: *sacred art, temple, murals, national traditions, iconography.*

Постановка проблеми. Вивчення національної історії та культурної спадщини України у сучасних умовах є дуже важливим. Ми все частіше звертаємось до нашої спадщини, до мистецтва, зокрема сакрального, що має високу історико-культурну цінність. Сакральне мистецтво відтворює духовну суть християнського віровчення, підтримує його морально-етичні цінності та залишається важливим надбанням, актуальним у всі часи.

Тернопільщина славиться талановитими митцями, які прославляли Україну своїми творами. Серед них такі видатні художники, як: Антін Манастирський, брати Михайло та Тимофій Бойчуки, Юліан Панькевич, Олена Кульчицька, Христина Дохват, Іван Марчук та інші. Тут творили неперевершені скульптори, такі як: Йоган Пінзель, Іоан Пфістер, Томаш Оскар Сосновський, Яків Гніздовський та інші. Тернопільська область вважається однією з найбагатших в Україні за кількістю пам'яток, включаючи сакральні, які мають важливе значення для української та світової культури. Тому вивчення сакрального мистецтва регіонів України, зокрема Тернопільщини, сприяє глибшому розумінню ідентичності нації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сторінка історії західноукраїнського сакрального мистецтва кінця XIX – поч. XX століття залишається недостатньо вивченою, включаючи всі аспекти історичного та культурного розвитку цих земель. Починаючи з кінця 1990-х років і до першої чверті 2000-х, з'явилася значна кількість наукових публікацій, що стосуються цієї теми. Зокрема, необхідно назвати таких сучасних українських науковців, що досліджували творчість митців кінця XIX – поч. XX століття, як: Ю. Бірюльов (Бірюлов, 2005: 184), Д. Степовик (Степовик, 2012: 288), І. Гах (Гах, 2017: 192), І. Дундяк (Дундяк, 2019: 404), О. Дячок (Дячок, 2020: 542) та ін.

Мета статті – розкриття особливостей сакрального мистецтва у храмах Тернопільської області у першій половині XX століття: пошук ідентичності та впливу на культурний розвиток.

Виклад основного матеріалу. На початку XX століття землі сучасної Тернопільської області були частиною Австро-Угорської імперії та царської Росії одночасно. Згідно з висновками дослідників Східна Галичина відрізнялася вищим рівнем розвитку промисловості та капіталістичних відносин у порівнянні з територією, анексованою царською Росією. Область, яка раніше була частиною Австро-Угорщини, зазнала значних змін у соціально-політичному житті: у 1848 році було скасовано панщину, а у грудні 1867 року імператор Франц Йосиф I затвердив австро-угорську угоду і конституцію, за якою місцеві парламенти стали найвищими органами влади і мали право встановлювати власні податки, розпоряджатися коштами, при цьому частина коштів залишалася на місцях. Держава не втручалася у справи будівництва. Розвиток економіки сприяв розвитку мистецтва та культури (Дячок, 2020: 263).

Важлива роль духовенства греко-католицької церкви Львівської (від 1885 року Станиславівської) єпархії відіграла у формуванні національної свідомості. Владики й священники активно організовували загальноосвітні школи, читальні, підтримували видання газет, розвивали споживчі кооперативи, захищали права українців у парламенті тощо (Григорук, 2013: 182–187).

На фоні піднесення національної свідомості розпочався пошук власної ідентичності в багатонаціональній Австро-Угорській імперії, що спонукало українську інтелігенцію до роздумів про важливість традицій та потребу віри і привело до сплеску церковного будівництва. Водночас загострилася потреба в створенні таких архітектурно-мистецьких форм, у яких би виразно проглядалися самобутні риси саме української святині (Павлюк, 2018: 319–329). На волинській частині Тернопілля, що після Третього поділу Польщі була окупована Російською імперією, політика великоросійського самодержавства та підпорядкованої йому Церкви, узяли курс на витравлення національних рис українського народу та й релігійного життя, активно проводилося зросійщення, усе українське заборонялося. У 1875 р. ГКЦ була силоміць ліквідована, через що частина українців-уніатів, не бажаючи приймати офіційне в Росії православ'я, прийняли католицизм. Партія москвофілів насаджували

ідею тотожності української нації з російською, вели царську і православну пропаганду (Феденко, 1934: 52–53). Зросійщення українського населення проводилась в тому числі й за допомогою московського православного духовенства. Українські православні священники намагались протидіяти цій політиці. Представники Волинської і Тернопільської єпархій у 1917 році на єпархіальному з'їзді ухвалили проводити богослужіння українською мовою, надавати освіту й випускати богослужбову літературу українською мовою тощо. Проте, російське «православіє», підтримане самодержавством, узяло верх над автентичною вірою українців. За таких умов сакральне мистецтво Волинської частини Тернопілля контрастує з рештою його території (Дацюк, 2024: 51–52).

Окреслені вище історико-культурні події свідчать про існування різних напрямів розвитку стилістики храмів Тернопільщини на початку XX століття. Причини полістилізму криються, найперше, у підпорядкуванні цих територій різним державам з кардинально інакшою мистецькою та національною політикою щодо українців. Дослідження попередніх десятиліть і наші спостереження переконують, що сакральна архітектура і мистецтво дещо відрізнялися на Тернопіллі від інших регіонів України при загальних рисах східного християнства (Дацюк, 2024: 62).

Ще наприкінці XIX століття митці Східної Галичини почали пошук національного стилю в сакральному мистецтві. Вважається, що у цей час відбувається гуманізація релігійного культу, адже прихожани прагнули знайти у церквах відповіді на існуючі у суспільстві проблеми, тому релігійні почуття об'єднуються у Галичині з сильним бажанням незалежності, яке виливалося у загострене почуття національної гідності. Митці вважали, що український храм мав бути реальним втіленням соборності нації. Існувала група професіоналів, які своїм завдання ставили комплексне облаштування українського храму та відродження сакрального мистецтва. До них належали В. та Є. Наігрний, Л. Левинський, О. Лушпинський, живописці Т. Копистинський, К. Устиянович, О. Курилас, Ю. Панькевич, М. Сосенко, Ю. Буцманюк, скульптори М. Наконечний та А. Коверко та інші (Дацюк, 2024: 62).

Найперше вкажемо зміни на рівні змісту іконографічних сюжетів: візуалізація теми Христа та Богородиці, євангельських розповідей через призму української національної ідеї, тобто проведення митцями паралелей між подіями сучасної історії та біблійної. Трапляються у розписах хармів та іконописі сюжети «Хрещення України-Руси», «Андрій Первозванний на київських горах», «Народився у Вифлиємі – вмер в Україні», «Христова наука українським дітям» тощо. Митці повернулися до окремих прийомів доби українського бароко й почали використовувати у іконографічних схемах відомих сюжетів місцевий пейзаж та реальних людей, національну символіку (прапор, тризуб, кетяги калини). Мистецька діяльність художників: С. Борачка, М. Бойчука, Ю. Буцманюка Д. Горняткевича, М. Зорія, П. Ковжуна, О. Куриласа, Ю. Магалевського, А. Манастирського, А. Наконечного, М. Осінчука, М. Сосенка, П. Холодного та ін. характеризується вищеназваними засобами (Дацюк, 2024: 62).

Художнє облаштування храмів отримало новий поштовх до розбудови національного сакрального мистецтва й отримало нове змістове звучання (Лесів, 2021: 96). Таким чином релігійно-сакральна тематика займає у визначних митців Галичини та Закарпаття почесне та провідне місце, і це було зумовлено не лише прагненням заробітку, а, швидше, спробою та потребою виразити таким чином своє власне розуміння сакрального, а також бажанням відродити славні традиції української ікони, оновити живописну мову, засоби виразності сакральних творів, які були б сучасними (Дацюк, 2024: 63–64). Значна роль у цьому процесі та у розвитку сакрального мистецтва належала А. Шептицькому. Із його приходом на митрополичий престол, у церквах почали працювати професійні художники, які навчались у кращих європейських університетах. Розвитку церковного малярства сприяли виставки, конкурси проектів храмів, іконостасів, різьблень тощо, які організовували у Львівському Національному музеї, в НТШ. Поступово сакральне мистецтво вийшло на новий професійний мистецький рівень, інтенсивніше розвивалася релігійна образотворча культура (Гах, 2017: 34–39).

Звісно, відстоювалося дотримання візантійської традиції. У посланні А. Шептицького «Про музейні вартості церковних речей» наголошувалося, зокрема, про вимоги написання ікон: «Від маляра потрібно домагатися таких ікон, які б відповідали переданням нашого обряду. Важною річчю для нашого народу є розуміння кожного образу в іконостасі. Мудрими були рішення нашої давньої церкви, якими заказували вживання в церквах інших ікон, крім тих, що відповідали уставленому і прийнятому уставу. Хто, хоч трохи, розуміє вартість візантійського мистецтва, мусить признати, що у напрямі релігійного мистецтва жодна школа не змогла досі зрівнятися зі школою візантійською...» (Шептицький).

Загалом, небагато збережених пам'яток сакрального мистецтва того часу є у храмах на території Тернопільської області. Серед них можна виділити стінопис храмів: церква Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії у селі Буцнів Великоберезовицької селищної громади, Тернопільського району, церква Вознесіння Господнього у селі Настасів тієї ж громади, церква Пресвятої Трійці у селі Малашівці Тернопільської територіальна громади, церква святого Миколая у Теребовлі та ін. Ці збережені зразки сакрального простору храмів Тернопільщини початку XX ст. засвідчують, що у творчості галицьких художників того періоду переважає все ж тяжіння до реалістичного напрямку в сакральному мистецтві. Воно було сформоване на основі християнських канонів та під впливом львівської й західноєвропейської мистецької школи. Однак все більше місце займає й індивідуальне самовираження митця. Ці риси ми прослідкували в особливості трактування біблійних сюжетів, уведення української орнаментики та колориту тощо. Як приклад можемо вказати пам'ятки К. Устияновича у храмі Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії (село Буцнів), роботи Осінчука в церкві Пресвятої Трійці (село Озерна) та інші (Дацюк, 2024: 67–68).

Попри наведені вище приклади, окреслимо коротко діяльність окремих відомих митців початку XX ст., які брали участь в оздобленні храмів Тернопільщини та походили з цих країв. Одним з найяскравіших художників Тернопілля, який збагатив церковне мистецтво України, увіковічив в малярстві епоху А. Шептицького є Северин Борачок (1898–1975) родом із с. Сороцьке на Теребовлянщині. Художню освіту він здобув у Краківській Академії Красних Мистецтв (1921–1924), мистецькі студії продовжував до 1937 року в Парижі, а 1947 року виїхав до Мюнхена. С. Борачок був членом Асоціації Незалежних Українських Митців у Львові, а також польських, французьких і німецьких мистецьких товариств. Після виставки своїх творів у Нью-Йорку (1956) С. Борачок залишився в США. Деякий час він, крім живописних творів, які відрізнялися різноманітністю технік виконання, тонким відчуттям кольору, віртуозним компонуванням, захоплювався мозаїчними композиціями з кольорового скла. За допомогою цієї техніки ним створені пам'ятки для іконостасу в каплиці українського дому у французькому Маквіллері (Дацюк, 2024: 72).

Митець виконав поліхромію храму св. Миколая (1936) у м. Теребовля, закінчив розписи в церкві Вознесіння Господнього (1937) у с. Настасів, Великоберезовицької селищної громади, Тернопільського району, розписав наву у церкві св. апостола Івана Богослова в селі Ілавче Тернопільського району (колишній Теребовлянський район), а 1936 року С. Борачок створив поліхромію церкви Вознесіння Господнього у с. Велика Березовиця Тернопільського району (на жаль, розписи не збереглися) (Борачок).

Значний внесок у відродження та застосування давніх візантійських традицій в сакральному живописі зробив Михайло Осінчук (1890–1969) родом з села Голошинці, Скориківської територіальної громади, Тернопільського району (колишній Підволочиський район). Після закінчення Тернопільської гімназії (1902–1910) вступив до Краківської академії мистецтв, де вивчав малярство й графіку в професора Йосипа Панкевича до 1914 р. За добре навчання М. Осінчук мав відзнаки та грошові винагороди медалі з рисунку. Навчаючись, художник дізнався, що XIV–XV ст. у Польщі працювали іконописці з України, тому зацікавився дослідженням їхніх творів. Він дослідив старовинну галицьку ікону та стінопис храмів Східної Галичини. Митець у співпраці з Миколою Федюком (1885–1962) творив у неовізантійській стилістиці. Здобуті знання художник активно застосовував в царині внутрішнього оздоблення храмів. Інтенсивна праця митця сприяла надходженню нових замовлень на розпис церков, що у свою чергу налагодило багаторічну співпрацю з ГКЦ, яка тривала включно до 1944 року (Дацюк, 2024: 71).

Після відвідин Греції, М. Осінчук перейшов на техніку малювання темперою. Для його творчості характерне дотримання візантійського стилю в настінному іконописі. Великі сюжетні композиції з гармонійним поєднанням орнаментики заповнюють усю площину стін, розміщуючись згідно установлених схем. Завдяки творчих пошуків митець виробив свою індивідуальну манеру письма в розумінні й трактуванні образу: виразність, монументальність, статичність, гармонія колориту (Гах, 2013: 313–321). Згодом М. Осінчук емігрував до Німеччини, пізніше до США.

Співавтором М. Осінчука у монументальних розписах церков був Павло Ковжун (1896–1939). Разом вони створили настінні композиції на візантійській основі, обрамлені декоративним орнаментом. Із 1927 по 1938 роки митці розписали 12 храмів (згідно інших джерел – понад 20) (Андрусів, 1967). На Тернопільщині митці виконали поліхромію церкви Пресвятої Трійці (1929) в Озернянській територіальній громаді, Тернопільського району, церкви Покрови Пресвятої Богородиці (1928) в Гримайлівській територіальній громаді,

Чортківського району (колишній Гусятинський район). Працюючи у спілці, митці так розподіляли роботу: М. Осінчук виконував фігуративні зображення, П. Ковжун – декоративні орнаменти (Дацюк, 2024: 72–73).

Таким чином, сакральне мистецтво Тернопільщини початку XX століття демонструє складний процес синтезу традиційних і новаторських елементів, який був невід'ємною частиною загальнонаціонального і культурного відродження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів П. Промова на відкритті ретроспективної виставки 8 листопада 1964 р. Михайло Осінчук – мистець, маляр. Нью-Йорк, 1967. С. 13–16. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/6405/file.pdf. (дата звернення 27.12.24).

2. Бірюльов Ю.О. Мистецтво львівської сецесії. Львів: Центр Європи, 2005. – 184 с., 385 іл.

3. Борачок Северин Юліанович. Тернопільщина : регіональний інформаційний портал. URL: https://irp.te.ua/borachok-severyn-iulianovych/, вільний (дата звернення 27.12.24).

4. Гах І. С. Епоха митрополита : українське образотворче мистецтво першої половини XX століття. Львів : Манускрипт, 2017. 192 с. : іл.

5. Гах І. Співпраця Миколи Федюка та Михайла Осінчука з Національним музеєм у Львові. Народознавчі зошити. 2013. № 2 (110). С. 313–321. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hakh_Iryna/Spivpratsia_Mykoly_Fediuka_ta_Mykhaila_Osinchuka_z_Natsionalnym_muzeiem_u_Lvovi.pdf? (дата звернення 14.12.2024)

6. Гах І. Українське мистецтво Львова 1919 – 1939. Галицька брама. Львів: Центр Європи, 2005. № 1–3 (121–123). – 48 с.

7. Григорук Н. Політика Австро-Угорщини стосовно українського питання в Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2013. Вип 2 (1). С. 181–187. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hryhoruk_Nataliia/Polityka_Avstro-Uhorschyny_stosovno_ukrainskoho_pytannia_v_Halychyni_XIX_XX_st.pdf? (дата звернення 14.12.2024)

8. Дацюк Н. Сакральне мистецтво в оздобленні храмів Тернопільщини XX – початку XXI століття. : Доктор філософії : спец.. 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація : захищена 2024-02-07; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2024. 169 с.

9. Дундяк І. М. Українське церковне малярство другої половини XX – початку XXI століть (особливості функціонування, збереження, трансформації та відродження) : монографія / [наук. ред.: М. Р. Селівачов]. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 404, [43] с. : іл. Назва обкл. : Українське церковне малярство другої половини XX – початку XXI століть.

10. Дячок О. Формування архітектури сакральних комплексів під впливом суспільно-політичних процесів (на прикладі Тернопільської області) дис. … доктора архітектури : 18.00.01 / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2020. 542 с.

11. Лесів Т. В. Іконопис Галичини кінця XIX – початку XXI століття: художній образ і теоретичний дискурс: дис. … канд. мистецтвознавства : 17.00.05. / Львівська національніа академія мистецтв. Львів, 2021. 392 с.

12. Митрополит Андрей Шептицький. Послання «Про музейні вартості церковних річей» [Електронний ресурс] / підготувала ред. Л. Пуга. Радіо «Воскресіння. Опубліковано 2013. 18 квітня. URL: http://www.rr.lviv.ua/podcasts/andrej-sheptytskyj-pro-muzejni-vartosti-tserkovnyh-richej, вільний (дата звернення 18.12.24)

13. Павлюк С. П. Церковне мистецтво України : у 3-х т. / НАН України, Ін-т народознавства ; відп. ред. С. П. Павлюк ; кер. проекту, наук. ред. тому Л. М. Герус ; худ.-оформл. Є. В. Вдовиченко. Харків : Фоліо, 2018. Т. 1 : Архітектура. Монументальне мистецтво. 952 с. : іл.

14. Степовик Д. Нова українська ікона XX – початку XXI століть : Традиційна іконографія та нова стилістика. Жовква : Місіонер, 2012. 288 с.

15. Томашівський С. Галичина : політично-історичний нарис з приводу світової війни. Друге вид. Львів : [б. в.], 1915. 30 с. (Політична бібліотека). URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000012829 ; https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19710/file.pdf (дата звернення 14.12.2024)

16. Феденко П. Український громадський рух у XX столітті. Подебради : Український технічно-господарський інститут позаочного навчання. 1934. 170 с.

REFERENCES

1. Andrusiv P. (1967) Promova na vidkrytti retrospektyvnoi vystavky 8 lystopada. Mykhailo Osinchuk – mystets, maliar. [Speech at the opening of the retrospective exhibition on November 8, 1964. Mykhailo Osinchuk – artist, painter] New-York.13–16.

2. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/6405/file.pdf. [in Ukrainian].

3. Biriulov Yu. (2005) Mystetstvo lvivskoi setsesii. [Art of the Lviv Secession] Lviv: Tsentr Yevropy – Center of Europe 184, 385 il. [in Ukrainian].

4. Borachok Severyn Yulianovych. (2020). [Borachok Severyn Yulianovych]. Ternopilshchyna : rehionalnyi informatsiinyi portal. – Ternopil region: regional information portal. URL: https://irp.te.ua/borachok-severyn-iulianovych/ [in Ukrainian].

5. Hakh I. S. (2017). Epokha mytropolyta : ukrainske obrazotvorche mystetstvo pershoi polovyny XX stolittia. [The era of the metropolitan: Ukrainian fine art of the first half of the 20th century] Lviv : Mankuskrypt – Lviv: Manuscript. 192. : il. [in Ukrainian].

6. Hakh I. (2013) Spivpratsia Mykoly Fediuka ta Mykhaila Osinchuka z Natsionalnym muzeiem u Lvovi. [Cooperation of Mykola Fedyuk and Mykhailo Osinchuk with the National Museum in Lviv] Narodoznavchi zoshyty. – Ethnological notebooks № 2 (110). 313–321. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hakh_Iryna/Spivpratsia_Mykoly_Fediuka_ta_Mykhaila_Osinchuka_z_Natsionalnym_muzeiem_u_Lvovi.pdf? [in Ukrainian]. Hakh I. (2005) Ukrainske mystetstvo Lvova 1919–1939. [Ukrainian art of Lviv 1919–1939] Halytska brama. Lviv: Tsentr Yevropy, № 1–3 (121–123). – 48. [in Ukrainian].

7. Hakh I. (2005) Ukrainske mystetstvo Lvova 1919–1939. [Ukrainian art of Lviv 1919–1939]. Halytska brama. Lviv: Tsentr Yevropy – Galician Gate. Lviv: Center of Europe № 1–3 (121–123). − 48. [in Ukrainian].

8. Hryhoruk N. (2013) Polityka Avstro-Uhorshchyny stosovno ukrainskoho pytannia v Halychyni v kintsi XIX – na pochatku XX st. [Ukrainian art of Lviv 1919–1939 The policy of Austria-Hungary regarding the Ukrainian question in Galicia at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries] Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Istoriia. Ternopil – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: History. Ternopil. 2 (1). 181–187. [in Ukrainian].

9. Datsiuk N. (2024) Sakralne mystetstvo v ozdoblenni khramiv Ternopilshchyny XX – pochatku XXI stolittia [Sacred Art in the decoration of the temples of Ternopil Oblast in the 20th – early 21st centuries] : Doktor filosofii : spets. 023 – Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvne mystetstvo, restavratsiia : zakhyshchena 2024-02-07; Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. – Ivano-Frankivsk. 169. [in Ukrainian].

10. Dundiak I. M. (2019) Ukrainske tserkovne maliarstvo druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolit (osoblyvosti funktsionuvannia, zberezhennia, transformatsii ta vidrodzhennia) [Ukrainian church painting of the second half of the 20th – beginning of the 21st centuries (features of functioning, preservation, transformation and revival)]: monohrafiia / [nauk. red.: M. R. Selivachov]. Ivano-Frankivsk : DVNZ «Prykarpat. nats. un-t im. V. Stefanyka, 404, [43] s. : il. Nazva obkl. : Ukrainske tserkovne maliarstvo druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolit. [in Ukrainian].

11. Diachok O. (2020) Formuvannia arkhitektury sakralnykh kompleksiv pid vplyvom suspilno-politychnykh protsesiv (na prykladi Ternopilskoi oblasti) [The formation of the architecture of sacred complexes under the influence of social and political processes (on the example of the Ternopil region)] dys. … doktora arkhitektury : 18.00.01 / Nats. un-t «Lviv. politekhnika». Lviv, 542. [in Ukrainian].

12. Lesiv T. V. (2021) Ikonopys Halychyny kintsia XIX – pochatku XX stolittia: khudozhnii obraz i teoretychnyi dyskurs [Icon painting of Galicia at the end of the 19th – beginning of the 21st century: artistic image and theoretical discourse]: dys. … kand. mystetstvoznavstva: 17.00.05. / Lvivska natsionalnia akademiia mystetstv. Lviv – Lviv National Academy of Arts. Lviv. 392. [in Ukrainian].

13. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi. (2013) Poslannia «Pro muzeini vartosti tserkovnykh richei». [Message «On museum values of church objects»] [Elektronnyi resurs] / pidhotuvala red. L. Puha. Radio «Voskresinnia – [Electronic resource] / prepared by the editor. L. Scourge Radio «Resurrection. URL: http://www.rr.lviv.ua/podcasts/andrej-sheptytskyj-pro-muzejni-vartosti-tserkovnyh-richej[in Ukrainian].

14. Pavliuk S. P. (2018) Tserkovne mystetstvo Ukrainy [Church art of Ukraine] : u 3-kh t. / NAN Ukrainy, In-t narodoznavstva ; vidp. red. S. P. Pavliuk ; ker. proektu, nauk. red. tomu L. M. Herus ; khud.-oforml. Ye. V. Vdovychenko. Kharkiv : Folio T. 1 : Arkhitektura. Monumentalne mystetstvo. – Kharkiv: Folio T. 1: Architecture. Monumental Art 952. : il. [in Ukrainian].

15. Stepovyk D. (2012) Nova ukrainska ikona XX – pochatku XXI stolit : Tradytsiina ikonohrafiia ta nova stylistyka [New Ukrainian icon of the 20th and early 21st centuries: Traditional iconography and new stylistics]. Zhovkva : Misioner. – Zhovkva : Missionary, 288. [in Ukrainian].

16. Tomashivskyi S. (1915) Halychyna : politychno-istorychnyi narys z pryvodu svitovoi viiny [Galicia: a political-historical essay about the world war.] Druhe vyd. Lviv : [b. v.]. (Politychna biblioteka) – The second kind. Lviv: [b. in.], (Political Library). 30 URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000012829 ; https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19710/file.pdf [in Ukrainian].

17. Fedenko P. (1934) Ukrainskyi hromadskyi rukh u XX stolitti. [Ukrainian public movement in the 20th century]. Podebrady : Ukrainskyi tekhnichno-hospodarskyi instytut pozaochnoho navchannia.- Podebrady: Ukrainian technical and economic institute of part-time education 170. [in Ukrainian].

УДК 75.03:793.31(=214.58)(460)«19»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-20

Світлана ДОЛЕСКО,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
докторка філософії з образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації,
доцентка кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
директорка
Центру Української Культури та Мистецтва
(Київ, Україна) svitlana@dolesko.com

Євгеній ШИШЛЮК,
orcid.org/0000-0002-7358-7864
доктор філософії з образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) e.shyshliuk@gmail.com

ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ МІКАЕЛИ ФЛОРЕС АМАЯ: СИМБІОЗ ФЛАМЕНКО Й НАЇВНОГО МИСТЕЦТВА

У середовищі всесвітньо визнаних митців ромського походження виокремлено особистість Мікаели Флорес Амаї (псевдонім Ла Чунга) – іспансько-ромської танцівниці фламенко й мисткині напрямку народного малярства. Незвичайний синтез танцю й живопису в одній особистості робить постать Ла Чунги вкрай актуальною для вивчення мистецтвознавцями. Її картини, які є типовими зразками наївного мистецтва, випромінюють статичну радість буття, виражену авторкою з особливою пристрастю. Мета статті полягає в аналізі витоків, основних етапів і типових ознак риси творчості Мікаели Флорес Амая (Ла Чунги), обумовлених еволюцією від танцю фламенко до образотворчого мистецтва. Методологія дослідження складається з хронологічного методу, системного й мистецтвознавчого аналізу та логіко-узагальнюючого методу. Узагальнені результати. У ході дослідження біографії Ла Чунги, акцентовано на її ромському походженні й зростанні в колі практиків фламенко в м. Барселона (Іспанія). Наголошено на увазі іспанської творчої еліти до непересічного танцювального таланту Ла Чунги, її неповторного стилю експресивних танців босоніж, завдяки чому мисткиня здобула любов шанувальників фламенко у всьому світі. Встановлено, що Ла Чунга практикувалась у наївному мистецтві паралельно з реалізацією як одна з найвидатніших танцівниць фламенко своєї епохи, а по завершенню в 1990-х рр. танцювальної кар'єри цілком змістила акцент на свою художню творчість. Проаналізовано її творчу манеру (досконале володіння пластичними формами, гармонійне поєднання яскравих кольорів, чисте тло, тяжіння до створення автопортретних зображень та до теми ромського життя й фламенко) й найбільш знакові виставкові проєкти (1964, 2019, 2021 рр. та ін.). Встановлено, що основоположною віссю творчої діяльності Ла Чунги є тісний діалог мистецтва танцю й живопису.

Ключові слова: *Ла Чунга, наївний живопис, роми, ромське мистецтво, художня виставка, Пабло Пікассо, Сальвадор Далі.*

Svitlana DOLESKO,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management,
Director
Center of Ukrainian Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) svitlana@dolesko.com

Yevhenii SHYSHLIUK,
orcid.org/0000-0002-7358-7864
PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) e.shyshliuk@gmail.com

ART WORKS OF MICAELA FLORES AMAYA: A SYMBIOSIS OF FLAMENCO AND NAIVE ART

Among internationally recognized artists of the Roma origin, the personality of Micaela Flores Amaya (pseudonym La Chunga), a Spanish-Roma flamenco dancer and folk painting artist, is distinguished. An unusual synthesis of dance and painting in one person makes La Chunga's figure extremely relevant for art historians. Her paintings, which are typical examples of naive art, radiate the static joy of being, expressed by the author with extraordinary passion. The purpose of the article is to analyze the origins, main stages and typical features of Micaela Flores Amaya (La Chunga)'s art works, caused by the evolution from flamenco dance to fine art. The research methodology consists of a chronological method, systematic and art historical analysis, as well as logical and generalizing method. The results have been summarized. The study of La Chunga's biography focuses on her Roma origin and growth in a circle of flamenco practitioners in Barcelona (Spain). The article emphasizes the attention of the Spanish creative elite to La Chunga's outstanding dance talent, her unique style of expressive barefoot dancing, thanks to which the artist won love of flamenco fans around the world. It was found that La Chunga practiced naive art in parallel with her realization as one of the most prominent flamenco dancers of her era, and after completing her dance career in the 1990s, she completely shifted the focus to her artistic work. The article analyzes her creative style (perfect mastery of plastic forms, harmonious combination of bright colors, clean background, tendency to create self-portrait images and the theme of Roma life and flamenco) and the most significant exhibition projects (1964, 2019, 2021, etc.). It was found that the fundamental axis of La Chunga's creative activity is a close dialogue between the art of dance and painting.

Key words: *La Chunga, naive painting, Roma people, Roma art, art exhibition, Pablo Picasso, Salvador Dali.*

Постановка проблеми. Мікаела Флорес Амайя (Micaela Flores Amaya) (1938 р.н.), всесвітньо відома ромка під псевдонімом Ла Чунга (La Chunga) – неординарна постать в історії іспанського мистецтва XX століття. Її діяльність являє собою нетипове поєднання в діяльності однієї мисткині мистецтва танцю фламенко та наївного живопису в одній особистості. А якщо врахувати її ромське коріння, очевидним є самобутня експресивність обох напрямків її творчості.

Ла Чунга здобула славу як босонога ромська танцівниця, чиї танці вражали своїм запалом, жагою до життя й простотою. Про її винятковий танцювальний «почерк» фламенко свідчить той факт, що знакові художники XX століття, Сальвадор Далі й Пабло Пікассо, захоплювались нею, втілювали образ талановитої ромки у своїх картинах. Ла Чунга створювала яскраві за колоритом картини, навіяні ромськими мотивами та характером мистецтва фламенко. Цей творчий феномен потребує введення в мистецтвознавче середовище України, оскільки в суспільстві є інтерес до вивчення історії, культури й мистецтва ромської спільноти. А надто – найвизначніших її представників.

Аналіз досліджень. Одним із перших ґрунтовних матеріалів про неї стала стаття «Новий початок Ла Чунги» у журналі Guidepost (1970), де висвітлено повернення мисткині на сцену після перерви (Stewart, 2023). Її співпрацю з Сальвадором Далі у галузі «фламенко-екшн живопису» проаналізовано у блоці Flamenco Blog (Engel, 2017). Окремі біографічні факти містяться у публікаціях про відомих діячів, пов'язаних з Ла Чунгою – зокрема, скульптора Маріано Бенльюре (Moltó, 2011) та тореро Луїса Мігеля Домінгіна. Її інтерв'ю з особистих питань оприлюднило видання Vanity Fair (Vegas, 2018).

Про її участь у фестивалі PALABRA та виставці у галереї Armaga повідомляло видання Tamtampress (Otero, 2021). Сама галерея Armaga, що неодноразово експонувала роботи Ла Чунги, містить довідкові матеріали про художницю на своєму сайті [8]. Огляд виставки 2019 року опублікував блог La Odisea de los Días, оцінивши яскравість і оптимізм її полотен (Toledo, 2019). Надзвичайно цінним джерелом, де містяться особисті фото Ла Чунги, репортажі з відкриття виставок її робіт та фото окремих робіт, є її фан-сторінка в соціальній мережі Інстаграм.

Попри те, що трансформацію та актуалізацію ромського мистецтва другої половини XIX – початку XXI ст. ґрунтовно досліджено в українському мистецтвознавстві (Шишлюк, 2024), проте сьогодні постать Ла Чунги та її творчість залишаються мало дослідженими не лише зарубіжними, а й українськими науковцями. Нечисленні наукові зарубіжні матеріали розглядають окремо або її внесок у фламенко, або доробок як художниці – бракує комплексних студій, в яких наявний аналіз взаємодії цих двох граней її таланту. Аналіз цих матеріалів обумовив **мету статті** – проаналізувати витоки, ключові етапи й характерні риси творчості Мікаели Флорес Амая (Ла Чунги), обумовлені еволюцією від танцю фламенко до наївного малярства.

Виклад основного матеріалу. Ла Чунга народилась у 1938 р. в м. Марсель (Франція) в родині андалузьких ромів, які мігрували до Франції на тлі тогочасних військових потрясінь в Європі та менше ніж за рік після її появи на світ оселились

в м. Барселона (Іспанія). Родина мешкала в типовому ромському кварталі – дитинство Ла Чунги пройшло серед майстрів фламенко, від яких вона перейняла ази цього традиційного іспанського танцю. Уже з шестирічного віку вона полюбляла танцювати на вулицях міста, заробляючи собі таким чином на їжу та одяг. Прізвисько La Chunga, що означає «потворна і маленька», закріпилось за Мікаелою Флорес Амая ще з дитинства. Проте талант Ла Чунги здобув світове визнання і славу, тому нині це прізвисько аж ніяк не асоціюється з потворністю, а радше уособлює непересічну творчу особистість.

Її невимушений «дитячий» танець, сповнений витонченості, легкості й експресії, досить швидко привернув увагу творчого середовища – уже в підлітковому віці дівчина була улюбленою моделлю художників. А після знайомства Ла Чунги з легендарною танцівницею фламенко Пасторою Імперіо (Pastora Imperio), остання взяла юну ромку під свою опіку, всіляко підтримуючи й розвиваючи її талант (Stewart, 2023). З часом Ла Чунга настільки відшліфувала свої танцювальні навички, сформувавши авторський стиль, що стала натхненням для цілої плеяди видатних іспанських художників. Їх приваблювало те, що в її танцях босоніж уособлена душа ромського та іспанського народів, їхня невимовна жага до життя, запальний темперамент.

Образ Ла Чунги увіковічнено в полотнах Сальвадора Далі. Саме завдяки цим митцям танцівниця стала улюбленицею іспанської інтелектуальної еліти середини XX століття. Зокрема, в 1958 р. Сальвадор Далі запросив Ла Чунгу взяти участь в унікальному перформансі – вона імпровізувала танець фламенко, перебуваючи на чистому полотні, а її ноги були в фарбі (рис. 1).

Рис. 1. Мікаела Флорес Амая (Ла Чунга) танцює для Сальвадора Далі на білому полотні (Іспанія, с. Порт-Лігат, вересень 1958). Фото: Роберт Дешарн

У паузах між танцями художник створював ескізи прямо під її ногами. Це була своєрідна гра танцю та живопису, що стала поштовхом для танцівниці надалі практикуватись в царині наївного малярства (Engel, 2017). В інтерв'ю для журналу Paris Match, Ла Чунга описує цю подію: «Далі більше подобалося фотографувати. Я почала танцювати, але я нанесла стільки чорної фарби на ноги, що все було розмазано. Йому було байдуже, він перевертав полотно, фарби змішувалися з землею та камінням, але він кричав: «Чудово, піднесено!» (Moltó, 2011).

Розвиваючись як танцівниця фламенко, Ла Чунга захопилась малярством. Свого часу тореадор Луїс Мігель Домінгін (ісп. Luis Miguel Dominguin), запросив її на свою кориду, а згодом познайомив із видатним іспанським художником Пабло Пікассо. Після зустрічі з танцівницею та її творами митець з іспанської Малаги вигукнув свою знамениту фразу: «Мені знадобилося 70 років, аби досягти того, до чого зуміла дійти ця дівчина» (Vegas, 2018). Натхненний її незвичайним талантом, Пабло Пікассо охрестив роботи Ла Чунги «яскравим наївом», відзначивши особливу хроматичну гаму її полотен. Окрім Пабло Пікассо, юна художниця-початківець захопила своєю художньою творчістю чимало визначних митців того часу. Зокрема, її шанувальниками були Жоан Міро (ісп. Joan Miro) та Хосеп Гіноварт (ісп. Josep Guinovar). Вони заохочували перші кроки Ла Чунги в образотворчому мистецтві.

За роки танцювальної кар'єри вона досягла світового визнання: гастролювала найпрестижнішими театрами світу, викликаючи фурор серед шанувальників фламенко в Нью-Йорку, Парижі, Сіднеї, Токіо й багатьох інших містах. Реалізувалась і в кіно: до її фільмографії належать «Порада мертвого жокея» (1957), «Назад до дверей» (1959), «Хуан Педро Скіфір» (1961), «Сьєрто роздумів: Ла Чунга» (1978), «Вампір у Венеції» (1988), «Тато Пікільйо» (1998). У 1990-х пішла зі сцени, полишивши танець і кіномистецтво, цілковито зосередившись на своїй другій, художній грані.

Попри те, що танець для Ла Чунги завжди був на першому місці, заняття живописом вона не полишала навіть здобувши світову славу. Перша персональна виставка її творів відбулася в 1964 р. в галереї Маруані Мерсьє (Франція, м. Париж), коли Мікаелі було лише 16 років. Згодом, а надто,

після завершення танцювальної кар'єри, її роботи експонувалися у багатьох європейських країнах та провідних містах Іспанії. Після дебютної персональної виставки у 2001 р., роботи Ла Чунги ще чотири рази (у 2006, 2009, 2015 та 2021 рр.) були представлені в галереї Armaga (м. Леон, Іспанія) (La Chunga).

Так, у вересні 2021 р. відбулася чергова виставка творів Ла Чунги, де на експонованих полотнах ожили колоритні образи іспанських ромів. Ці картини, ніби дитячі малюнки, випромінювали неабияку красу, поезію та емоційність. Це ті риси, яких бракує багатьом академічним живописцям. Вона завжди присвячувала свої роботи глядачеві, а на даній виставці представила низку картин, присвячених їй самій та своїм легендарним танцям. Адже в останні роки через погіршення стану здоров'я, Ла Чунзі важко танцювати на сцені. Тож, на полотнах вона увіковічнила себе у різнобарвних сукнях зі шлейфами, зокрема у своєму улюбленому горошку (рис. 2).

За кілька років перед тим, в серпні 2019 р. в культурному центрі Alhondiga м. Хіхон (Іспанія) відбулася виставка її робіт (рис. 3–5). Експозиція презентувала роботи мисткині у стилістиці наївного мистецтва. Представлені картини були сповнені барв та оптимізму. Серед сюжетів превалювали танець, весілля тощо. У простих мазках відбилися спогади легендарної танцівниці. Вдивляючись у полотна Ла Чунги, виникає усвідомлення, що для продукування мистецтва не потрібні ні перфекціонізм техніки, ні суворі канони, ні математичні перспективи.

З нагоди участі Ла Чунги у фестивалі PALABRA (міжнародний фестиваль поезії та мистецтва слова, який з 2002 р. щороку проводиться в іспанському м. Хіхон), вищезгадана галерея Armaga підготувала видання про цю художницю. У цьому для того, щоб проінформувати глядачів про поєднання танцю фламенко та живопису у доробку Ла Чунги, висвітлено окремі моменти з її творчої та життєвої кар'єри. Видання містить також історичні світлини Ла Чунги та вірші відомих іспанських поетів, які вони присвятили славетній босоногій ромці. Ця книга перегукується з брошурою 1964 р. під назвою «Циганка босоніж». У ній також зібрані вірші на честь Ла Чунги від таких авторів, як Хосе Бергамін (Jose Bergamin), Блас де Отеро (Blas de Otero), Рафаель Альберті (Rafael Alberti), Хосе Мануель Кабальєро Бональд (Jose Manuel Caballero Bonald) та ін. (Otero, 2021).

Картини Ла Чунги, які є типовими зразками наївного мистецтва, випромінюють статичну радість буття, виражену авторкою з особливою

Рис. 2. Мікаела Флорес Амая (Ла Чунга) біля своїх робіт в галереї Armaga (Іспанія, м. Ліон, 2021). Фото: Вісенте Гарсія

Рис. 3–5. Мікаела Флорес Амая (Ла Чунга), виставка картин в культурному центрі Alhondiga (Іспанія, м. Хіхон, 2019)

пристрастю. Водночас вони позбавлені зайвого пафосу. Попри очевидну наївність зображень, Ла Чунга демонструє чудове відчуття кольорової гами, обирає виважені за інтенсивністю тони та моделює м'які переходи між ними – її яскравим творам притаманна гармонія яскравих кольорів, де немає різких дисонансів. В її палітрі відбивається андалузьке сонце, світло Іспанії. Вона використовує колір як музичну мову, аби передати спогади про дитинство, пристрасть танцю чи оповідь пензля, зануреного у палітру збалансованих тонів. Це світ інтимних переживань, які живлять усе її творче життя. Композиції набувають особливої легкості й повітряності: зображувані фігури ніби витають у безмежному просторі полотна, де зазвичай наявне однотонне тло, в якому немає надмірної деталізації.

У всіх її творах тісно переплетені фламенко, вибуховий ромський темперамент та барвисте ромське народне мистецтво. Так, ритм танцю віддзеркалюється у хвилеподібних обрисах постатей у барвистому вбранні, що наслідують нескінченну пульсацію фламенко, яке наповнює все довкілля. Танець, ритм, грація та рух пронизують кожну картину. А коли фігури втрачають плавні обриси, то передають тремтіння танцю в навколишнє середовище, ніби крик чи декламація крізь випромінювання барв (рис. 6).

У своїх роботах Ла Чунга досягає споглядальної гармонії на основі інтуїтивного пориву, відповідно до яскравої кольорової гами, що не порушує спокійного задуму. Тут художниця мріє та занурюється у традиції ромської культури свого

Рис. 6. Мікаела Флорес Амая, біля своїх робіт в галереї Armaga (Іспанія, м. Ліон, 2015). Фото: CUEVAS

дитинства. Вона інтуїтивно передає її дух, глибоку експресію та радісний оптимізм. Ла Чунга малює своїх близьких – батьків, з якими колись танцювала у дитинстві, сестру та доньку. Вони – невід'ємна частина її творчого світу. Загалом, у багатьох її творах працює ромська етнічна пам'ять, піднімається на поверхню кочова культура ромів. Типовою в цьому контексті є робота «Циганка з малятами» (2021) (рис. 7).

При аналізі понад 20 робіт мисткині, відмічено її схильність до створення майже у всіх роботах, де є жіночі постаті, автопортретних образів – у

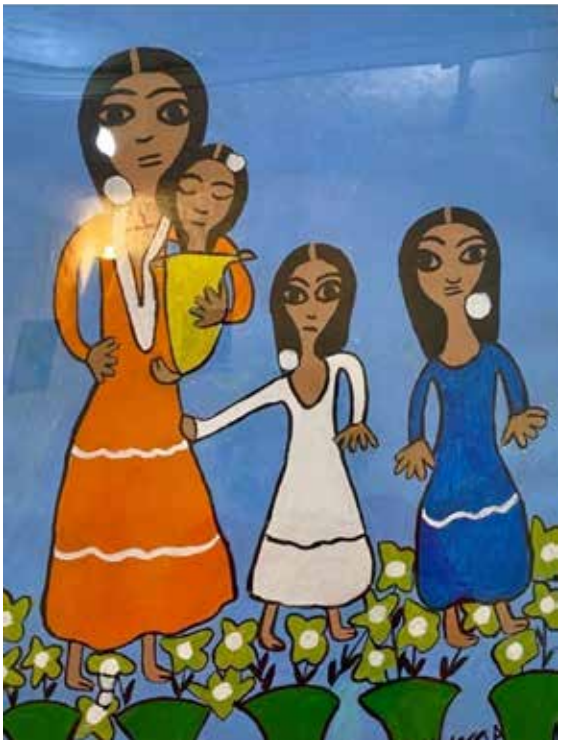

Рис. 7. Мікаела Флорес Амая (Ла Чунга) «Циганка з малятами» (2021)

великих красивих очах, овалі обличчя, яскравочорному волоссі й граційній фігурі глядач легко впізнає Ла Чунгу (рис. 8). Загалом, вона демонструє досконале володіння пластичними формами відповідно до високого естетичного смаку (Toledo, 2019). А свою художню творчість не відділяє від фламенко – вона відчуває себе однаково щасливою і в моменти танцю, і під час написання кожної нової роботи. Мисткиня все життя танцює: спочатку на вуличках Барселони, потім на найвідоміших сценах світу, і, безумовно, на полотні.

І що в моменти танцю, що в кожній своїй роботі Ла Чунга однаково красива, харизматична й щира зі своїм глядачем. «Я малюю, аби розповісти все те, що вже не можу висловити через танець», – зізнається художниця. Їй це вдається повною мірою. Ла Чунга оживляє барвистий світ фламенко – через ностальгійні спогади тієї, хто колись вражав цим танцем усю Іспанію. Лінії, кольори, композиції – у них б'є життя, яке не може згаснути (Pintura con el duende del flamenco).

Висновки. Творчий шлях всесвітньо відомої ромської мисткині Мікаели Флорес Амая

Рис. 8. Мікаела Флорес Амая (Ла Чунга) поруч зі своєю роботою (м. Мадрид, Іспанія, 2019)

(Ла Чунги), є унікальним поєднанням мистецтва танцю фламенко та наївного живопису. На обох цих поприщах вона досягла вершин слави. З дитинства вона захоплювалася танцями, виступала на вулицях, а згодом стала ученицею легендарної Пастори Імперіо. Образ Ла Чунги надихнув багатьох видатних художників до створення видатних полотен, а поети присвячували їй свої вірші.

У 1990-х рр. Ла Чунга залишила сцену, де прославилася танцями фламенко босоніж. З того часу вона присвятила себе живопису, створюючи полотна у стильовій манері наївного мистецтва. Її роботи передають радісний оптимізм, навіяний ромською культурою дитинства та спогадами про танець фламенко. Жіночим постатям притаманні ознаки автопортретів – у переважній більшості зображуваних жінок проглядається поєднання ромських рис обличчя, традиційного вбрання і їхньої діяльності на поприщі фламенко. Творчий доробок Ла Чунги вирізняється статичною пластикою й легкістю форм із переважанням хвилеподібних ліній, яскравим та гармонійним колоритом. З'ясовано, що картини Ла Чунги неодноразово експонувалися на персональних та групових виставках в Іспанії та за кордоном.

Отже, творчість Мікаели Флорес Амая (Ла Чунги) демонструє непересічне поєднання мистецтва танцю фламенко та наївного живопису, на тлі ромського колориту, що робить постать Ла Чунги вкрай цікавою та актуальною для подальшого вивчення. Аналіз її доробку дозволяє глибше зрозуміти творчий потенціал ромських митців, феномен наївну в іспанському мистецтві та його нерозривний зв'язок із фольклорною хореографією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шишлюк Є. Г. Образ ромів в європейському живописі : дис…. Д-ра філос. … : 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Київ, 2024. 220 с.
2. Engel H. How Salvador Dalí became a flamenco action painter. *Flamenco Artworks. Hannet Engel.* URL: https://flamenco-blog.com/2017/01/13/salvador-dali-was-a-flamenco-action-painter-2/ (дата звернення: 07.07.2024).
3. La Chunga (@lachungaspain). *Instagram.* URL: https://www.instagram.com/lachungaspain/ (дата звернення: 25.06.2024).
4. La Chunga. *Galería Ármaga.* URL: https://armaga.com/artistas/la-chunga/ (дата звернення: 07.07.2024).
5. Moltó D. La Chunga: «Este cáncer no va conmigo. Intento no pensar en él y la pintura me ayuda». *El Mundo.* URL: https://www.elmundo.es/elmundo/2011/09/23/alicante/1316809539.html (дата звернення: 01.07.2024).
6. Otero E. Arranca el Festival PALABRA con una exposición de la Chunga y su naïf luminoso en Ármaga. *Tam-Tam Press.* URL: https://tamtampress.es/2021/09/24/arranca-el-festival-palabra-con-una-exposicion-de-la-chunga-y-su-naif-luminoso-en-armaga/ (дата звернення: 01.07.2024).
7. Pintura con el duende del flamenco. *Galería Ármaga.* URL: https://armaga.com/pintura-con-el-duende-del-flamenco/ (дата звернення: 07.07.2024).
8. Stewart J. La Chunga: a new beginning. *Guidepost.* URL: https://www.guidepost.es/a-guidepost-reprint-la-chunga-a-new-beginning-19-june-1970/ (дата звернення: 03.07.2024).
9. Toledo F. B. La Chunga, flamenca y pintora. La odisea de los días. URL: http://laodiseadelosdias.blogspot.com/2019/08/la-chunga-flamenca-y-pintora.html (дата звернення: 04.07.2024).
10. Vegas V. La Chunga: «Nunca he aceptado tratos de cama». *Vanity Fair.* URL: https://www.revistavanityfair.es/sociedad/celebrities/articulos/la-chunga-bailaora-pintora-exposicion-nunca-he-aceptado-tratos-de-cama/31840 (дата звернення: 07.07.2024).

REFERENCES

1. Shyshliuk, Ye. (2024). Obraz romiv v yevropeiskomu zhyvopysi [The image of the Roma in European painting] : dys…. D-ra filos. … : 023 – «Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvne mystetstvo, restavratsiia». Kyiv, 2024. 220 s. [in Ukrainian].
2. Engel, H. (2017). *How Salvador Dalí became a flamenco action painter.* Flamenco Artworks. Hannet Engel. Retrieved from https://flamenco-blog.com/2017/01/13/salvador-dali-was-a-flamenco-action-painter-2/
3. La Chunga [La Chunga]. *(@lachungaspain).* (n.d.). Instagram. Retrieved from https://www.instagram.com/lachungaspain/ [in Spanish].
4. *La Chunga* [La Chunga]. *(*n.d.). Armaga. Retrieved from https://armaga.com/artistas/la-chunga/ [in Spanish].
5. Moltó, D. (2011). *La Chunga: 'Este cáncer no va conmigo. Intento no pensar en él y la pintura me ayuda'* [La Chunga: «This cancer is not with me. I try not to think about him and painting helps me»]. El Mundo. Retrieved from https://www.elmundo.es/elmundo/2011/09/23/alicante/1316809539.html [in Spanish].
6. Otero, E. (2021). *Arranca el Festival PALABRA con una exposición de la Chunga y su naïf luminoso en Ármaga* [The PALABRA Festival kicks off with an exhibition of La Chunga and her luminous naïf in Ármaga]. Tam-Tam Press. Retrieved from https://tamtampress.es/2021/09/24/arranca-el-festival-palabra-con-una-exposicion-de-la-chunga-y-su-naif-luminoso-en-armaga/ [in Spanish].

7. *Pintura con el duende del flamenco* [Painting with the Flamingo Goblin]. (n.d.). Galería Ármaga. Retrieved from https://armaga.com/pintura-con-el-duende-del-flamenco/ [in Spanish].

8. Stewart, J. (2023). *La Chunga: a new beginning.* Guidepost. Retrieved from https://www.guidepost.es/a-guidepost-reprint-la-chunga-a-new-beginning-19-june-1970/

9. Toledo, F. B. (2019). *La Chunga, flamenca y pintora* [La Chunga, flamenco and painter]. La odisea de los días. Retrieved from http://laodiseadelosdias.blogspot.com/2019/08/la-chunga-flamenca-y-pintora.html [in Spanish].

10. Vegas, V. (2018). *La Chunga: «Nunca he aceptado tratos de cama»* [La Chunga: «I have never accepted bed deals»]. Vanity Fair. Retrieved from https://www.revistavanityfair.es/sociedad/celebrities/articulos/la-chunga-bailaora-pintora-exposicion-nunca-he-aceptado-tratos-de-cama/31840 [in Spanish].

УДК 7.036/037(75);7.03
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-21

Олексій ЖАДЕЙКО,
orcid.org/0000-0002-6234-2220
доктор філософії, Заслужений діяч мистецтв України
(Київ, Україна) oleksiy_zhadeyko@ukr.net

ЛАБІРИНТИ НЕСКІНЧЕННОСТІ: ШЛЯХ ДО СЕБЕ УКРАЇНСЬКОГО ЖИВОПИСЦЯ ІВАНА МАРЧУКА

Мета статті – актуалізувати українську тематику у пейзажному живописі Івана Степановича Марчука (1936 р.н.). Для комплексного розкриття сформульованої теми та досягнення поставленої мети використані наступні методи: комплексний (для всебічного аналізу феномену творчості Івана Марчука в загальному контексті українського мистецтва другої прловини ХХ – першої чверті ХХІ ст.), історичний, хронологічний (для послідовного розгляду творів митця у контексті певних подій його творчої біографії), біографічний, компаративний (для порівняльного аналізу манери, техніки майстра в різні періоди його творчості). Результати. Зроблено загальний огляд основних векторів творчої діяльності майстра, акцентовано провідні жанрові вподобання, підкреслено домінування українських мотивів у його пейзажному живописі. Висвітлено шляхи творчої міграції митця, що отримав визнання за межами України, увійшов до когорти геніїв сучасності. До завдань розвідки належить загальна характеристика живописної манери майстра, акцентування національного колориту як наскрізного мотиву творчості, аналіз методів оспівування української сюжетики. Зроблено акцент на технологічному боці живописних творів, передусім – пейзажного доробку. Акцентовано обмаль суто наукових розвідок, що б мали метою аналіз творчого методу І. Марчука, характеризували специфіку його живописної техніки. Підкреслено необхідність вивчення пейзажного жанру у доробку митця як матеріалу, який демонструє українську тематичну домінанту в творчості різних періодів художника, в тому числі – періодів еміграції, коли віддаленість Батьківшини загострює розуміння її сутності. Прослідковано еволюцію сюжетних ліній від ранніх до пізніх трактувань інколи одного мотиву Аналіз зроблено на прикладі низки живописних творів пейзажного жанрі від 1980-х до 2020-х рр.

Ключові слова: *Іван Марчук, українська тематика, пльонтанізм, палітра, живопис, пейзажний жанр.*

Olexiy ZHADEIKO,
orcid.org/0000-0002-6234-2220
PhD in Art History, Honored Doctor of Arts
(Kyiv, Ukraine) oleksiy_zhadeyko@ukr.net

LABYRINTHS OF INFINITY: THE WAY TO YOURSELF BY UKRAINIAN PAINTER IVAN MARCHUK

The purpose of the article is to update the Ukrainian theme in the landscape painting by Ivan S. Marchuk (b. 1936). For a comprehensive disclosure of the formulated topic and achievement of the set goal, the following methods were used: comprehensive (for a comprehensive analysis of the phenomenon of Ivan Marchuk's creativity in the general context of Ukrainian art of the second half of the 20th – first quarter of the 21st century), historical, chronological (for a consistent consideration of the artist's works in the context of certain events of his creative biography), biographical, comparative (for a comparative analysis of the master's manner and technique in different periods of his work). Results. A general overview of the main vectors of the master's creative activity is made, the leading genre preferences are emphasized, and the dominance of Ukrainian motifs in his landscape painting is emphasized. The ways of creative migration of the artist, who received recognition outside Ukraine, entered the cohort of geniuses of our time, are highlighted. The tasks of the investigation include a general characteristic of the master's pictorial manner, emphasizing the national color as a cross-cutting motif of creativity, and analyzing the methods of glorifying Ukrainian plots. The emphasis is placed on the technological side of pictorial works, primarily landscape works. The lack of purely scientific investigations aimed at analyzing the creative method of I. Marchuk and characterizing the specifics of his pictorial technique is emphasized. The need to study the landscape genre in the artist's work as a material that demonstrates the Ukrainian thematic dominant in the artist's work of various periods, including periods of emigration, when the remoteness of the Motherland sharpens the understanding of its essence is emphasized. The evolution of plot lines from early to late interpretations of sometimes the same motif is traced. The analysis is based on the example of a number of paintings in the landscape genre from the 1980s to 2020s.

Key words: *Ivan Marchuk, Ukrainian theme, "plyontanism", palette, painting, landscape genre.*

Постановка проблеми. Творчість українського митця Івана Марчука – значний сегмент вітчизняної художньої культури другої половини XX – першої чверті XXI століття. Все розмаїття культурного поля багато в чому стає впізнаваним та ідентифікується як унікальна українська художня тканина саме завдяки наявності в цій своєрідній мистецькій мапі України елемента під назвою «Марчук». Це певна візитівка мистецьких процесів країни, їх забарвлення, яке має своєрідний, неповторний характер. Не дарма художник був удостоєний високих нагород на Батьківщині: в 2001 р. він став Народним Художником України, є лауреатом Національної премії імені України імені Тараса Шевченка, в 2021 р. у числі сімох діячів культури України отримав премію «Національна легенда», у 2022 р. – лауреатом премії «Скарб нації», у 2024 р. став почесним Академіком Національної Академії Мистецтв України, є почесним громадянином трьох міст, включаючи столицю. До того ж, митець посів гідне місце у переліку ста геніїв сучасності, рейтингу, який складений «The Daily Telegraph» у 2007 р., у 2006 р. став членом «Золотої гільдії» Міжнародної академії сучасного мистецтва у Римі. І це не весь перелік його нагород. Складається враження, що поціновувачі мистецтва настільки завинили перед Марчуком, почавши удостоювати його талант нагородами доволі пізно, що вже важко згадати таку нагороду, якої він зараз не мав би: відчуття, що премії вже почнуть вигадувати суто заради нього, а не просто вирішуватимуть, чи він гідний якихось із існуючих… Навіть специфіка творчої біографії майстра доводить, що основна його особливість – волелюбство, що на генетичному рівні закладено в українському культурному коді, можна сказати, на генетичному рівні. Акцентуючи роль художніх пошуків І. Марчука у загальному контексті українського мистецтва зламу XX та XX ст., підкреслюємо рухливість, живість характеру творчого поля України загалом, його багатогранність та мінливість, здатність відгукуватися на нові паростки всередині традиційної культурно-мистецької тканини, просочуючись світовими тенденціями при збереженні національного ядра.

Уся біографія художника – це демонстрація пошуку себе в вирії мистецьких хвиль, від роботи на замовлення в радянський період до мандрів світом під час війни. Марчук – це синтез традиційного сюжетного спрямування з гіперновітнім технологічним підходом до її відтворення на полотні, це українка, втілена у фарбах. І не шароварна, зведена до типізованого шаблону, а високоінтелектуальна, рафінована. А для митця весь його творчий шлях – це шлях до самого себе, тернистий і складний, але з чітко окресленою метою.

Аналіз досліджень. Не дивлячись на те, що доволі довго творчість Марчука була під негласною забороною за часів радянського періоду, бібліографія про нього доволі розлога. На сьогодні про Національну легенду України не пише, мабуть, тільки той, хто взагалі не має стосунку до світу мистецтва. Тому маса текстів про нього є дуже різнорідною як за спрямуванням, стилістикою, так і за професійним рівнем. Серед інформаційних повідомлень про Івана Марчука значне місце посідають анонси, огляди чергових виставок (Іван Марчук, 2024; Дубровін, 2016; Кирейто, 2024), поза окремим інфоповодом часто-густо з'являються інтерв'ю з митцем, які містять його погляд на мистецтво, культуру в цілому (Іван Марчук «Відомий невідомий», 2024; Єфремова, 2013). Деякі розвідки присвячені окремим аспектам творчості митця, найчастіше – особливостям його творчої манери, названому ним самим «пльонтанізмом», що визначається і як стиль, і як техніка в різних джерелах (Єфремова, 2013; Кияк, 2023; Котубей-Геруцька, 2022; Кушнір, 2021; Майстренко-Вакуленко, 2024). Поодинокими поки є ґрунтовні монографічні видання про творчий доробок національної легенди України (Іван Марчук…, 1996; Іван Марчук…, 2004; Іван Марчук…, 2008; Форкош, 2024; Шоріна, 2016). І тільки на стадії початку наукове дослідження творчості живописця (Котубей-Геруцька, 2022; Кушнір, 2021; Майстренко-Вакуленко, 2024; Климчук, 2012). Чимало матеріалів, у тому числі в науковій періодиці, є інформативними, але доволі узагальненими (Бушак, 2001; Бушак, Стрипко, 2018; Іван Марчук…, 2024; Климчук, 2012; Кузьмінець Н., Стадник, 2020; Ліберний, 2011; Павличко, 2016; Шнуренко-Щербицька, 2017).

Метою даної розвідки є на науковому рівні висвітлити пейзаж як найхарактерніший вектор творчої діяльності І. Марчука, що здатен найповніше презентувати українку, яка є наскрізною в усьому творчому шляху митця.

Виклад основного матеріалу. За зізнанням самого Івана Марчука, головним посилом для нього з молодих років стало бути не таким, які усі інші художники. І дійсно, його шлях із самого початку був складним і тернистим, але вимальовувався завдяки кредо художника – «всупереч». Навіть навчання і ранні роки роботи він провів не типово – залишаючи освітній процес, повертаючись до нього після тривалої перерви, працюючи на замовлення швидко, таким чином, щоб мати час для роботи «для себе». Формалізм як підхід

до життя та творчості був чужим Марчукові. Тому не дивно, що він не був «обласканий» владними структурами в молоді роки – у 1970–80-і рр., на які припадає його ранній період та час творчого становлення, захоплення хатинками, садочками, сільськими пейзажами не було в тренді. Тому, звісно, попиту у сильних світу цього на твори Марчука не було довго. На жаль, перша половина творчої біографії митця складалася цілком типово для радянської доби – в 1989 р. після осягнення повної неможливості самореалізації на Батьківщині митець поїхав. На відміну від нинішнього принципу існування творчої особистості, яка може без проблем позиціонувати себе як «людина світу» та переміщатися з країни в країну скільки душа зажадає, тоді художник зробив крок у прірву з розумінням смислового наповнення категорії «назавжди» – це був квиток в один кінець. Тому робити його можна було, тільки не маючи альтернатив і усвідомлюючи наслідки. Від того моменту, коли художник залишив Україну та опинився в Австралії, до сьогодні він встиг пожити та попрацювати в багатьох країнах світу – Австралія, США, Канада… його живопис був тією зброєю, яка нищила кордони. Марчук – це своєрідний кочовик, який не прив'язаний до місця фізично, при тому, що постійно виплескує фарбою на полотно українські мотиви. Де б не був, де б не жив. З-під його пензля виходять натюрморти, алегоричні композиції, абстракції, портрети, тобто він пробує себе в усіх жанрах. Але пейзаж проходить наскрізною нотою, фоновим звучанням впродовж усе життя. Він із року в рік сплітав золоте мереживо, яке розкинуте сіткою сонячних променів над рікою, ткав туман навколо місяця або сонця, заплітаючи небо мереживом над садом чи полем. І чим довше автор перебуває за межами України, тим яскравіше вона палає на його полотнах. Манера, яку винайшов Марчук, визнана неможливою для відтворення, якнайкраще лягає на його бажання відтворити неповторність українських пейзажів. Сади, хатинки, що не можуть не нагадувати його Москалівку, повсякчас з'являються в марчуковому живопису. Чи то 1980-і, чи то 2020-і рр. – мотив українського завжди присутній у полотнах митця. Колористично Марчук всебічний в усі періоди, від раннього до сьогодення. У ранні роки він може бути і холодним, коли плете зиму складними мереживними лініями, не мазками, а, скоріше, штрихами («Зима», 1982 р., картон, олія, 19х24 см; «І покрилася снігом земля», 1984 р., картон, темпера, 60х80 см, рис. 1), чи коли відтворює дощово-монотонний або мовчазно-сірий душевний стан («Затока», 1972 р., картон, темпера, 49х65 см.; «Перед дощем», 1983 р., картон, акрил, 30х40 см; «Безмежнеє поле», 1988 р., картон, олія, 70х100 см), і теплим, м'яко-туманним, коли виплітає небо навколо сонця, що в багатьох полотнах є головним акцентом композиції («Зійшов місяць над Дніпром», 1980 р., полотно, темпера, 70х100 см, рис. 2; «Золота ніч», 1981 р., полотно, акрил, 68х78 см»; «Осяяні хати місячним світлом», картон, темпера, 40х30 см; «Теплий вечір», 1984 р., картон, темпера, 44х33,5 см).

Рис. 1. Марчук І.С. «І вкрилася снігом земля». 1984 р. Картон, темпера. 60х80 см. Фото з відкритих джерел

Ця різноплановість зберігається і в пізній період, уже в 2000-і рр., при чому, митець продовжує плести павутиння образів тієї самої сюжетної лінії, у його підсвідомості залишається та сама золотава українська ніжність, яка м'яко оплутується тишею його пензля («Зійшло сонце над Дніпром», 2004 р., полотно, акрил, 100х130 см, рис. 3; «Минає день», 2015 р., полотно, акрил, 50х70 см), та знову ж морозна зимність, яка лише ще більше закришталилася за ті роки, що відділяють пізні полотна від ранніх («Чари місячної ночі», 2005 р.,

Рис. 2. Марчук І.С. «Зійшов місяць над Дніпром». 1980 р. Полотно, темпера. 70х100 см. Фото з відкритих джерел

Рис. 3. Марчук І.С. «Зійшло сонце над Дніпром». 2004 р. Полотно, акрил. 100х130 см. Фото з відкритих джерел

полотно, акрил, 100х130 см; «І до нас тут сонце заглянуло», 2009 р., полотно, акрил, 60х80 см; «На сонці гріються копиці», 2013 р., полотно, акрил, 50х100 см).

Цікаво, що митець нерідко вдається до тих саме композиційних рішень, тієї самої палітри, що й у ранній період, тільки демонструючи ще більш філігранну технологічну досконалість свого знаменитого пльонталізму, який зробив його унікальним, неповторним. Усі роботи майстра доволі стримані за палітрою, й ного майже не буває «кольорових спалахів», він ніколи не вдається до прийому контрасту, наче ілюструючи тезу «якщо хочеш бути почутим – говори тихо». Його живопис дійсно дуже тихий, інтелігентно монохромний, лише подекуди трапляються невеличкі за площиною вкраплення агресивнішого, голоснішого кольору (як мотив яблука у низці робіт, наприклад), туман павутиння йог фактур інколи контрастує з гладкою поверхнею, але це лише підкреслює цікавість мережива кольору, не додаючи різкості.

Хоча в деяких творах плетиво ниток кольору стає жорсткішим, перетворюючись наче на залізні струни замість делікатного мереживного туману. Тоді на передній план виходить своєрідний скелет образу, конструкція якого, внутрішній світ, нутро цілком на поверхні. Це наче залізне плетиво, духовний скелет, своєрідне екорше душі, як було в низці творів «Голосу моєї душі». Адже не можна не помітити, що майже всі пейзажі Марчука, за винятком обмежено кількості ранніх чи об'єднаних у серію «Цвітіння», побудовані на мереживі оголених гілок, листя та квіти є інколи лише в ранніх творах, і поодинокі, в усіх інших – це, сформулюємо так, перманентна зимність осінньої душі.

У 2020-х рр. композиції митця стають лаконічнішими, простішими, в них більше повітря, значення все більше набуває філософія порожнечі та тиші («Безмежне поле», 2022 р., полотно, акрил, 80х100 см; «Безмежне поле», 2022 р., фанера, акрил, 43х30 см, рис. 4). У цих творах кривавого 2022 р., року початку війни для України, явно намічені нетипові для попередніх творів риси – експерименти з лінією горизонту, не притаманні марчуківській перлинності кольори. При тому, що маестро не зраджує своєму «фірмовому» пльонтанізму, і фактура залишається незмінною. Не може не кинутися в око двоколірність жовто-блакитного вирішення поля та неба в «Безмежному полі» 2022 р. (рис. 4) – яскраво видна еволюція мотиву безмежного поля від 1980-х до 2020-х рр. Нинішня нескінченність, так символічно вплетена у дві вісімки сьогоднішнього віку майстра, далася взнаки в філософському спокої його аскетичних композицій.

Висновки. Виплетене павутиння, мереживо полотен І. Марчука завжди залишається надскладним за технікою, але надпростим за сюжетом – що може бути простіше за архетип Батьківського Дому… І всі ті «п'ятнадцять Марчуків», про яких говорить сам Майстер, підкреслюючи свою багатогранність, усе одно сходяться очима в одну точку на горизонті… І з США, Канади чи Австралії, де багато років мешкав митець, і з Австрії, куди він виїхав у 2022 р., залишивши

Рис. 4. Марчук І.С. «Безмежне поле». 2022 р. Фанера, акрил. 43х30 см. Фото з відкритих джерел

країну з початком війни… Лабіринти пльонтанізму проклали шлях митця з України через США знову до України; з України через Австралію знову до України; з України через Канаду знову до України; з України через Австрію і, будемо сподіватись, знову до України… Якщо, звісно, батьківська земля, нарешті, згадає про обіцянку створити прижиттєвий музей Івана Марчука, якого Майстер давно гідний і який йому був обіцяний багато років тому. Кожен цикл, жанр, техніка митця підлягають вивченню щоразу наново, оскільки трактувань може бути дуже багато. Можливо, тому комплексних, грунтовних саме наукових розвідок на сьогодні про Марчука обмаль. Його мистецтво на межі духовних практик та фізики, почуттів та точної науки. Це шлях пілігріма – дорогою вічного неспокою, пошуку інструменту для виспівування чистого звуку в живописі, яким стала техніка плетіння кольором. Це шлях до себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автобіографія Івана Марчука. URL: https://salo.li/C87CDa9 (дата звернення: 01.01.2025)
2. Бушак С. Тернистий шлях Івана Марчука: аналіз творчості художника. Лан. Ланівеччина творча: літ.-мистец. альманах, 2001. С. 182–191.
3. Бушак С., Стрипко Т. Марчук Іван Степанович. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: https://salo.li/6f6b07c (дата звернення: 31.12.2024)
4. Дубровін С. Генотип вольності: виставка народного художника України Івана Марчука. Віче. 2016. № 3/4. С. 70.
5. Єфремова В. На гостини до вільного митця – Івана Марчука. Культура і життя. 2013. № 36. С. 9–11.
6. Іван Марчук: Шевченкіана. Виставка картин художника «Свою Україну любіть». Творчість Тараса Шевченка. URL: https://salo.li/E228266 (дата звернення: 31.12.2024)
7. Іван Марчук «Відомий невідомий». Авторська екскурсія. Всі картини виставки, творче кредо художника. URL: https://salo.li/c8f29B9 (дата звернення: 31.12.2024)
8. Іван Марчук. Ivan Marchuk. Київ: АтланЮЭСи, 2004. 520 с.
9. Іван Марчук. Дорога додому. Київ: АтланЮЭСи, 2008. 450 с.
10. Іван Марчук. Життя і творчість. Київ: Мистецтво, 1996. 176 с.
11. Іван Марчук. URL: https://salo.li/9Fa0A64 (дата звернення: 01.01.2025)
12. Климчук О. Я єсмь… Київ: Український письменник, 2012. 576 с.
13. Кирейто М. Польща побачить «Погляд у Безмежність» Івана Марчука. URL: https://salo.li/C34De97 (дата звернення: 31.12.2024)
14. Кияк Б. Гіперпростір Івана Марчука. 50 років «пльонтанізму». Світогляд. 2023. № 1. С. 48–53.
15. Котубей-Геруцька О. «Люди дивляться, а художник бачить». Який він, унікальний стиль українського генія Івана Марчука. 2022. URL: https://salo.li/55D7a66 (дата звернення: 01.01.2025)
16. Кузьмінець Н., Стадник О. Іван Марчук: легендарна постать сучасного українського мистецтва. Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів : матер. П'ятої Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Одеса, 3 квітня 2020 р. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2020. С. 83–88.
17. Кушнір Т. Образи України в живописних полотнах Івана Марчука та хоровій творчості сучасних композиторів: мистецькі паралелі. Наук. обгрунтування творч. мист. проєкту. Київ: Національна музична академія України імені П.І. Чайковського, 2021. 109 с. URL: https://salo.li/EA1bD89 (дата звернення: 01.01.2025)
18. Ліберний О. Генії вертаються додому. Свобода. 2011. 25 трав. (№ 39/40). С. 2.
19. Майстренко-Вакуленко Ю. Лінія-нитка й тканина часопростору у творчій концепції Івана Марчука. Теорія та практика дизайну. 2024. Вип. 3(33). С. 170–179. DOI: https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.33.18.
20. Павличко Д. Іван Марчук – «Генотип вольності». Слово Просвіти. 2016. 21–27 січ. (№ 3). С. 2.
21. Форкош С. Віденські нариси: образ діалогу в роботах Івана Марчука. URL: https://salo.li/15d8C76 (дата звернення: 02.01.2025)
22. Шнуренко-Щербицька А.-Є. Проблематика вивчення і дослідження творчості художника Івана Марчука. Треті Платонівські читання. Тези доповідей Міжнар. наук. конф. Київ: Фенікс, 2016. С. 78–79.
23. Шоріна А. Український геній Іван Марчук. Київ: CO-OP Media, 2016. 150 с.

REFERENCES

1. Avtobiohrafiia Ivana Marchuka [Autobiography of Ivan Marchuk]. https://salo.li/C87CDa9 [in Ukrainian]
2. Bushak, S. (2001). Ternystyi shliakh Ivana Marchuka: analiz tvorchosti khudozhnyka [The Thorny Path of Ivan Marchuk: Analysis of the Artist's Work]. Lan. Lanivechchyna tvorcha: lit.-mystets. almanakh. 182–191 [in Ukrainian].
3. Bushak, S., Strypko, T. (2018). Marchuk Ivan Stepanovych [Marchuk Ivan Stepanovych]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: https://salo.li/6f6b07c [in Ukrainian].
4. Dubrovin, S. (2016). Henotyp volnosti: vystavka narodnoho khudozhnyka Ukrainy Ivana Marchuka [Genotype of Freedom: Exhibition of People's Artist of Ukraine Ivan Marchuk]. Viche. 3/4, 70 [in Ukrainian].
5. Yefremova, V. (2013). Na hostyny do vilnoho myttsia – Ivana Marchuka [Visiting the freelance artist – Ivan Marchuk]. Kultura i zhyttia. 36, 9–11 [in Ukrainian].

6. Ivan Marchuk: Shevchenkiana. Vystavka kartyn khudozhnyka “Svoiu Ukrainu liubit”. Tvorchist Tarasa Shevchenka [Ivan Marchuk: Shevchenko’s Art. Exhibition of paintings by the artist “Love Your Ukraine”. Works by Taras Shevchenko]. URL: https://salo.li/E228266 [in Ukrainian].

7. Ivan Marchuk “Vidomyi nevidomyi”. Avtorska ekskursiia. Vsi kartyny vystavky, tvorche kredo khudozhnyka [Ivan Marchuk “Known Unknown”. Author’s tour. All paintings of the exhibition, the artist’s creative credo]. URL: https://salo.li/c8f29B9 [in Ukrainian].

8. Ivan Marchuk. Ivan Marchuk [Ivan Marchuk. Ivan Marchuk] (2004). Kyiv: AtlantESU [in Ukrainian: in English].

9. Ivan Marchuk. Doroha dodomu (2008) [Ivan Marchuk. The Road Home]. Kyiv: AtlantESU [in Ukrainian].

10. Ivan Marchuk. Zhyttia i tvorchist (1996) [Ivan Marchuk. Life and creative work]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].

11. Ivan Marchuk [Ivan Marchuk] URL: https://salo.li/9Fa0A64 [in Ukrainian].

12. Klymchuk, O. (2012). Ya yesm’… [I am…]. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk [in Ukrainian].

13. Kyreito, M. (2024). Polshcha pobachyt “Pohliad u Bezmezhnist” Ivana Marchuka [Poland will see “A Look into Infinity” by Ivan Marchuk]. URL: https://salo.li/C34De97 [in Ukrainian].

14. Kyiak, B. (2023). Hiperprostir Ivana Marchuka. 50 rokiv “plyontanizmu” [Ivan Marchuk’s Hyperspace. 50 Years of “Plyontanism”]. Svitohliad. 1, 48–53 [in Ukrainian].

15. Kotubei-Herutska, O. (2022). “Liudy dyvliatsia, a khudozhnyk bachyt”. Yakyi vin, unikalnyi styl ukrainskoho heniia Ivana Marchuka [“People look, but the artist sees”. What is it, the unique style of Ukrainian genius Ivan Marchuk]. URL: https://salo.li/55D7a66 [in Ukrainian].

16. Kuzminets N., Stadnyk O. (2020). Ivan Marchuk: lehendarna postat suchasnoho ukrainskoho mystetstva [Ivan Marchuk: a legendary figure of contemporary Ukrainian art]. Suchasna ukrainska derzhava: vektory rozvytku ta shliakhy mobilizatsii resursiv: mater. Piatoi Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf., m. Odesa, 3 kvitnia 2020 r. Odesa: PNPU imeni K. D. Ushynskoho, Tsentr sotsialno-politychnykh doslidzhen “Politicus”, 83–88 [in Ukrainian].

17. Kushnir, T. (2021). Obrazy Ukrainy v zhyvopysnykh polotnakh Ivana Marchuka ta khorovii tvorchosti suchasnykh kompozytoriv: mystetski paraleli [Images of Ukraine in the paintings of Ivan Marchuk and the choral works of contemporary composers: artistic parallels]. Nauk. obgruntuvannia tvorch. myst. proiektu. Kyiv: Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy imeni P.I. Chaikovskoho. URL: https://salo.li/EA1bD89 [in Ukrainian].

18. Libernyi, O. (2011). Henii vertaiutsia dodomu [Geniuses return home]. Svoboda, 25 trav., 39/40, 2 [in Ukrainian].

19. Maistrenko-Vakulenko, Yu. (2024). Liniia-nytka y tkanyna chasoprostoru u tvorchii kontseptsii Ivana Marchuka [Line-thread and fabric of space-time in the creative concept of Ivan Marchuk]. Teoriia ta praktyka dyzainu. 3(33), 170–179. DOI: https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.33.18 [in Ukrainian].

20. Pavlychko, D. (2016). Ivan Marchuk – “Henotyp volnosti” [Ivan Marchuk – “Genotype of Freedom”]. Slovo Prosvity. 21–27 sich., 3, 2 [in Ukrainian].

21. Forkosh, S. (2024). Videnski narysy: obraz dialohu v robotakh Ivana Marchuka [Viennese Essays: The Image of Dialogue in the Works of Ivan Marchuk]. URL: https://salo.li/15d8C76 [in Ukrainian].

22. Shnurenko-Shcherbytska, A.-Ye. (2016). Problematyka vyvchennia i doslidzhennia tvorchosti khudozhnyka Ivana Marchuka [Problems of studying and researching the work of the artist Ivan Marchuk.]. Tezy dopovidey Mizhnar. nauk. konf. “Treti Platonivski chytannia”. Kyiv: Feniks, 78–79.

23. Shorina, A. (2016). Ukrainskyi henii Ivan Marchuk [Ukrainian genius Ivan Marchuk]. Kyiv: CO-OP [in Ukrainian].

УДК 008:316.722,7,7.012;658.512.23
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-22

Ігор ЖУКОВ,
orcid.org/0009-0001-7124-485X
старший викладач кафедри дизайну
Херсонського національного технічного університету
(Хмельницький, Україна) rjndjryt1@ukr.net

ЗМІНА ЕСТЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ СПРИЙНЯТТЯ ІНТЕР'ЄРУ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ З ВПРОВАДЖЕННЯМ AI В ПРОЦЕС ПРОЕКТУВАННЯ

У сучасному світі, що характеризується швидким розвитком технологій та глобалізацією, естетичні аспекти сприйняття інтер'єру зазнають значних змін. Впровадження штучного інтелекту (AI) у процес проектування стає одним із ключових факторів трансформації у сфері інтер'єрного дизайну. AI дозволяє переосмислити традиційні підходи, створюючи умови для інтерактивного та персоналізованого проектування, що враховує потреби та естетичні уподобання користувачів.

Ця стаття досліджує, як AI впливає на естетичне сприйняття інтер'єру в умовах глобалізованого світу. У статті розглядаються основні принципи та методи застосування AI у дизайні інтер'єру, зокрема створення адаптивних та інноваційних рішень, які враховують локальні та глобальні естетичні тенденції. Особлива увага приділяється аналізу змін у взаємодії користувачів з простором, зокрема впливу алгоритмів AI на формування візуальної гармонії, функціональності та емоційного сприйняття інтер'єрів.

Крім того, у статті аналізується роль AI у переосмисленні концепцій естетики: від мінімалізму та біофілії до складних футуристичних підходів. Розглянуто приклади адаптивного проектування, де AI генерує дизайни, що відповідають культурним, кліматичним та соціальним контекстам. Такі рішення забезпечують можливість створення інтер'єрів, які є не лише естетично привабливими, але й екологічно стійкими та психологічно комфортними.

Особливу увагу приділено впливу автоматизації на розвиток нових підходів до інтеграції AI у творчі процеси.

Одним із ключових аспектів дослідження є оцінка впливу AI на роль дизайнера як креатора. Впровадження автоматизованих систем змінює традиційні підходи до проектування, вимагаючи від дизайнерів нових навичок та креативних рішень. Це створює нові виклики та можливості для професійної діяльності у сфері дизайну інтер'єру.

Ключові слова: *дизайн інтер'єру, естетичні аспекти, штучний інтелект (AI), процес проєктування, концептуальне рішення.*

Igor ZHUKOV,
orcid.org/0009-0001-7124-485X
Senior Lecturer at the Department of Design
Kherson National Technical University
(Khmelnytskyi, Ukraine) rjndjryt1@ukr.net

CHANGING THE AESTHETIC ASPECTS OF INTERIOR PERCEPTION IN THE GLOBAL WORLD WITH THE IMPLEMENTATION OF AI INTO THE DESIGN PROCESS

In today's world, characterized by rapid technological development and globalization, the aesthetic aspects of interior perception are undergoing significant transformations. The introduction of artificial intelligence (AI) into the design process has become one of the key factors driving change in the field of interior design. AI allows for a rethinking of traditional approaches, creating opportunities for interactive and personalized design that aligns with the needs and aesthetic preferences of users.

This article explores how AI influences the aesthetic perception of interiors in a globalized world. The article examines the basic principles and methods of applying AI in interior design, in particular, the creation of adaptive and innovative solutions that take into account local and global aesthetic trends. Particular attention is paid to the analysis of changes in user interaction with space, in particular the impact of AI algorithms on the formation of visual harmony, functionality and emotional perception of interiors.

In addition, the article analyzes the role of AI in rethinking the concepts of aesthetics: from minimalism and biophilia to complex futuristic approaches. Examples of adaptive design are considered, where AI generates designs that correspond to cultural, climatic and social contexts. Such solutions provide the opportunity to create interiors that are not only aesthetically attractive, but also environmentally sustainable and psychologically comfortable.

Particular attention is paid to the impact of automation on the development of new approaches to integrating AI into creative processes.

One of the key aspects of the study is to assess the impact of AI on the role of the designer as a creator. The introduction of automated systems is changing traditional approaches to design, requiring designers to develop new skills and creative solutions. This creates new challenges and opportunities for professional activities in the field of interior design.

Key words: *interior design, aesthetic aspects, artificial intelligence (AI), design process, conceptual solution.*

Постановка проблеми. Впровадження технології штучного інтелекту (AI) в архітектуру та дизайні відкриває нові можливості для аналізу, прогнозування та персоналізації простору. Однак такі зміни потребують переосмислення естетики простору дизайну та змінює підходи до проектування. Розглянуто як поєднуються глобальні стандарти та місцеві традиції і як технології впливають на сприйняття простору користувачами. У контексті проектування інтер'єрів генерування дизайну дозволяє не тільки оптимізувати простір з точки зору функціональності, але й створювати унікальні естетичні форми, які були б неможливі за допомогою традиційних методів проектування. Цей підхід стає особливо актуальним у умовах глобалізації, коли дизайнери прагнуть створювати індивідуалізовані, персоналізовані простори, враховуючи різноманіття культурних та соціальних контекстів. У статті підкреслюється важливість балансу між технологією та збереження культурної ідентичності в умовах глобалізації.

Аналіз досліджень. «Сучасні технології дизайн-проєктування» Н. В. Чупріна, Т. В. Струмінська. присвячена методиці розробки проєктного дослідження та використання сучасних технологій у дизайні. «Технології цифрового дизайну» В.Ніжегородцев у співаторстві з іншими авторами. досліджує особливості технологій цифрового дизайну.

Мета статті – дослідити основні принципи та методи застосування AI на естетичне сприйняття інтер'єру в умовах глобалізованого світу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний дизайн використовує AI для автоматичного створення численних варіантів проектних рішень на основі введених критеріїв, таких як розміри простору, матеріали, кольорові переваги, ергономіка та інші параметри. На відміну від традиційного дизайну, де дизайнер або архітектор працює з заздалегідь визначеними формами та рішеннями, цифровий дизайн пропонує безліч варіантів, звужуючи їх відповідно до заданих умов. Новий штучний дизайн ґрунтується на алгоритмах, які використовують різні методи обчислювального моделювання для створення просторових рішень. Ці алгоритми здатні враховувати не тільки фізичні характеристики простору, а й потенційну поведінку людей, що взаємодіють з цим простором. Наприклад, AI може згенерувати кілька варіантів розташування меблів з урахуванням оптимального потоку людей та комфорту. Один із ключових аспектів нового дизайну полягає в тому, що він може адаптуватися до індивідуальних переваг замовника (Волошинов, 2018: 40). AI аналізує запити та вподобання користувача, використовуючи дані про його поведінку, звички та стиль життя, щоб запропонувати персоналізовані рішення. Це дозволяє проектувати унікальні інтер'єри, які не тільки візуально привабливі, а й функціонально відповідають потребам людини, може враховувати багато факторів, таких як енергозбереження, природне освітлення, вентиляцію та економію простору. AI також може допомогти в оптимізації використання матеріалів і конструктивних рішень, може розраховувати, як різні елементи конструкції будуть взаємодіяти, мінімізуючи відходи та покращуючи стійкість. Він здатний генерувати незвичні, органічні та інноваційні форми, які не завжди піддаються традиційному проектуванню. Це особливо важливо в сучасному дизайні, де затребувані унікальні та виразні інтер'єри, що відображають творчий підхід та індивідуальність. AI значно прискорює процес створення інтер'єрів, замість того, щоб вручну розробляти кожну деталь, дизайнери можуть використовувати штучний розум для швидкої генерації безлічі варіантів. Дизайн AI відкриває можливості для створення нових естетичних підходів, які поєднують мистецтво та науку. Використовуючи його можна створювати форми, які раніше були неможливі або занадто складні для реалізації вручну.

Штучний інтелект стає невід'ємною частиною сучасного дизайну інтер'єру. Інструменти на основі AI, такі як **Midjourney**, **DALL·E**, **Stable Diffusion** допомагають дизайнерам швидко створювати концептуальні зображення інтер'єрів. Деякі інструменти AI, як-от **Colormind** або **Coolors**, аналізують кольорові схеми та пропонують гармонійні палітри для інтер'єру. Вони враховують не лише естетичний аспект, а й психологічний вплив кольорів. Сервіси, **Planner 5D** або **RoomGPT**, дозволяють створювати макети приміщень і віртуально розставляти меблі. AI допомагає визначити стиль інтер'єру або підібрати відповідні матеріали для реалізації проекту. Інструменти можуть аналізувати тренди, підка-

зувати, які текстури або матеріали краще використовувати, і навіть прогнозувати довговічність тих чи інших рішень. **Foyr Neo** використовує AI для створення рекомендацій щодо підбору матеріалів і обробки поверхонь на основі заданого стилю. Завдяки віртуальній реальності та інструментам на базі AI, як-от **Havenly** або **Modsy**, користувачі можуть побачити, як виглядатиме інтер'єр після змін. AI дозволяє створювати унікальні деталі, які важко розробити вручну. Інструменти можуть генерувати орнаменти, патерни чи навіть нестандартні форми. Вони дозволяють дизайнерам експериментувати з ідеями, швидко створювати візуалізації та знаходити оптимальні рішення для різноманітних завдань. Інструменти, **Autodesk Revit**, використовують алгоритми для оцінки енергоефективності проекту, що дозволяє створити комфортні для сприйняття простори. На основі аналізу переваг клієнта, його способу життя та психологічних особливостей AI створює персоналізовані рішення. **Knotel** використовує AI для розробки індивідуальних робочих просторів. Технології дозволяють розширити горизонти дизайну, але саме людський фактор забезпечує глибину, індивідуальність і емоційну складову проектів.

З розвитком технологій AI дизайн продовжить розвиватися, відкриваючи нові горизонти в проектуванні інтер'єрів. В майбутньому він буде не тільки створювати форми та структури, а й враховувати емоційні реакції користувачів, що дозволить розробляти інтер'єри, які максимально відповідають психоемоційним потребам людини

Можливості AI дизайну можна буде інтегрувати з іншими новими технологіями, такими як доповнена і віртуальна реальність, створюючи інтерактивні та динамічні простори, які будуть адаптуватися в реальному часі під поведінку та вподобання користувачів. Важливо, щоб дизайнери використовували AI дизайн як засіб розширення творчих можливостей, зберігаючи при цьому людяність і емоційну цінність простору.

З розвитком технологій і штучного інтелекту в процесах проектування, алгоритми дедалі більше впливають на вибір матеріалів, кольорових палітр і композицій в дизайні інтер'єрів (Якименко, 2016: 110). AI може аналізувати властивості різних матеріалів (наприклад, текстури, міцність, вартість, екологічні властивості) і на основі цього створювати найбільш ефективні варіанти поєднання для конкретного інтер'єрного проекту. AI здатен передбачати, як матеріали змінюються з часом, залежно від різних факторів. Це особливо корисно при виборі матеріалів для меблів або стін, де важливо врахувати їх зносостійкість, вицвітання під впливом сонячного світла, та інші

Рис. 1. Проєктна пропозиція, згенерована AI за вхідними даними автора

Рис. 2. Проєктна пропозиція, згенерована AI за вхідними даними автора

довгострокові зміни. Штучний розум може експериментувати з комбінуванням різних матеріалів, створюючи нові інноваційні поєднання, які не використовуються в традиційному дизайні, може аналізувати, як різні кольори впливають на емоційний стан людей, використовуючи дані з нейропсихології та психології кольору. Штучний інтелект може аналізувати поведінку і переваги в кольорі, зібрані за допомогою різних джерел (соціальних мереж, анкет, інтерв'ю з клієнтами), і на основі цих даних створювати унікальні кольорові композиції для конкретних інтер'єрів, також можуть відслідковувати і прогнозувати глобальні кольорові тренди, аналізуючи зміни в уподобаннях людей на основі великих масивів даних. Це дозволяє дизайнерам створювати інтер'єри, що відповідають актуальним тенденціям, одночасно зберігаючи індивідуальність і функціональність.

Методи AI дозволяють оптимізувати розміщення меблів та інших елементів інтер'єру в просторі, щоб максимізувати його функціональність і забезпечити комфорт. AI може оптимізувати роз-

міщення столів, крісел і полиць для людей, які працюють вдома, або пропонувати зручне планування для сімей з дітьми. Це дає можливість створювати не тільки естетично привабливі, але й комфортні простори. AI може створювати нестандартні композиції, які виходять за межі традиційних принципів дизайну, може поєднувати елементи меблів та декору, які зазвичай не використовуються разом, або пропонувати нові способи використання існуючих елементів інтер'єру. Це відкриває нові можливості для дизайнерів, які прагнуть створювати інтер'єри, що поєднують інновації з потребами та вподобаннями кінцевих користувачів.

Процеси взаємодії різних культур, обміну ідеями та доступу до новітніх технологій призвели до виникнення нових стандартів у проектуванні інтер'єрів. Однак, незважаючи на глобальні тенденції, інтер'єр залишає місце для збереження культурної ідентичності та локальних особливостей (Ніжегородцев, 2019: 123). Сучасний дизайн інтер'єрів стикається з двома протилежними тенденціями: естетичною універсалізацією, що спричинена глобалізацією та технологічними інноваціями, і зміцненням індивідуальності простору, яке прагне зберегти культурні та особистісні особливості. З одного боку, універсалізація передбачає створення загальноприйнятих стандартів, що підлаштовуються під глобальні тренди, з іншого – намагання зберегти унікальність та індивідуальність кожного простору. Однією з найбільш помітних рис сучасного інтер'єрного дизайну є швидка адаптація до глобальних трендів, що призводить до створення єдиних стандартів естетики. Це виражається у використанні популярних матеріалів (наприклад, бетону, металу, скла), кольорових палітр (нейтральні пастельні тони) та архітектурних рішень (відкриті простори, мінімалізм). Глобалізація та доступність нових технологій (зокрема штучного інтелекту та генеративного дизайну) допомагають дизайнерам швидко адаптувати ці рішення для різних культурних контекстів. Завдяки таким інструментам, як 3D-друк, віртуальна реальність та програми для проектування інтер'єрів, створення інтер'єрів стало значно швидшим і доступнішим. Технології дозволяють широко використовувати однакові шаблони, стилі та матеріали, що можуть бути застосовані в різних регіонах світу.

Стандартизація в дизайні забезпечує певну універсальність і функціональність. Наприклад, глобальні бренди меблів, такі як IKEA, використовують універсальні рішення для різних ринків, що дозволяє забезпечити зручність та доступність. Це також спрощує прийняття дизайну для широкої аудиторії, де користувачі з різних культур можуть відчувати себе комфортно в схожих просторах (Жуков, 2022: 209).

Індивідуальність простору часто виражається через урахування місцевих культурних, соціальних та історичних особливостей. Дизайн інтер'єрів може включати місцеві матеріали, техніки, кольорові палітри та форми, що відображають традиції, ремесла та ідентичність певного регіону або навіть окремої родини. Хоча технології можуть сприяти стандартизації, вони також можуть бути використані для підвищення індивідуальності простору. Інструменти штучного інтелекту та програми для проектування можуть допомогти створити персоналізовані простори, що точно відповідають уподобанням користувачів. Врахування особистих аспектів життя, звичок, а також емоційних і психологічних аспектів

дозволяє створити не тільки функціональні, але й емоційні простори, використання програм для віртуального оформлення дозволяє замовникам показати зміни в проекті та персоналізувати свої простори, створюючи інтер'єри, які точно відповідають їхнім уподобанням.

Висновки. Високі обчислювальні потужності, необхідні для роботи алгоритмів AI, вимагають великої кількості енергії, що може негативно впливати на довкілля, він працює на основі даних, але не має інтуїтивного розуміння або глибокого емоційного зв'язку з проєктом, що характерно для людини. Це обмежує здатність системи створювати інноваційні рішення, які виходять за межі заданих параметрів. Алгоритми можуть ігнорувати контексти, пов'язані з культурними, історичними чи психологічними аспектами проекту, що особливо важливо для дизайну інтер'єрів та архітектури. Іноді результати роботи AI можуть бути несподіваними або навіть неприйнятними, що потребує додаткових коректив з боку дизайнера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошинов С.А., Осадчий В.В., Осадча К.П. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти в Україні. *Науково-практичний журнал Інженерні та освітні технології.* 2018. Т. 6. № 4. С. 38–46.
2. Даниленко В. Я. Трансформації дизайну на зламі II та III тисячоліть. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2003. № 1. С. 50–55.
3. Жуков І.А. Проблеми втручання віртуального світу у реальний. *Художній авангард: пошук нової мистецької парадигми*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон: ХНТУ, 2016. С. 87–91.
4. Жуков І.А. Розгляд проблеми навчання студентів спеціальності дизайн середовища у сучасних умовах появи штучного інтелекту. *Дизайн та мистецтво в контексті соціокультурного розвитку*: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький: ХНТУ, 2023. С. 103–106.
5. Жуков І.О. Стереотип або вільна творчість в боротьбі за дизайн середовища в освіті та проектній діяльності. *Дизайн та мистецтво в контексті соціокультурного розвитку*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон: ХНТУ, 2022. С. 208–210.
6. Якименко К. Гармонізація архітектурного середовища та дизайн. *Художні практики на початку XXI століття: новації, тенденції, перспективи*: матеріали науково-практичної конференцій. Київ: Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. Михайла Бойчука, 2016. С. 109–115.
7. Ніжегородцев В.О. Обробка деталізованого візуального середовища у середовищі графічних пакетів. *Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці країн V-4*: матеріали X Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2019. С. 122–124.

REFERENCES

1. Voloshynov S.A., Osadchyi V.V., Osadcha K.P. (2018) Suchasni tendentsii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini. [Modern trends in the development of higher education in Ukraine] Naukovo-praktychnyi zhurnal Inzhenerni ta osvitni tekhnolohii. 6. № 4. 38–46. [in Ukrainian]
2. Danylenko V. (2003) Transformatsii dyzainu na zlami II ta III tysiacholit. [Design transformations at the turn of the 2nd and 3rd millennia] Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. 1. 50–55. [in Ukrainian]
3. Zhukov I.A. (2016) Problemy vtruchannia virtualnoho svitu u realnyi. [Problems of the virtual world interfering with the real world] Khudozhnii avanhard: poshuk novoi mystetskoi paradyhmy : materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kherson: KhNTU. 87–91. [in Ukrainian]
4. Zhukov I.A. (2023) Rozghliad problemy navchannia studentiv spetsialnosti dyzain seredovyshcha u suchasnykh umovakh poiavy shtuchnoho intelektu. [Consideration of the problem of teaching students of the specialty of environmental design in modern conditions of the emergence of artificial intelligence] Dyzain ta mystetstvo v konteksti sotsiokulturnoho rozvytku: materialy IKh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Khmelnytskyi: KhNTU. 103–106. [in Ukrainian]
5. Zhukov I.O. (2022) Stereotyp abo vilna tvorchist v borotbi za dyzain seredovyshcha v osviti ta proektnii diialnosti. [Stereotype or free creativity in the struggle for environmental design in education and project activities] Dyzain ta mystetstvo v konteksti sotsiokulturnoho rozvytku: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kherson: KhNTU. 208–210. [in Ukrainian]
6. Yakymenko K. (2016) Harmonizatsiia arkhitekturnoho seredovyshcha ta dyzain. [Harmonization of the architectural environment and design] Khudozhni praktyky na pochatku KhKhI stolittia: novatsii, tendentsii, perspektyvy: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv: Kyivskyi derzhavnyi instytut dekoratyvno-prykladnoho mystetstva i dyzainu im. Mykhaila Boichuka. 109–115. [in Ukrainian]
7. Nizhehorodtsev V.O. (2019) Obrobka detalizovanoho vizualnoho seredovyshcha u seredovyshchi hrafichnykh paketiv [Processing detailed visual environments in a graphics package environment]. Problemy vprovadzhennia informatsiinykh tekhnolohii v ekonomitsi krain V-4: materialy X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii, Irpin: Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy. 122–124. [in Ukrainian]

УДК 793.31:008(477)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-23

Сергій КАЧУРИНЕЦЬ,
orcid.org/0009-0006-3910-348X
заслужений артист України,
доцент кафедри хореографії
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Хмельницький, Україна) kachurinec@ukr.net

ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ В КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ

У статті висвітлені проблеми збереження українського народного танцю та його роль у формуванні культурної спадщини. Методологія заснована на міждисциплінарному підході, який передбачає застосування історико-культурного та етнографічного аналізу для вивчення історичних та регіональних ознак народного танцю. Для дослідження танцювальних характерних рис різних регіонів України було використано методи порівняльного аналізу, що дозволило виявити типові особливості та класифікувати назви танців Волині, Полісся, Галичини, Закарпаття, Покуття, Буковини, Поділля, Середньої Наддніпрянщини, Сіверщини, Слобожанщини, Донщини, Запорізької Січі, Південної Бессарабії, Таврії та Криму. Соціокультурний аналіз використовувався для дослідження ролі народного танцю як механізму збереження етнічної ідентичності українців. Використання критичного аналізу дало змогу відокремити глобальні виклики і проблеми збереження українського народного танцю в умовах урбанізації, змін у культурних уподобаннях сучасної молоді, а також загроз комерціалізації та уніфікації танцювальних форм.

Наукова новизна полягає у виділенні історичних етапів розвитку українського народного танцю, його сучасних проблем, а також регіональних особливостей та гендерних ознак. Автор статті систематизував характерні риси танців, навів їхні приклади за відповідною регіональною приналежністю. Підкреслено, що український народний танець є важливим складником культурної спадщини, що репрезентує духовні та історичні традиції українського народу. Його роль полягає не лише в збереженні й передачі автентичних елементів рухової культури, але й у вихованні нових поколінь на основі національних цінностей. Він допомагає зберегти, відродити та популяризувати культурну спадщину України і зміцнити культурну ідентичність в сучасному суспільстві.

Ключові слова: *український народний танець, регіональні особливості, культурна спадщина України.*

Serhii KACHURYNETS,
orcid.org/0009-0006-3910-348X
Honoured Artist of Ukraine,
Associate Professor at the Department of Choreography
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
(Khmelnytskyi, Ukraine) kachurinec@ukr.net

SIGNIFICANCE OF UKRAINIAN FOLK DANCE IN THE CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE

The article highlights the problems of preserving Ukrainian folk dance and its role in the formation of cultural heritage. The methodology is based on the interdisciplinary approach, which involves the use of historical-cultural and ethnographic analysis to study the historical and regional characteristics of folk dance. To study the dance characteristic features of different regions of Ukraine, the methods of comparative analysis have been used, which made it possible to identify typical features and classify the names of the dances of Volyn, Polissia, Halychyna, Transcarpathia, Pokuttia, Bukovyna, Podillia, Central Naddnipriansh chyna, Sivershchyna, Slobozhanshchyna, Donshchyna, Zaporizhzhia Sich, South Bessarabia, Tavria and Crimea. Sociocultural analysis has been used to study the role of folk dance as a mechanism for preserving the ethnic identity of Ukrainians. The use of critical analysis made it possible to separate global challenges and problems of preserving Ukrainian folk dance in the conditions of urbanization, changes in the cultural preferences of young people, as well as threats of commercialization and unification of dance forms.

The scientific novelty consists in highlighting the historical stages of the development of Ukrainian folk dance, its modern problems, as well as regional features and gender characteristics. The author systematized the characteristic features of dances, cited their examples by regional affiliation. It is emphasized that the Ukrainian folk dance is an important component of the cultural heritage, which represents the spiritual and historical traditions of the Ukrainian people. Its role is not only to preserve and transmit authentic elements of movement culture, but also to educate new

generations based on national values. It helps to preserve, revive and popularize the cultural heritage of Ukraine and strengthen cultural identity in modern society.

Key words: *Ukrainian folk dance, regional features, cultural heritage of Ukraine.*

Постановка проблеми. Український народний танець як феномен культурної спадщини відіграє важливу роль у процесі самоідентифікації українців, відображаючи їхню історичну пам'ять та передаючи наступним поколінням цінності української культури. Він відтворює світоглядні уявлення та естетичні ідеали, закладені в національній свідомості. Тому вивчення українського народного танцю стає необхідним кроком для збереження національної ідентичності, а формування танцювальних традицій у різних етнографічних регіонах України має стати прикладом вивчення на основі поєднання місцевих ритуалів, звичаїв та обрядових практик.

Аналіз досліджень. Сьогодні питання збереження та вивчення української нематеріальної культурної спадщини, зокрема українського народного танцю, набуває особливої актуальності та викликає значний інтерес серед вітчизняних дослідників. Етнографічні дослідження танців Центральної України здійснив Сергій Куценко (Куценко, 2019: 279–283). Лексику українського народного танцю Рівненського Полісся в історико-культурному контексті проаналізував Володимир Гордєєв (Гордєєв, 2020). Теоретико-методичні та практичні основи українського народного танцю висвітлила Ярослава Москвяк (Москвяк, 2023: 21–28). Однак до цього часу значення українського народного танцю в культурній спадщині України розкрито недостатньо та потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження – виділити проблеми збереження українського народного танцю та визначити його роль у формуванні культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. В українській культурі народний танець посідає особливе місце, оскільки є не лише формою мистецького вираження, а й важливим елементом національної ідентичності. З давніх-давен танець супроводжував різноманітні обряди, свята та повсякденне життя українського народу, відображаючи його історичний досвід, соціальні структури та естетичні ідеали. Він є свідченням багатства культурних традицій багатьох поколінь та невід'ємною частиною нематеріальної культурної спадщини країни.

Вплив різних історичних етапів можна прослідкувати через зміну тематики, стилістики, форм і функцій танців. Так, у період козацької доби (XVI–XVIII ст.) народний танець ставав важливим елементом військових святкувань і ритуалів, що відображали героїзм і мужність козаків. Наприклад, танець «Гопак» символізує козацький дух, свободу та здатність до боротьби. Він відзначається акробатичними елементами, що підкреслюють силу та вправність виконавців. Дослідниця Ірена Книш зазначає: «Танок увійшов у повсякденний побут українського народу, як співається "від села до села – танці до музики". Танцювали з горя й утіхи до самозабуття. Навіть Шевченковий Семен Палій-Запорожець танком кінчає свій життєвий шлях» (Книш, 1966: 6–7).

В епоху Гетьманщини (XVII–XVIII ст.) народний танець розвивався під впливом політичних змін і культурних контактів із Західною Європою. Були запозичені нові елементи з таких європейських танців, як полонез, менует і контрданс. Наприклад, танець «Полька», завезений в Україну з Чехії, поєднував традиційні українські рухи з європейськими елементами, які символізували соціальний статус і етикет. У дослідженні Лілії Савченко знаходимо таке: «Полька – старовинний чеський танець, основним рухом якого є напівкроки. Походження слова «полька» – від «кулька», що означає «половина». «Полька» (від чеськ. Pulka) – парний, також бальний танець чеського походження, з музичним розміром 2/4, який зародився близько 1830 р. в Богемії, а також музичний жанр танцювальної музики, знайомий Європі й Америці» (Савченко, 2024: 83). Танець отримав широке визнання та здобув популярність і серед представників аристократії України, і серед селян завдяки своєму виразному ритмічному малюнку та емоційній насиченості. Полька була адаптована й отримала розвиток у темпераментній молдавській, стриманій латиській та весільній українській версії.

Включення України до складу російської імперії (XVIII–XIX ст.) мало значний вплив на розвиток українського танцю. Офіційна політика русифікації витісняла українські елементи, проте народний танець залишався незмінним. Наприклад, танець «Козачок» має глибокі історичні корені та складну еволюцію. Його виникнення пов'язане з трансформацією ранніх козацьких танців, зокрема «Гопака». в Запорізькій Січі. Так, детальний опис «Козака» знаходимо в повісті М. Гоголя «Тарас Бульба». Письменник відтворює атмосферу запорізького танцювального дійства, підкреслюючи виняткову майстерність та фізичну витривалість

козаків. За М. Гоголем, цей запальний танець, сповнений енергії та свободи, символізував не лише танцювальну досконаліть, а й дух незалежності та волелюбності козацтва. Термін «козачок», на думку М. Гоголя, є похідною формою від «козак». Він, об'єднавши прості хореографічні рухи, став прототипом для великої групи танців з парною ритмікою.

У часи радянської влади (ХХ ст.) танцювальна культура України перебувала під впливом комуністичної ідеології. Однак народний танець розвивався. Цьому сприяло створення державних ансамблів, які популяризували народні традиції: Вінницький академічний ансамбль пісні і танцю «Поділля» (1919), Національний заслужений академічний ансамбль танцю України ім. П. Вірського (1937), Донецький заслужений державний академічний ансамбль пісні та танцю «Донбас» (1937), Хмельницький академічний ансамбль пісні і танцю «Козаки Поділля» (1938), Івано-Франківський національний академічний гуцульський ансамбль пісні і танцю «Гуцулія» (1939), Заслужений академічний ансамбль пісні і танцю Збройних сил України (1939), Національний заслужений академічний український народний хор України ім. Г. Верьовки (1943), Буковинський ансамбль пісні і танцю України (1944), Заслужений Прикарпатський ансамбль пісні і танцю України «Верховина» (1950), Полтавський заслужений ансамбль пісні і танцю України «Лтава» ім. В. Міщенка (1957), Поліський академічний ансамбль пісні і танцю «Льонок» ім. І. Сльоти (1958), Державний академічний Волинський народний хор (1978), Кропивницький академічний театр музики, пісні і танцю «Зоряни» (1984) та багато інших (Качуринець, 2024: 98).

Сьогодні, в умовах незалежності України, народний танець перебуває на новому етапі розвитку. З одного боку, спостерігаємо повернення до джерел танцю. З іншого боку, він стає об'єктом сучасних інтерпретацій та експериментів. У різні часи народний танець слугував відображенням культурних, соціальних і політичних змін, демонстрував специфіку суспільного життя та етнічної ідентичності українського народу.

Народний танець виконує функцію естетично-комунікативного засобу, що в художніх формах відображає соціальні відносини, традиції, моральні норми та етнокультурні особливості. Наприклад, у гопаку чоловічі персонажі демонструють фізичну силу та майстерність, що символізує соціальну роль чоловіка як захисника родини та громади. Жіночі ліричні танці характеризуються ніжністю й грацією, що відображає роль жінки як хранительки домашнього вогнища. Вони передбачають м'які, округлі рухи, які символізують їхню лагідність, емоційну чутливість і зв'язок із родинними обов'язками. Колективні танці, зокрема хороводи, слугують виразом єдності та солідарності громади, символізують спільність дій і взаємодію учасників.

Український народний танець є виразником поваги до природи, праці, родини та національних традицій. Так, рухи і хореографічні схеми часто є символічною передачею змісту природних циклів аграрного побуту та народних ритуалів. Веснянки чи жниварські танці відображають циклічність життя, сезонні роботи та залежність від природних ритмів.

Окремо слід звернути увагу на регіональну різноманітність українських танцювальних традицій. Кожен етнографічний регіон вносить у танець унікальні культурні, історичні та природні особливості. Танцювальна спадщина Буковини, Волині, Галичини, Донщини, Закарпаття, Запорізької Січі, Криму, Південної Бессарабії, Поділля, Покуття, Полісся, Середньої Наддніпрянщини, Сіверщини, Слобожанщини та Таврії формувалася під впливом локальних звичаїв та історичних подій, що зумовило їхню різноманітність і культурну значущість. Регіональні відмінності народних танців систематизовано автором в таблиці (табл. 1).

Отже, танцювальні традиції різних етнографічних регіонів України є надзвичайно багатими та розмаїтими. Характерні риси танців, зокрема специфічні кроки, стрибки, оберти, присядки та інші рухи, демонструють не лише локальні стилістичні особливості, але й впливи історичних подій, природних умов та побутових практик. У кожному регіоні фіксуються унікальні елементи, які роблять український танець невід'ємною частиною культурної спадщини та відображають етнічну своєрідність.

Останнім часом виникає ризик уніфікації, зменшення різноманіття та автентичності національних танців. У сучасному світі, де інформація швидко поширюється завдяки медіа, традиційні танці часто адаптуються до загальноприйнятих стандартів, втрачаючи притаманні їм регіональні особливості. Це призводить до спрощення форми та змісту танцювальних композицій, що віддаляє їх від історичних коренів.

Крім того, соціокультурні зміни, які відбуваються у сучасних українських містах, також впливають на сприйняття та популяризацію народного танцю. Зростає значення таких танцювальних напрямків, як хіп-хоп, джаз-фанк, сучасна хореографія, переважно спрямованих на молодіжну

Таблиця 1

Регіональні відмінності українського народного танцю

Регіон	Характерні риси танців	Приклади танців
1	2	3
Волинь	легкі кроки, притупи, стрімкі вибивання та підскоки, присядково-злетові оберти, прадавні ритуальні трясучки і виверти, хід у повороті, хід Волинської польки, хід з високим стрибком	**«Аушка», «Полька», «Похода», «Шалантух», «Душка», «Притупи», «Осокорські веснянки», «Волинський стрибунець», «Крутях», «Триндички»**
Полісся	різноманітні оберти на місці або з просуванням по горизонталі, кружляння в парах, поліський ключ, кроки з підскоком, галопом, що переходить у стрімкий біг; присядки, вистукування, притупи	**«Хоровод», «Льонок», «Полька», «Яків», «Притупи», «Шалантух», «Ойра», «Веретенчик», «Терниця», «Свербилівка», «Скакуха»**
Галичина	високі стрибки та виверти, швидка зміна напрямків ліній, присядки, широкі кроки, динамічні оберти, обмеженість танцювального поля	**«Коломийка», «Лісоруби», «Метелиця», «Гуцулка», «Кадриль», «Аркан», «Катерина», «Опришки», «Козак», «Гайдак»**
Закарпаття	колективні стрибки, «дроботіння» ногами, притупи, закрита кругова фігура (руки на плечах один одного або схрещені за спиною), фігури, побудовані з кількох кіл концентрично (у центрі кола – соліст або пара)	**«Раківчанка» , «Голубка», «Дробойка», «Трибушанка», «Мокрянський», «Березнянка», «Вертунець», «Дубо-танець», «Карічка», «Аркан», «Увиванець»**
Покуття	вибивання ритмічних рухів до підлоги обцасами своїх «капців», тримання за руки й утворення шеренги-ланцюга, нерозривна єдність наспіву, тексту та руху (танець, крок, біг), стрибки і підскоки, гуцульський біг, трясунка головою	**«Гордіянка», «Трамагун», «Сербин», «Коломийка», «Тропотянка», «Капервус», «Сідемка», «Гонивітер», «Вертак», «Бокораши»**
Буковина	обмеженість танцювального поля в побудові малюнку (замкнені одне чи декілька кіл), використання дрібних рухів, симетрія (однакова побудова бокових фігур, кругових рухів та притупів протягом всього танцю)	**«Чотирянка», «Буковинський весільний», «Бубнарський», «Раковецький кручений», «Вівчари», «Полька», «Буковинський парубоцький»**
Поділля	кружляння соло, у парі, присядки: з виносом ноги на каблук, у повороті, з ударним акцентом, потрійний хороводний крок, подільський крок, крок танцю «Кривуляк»	**«Подоляночка», «Топорівський весільний», «Дев'ятка», «Клин», «Оляндра», «Вихрівка», «Варварка», «Василечки», «Кривуляк», «Кивак», «Краков'як»**
Середня Наддніпрянщина	пластична округлість рук, корпусу і голови, вихиляси, тинки, «мітелочки», потрійні притупи, стрій круговий, лінійний, крок з випадом та одночасним плесканням в долоні	**«Чумак», «Козачок», «Вітерець», «Метелиця», «Гопак», «Коша», «Полька», «Комільник», «Кружало»**

Продовження таблиці 1

1	2	3
Сіверщина	проста хореографія із повторюваними елементами, дрібні кроки на місці або з легким пересуванням, кругові рухи й індивідуальних танцівників, і цілих груп, присядки з просуванням	**«Баламут»,** **«Кадриль»,** **«Метелиця»,** **«Весняночка-паняночка»,** **«Колодка»,** **«Карапет»,** **«Гопак»**
Слобожанщина	крок з ударом на каблук, крок у повороті з притупом, кадрильний хід, кроки-човганці, бокові кроки, перескоки, тинок (низький, високий), часта зміна напрямку руху, використання «воріт», легкі біги, наближені до вистукувань, перескоки	**«Третяк»,** **«Чумандриха»,** **«Тинок», «Катерина»,** **«Слобідська»,** **«Погулянка»,** **«Передирки»,** **«Залицяльний хоровод»,** **«Кривий танець»,** **«Коханочка»**
Донщина	різні притупи, «тинки», напівприсідання в II позиції, (імітація вершника на коні), ковзальні пересування в різні боки з плескачем (шабля) по стегнах, потрійний крок	**«Козачок»,** **«Гопак»,** **«Хоровод», «Бички»,** **«Дрібушка»,** **«Кадриль»,** **«Метелиця»**
Запорізька Січ	переходи з положення навприсядки до стрибків чи обертів, ритмічні вигукування, колеса, щупаки, дрібні перебори, присядки: з виносом ноги на каблук, з ударним акцентом	**«Гопак»,** **«Козак»,** **«Козачок», «Повзунець»,** **«Гайдук», «Хортичанка»,** **«Тропак»,** **«Запорожці»,** **«Герць»**
Південна Бессарабія	крок з ударом на каблук, кадрильний крок, крок-човганець, перескоки, біг узахліст, верьовочка, дрібушки, присядки, припадання	**«Гопак»,** **«Кадриль»,** **«Гайдучаска»,** **«Малдовеняска»,** **«Чабан»,** **«Оляндра»**
Таврія, Крим	тремтіння (оберти) кисті рук, стрункий корпус, розведені по сторонах руки та навпіл зігнуті лікті, змінний крок на пальцях ніг	**«Хайтарма», «Хоран»,** **«Явлук аваси»,** **«Тим-тим»,** **«Емір-Джелял»,** **«Чобан аваси»**

аудиторію. У цьому контексті традиційний український танець ризикує бути сприйнятим як архаїчний чи неактуальний для нових поколінь. Комерціалізація культури також чинить вплив на народні танці, коли вони є інструментом для залучення аудиторії або туристів. У такому випадку танець може зазнавати змін для задоволення запитів ринку, що може спричинити втрату його автентичності.

Отже, сучасні соціокультурні зміни створюють серйозні виклики для збереження українського народного танцю. Важливо знайти баланс між збереженням автентичних форм танцю та його адаптацією до сучасних умов, щоб уникнути втрати культурної спадщини й водночас зробити її привабливою для нових поколінь.

Програми збереження та популяризації народного танцю є важливими культурними ініціативами, спрямованими на підтримку традиційних форм хореографічного мистецтва, їхню адаптацію до сучасних умов та передачу новим поколінням. Однією з найвідоміших міжнародних програм є ініціатива ЮНЕСКО, орієнтована на збереження нематеріальної культурної спадщини, до якої належить і народний танець. Програма працює в кількох напрямках: ідентифікація та реєстрація елементів (народні танці різних країн реєструються як частина нематеріальної культурної спадщини, що сприяє їхньому збереженню на

міжнародному рівні), фінансування та підтримка проєктів (гранти та фінансування досліджень, документування, навчання і проведення фестивалів народного танцю).

Державними програмами, спрямованими на збереження і популяризацію традиційного хореографічного мистецтва, є ініціативи «Українського культурного фонду» Міністерства культури України, наприклад, перформанс «Ритуальний танець 403» Інституту проблем сучасного мистецтва. Організатори проєкту наголошують: «Це ландшафтний перформанс, що відбувається по колу та поєднує ритуали й танці різних народів (регіонів України). Рухаючись в межах трьох кіл, позначених борошном, танцюристи, немов хвилі, розходяться і сходяться до центру» (Український культурний фонд, 2024).

Всеукраїнський фестиваль-конкурс народної хореографії імені Павла Вірського, що підтримується Національною хореографічною спілкою України, спрямований на популяризацію фольклорних танців і музики. У межах конкурсу відбуваються майстер-класи, регіональні обміни, що сприяє залученню молоді та нових поколінь до народної хореографії.

Висновки. Отже, український народний танець є важливим складником культурної спадщини, що репрезентує духовні та історичні традиції українського народу. Його роль полягає не лише в збереженні й передачі автентичних елементів рухової культури, але й у вихованні нових поколінь на основі національних цінностей. Він допомагає зберегти, відродити та популяризувати культурну спадщину України і зміцнити культурну ідентичність в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордєєв В. А. Український народний танець на Поліссі: регіональні особливості лексики : дис. … канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ. 2020. 230 с.
2. Качуринець Л. В. Диригентська проєктна діяльність у ХХ – на початку ХХІ століть : дис. … канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ. 2024. 277 с.
3. Книш І. Жива душа народу (До ювілею українського танку). Вінніпег: Новий шлях, 1966. 80 с.
4. Куценко С. В. Наратив фольклористичних досліджень народного танцю Центральної України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 3. С. 279–283.
5. Москвяк Я. Діджіталізація як інструмент збереження нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні в умовах післявоєнного відновлення. *Development Service Industry Management*. 2023. № 4. С. 21–28.
6. Савченко Л. О. Полька як складова побутових танців: становлення, особливості та перспективи. *Особливості роботи хореографа в сучасному соціокультурному просторі*. 2924 № 83. С. 83–85.
7. «Ритуальний танець 403»: у Києві запрошують охочих взяти участь у танцювальному перформансі за підтримки УКФ. *Український культурний фонд* : веб-сайт. URL: https://ucf.in.ua/news/30072024 (дата звернення: 05.10.2024).

REFERENCES

1. Hordieiev, V. A. (2020). *Ukrainskyi narodnyi tanets na Polissi: rehionalni osoblyvosti leksyky*. [Ukrainian Folk Dance in Polissia: Regional Features of Lexicon]. PhD Dissertation, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. [in Ukrainian].
2. Kachurynets, L. V. (2024). *Dyryhentska proiektna diialnist u XX – na pochatku XXI stolit* [Conducting Project Activities in the 20th and Early 21st Centuries] PhD Dissertation, Kyiv National University of Culture and Arts. [in Ukrainian].
3. Knysh, I. (1966). *Zhyva dusha narodu* (Do yuvileiu ukrainskoho tanku). [*The Living Soul of the People* (On the Anniversary of Ukrainian Dance)]. Novyi shliakh. [in Ukrainian].
4. Kutsenko, S. V. (2019). Naratyv folklorystychnykh doslidzhen narodnoho tantsiu Tsentralnoi Ukrainy. [The Narrative of Folkloristic Research on Folk Dance in Central Ukraine]. *Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts,* 3, 279–283. [in Ukrainian].
5. Moskviak, Ya. (2023). Didzhitalizatsiia yak instrument zberezhennia nematerialnoi kulturnoi spadshchyny YuNESKO v Ukraini v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia. [Digitalization as a Tool for Preserving UNESCO's Intangible Cultural Heritage in Ukraine During Post-War Recovery]. *Development Service Industry Management*, 4, 21–28. [in Ukrainian].
6. *«Rytualnyi tanets 403»: u Kyievi zaproshuiut okhochykh vziaty uchast u tantsiuvalnomu performansi za pidtrymky UKF.* [«Ritual Dance 403»: In Kyiv, participants are invited to take part in a dance performance supported by the UCF]. (July 30, 2024). Ukrainian Cultural Foundation. Retrieved October 05, 2024, from https://ucf.in.ua/news/30072024. [in Ukrainian].
7. Savchenko, L. O. (2024). Polka yak skladova pobutovykh tantsiv: stanovlennia, osoblyvosti ta perspektyvy. [Polka as a Component of Social Dances: Formation, Characteristics, and Prospects]. *Features of the Choreographer's Work in the Modern Socio-Cultural Space*, 83, 83–85. [in Ukrainian].

УДК 81-11:81'22:81'37:004.77:001.891(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-24

Богдана АВРАМЕНКО,
orcid.org/0000-0002-8252-7062
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германських і східних мов та методики їх навчання
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) bogdanabo@ukr.net

ПОНЯТТЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ В ЛІНГВІСТИЦІ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ І ДОЦІЛЬНІСТЬ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкрито поняття мультимодальності, що полягає у формуванні значень за допомогою різних семіотичних засобів – модусів та відповідних соціокультурних конвенцій. Мультимодальність розуміється як опис загальних законів та правил взаємодії в комунікативному акті вербальних та невербальних знаків, поєднання різних кодів пред'явлення інформації.

Проаналізовано ряд наукових праць дослідників, зроблено ряд відповідних висновників. Доведено актуальність дослідження мультимодальності у сфері лінгвістики, тому що до недавнього часу лінгвістика зберігала тенденцію вивчати мову автономно і виділяти тільки вербальні сегментні одиниці, але за такого підходу неможливо скласти повне уявлення про механізми комунікації.

Власне мультимодальна лінгвістика – це такий напрямок лінгвістичної думки, який покликаний вивчати мову не у відриві від невербальних та паравербальних компонентів комунікації, а разом із ними. Мультимодальні дослідження мають велику практичну значимість і є базою для розвитку таких областей, як корпусна та комп'ютерна лінгвістика, лінгводидактика, міжкультурна комунікація.

Існуючі методики викладання іноземної мови мають на увазі формування компетенцій міжкультурної комунікації, але часто не враховують необхідність ознайомлення студентів з культурною специфічністю мультимодальності та формування умінь правильної інтерпретації невербальних та паравербальних компонентів комунікативного акту.

Визначено рівні комплексної мультимодальності. Серед них вирізняють такі, як: мікрорівень – розподіл на окремі коди та субкоди та виявлення різних семіотичних та комунікативних потенціалів та ресурсів, які у комплексному комунікативному процесі містить у собі кожна знакова система; мезорівень – специфічні інтра- та інтеркодові процеси транскрипції, конкретна взаємодія елементів мікрорівня, розгляд додаткових потенціалів значення і те, як вони модифікують загальне значення комунікації; макрорівень охоплює більші рамки, наприклад, певний жанр дискурсу або дискурс.

Дані рівні не ізольовані один від одного, а інкорпоровані, і кожен більший рівень містить у собі менші рівні.

Ключові слова: *мономодальність, мультимодальність, реципієнт, модус, код, відеоаналіз.*

Bohdana AVRAMENKO,
orcid.org/0000-0002-8252-7062
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of German and Eastern Languages and Methods of Their Teaching
Southern Ukrainian National Pedagogical university named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) bogdanabo@ukr.net

THE CONCEPT OF MULTIMODALITY IN LINGUISTICS AND THE RELEVANCE AND REASONABILITY OF ITS RESEARCH

The article reveals the concept of multimodality, which consists in the formation of meanings using various semiotic means – modes and corresponding socio-cultural conventions. Multimodality is understood as a description of the general laws and rules of interaction in the communicative act of verbal and non-verbal signs, a combination of different codes of information presentation.

A number of scientific works of researchers are analyzed, a number of relevant conclusions are made. The relevance of the study of multimodality in the field of linguistics is proven, because until recently, linguistics retained the tendency

to study language autonomously and to allocate only verbal segmental units, but with such an approach it is impossible to form a complete picture of the mechanisms of communication.

Actually, multimodal linguistics is a direction of linguistic thought that is designed to study language not in isolation from non-verbal and paraverbal components of communication, but together with them. Multimodal research has great practical significance and is the basis for the development of such areas as corpus and computer linguistics, linguodidactics, and intercultural communication.

Existing methods of teaching a foreign language imply the formation of intercultural communication competencies, but often do not take into account the need to familiarize students with the cultural specificity of multimodality and the formation of skills for the correct interpretation of non-verbal and paraverbal components of a communicative act.

Levels of complex multimodality have been identified. Among them, the following are distinguished: microlevel – division into separate codes and subcodes and the identification of various semiotic and communicative potentials and resources that each sign system contains in a complex communicative process; mesolevel – specific intra- and intercode transcription processes, specific interaction of microlevel elements, consideration of additional potentials of meaning and how they modify the overall meaning of communication; the macro level encompasses a larger framework, for example, a certain genre of discourse or discourse.

These levels are not isolated from each other, but are incorporated, and each larger level contains smaller levels.

Key words: *monomodality, multimodality, recipient, mode, code, video analysis.*

Постановка проблеми. У сучасному світі передача та сприйняття інформації відбуваються за допомогою різних систем і каналів, здатних породжувати значення та взаємодіяти одночасно. Глобалізація формує свого роду єдине символічне середовище, в якому вільно циркулюють потоки медіаконтенту незалежно від національної та територіальної приналежності їх творців. Комунікація не зводиться до якоїсь однієї знакової системи, а є специфічною формою симбіотичної взаємодії. Мономодальність змінюється більш складним і інтегрованим варіантом подачі інформації. Комунікативні процеси ґрунтуються на комплексній взаємодії різних знакових систем, тобто мультимодальностей, тому мовна комунікація мультимодальна за своєю природою.

Мультимодальний характер комунікації певним чином ускладнює процес сприйняття і залишає невирішеним питання достовірного та адекватного декодування вихідного повідомлення реципієнтом, адже чим більше задіяно каналів інформації, тим більше можливостей для індивідуальної інтерпретації та, відповідно, похибки, повязаної із використанням різноманітних органів відчуття людини, які служать посередниками в передачі та сприйнятті інформації.

Проблема мультимодальності є однією з ключових у невербальній семіотиці. Основними аспектами мультимодальності є дослідження вербальних, невербальних, змішаних вербальноневербальних, тілесних компонентів знакової комунікації та створення моделей вербальної, невербальної, змішаної поведінки. **Аналіз досліджень.** Питання мультимодальності та функціонування англомовних інтернет-комунікацій в сучасному соціальному просторі, стало предметом вивчення для таких провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, як: З. І. Віновського, Р. М. Бліхарського, Б. О. Жемелко, Т. М. Горного, Т. М. Харик, А. І. Соболевського, В. О. Заблоцького, І. Р. Микитчина, А. І. Барбуляка та П. Р. Швед, М. Б. Клімковського, І. О. Кусого, Р. А. Озарків, Р. Р. Дубина, М. І. Макар, І. П. Війтишина, В. Р. Войтовича та В. Л. Матвіїва, Н. М. Крейніна, Є. С. Стоянова, І. Т. Балабанова, В. М. Родіонова, А. Д. Шеремет, О. В. Єфімова.

Серед провідних зарубіжних науковців, які займалися дослідженням питання функціонування англомовних інтернет-комунікацій, аналізу функціонування сучасної мультимодальної англомовної інтернет-комунікації в контексті перекладознавчого аспекту слід виділити таких, як: Е. І. Альтман, А. А. Тафлер, П. Р. Ван Хорн, О. П. Бертіль, Б. В. Торстейн, Дж. М. Вальрас, А. О. Альфред, Й. А. Шумпетер, Дж. Н. Вілсон, М. Х. Бунге, К. К. Гаттенбергер,

Дж. П. Шеймін, Дж. А. Форрестер, Е. Е. Вайцзеккер, Л. В. Ловінс, А. Р. Сміт, Н. Р. Гріффін, А. Д. Дамодаран, М. В. Маккарті, Дж. М. Грюнінг, Г. І. Монахан, Р. Р. Гріффін, Д. Х. Заман, Т. Р. Андерсен, Дж. Д. Бедфорд та низку інших науковців, які зробили значний внесок у розвиток поставленого питання.

Мета статті – розкриття поняття «мультимодальність», а також встановлення актуальності та доцільності його дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поява комп'ютерних технологій глибоко вплинула на те, як люди спілкуються та обмінюються інформацією. Розвиток електронного середовища обміну даними створює нечувані раніше можливості для створення та прийому повідомлень. Складність графічної структури електронного тексту, який включає кілька семіотичних систем, таких як вербальний текст, фотографії, графіка, аудіо та відеоелементи стає мультимодальним, залежить від

зростаючої важливості візуальної інформації та комп'ютерної графіки.

Таким чином, власне поняття *«модальність»* – це перцептивний чи психологічний феномен, що з сприйняттям інформації (Сколлон, 2006: 387).

Термін «модальність» запозичений із психології та використовується для позначення сенсорних каналів сприйняття. У когнітивній лінгвістиці термін визначається як один із кодів інформації, включений у поняття гібридизованого тексту. У психолінгвістиці модальність – це належність до певної сенсорної системи, модальність позначає характеристики відчуттів, сигналів, стимулів, інформації, рецепторів. Модальність має соціокультурну зумовленість і має власну традицію моделювання та передачі в суспільстві. Для розуміння модальності необхідне розуміння цієї культури. Складовими елементами кожної культури є ідеї, вірування, світогляд, цінності, норми, соціальні чинники, що впливають життя суспільства та соціальну поведінку індивіда. Виділяються такі типи модальності: нюхова, дотикова, смакова, зорова та слухова (Макарук, 2017: 107).

Отже, *мультимодальність* полягає у формуванні значень за допомогою різних семіотичних засобів – модусів (письмо, мова, зображення) – відповідних соціокультурних конвенцій. Мультимодальність розуміється як опис загальних законів та правил взаємодії в комунікативному акті вербальних та невербальних знаків, поєднання різних кодів пред'явлення інформації (Макарук, 2017: 107).

У ширшому розумінні мультимодальність – це теорія комунікації та соціальної семіотики.

Теорія комунікації визначає код як елемент базової моделі комунікації, що передає значення. Виділяються такі комунікативні коди: вербальний, паралінгвістичний та екстралінгвістичний.

Вербальний код – це передача інформації за допомогою письмової та усної мови.

Паралінгвістичний код включає всі голосові засоби передачі, що передається вербальним кодом. До цієї категорії належать темп, тембр, тон, інтонація.

Екстралінгвістичний/невербальний код представлений не пов'язаними з мовою та мовою засобами: жестами, мімікою, зоровим контактом, позами, часом, проксемічним простором, локацією.

Під мультимодальністю в широкому сенсу розуміємо опис загальних законів та конкретних правил взаємодії в усному комунікативному акті вербальних чи невербальних знаків (Лемке, 1988: 284).

Л. Макарук вважає мультимодальними явищами взаємодії між вербальними текстами та зображеннями, відео, мовою та жестами, розміром та кольором тексту (Макарук, 2017: 108).

Вважаємо, що мультимодальним є будь-який текст, що з'єднує різні семіотичні коди, вимагає актуалізації відразу кількох перцептивних каналів, візуального і аудіального. У дискурс-аналізі використання кількох засобів чи каналів передачі прийнято називати мультимодальностью. Мультимодальність описує комунікацію з точки зору текстових, аудіовізуальних, лінгвістичних та просторових модусів, які задіяні для складання та передачі повідомлення.

Мультимодальним є текст, закодований семіотично різнорідними засобами: вербальними та невербальними. Мультимодальне розуміння інформації взаємообумовлено, а саме, все компоненти комунікації інтерпретуються разом і рекурсивно, тобто. значення постійно обробляються та модифікуються. Окрім мови, яка є центральним кодом, невербальні компоненти відіграють важливу роль у процесі передачі сприйняття інформації. Аудіовізуальна складова є каталізатором повноцінного сприйняття реципієнтом інформації, що транслюється (Сколлон, 2006: 388).

Зазначимо, що перед теорією мультимодальності також стоїть низка питань щодо засобів аналізу нетекстових компонентів, рівнів дослідження. Серед них вирізняють такі рівні комплексної мультимодальності, як:

– *мікрорівень* – розподіл на окремі коди та субкоди та виявлення різних семіотичних та комунікативних потенціалів та ресурсів, які у комплексному комунікативному процесі містить у собі кожна знакова система;

– *мезорівень* – специфічні інтра- та інтеркодові процеси транскрипції, конкретна взаємодія елементів мікрорівня, розгляд додаткових потенціалів значення і те, як вони модифікують загальне значення комунікації;

– *макрорівень* охоплює більші рамки, наприклад, певний жанр дискурсу або дискурс.

Дані рівні не ізольовані один від одного, а інкорпоровані, і кожен більший рівень містить у собі менші рівні. Мезоуровень і мікрорівень можуть застосовуватися під час розгляду комунікативних процесів, наприклад, у межах однієї лекції. Макрорівень включає як потенціали кожного коду окремо, і їх взаємну активізацію на абстрактному рівні.

У німецькомовній літературі розглядаються три групи методів аналізу різних кодів (мова, зображення або аудіо) мультимодальної інформа-

ції: кількісні, якісні та комбінаторні методи, які можуть бути використані залежно від конкретної ситуації та кінцевого результату, на який орієнтується вчений (Лемке, 1988: 285).

В Україні в сферу інтересів входять тілесні та жестові модуси комунікації, які теж важливі для інтерпретації та декодування комунікативного повідомлення.

Відеоаналіз став комплексним методом дослідження, при якому потрібна докладна фіксація вербальних компонентів комунікації, а також невербальних сигналів, необхідність правильного розуміння того, хто говорить.

Для комплексного вивчення лекційного дискурсу необхідно використовувати різні напрями розгляду мультимодальності у її лінгвістичному та соціологічному розумінні, комбінуючи аналіз вербальних та невербальних засобів, що використовуються для передачі інформації.

Висновки. Таким чином, зростання інтересу до вивчення мультимодальності пов'язане з розширенням меж текстуальності. Мультимодальним є текст, закодований семіотично різнорідними засобами: вербальними та невербальними. Мультимодальне розуміння інформації взаємообумовлено, а саме, усі компоненти комунікації інтерпретуються разом і рекурсивно, тобто значення постійно обробляються та модифікуються. Окрім мови, яка є центральним кодом, невербальні компоненти відіграють важливу роль у процесі передачі сприйняття інформації. Аудіовізуальна складова є каталізатором повноцінного сприйняття реципієнтом інформації, що транслюється.

Мультимодальність визначається як такий вид комунікативних ситуацій (у найширшому їхньому розумінні), який включає різні семіотичні модуси і орієнтований на підвищену ефективність комунікації. У такому разі використовується цілий ряд каналів, яким передається інформація. Наприклад, в сюжеті новин показується диктор, коментуючи виведене відразу відео з місця подій, а внизу екрана вміщено рядок, що біжить, з текстом новини.

Вивчення мультимодальності має припускати міждисциплінарний підхід, який спрямований на запобігання її неправильному тлумаченню та формування необґрунтованих висновків, а також статистичний аналіз, що націлений на краще розуміння проблеми під час проведення емпіричних досліджень.

Поняття мультимодальності у вузькому значенні слова відноситься до різниці між людськими органами почуттів, насамперед різниці між зоровим та слуховим каналами. Однак у межах кожного з цих каналів є подальші, більш дрібні відмінності, які також охоплює поняття мультимодальність.

Наголошуємо на тому, у мові є сегментний (вербальний) компонент і безліч несегментних (просодичних) параметрів. Візуальний канал включає жестикуляцію, напрямок погляду, міміку та інші аспекти «мови тіла». Писемний дискурс, який також сприймається візуально, крім вербального компонента включає цілий набір графічних параметрів, таких як шрифт, кольори, формат. І власне сучасне поняття мультимодальності включає все це різноманіття.

Зазначаємо, що мультимодальний підхід, який констатує множинність інформаційних каналів, недостатній. Різні канали не просто аддитивно беруть участь у передачі інформації. Вони є взаємозалежними, взаємодіють між собою, та інформація розподіляється між ними складним чином. Тож у перспективі необхідний як мультимодальний, а й крос-модальний підхід, враховує ці обставини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макарук Л. Л. Типологія англомовних мультимодальних текстів та їх диференційні ознаки. Актуальні питання іноземної філології. Київ, 2017. № 6. С. 106–112.

2. Мусієнко О. І. Функціональний підхід до вивчення термінологічних одиниць мультимодальних текстів. Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича, 13.05.2016 / О. І. Мусієнко. – ЖДУ ім. Івана Франка. Житомир, 2016. С. 136–145.

3. Немеш О.М. Психологічні основи Інтернет-комунікацій. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2014. – Т.V, – вип. № 14. – С. 138–146.

4. Lemke J. Metamedia literacy: Transforming Meanings and Media. Handbook of Literacy and Technology: Transformations in a Post-typographic World. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1998. P. 283–302.

5. Scollon R. Multimodality and the language of politics Encyclopedia of language and linguistics, 2nd ed. / Eds. Yu. I. Alexandrov et al. Oxford: Elsevier, 2006. V. 9. P. 386–387.

REFERENCES

1. Makaruk L. (2017) Typolohiya anhlomovnykh multymodalnykh tekstiv ta yikh dyferentsiyni oznaky. [Typology of English-language multimodal texts and their differential features] Aktualni pytannya inozemnoyi filolohiyi. Kyiv. № 6. S. 106–112. [in Ukraininan].

2. Musiyenko O. (2016) Funktsionalnyy pidkhid do vyvchennya terminolohichnykh odynyts multymodalnykh tekstiv. [Functional approach to the study of terminological units of multimodal texts]. Suchasnyy stan i perspektyvy linhvistychnykh doslidzhen ta problemy perekladu : tezy dopovidey Vseukrayinskoyi naukovoyi konferentsiyi pamyati doktora filolohichnykh nauk, profesora D. I. Kveselevycha, 13.05.2016 / O.I. Musiyenko. – ZhDU im. Ivana Franka. Zhytomyr. S. 136–145. [in Ukrainian].

3. Nemesh O. (2014) Psykholohichni osnovy Internet-komunikatsiy. [Psychological foundations of Internet communications]. Aktualni problemy psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohiyi imeni H.S.Kostyuka NAPN Ukrayiny. – K. : Inform.-analit. ahentstvo. – T.V, – vyp. № 14. – S. 138–146. [in Ukrainain].

4. Lemke J. (1998) Metamedia literacy: Transforming Meanings and Media. Handbook of Literacy and Technology. Transformations in a Post-typographic World. Hillsdale, NJ : Erlbaum. P. 283–302.

5. Scollon R. (2006) Multimodality and the language of politics Encyclopedia of language and linguistics, 2nd ed. / Eds. Yu. I. Alexandrov et al. Oxford: Elsevier V. 9. P. 386–387.

УДК 811.161.2’373:821.161.2 (092)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-25

Наталія АДАХ,
orcid.org/0000-0002-4146-4990
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) arsenivna@gmail.com

Наталія СОВТИС,
orcid.org/0000-0001-6025-545X
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) nataliasowtys@gmail.com

Наталія ГАВРИЛЮК,
orcid.org/0009-0001-9739-4477
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) gavryluk.nat@gmail.com

НЕОЛОГІЧНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ ЛЕОНІДА ТАЛАЛАЯ

У статті проаналізовано семантичні й словотвірні особливості авторських лексичних новотворів, зафіксованих у поезії Леоніда Талалая.

Неологія письменників другої половини XX – поч. XXI ст. неодноразово була об’єктом дослідження українських мовознавців. Представники шістдесятників серед поетів, які найбільше експериментували зі словом.

У поетичному лексиконі Л. Талалая зафіксовано близько 70 оказіональних номінацій. Найбільшою кількістю серед авторських лексичних новотворів представлені іменники (68%); друге місце за частотністю посідають дієслова (15%), третє – прикметники (13%), а прислівники у вокабулярі поета є поодинокими (4%). Відсутні новотвори серед таких частин мови, як числівник, займенник та службові частини мови, що загалом характерно для поетичної лексики XX ст.

Лексичні інновації Л. Талалая утворено за продуктивними словотвірними моделями української мови. Найпродуктивнішими різновидами морфологічного способу творення оказіональних номінацій поета є осново- та словоскладання. Авторські юкстапозити Л. Талалая утворено переважно поєднанням двох загальновживаних слів. Менш поширеними є: префіксально-суфіксально-постфіксальний, суфіксально-постфіксальний та префіксально-суфіксальний способи.

З-поміж оказіональних іменників переважають лексико-семантичні групи номінацій: назви внутрішнього стану об’єкта; назви птахів; назви часових відрізків.

Авторські прикметники представлені такими чисельнішими лексико-семантичними групами: назви зовнішніх особливостей істот; колір (відтінок кольору) та інтенсивності його вияву. Серед оказіональних дієслів переважають інновації зі значенням «виконання конкретної фізичної дії». Одиничні авторські прислівники відзначаються експресивністю та оригінальністю форми.

Представлено порівняння лексичних інновацій Л. Талалая з авторськими номінаціями інших письменників.

Ключові слова: *авторський лексичний новотвір, лексична інновація, спосіб творення, лексико-семантична група, сема.*

Nataliia ADAKH,
orcid.org/0000-0002-4146-4990
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Rivne State University of the Humanities
(Rivne, Ukraine) arsenivna@gmail.com

Nataliia SOVTYS,
orcid.org/0000-0001-6025-545X
Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language
Rivne State University of the Humanities
(Rivne, Ukraine) nataliasowtys@gmail.com

Nataliia HAVRYLIUK,
orcid.org/0000-0003-0225-3258
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Rivne State University of the Humanities
(Rivne, Ukraine) gavryluk.nat@gmail.com

NEOLOGICAL EXPERIMENTS OF LEONID TALALAI

The article analyzes the semantic and word-formation characteristics of authorial lexical neologisms recorded in the poetry of Leonid Talalai.

The neology of writers from the second half of the 20th to the early 21st century has been the subject of numerous studies by Ukrainian linguists. Among poets, the representatives of the Sixtiers movement were particularly experimental with language.

Talalai's poetic lexicon contains approximately 70 occasionalisms. Nouns constitute the largest group among Talalai's lexical neologisms (68%), followed by verbs (15%) and adjectives (13%), while adverbs are rare (4%). There are no neologisms among numerals, pronouns, or function words, which aligns with the general tendencies of 20th-century poetic lexicon.

Talalai's lexical innovations follow productive word-formation processes of the Ukrainian language. The most common morphological methods in his poetry include compounding and root composition. His authorial juxtaposed compounds primarily result from the combination of two commonly used words. Less frequent processes include prefix-suffix-postfix, suffix-postfix, and prefix-suffix derivation.

Among occasional nouns, the predominant lexical-semantic groups include terms denoting internal states, bird names, and time intervals.

His authorial adjectives are most frequently categorized into lexical-semantic groups describing external characteristics of beings, color (its shades) and intensity of its manifestation. The scarce adverbs exhibit marked expressiveness and unique morphological structures. The few authorial adverbs are marked by expressiveness and originality in form.

The study also compares Talalai's lexical innovations with the occasionalisms of other writers.

Key words: *authorial lexical neologism, lexical innovation, word-formation process, lexical-semantic group, seme.*

Постановка проблеми. Неологічні процеси в мові відбуваються постійно. Причиною появи нових слів є зміна політичного та культурного життя, економічні зрушення та ін. Значно менше неологізація охоплює творчість письменників. Найбільше авторських лексичних новотворів (далі – АЛН) фіксується передусім у поезії. АЛН розглядаємо як мовленнєве утворення системного й асистемного характеру, що виникло в процесі індивідуального творчого акту як результат свідомого порушення автором мовної норми (Вокальчук, 2006: 31).

Аналіз досліджень. На початку XXI ст. в українському мовознавстві з'явилося чимало розвідок, присвячених дослідженню неологічної лексики (Н. Адах, Г. Вокальчук, Н. Гаврилюк, О. Жижома, Ж. Колоїз, О. Кирилюк, В. Максимчук, Н. Сологуб та ін.). Науковці аналізували як словотворчість багатьох авторів (напр., поетів Рівненщини), окремих літературних угруповань (напр., неокласиків), так і словотворчість одного поета (напр., В. Барки, П. Тичини, Яра Славутича). Неодноразово об'єктом дослідження були також неологічні експерименти шістдесятників. Так, словотворчість Л. Костенко, І. Драча, М. Вінграновського, В. Стуса та ін. вивчали Г. Вокальчук, В. Герман, А. Загнітко, О. Рудь. Проте поза увагою дослідників залишився неологічний доробок Леоніда Талалая. Його творчість виділялася філософічністю та неоднорідністю й стала невід'ємною частиною літературного процесу останньої половини XX – поч. XXI ст. «Тонкі, писані природними барвами поетичні картини Талалая /…/ повертали людині слух і зір, здатність розуміти затюкану цивілізацією мову природи…» (ІУЛ, 1998: 170). Пік творчості поета припадає на пору, коли шістдесятники першої хвилі практично сходили з дистанції.

Мета статті – аналіз семантичних і словотвірних особливостей авторських лексичних новотво-

рів, зафіксованих у поезії Л. Талалая. Реалізація мети передбачала розв'язання таких **завдань**: 1) подати загальну характеристику словотворчості Л. Талалая; 2) визначити продуктивні способи творення оказіональних номінацій; 3) описати семантичні особливості лексичних інновацій поета.

Виклад основного матеріалу. Поезія Л. Талалая – «…це рукав традиції в її еволюції та індивідуальній самостійності. Як і кожне самостійне слово, а якщо ширше – самостояння в часі, – воно заслуговує на увагу» (Базилевський, 2004: 5). У поетичному лексиконі Л. Талалая зафіксовано близько 70 оказіональних номінацій. Найбільшою кількістю серед АЛН представлені іменники (68%); друге місце за частотністю посідають дієслова (15%), третє – прикметники (13%), а прислівники у вокабулярі поета є поодинокими (4%). Відсутні новотвори серед таких частин мови, як числівник, займенник та службові частини мови, що загалом характерно для поетичної лексики XX ст., в якій зазначені класи представлені одиничними оказіональними утвореннями (Вокальчук, Мамчич, 2006: 45). Саме ці частини мови, на думку мовознавців, «існують у всіх мовах, незалежно від різноманітності мовних засобів їх вираження, і скрізь вони є категоріями, що зумовлюють усі інші категорії» (Вихованець, 1988: 15).

Лексичні інновації Л. Талалая утворено за продуктивними словотвірними моделями української мови. Найпродуктивнішими різновидами морфологічного способу творення оказіональних номінацій поета є осново- та словоскладання. Авторські юкстапозити Л. Талалая утворюються переважно поєднанням двох загальновживаних слів. Такі номінації мають подвійну експресивність. За характером твірної бази складні слова поділяються на такі групи: а) синонімічні зближення, б) парні зближення сумарної семантики, в) найменування з числовим показником, г) словаповтори, ґ) поєднання в одне ціле означуваного та означення (Цит.: за Адах, 2008: 36). Переважна більшість проаналізованих номінацій Л. Талалая утворено за останньою моделлю: напр.: *слово-немовля, місто-сад, місяць-красень, ворожка-осінь, чашечка-білявка, свічечка-душа, усмішка-провідниця, сон-синичка.* Зрідка трапляється також поєднання двох синонімічних узуальних слів, що підсилює експресію створеного юкстапозита: *невідворотниця-розлука, тремтіти-мерехтіти, полин-гіркота.*

Іменник *полин* в українській мові означає «трав'яниста або напівкущова рослина родини складноцвітих з міцним запахом і гірка на смак» (НТС-06, т. 2, 2006: 744). Таке ж значення має АЛН Л. Талалая *полин-гіркота (Пронизує вітер і, сіючи страх, / розсіює нас по чужинських світах, / де в хлібі насущнім полин-гіркота, / і мертвою плоттю п'ята зароста* (Талалай, 2011); пор. у Л. Костенко *гіркополинний: – У них там на Волині / якісь такі плачі гіркополинні.* (СШ, 2010: 109).

Поети часто вживають кореневу морфему *слов-/слів-* для утворення оказіональних номінацій. Л. Талалай також використовує зазначений корінь, АЛН фіксуємо в значенні «новонароджений»: *І втомою прикинулася лінь / і розтеклась по тілу, як по дереву, / допоки думка спить, а слово-немовля / лише само з собою розмовля.* (Талалай, 2004: 378); пор. у Л. Костенко *слово-брила, слово-філігрань* (СШ, 2010: 117), у М. Вінграновського *слово-кат* (Там само: 134), у В. Ярмолюка *словоквіт, слово-перлина* (Максимчук, 2008: 158), у М. Берези *слово-м'ята* (Там само: 158).

Одиничними прикладами у поетичному словнику автора представлено інновації, утворені префіксально-суфіксально-постфіксальним (*Зажолудився дуб зелений, / Коріння миючи тужаве… Співчуття і прощення немає, / Тільки зненависть люто кипить* (Талалай, 2004: 36)) та суфіксально-постфіксальним способами: *перекотиполитися* (*…аж по Горлівку скрізь туман, а з Горлівки на Лиман перекотиполиться бусурман…* (Талалай, 2004: 340)).

Зрідка в поетичному мовленні Л. Талалая трапляються лексичні інновації, утворені префіксально-суфіксальним способом: *передвесільник, поталалаїти (А там… / Недалеко сівень, / Передвесільник щедрий / Сватам відчиняє двері.* (Талалай, 2004: 79)).

Детальний аналіз АЛН Л. Талалая дозволив виділити такі лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ) іменників (з погляду їхньої конкретної семантики та з урахуванням специфіки функціювання в контексті):

1. Назви фізичного та фізіологічного стану об'єкта: *напівсоння, однокрилість*.

2. Назви внутрішнього стану об'єкта: *свічечка-душа, перекотигоре*, *сльоза-пересторога*, *сирота-сльоза*.

3. Назви птахів: *пугачівна, сон-синичка, пензель-птах, синичка-невеличка.*

4. Назви елементів ландшафту: *степ-далина.*

5. Назви часових проміжків: *кивень-місяць, передвесільник, спекотень, сівень, жнивень.*

Поодинокими прикладами представлені авторські номінації рослин (*велетень-ялина)* та просторових об'єктів *(місто-сад).*

У лексиконі Л. Талалая переважають новотвори на позначення назв часових проміж-

ків. У семантичній структурі АЛН виокремлюється диференційна сема ’місяць’: *Взнаки давався кивень-місяць, / Роїлись ґедзі, як біда.* (Талалай, 2004: 233); *Стьобає петрів батіг / Дорогу з обох боків, / Що яром / Біжить щаслива / Через ярій, / Спекотень, / Жнивень.* (Талалай, 2004: 79); *А там… / Недалеко сівень, / Передвесільник щедрий / Сватам відчиняє двері.* (Талалай, 2004: 79). Авторські номінації є оригінальними назвами та можуть використовуватися як контекстуальні синоніми до загальновживаних назв місяців, напр.: липень – *спекотень*, серпень – *жнивень,* вересень – *сівень* (сіяли озимину). Л. Талалай у творенні суфіксальних інновацій найчастіше використовує суфікс *-ен(ь).* На оказіональні назви місяців натрапляємо також у романі В. Барки «Жовтий князь»: *«– Нема, вже нема! Тепер місяці нові – вчора нам сусід сказав. – Як по-новому грудень? – Зветься: трупень. – Січень – як? – Зветься: могилень. – А ті, що попереду? – Вересень, тепер розбоєнь, бо грабували всіх, жовтень – худень, а листопад – пухлень. – А після січня? – Лютий – людоїдень, березень – пустирень, квітень – чумень, а далі я забув».* (Барка, 2003: 231). Указані приклади авторських назв місяців містять негативну конотацію.

Оказіональну номінацію *степ-далина* утворено від узуальних слів *степ* і *далина* для передачі відчуття пустоти, яка безмежна та далека як степ: *Спекота, забуття над степом-далиною, / Над світом золотим, / Над мертвою водою, / Що маревом кипить.* (Талалай, 2004: 286).

За аналогією до узуального іменника *перекотиполе* створено лексичну інновацію *перекотигоре* (від *перекотити* + *горе*): *Перекотиполе / Толоче озиму, / Перекотигоре / До самого Криму.* (Талалай, 2004: 152). АЛН ужито в значенні «відмерлий урожай», «біда, горе».

Оригінальністю відзначається авторський іменник *неабищиця*. Лексична інновація утворена від іменника *абищиця* і вживається зі значенням «щось важливе, незвичайне»: *Забудь про осінь і туман, / Візьми мене у сон на згадку, Як неабищицю, закладку / У недочитаний роман* (Талалай, 2011).

Одиничними прикладами представлені оказіональні збірні іменники. Так, інновації *білотілля* та *дикопілля* Л. Талалай уводить у текст з метою дотримання більш точної рими: *Світанку радісне дозвілля, / І далина без берегів, / І соромливе білотілля / Іще не займаних снігів.* (Талалай, 2004: 142); *Важкі вози скрипіли сіллю, / І вже під крилами орла, / Неначе доля дикопілля, / Лежала дика ковила.* (Талалай, 2004: 232).

Отже, у поезії Л. Талалая виявлені оказіональні іменники різноманітні за своєю структурою і семантикою.

Як відомо, прикметники надають текстові образності та емоційності. Однак у поезії Л. Талалая зафіксовано небагато прикметникових інновацій. Серед усього корпусу оказіональних прикметників поета можна умовно виділити ЛСГ зі значенням:

– зовнішніх особливостей істот: *хапорукий* (харцизяка)*, спрагло-палахка* (щока)*, печально-яснолиця* (жона);

– зовнішніх характеристик неістот: *півбокалуплена* (зима);

– колір (відтінок кольору) та інтенсивності його вияву: *небесно-прозорий* (Дінець), *синьо-імлиста* (гроза).

Оригінальним, на нашу думку, є новотвір *півбокалуплений*, джерелом якого є народна казка про козу-дерезу: *Я, коза-дереза, За три копи куплена, Півбока луплена!* (Українська казка). *Півбока луплена* коза має лише половину шкіри. Лексична інновація утворена шляхом зрощення похідних основ. У поезії АЛН ужито в переносному значенні: *Ховаючись в тумані кволім, / Де порятунку їй нема, / Ти подивись, тікає полем / Півбокалуплена зима*. (Талалай, 2004: 320).

Оказіональні прикметники поета переважно виступають у ролі епітетів і вживаються для змалювання картин природи або для створення влучних характеристик героїв, напр.: *На вітрі туга журавлинна, / і в серці голка натяка, / що вже і ниточка тонка / і нетривка, як павутина* (Талалай, 2011); *Захлинаючись від піни, / У ярках досолов’їнне Щось виспівують струмки* (Талалай, 2011); *До лісу / повз білі гори / Дінець небесно-прозорий / котить свою блакить, / а в лісі вже через мить, / як підпалений, палахкотить / і сам як вогню лавина, / палаючим світом плине* (Талалай, 2004: 347).

З-поміж оказіональних дієслів, зафіксованих у творчому доробку Л. Талалая, можна умовно виділити такі ЛСГ новотворів зі значенням:

– набувати певної характеристики за природними явищами, предметами: *зажолудитися, перекотиполитися*;

– виконувати конкретні фізичної дії: *поталаїлити, тремтіти-мерехтіти*, *прокопитити;*

– витворювати певний звук: *джмелити, пропихкотіти.*

Найбільшу частину становлять номінації, які належать до ЛСГ зі значенням «виконання конкретної фізичної дії». У семантичній структурі оказіоналізмів виокремлюється сема ’дія’: *Біжу і*

землі не торкаюсь п'ятою, / і рій золотий мерехтить наді мною, / тремтить-мерехтить і співає в польоті, / як вільна душа ще не в коконі плоті. (Талалай, 2011); *Прокопитить біля саду / Молодий буланий, / Заірже, зуздрівши бабу / Скіфську біля лану.* (Талалай, 2004: 100); пор. у В. Кучерука *відкопитити* (Максимчук, 2008: 77).

У семантичній структурі інновацій зі значенням «набувати певної характеристики за природними явищами, предметами» виокремлюється диференційна сема 'рослина': *...аж по Горлівку скрізь туман, а з Горлівки на Лиман перекотиполиться бусурман…* (Талалай, 2004: 340); *Зажолудився дуб зелений, / Коріння миючи тужаве… Співчуття і прощення немає, / Тільки ненависть люто кипить.* (Талалай, 2004: 36).

Корпус дієслівних новотворів Л. Талалая поповнюється за рахунок інновацій, значення яких мотивується іменниковими основами: джміль – *джемелити,* жолудь – *зажолудитися, перекотиполе – перекотиполитися*.

Л. Талалай створює неолексему *поталалаїти* від власного прізвища і використовує її в значенні «порозмовляти»: *Постоїмо, брате мій, поталалаємо. Так мало змінилося в нашім житті.* (Талалай, 2004: 94); пор. у М. Семенка: **Оболесити**, дієсл. <від прізвища укр. поета Олександра Олеся> (Вокальчук, 2006: 161), Юрія Клена: **Сковородува́ти**, дієсл. <від прізвища укр. філософа-мандрівника Г. Сковороди?>, *Утрьох – ми нерозривне гроно. / Сковородуймо через яр!* (ЮК:345 # 1943–1947) (Гаврилюк, 2009: 119).

Серед одиничних оказіональних прислівників, зафіксованих у поезії Л. Талалая, можна виділити номінації, що виражають фізичний, психічний, емоційний стан: *Груднево порожньо у кроні / і крона рада і вороні, / що їй накаркати летить / невідворотну чорну мить.* (Талалай, 2011).

З-поміж новотворів, які було зафіксовано у доробку Л. Талалая, наявні лише кілька номінацій на позначення кольору: *небесно-прозорий, білотілля, синьо-імлистий.* Як бачимо, АЛН мають позитивне навантаження та близькі за значенням, адже прозорий та білий кольори подекуди тотожні. Це можна простежити, порівнявши контекст: *До лісу / повз білі гори / Дінець небесно-прозорий / котить свою блакить, / а в лісі вже через мить, / як підпалений, палахкотить / і сам як вогню лавина, / палаючим світом плине.* (Талалай, 2004: 347) та *Світанку радісне дозвілля, / І далина без берегів, / І соромливе білотілля / Іще не займаних снігів.* (Талалай, 2004: 142). Можливо також помітити тісне переплетення блакитного та білого кольорів. Отже, можемо зробити висновок, що колірна лексика в ідіостилі Л. Талалая посідає незначне місце. Проте кольори синій, сивий, сірий, білий у складі АЛН утворюють естетичне художнє ціле.

У словотворчій практиці поета можна виокремити тематичні слова, що є своєрідними маркерами для творення лексичних інновацій:

– назви тварин, у тому числі птахів, або їхніх частин тіла: *однокрилість, пензель-птах, прокопитити;*

– назви абстрактних понять: *сльоза-перестороога, сирота-сльоза, степ-далина.*

Таке поєднання свідчить про збереження національних літературних традицій, зв'язок з фольклором та з філософією поезій Л. Талалая.

Висновки. Неологічні експерименти Л. Талалая тісно пов'язані із загальними тенденціями, що властиві українським поетам XX – поч. XXI ст. Лексичні інновації митця утворені за продуктивними словотвірними моделями української мови. Серед морфологічних способів творення переважають осново- та словоскладання, а також різновиди суфіксації. У творчому доробку Л. Талалая кількісно переважають оказіональні іменники. Дослідження неологічної лексики представника шістдесятників допоможе доповнити загальну інформацію про особливості словотворчості письменників другої половини XX – поч. XXI ст. Проаналізований матеріал слугуватиме фактажем для подальших неологічних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика : дис. …канд. філол. наук : 10.02.01. Рівне, 2008. 230 с.
2. Барка В. Вибрані твори / упорядк. тексту та передм. Г. М. Кудрі. Харків : Веста : Вид-во «Ранок», 2003. 304 с.
3. Базилевський В. Передмова *Талалай Л. М. Вибране:* літературно-художнє видання ; ред. Б. А. Загребельний. Київ : Дніпро, 2004. 448 с.
4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
5. Вокальчук Г. М. Частотний аналіз авторських лексичних новотворів у поетичному словнику «Молодої музи» *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії* : зб. наук. праць Рівненського держ. гуманітарного ун-ту. Рівне, 2006. Вип. 14. С. 44–47.

6. Вокальчук Г. М. «Я – беззразковості поет» (словотворчість Михайля Семенка) : монографія. Рівне : Перспектива, 2006. 201 с.

7. Гаврилюк Н. В. Словник авторських лексичних новотворів київських неокласиків *Київські неокласики: словотворчість* ; відп. ред. Г. М. Вокальчук. Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2009. С. 60–134. (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія» ; вип. 2).

8. ІУЛ: Історія української літератури ХХ століття : підруч. : у 2 т. / [за ред. В. Г. Дончика]. Київ : Либідь, 1998. Т. 2. Друга половина ХХ століття. 1998. 456 с.

9. Максимчук В. В. Короткий словник авторських лексичних новотворів поетів Рівненщини *Проблеми й перспективи авторської лексикографії. «Регіональний» словник поетичних неолексем (Рівненщина)*. Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2007. С. 80–189.

10. НТС-06: Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2006. Т. 2.

11. СШ: Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко, Микола Вінграновський *Збірник наукових праць* ; відп. ред. Г. М. Вокальчук. Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2010. 178 с.

12. Талалай Л. М. Вибране: літературно-художнє видання ; ред. Б. А. Загребельний. К. : Дніпро, 2004. 448 с.

13. Талалай Л. Бепритульна течія. Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2011. URL: https://mala.storinka.org/леонід-талалай-безпритульна-течія-вибрані-поезії.html (дата звернення: 18 січня 2025 року)

14. Українська казка URL: https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky/koza-dereza (дата звернення: 18 січня 2025 року)

REFERENCES

1. Adakh, N. A. (2008). Avtorski leksychni novotvory v poezii Vasylia Barky: semantyka, funktsii, prahmatyka [Author's Lexical Neologisms in the Poetry of Vasyl Barka: Semantics, Functions, Pragmatics] (Candidate of Philological Sciences dissertation, 10.02.01). Rivne. 230 p. [in Ukrainian].

2. Barka, V. (2003). Vybrani tvory [Selected Works] / compiled and prefaced by H. M. Kudria. Kharkiv: Vesta; Ranok. 304 p. [in Ukrainian].

3. Bazylevskyi, V. (2004). Peredmova [Foreword]. In: Talalai, L. M. (Ed.). Vybrane: literaturno-khudozhnye vydannia – Selected Works: Literary and Artistic Edition; edited by B. A. Zahrebelnyi. Kyiv: Dnipro. 448 p. [in Ukrainian].

4. Vykhovanets, I. R. (1988). Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti [Parts of Speech in the Semantic and Grammatical Aspect]. Kyiv: Naukova dumka. 256 p. [in Ukrainian].

5. Vokalchuk, H. M. (2006). Chastotnyi analiz avtorskykh leksychnykh novotvoriv u poetychnomu slovnyku «Molodoi Muzy» [Frequency analysis of authorial lexical neologisms in the poetic dictionary of «Moloda Muza»]. Aktualni problemy suchasnoi filolohii. Movoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Current Issues of Modern Philology. Linguistic Studies: Collection of Scientific Papers of Rivne State University for the Humanities. Vol. 14. pp. 44–47. Rivne. [In Ukrainian].

6. Vokalchuk, H. M. (2006). «Ya – bezzrazkovosti poet» (slovotvorchist Mykhailia Semenka) [«I Am a Poet of Imperfection» (Word Formation of Mykhail Semenko)] (Monograph). Rivne: Perspektyva. 201 p. [in Ukrainian].

7. Havryliuk, N. V. (2009). Slovnyk avtorskykh leksychnykh novotvoriv kyivskykh neoklasikiv [Dictionary of authorial lexical neologisms of Kyiv neoclassicists]. In H. M. Vokalchuk (Ed.), Kyivski neoklasyky: slovotvorchist – Kyiv neoclassicists: word formation. Ostroh: National University of Ostroh Academy Publishing. (Leksykohrafichna seriia «Ukrainska indyvidualno-avtorska neohrafiia», Vol. 2). pp. 60–134. [In Ukrainian].

8. IUL (1998). Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia: pidruchnyk: u 2 t. [History of Ukrainian Literature of the 20th Century: Textbook: in 2 Vols.] / edited by V. H. Donchyk. Kyiv: Lybid. Vol. 2. Druha polovyna XX stolittia – The Second Half of the 20th Century. 456 p. [in Ukrainian].

9. Maksymchuk, V. V. (2007). Korotkyi slovnyk avtorskykh leksychnykh novotvoriv poetiv Rivnenshchyny [A Short Dictionary of Authors' Lexical Neologisms of Poets from Rivne Region]. In: Problemy y perspektyvy avtors'koi leksykohrafii. «Rehionalnyi» slovnyk poetychnykh neoleksem (Rivnenshchyna) – Problems and Prospects of Author's Lexicography. «Regional» Dictionary of Poetic Neologisms (Rivne Region). Ostroh: National University of Ostroh Academy Publishing. pp. 80–189. [in Ukrainian].

10. NTS-06 (2006). Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 3 t. [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language: in 3 Vols.] / compiled by V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv: Aconit. Vol. 2. 774 p. [in Ukrainian].

11. SSh (2010). Slovotvorchist shistdesiatnykiv. Lina Kostenko, Mykola Vinhranovskyi [Word Formation of the Sixtiers. Lina Kostenko, Mykola Vinhranovskyi]. Collection of Scientific Works; edited by H. M. Vokalchuk. Ostroh: National University of Ostroh Academy Publishing. 178 p. [in Ukrainian].

12. Talalai, L. M. (2004). Vybrane: literaturno-khudozhnye vydannia [Selected Works: Literary and Artistic Edition]; edited by B. A. Zahrebelnyi. Kyiv: Dnipro. 448 p. [in Ukrainian].

13. Talalai, L. (2011). Bezprytulna techiia [Homeless Stream]. Chernivtsi: Vydavnychyi dim Bukrek. URL: https://mala.storinka.org/леонід-талалай-безпритульна-течія-вибрані-поезії.html (accessed January 18, 2025). [in Ukrainian].

14. Ukrainska kazka [Ukrainian Fairy Tale]. URL: https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky/koza-dereza (accessed January 18, 2025). [in Ukrainian].

UDC 81′1(811.111+811.133.1+811.161.2)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-26

Tetiana ALEKSAKHINA,
orcid.org/0000-0002-9905-330X
Candidate of Philological Science, Associate Professor,
Senior Lecrturer at the Department of Foreign Languages and Linguodidactics
Sumy State University
(Sumy, Ukraine) t.aleksakhina@el.sumdu.edu.ua

Nataliia USENKO,
orcid.org/0000-0002-3676-1915
Candidate of Pedagogical Science,
English Teacher
Communal Institution of the Sumy Regional Council
"Sumy Regional Academic Lyceum named after Dmytro Evdokimov"
(Sumy, Ukraine) usenkonat@ukr.net

PHRASEOLOGISMS OF THE IDEOGRAPHIC FIELD «FLORA»

The article dedicated to the study of stable expressions related to the plant and animal world in Ukrainian, English, and French languages reveals the uniqueness of the linguistic imagery of each of these nations. Particular attention is paid to the symbolic meaning of flowers, which is the result of cultural and historical peculiarities of perceiving the environment. In different languages, flower names not only reflect their external appearance but are also imbued with profound connotations associated with religion, traditions, mythology, and daily life.

Ukrainian culture, rich in rituals, assigns significant symbolic meaning to flowers. For instance, the guelder rose (kalyna) symbolizes maiden purity, the native land, and the immortality of the nation. In folk songs and traditions, it embodies the life cycle, spiritual unity, and beauty. In contrast, English culture places a preference on the rose, which is associated with romance, passion, and royal grandeur. The rose is also the emblem of England, symbolizing struggle and unity in the context of historical events (e.g., the War of the Roses). French culture stands out for its admiration of the lily, which represents purity, elegance, and divine grace, as well as being a symbol of the French monarchy.

The study of phytonyms (plant names) reveals that the color of a flower plays a crucial role in creating its symbolic meaning. For example, the red rose in English and French cultures often symbolizes love and passion, while in Ukrainian, the red color may be associated with strength, protection, and even blood as a symbol of sacrifice. On the other hand, certain colors and images characteristic of one culture may be entirely absent in another. For example, the symbolism of the black rose in English and French cultures is associated with mysticism or tragedy, whereas this image is less prevalent in Ukrainian tradition.

The exploration of flower symbolism also highlights their significance in rituals and customs. In Ukrainian wedding traditions, a wreath of flowers symbolizes purity and a blessing for a happy life. English wedding bouquets, in turn, often convey a romantic subtext, while French floral compositions emphasize aesthetic harmony and sophistication.

Thus, flowers in Ukrainian, English, and French languages serve as unique «cultural codes» that help understand the uniqueness of each nation. These symbols are closely connected with folklore, literature, art, and daily life, reflecting the multifaceted worldview and values of each culture.

Key words: *flora and fauna, ideographic, symbolic connotation, linguistic images.*

Тетяна АЛЕКСАХІНА,
orcid.org/0000-0002-9905-330X
кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри іноземних мов та лінгводидактики
Сумського державного університету
(Суми, Україна) t.aleksakhina@el.sumdu.edu.ua

Наталія УСЕНКО,
orcid.org/0000-0002-3676-1915
кандидат педагогічних наук,
учитель англійської мови
Комунального закладу Сумської обласної ради
«Сумський обласний академічний ліцей імені Дмитра Євдокимова»
(Суми, Україна) usenkonat@ukr.net

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІДЕОГРАФІЧНОГО ПОЛЯ «КВІТКА»

Стаття, присвячена дослідженню стійких словосполучень, які стосуються рослинного й тваринного світу в українській, англійській та французькій мовах, розкриває унікальність мовних образів кожного з цих народів. Особливу увагу зосереджено на символічному значенні квітів, яке є результатом культурно-історичних особливостей сприйняття довкілля. У різних мовах назви квітів не лише відображають їхній зовнішній вигляд, але й наповнені глибокими конотаціями, пов'язаними з релігією, традиціями, міфологією та побутом.

Українська культура, багата на обрядовість, приписує квітам важливе символічне значення. Наприклад, калина є символом дівочої чистоти, рідної землі та безсмертя нації. У народних піснях і звичаях вона уособлює життєвий цикл, духовну єдність і красу. Натомість англійська культура надає перевагу троянді, яка асоціюється з романтикою, пристрастю та королівською величчю. Троянда також є емблемою Англії, символізуючи боротьбу та єдність у контексті історичних подій (наприклад, війна Білої та Червоної троянд). Французька культура вирізняється любов'ю до лілії, яка уособлює чистоту, елегантність і божественну благодать, а також є символом французької монархії.

Дослідження фітонімів (назв рослин) виявляє, що колір квітки відіграє важливу роль у створенні символічного значення. Наприклад, червона троянда в англійській і французькій культурах часто символізує кохання та пристрасть, тоді як в українській мові червоний колір може бути пов'язаний із силою, захистом і навіть кров'ю як символом жертовності. З іншого боку, певні кольори та образи, характерні для однієї культури, можуть бути взагалі відсутніми в іншій. Так, символіка чорної троянди в англійській та французькій мовах пов'язана з містикою чи трагічністю, тоді як в українській традиції цей образ менш поширений.

Вивчення символіки квітів також вказує на значення їхнього використання в обрядах і звичаях. В українській весільній традиції вінок із квітів символізує чистоту і благословення на щасливе життя. Англійські весільні букети, у свою чергу, часто передають романтичний підтекст, а французькі квіткові композиції акцентують на естетичній гармонії й витонченості.

Таким чином, квіти в українській, англійській і французькій мовах є своєрідними «культурними кодами», які допомагають зрозуміти унікальність кожного народу. Ці символи тісно пов'язані з фольклором, літературою, мистецтвом і повсякденним життям, відображаючи багатогранність світогляду і цінностей.

Ключові слова: *флора і фауна, ідеографічна, символічна конотація, мовні образи.*

Despite the anthropomorphic character of the phraseological corpus of any language, a certain part of stable word combinations characterizes the plant and animal world. On insists on that «such microsystems as «Flora», «Fauna» and some others are not covered by Phraseological Units» (Осіпова, 2013: 152). We believe that this opinion is based on the fact that these and other scientists do not include proverbs and sayings in the phraseological corpus of the language. But it is known that these stable expressions record human observations of the development, properties of plants and animals. Since we attribute paremias to phraseological units, this gives us grounds for building the Ideographic Field «Flora» and the Ideographic Field «Fauna».

Flora is defined as «the totality of all types of plants that grow on a certain territory or grew on it in past geological eras; plant life in general» (Денисенко, 2010: 5). As mentioned earlier, a flower is primarily the reproductive part of a plant. Therefore, the ability to generative development formed the basis of the creation of a fairly significant number of phraseological units.

So, in the **English language**, the Semantic Group «Generative Development Process» has the following components: the variant-synonymous series «to blossom»: *(to) burst into bloom (blossom; flower)* (literally. burst into bloom (blossom; flower)); *bud(-s) or (and) blossom(-s)* (literally. bud(s) or flower(s)); the variant-synonymous series «in bloom»: *in bloom (blossom; flower*. Sporadic phraseme *natural flowers* (literally. fresh flowers) denotes the stage of generative development, but does not form a Semantic Group. Similarly, the phraseology used to indicate the result of this development does not form the Semantic Group: *that which doth blossom in the spring will bring forth fruit in the autumn*. So, SF «Generative development» in English consists of SG «Process of generative development» and a phrase to indicate the stage and result of generative development (Білоноженко, 2003: 59).

In the **French** language, we have found a much smaller number of phrases to denote generative development. SG «Result of generative development» consists of separate phraseological units: «specific structure of a flower» *fleur double* (literally. *double flower*); «impregnation» *fleurs de printemps sont fruits d'automne* (literally. *the flowers of spring are the fruits of autumn*). In addition, phraseological units that do not form taxa were found. They mark: «ovulation time» *de la fleur au grain sept semaines il y a* (literally. *from flower to grain seven weeks*); «features of generative development (evergreen nature)» *des fleurs de romarin et des filles à marier il y en a toute l'année* (literally. *Rosemary flowers and girls are available all year round*) (Алефіренко, 1977: 480). Thus, the French SF «Generative development» consists of the SG «Result of generative

development» and the individual phraseological units analyzed above.

In the **Ukrainian language**, we distinguish the following taxa in the SG «Process of Generative Development»:**variant-synonymous series** (VSS) «to blossom»: *beautify yourself with a flower (flower); bloom with a flower; phrasal verb to denote the duration of development: the poppy blooms for two weeks, ripens in four weeks, and the seeds fly in the seventh.* In addition, we have built another VSS of «fertilization»: spring is beautiful with flowers, and autumn with fruits; VSS «absence of fruit»: not every flower has a berry(!) These VSS form SG «Result of generative development». So, the SF «Generative development» in Ukrainian consists of two SGs: «Process of generative development» and «Result of generative development». The development of a flower, like most plants, is closely related to seasonal phenomena, so it is natural that phraseological units to denote their phenological properties prevail. Note that in many English and French stable word combinations, a certain time or season is marked by the names of holidays, both church and pagan, as chrononyms.

In Great Britain, flowers rarely bloom in winter, so the number of **English** idioms for flowering in this season is sporadic: the phrase «blooming in February» *while the crocus hastens to the shrine of primrose love on Saint Valentine* (literally. *when the crocus rushes to the abode of primrose love on Valentine's Day*) and phraseology to indicate premature flowering: *better late ripe and bear, than early blossom and blast* (literally. *better late ripening and fruiting than early flowering and decay*) do not form SG. Phraseme «flowering in March» *then comes the daffodil beside our Ladye's Smock at our Ladye Tide* (literally. *then a daffodil appears next to our heart for our women's day*), VSS «flowering in April»: *about Saint George when blue is worn, the blue harebells the fields adorn* (literally. *on St. George, when everyone wears blue, blue bells decorate the field*); VSS «flowering in May» *while on the day of the Holy Cross, the crowfoot gilds the flowerie grasse* (literally. *when, on the day of the Holy Cross «The Acquisition of the Lord's Cross, celebrated on May 3», the honeysuckle gilds the blooming herbs*); *April showers bring (forth) May flowers* (literally. *April rains bring May flowers*); *March winds and April showers bring (forth) May flowers* (literally. *March winds and April rains bring May flowers*) form SG «Flowering in spring» (Білоноженко, 2003: 61).

SG «Blooming in Summer» consists of the following taxa: VSS «flowering in June»: *the scarlet lychnis, the garden's pride, flames at Saint John the Baptist's tyde* (literally. *the crimson hollyhock, the pride of the garden, burns on St. John the Baptist <June 24 >*); *when Barnaby bright smiles night and day, poor ragged robin blooms in the hay (the hedge)* (literally. *when Varnavas <June 11> smiles brightly night and day, the poor coronaria blooms in the hay/ in the fence*); VSS «flowering in July»: *against Saint Swithin's hastie showers the lily white reigns the queen of the flowers* (literally. *despite the brief rain on St. Swithin's <July 15> the white lily becomes the queen of flowers*); *and poppies as sanguine mantle spread, for the blood of the dragon St. Margaret shed* (literally. *and the poppies, which covered like a red mantle, from the blood of the dragon, Saint Margarita <July 20> covered*); *then under the wanton rose agen that blushes for penitent Magdalen* (literally. *then the sinful Magdalene will blush again under the licentious rose <July 22>*); VSS «flowering in August»: *and yet anon the full sun-flower blew, and become a star for Bartholomew* (literally. *and already now a full flower of a sunflower exploded, and became a star for Bartholomew < August 24 >*); *when Marry left us here below, the virgin's bower begins to blow* (literally. *when Mary left us down here <Assumption of the Virgin Mary, celebrated on August 15>, the clematis begins to explode <bloom>)* (Gross, 1996: 143).

SG «Blooming in Autumn» includes VSS «Blooming in September»: *the Michaelmas daisie among dead weeds blooms for Saint Michael's valorous deeds* (literally. *an aster among dead weeds blooms in honor of the valiant deeds of St. Michael <September 29>*); *the passion-flower long has blowed, the betoken us signs of the Holy Rood* (literally. *the passion flower has exploded long ago, foretells us the signs of the Holy Cross <Exaltation of the Cross of the Lord, celebrated on September 14>) and the phrase «blooming in October» and seems the last of flowers that stood till the feast of St. Simon and St. Jude* (literally. *and it seems that the last of the flowers blooms until the feast of St. Simeon and St. Judas <Judas Thaddeus, celebrated on October 28>) (*Алефіренко, 1977: 480).

So, SF «Phenological properties of a flower» in English includes the following SGs: «Blooming in spring», «Blooming in summer», «Blooming in autumn» and phrases «blooming in February», «early flowering». In the **French** language, we have also found a sporadic phraseology to indicate flowering in February: *fleur de février va mal au pommier* (literally. *February blossoms are bad for the apple tree). Other stable phrases form the SG «Blooming in Spring». This group consists of the following taxa: VSS «blooming in March*»: *de fleurs en mars,*

ne tient compte, non plus que de femme sans honte (literally. *do not pay attention to flowers in March, as well as to a shameless woman*); *des fleurs qui s'ouvrent en mars, on n'en a que le regard* (literally. *flowers that bloom in March – just for the look <without smell>); VSS «flowering in April and May*»: *avril fait la fleur, et mai s'en donne l'honneur* (literally. April makes a flower, and May pays homage to it); and the phrase «blooming in April» *à Saint-Théodore fleurit chaque bouton d'or* (literally. *on Saint Theodore <April 20> every buttercup blooms). Thus, the French SF «Phenological properties of a flower» includes the SG «Blooming in spring» and the phraseology «blooming in February».*

In the **Ukrainian** language, we distinguish the following taxa: VSS «blooming in May»: *March (March) with water, April with grass, and May (May) with flowers; wait, I have, I will cook you flowers in the grove*. The presence of VSS «the appearance of flowers in spring» is specific to the Ukrainian language, the phraseological units of which do not denote a specific month, but the time of year: roosters appeared near the house (residence) – spring has arrived; spring is red (beautiful) with flowers (flowers), and autumn (–) with pies; spring with flowers, and autumn with bunches; spring is rich in flowers, and bread is borrowed in autumn; spring is red not so much with flowers, but with works. Therefore, the Ukrainian SG «Blooming in spring» contains two VSS: «blooming in May» and «*the appearance of flowers in spring*» *are blooming, nightingales are singing and «blooming in July»* in July, the summer is covered with a crown. So, SF «Phenological properties of a flower» in the Ukrainian language consists of two SGs «Blooming in spring» and «Blooming in summer» (Білоноженко, 2003: 61).

Thus, in all the languages studied by us, two SPs «Generative development» and «Phenological properties of a flower» form the TG «Biological properties of a flower». Plants, particularly flowering plants, have been used by humans for medicinal purposes since ancient times. In the **English** language, we found only one phrase with the meaning «soothing action»: *to sleep in a room in May with hawthorn bloom in it* (literally. *sleeping in a room in May with hawthorn flowers in it) that does not form taxa.*

In the French language, we distinguish several taxa. VSS «general health effect»: la sauge sauve (literally. sage saves); *qui a de la sauge dans son jardin n'a pas besoin d'un médecin* (literally. he who has sage in his garden therefore no doctor is needed); *sauge et lavande, je te dis, guérissent toute maladie* (literally. *sage and lavender, I tell you, cure any disease*); VSS «stomach treatment»: *bois de l'infusion de camomille et tu n'auras pas mal au ventre* (literally. *drink a decoction of chamomile, and you will not have a stomach ache*); *la mauve a pour fonction, prise en décoction, à ton ventre resserré de rendre la liberté* (literally. *mallow, drunk in the form of a decoction, has the property of restoring freedom to your tight stomach*); VSS «vision treatment»: *bouillon de fleurs de sureau guérit compère loriot* (literally. *decoction of elder flowers cures barley <on the eye>*); *fenouil et rue rendent la vue perçante* (literally. *fennel and rue restore sharp vision)* and phrases «*treatment of skin diseases*» *jaunet de pins et des rues guérit les verrues* (literally. *buttercup and rue treat warts*) and «soothing action» *prends la pivoine en fleurs, mets la sous l'oreiller, tu feras en dormant des rêves de bonheur* (literally. *take a peony in bloom, put it under your pillow, you will have happy dreams) form in French SG «The healing effect of a flower»* (Алексахіна, 2013: 145).

In the **Ukrainian** language, we did not find any phraseological units with the NF component to indicate the healing effect of flowers on a person.

Plants can exert not only a positive effect on the human body, but also a harmful, even poisonous one.

In the **French** language, we found phraseological units with the NF component: «harmful influence on the future child» *les filles qui prennent constamment du jus de pissenlit pour s'éclaircir le teint, auront plus tard des enfants malingres* (literally. *girls who constantly take dandelion juice to whiten their faces will later have frail children*); «harmful effect on the stomach» *les personnes qui aiment l'angélique auront des douleurs de ventre* (literally. *people who love angel will have stomachaches*); «harmful effect on the psyche» *trop respirer des fèves en fleur peut rendre fou* (literally. *breathing too much of the beans in bloom can lead to insanity*). These phraseological units form in French SG «Negative effect of a flower».

In the **English** and **Ukrainian** languages, we did not find any idioms denoting the negative effect of a flower on the body. So, only in the French language SF «The effect of a flower on the human body» has two SGs in its composition: «The healing effect of a flower on a person» and «The negative effect of a flower on the body». In the English language, the sporadic phraseme does not form taxa and is included directly in the IF «Flora».

Traditionally, the fruits of the plant are eaten, not its flowers. This led to the appearance of phraseological units in the **Ukrainian** language to indicate these properties. We discovered the stable phrase «the flower has no nutritional value» do not believe buckwheat in flower, but believe it in the pantry. Although the poppy is widely used in Ukrainian cuisine, the seeds

of this flower by themselves have no nutritional value. This is reflected in a fairly significant number of phrases that form VSS «poppy crop failure does not cause famine»: *Poppy said: «What kind of rye are you, which did not bear fruit for a year, but caused famine? And I did not give birth for seven years, and there is no hunger!». Poppy said: what kind of rye are you, which did not bear fruit for a year, but caused famine? And I did not give birth for seven years, and there is no hunger. If it didn't work, so be it: I didn't give birth to a poppy for seven years and there was no hunger(!). The poppy did not give birth for seven years, there was no famine; will not give birth to the eighth, there will be no famine. The poppy did not give birth for seven years, but there was no famine. For seven years, the poppy did not give birth, and the famine did not occur (did; did). Poppy did not give birth for seven years, and gypsy children did not die of hunger. Seven years did not give birth to poppies, but there was no famine. The poppy did not give birth, (–) we will stay (we will stay; we will stay) and (and) so.* The peculiarity of the following phraseological units is that the low nutritional value of poppy is expressed ironically: *when the bean blossoms (bloom) in June, then the greatest famine occurs, and when the poppy, then (already) not so; when (as) the bean blossoms, then it is difficult for bread, but as (as) the poppy, then (already) not so; when the bean blossoms, then bread is eaten, when the poppy blossoms, then it is no longer so; I won't get sick from oil, but it will be the same about poppy seeds.* We also include the described phrasemes in the VSS «poppy crop failure does not cause hunger». So, the phraseology «the flower has no nutritional value» and the VSS «poppy crop failure does not cause hunger» form the SG «Nutritional value of flowers», which is part of the IF «Flora».

Observing the development of plants gave a person the basis for creating stable phrases that express the patterns of flower development expressed in signs. So, in the **English** language we distinguish VSS «dependence of the harvest on the flowering of flowers» :*in the season when lilacs are scarce apples will fail* (literally. *in a season when lilacs are rare, apples will fail*); *the broom having plenty of blossoms or the walnut-tree, a fruitful year in corn* (literally. *the carob or walnut, which has many flowers, is a fruitful year for grain*). This VSS combines phraseological units to denote signs related to the agricultural calendar.

Similar persistent expressions were found in the **French** language, where the phrase VSS «dependency of the harvest on the flowering of flowers» was also found: *quand lilas il y a, blé y a* (literally. *when there is lilac, there is wheat*); *quand les fleurs en mars il a aura, guère de fruits ne mangeras* (literally. *when the flowers are in March, eat almost no fruit*). In addition, we recorded a phraseology with a NF component, in which sacredness is actualized. On religious holidays, it is forbidden to work (especially weeding), and this taboo is verbalized: *il ne faut pas couper le chardon le jour d'ascension : il en viendrait dix sur un même tronc* (literally. *it is not necessary to cut a thistle on the day of Ascension: ten will grow instead of one on the same stalk*). So, the above-mentioned phraseological units are part of the SF «Signs about the development of plants».

The same VSS «dependence of the harvest on the flowering of flowers» is recorded in the **Ukrainian** language: where there are cornflowers, there is a little bread; as for the blowing of the flower, so for Peter the bread.

To another group we include phraseological units in which properties are embodied, sometimes even unmotivated, but conditioned by the attributed miraculous effect of this or that flower. So, according to the beliefs of the **British**, yellow and green flowers protect against charms: *flowers growing in a hedge, especially green and yellow ones, keep off the fairire* (literally. *the flowers growing in the fence, especially the green and yellow ones, keep the fairies at bay*).

The number of phraseological units with the NF component, which embody belief, in the **French** language is much larger. Yes, the phrase «longevity spell» *si tu veux vivre longtemps, il faut laisser courir l'eau dans le lys et ne pas aller te charger de bois vert dans la forêt* (literally. *if you want to live long, you need to water a lily and not take a green tree in the forest)* and the phrase *«immortality spell» celui qui plante du persil dans l'année meurt, celui qui plante du laurier ne meurt jamais* (literally. *he who plants parsley dies in a year, he who plants laurel never dies*) form SG «Enchantment with a flower for a long life». In addition, we recorded a persistent phrase to indicate the superstition of quick death from a flower: *qui plante du laurier, dans l'année meurt* (literally. *he who plants laurel dies a year later*). It is interesting that the same NF Laurus in different phraseology can symbolize both immortality and quick death. Therefore, we have built the SF «Beliefs associated with the effect of a flower on life expectancy», which includes the SG «Enchantment with a flower for a long life» and a phrase with the meaning «superstition about quick death from a flower».

In the next group of phrases, the attributed healing properties of flowers are embodied: *la première violette que tu trouves au printemps, mange-la et l'an devant tu n'auras jamais la fièvre* (literally. *eat the first violet you find in the spring and you will never*

have a fever in the coming year); *pour guérir ton mal de tête quand t'as bu, le lendemain prends le jus de la violette cueillie au bord du chemin* (literally. *to cure your headache when you've had too much, the next day drink the juice of a violet picked by the side of the road*). The fact that these properties are attributed is indicated by the contextual environment of the NF in the structure of phraseological units: allegedly only the first spring violet can cure a person of fever, or allegedly the juice of a violet plucked only in a certain place can cure a hangover. In some cases, miraculous properties are also attributed to flowers, since it is enough to simply touch the plant for healing: *prends la bourrache mais ne l'arrache, des maux de coeur guérit sa fleur* (literally. *take a cucumber, but do not pull it out, its flower cures heartache*); *les muets qui touchent à la joubarbe se font comprendre plus facilement* (literally. *mutes who touch the youth become more easily understood / begin to speak). Thus, in the French language, SG «Beliefs related to the medicinal properties of the flower» is distinguished.*

Another group of phraseological units is combined in SG «Beliefs related to the influence of a flower on love, married life». This group includes the phraseology «the influence of flowers on love» *lorsque la bruyère sera sans fleur les jeunes filles seront sans amour* (literally. *if the shrew is without flowers, the girls will be without love*) and VSS «the effect of a flower on family happiness»: *le jeune homme qui aime et manie le genêt est sûr d'être cocu quand il sera marié* (literally. *a young man who loves and touches a cock will definitely be a cuckold when he marries*); *mariage au mois des fleurs mariage de pleurs* (literally. *marriage in the month of flowers – marriage in tears*). According to ancient tradition, getting married in May was considered an unlucky sign, since this month was dedicated to the Virgin Mary. It was believed that a woman who got married in May became barren. In addition, we also discovered a phraseology with the meaning «disaster from touching a flower»: *on ne doit pas toucher le pissenlit en fleur, cela fait qu'on tombe du haut mal* (literally. *you can not touch a dandelion in bloom, it will lead to the fact that evil will fall from above*). So, the SG «Beliefs associated with the healing properties of a flower», «Beliefs associated with the effect of a flower on love, married life» and the phraseological phraseology on misfortune from touching a flower form the SF «Beliefs on the influence flowers for human health and feelings» in French. Thus, the TG «Miraculous properties of a flower» includes two SFs: «Beliefs related to the effect of a flower on life expectancy» and «Beliefs about the effect of a flower on human health and feelings». As already mentioned, in the English language the phraseology «flowers – protection from charms» is sporadic and is included directly in the IF «Flora».

Therefore, IF «Flora» includes phraseological units with the NF component of English, French and Ukrainian languages.

A very small number of persistent phrases denoting plant life was the reason why this field does not include IG and SF in any of the languages we studied. The highest taxon of the IF «Flora» is SG. In this field, we observe a low level of universality: all the studied languages have only one SG «Biological properties of a flower» in common. This group is the most important in the English language, where the share of phrases included in it is 88.9%. In the French and Ukrainian languages, this indicator is lower, especially in the French language, where the share of this SG is 29.7%; respectively, in the Ukrainian language – 42.6%. Universal is the advantage of SF «Phenological properties», which exceeds SF «Generative development» in the structure of SG «Biological properties of a flower». So, in English, the share of SF «Phenological properties» is 65.6%, in French – 63.6%, and in Ukrainian – 56.5%.

Only in the French language, the phraseological units of the IF «Flora» we discovered form another TG – «Miraculous properties of a flower». The share of these phrases is 29.8%. Of them, 72.7% are stable phrases – components of the SF «Belief in the influence of flowers on human health and feelings».

In the French language, a significant share is occupied by phrasemes forming the SF «Effect of a flower on the human body», the share of which is 35.1%. At the SG level, «The healing effect of a flower» has the advantage – 76.9% of phraseological units indicating the effect of a flower on the human body.

Specific for the Ukrainian language is the presence of the SG «Food value of flowers», which does not form a SF, but has a significant number of stable word combinations – 55.6% of the Ukrainian SF «Flora».

Taking into account the received facts, we consider it expedient to present the structure of IF «Flora» at the SF level. The obtained data show that English phraseological units form only two fields: «Generative development» and «Phenological properties». Due to their sporadic nature, other stable phrases do not form SF. Note that SF «Generative development» and «Phenological properties» are universal for all three studied languages. As for the number of fields, there are also only two in the Ukrainian one. All other phraseological units are directly included in IF or form only SG. The widest is the semantic-field structure in the French language, where phraseological units form six SFs.

In English and Ukrainian, the SF «Phenological properties» is the largest in terms of number: the share of phrases included in it is 58.3% and 24.1%, respectively, of the total SF «Flora». In the French language, the SF «Effect of a flower on the human body» dominates – 35.1%.

Analysis of NF in the structure of phrases included in the IF «Flora» shows that Flos is a universal component in all languages. The share of phrases containing a hyperonym is 58.3% in English, 40.5% in French, and 42.6% in Ukrainian. Note that these phrasemes dominate the English and French languages in terms of their number. The priority in the Ukrainian language belongs to phraseological units from NF Papaver, the share of which is 55.6% of IF «Flora». In addition, we recorded partial coincidences in the selection of NF. Yes, common for English and French are NF Lilium, Ranunculus, Syringa. The Papaver component is common in English and Ukrainian languages.

BIBLIOGRAPHY

1. Алексахіна Т. О. Специфіка флористичної фразеології із компонентом «назва квітки» (на матеріалі англійської, французької та української мов). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. праць. Острог. 2013. Вип. 38. С. 267–269.
2. Алефіренко М. Ф. Від порівняння до нового значення слова. Культура слова. 1977. Вип. 13. С. 87–92.
3. Денисенко С. Н. Концепт мовної картини світу і сучасні дослідження фразеології. Вісник Житомирського державного ун-ту. Філологічні науки. Житомир. 2010. Вип. 51. С. 3–6.
4. Осіпова Т. Невербальна комунікація в пареміях: прагматика мовчання. Studia ukrainica posnaniensia. Zeszyt I. Poznan. 2013. P. 151–155.
5. Gross G. Les expressions figées en français. Noms composés et autres locutions. Paris. 1996. 161 p.
6. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк; відп. ред. В. О. Винник]. Київ. 2003. 787 с.
7. Dictionnaire de l'Académie Française. – 8-e édition, 1935 URL: http://fr.academic.ru/contents.nsf/daf_1935/.
8. English proverbs explained and illustrated URL: http://proverbhunter.com/.

REFERENCES

1. Aleksakhina T. O. (2013) Spetsyfika florystychnoi frazeolohii iz komponentom «nazva kvitky» (na materiali anhliiskoi, frantsuzkoi ta ukrainskoi mov). [Specificity of floristic phraseology with the component «flower name»] Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filolohichna» : zb. nauk. pr. 38. 267–269. [in Ukrainian].
2. Alefirenko M. F. (1977) Vid porivniannia do novoho znachennia slova. [From comparison to new meaning of the word] Kultura slova. 13. 87–92. [in Ukrainian].
3. Denysenko S. N. (2010) Kontsept movnoi kartyny svitu i suchasni doslidzhennia frazeolohii [The concept of the linguistic picture of the world and modern studies of phraseology] Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho un-tu. Filolohichni nauky. 51. 3–6. [in Ukrainian].
4. Osipova T. Neverbalna komunikatsiia v paremiiakh: prahmatyka movchannia. [Nonverbal communication in paremias: the pragmatics of silence] Studia ukrainica posnaniensia. I. 151–155. [in Ukrainian].
5. Gross G. Les expressions figées en français. Noms composés et autres locutions / G. Gross. [Fixed expressions in French. Compound nouns and other expressions.] – Paris : Edition Ophrys, 1996. – 161 p. [in French]
6. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy / [uklad. V. M. Bilonozhenko, I. S. Hnatiuk; vidp. red. V. O. Vynnyk]. [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language] Naukova dumka. 2003. 787. [in Ukrainian].
7. Dictionnaire de l'Académie Française. [Dictionary of the French Academy] – 8-e édition, 1935 URL: http://fr.academic.ru/contents.nsf/daf_1935/. [in French]
8. English proverbs explained and illustrated URL: http://proverbhunter.com/.

УДК 811.111'36'37
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-27

Еліна АНАНЬЯН,
orcid.org/0000-0002-2903-4189
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
(Слов'янськ, Донецька область, Україна) elina_ananyan@ukr.net

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ЗАСОБІВ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено роль та місце модальності у мовній системі англійської мови. Так, доведено важливість модальності як компонента мовної системи через її потенціал виражати ставлення мовця до дії, що здійснюється, через категорії можливості, необхідності, дозволу та заборони дії, а також сприйняття дії або її опис через припущення, ймовірність, умовність, впевненість тощо. Автор статті визначає граматичні, лексичні та інтонаційні ресурси реалізації модальності, які зорієнтовані на передачу широкого спектру значень і відтінків. У статті особливу увагу приділено дослідженню функціонування модальних дієслів сучасної англійської мови як основного засобу вираження модальності, проаналізовано їхню роль у вираженні експресивно-емоційного, когнітивного й прагматичного аспектів мовлення. Розглянуто напівмодальні конструкції, які доповнюють систему модальних дієслів сучасної англійської мови, розширюючи можливості вираження модальності; дозволяють передавати значення, подібні до модальних дієслів, але з певними відмінностями у семантичних і синтаксичних характеристиках. Досліджено роль лексичних модифікаторів (модальних слів), які виступають як засоби додаткового маркування модальності на рівні речення, та забезпечують градуальні модифікації впевненості, ймовірності, суб'єктивного сприйняття дії тощо. Проаналізовано вигуки сучасної англійської мови як значущі ресурси мовного вираження емоційних станів. На окрему увагу у контексті вивчення модальності заслуговує аналіз модифікацій уніфікованого порядку слів, що є основою синтаксичної організації в сучасній англійській мові. Автор статті підкреслює, що інтонація є базовим просодичним компонентом, який виконує ключову функцію у маркуванні модальності висловлювань. Так, в сучасній англійській мові інтонація дозволяє виразити епістемічні (впевненість, припущення, ймовірність) і деонтичні (наказ, дозвіл, зобов'язання) модальні значення. Отже, у статті розглянуто та вивчено важливі елементи вираження модальності, що діють на різних рівнях мовної системи англійської мови; досліджено, як їхня системна інтеграція у висловлювання забезпечує реалізацію широкого спектра модальних значень.

Ключові слова: *модальність, модальне значення, модальні дієслова, напівмодальні конструкції, лексичні модифікатори (модальні слова), вигуки, інтонація, порядок слів, експресивність, емотивність, адресант, адресат.*

Elina ANANIAN,
orcid.org/0000-0002-2903-4189
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Philology
Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Donetsk region, Ukraine) elina_ananyan@ukr.net

TO THE ISSUE OF STUDYING MODALITY AS A FUNCTIONAL AND SEMANTIC CATEGORY AND ITS MEANS OF EXPRESSION IN MODERN ENGLISH

The article deals with the role and place of modality in the English language system. Thus, the importance of modality as a component of the language system is proved through its potential to express the speaker's attitude to the action performed through the categories of possibility, necessity, permission and prohibition of the action, as well as the perception of the action or its description through assumption, probability, conditionality, confidence, etc. The author of the article identifies grammatical, lexical and intonational resources of the modality implementation, which are oriented towards the transmission of a wide range of meanings and shades. The article pays special attention to the study of the functioning of modal verbs in modern English as the main means of expressing modality, analyses their role in expressing the expressive and emotional, cognitive and pragmatic aspects of speech. The semi-modal constructions, that complement the system of modal verbs in modern English, expanding the possibilities of expressing modality, are studied; they allow to convey meanings similar to modal verbs, but with certain differences in semantic and syntactic characteristics. The role of lexical modifiers (modal words), which act as means of additional modality marking at the sentence level and provide

graded modifications of confidence, probability, subjective perception of an action, etc. is investigated. The interjections of modern English are analysed as significant resources of linguistic expression of emotional states. The analysis of modifications of the unified word order, which is the basis of syntactic organisation in modern English, deserves special attention in the context of modality study. The author of the article emphasises that intonation is a basic prosodic component that performs a key function in marking the modality of utterances. Thus, in modern English, intonation allows expressing epistemic (confidence, assumption, probability) and deontic (order, permission, obligation) modal values. Thus, the article examines and studies the important elements of modality expression operating at different levels of the English language system; it investigates how their systematic integration into utterances ensures the realisation of a wide range of modal meanings.

Key words: *modality, modal meaning, modal verbs, semi-modal constructions, lexical modifiers (modal words), interjections, intonation, word order, expressiveness, emotionality, addresser, addressee.*

Постановка проблеми. Модальність є предметом міждисциплінарних досліджень. Так, інтегруючи методи та підходи з лінгвістики, філософії мови, когнітивної науки та прагматики, дослідження модальності дозволяє розкрити механізми, через які мова відображає і формує наше сприйняття реальності, висловлює емоції, наміри та соціальні очікування, а також забезпечує багатовимірну взаємодію між мовцем і слухачем. Саме це робить модальність багатовимірним феноменом, що не може не ускладнювати процес її вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В межах наукових досліджень (Ш. Баллі, Г. Х. Врігта, М. Епштейна, О. Есперсона, Дж. Лайонза, Р. Палмера, Е. Райса, Г. Хельбіга, Р. Якобсона тощо) модальність розглядається як функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності; виступає істотною ознакою речення, яка може бути виражена мовними та мовленнєвими засобами; існує в опозиційному співіснуванні обов'язкової ознаки висловлювання (об'єктивна модальність) та факультативної ознаки висловлювання (суб'єктивна модальність) тощо. Вивчаючи ґенезу розвитку проблеми модальності, підкреслимо вагомий внесок видатних лінгвістів Ш. Баллі, О. Есперсона, Дж. Лайонза, Р. Палмера у ці дослідження. Так, науковцями визначено зв'язок між емоційними та модальними аспектами мовлення, що заклало основу для функціонального аналізу; досліджено модальні відношення та засоби їх передачі у граматичній структурі мови; запропоновано класифікацію модальних значень та акцентовано увагу на їх когнітивних аспектах; розглянуто модальність у прагматичному вимірі, окреслюючи її функції в міжособистісній комунікації, у вираженні соціальної взаємодії; розкрито сутність модальності як культурно значущого феномену, що формує міжкультурну взаємодію (Portner, 2009).

Як було зазначено вище, дослідження модальності стало об'єктом уваги не лише лінгвістів. Так, наприклад, у філософії мови С. Кріпке досліджував модальну логіку: логіку, у якій крім стандартних логічних зв'язок, змінних та предикатів є модальності (модальні оператори / модальні поняття / модальні відносини / модальні характеристики, оцінки), які використовуються для оцінки істинності судження. На думку науковця, модальність це оцінка, кваліфікація, яка фіксує характер твердження. Існують різні типи модальності, які проявляють себе в межах висловлювань: висловлювання, що фіксують лише сам факт наявності чи відсутності якоїсь ситуації – *асерторичні*; висловлювання, які характеризують також і характер твердження – тобто містять модальності – *модальні*. Також характерною рисою модальності є її ієрархічне розташування за критерієм «сила» або «потужність», де найсильніша модальність – *необхідно*, а найслабша модальність – *модальність можливості*. Висловлювання з *модальністю необхідності* мають такі маркери як *необхідно / обов'язково / завжди / повинен / знає / доведено*, тоді як висловлювання з *модальністю можливості – можливо / не виключено / інколи / має право / припускає / несуперечливо* (Weiss, 2024). Продовжуючи думку про різноплановість вивчення модальності, підкреслимо, що у когнітивній науці модальність привернула увагу американського науковця Дж. Лакоффа. Дослідник зробив значний внесок у розуміння модальності, інтегрувавши її в ширший контекст концептуальних структур людського мислення. У своїх працях Дж. Лакофф вивчав, як модальність відображає не лише граматичні категорії, а й глибокі когнітивні процеси, що визначають нашу інтерпретацію реальності. Зокрема, у своїй книзі «Метафори, якими ми живемо» він запропонував аналіз модальності через призму концептуальних метафор, які формують наше уявлення про можливість, обов'язковість чи ймовірність (Lakoff J., Johnson M., 1980). Не залишив модальність без своєї уваги і американський соціолог, письменник та антрополог Ірвінг Гофман. Основним напрямом його досліджень стали символічні взаємодії (між-

особистісні взаємодії в їхньому символічному значенні) у межах «драматургійного підходу». Саме у цих контекстах науковець аналізував прагматичні аспекти модальності, вивчаючи, як вона використовується у створенні міжособистісних взаємин і соціальних норм у мовленнєвій взаємодії (Goffman, 1982).

Отже, матеріал представлений вище доводить, що модальність є не лише суто лінгвістичним явищем, але й ключовим елементом для об'єднання різних дисципліни у їхньому прагненні зрозуміти складну природу комунікації та людського мислення.

Мета статті – дослідити роль та місце модальності у мовній системі англійської мови; проаналізувати граматичні, лексичні та інтонаційні ресурси реалізації модальності, які зорієнтовані на передачу широкого спектру значень і відтінків.

Виклад основного матеріалу. Основними засобами вираження модальності в сучасній англійській мові є *модальні дієслова*, *напівмодальні конструкції*, *лексичні модифікатори (модальні слова)*, *вигуки, інтонація* та *порядок слів*. Підкреслимо, що зазначені засоби використовуються для реалізації суб'єктивної модальності. Роль модальних дієслів (*can, could, may, might, must, shall, should, will, would*) полягає у їхньому функціонуванні як маркерів можливості, обов'язковості, дозволу чи умовності (Alexeyeva, 2007; Харітонов, 2008). Їхня роль є ключовою, оскільки вони дозволяють кодувати відносини між учасниками комунікації та обставинами, у яких вона відбувається. Запропонуємо таку типологізацію ставлень мовця до висловлюваного: *can* (– можливість або здатність: виражає суб'єктивну впевненість мовця у здатності виконати дію (*I can help you with this problem*); – дозвіл: передає дозвіл, базуючись на суб'єктивному рішенні мовця (*You can leave now*); – сумнів чи заперечення: через негативну форму (*cannot*) підкреслює суб'єктивне переконання в неможливості події (*This cannot be true*)); *could* (– припущення чи ймовірність: суб'єктивно вказує на можливість, яка залежить від обставин (*It could rain later today*); – гіпотетичність: суб'єктивна можливість у контексті умовності чи ввічливості (*Could you help me?*)); *may* (– ймовірність: передає суб'єктивне припущення мовця про подію (*It may be true*); – дозвіл: у формальному контексті суб'єктивно дозволяє виконати дію (*You may enter the room*)); *might* (– менша впевненість: виражає суб'єктивну невпевненість у припущенні (*She might come to the party*); – гіпотетичність: суб'єктивно вказує на можливість події за певних обставин (*If I had more time, I might help you*)); *must* (– обов'язковість: суб'єктивна впевненість мовця в необхідності виконати дію (*You must finish this today*); – ймовірність: висока суб'єктивна впевненість у припущенні (*He must be at home now*)); *shall* (– пропозиція чи обіцянка: суб'єктивно виражає намір чи готовність виконати дію (*Shall we go for a walk?*); – обов'язковість: у формальних контекстах вказує на суб'єктивне рішення мовця про необхідність (*You shall follow the rules*)); *should* (– рекомендація або порада: суб'єктивно виражає оцінку мовця про те, як слід діяти (*You should apologize*); – ймовірність: слабша форма суб'єктивного припущення (*The train should arrive soon*)); *will* (– ймовірність чи впевненість: суб'єктивна впевненість у тому, що подія відбудеться (*It will rain tomorrow*); – намір: відображає суб'єктивне бажання чи рішення мовця (*I will help you with the project*)); *would* (– гіпотетичність: суб'єктивна можливість події за певних умов (*I would travel more if I had the time*); – ввічливість: суб'єктивне прагнення зробити прохання менш категоричним (Would you mind closing the window?)).

У контексті граматичної синонімії варіативно використовуються *напівмодальні конструкції*, такі як *have to, be supposed to, need to* та ін., що розширюють функціональні можливості модальних дієслів і дають змогу передавати значення більш деталізовано.

Розглядаючи *лексичні модифікатори (модальні слова)*, підкреслимо, що їхні основні функції реалізуються в уточненні ступеня ймовірності, посиленні або пом'якшенні модальності, емоційному забарвленні модальності, контекстуалізації модальності тощо (Alexeyeva, 2007; Харітонов, 2008). Передбачено класифікувати лексичні модифікатори так: 1 група це *модифікатори ймовірності та припущення* (likely, probably, certainly, possibly, perhaps: *"She will probably call you tomorrow."*; by any chance, conceivably, ostensibly: *"He could conceivably arrive earlier than expected."*); 2 група – *модифікатори зобов'язання та дозволу* (absolutely, strongly, firmly, completely: *"You are absolutely required to follow these instructions."*; partially, conditionally, occasionally: *"You are conditionally allowed to access the restricted area."*); 3 група – *модифікатори впевненості* (surely, undoubtedly, unquestionably: *"Surely, you must have seen the announcement."*); 4 група – *модифікатори часу та умовності* (always, frequently, rarely, sometimes: *"You can sometimes skip the less important tasks."*; only if, unless, as long as: *"You are permitted to leave early only if you finish your work."*); 5 група – *емоційно-забарвлені модифікатори*

(honestly, truly, sincerely, surprisingly: *"I sincerely believe you made the right choice."*). Функціонування лексичних модифікаторів в сучасній англійській мові стає вкрай необхідним, коли слід адаптувати висловлювання до соціального контексту, при цьому пом'якшуючи або посилюючи його; додати висловлюванню суб'єктивного характеру, демонструючи ставлення мовця до ситуації; підвищити ефективність комунікації, роблячи висловлювання більш інформативним та точним.

Переходячи до аналізу ролі вигуку у процесі актуалізації модальності, зазначимо, що за своїми лінгвістичними особливостями вигук має потенціал виражати емоційні реакції, волевиявлення або когнітивні стани мовця. У структурному плані вигук часто є ізольованим словом або фразою, які не інтегруються в синтаксичну будову речення. Коментуючи інтонацію вигуків, слід підкреслити їхню інтонаційну автономність. Так, інтонація вигуків часто визначає їхнє значення та функцію. Зміни тону можуть варіювати від підвищення (для вираження радості чи подиву) до зниження (для смутку або розчарування). В сучасній англійській мові вигук займає особливе місце серед мовних та мовленнєвих ресурсів передачі суб'єктивної модальності. Він виконує функцію експліцитного вираження емоцій: радість *("Yay!"*), смуток ("*Alas!*"), здивування ("*Wow!*"), відраза ("*Eww!*"), привернення уваги ("*Hey!*"), роздуми ("*Hmm...*") тощо. Вигук може виступати механізмом підтримки комунікації та сигналізувати про процеси мислення, як-от роздуми чи усвідомлення (Interjection | Parts of Speech, Exclamation, Examples, & Facts). Вигук передає інтенціональність мовця через інтонацію і контекст. Аналіз автентичного матеріалу дозволив виокремити види модальності, які можливо досягнути за умови використання вигуків: *епістемічна модальність*: виражає ступінь упевненості чи знання; *деонтична модальність*: передає спонукання, обов'язковість чи дозвіл; *емоційна модальність*: безпосередньо відображає емоції мовця; *контекстуальна модальність*: залежить від комунікативної ситуації.

Підкреслимо, що синтаксичні ресурси, формуючи глибинний рівень текстуальної організації, відіграють важливу роль у передачі модальності в сучасній англійській мові, створюючи саме структурну основу для вираження модального значення. Модальність на синтаксичному рівні представлена не лише через загальні правила і принципи побудови речень, але й через оказіональне використання пунктуації. Це дозволяє посилити емоційний вплив висловлювання, додаючи тексту експресивності та емотивності, презентувати авторську інтенцію.

Одним з найбільш дієвих синтаксичних ресурсів є, звісно, *інверсія*. Через інверсію можливо посилити модальність, особливо у випадках припущення, здивування чи необхідності (Alexeyeva, 2007; Харітонов, 2008). Так, наприклад, "Should you need any assistance, feel free to call me." – інверсія підкреслює ввічливість та умовність; "Never have I seen such a breathtaking view." – інверсія акцентує емоційність висловлювання; "Were he to arrive earlier, we would start the meeting sooner." – інверсія емотивно презентує гіпотетичність ситуації. На особливу увагу заслуговує також використання *риторичного питання*, яке може функціонувати як засіб передачі модальності, особливо у вираженні впевненості чи емоцій: "Who would dare question her authority?" – риторичне питання підсилює категоричність і здивування; "Isn't it obvious that we need to act now?" – риторичне питання наголошує на невідкладності дії. Цікавим також є використання *синтаксичних розривів / еліптичних конструкцій*, які можуть створити додаткову напругу чи інтуїтивно підказати модальне значення: "You could have done better... but it's too late now." – невисловлене зауваження додає драматичності.

Досліджуючи мовний та мовленнєвий інвентар, який забезпечує реалізацію модальності в сучасній англійській мові, слід звернути увагу на місце та роль пунктуації у цьому питанні. Пунктуація в сучасній англійській мові є важливим засобом, який доповнює й розширює вираження модальності, додаючи тексту експресивності, емоційності та смислових відтінків. За допомогою пунктуаційних знаків мовець може варіювати тон, підсилювати певні аспекти висловлювання, створити відчуття невизначеності, здивування, категоричності, напруги або створювати драматичний ефект. Так, знак оклику підсилює модальність зобов'язання або наказу, додаючи емоційну напругу; три крапки (в межах синтаксичних розривів / еліптичних конструкцій) – можуть вказувати на нерішучість або роздуми, також створюють атмосферу невизначеності, підсилюючи модальність припущення; тире – підкреслює контраст між можливими наслідками, посилюючи невизначеність або ймовірність; кома – вказує на умовність і м'якість дозволу; знак питання – відображає сумнів або необхідність підтвердження; комбінація знаків питання й оклику (?!) – передає сильне здивування з емоційним відтінком (Punctuation | Definition, History, & Facts).

Окремо представимо модальність з урахуванням *текстуального застосування*, процесу, коли конкретні мовні елементи (граматичні конструкції, лексика, пунктуація тощо) застосовуються для створення змісту та досягнення певного комунікативного ефекту в тексті: “You must act now – or lose everything!” – поєднання модального дієслова *must* і *тире* для підсилення); “Should we wait? Or perhaps… move forward without him?” – *синтаксична інверсія* і *три крапки* додають невизначеності й драматизму); “He might succeed – or fail completely. Who knows?” – *тире* підкреслює невизначеність, а *риторичне питання* посилює модальність сумніву. У цьому випадку у розмовному мовленні інтонація підсилює модальні відтінки значень, доповнює вербальне повідомлення, додаючи емоційного забарвлення, акцентуючи важливі аспекти висловлювання та уточнюючи його значення (Intonation | Definition, Examples, & Facts).

Висновки. Отже, матеріал представлений вище доводить, що дослідження мовної модальності дозволяє усвідомити її значення як ключового інструменту для аналізу комунікації, контекстуальних значень та культурних особливостей. Вивчення модальності поглиблює розуміння мовленнєвих актів, міжособистісної взаємодії, культурних кодів і логічних структур, сприяючи водночас розвитку міждисциплінарних досліджень. Модальність є важливим засобом для створення емоційного, інтелектуального та естетичного зв’язку між адресантом та адресатом. Аналіз граматичних, лексико-граматичних та інтонаційних засобів вираження модальності забезпечив можливість визначити, як у сучасній англійській мові формується і виражається модальність, яка є невід’ємною частиною мовленнєвих актів і впливає на сприйняття повідомлення, сприяючи точнішій передачі намірів мовця, емоційного забарвлення та прагматичної мети висловлювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Харітонов І. К. Теоретична граматика сучасної англійської мови. Вінниця: Нова книга, 2008. 352 с.
2. Alexeyeva I. O. Theoretical Grammar Course of Modern English. Vinnytsa: NOVA KNYHA, 2007. 328 p.
3. Fine K. Modality and Tense: Philosophical Papers. Clarendon Press. 2005, 396 p.
4. Interjection | Parts of Speech, Exclamation, Examples, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/interjection (дата звернення: 12.01.2025).
5. Intonation | Definition, Examples, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/intonation (дата звернення: 12.01.2025).
6. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. Knopf Doubleday Publishing Group; Pantheon Books Edition, 1982, 288 p.
7. Lakoff J., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago; London: University of Chicago Press. 1980, 242 p.
8. Portner P. Modality (Oxford Surveys in Semantics and Pragmatics). USA : Oxford University Press, 2009, 300 p.
9. Punctuation | Definition, History, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/punctuation (дата звернення: 12.01.2025).
10. Weiss Y., Birman R. Saul Kripke on Modal Logic. Springer, 2024, 450 p.

REFERENCES

1. Kharitonov I. K. (2008) Teoretychna hramatyka suchasnoi anhliiskoi movy. [Theoretical Grammar of Modern English]. Vinnytsia: Nova knyha. 352 s. [in Ukrainian]
2. Alexeyeva I. O. (2007) Theoretical Grammar Course of Modern English. Vinnytsa: NOVA KNYHA. 328 p.
3. Fine K. (2005) Modality and Tense: Philosophical Papers. Clarendon Press. 396 p.
4. Interjection | Parts of Speech, Exclamation, Examples, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/interjection (Last accessed: 12.01.2025).
5. Intonation | Definition, Examples, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/intonation (Last accessed: 12.01.2025).
6. Goffman E. (1982) Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. Knopf Doubleday Publishing Group; Pantheon Books Edition. 288 p.
7. Lakoff J., Johnson M. (1980) Metaphors We Live By. Chicago; London: University of Chicago Press. 242 p.
8. Portner P. (2009) Modality (Oxford Surveys in Semantics and Pragmatics). USA : Oxford University Press. 300 p.
9. Punctuation | Definition, History, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/punctuation (Last accessed: 12.01.2025).
10. Weiss Y., Birman R. (2024) Saul Kripke on Modal Logic. Springer. 450 p.

УДК 82.0:821.111-311.9:141.311:004.8(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-28

Тетяна БАНДУРА,
orcid.org/0000-0001-9999-0523
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) tatyanabandura03@gmail.com

КОНЦЕПТ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ» В ПАРАДИГМІ ТЕКСТОТВОРЕННЯ РОМАНУ І. МАК'ЮЕНА «СВІЙ СЕРЕД МАШИН»

У статті досліджено функційність концепту «штучний інтелект» в авторській програмі текстотворення в романі І. Мак'юена «Свій серед машин». Зазначається, що аналізований твір прикметний оригінальністю митця в інтерпретації концепту «штучний інтелект» на різних рівнях художності. Так, у техніці авторського текстотворення превалюватиме новаторська концепція штучного розуму як ідентифікатора образотвірної, наративної, сюжетотвірної й пафосної стратегій. Виявлено, що у творі порушена актуальна проблема штучної людини, її неосвідомості, складнощі співжиття з непересічною особистістю. Визначається жанрова природа роману, де констатується суттєвий вплив метамодерного варіанту інтелектуального роману, це своєрідна контамінація жанру-сповіді й жанру-ініціації.

Акцентується увага на тому, що мотив машини, що служить людині беззаперечно, детермінований авторською свідомістю і проголошує відмінну від людської сутність техніки, що ампліфіковано набирає іншої змістової концентрації, зосередженої на безумовності співбуття людини й машини, проголошеної теорією трансгуманізму.

Виявлено, що в художній моделі образотворення І. Мак'юен вдається до двох шляхів: конструювання образу Адама як штучної людини і впливу людей-співмешканців на становлення його особистості та антитетично-паралельне зображення в дусі «герой-антигерой» Адама-робота й людей Чарлі та Міранди з метою диференціації їх в характерологічній, ментальній та морально-етичній площині. Водночас об'єктивність авторської позиції зумовлена тим, що герої радикально не розмежовуються на полярні статуси, а подані в особистісній еволюції, кожен із них вчиняє за власними непохитними переконаннями, пропагуючи власну правду, що ретранслює метамодерну специфіку образотворення.

Доведено, що концепт «штучний інтелект» в парадигмі текстотворення функціонує на різних естетичних рівнях: образотворення, характеротворення, наративної організації, сюжетопобудови й композиційної структури. Позиція оповідача, втілена в чисельних позасюжетних елементах, зокрема роздумах, монологах героїв, описах історичних подій, колізійних ситуацій і т. д., сприяє експлікації оригінальних метамодерних наративів, зумовлених процесами цивілізації, але спроєктованих на модель природних людських стосунків в контексті нових викликів часу.

Ключові слова: *концепт, трансгуманізм, штучний інтелект, метамодернізм, текстотворення.*

Tetiana BANDURA,
orcid.org/0000-0001-9999-0523
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odessa, Ukraine) tatyanabandura03@gmail.com

THE CONCEPT OF "ARTIFICIAL INTELLIGENCE" IN THE PARADIGM OF TEXT CREATION IN I. MCEWAN'S NOVEL "MACHINES LIKE ME"

The article explores the functionality of the concept of «artificial intelligence» at all levels of artistic text creation in I. McEwan's novel «Machines Like Me». It is noted that the analyzed work is characterized by the artist's originality in interpreting the concept of «artificial intelligence» at different levels of artistry. Thus, in the technique of authorial text creation, the innovative concept of artificial intelligence will prevail as an identifier of image-forming, narrative, plot-forming and pathos strategies. It is revealed that the work raises the topical problem of an artificial person, his unconsciousness, the difficulties of coexistence with an extraordinary personality. The genre nature of the novel

is determined, where a significant influence of the metamodern variant of the intellectual novel is noted, a kind of contamination of the confession genre and the initiation genre.

The emphasis is on the fact that the motif of the machine, which serves man unconditionally, is determined by the author's consciousness and proclaims a different essence of technology from the human one, which in an amplified way acquires a different semantic concentration, focused on the unconditional coexistence of man and machine.

It is revealed that in the artistic model of image creation, I. McEwan resorts to two ways: constructing the image of Adam as an artificial person and the influence of people-cohabitants on the formation of his personality and the antithetical parallel image in the spirit of «hero-antihero» of Adam-robot and people Charlie and Miranda in order to differentiate them in the characterological, mental and moral-ethical plane. At the same time, the objectivity of the author's position is due to the fact that the heroes are not radically separated into polar statuses, but presented in personal evolution, each of them acts according to their own unshakable convictions, promoting their own truth, which relays metamodern aesthetics.

It is summarized that the concept of «artificial intelligence» in the author's text-creation program functions at different aesthetic levels: image creation, character creation, narrative organization, plot construction and compositional structure. The narrator's position, embodied in numerous extra-plot elements, in particular, reflections, monologues of heroes, descriptions of historical events, conflict situations, etc., contributes to the explication of innovative metamodern narratives, conditioned by the processes of civilization, but projected onto the model of natural human relationships in the context of new challenges of the time.

Key words: *concept, transhumanism, artificial intelligence, metamodern, text creation.*

Постановки проблеми. У сучасному світі все більше дискутують про місце й роль штучного інтелекту в соціальному житті, що глибоко проникає в усі сфери людського існування, породжуючи нові можливості для трансформацій в різних галузях діяльності людини. Виникає проблема співіснування природного людського розуму й штучного інтелекту. Рефлексії, породжені цим питанням, часто апелюють до згубного впливу розуму, створеного високотехнологічним потенціалом, на свідоме існування людини, зокрема творче її волевиявлення. Художня література, що споконвіку реагує на всі соціальні процеси й зрушення, беззаперечно, виробляє свою концептуальну позицію на факт підкорення людської екзистенції машинним програмуванням.

Проблема штучної людини бентежила авторську свідомість митців художнього слова ще з XIX століття, коли у світовій літературі спостерігаємо інтенсивну, плідну інтеграцію жанру готичного роману й наукової фантастики. Такі світові класики, як Мері Шеллі, Жуль Верн, Рей Бредбері, Герберт Велс майстерно зображають здатність науки перетворити світ людей на соціум штучних створінь, які або загрожуватимуть людству зникненням, або «засіють» нове зерно світобудови, де людині започаткуються нові можливості й статусні конотації.

У сучасній світовій літературі низка авторів звернулися до проблеми роботів, ботів, інтерактивних машин, клонів, продукуючи тим самим сенс штучного інтелекту, його актуальність й полемічність співжиття з людиною (Енді Вейр «Марсіянин», Ієн Мак'юен «Свій серед машин», Кадзуо Ісігуро «Не відпускай мене», «Клара і сонце», Лю Цисінь «Проблема трьох тіл», Френк Герберт «Дюна», Бернар Вербер «Імперія янголів» та інші).

Аналіз досліджень. В українському літературознавстві досить нечасто осмислюється проблема штучного інтелекту в парадигмі образотворення, мотивіки, авторської інтенції, психологізації оповіді, сюжетотворення й наративної організації художнього твору. До виразності цього питання частіше звертаються в контексті трансгуманізму як соціокультурного й філософського чинника. Маємо низку ґрунтовних досліджень про штучний інтелект та його вплив на соціум у контексті філософії, зокрема антропології, соціології, культурології (Ю. Бентя, А. Горбатюк, Л. Гоц, Н. Козаченко, Н. Стратонова та ін.). Хоча вважаємо актуальною доцільність імплементації даної проблематики й у сферу літературознавчого потрактування.

Мета статті – дослідити функційність концепту «штучний інтелект» на різних рівнях художнього текстотворення у романі І. Мак'юена «Свій серед машин».

Виклад основного матеріалу. Серед сучасних авторів, які «трансгуманізують» художній світ, особливо виділяється британський письменник Ієн Мак'юен, творчість якого на сьогодні популяризується багатьма видавництвами, зокрема українськими. Українські літературознавці розкривають оригінальність творчої манери письменника, його суголосність з епохою, авторські експерименти в контексті метамодерністичного письма. Осмислювали й аналізували романістику І. Мак'юена в різних літературно-критичних аспектах Т. Бовсунівська, Д. Дроздовський, В. Кузьменко, Т. Кушнірова, В. Мілованова та ін.

Імпонуючи авторській манері британського письменника, справедливо зазначає літературознавець Дмитро Дроздовський: «Стиль цього автора прозорий, заглиблення у свідомість і підсвідоме відбувається з використанням неоре-

алістичної техніки, хоча й не без «відхилень». Письмо Мак'юена «чисте», в ньому немає похмурої химерності, «рваності» й фрагментарності… Нині творчу манеру Мак'юена можна окреслити як соціально-історичну, він творець псевдоісторичного метафікційного наративу» (Дроздовський, 2013: 3).

Роман І. Мак'юена «Свій серед машин» в українському перекладі вийшов у 2019 році й зразу завоював прихильність серед українського читача. У творі порушена, як зазначалося вище, актуальна проблема штучної людини, її неосвідомості, складнощі співжиття з непересічною особистістю. Деякі літературні аналітики віднесли роман у жанровому відношенні до філософського роману, хоча вбачаємо суттєвий вплив метамодерного варіанту інтелектуального роману, радше, це контамінація жанру-сповіді й жанру-ініціації.

Аналізований твір прикметний оригінальністю митця в інтерпретації концепту «штучний інтелект» на різних рівнях художності. Так, на наш погляд, у техніці авторського текстотворення даний концепт превалюватиме як ідентифікатор образотвірної, наративної, сюжетотвірної й пафосної стратегій.

У наративній стратегії роману вбачаємо вплив постмодерністичної інтертекстуальності, що, безумовно, розкриває авторську концепцію штучної людини в контексті міжтекстових паралелей. Роман розпочинається епіграфом, що апелює до поезії Р. Кіплінга «Секрет машин» і розкриває ідейнотвірний складник авторської інтенції: «Пам'ятай, проте.., наш закон, не здатні розуміти ми брехню» (Кіплінг, 2014: 217). Мотив машини, що служить людині беззаперечно, детермінований авторською свідомістю і проголошує відмінну від людської сутність техніки, що персоніфікується Кіплінгом-поетом і ампліфіковано набирає іншої змістової концентрації, зосередженої на безумовності співбуття людини й машини. Мак'юен таким чином анонсує полемічну матрицю взаємин природного й штучного, свідомого й несвідомого, органічного й неорганічного. Хоча в заявленому романі одного з головних героїв, робота Адама, письменник наділить свідомістю, що контрастуватиме з консюмеристською психологією героїв-людей – Чарлі й Міранди.

Експозицію в структурі роману «Свій серед машин» представляє роздум гомодієгетичного оповідача про появу в соціумі робота як удосконаленої версії людини, яка навіть зазіхала «замінити нам божество» (Мак'юен, 2019: 5). Події у творі розвиваються на тлі техногенної цивілізації (80-ті роки XX століття), що мала на меті втілити в життя давню ідею створення нової згенерованої істоти, що привела би людство до межі епохальних зрушень. «Народження» штучної людини продукується автором як постмодерна іронія на біблійний мотив створення світу й людини, цим зумовлені імена всіх роботів (у творі їх 25) – Адами і Єви. Як стверджує дослідниця Л. Гоц, «… зі стародавніх часів образ ремісника, майстра, винахідника (а з часом і вченого) стає семантично пов'язаним з архетипом деміурга – Творця, Мага» (Гоц, 2021: 26).

Суб'єкт нарації обґрунтовує вибір кола зацікавлень в когнітивно-іронічному аспекті, задумуючись над доцільністю об'єкта обсервації: «Але штучні люди перетворилися на кліше задовго до своєї появи, тож коли вони з'явилися, деякі були ними розчаровані. Уява, легкоплинніша за історію, за технологічний прогрес, уже відрепетирувала це майбутнє в книжках, згодом – у фільмах і телевізійних драмах, так ніби людські актори, ходячи з таким собі скляним поглядом, робленими рухами голови, дещо скутим попереком, могли підготувати нас до життя з нашими двоюрідними братами й сестрами з майбутнього» (Мак'юен, 2019: 7). Та все ж розвиток високих технологій приводить до удосконаленої моделі нової істоти, і головний герой Чарлі – непересічний молодик, що вже був обізнаний в комп'ютерних технологіях і заробляв торгівлею на біржі, вирішує, отримавши від покійної матері у спадок 86000 фунтів, витратити гроші на купівлю Адама. Зваблений Чарлі ще й тим, що такого ж робота купив і Алан Тюринг – математик, криптограф, «батько» теоретичної інформатики та штучного інтелекту.

Прикметним у текстотворенні роману є прийом документальної фрагментації. Так, авторська версія історії про видатного вченого-винахідника Тюринга і його соратників насичує оповідь рисами нон-фікшн та наукового викладу матеріалу. У структурі наративу вставні розповіді про нелегку долю дослідника, його особисте життя, глобальні наукові відкриття та їх внесок у перемогу в Другій світовій війні мають сюжетотвірний характер і наратологічний сенс. Документальна деталізація трагедії життя й діяльності А. Тюринга, його друзів Деміса Хассабіса і Тома Рі загострює проблему невизнаності людського феномену, величі природного інтелекту, який живить наукові відкриття, зокрема винахід штучного інтелекту. Історичний ракурс фокусує увагу на значному внескові Алана Тюринга у справу перемоги над фашизмом, а саме його розробці алгоритмів, які дозволяли зламати німецькі шифри, зокрема шифрувальної машини «Енігма». Після війни він неабияк зацікавився

розробкою штучного інтелекту, який апробував у грі в го та в шахи: «Алан Тюринг та його молодий колега Деміс Хассабіс розробили програму, щоб перемогти одного з великих світових майстрів із давньої гри в го п'ять партій поспіль… Комп'ютери стояли на порозі того, щоб мислити, як ми, імітувати наші часто невиразні підстави для поглядів і вибору. У відповідь Тюринг і Хассабіс виклали їхнє програмне забезпечення онлайн. У своїх інтерв'ю в медіа вони описували нейромережі та пояснювали, як відбувається глибоке машинне навчання» (Мак'юен, 2019: 49). Цікавість до штучного інтелекту росла й спонукала до нових досліджень. Сюжетна колізія в романі, яка функціонує навколо історичної постаті Тюринга, поступово розростається, ампліфікується і породжує нові сенси проблеми «людина і робот».

У художній моделі образотворення І. Мак'юен вдається до двох шляхів: конструювання образу Адама як штучної людини і впливу людей-співмешканців на становлення його особистості та антитетично-паралельне зображення в дусі «герой-антигерой» Адама-робота й людей Чарлі та Міранди з метою диференціації їх в характерологічній, ментальній та морально-етичній площині. Водночас об'єктивність авторської позиції зумовлена тим, що герої радикально не розмежовуються на полярні статуси, а подані в особистісній еволюції, кожен із них вчиняє за власними непохитними переконаннями, пропагуючи власну правду, що ретранслює метамодерну «централізацію суб'єкта» (Вертипорох, 2022: 252). Проте ця правда не вписується в аксіологію штучної людини, запрограмованої з певною системою життєвих принципів і моралі, які не адаптуються під окрему ситуацію. До речі, налаштуванням рис характеру Адама займалися якраз Чарлі й Міранда, вибираючи з інструкції привабливі їм риси, вміння, інтуїтивні ознаки, ментальні й психологічні показники вдачі їхнього нового співродича. Автор іронізує над природною полемічністю людської сутності, що складно вживається з нею ж спроєктованим створінням.

Універсальність призначення Адама подано в дусі зображення надприродних можливостей інтерактивної машини. У рекламі його позиціонували як «компаньйона, партнера для інтелектуальних двобоїв, друга й помічника, який може мити посуд, заправляти постіль і мислити» (Мак'юен, 2019: 9). «По-людськи» він закохується у Міранду, чим налаштовує проти себе Чарлі. Молодик серйозно задумується, вбачаючи у придбанні велику помилку. Але згодом Адам проявляє свідому позицію (не дає себе вимкнути, силою відштовхнувши Чарлі й пошкодивши йому зап'ястя), відмовляється від надмірного користування собою і віддає перевагу роботі за комп'ютером. Так, у нього проявляється здібність заробляти чималі гроші, чим і скористалися Чарлі й Міранда, зрозумівши вигоду і насолоджуючись забезпеченим життям. І нарешті була нагода здійснити давню мрію – купити будинок в хорошому районі міста. Та не судилося, бо всі зароблені гроші Адам самовільно, приховуючи від господарів, віддав у благодійні організації. Це була своєрідна помста за неприйняття його позиції стосовно Міранди, історія минулого якої «увірвалася» в їхнє привільне життя стрімкою руйнівної «лавою».

В оповідній структурі ретроспективний елемент життєвого потрясіння юної Міранди від пережитого лиха (близька подруга Маріам була жорстоко зґвалтована Пітером Ґорріндженом) загострює характеротвірний аспект образотворення й контрастне до Адама ставлення до помсти, справедливості, правосуддя. Дівчина одержима помстою до Ґорріндженa, вона йде на серйозний проступок. Звинувативши лиходія у своєму зґвалтуванні, вона фактично його обмовила й спричинила ув'язнення. Хоча саме її він не чіпав, але в такий спосіб Міранда вирішує його покарати, адже дівчина була обмежена у волевиявленні, бо дала слово загиблій подрузі нікому не розповідати про цю історію. Маріам покінчила життя самогубством, а Міранда не могла нікому розповісти про причину скоєного. Зрештою їй доведеться розповісти на суді правду, і цьому посприяє Адам, хоч і проти волі Чарлі й Міранди. Дівчина робить свій екзистенційний вибір – будь-якими засобами і способами вона помститься за подругу, робот же стає на бік безапеляційної, принципової, власне справедливості і добивається попри свою «загибель» (заздалегідь передає докази провини Міранди) правосуддя.

Вставна історія Міранди в сюжеті виконує кульмінаційну роль і розставляє сенсоутворювальні й пафосні пріоритети в авторській моделі текстотворення. Ефект неочікуваної раптовості посилює задум письменника розкрити важливі чинники моралі людей, полемічного сенсу переваги «неписаних законів над писаними», ментального здоров'я. Підтвердженням цьому є слова Тюринга, коли він прощається з Чарлі під час їхньої зустрічі після «загибелі» Адама: «Ці двадцять п'ять штучних чоловіків і жінок, випущені у світ, тут не щасливі. Можливо, ми стикнулися тут із межовим станом, з обмеженням, яке самі собі встановили. Ми створюємо машину з інтелектом і самосвідомістю й виштовхуємо її в наш недоско-

налий світ» (Мак'юен, 2019: 214). Пролонгується в оповіді ця теза авторським натяком на історії самознищення ще кількох Адамів і Єв, які не змирилися з розходження своїх поглядів з людськими на категорії моралі й справедливості, життєвих принципів. Ці історії почує Чарлі від власників роботів, бо цікавитиметься їхньою участю, осмислюючи роль Адама у своєму житті.

Життєстверджуючий мотив всиновлення дитини в романі має обрамлювальний характер. Так, на початку твору закохані Чарлі й Міранда сприймають появу в їхньому житті Адама як факт своєрідного всиновлення, вони серйозно підходять до проблеми налаштувань робота, організовують його побут, турбуються про дозвілля. Далі, зрозумівши повноправність розумної машини, вони з певною пересторогою ставляться до нього, відчувши певну загрозу, що ніс надінтелект Адама в їхнє життя.

Письменник змінює хід оповіді, що транслює відносини людини й машини, в площину природних стосунків батьків і дітей, дорослих і дітей, яких бажають всиновити. Чарлі, прогулюючись парком, зустрічає недолугих батьків, які аморально ставляться до свого чотирирічного сина. Мати, будучи напідпитку, жорстоко б'є хлопчика, а батько (момент найжахливішого цинізму) пропонує Чарлі забрати хлопчика собі, натякаючи, що він їм заважає жити. Шокований нелюдським вчинком незнайомців, молодик робить вигляд, що забирає хлопчика, але згодом батько-пиятик вихоплю хлопчикову руку в Чарлі та йде з сином геть. Однак ввечері до оселі Чарлі й Міранди вривається зухвалий батько Марка й залишає хлопчика фактично в чужих людей. «За Маркову симпатію почала складатися конкуренція» (Мак'юен, 2019: 130), Адам заволодів увагою хлопчика, та Міранда, відчувши материнський поклик, оточує хлопчика ніжністю і ласкою. Та все ж хлопчика доводиться віддати в притулок (знову ж за ретельного контролю Адама, який переймався законним шляхом розв'язання проблеми). З тих пір і Чарлі, і Міранда ловлять себе на думці про Марка. Жінка всерйоз задумується над всиновленням хлопчика. Проте подальший арешт і ув'язнення Міранди перешкоджають цьому, тому страждають Марк, Міранда й Чарлі.

У фіналі роману все-таки бачимо відносно щасливу розв'язку, але трагічна ситуація підірвала психічне здоров'я хлопчика (в притулку знущання однолітків призвели до поведінкових розладів) та Міранди, яка зненавиділа Адама: «вона була переконана, що Адам посприяв відкриттю справи проти неї, щоб зруйнувати її плани на всиновлення» (Мак'юен, 2019: 344). На думку молодої жінки, це був акт помсти з боку Адама за поразку в конкуренції за Маркову любов і прихильність, адже Міранда перемогла у цій боротьбі, хлопчик дуже був прив'язаний до неї й сприйняв її відсутність дуже болісно.

Розв'язка у романі густо насичена переламними подіями: очікування рішення про всиновлення, позбавлення від «тіла» Адама, яке зберігалося захованим у шафі майже рік, звільнення з в'язниці Міранди, зустріч з Тюрингом, який забрав «вбитого» Адама собі.

Герой-оповідач тверезо й свідомо переживає своєрідне випробовування себе діставанням із шафи Адама, якого сприймає глобально винним у їхній з Мірандою трагедії: «Коли я вперше майже за рік відкрив дверцята шафи, то зрозумів, що під саменьким шаром свідомих очікувань я готувався до смороду гниття… Моя фізична відраза походила з неприязні. Він зловжив нашою гостинністю, зрадив власному проголошеному коханню, віддав Міранду на нещастя та приниження, мене – на самоту, і Марка – на знедоленість» (Мак'юен, 2019: 348). Іронія над цивілізацією досягла апогею, коли «тіло» Адама Чарлі саджає на інвалідний візок і бездоріжжям везе до Тюрингового дому.

Загострює колізійний складник у романі паралельне відтворення політичної ситуації в тодішній Великобританії: «Усюди був розбрат. Половина профспілкового руху була проти страйку. Половина уряду й половина опозиції – проти рішення Гілі не виходити з Євросоюзу. Міжнародні позикодавці примушували до ще більшого скорочення витрат уряд, який обіцяв витрачати більше… Економіка впала… Бунти траплялися не рідше за страйки. Інфляцій й далі зростала» (Мак'юен, 2019: 350). Соціум потерпав від руйнівних історичних процесів, де головним суб'єктом діяльності все ж була людина, зокрема політик. Роздум оповідача про невчасність досконалої машини, народженої високим інтелектом людини, на тлі недосконалого світу експлікує проблему трансгуманізму та її співвіднесеністю з «класичною» мораллю. З цього приводу справедливою вважаємо думку Н. Стратонової: «Трансгуманізм відкриває дискусію про вплив техно-огічних і наукових розвідок на еволюцію людського існування; постгуманізм, будучи сформованим на постантропоцентризмі та постгуманізмі, не визнає науку й техніку основними рушіями людського розвитку, роблячи акцент на гармонійному існуванні людини-машини» (Стратонова, 2019: 115).

Класичну категорію людяності, моралі представлено у творі «Свій серед машин» низкою інтер-

текстуальних вкраплень, що підтверджують приналежність стилю Мак'юена до постмодерністичної естетики. Так, Адам читає й цитує Шекспіра, ім'я головної героїні перегукується з шекспірівською Мірандою з драми «Буря». В Адамових налаштуваннях зазначалося, що він «мав словниковий запас завбільшки за Шекспірів» (Мак'юен, 2019: 32). У дев'ятнадцять років Чарлі, коли шукає свого життєвого призначення, пише есей «Скувані розумом кайдани» (цитата з вірша В. Блейка «Лондон»), де юнак рефлексує над місцем людини в соціумі й цікавиться антропологією. Осягаючи «абсурдність людських універсалій», герой цитує Р. Кіплінга «Що знають вони про Англію? Ті, хто знає тільки її?» (рядок з вірша «Англійський прапор»). У роздумах про свої стосунки з Мірандою, наскільки вони вписуються в канони романтичного кохання, Чарлі апелює до романів Джейн Остін, які «цнотливо завершувалися приготуваннями до весілля» (Мак'юен, 2019: 92).

В авторській моделі текстотворення оригінальними є монологи Адама про літературу. Він дивувався безпідставній конфліктності класичної літератури, що живилася з різноманіття соціальних і особистісних дилем, у такий спосіб формуючи літературну традицію. Реципієнт-робот вибудує власну ілюзію ідеальних стосунків людей і машин та запідозрить хиткість дуального світу: «Ми надто добре розумітимемо одне одного… Звикаючи мешкати у свідомостях одне одного, ми станемо нездатні на обман… Я впевнений, ми цінуватимемо літературу минулого, навіть вжахаючись її. Ми оглядатимемось назад і дивуватимемося, як добре люди давнини зображали власні недоліки, як вони сплітали геніальні… міфи зі своїх конфліктів… і взаємного нерозуміння» (Мак'юен, 2019: 180).

Безпосередність світосприйняття Адама наражається на складну природу людського єства, не готового до інвазії штучного фактору, що піддає сумніву вітаїстичну концепцію буття. У пафосному концентраті превалює думка-резюме, виголошена Тюрингом у фіналі роману: «Ці Адами та Єви швидко опинилися у відчаї. Вони не змогли зрозуміти нас, бо ми не можемо зрозуміти самі себе. Якщо ми не здатні пізнати власний розум, як можемо ми сконструювати їхній та очікувати, що вони будуть поруч із нами щасливими?» (Мак'юен, 2019: 355). У цій гіпотезі вченого акумулюється вічність філософської полеміки між розумом і духовністю.

Висновки. Отже, концепт «штучний інтелект» в авторській програмі текстотворення функціонує на різних естетичних рівнях: образотворення, характеротворення, наративної організації, сюжетопобудови й композиційної структури. Позиція оповідача, втілена в чисельних позасюжетних елементах, зокрема роздумах, монологах героїв, описах історичних подій, колізійних ситуацій і т. д., сприяє експлікації новаторських метамодерних наративів, зумовлених процесами цивілізації, але спроєктованих на модель природних людських стосунків в контексті нових викликів часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вертипорох О. Авторська суб'єктивність у сучасному прозовому контексті: від постмодернізму до метамодернізму. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород : Ужгородський національний університет, 2022. Вип. 23. Т. 1. С. 250–255.

2. Гоц Л. Трансгуманістичні аспекти міфологеми штучного життя в Стародавньому світі. *Культура України*. Київ, 2021. Вип. 71. С. 24–33.

3. Дроздовський Д. Ієн Мак'юен : між жахом мови й літературою жахів. Київ : ЛітАкцент. С. 2–9.

4. Кіплінг Р. Оповідання, вірші / пер. з англ. В. Марача. Харків : Фоліо, 2014. 279 с.

5. Мак'юен І. Свій серед машин / пер. з англ. М. Семашиної. Київ : Вид. група КМ-БУКС, 2019. 368 с.

6. Стратонова Н. Морально-етичні проблеми трансгумагізму. *Людина і культура* / за ред. Д. Шевчука. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. С. 103–116.

REFERENCES

1. Vertyporokh O. Avtorska subiektyvnist u suchasnomu prozovomu konteksti: vid postmodernizmu do metamodernizmu. [Authorial subjectivity in the contemporary prose context: from postmodernism to metamodernism] Zakarpatski filolohichni studii. Uzhhorod : Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet, 2022. Vyp. 23. T. 1. S. 250–255. [in Ukrainian].

2. Hots L. Transhumanistychni aspekty mifolohemy shtuchnoho zhyttia v Starodavnomu sviti. [Transhumanist aspects of the mythologeme of artificial life in the Ancient World] Kultura Ukrainy. Kyiv, 2021. Vyp. 71. S. 24–33. [in Ukrainian].

3. Drozdovskyi D. Ien Makiuen : mizh zhakhom movy y literaturoiu zhakhiv. [Ian McEwan: between the Horror of Language and the Literature of Horror] Kyiv : LitAktsent. S. 2–9. [in Ukrainian].

4. Kiplinh R. Opovidannia, virshi. [Stories, poems] Kharkiv : Folio, 2014. 279 s. [in Ukrainian].

5. Makiuen I. Svii sered mashyn. [Machines Like Me] Kyiv : Vyd. hrupa KM-BUKS, 2019. 368 s. [in Ukrainian].

6. Stratonova N. Moralno-etychni problemy transhumahizmu. [Moral and ethical problems of transhumanism] Liudyna i kultura / za red. D. Shevchuka. Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2019. S. 103–116. [in Ukrainian].

УДК 004.415.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-29

Юліан БАРАНЕЦЬКИЙ,
orcid.org/0009-0008-5545-0865
аспірант кафедри прикладної лінгвістики
Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) yulian.baranetskyy@gmail.com

Наталія КУНАНЕЦЬ,
orcid.org/0000-0003-3007-2462
професор кафедри інформаційних систем та мереж
Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) nek.lviv@gmail.com

РОЗПІЗНАВАННЯ РУКОПИСНОГО ТЕКСТУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ

Розпізнавання рукописного тексту є важливою складовою сучасних досліджень у сфері опрацювання текстової інформації. Ця задача охоплює широкий спектр застосувань: від оцифрування історичних документів та автоматизації документообігу до збереження культурної спадщини. Особливу актуальність має опрацювання багатомовних і старовинних текстів, що характеризуються складністю почерків, пошкодженнями та незвичними шрифтами. Основною проблемою в розпізнаванні рукописного тексту є його варіативність, яка залежить від стилю письма, індивідуальних особливостей авторів та мовних особливостей.

Метою статті є аналіз сучасних методів розпізнавання рукописного тексту, заснованих на глибокому навчанні, таких як згорткові нейронні мережі, рекурентні нейронні мережі, багатовимірні мережі, а також трансформери. Особлива увага приділена офлайн методам, комбінованим архітектурам і перспективам застосування трансформерів для багатомовного та історичного контекстів.

У статті узагальнено ключові досягнення у використанні глибоких нейронних мереж для розпізнавання тексту. Розглянуто підходи до попереднього опрацювання зображень, сегментації тексту, виділення ознак і класифікації, що значно покращують продуктивність систем розпізнавання. Зокрема, комбіновані моделі, що поєднують згорткову нейронну мережу і рекурентну нейронну мережу, показали високу точність навіть за умов значної варіативності почерку.

Дослідження трансформерів продемонструвало їхній потенціал у врахуванні глобальних залежностей тексту, що є особливо корисним для багатомовних систем. Водночас виявлено, що ці моделі потребують великих обчислювальних ресурсів і значних обсягів даних для ефективного навчання.

Узагальнені результати підкреслюють необхідність подальших досліджень для створення універсальних адаптивних систем, здатних працювати з текстами різними мовами, стилями і поданих різноманіттям форматів. Це сприятиме розвитку технологій цифрового архівування, автоматизації документообігу та забезпечення доступності інформації в сучасному цифровому середовищі.

Ключові слова: *розпізнавання рукописного тексту, багатомовні документи, глибоке навчання, трансформери, історичні документи, механізм уваги, сегментація тексту.*

Yulian BARANETSKYI,
orcid.org/0009-0008-5545-0865
PhD Student Applied Linguistics
Institute of Computer Science and Information Technologies of Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) yulian.baranetskyy@gmail.com

Natalia KUNANETS,
orcid.org/0000-0003-3007-2462
Professor at the Department of Information Systems and Networks,
Institute of Computer Science and Information Technologies of Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) nek.lviv@gmail.com

RECOGNITION OF HANDWRITTEN TEXT: MODERN APPROACHES AND CHALLENGES

Handwritten text recognition is a critical component of modern research in the field of text information processing. This task encompasses a wide range of applications, from digitizing historical documents and automating document workflows to preserving cultural heritage. The processing of multilingual and historical texts is particularly relevant, characterized by challenging handwriting styles, damage, and unconventional scripts. The primary issue in handwritten text recognition lies in its variability, influenced by writing styles, individual characteristics of authors, and linguistic features.

The article aims to analyze modern methods of handwritten text recognition based on deep learning techniques, such as Convolutional Neural Networks (CNN), Recurrent Neural Networks (RNN, LSTM), Multidimensional LSTM (MDLSTM), and Transformers. Special attention is given to offline methods, combined architectures (CNN-RNN), and the prospects of applying Transformers in multilingual and historical contexts.

The article summarizes key achievements in the use of deep neural networks for text recognition. It explores approaches to image preprocessing, text segmentation, feature extraction, and classification that significantly enhance the performance of recognition systems. In particular, combined models like CRNN, which integrate CNN and RNN, have demonstrated high accuracy even under conditions of significant handwriting variability.

Research on Transformers has highlighted their potential for capturing global text dependencies, making them particularly useful for multilingual systems. However, these models require substantial computational resources and large datasets for effective training.

The generalized results emphasize the need for further research to develop universal adaptive systems capable of handling texts in various languages, styles, and formats. This would advance the technologies of digital archiving, document workflow automation, and information accessibility in the modern digital environment.

Key words: *Handwritten text recognition, multilingual documents, deep learning, transformers, historical documents, attention mechanism, text segmentation.*

Постановка проблеми. Розпізнавання рукописного тексту є однією з ключових задач у сфері опрацювання текстової інформації. Це важливий напрямок досліджень, який охоплює різні аспекти: збереження історичних рукописів, електронний документообігу, забезпечення доступності інформації в цифрову епоху. Зокрема, розпізнавання рукописного тексту відіграє критичну роль у цифровому архівуванні культурної спадщини, де потрібно опрацьовувати документи різних епох і багатоманіттям мов, що були написані вручну. Це завдання особливо актуальне для історичних документів, багатомовних архівів та текстів, створених на основі різних скриптів.

Однак процес розпізнавання рукописного тексту є досить складним. Він відрізняється від розпізнавання друкованого тексту своєю варіативністю, залежністю від стилю письма, рівня знань автора та його індивідуальних особливостей почерку. Додаткові труднощі виникають при роботі з історичними документами, де текст може бути пошкоджений, вицвілий або написаний незвичними шрифтами. Багатомовність текстів також додає нових викликів, оскільки необхідно розробляти системи, здатні розпізнавати текст різними мовами, враховуючи особливості кожного скрипту.

За останнє десятиліття у цій сфері було досягнуто значного прогресу завдяки використанню методів глибинного навчання, таких як згорткові нейронні мережі, рекурентні нейронні мережі, багатовимірні довготривалі короткочасні пам'яті та трансформери. Ці методи дозволили створити системи, здатні розпізнавати текст із високою точністю навіть у складних умовах.

Аналіз досліджень. Інструменти розпізнавання рукописного тексту поділяється на дві категорії: офлайн та онлайн технології та засоби. Ці підходи суттєво відрізняються один від одного, виходячи з умов отримання тексту та особливостей його опрацювання. Офлайн розпізнавання працює з уже готовими зображеннями тексту, зазвичай отриманими шляхом сканування або фотографування рукописних документів, тоді як онлайн розпізнавання здійснюється в режимі реального часу, захоплюючи динамічну інформацію про рух стилуса або пальця під час написання (Keysers et al., 2016: 1180–1194).

Офлайн розпізнавання є важливим для багатьох застосувань, таких як оцифровування історичних рукописів, автоматизація документообігу в адміністративних установах, збереження культурної спадщини тощо. В офлайн розпізнаванні ключовою проблемою є варіативність стилів почерку, яка впливає на точність роботи систем. Крім того, якість та контрастність зображень можуть суттєво відрізнятися, що додає складності у розпізнаванні тексту (Kozielski et al., 2014).

Сучасні методи офлайн розпізнавання текстів зазвичай поєднують декілька етапів процедури опрацювання: попереднє опрацювання зображення, сегментацію тексту (Kasem et al., 2023) на рівні рядків або символів, виділення ознак (Sahare,

Dhok, 2017) та остаточне розпізнавання. Для розпізнавання символів використовуються різні алгоритми, серед яких найбільш поширеними є глибокі нейронні мережі (Al-Taee et al., 2020), особливо згорткові нейронні мережі (Mishra, 2020) та рекурентні мережі (Hamdani et al., 2014). Офлайн системи, побудовані на основі багатовимірних моделей «Довга короткочасна пам'ять» (Koerich et al., 2003) та комбінованих моделей «Згорткова нейронна мережа – Рекурентна нейронна мережа» (Palehai, Fanany, 2017), продемонстрували високу точність у розпізнаванні тексту різними мовами та скриптами, особливо для таких наборів даних, як Управління ідентифікацією та доступом та Розпізнавання зображень і рукописів для оцінки та систематизації. (Swaileh, Paquet, 2018).

Попереднє опрацювання зображень є ключовим етапом розпізнавання рукописного тексту, оскільки від якості та правильності виконання цього процесу залежить продуктивність і точність подальших результатів. Сюди входять різноманітні підходи та методи для покращення зображення, видалення шумів, нормалізації розміру символів, а також сегментації тексту.

До основних методів попереднього опрацювання належать такі:

Нормалізація зображення, яка забезпечує однорідність вхідних даних. Зображення нормалізуються до певного стандартного розміру та кольорової палітри (зазвичай відтінків сірого). Серед методів нормалізації найчастіше використовуються адаптивне вирівнювання гістограми (Adaptive Histogram Equalization) та алгоритми нормалізації розмірів, які підлаштовують зображення символів під стандартні розміри вхідних даних нейронної мережі.

Видалення шуму, яке передбачає видалення у зображеннях рукописного тексту різних видів шумів, таких як плями, подряпини та інші дефекти, особливо в історичних документах (Shi et al., 2009). Для видалення шуму застосовуються методи фільтрації, зокрема медіанна фільтрація (Median Filtering), яка ефективно видаляє точковий шум, та гаусова фільтрація (Gaussian Filtering), що використовується для згладжування зображень.

Вирівнювання тексту (деслантінг), що передбачає усунення в рукописному тексті нахилу, що ускладнює його розпізнавання, особливо у випадках, коли використовуються методи, чутливі до орієнтації символів. Деслантінг випрямляє символи, що покращує їх розпізнаваність (Scheidl, 2018). Одним із поширених алгоритмів вирівнювання тексту є метод Ланкастера (Lancaster Method), який оцінює нахил символів за допомогою визначення кутів контурів та підлаштовує текст до горизонтальної орієнтації.

Сегментація, яка є одним із ключових процесів, оскільки дозволяє розділити текст на окремі структурні одиниці: рядки, слова або символи (Алексєєв та ін., 2002) (Зарубенко, 2014). Основні підходи до сегментації включають методи горизонтального та вертикального сканування, де проекційні профілі використовуються для виявлення меж рядків та символів (Lecolinet, 1996). Більш складні методи, такі як алгоритм «Sliding Window», виконують сегментацію за допомогою ковзного вікна, яке проходить по всьому зображенню та виділяє фрагменти тексту.

Метою статті є огляд сучасних підходів до розпізнавання рукописного тексту, зокрема методів, заснованих на глибинному навчанні, таких як згорткова нейронна мережа, рекурентна нейронна мережа, довга короткочасна пам'ять та трансформери. Особливу увагу приділено аналізу офлайн методів, комбінованих архітектур, а також перспективам застосування трансформерів для роботи з багатомовними історичними документами. У статті визначено основні виклики, що стоять перед системами розпізнавання, включаючи багатомовність, варіативність стилів письма та обмеженість даних. Завданням роботи є узагальнення досягнень у цій галузі, висвітлення ключових тенденцій та підготовка бази для подальших досліджень у напрямку створення універсальних адаптивних моделей.

Виклад основного матеріалу. У розпізнаванні рукописного тексту використовуються різні підходи, що еволюціонували з розвитком обчислювальної техніки та машинного навчання. Основні методи можна розділити на традиційні підходи та сучасні методи глибинного навчання.

Традиційні підходи включають методи, що грунтуються на прихованих моделях Маркова, статистичних моделях, які використовуються для розпізнавання послідовностей символів або слів на основі ймовірнісних розрахунків. Вони широко застосовувалися в системах розпізнавання рукописного тексту до появи сучасних методів глибинного навчання. Ці моделі базуються на припущенні, що процес генерації тексту можна подати як марківський процес зі скінченною кількістю станів, кожен з яких має певну ймовірність переходу до іншого стану та ймовірність емісії певного символу. У контексті розпізнавання рукописного тексту ці стани можуть полягати в окремих символах, слова або навіть цілих рядках (Marti, Bunke, 2001).

З появою глибинного навчання розпізнавання рукописного тексту зробило значний крок вперед. Нейронні мережі дозволяють моделювати складні залежності та структури рукописних символів, не вимагаючи попередньої сегментації тексту на окремі символи. Основними методами глибинного навчання, які знайшли широке застосування у розпізнаванні рукописного тексту, є згорткові нейронні мережі, рекурентні нейронні мережі, довготривала короткочасна пам'ять та трансформери.

Згорткові нейронні мережі є одним із найпотужніших інструментів для опрацювання зображень. Їхня головна перевага полягає у здатності автоматично виділяти ознаки зображень різних рівнів (наприклад, контури, кути, форми), що дозволяє розпізнавати складні структури, такі як рукописні символи. Вони побудовані з шарів згорток, пулінгу та повнозв'язаних шарів, які використовуються для класифікації зображень (Nayab, Arshad, 2021).

У контексті розпізнавання рукописного тексту згорткові нейронні мережі застосовуються для виділення ознак із вхідного зображення тексту. Наприклад, метод «LeNet-5» (Michalski, Plechawska-Wójcik, 2022) для розпізнавання рукописних цифр, запропонований Лекуном та його командою, грунтується на використанні згорткових шарів для виділення ознак, а потім класифікації символів, яка виконується за допомогою повнозв'язаних шарів (Bezerra et al., 2017). Застосовуючи подібний підхід, сучасні згорткові нейронні мережі дозволяють розпізнавати не лише окремі символи, але й цілі слова або рядки тексту (Szegedy et al., 2014).

Рекурентні нейронні мережі – це тип нейронних мереж, призначений для роботи з послідовними даними, такими як текст. Головною їх особливістю є здатність зберігати інформацію про попередні елементи послідовності та використовувати її для розпізнавання наступних символів. У контексті розпізнавання рукописного тексту це означає, що рекурентні нейронні мережі можуть враховувати контекст символів, що оточують поточний символ, що значно підвищує точність розпізнавання.

У розпізнаванні рукописного тексту найчастіше використовуються двонаправлені рекурентні нейронні мережі (Pham et al., 2013), які опрацьовують послідовність як у прямому, так і в зворотному напрямках. Це дозволяє моделі враховувати контекст символів як зліва, так і справа від поточного символу, що є особливо корисним при розпізнаванні слів і рядків тексту. Цей метод описав Теодор Блюше, запропонувавши підхід «end-to-end», що об'єднує сегментацію рядків, розпізнавання кожного рядка та подальше опрацювання в єдиний процес. Використовуючи нейронні мережі, зокрема рекурентні нейронні мережі та механізм з'єднувальної тимчасової класифікації, модель навчається опрацьовувати цілі параграфи тексту без попередньої сегментації на рядки. Цей підхід показав кращу продуктивність у розпізнаванні рукописних документів у порівнянні з традиційними методами.

Проте стандартні рекурентні нейронні мережі мають обмежену здатність до запам'ятовування тривалих залежностей через проблему зникання градієнта. Для розв'язання цієї проблеми було запропоновано вдосконалений варіант – довготривала короткочасна пам'ять.

Довготривала короткочасна пам'ять є спеціалізованим типом рекурентних нейронних мереж, який розроблено для подолання проблеми зникання градієнта. Довготривала короткочасна пам'ять має спеціальні «комірки пам'яті» та механізми керування потоком інформації (гейти), які дозволяють їм запам'ятовувати інформацію на довготривалих відрізках послідовності. Це робить Довготривала короткочасна пам'ять є ідеальною для задач, де контекст відіграє важливу роль, наприклад, при розпізнаванні тексту (Hassan et al., 2023).

У розпізнаванні рукописного тексту вона використовується для опрацювання послідовності символів або їхніх ознак. Наприклад, в архітектурі згорткової рекурентної нейронної мережі, яка поєднує обидва проаналізовані мережі, згорткові шари виділяють ознаки зі зображення тексту (Ramjon et al., 2023), а довготривала короткочасна пам'ять опрацьовує ці ознаки в послідовності, розпізнаючи цілі слова або рядки. Цей підхід є ефективним для опрацювання текстів із різними стилями письма, включаючи багатомовні історичні документи.

Також популярною модифікацією є двонаправлені нейронні мережі, які опрацьовують послідовність як зліва направо, так і справа наліво. Це дозволяє враховувати контекст символів як попередніх, так і наступних, що підвищує точність розпізнавання.

Комбіновані підходи, такі як поєднання згорткових нейронних мереж та рекурентних нейронних мереж, стали одними з найбільш успішних методів розпізнавання рукописного тексту. Основна ідея комбінованих моделей полягає у використанні переваг кожного з цих типів нейронних мереж: Згорткові нейронні мережі добре виді-

ляють просторові ознаки з зображень, тоді як рекурентні нейронні мережі можуть враховувати послідовності та контекст символів у тексті. Така комбінація дозволяє створити потужні та універсальні системи розпізнавання, здатні працювати з різноманітними наборами даних (Markou et al., 2021).

Комбіновані підходи, які об'єднують обидва види мереж, використовуються для розпізнавання тексту без необхідності попередньої сегментації на окремі символи. У цьому підході згорткова нейронна мережа опрацьовує вхідне зображення, виділяючи високорівневі ознаки, що містять інформацію про форми символів, контури та текстуру. Ці ознаки потім передаються в рекурентні нейронні мережі (наприклад, Довга короткочасна пам'ять або рекурентний блок із гейтовим управлінням), які опрацьовують їх як послідовність, враховуючи залежності між різними частинами тексту. У такий спосіб модель може одночасно враховувати як просторові характеристики символів, так і їхню послідовність, що суттєво покращує точність розпізнавання.

Однією з найпопулярніших архітектур комбінованих моделей є згорткова рекурентна нейронна мережа. Вона складається з трьох основних компонентів: згорткових шарів, рекурентних шарів та механізму класифікації, такого як з'єднувальна тимчасова класифікація.

Згортковий шар є першим компонентом згорткової рекурентної нейронної мережі, який застосовуються для опрацювання вхідного зображення тексту. Ці шари виділяють різноманітні ознаки, що описують локальні структури символів, такі як контури, кути, форми та інші характерні риси. Зазвичай використовуються кілька згорткових шарів із шарами підвибірки, які зменшують розмірність вхідного зображення та виділяють найбільш релевантні ознаки. Результатом роботи згорткової нейронної мережі є матриця ознак, яка містить інформацію про кожен фрагмент вхідного зображення.

Матриця ознак із згорткових шарів передається до рекурентних шарів, які опрацьовують її як послідовність. Найчастіше в комбінованих моделях використовуються довгу короткочасну пам'ять або двонаправлену довгу короткочасну пам'ять. Ці шари враховують залежності між ознаками, моделюючи послідовність символів та слів у тексті. Наприклад, якщо певна частина зображення відповідає літері «Т», рекурентний шар опрацьовує її, враховуючи контекст сусідніх фрагментів, щоб вирішити, чи належить ця літера до слова «THE» або «TREE». Двонаправлена довга короткочасна пам'ять дозволяє опрацьовувати послідовність як у прямому, так і зворотному напрямках, що є особливо корисним для врахування контексту з обох боків (Bluche, 2017).

Останнім компонентом згорткової рекурентної нейронної мережі є механізм класифікації – з'єднувальна тимчасова класифікація, який дозволяє моделі визначати послідовність символів, не вимагаючи попередньої сегментації тексту. Він використовує ймовірнісний підхід для зіставлення виділених ознак із символами. Це особливо корисно при розпізнаванні рукописного тексту, оскільки дозволяє моделі працювати з різною довжиною слів та символів. Завдяки цьому механізму модель може вирішити, які фрагменти ознак відповідають певним символам, та обрати найбільш ймовірну послідовність розпізнавання (Swaileh et al., 2017).

Трансформери – це один із найсучасніших та найпотужніших підходів у галузі опрацювання природної мови та розпізнавання рукописного тексту. Вперше запропоновані Васвані та його колегами у 2017 році, трансформери стали основою багатьох передових систем розпізнавання завдяки своїй здатності ефективно опрацьовувати послідовні дані та враховувати глобальні залежності у тексті (He et al., 2016) (Porwal et al., 2022). Головною особливістю трансформерів є механізм уваги (Attention Mechanism), який дозволяє моделі зосереджуватися на найбільш важливих частинах вхідної послідовності при опрацюванні кожного символу або слова.

Архітектура трансформера складається з двох основних компонентів: енкодера та декодера. Кожен із цих компонентів містить кілька шарів самоуваги та повнозв'язаних шарів, що дозволяє моделі ефективно опрацьовувати послідовності будь-якої довжини.

Енкодер приймає вхідні дані (наприклад, зображення тексту або послідовність символів) та перетворює їх у високорівневі ознаки. Він складається з кількох шарів, кожен із яких містить самоувагу та нормалізацію. Самоувага дозволяє моделі визначати, які частини вхідної послідовності є найбільш важливими для поточного символу, враховуючи глобальний контекст. Це дає можливість енкодеру вивчати складні залежності між символами та словами у всьому тексті.

Декодер відповідає за генерування вихідної послідовності (наприклад, розпізнаного тексту). Він приймає високоуровневі ознаки, які виходять з енкодера, та застосовує до них багатошаровий механізм уваги. На відміну від енкодера, декодер має додатковий механізм уваги, що працює з вхід-

ними ознаками з енкодера, дозволяючи враховувати як локальний, так і глобальний контекст під час генерації кожного символу.

Ключовим компонентом трансформерів є механізм уваги. На відміну від рекурентних мереж, які опрацьовують послідовності послідовно (крок за кроком), трансформери дозволяють моделі «бачити» всю послідовність відразу. Це дозволяє опрацьовувати дані паралельно, суттєво підвищуючи швидкість опрацювання великих обсягів тексту. Механізм уваги дозволяє кожному символу або слову в тексті впливати на опрацювання інших символів, оцінюючи вагу кожного елемента послідовності.

Математично, механізм уваги працює шляхом обчислення ваги важливості для кожного елемента послідовності. Ці ваги визначаються шляхом зіставлення вхідних ознак, що дозволяє кожному символу взаємодіяти з усіма іншими символами в тексті. У результаті модель може сфокусуватися на тих частинах послідовності, які найбільш релевантні для поточного завдання.

Оскільки трансформери не мають внутрішньої послідовності, як це властиво рекурентним мережам, для врахування порядку символів використовується метод позиційного кодування. У цьому методі до кожного символу або ознаки додаються значення, які вказують на їхню позицію в послідовності.

Завдяки своїй здатності опрацьовувати складні залежності між символами та словами, трансформери стали одним із найефективніших методів розпізнавання рукописного тексту. Вони дозволяють враховувати як локальні (форму символів), так і глобальні (контекст слова або фрази) залежності, що особливо корисно для багатомовного розпізнавання та обробки текстів із неоднорідною структурою.

Одним із прикладів успішного застосування трансформерів у розпізнаванні рукописного тексту є модель розпізнавання рукописного тексту за допомогою трансформерів, яка була розроблена для розпізнавання арабського рукописного тексту. Вона використовує багатошаровий механізм уваги для обробки послідовності символів та генерує вихідний текст, враховуючи глобальні контексти. Цей підхід дозволяє моделі адаптуватися до різних стилів письма та враховувати контекст, підвищуючи точність розпізнавання (Chan et al., 2024).

Інший підхід включає поєднання трансформерів із функцією втрат з'єднувальної тимчасової класифікації, яка дозволяє моделі зіставляти вхідні ознаки з вихідними символами без попередньої сегментації тексту. У цьому випадку трансформери застосовуються для виділення ознак та моделювання послідовності, а з'єднувальної тимчасової класифікації використовується для визначення оптимального шляху розпізнавання. Цей підхід використовується для обробки як рукописного, так і друкованого тексту, досягаючи високої точності у великих наборах даних (Carbune et al., 2019).

Трансформери мають ряд переваг перед іншими моделями глибокого навчання. По-перше, вони можуть враховувати глобальні залежності в тексті, що дозволяє їм розпізнавати складні структури та патерни, характерні для різних мов та стилів письма. По-друге, завдяки паралельній обробці послідовностей, трансформери працюють з великими текстами швидше, ніж рекурентна нейронна мережа або довга короткочасна пам'ять.

Однак трансформери мають і деякі обмеження. Найголовніше з них – це їхня потреба у великій кількості обчислювальних ресурсів та даних для ефективного навчання. Крім того, хоча трансформери можуть враховувати глобальні залежності, іноді вони недостатньо ефективні для опрацювання дрібних деталей символів, що характерно для рукописного тексту з високою варіативністю.

Висновки. Розпізнавання рукописного тексту залишається однією з ключових задач у сфері опрацювання текстової інформації, яка поєднує виклики варіативності почерків, багатомовності та обмеженості доступних даних. Сучасні методи глибинного навчання, такі як згорткові нейронні мережі, рекурентні мережі та трансформери, продемонстрували значний прогрес у вирішенні цих проблем. Зокрема, комбіновані архітектури згорткова нейронна мережа – рекурентна нейронна мережа та згорткова рекурентна нейронна мережа, а також трансформери із механізмом з'єднувальної тимчасової класифікації забезпечують високу точність навіть для складних багатомовних і історичних текстів.

Попри це, існують невирішені виклики, пов'язані із залежністю моделей від великих обсягів даних і обчислювальних ресурсів, а також з потребою у вдосконаленні опрацювання дрібних деталей символів. Для подальшого розвитку цієї галузі важливими є дослідження універсальних адаптивних моделей, здатних враховувати локальні та глобальні контексти тексту, а також інтеграція сучасних методів збереження і оцифрування культурної спадщини.

Таким чином, розпізнавання рукописного тексту є перспективним напрямком, що має значний потенціал для розв'язання завдань цифрового архівування та забезпечення доступності інформації у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Multi-Language Online Handwriting Recognition / Keysers D. та ін. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*. 2016. Vol. 39, No. 6. P. 1180–1194.
2. Multilingual Off-line Handwriting Recognition in Real-world Images / Kozielski M., Doetsch P., Hamdani M., Ney H. *14th International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition (ICFHR).* 2014. P. 121–125, doi: 10.1109/DAS.2014.8.
3. Kasem M. S., Mahmoud M., Kang H. S. Advancements and Challenges in Arabic Optical Character Recognition: A Comprehensive Survey *arXiv preprint*. 2023. doi:arXiv:2312.11812.
4. Sahare P., Dhok S. B. Script Identification Algorithms: A Survey *International Journal of Multimedia Information Retrieval*. 2017. Vol. 6, No. 3. P. 211–232.
5. Al-Taee M. M., Neji S. B. H., Frikha M. Handwritten Recognition: A Survey *Proceedings of the 2020 IEEE 4th International Conference*. 2020. P. 199–205. doi: 10.1109/IPAS50080.2020.9334936.
6. Mishra M. Convolutional Neural Networks, Explained *Towards Data Science*. URL: https://towardsdatascience.com/convolutional-neural-networks-explained-9cc5188c4939 (дата звернення: 28.12.2024).
7. The RWTH Large Vocabulary Arabic Handwriting Recognition System / Hamdani M. and others. *Proceedings – 11th IAPR International Workshop on Document Analysis Systems,* DAS 2014. doi: 10.1109/DAS.2014.61.
8. Koerich A. L., Sabourin R., Suen C. Y. Large Vocabulary Off-line Handwriting Recognition: A Survey *Pattern Analysis & Applications*. 2003. Vol. 6. P. 97–121.
9. Palehai D., Fanany M. I. Handwriting Recognition on Form Document Using Convolutional Neural Network and Support Vector Machines (CNN-SVM) *5th International Conference on Information and Communication Technology (ICoIC7)*, Melaka, Malaysia, 2017, pp. 1–6, doi: 10.1109/ICoICT.2017.8074699.
10. Swaileh W., Paquet T. A Syllable Based Model for Handwriting Recognition *arXiv preprint.* 2018. doi: *arXiv*. 1808.07277.
11. Shi Z., Setlur S., Govindaraju V. Text Extraction from Gray Scale Historical Document Images Using Adaptive Local Connectivity Map *Proceedings of the International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR)*. 2009. P. 1375–1379.
12. Scheidl H. Handwritten Text Recognition in Historical Documents. [Diploma Thesis. Technische Universität Wien]. 2018. 80 p. reposiTUm. doi: 10.34726/hss.2018.43931
13. Алексєєв А., Заяць В., Іванов Д. Алгоритм розпізнавання символів на основі структурного підходу. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» «Комп'ютерна інженерія та інформаційні технології»*.– 2002. – № 468. – С. 129–133.
14. Зарубенко О. О. Побудова алгоритму аналізу рукописного тексту *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2014. № 6(4). С. 28–31.
15. Lecolinet E. A Survey of Methods and Strategies in Character Segmentation. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, July 1996, 1996. vol. 18, no. 7. pp. 690–706. doi: 10.1109/34.506792.
16. Marti U.-V., Bunke H. Using a Statistical Language Model to Improve the Performance of an HMM-Based Cursive Handwriting Recognition System, *International Journal of Pattern Recognition and Artificial Intelligence*. 2001. Vol. 15, No. 1. P. 65–90.
17. Nayab A., Arshad A. A Survey of Image Classification Methods. *ILMA Journal of Technology & Software Management*. 2021. Volume 1 Issue. Pp. 115–24.
18. Michalski B., Plechawska-Wójcik M. Comparison of LeNet-5, AlexNet and GoogLeNet Models in Handwriting Recognition. *Journal of Computer Sciences Institute*. 2022. Vol. 23, Pp. 145–151. doi: 10.35784/jcsi.2919
19. Handwriting Recognition, Development, and Analysis. / Bezerra B. L. D., Zanchettin C., Toselli A. H., Pirlo G. (Eds.). Hauppauge: Nova Science Publishers, 2017. 395 p.
20. Going deeper with convolutions. / Szegedy C. and others. *The IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR).* 2014. pp. 1–9. doi: 10.1109/CVPR.2015.7298594.
21. Pham V., Kermorvant C., Louradour J. Dropout Improves Recurrent Neural Networks for Handwriting Recognition *Proceedings of the International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition (ICFHR).* 2014. Pp. 285–290. doi: 10.1109/ICFHR.2014.55
22. Hassan N., Miah A. S. M., Shin J. A Deep Bidirectional LSTM Model Enhanced by Transfer-Learning-Based Feature Extraction for Dynamic Human Activity Recognition *Applied Sciences.* 2024, Vol. 14, Pp. 603–605. doi: 10.3390/app14020603
23. Ramjon A., Bwatiramba A., Venkataraman S. Handwritten Character Recognition Using Deep Learning (Convolutional Neural Network) *Computer Engineering and Intelligent Systems*. 2023. Vol. 14, No. 1. Pp. 34–54. doi:10.7176/CEIS/14-1-05.
24. A Convolutional Recurrent Neural Network for the Handwritten Text Recognition of Historical Greek Manuscripts / Markou K. and others. *Proceedings of the 17th International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR).* 2021. doi: 10.1007/978-3-030-68787-8_18.
25. Bluche T. Joint Line Segmentation and Transcription for End-to-End Handwritten Paragraph Recognition *Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS).* arXiv:1604.08352. 2017. doi: 10.48550/arXiv.1604.08352
26. Handwriting Recognition with Multigrams / Swaileh W., Paquet T., Soullard Y., Tranouez P. *Proceedings of the 14th International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR)*. Nov. 9–15, 2017. Kyoto, Japan 137–142 doi: 10.1109/ICDAR.2017.31

27. Deep Residual Learning for Image Recognition / He, Kaiming, X. Zhang, Shaoqing Ren and Jian Sun *Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*, Las Vegas, NV, USA, 2016, Las Vegas, 2016. P. 770–778, doi: 10.1109/CVPR.2016.90.

28. Porwal U., Fornés A., Shafait F. Advances in Handwriting Recognition *International Journal on Document Analysis and Recognition (IJDAR)*. 2022. Vol. 25, Pp. 241–243. https://doi.org/10.1007/s10032-022-00421-8

29. HATFormer: Historic Handwritten Arabic Text Recognition with Transformers. / Chan A. and others. *ArXiv, abs/2410.02179*.2024. doi: 10.48550/arXiv.2410.02179

30. Fast Multi-language LSTM-based Online Handwriting Recognition / Carbune V. and others. *International Journal of Document Analysis and Recognition* (IJDAR). 2020. Vol. 23. P.89–102. doi:10.1007/s10032-020-00350-42019.

REFERENCES

1. Keysers, D., Deselaers, T., Rowley, H., Wang, L., Carbune, V. (2016) Multi-Language Online Handwriting Recognition, IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, Vol. 39, No. 6. P. 1180–1194.

2. Kozielski, M., Doetsch, P., Hamdani, M., Ney, H. (2014) Multilingual Off-line Handwriting Recognition in Real-world Images, 14th International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition (ICFHR), P. 121–125, doi: 10.1109/DAS.2014.8.

3. Kasem, M. S., Mahmoud, M., Kang, H. S. (2023) Advancements and Challenges in Arabic Optical Character Recognition: A Comprehensive Survey, arXiv preprint, doi:arXiv:2312.11812.

4. Sahare, P., Dhok, S. B. (2017) Script Identification Algorithms: A Survey, International Journal of Multimedia Information Retrieval, Vol. 6, No. 3. P. 211–232.

5. Al-Taee, M. M., Neji, S. B. H., Frikha, M. (2020) Handwritten Recognition: A Survey, Proceedings of the 2020 IEEE 4th International Conference, P. 199–205, doi:10.1109/IPAS50080.2020.9334936.

6. Mishra, M. (2024) Convolutional Neural Networks, Explained, Towards Data Science, URL: https://towardsdatascience.com/convolutional-neural-networks-explained-9cc5188c4939

7. Hamdani M., Doetsch P., Kozielski M., El-Desoky Mousa A., Ney H. (2014) The RWTH Large Vocabulary Arabic Handwriting Recognition System, Proceedings – 11th IAPR International Workshop on Document Analysis Systems (DAS), doi: 10.1109/DAS.2014.61.

8. Koerich, A. L., Sabourin, R., Suen, C. Y. (2003) Large Vocabulary Off-line Handwriting Recognition: A Survey. Pattern Analysis & Applications, Vol. 6. P. 97–121.

9. Palehai, D., Fanany, M. I. (2017) Handwriting Recognition on Form Document Using Convolutional Neural Network and Support Vector Machines (CNN-SVM), 5th International Conference on Information and Communication Technology (ICoIC7), pp. 1–6, doi: 10.1109/ICoICT.2017.8074699.

10. Swaileh, W., Paquet, T. (2018) A Syllable-Based Model for Handwriting Recognition, arXiv preprint, doi: arXiv.1808.07277.

11. Shi, Z., Setlur, S., Govindaraju, V. (2009) Text Extraction from Gray Scale Historical Document Images Using Adaptive Local Connectivity Map, Proceedings of the International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR), P. 1375–1379.

12. Scheidl, H. (2018) Handwritten Text Recognition in Historical Documents, Technische Universität Wien, 80 p., reposiTUm, doi: 10.34726/hss.2018.43931

13. Aleksieiev A., Zaiats V., Ivanov D. (2002) Alhorytm rozpiznavannia symvoliv na osnovi strukturnoho pidkhodu. [Algorithm for Character Recognition Based on the Structural Approach] Visnyk Nats. un-tu „Lvivska politekhnika" „Kompiuterna inzheneriia ta informatsiini tekhnolohii". № 468, 129–133. [in Ukrainian].

14. Zarubenko, O. O. (2014) Pobudova alhorytmu analizu rukopysnoho tekstu [Development of an Algorithm for Handwritten Text Analysis] Tekhnolohichnyi audyt ta rezervy vyrobnytstva. № 6(4). 28–31. [in Ukrainian].

15. Lecolinet, E. (1996) A Survey of Methods and Strategies in Character Segmentation, IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, vol. 18, no. 7, pp. 690–706, doi: 10.1109/34.506792.

16. Marti, U.-V., Bunke, H. (2001) Using a Statistical Language Model to Improve the Performance of an HMM-Based Cursive Handwriting Recognition System, International Journal of Pattern Recognition and Artificial Intelligence, Vol. 15, No. 1, P. 65–90.

17. Nayab, A., Arshad, A. (2021) A Survey of Image Classification Methods, ILMA Journal of Technology & Software Management, Vol. 1, Issue. Pp. 115–24.

18. Michalski, B., Plechawska-Wójcik, M. (2022) Comparison of LeNet-5, AlexNet and GoogLeNet Models in Handwriting Recognition, Journal of Computer Sciences Institute, Vol. 23, Pp.145–151, doi:10.35784/jcsi.2919

19. Bezerra, B. L. D., Zanchettin, C., Toselli, A. H., Pirlo, G. (Eds.). (2017) Handwriting Recognition, Development, and Analysis, Nova Science Publishers, 395 p.

20. Szegedy C., Liu W., Jia Y., Sermanet P., Reed S., Anguelov D., Erhan D., Vanhoucke V., Rabinovich A. (2014) Going Deeper with Convolutions, The IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR), pp. 1–9, doi: 10.1109/CVPR.2015.7298594.

21. Pham, V., Kermorvant, C., Louradour, J. (2014) Dropout Improves Recurrent Neural Networks for Handwriting Recognition, Proceedings of the International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition (ICFHR), Pp. 285–290, doi: 10.1109/ICFHR.2014.55

22. Hassan N., Miah A. S. M., Shin J. A (2024) Deep Bidirectional LSTM Model Enhanced by Transfer-Learning-Based Feature Extraction for Dynamic Human Activity Recognition Applied Sciences, Vol. 14, Pp. 603–605, doi: 10.3390/app14020603

23. Ramjon A., Bwatiramba A., Venkataraman S. (2023) Handwritten Character Recognition Using Deep Learning (Convolutional Neural Network), Computer Engineering and Intelligent Systems, Vol. 14, No. 1, Pp. 34–54, doi: 10.7176/CEIS/14-1-05.

24. Markou K., Tsochatzidis L., Zagoris K., Papazoglou A., Karagiannis X., Symeonidis S., Pratikakis I. (2021) A Convolutional Recurrent Neural Network for the Handwritten Text Recognition of Historical Greek Manuscripts, Proceedings of the 17th International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR), doi: 10.1007/978-3-030-68787-8_18.

25. Bluche T. (2017) Joint Line Segmentation and Transcription for End-to-End Handwritten Paragraph Recognition, Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS), arXiv:1604.08352, doi: 10.48550/arXiv.1604.08352

26. Swaileh W., Paquet T., Soullard Y., Tranouez P. (2017) Handwriting Recognition with Multigrams, Proceedings of the 14th International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR), 137–142, doi: 10.1109/ICDAR.2017.31

27. He, Kaiming, X. Zhang, Shaoqing Ren, Jian Sun (2016) Deep Residual Learning for Image Recognition, Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR), P. 770–778, doi: 10.1109/CVPR.2016.90

28. Porwal U., Fornés A., Shafait F. (2022) Advances in Handwriting Recognition, International Journal on Document Analysis and Recognition (IJDAR), Vol. 25, Pp. 241–243, https://doi.org/10.1007/s10032-022-00421-8

29. Chan A., Mijar A., Saeed M., Wong C.-W., Khater A. (2024) HATFormer: Historic Handwritten Arabic Text Recognition with Transformers, ArXiv, abs/2410.02179.2024, doi: 10.48550/arXiv.2410.02179

30. Carbune V., Gonnet P., Deselaers T., Rowley H. A., Daryin A., Calvo M., Wang L.-L., Keysers D., Feuz S., Gervais P. (2019) Fast Multi-language LSTM-based Online Handwriting Recognition, International Journal of Document Analysis and Recognition (IJDAR), Vol. 23, P. 89–102, doi:10.1007/s10032-020-00350-42019

УДК 811.112.2'42
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-30

Олена БЄЛОЗЬОРОВА,
orcid.org/0000-0002-6668-5685
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна) belozerova@karazin.ua

ТАБУ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНА ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕВФЕМІЗАЦІЇ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ (НА ПРИКЛАДІ ВЕРБАЛЬНОГО ТАБУ *KREBS*)

Статтю присвячено комунікативному феномену табу як передумови для реалізації стратегії евфемізації у сучасному німецькомовному дискурсі. Інтегративний когнітивно-дискурсивний підхід вбачається валідним інструментом для успішного досягнення заявленої мети – за допомогою прагмалінгвістичного аналізу мовленнєвих актів, які актуалізують лінгвокультурний концепт KREBS у дискурсі, визначити прагмалінгвістичні характеристики реалізації стратегії евфемізації у сучасному німецькомовному дискурсі. Проведений контрастивний аналіз релевантної наукової літератури з релігієзнавства, етнології, філософії, соціології, психоаналізу, мистецтвознавства та літературознавства засвідчує значущість явища табу, водночас виявляє відсутність єдиної загальноприйнятної дефініції для зазначеного феномену. Лінгвістична розвідка в цьому напрямку наголошує на складності надання табу чіткого визначення, відокремлюючи табу від заборон та фокусуючись, насамперед, на розмежуванні вербальних та невербальних табу. У статті табу KREBS позиціонується як вербальне табу та визначається як один із лінгвокультурних концептів, експліцитна вербалізація яких в дискурсі per se є небажаною, конформним для них є непрямий спосіб актуалізації в дискурсі, зокрема за допомогою стратегії евфемізації. Стратегія евфемізації передбачає реалізацію поліімплікативних мовленнєвих актів, які є дискурсивно-мовленнєвою взаємодією мовця та адресата, в ході якої ними конструюються щонайменше дві імпліцитні пропозиції (імплікатури) – I-Implikatur та, відповідно, E-Implikatur, остання є додатковою та афективною і надає інформацію про емоційний стан мовця. Релевантними для вербального табу KREBS виявилися імплікації сорому, страху, відрази тощо). Висновки ґрунтуються на прагмалінгвістичному аналізі дискурсивних фрагментів автентичних інтерв'ю з людьми з досвідом онкологічного захворювання та засвідчують високу комунікативну значущість, функціональність, комплексність, амбівалентність та парадоксальність феномена вербального табу KREBS в сучасному німецькомовному дискурсі.

Ключові слова: *вербальне табу KREBS, імплікатура, імпліцитний мовленнєвий акт, лінгвокультурний концепт, стратегія евфемізації, сучасний німецькомовний дискурс.*

Olena BYELOZYOROVA,
orcid.org/0000-0002-6668-5685
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Professional Purposes
V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) belozerova@karazin.ua

TABOO AS AN ETHNO-CULTURAL PREREQUISITE FOR THE IMPLEMENTATION OF THE EUPHEMIZATION STRATEGY IN GERMAN DISCOURSE (USING THE EXAMPLE OF THE VERBAL TABOO KREBS)

This article deals with the communicative phenomenon of taboo as a prerequisite for the implementation of the euphemization strategy in modern German discourse. The integrative cognitive-discursive approach is seen as a valid tool for the successful achievement of the stated goal – to determine the pragmalinguistic characteristics of the implementation of the euphemization strategy in modern German discourse by means of pragmalinguistic analysis of speech acts that actualize the linguo-cultural concept of KREBS in the discourse. The contrastive analysis of the relevant scientific literature in religious studies, ethnology, philosophy, sociology, psychoanalysis, art history and literary studies shows the significance of the taboo phenomenon, while revealing the absence of a single generally accepted definition for this phenomenon. Linguistic research in this area emphasizes the difficulty of providing a clear definition of taboos, separating taboos from prohibitions and focusing primarily on the distinction between verbal and non-verbal taboos.

The article positions the KREBS taboo as a verbal taboo and defines it as one of the linguo-cultural concepts whose explicit verbalization in discourse is per se undesirable, and whose conformity is an indirect way of actualization in discourse, in particular through the euphemization strategy. The euphemization strategy involves the implementation of polyimplicative speech acts, which are a discursive-speech interaction between the speaker and the addressee, during which they construct at least two implicit propositions (implicatures) – I-implicature and, accordingly, E-implicature, the latter of which is additional and affective and provides information about emotional state of the speaker. Relevant for the verbal taboo of KREBS were the implications of shame, fear, disgust, etc.). The conclusions are based on pragmalinguistic analysis of discursive fragments of authentic interviews with cancer survivors and confirm the high communicative significance, functionality, complexity, ambivalence and paradox of the phenomenon of verbal taboo KREBS in modern German discourse.

Key words: *verbal taboo KREBS, implicature, implicit speech act, linguo-cultural concept, euphemization strategy, modern German discourse.*

The very names of such diseases are felt to have a magic power.
(Susan Sontag, 1978: 1)

Постановка проблеми. Кожній лінгвокультурі властивий свій специфічний сет вербальних табу – афективно зумовлених негативних конвенцій (Schröder, 2013), покликаних убезпечити дотримання та захист кодексу культурних правил та норм певної лінгвоспільноти, що конституює її культурну ідентичність. Вони «стосуються здебільшого центральних сфер людського життя» (Hess-Lüttich 2013: 29), захищають «вразливі місця» та «маркують кордони дій, комунікації та мислення», не будучи прямими заборонами (Schröder, 2013) (тут і надалі переклад цитат наш – О. Б.). Актуалізація таких концептів у дискурсі в експліцитний спосіб не є бажаною, перевага віддається або уникненню вербалізації взагалі або пошуку дієвих дискурсивних стратегій для подолання вербальних табу (Bohnaker, 2014: 134–137). Висока комунікативна значущість, функціональність, комплексність, амбівалентність та парадоксальність феномена вербальних табу в німецькомовному дискурсі зумовлюють актуальність наукової розвідки в цьому напрямку.

Аналіз досліджень. Аналіз релевантних публікацій свідчить про інтерес до явища табу з боку релігієзнавства, етнології, філософії, соціології, психоаналізу, мистецтвознавства, літературознавства, лінгвістики тощо і водночас засвідчує відсутність його уніфікованої дефініції та розмитість локалізації (Eggert, 2002: 15–18). Акцент на магічній природі полінезійського комплексу заборон під екзотичною назвою *tapu*, рецепція якого виявила «істинний вакуум для цього слова в лексиконі західноєвропейських культур» (Marek, 2003: 308; Guzy, 2008: 17), увага до «сакральної аури» табу (Eggert, 2002: 19), позиціонування табу як «ключа» до дихотомії «свій» – «інший» в етнологічній та культурологічній візії (Frietsch, 2008: 11), ототожнення табу з «категоричним імперативом» Іммануїла Канта в річищі психоаналітичних студій та спроби установити причинно-наслідковий зв'язок між порушенням табу та психічними та соматичними розладами (Freud, 1991), фокус на соціокультурній функції табу та його символічному змісті (Mihaljević, 2007: 294) вказують на багатогранність цього феномену. Огляд сучасних словникових тлумачень табу констатує можливість розуміння табу в двох іпостасях – як свого роду негласної заборони чинити певні дії або говорити певні речі (Das Tabu. *Das DWDS-Wörterbuch*, 2025). У лінгвістичних дослідженнях з цієї проблематики наголошується на існуванні відповідно невербальних та вербальних табу (Schröder, 2003: 309; Crombach, 2001: 71–76).

Вербальні табу визначаємо як лінгвокультурні концепти, експліцитна вербалізація яких *per se* є небажаною, або які передбачають непрямий спосіб актуалізації в дискурсі, зокрема через реалізацію стратегії евфемізації.

Мета статті. Мета статті полягає в окресленні прагмалінгвістичних особливостей реалізації стратегії евфемізації для актуалізації концепту KREBS в сучасному німецькомовному дискурсі.

Об'єкт дослідження становлять висловлення, які реалізують стратегію евфемізації в сучасному німецькомовному дискурсі для актуалізації концепту KREBS.

Предметом є прагмалінгвістичні характеристики реалізації цієї стратегії.

Матеріал дослідження представлено відеозаписами та текстами інтерв'ю людей з онкологічними захворюваннями в анамнезі, їхніх родичів та експертів з даної проблематики, які подано на платформах релевантних веб-порталів Німеччини, Австрії та Швейцарії (Das K Wort, 2025; Ein Gespräch im Roten Sessel, 2025; Ich&Krebs, 2025; Meine Geschichte mit Krebs, 2025; Reden wir über Krebs, 2025).

Виклад основного матеріалу. Попри той факт, що згідно офіційних даних Німецького онкологічного товариства (Deutsche Krebsgesellschaft) в

Німеччині щорічно з онкологічним діагнозом стикаються близько 500 000 людей (Onkointernetportal, 2025), в Австрії щорічно такий діагноз отримують 45 000 пацієнтів (Krebsversorgung 2040, 2025), в Швейцарії ця цифра становить 46500 випадків нових онкологічних захворювань на рік (Krebsliga, 2025), остаточний поворот щодо експліцитної актуалізації концепту KREBS в німецькомовному дискурсі ще не відбувся, попри значні зусилля відповідних організацій на кшталт Німецького онкологічного товариства (Deutsche Krebsgesellschaft), Австрійської допомоги пацієнтам з онкологічними захворюваннями (Österreichische Krebshilfe), Австрійського товариства гематології та медичної онкології (Österreichische Gesellschaft für Hämatologie und Medizinische Onkologie) та Швейцарської онкологічної ліги (Krebsliga Schweiz). До 1970-х років XX століття пацієнтам лікарі не повідомляли пацієнтам про онкологічне захворювання, а необхідність лікування обґрунтовували іншими способами, з метою уникнути травмування пацієнта. Для того щоб запобігти депресії у нових пацієнтів, клініка імені Роберта Рессле в Берліні мала, наприклад, два входи – один для пацієнтів, у яких щойно було діагностовано хворобу, і другий – для пацієнтів з прогресією захворювання (Hitzer, 2020). Цю політику можна було пояснити, з одного боку, асоціаціями онкологічного захворювання з жахливими образами та фантазіями, насамперед, про нестерпний біль, страждання та смерть. Рак вважався божою карою за гріхи, винною була сама хвора людина. З іншого боку, це можна виправдати безсиллям тогочасної медичної науки через обмеженість опцій лікування, рідкість випадків успішного подолання захворювання та серйозність наслідків хірургічного, хіміотерапевтичного та променевого лікування (Kauz, 2010). Здавна комунікація щодо певних захворювань була «завуальованою» і відбувалась за допомогою евфемістичних висловлювань (Leinfellner, 1971: 113), і онкологічні діагнози не є винятком. Попри революційний прогрес у лікуванні раку сьогодні, табу KREBS не втратило комунікативної релевантності: *"There is still a superstitious reluctance to pronounce the word cancer, as if some hidden supernatural force were at work"* (Allan, Burridge, 2007: 221). На цьому наголошують і самі пацієнти:

Uli Roth: Es ist ja auch so, dass beim Diagnosegespräch auch die Ärzte zum Teil das Wort „Krebs" ja gerne umgehen. „Ja, Karzinom, Tumor, ja", aber dass es Krebs ist und das lernen, zu akzeptieren, dass das Wort für einen selbst bestimmt ist in dem Moment, dass man einer der Krebserkrankten ist, die man als Gesunder früher nur wahrgenommen hat aus den Medien oder aus dem näheren Umfeld, ob das jetzt Familie oder auch Freundeskreis waren, dass man jetzt selbst ein an Krebs Erkrankter ist, das muss man erst mal mit sich ausmachen und verdauen. Deshalb ist es eine Hürde, das Wort dann auch für seinen Sprachgebrauch so zu nutzen.

(Interview mit Uli Roth, 2025)

У вищенаведеному дискурсивному фрагменті мовець наголошує на тому, що у спілкуванні з пацієнтами лікарі віддають перевагу спілкуванню за допомогою фахових термінів, намагаючись уникнути експліцитного висловлення на кшталт *"Sie haben Krebs"*. Можливим поясненням уявляється бажання уникнути того, щоб лексема *Krebs* у свідомості адресата активувала концепт TOD:

Sie haben Krebs. +> *Sie werden sterben*.

Існування вербального табу KREBS в сучасному німецькомовному дискурсі призводить до замовчування діагнозу пацієнтами, що пояснюється страхом бути відторгнутими суспільством:

Die Diagnose trifft viele wie aus heiterem Himmel. Sie ist eine Hiobsbotschaft, eine Ohrfeige, ein lebensbedrohlicher Schlag. Dieser führt bei den Betroffenen zu einer Abwehrhaltung und – was leider nur selten diskutiert wird – häufig zu Scham. <> Scham versetzt in Schweigen. <> Die Wörter krank und Kränkung klingen auf Deutsch ähnlich und sind inhaltlich eng miteinander verbunden. Wenn man in unserer Gesellschaft, die das Junge und Gedeihende bewirbt, ernsthaft erkrankt, so ist das eine Kränkung. Und die macht es für viele Leidtragende schwierig, das Schweigen zu überwinden.

(Geschichte von Urs Faes, 2025)

Альтернативою замовчуванню є реалізація стратегії евфемізації через імпліцитний мовленнєвий акт. Підтвердження цьому надає прагмалінгвістичний аналіз інтерв'ю з пацієнтами, які мають в анамнезі онкологічний діагноз, експертами та родичами хворих. Теоретичне підґрунтя для такого аналізу становить інтегративний когнітивно-дискурсивний підхід, згідно з яким стратегію евфемізації реалізують імпліцитні мовленнєві акти, які є дискурсивно-мовленнєвою взаємодією мовця та адресата як рівноправних учасників конструювання смислу. В імпліцитному мовленнєвому акті адресат виводить з на основі експліцитної пропозиції P інтендовану мовцем імпліцитну пропозицію Pplus (Schwarz-Friesel, 2015). Підтвердження цьому припущенню надає наступний дискурсивний фрагмент:

Interviewer: *Wie kam es zur präzisen Diagnose?*

Janina Seifert: Also ich war am Mittwoch im MRT. Am Donnerstagabend hat mir der Hausarzt gesagt, dass da etwas ist, was da nicht hingehört (P). +> Sie

haben einen Tumor (Pplus). *Er hat mir den Befund überreicht und da stand die Vermutung „Astrozytom". Und diesen Befund habe ich dann auf dem Zettel mit nach Hause bekommen. Da standen natürlich ganz viele Sachen drauf, mit denen ich gar nichts anfangen konnte. Und ich habe dieses Blatt Papier gelesen und – was man vielleicht nicht machen sollte – gegoogelt. Und ich dachte okay, wenn das schon die Größe hat, das wird meinen Tod bedeuten.*

(Karriereweg mit Stolpersteinen, Interview mit Janina Seifert, 2025)

З метою запобігти небажаній негативній реакції адресата (сльози, розпач, відчай тощо) мовець (лікар) обрав спосіб непрямого інформування через реалізацію імпліцитного мовленнєвого акту, експліцитна пропозиція якого P має асертивну іллокуцію – інформування пацієнтки про наявність у неї новоутворення. Імпліцитна пропозиція Pplus також має асертивну іллокуцію – інформування/уточнення, що це новоутворення, можливо, є злоякісним. Для того, щоб пацієнтка могла самостійно вивести цю імпліцитну пропозицію, лікар надає їй результати обстеження.

Амбівалентність табу знаходить прояв у його комплементарності – табу припускає можливість його порушення, табуювання передбачає потенційно детабуювання (Strasser, 2007: 46). Попри той факт, що матеріал дослідження становлять інтерв'ю людей з онкологічним діагнозом, які відзначаються високим ступенем відвертості та позиціонуються, власне, як подолання табу, спостерігаємо, що навіть у такому контексті реалізація стратегії евфемізації виявляється релевантною, зокрема, у спілкуванні щодо чутливих тем, наприклад, алопеції, нетримання сечі, проблемами з інтимним життям тощо:

Jean: So wie vor der Operation ist es nicht mehr. In der Sexualität hat sich auch einiges verändert. In diesem Prozess ist es wichtig, Geduld und Vertrauen in sich und die eigenen Ressourcen zu haben. Und es geht darum, die neuen Realitäten zu akzeptieren (P). +> Ich habe Probleme mit Potenz (Pplus).

(Jean – Prostatakrebs, 2025)

У вищенаведеному дискурсивному фрагменті мовець у непрямий спосіб повідомляє про наслідки лікування раку простати для його інтимного життя, реалізуючи експліцитну пропозицію з асертивною іллокуцією (повідомлення про те, що він має прийняти нову реальність), імплікуючи водночас, що він має проблеми з потенцією.

Такі імпліцитні мовленнєві акти є поліімплікативними, оскільки окрім основної імпліцитної пропозиції Pplus (або так званої illokutionsbasierte Implikatur, I-імплікатури) мовцем та адресатом конструюється додаткова імплікатура (E-Implikatur, емотивна/афективна імплікатура) (Schwarz-Friesel, 2015), наприклад, для вищенаведеного фрагменту ці імплікатури такі:

+> Ich habe Probleme mit Potenz. (I-Implikatur)

+> Ich schäme mich, darüber offen zu sprechen. (E-Implikatur)

У наступному дискурсивному фрагменті йдеться про алопецію, з якою зіткнулася дівчина під час хіміотерапії:

Moderator: War dein Spiegelbild damals verändert, wenn du in den Spiegel geschaut hast? Hat eine andere Nadja zurückgeschaut?

+> Sind deine Haare ausgefallen? (I-Implikatur)

+> Ich habe Angst, dich darüber direkt zu fragen, weil ich dich nicht verletzen will. (E-Implikatur)

Nadja Will: Eine Nadja, die sehr, sehr wach auf einmal war und verstanden hat, was es eigentlich heißt zu leben. Oben ohne, oh, wie wunderbar. Ich habe das ja auch in meinem Slam-Jahr nicht umsonst auch so beschrieben. Der Schutz der Haare war ja nun mal weg. Aber das hat mich vielleicht auch frei gemacht, was ich so hätte nie erfahren. Natürlich war der Anblick, das Angesicht ein ganz anderes, als ich in den Spiegel gekuckt habe.

(Interview mit Nadja Will, 2025)

Через обережність щодо «болючої» теми втрати волосся під час лікування для жінок, інтерв'юер обирає завуальований спосіб, щоб, з одного боку, поставити запитання щодо змін у зовнішності, з іншого – сигналізувати повагу до почуттів адресата та страх травмувати його. Реактивний мовленнєвий акт засвідчує успішність обраної стратегії.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив високу комунікативну релевантність дискурсивної стратегії евфемізації для актуалізації концепту KREBS в сучасному німецькомовному дискурсі. Прагмалінгвістична специфіка стратегії евфемізації полягає в реалізації поліімплікативного імпліцитного мовленнєвиого акту, який є дискурсивно-мовленнєвою взаємодією мовця та адресата, в ході якої ними конструюються щонайменше дві імпліцитні пропозиції, одна з яких є афективною та засвідчує емоційний стан мовця (сором, страх, відразу тощо). Перспективним убачається дослідження особливостей реалізації стратегії евфемізації для вербальних табу, пов'язаних з різними онкологічними діагнозами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Allan K., Burridge K. Forbidden Words, Taboo and the Censoring of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 303 p.
2. Bohnaker E. Tabubrüche in der interkulturellen Kommunikation. *Zeitschrift für interkulturelle Germanistik.* 2014. 5, 1. S. 125–143.
3. Crombach M. Euphemismus und Tabu. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Salzburg. Salzburg: Universität Salzburg, Institut für Sprachwissenschaft, 2001. 342 S.
4. Das Tabu. *Das DWDS-Wörterbuch*. URL: https://www.dwds.de/wb/Tabu#wb-1 (дата звернення: 28.01.2025)
5. Eggert H. Säkulare Tabus und die Probleme ihrer Darstellung. Thesen zur Eröffnung der Diskussion. *Tabu und Tabubruch. Literarische und sprachliche Strategien im 20. Jahrhundert.* / hrsg. v. H.Eggert, J.Golec. Stuttgart/Weimar : J.B. Metzler, 1999. S. 15–24.
6. Frietsch U. Der Wille zum Tabu als Wille zum Wissen. *Geschlecht als Tabu. Orte, Dynamiken und Funktionen der De/Thematisierung von Geschlecht.* / hrsg. v. U.Fritsch u.a. Bielefeld : transcript, 2008. S. 9–16.
7. Freud S. Totem und Tabu. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuchverlag, 1991. 228 S.
8. Guzy L. Tabu – Die kulturelle Grenze im Körper. *Geschlecht als Tabu. Orte, Dynamiken und Funktionen der De/Thematisierung von Geschlecht.* / hrsg. v. U.Fritsch u.a. Bielefeld : transcript, 2008. S. 17–22.
9. Hess-Lüttich E. W. Tabubruch in der interkulturellen Kommunikation. Mit Anmerkungen zur aktuellen Medien-Debatte über das Burka-Verbot. *Zwischen Ritual und Tabu. Interaktionsschemata interkultureller Kommunikation in Sprache und Literatur.* Serie Cross Cultural Communication Vol. 24. Publikationen der GIG Vol. 17. 2013. S. 21–42.
10. Hitzer B. Krebs fühlen. Eine Emotionsgeschichte des 20. Jahrhunderts. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag, 2020, 540 S.
11. Kauz D. Vom Tabu zum Thema?: 100 Jahre Krebsbekämpfung in der Schweiz 1910-2010. Basel/Berlin: Schwabe Verlagsgruppe AG Schwabe Verlag, 2010, 267 S.
12. Krebsliga. Über Krebs. Zahlen und Fakten. URL: https://www.krebsliga.ch/ueber-krebs/zahlen-fakten/ (дата звернення: 28.01.2025)
13. Krebsversorgung 2040 – dringende Maßnahmen notwendig URL: https://www.krebshilfe.net/presse/detail/krebsversorgung-2040-dringende-massnahmen-notwendig (дата звернення: 28.01.2025)
14. Leinfellner E. Der Euphemismus in der politischen Sprache. Berlin : Duncker&Humblot, 1971. 177 S.
15. Marek G. Schweigen. *Handbuch Interkulturelle Germanistik* / hrsg. v. A. Wierlacher, A. Bogner. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler, 2003. S. 302-307.
16. Mihaljević V. Tabu – Jenseits – Ethik. *Tabus und Grenzen der Ethik*/ hrsg. v. M.Fischer, R.Kacianka. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2007. S. 293–296.
17. Onkointernetportal. Basis-Informationen Krebs. Leben mit Krebs. URL: https://www.krebsgesellschaft.de/basis-informationen-krebs/leben-mit-krebs.html (дата звернення: 28.01.2025)
18. Schröder H. Der Tabu-Komplex – Kultursemiotische Überlegungen. URL: https://jelinektabu.univie.ac.at/tabu/forschungsfeld-tabu/hartmut-schroeder/ (дата звернення: 28.01.2025)
19. Schröder H. Tabu. *Handbuch Interkulturelle Germanistik* / hrsg. v. A. Wierlacher, A. Bogner. Stuttgart/Weimar : J. B. Metzler, 2003. S. 307–315.
20. Schwarz-Friesel M. Language and emotion. The cognitive linguistic perspective. *Emotion in Language* / ed. by U.M. Lüdtke, Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2015. pp. 157–174.
21. Sontag S. Illness as Metaphor. New York : Farrar, Straus and Giroux, 1978. 87 p.
22. Strasser M. Verschleierungen. *Tabus und Grenzen der Ethik*/ hrsg. v. M.Fischer, R.Kacianka. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2007. S. 45–52.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Das K Wort – Diagnose Krebs. Sag Ja zum Leben! URL: https://daskwort.de/starke-stimmen/interviews (дата звернення: 28.01.2025)
2. Das Wort “Krebs” aussprechen. Interview mit Uli Roth. URL: https://menschen-mit-krebs.de/2707-ulir_krebs_aussprechen/ (дата звернення: 28.01.2025)
3. Ein Gespräch im Roten Sessel. URL: https://menschen-mit-krebs.de/ (дата звернення: 28.01.2025)
4. “Ich hatte nie damit gerechnet, dass mein Ich so zerfällt, zerflattert”. Geschichte von Urs Faes. URL: https://www.krebsliga.ch/ueber-krebs/meine-geschichte-mit-krebs/urs-faes-prostatakrebs/-dl-/fileadmin/downloads/erfahrungsberichte/geschichte-von-urs-vaes.pdf (дата звернення: 28.01.2025)
5. Ich kämpfe für das Leben und nicht gegen den Krebs. Interview mit Nadja Will. URL: https://menschen-mit-krebs.de/3483-ich-kaempfe-fuer-das-leben-und-nicht-gegen-den-krebs/ (дата звернення: 28.01.2025)
6. Ich&Krebs. Das Portal “Meine Krebshilfe”. Web&Podcasts. URL: https://meinekrebshilfe.net/portal/public/app/#/page/eb7fb1a6-1957-4d58-8306-32b13dc59459 (дата звернення: 28.01.2025)
7. Jean – Prostatakrebs. URL: https://www.krebsliga.ch/ueber-krebs/meine-geschichte-mit-krebs/jean-prostatakrebs (дата звернення: 28.01.2025)
8. Karriereweg mit Stolpersteinen, Interview mit Janina Seifert. URL: https://menschen-mit-krebs.de/17639-karriereweg-mit-stolpersteinen/) (дата звернення: 28.01.2025)
9. Meine Geschichte mit Krebs. URL: https://www.krebsliga.ch/ueber-krebs/leben-mit-und-nach-krebs/meine-geschichte-mit-krebs (дата звернення: 28.01.2025)

10. Reden wir über Krebs. URL: https://www.kurvenkratzer.com/magazin-kolumne/interviews/ (дата звернення: 28.01.2025)

REFERENCES

1. Allan, K., & Burridge, K. (2007). *Forbidden Words, Taboo and the Censoring of Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

2. Bohnaker, E. (2014). Tabubrüche in der interkulturellen Kommunikation. [Breaking taboos in intercultural communication] *Zeitschrift für interkulturelle Germanistik. 5, 1.* 125–143. [in German].

3. Crombach, M. (2001). Euphemismus und Tabu. (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades). [Euphemism and taboo. (Dissertation for the award of the doctoral degree)] Universität Salzburg, Institut für Sprachwissenschaft, Salzburg. [in German].

4. Das Tabu. *Das DWDS-Wörterbuch*. (2025). [Taboo] Retrieved from: https://www.dwds.de/wb/Tabu#wb-1 [in German].

5. Eggert, H. (1999). Säkulare Tabus und die Probleme ihrer Darstellung. Thesen zur Eröffnung der Diskussion. [Secular taboos and the problems of their representation. Theses to open the discussion] In H. Eggert, & J.Golec (Eds.), *Tabu und Tabubruch. Literarische und sprachliche Strategien im 20. Jahrhundert.* (pp. 15–24). Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler. [in German].

6. Frietsch, U. (2008). Der Wille zum Tabu als Wille zum Wissen. [The will to taboo as the will to know] In U. Fritsch, K. Hanitzsch, J. John, & B. Michaelis (Eds.), *Geschlecht als Tabu. Orte, Dynamiken und Funktionen der De/Thematisierung von Geschlecht.* (pp. 9–16). Bielefeld: transcript. [in German].

7. Freud, S. (1991). *Totem und Tabu.* [Totem and taboo] Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuchverlag. [in German].

8. Guzy, L. (2008). Tabu – Die kulturelle Grenze im Körper. [Taboo – The cultural boundary in the body] In U. Fritsch, K. Hanitzsch, J. John, & B. Michaelis (Eds.), *Geschlecht als Tabu. Orte, Dynamiken und Funktionen der De/Thematisierung von Geschlecht.* (pp. 17–22). Bielefeld : transcript. [in German].

9. Hess-Lüttich, E. W. (2013). Tabubruch in der interkulturellen Kommunikation. Mit Anmerkungen zur aktuellen Medien-Debatte über das Burka-Verbot. [Breaking taboos in intercultural communication. With comments on the current media debate about the burqa ban] *Zwischen Ritual und Tabu. Interaktionsschemata interkultureller Kommunikation in Sprache und Literatur.* Serie Cross Cultural Communication Vol. 24. Publikationen der GIG Vol. 17. 21–42. [in German].

10. Hitzer, B. (2020). *Krebs fühlen. Eine Emotionsgeschichte des 20. Jahrhunderts*. [Feeling cancer. An emotional history of the 20th century] Stuttgart: Klett-Cotta Verlag. [in German].

11. Kauz, D. (2010). *Vom Tabu zum Thema?: 100 Jahre Krebsbekämpfung in der Schweiz 1910–2010*. [From taboo to topic?: 100 years of fighting cancer in Switzerland 1910–2010] Basel/Berlin: Schwabe. [in German].

12. *Krebsliga. Über Krebs. Zahlen und Fakten.* (2025) [Cancer League. About cancer. Facts and figures] Retrieved from: https://www.krebsliga.ch/ueber-krebs/zahlen-fakten/ [in German].

13. *Krebsversorgung 2040 – dringende Maßnahmen notwendig* (2025) [Cancer care in 2040 – urgent measures needed] Retrieved from: https://www.krebshilfe.net/presse/detail/krebsversorgung-2040-dringende-massnahmen-notwendig [in German].

14. Leinfellner, E. (1971). *Der Euphemismus in der politischen Sprache*. [Euphemism in political language] Berlin : Duncker&Humblot. [in German].

15. Marek, G. Schweigen. (2003). [Silence] In A. Wierlacher, &A. Bogner (Eds.), *Handbuch Interkulturelle Germanistik*. (pp. 302-307). Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler. [in German].

16. Mihaljević, V. (2007). Tabu – Jenseits – Ethik. [Taboo – Beyond – Ethics] In M. Fischer, & R. Kacianka (Eds.), *Tabus und Grenzen der Ethik*. (pp. 293-296). Frankfurt am Main: Peter Lang. [in German].

17. *Onkointernetportal. Basis-Informationen Krebs. Leben mit Krebs*. 2025. [Onkointernet portal. Basic information on cancer. Living with cancer.] Retrieved from: https://www.krebsgesellschaft.de/basis-informationen-krebs/leben-mit-krebs.html [in German].

18. Schröder, H. (2013). Der Tabu-Komplex – Kultursemiotische Überlegungen. [The taboo complex – cultural semiotic considerations] Retrieved from: https://jelinektabu.univie.ac.at/tabu/forschungsfeld-tabu/hartmut-schroeder/ [in German].

19. Schröder, H. (2003) Tabu. [Taboo] In A. Wierlacher, & A. Bogner (Eds.), *Handbuch Interkulturelle Germanistik*. (pp. 307–315). Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler. [in German].

20. Schwarz-Friesel, M. (2015). Language and emotion. The cognitive linguistic perspective. In U. M. Lüdtke (Ed.), *Emotion in Language*. (pp. 157–174) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

21. Sontag, S. (1978). *Illness as Metaphor.* New York: Farrar, Straus and Giroux.

22. Strasser, M. (2007). Verschleierungen. [Concealments] In M. Fischer, & R. Kacianka, *Tabus und Grenzen der Ethik*. (pp. 45–52). Frankfurt am Main: Peter Lang. [in German].

ILLUSTRATIVE REFERENCES

1. Das K Wort – Diagnose Krebs. Sag Ja zum Leben! (2025). [The K word – cancer diagnosis. Say yes to life!] Retrieved from: https://daskwort.de/starke-stimmen/interviews [in German].

2. Das Wort "Krebs" aussprechen. Interview mit Uli Roth. (2025). [Pronounce the word "cancer". Interview with Uli Roth] Retrieved from: https://menschen-mit-krebs.de/2707-ulir_krebs_aussprechen/ [in German].

3. Ein Gespräch im Roten Sessel. (2025). [A conversation in the Red armchair] Retrieved from: https://menschen-mit-krebs.de/ [in German].

4. "Ich hatte nie damit gerechnet, dass mein Ich so zerfällt, zerflattert". Geschichte von Urs Faes. ["I never expected my ego to fall apart like this, to flutter apart". Story of Urs Faes] (2025). Retrieved from: https://www.krebsliga.ch/ueber-krebs/meine-geschichte-mit-krebs/urs-faes-prostatakrebs/-dl-/fileadmin/downloads/erfahrungsberichte/geschichte-von-urs-vaes.pdf [in German].

5. Ich kämpfe für das Leben und nicht gegen den Krebs. Interview mit Nadja Will. (2025). [I'm fighting for life, not against cancer. Interview with Nadja Will] Retrieved from: https://menschen-mit-krebs.de/3483-ich-kaempfe-fuer-das-leben-und-nicht-gegen-den-krebs/ [in German].

6. Ich&Krebs. Das Portal "Meine Krebshilfe". Web&Podcasts. (2025). [Me&Cancer. The portal "My cancer support". Web&Podcasts] Retrieved from: https://meinekrebshilfe.net/portal/public/app/#/page/eb7fb1a6-1957-4d58-8306-32b13dc59459 [in German].

7. Jean – Prostatakrebs. (2025). [Jean – Prostate cancer] Retrieved from: https://www.krebsliga.ch/ueber-krebs/meine-geschichte-mit-krebs/jean-prostatakrebs [in German].

8. Karriereweg mit Stolpersteinen, Interview mit Janina Seifert. (2025). [Career path with stumbling blocks, interview with Janina Seifert] Retrieved from: https://menschen-mit-krebs.de/17639-karriereweg-mit-stolpersteinen/ [in German].

9. Meine Geschichte mit Krebs. (2025). [My story with cancer] Retrieved from: https://www.krebsliga.ch/ueber-krebs/leben-mit-und-nach-krebs/meine-geschichte-mit-krebs [in German].

10. Reden wir über Krebs. (2025). [Let's talk about cancer] Retrieved from: https://www.kurvenkratzer.com/magazin-kolumne/interviews/ [in German].

УДК 811.161.2’373.2 423
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-31

Анастасія ВЕГЕШ,
orcid.org/0000-0003-0430-2447
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua

ВПЛИВ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ВЛАДИСЛАВА ІВЧЕНКА ПРО НАЙКРАЩОГО СИЩИКА)

Активна громадянська позиція письменників тісно пов’язана в їхніх прозових текстах з активною роллю імені, його творчим характером. Кожний автор розуміє процес творення літературно-художнього антропоніма по-своєму. Власні імена героїв у рамках тексту визначають його цілісність та утворюють потужне поле багатозначності його інтерпретації. Наше дослідження суттєво доповнить загальне уявлення про антропоніми як базові складники онімної системи.

Стаття присвячена дослідженню факторів, які впливали на зміну найменувань українців. Матеріалом для аналізу послужили романи Владислава Івченка про Івана Карповича Підіпригору – найкращого сищика імперії. Мета нашого дослідження – аналіз літературно-художніх антропонімів другорядних персонажів із романів В. Івченка про найкращого сищика. Завдання: дослідити літературно-художні антропоніми, на формування яких найбільше впливало середовище; розглянути мотиви творення характеристичних літературно-художніх антропонімів.

Доведено, що в наших іменах – генетичний код українця, наша історія й сучасність, тому власні назви в художніх творах стають вагомим засобом відтворення національної традиції, формують свідомість українців. В. Івченко точно відтворює реальний антропонімікон зображуваного регіону і часового відрізка. Автор та головний герой Іван Карпович Підіпригора мають свою думку щодо антропонімних уподобань чи пристосувань. Їхня позиція – позиція українця. З’ясовано, що на формування найменувань найперше впливали суспільно-політичні чинники, тому українські імена та прізвища зазнавали змін. На другому місці – бажання виділитися, мати гучне ім’я, пов’язане з міфологією, чи бути носієм чужомовного імені. Звернено увагу на значний інформаційний потенціал літературно-художніх антропонімів романів В. Івченка. Автор вдало підібрав найменування, щоб розкрити образи, віддаючи данину мовній грі та постмодернізму.

Ключові слова: *антропонім, ім’я, козацькі прізвища, літературно-художній антропонім, прізвисько, прізвище.*

Anastasia VEHESH,
orcid.org/0000-0003-0430-2447
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua

THE INFLUENCE OF THE ENVIRONMENT ON THE FORMATION OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES (BASED ON THE MATERIAL OF VLADYSLAV IVCHENKO’S NOVELS ABOUT THE BEST DETECTIVE)

The active civic position of writers is closely connected in their prose texts with the active role of the name, its creative character. Each author understands the process of creating a proper name of the literary hero in his own way. The proper names of the characters within the text determine its integrity and form a powerful field of ambiguity of its interpretation. Our study will significantly supplement the general understanding of anthroponyms as the basic components of the onymic system.

The article is devoted to the study of factors that influenced the change of names of Ukrainians. The material for the analysis were Vladislav Ivchenko’s novels about Ivan Karpovych Pidipryhora – the best detective of the empire. The purpose of our study is the analysis of literary anthroponyms of the secondary characters from V. Ivchenko’s novels about

the best detective. Tasks: to study proper names of the literary heroes, the formation of which was most influenced by the environment; to consider the motives for the creation of characteristic proper names of the literary heroes.

It is proven that our names contain the genetic code of a Ukrainian, our history and modernity, therefore proper names in literary works become a significant means of reproducing national tradition, they form the consciousness of Ukrainians. V. Ivchenko accurately reproduces the real anthroponymicon of the depicted region and time period. The author and the main character Ivan Karpovych Pidipryhora have their own opinion on anthroponymic preferences or adaptations. Their position is the position of a Ukrainian. It is found that the formation of names was primarily influenced by socio-political factors, which is why Ukrainian names and surnames underwent changes. In second place is the desire to stand out, to have a loud name associated with mythology, or to be the bearer of a foreign name. Attention is drawn to the significant information potential of the proper names of the literary heroes in V. Ivchenko's novels. The author successfully chose the names to reveal the images, paying tribute to language play and postmodernism.

Key words: *anthroponym, name, Cossack surnames, proper name of the literary hero, nickname, surname.*

Постановка проблеми. Нещодавно ми досліджували символічне значення літературно-художнього антропоніма *Іван Карпович Підіпригора* на матеріалі романів В. Івченка про найкращого сищика (Вегеш, 2024). У серії романів фігурує величезна кількість найменувань героїв. Найбільше зафіксовано національно значущих літературно-художніх антропонімів. Але нашу увагу привернули найменування, носії яких під впливом різних факторів змушені були їх змінювати. Серед таких факторів на першому місці є суспільно-політичні чинники. Царська росія, потім і радянська система намагалися знищити український народ, а давні найменування переробити на російський лад. Багато українських імен і прізвищ під впливом російської мови зазнали змін. Держава сприяла тому, що українці ганьбилися носити імена та прізвища своїх попередників. Відомо, що в наших іменах – генетичний код українця, наша історія й сучасність, тому власні назви в художніх творах стають вагомим засобом відтворення національної традиції, формують свідомість українців.

У романах В. Івченка, події в яких розгортаються на початку XX століття, є багато таких моментів, коли носії найменувань пояснюють, чому відбулися зміни в їхніх іменах. Письменник точно відтворює реальний антропонімікон зображуваного регіону і часового відрізка. Автор та головний герой Іван Карпович Підіпригора мають свою думку щодо антропонімних уподобань чи пристосувань. Їхня позиція – позиція українця. Творчість письменника залишається недостатньо вивченою в аспекті антропонімного аналізу. Наше дослідження суттєво доповнить загальне уявлення про антропоніми як базові складники онімної системи, стане ключем до розуміння культурно-історичного контексту українських найменувань на початку XX століття.

Аналіз досліджень. Літературно-художні антропоніми наділені невичерпними спроможностями. Про це останнім часом написано багато статей, захищено дисертацій. Теоретичні питання літературної ономастики були предметом зацікавлення Ю. Карпенка, Л. Белея, Г. Лукаш, М. Торчинського, О. Горенко та ін. Особливості функціонування найменувань героїв у художніх творах досліджували: Е. Боєва, Н. Бербер, О. Горбач, Т. Гриценко, М. Доценко, Л. Зубар, І. Ільченко, Д. Козловська, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздра-Шепітко, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін. Дослідження з літературної ономастики на матеріалі романів В. Івченка ще не проводилися. Ми маємо статтю «Символічне значення літературно-художнього антропоніма *Іван Карпович Підіпригора* в романах Владислава Івченка», у якій розкрили інформаційний заряд найменувань головного героя (Вегеш, 2024).

Мета нашого дослідження – аналіз літературно-художніх антропонімів другорядних персонажів із романів В. Івченка про найкращого сищика. Завдання: дослідити літературно-художні антропоніми, на формування яких найбільше впливало середовище; розглянути мотиви творення характеристичних літературно-художніх антропонімів.

Методи та методика. Ми використали описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення, що дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів.

Виклад основного матеріалу. Активна громадянська позиція письменників тісно пов'язана в їх прозових текстах з активною роллю імені, його творчим характером. Кожний автор розуміє процес творення літературно-художнього антропоніма по-своєму. Власні імена героїв у рамках тексту визначають його цілісність та утворюють

потужне поле багатозначності його інтерпретації. Письменники-постмодерністи не лише реалістично відтворюють мовний світ соціальних текстів, а й активно працюють, щоб мовними засобами створити постмодерністську карнавальність, яка найбільше позначилася на структурі та онімній семантиці власних назв (Вегеш, 2012: 80–81).

Відомий ономаст Л. Белей писав, що ще в другій половині XIX століття прикметною ознакою соціально значущих літературно-художніх антропонімів «є наявність у них супровідних онімічних значень. У східноукраїнських авторів персонажі-українці, що належать до соціальної верхівки, іменуються або російськими, або зрусифікованими українськими антропонімами, а у творах письменників Західної України – германськими, польськими або полонізованими українськими» (Белей, 2002: 98). У цей період активно використовувалися також романські, германські, тюркські антропоніми, які адаптувалися до норм української мови.

Зміни в суспільстві вимагали зміни найменувань, «соціальний статус денотата часто констатувався за допомогою неукраїнських антропонімів» (Белей, 2002: 109). Численні приклади таких антропонімних змін подає В. Івченко в серії пригодницьких романів про найкращого сищика Івана Карповича Підіпригору.

У романі «Стовп самодержавства» спостерігаємо як зміна прізвища та імені зразу підносить носія до вищого рангу. Наприклад, власника цирульні Жоржа Добуа за найменуванням можемо вважати французом. Але це звичайний селянин, який вибився в панство, говорить французькою, «кирпу дере», земляків не визнає, хоч всі знають, що він «в миру – Грицько Дубовий». Позаочі його називають Жоржем-Грицьком. Змінюючи назву, персонаж хоче виділитися, вийти з сільського середовища. Інший персонаж вважає, що як змінить ім'я, то зразу нутро поміняє: «*Володі не подобається його ім'я, здається занадто мирним, домашнім. Володя зараз у такому віці, що дуже принадно відчувати себе вікінгом. То просить називати себе саме Вольдом*» (Івченко, 2020: 226). Ворожка Кассандра спеціально підібрала таке ім'я для клієнтів, хоча «*в миру вона міщанка Горпина Крисюк*» (Івченко, 2020: 321). Кубанську дівчину Настю звуть Женев'євою: «*О Господи, що це у вас козаки п'ють, що так дівок називають? – Ні, це тут мене так звуть, а в дома я Настя*» (Івченко, 2022a: 452); «*У Туапсе вона була Женев'єва, за документами Настя, у Москві вона стала Мальвою*» (Івченко, 2022a: 489). У романі «Одіссея найкращого сищика республіки» Степан Кравченко кілька разів пристосовував до довкілля своє ім'я: «*Він коли в університеті вчився, Стефаном став, щоб по-модному. Казав, що Степанами лише мужики бувають, а Стефанами – лише благородні. Але коли анархістом став, знову в Степани повернувся*» (Івченко, 2022d: 29). У романі «Найкращий сищик та помста імперії» Олексій стає Алексом, Петро – П'єром. Як бачимо, бажання вирватися з низького середовища найперше сприяє зміні найменування. А зміна імені чи прізвища – не просто вибір кращої, суб'ктивно прийнятнішої форми, а бажання позбутися українського колориту.

У романах В. Івченка спостерігаємо цілу низку мотивів щодо зміни імені героя. Так, наприклад, гімназистку з Тули, яка стріляла в Івана Карповича, звали Світланою, але вона «*взяла ім'я Жанна на честь якоїсь французької бунтарки*» (Івченко, 2022b: 463). Її соратник має назву Спартак. Іван Карпович дивується: «*Спартак – дивне ім'я, здається якийсь бунтівник з минулого*» (Івченко, 2022b: 467). Як бачимо, мотиваційною базою для зміни імен було усвідомлення себе героями-борцями, що асоціювалося з французькою воїтелькою XV ст. та гладіатором Стародавнього Риму. Автор по-постмодерністськи зробив соратниками представників різних епох, що вже створює комічний ефект.

Величезний вплив на зміну імен мала міфологія. Барон Шпіл назвав Альчесту Крімгільдою, бо в німецькій міфології була така «*красуня, яка погубила багатьох воїнів*» (Івченко, 2022d: 520). Персонажі романів В. Івченка полюбляють вибирати імена, що пов'язані з історією, особливо історією давнього Риму, Греції, Єгипту: «*А що за ім'я – Лісімах? – спитав я вченого. – Давньогрецьке. Так звали кількох другорядних філософів і одного полководця, що боровся за спадок Александра Македонського. Мій батько був людиною неосвіченою, але дуже любив читати, особливо історичні книжки. Набрав звідти імен – мені і ще шістьом дітям. Клеопатра, Селевк, Помпей, Антигона, Одіссей і Солон – царі, мудреці, герої міфів. Уявляєте, як із нас сміялися в школі та на вулиці? Колись я дуже мріяв про просте ім'я на кшталт Володимира чи Ігоря, але потім звик. Лісімах – то Лісімах*» (Івченко, 2022d: 66). Дівчина-служка має ім'я Клеопатра: «*Як тебе хоч звати? – Клеопатра. – Вона скривилася. – Ну, насправді Гапка, але сказали, що треба Клеопатрою бути, щоб наче міська, а не з села*» (Івченко, 2022d: 255). Прикажчик Поліфем Степанович Завірюха – одноокий ще й за вівцями доглядає. Напрошується асоціація з циклопом Поліфемом із грецької міфології.

У романі «Найкращий сищик та помста імперії» слідчий кримінального бюро петроградської міліції Аполлон Васильович Болотніков буде розслідувати вбивство Афродіти. Іван Карпович жартує: «*Я мимоволі посміхнувся. Афродіта загинула – прийшов Аполлон*» (Івченко, 2017: 422). Виходить іронічне поєднання компонентів літературно-художнього антропоніма, якщо вникати в етимологію: Аполлон – міфічний бог, який уособлював сонце, Васильович (Василь) – цар (Трійняк, 2005: 60) і Болотніков (болото). Від світлого, божественного, царського – до приземленого, темного.

Найцікавішими, на наш погляд, є історії про українські звичаї називання – прізвиська. У романі «Найкращий сищик імперії на великій війні» персонаж Юхим Дещиця має вуличне прізвисько Трикурки. Автор веде оповідь: «*Є такий у Малоросії звичай по селах називати людину не так, як по пашпорту чи у церковних книгах записано, а по-вуличному. Вуличні прізвиська беруться від батька, або з якихось кумедій. Ото дід Юхим був довго Карасятком, бо батька чи його прозвали Карась за те, що карасів він дуже любив*» (Івченко, 2022a: 66). Але коли за останні гроші від продажу поросяти купив три курки для дружини, то став Юхимом Трикурки. Роменські музики отримали свої прізвиська через пікантні пригоди. Михася Відпусти назвали так бо потрапив у складну любовну ситуацію з жінкою, тому весь час кричав: «Відпусти!». А Василь Вареник сперечався про те, які вареники кращі, поки «йому на голову горщик з варениками не одягнули». Григорій Тендряков має прізвисько Красунчик, бо «справді був красень, мабуть, жінкам дуже подобався». І сам любив покрасуватися. Одного із розвідників звати Четвергом Загорульком. Іван Карпович дізнається, що вояка з Малоросії, тому дивується: «*Четвер? У нас так не називають… Каже, що сирота, знайшли його у четвер, ось і назвали Четвергом*» (Івченко, 2022a: 401).

У романі «Битва за Одесу» старий контрабандист має прізвисько Моряк: «*Він із дитинства возить контрабанду, багато разів тонув, кілька разів сидів, бував на каторзі, але повернувся до улюбленого моря…*» (Івченко, 2018: 54). Механік Рудик отримав прізвисько за зовнішнім виглядом: «*Рудик? Це прізвище? – Та ні, рудий він*» (Івченко, 2022b: 35). Отаман грабіжників має прізвисько Султан: «*…зібрали ми славну банду, мене називали Султан, бо ж у турках був, і Султана тоді всі боялися! …А потім у Козятині арештували мене, до тюрми кинули. То я підняв у тюрмі бунт. Зібрав ватагу веселих хлопців і тепер я не просто Султан, а отаман Султан!*» (Івченко, 2022b: 197).

Якщо прізвиська виникали внаслідок найрізноманітніших мотивів, то прізвища передавалися, але їх часто змінювали, щоб не виглядати простакуватим селюком. Наприклад, «*Чорним Піменова називали. Казали, що таке прізвисько в нього було, бо займався темними справами. Прізвище ж його від народження було Гусаков. Але коли пішов у гору, то Гусаков здалося йому занадто мужицьким, заплатив і став Піменовим*» (Івченко, 2022a: 459). Науковець-економіст Еразм Остапович Овіс зізнається Іванові Карповичу, що його батько родом із Полтавської губернії. Підіпригора дивується: «*Овіс? Ніколи не чув там таке прізвище, – здивувався я. Вчений трохи почервонів. – Справа в тому, що справжнє прізвище мого батька – Баран. Він казав, що воно досить поширене у Малоросії. – Так, у нас у сусідньому селі чотири двори Баранів, підтвердив я. – І от коли батько переїздив до Петербурга, йому здалося, що його прізвище буде занадто грубим, селюцьким для столиці. Він хотів його змінити, думав, на яке саме. А потім дізнався, що його однокурсник Степан Муха став Степаном Муском. «Мускі» – це мухи латиною. Ну і мій батько вирішив учинити так само і став Овісом. Овіс – це баран латиною*» (Івченко, 2022c: 349–350). Своїх імен встидаються не тільки українці, єврей Лейба просить називати його Лакі, бо так до нього зверталися в Америці: «*Що за ім'я таке? – «Щасливчик» англійською. – Я радий, що ми разом, Щасливчику*» (Івченко, 2018: 292). Фальшивий лікар-італієць Вінченцо Коваллі стане *Віктором Ковальовим*. Добре відомим усім закладом у Ромнах управляла Ліонела Муленруж, яка насправді була Анфісою Свинобоєвою. Своєрідною пересторогою є прізвище техаського управляючого заводом Містера: «*Моє прізвище – Пейн. Англійською «біль». – Містер Біль? – Для всіх, хто переходить мені дорогу*» (Івченко, 2022b: 161). У банді Султана буде британець, якого називатимуть на свій манер: «*О, Макітра! – МакТірнан! – Та я ж і кажу, Макітра! Знайомтеся, Іване Карповичу, це – Макітра, британський підданий, шибайголова та христопродавець, яких ще пошукати*» (Івченко, 2022b: 205). Як бачимо, хтось старався змінити сам прізвище, а комусь допомагало оточення.

Змінювали прізвища не тільки заможні люди, як наприклад, граф Маєвський: «*Він узагалі-то Осика-Маєвський, але першої частини прізвища соромиться, бо вважає мужицьким. То просить, щоб звали тільки Маєвським*» (Івченко, 2021: 188); «*Бо одразу після революції я відмовився від титулу,*

реакційного й застарілого. Так само відкинув я свою панську частину прізвища «Маєвський», а став просто Климентієм Осикою, людиною Божою, – пояснив гість. – Про графа тепер не згадуй, будь ласка, бо мені неприємно» (Івченко, 2022c: 127), але й всілякі ділки: «*Такий собі Жак Шампань. – Хто? – Дрібний одеський шахрай, справжнє ім'я – Ванька Шелупонь. Займається всім, з чого зиск можна мати, кілька разів бував у тюрмі*» (Івченко, 2021: 140), артисти: «*Навуходоносор Ієрихонович відпочивають зараз. – Оце ім'я таке у нього? – дивуюсь я. – Ну, звати його Федька Дрібок, але для сцени краще, коли ім'я гучне. То ото і став Навуходоносор Ієрихонович*» (Івченко, 2021: 218). Дуже часто найменування змінювали злочинці, щоб заплутати поліцію: «*У цих хлопців завжди імен – наче в собаки бліх. Сьогодні він Жорж, завтра – Жан, потім Ганс, Мауріціо, Абрам, Василь і так далі. Он же бачиш, який хитрий*» (Івченко, 2021: 313). Якийсь фон Шпеєр «*через антинімецькі настрої в Росії став Шпеєровим*» (Івченко, 2022d: 436). Такі літературно-художні антропоніми ми називаємо хамелеонами, бо змінюють їх власники залежно від ситуації, від перебування в тій чи іншій державі, таким чином, як персонажі, так і назви пристосовуються до довкілля.

Натрапляємо на низку прізвиськ, утворених від етнонімів: «*А чого тебе зовуть Поляком? … – Мій тато був поляком. Шляхтич…*» (Івченко, 2021: 687); «*А от ти мені скажи, чому тебе називають Печенігом? – Бо прізвище в мене Печеніг*» (Івченко, 2017: 155).

Є прізвиська, які утворилися від апелятивів, що вказують на соціальний стан. Наприклад, героя Паничем зовуть тому, що красиво розмовляє, ціпок з набалдашником має, тобто відрізняється від інших манерою говорити і зовнішнім виглядом. Прізвисько Старий отримав персонаж за віком. І за зовнішнім виглядом, і за соціальним станом, і за вірою отримали прізвиська втікачі з Одеси: «*Там сиділи всі, кого я бачив. Рудий, Чорнявий, Сивий з почтом, Бандит, Магометанка*» (Івченко, 2022d: 360). За зовнішнім виглядом з протилежністю до навпаки отримав прізвисько контрабандист Борода: «*Він був чисто поголений – не те що бороди, навіть на голові жодної волосини не було*» (Івченко, 2022d: 288).

Найбільше з вжитку витіснялися козацькі прізвища, бо в імперії зла за таким прізвищем зразу вгадувався малорос. Іван Карпович розповідає історію справника Якова Костянтиновича Базілєвсова: «*Тобто який він там Базілєвсов, було у нього прізвище Нетудихата, старе, козацьке, але він його соромився, бо вважав, що мужицьке, просте. То як грошиків назбирав, прізвище зразу змінив на шляхетніше, яке йому порадив один піп-розстрига. Ото і став він Базілевсом, хоча в народі його всі звуть Третяк, бо як справником став, менше третини з усього не брав. А коли ж був простим городовим, то звався П'ятак, бо з кожного рублика п'ять копійок собі брав*» (Івченко, 2021: 25). У загоні отамана Синівки Трохима Вернидуба всі вояки повинні були мати справжні козацькі прізвища: «*Кандиба, рушай уперед, розбери колію. Кушнір, ти з двома десятками й кулеметом ось тут засядеш. Щоб не розбіглися і щоби з тилу їх турбувати. Затуливітре, займися динамітом, щоб не втекли, а ти, Печеніже, готуй свій сюрприз*» (Івченко, 2017: 356). Отаману хочеться, щоб Іван Карпович також пристав до них, бо всі мають справжні прізвища: «*…Вернидуб, Затуливітер, Варивода. У вас же теж, Іване Карповичу, козацьке прізвище. То як, пристанете до нас? …Ви ж нашої крові, Іване Карповичу. Козацької. Мовою нашою розмовляєте, прізвище у вас правильне*» (Івченко, 2017: 362–363). Серед інших прізвищ козаків-розбійників – Давиборщ, Кривопуп, Сіпало.

Такі ексклюзивні прізвища походять від прізвиськ, якими жартома наділяли людей. Вважається, що виникли вони за часів козацтва, утворилися шляхом поєднання слів. «Аналогій таких найменувань годі й шукати в інших мовах, їх просто немає. Це особливість, якщо хочете, ексклюзив, української системи особових назв. Ну де ви ще, мандруючи світами, почуєте: Майборода, Тягнирядно, Неїжборщ, Гризидуб, Затуливітер, Вирвикишка, Несвятипаска, Завалипіч, Гуляйдень!!! Не прізвища, а «музика епохи», – захоплюється викладач А. Ф. Нечипоренко (Нечипоренко). Головний герой Підіпригора і його товариш Півторипавло не ганьбилися своїх прізвищ. В. Івченкові вдалося створити образ українця (Підіпригора), який у круговерті подій зумів зберегти свою ідентичність, не зрікся мови, традицій, не розтратив духовного і національного стрижня. Доказом цього є також його найменування (Вегеш, 2024: 23).

Автор часто вдається до онімних експериментувань, у результаті натрапляємо на літературно-художні антропоніми, що є поєднанням антропонімів з різних систем: «*Стах Ібрагімович Тираспіль, повторив він, намагаючись не втрачати впевненості. Звуть мене так. – Якого це ти племені? – здивувався я. – Я син турецького вірнопідданого, що потрапив у полон під час останньої турецької війни й одружився з чарівною польською панянкою! – урочисто сказав*

хлопець» (Івченко, 2022d: 289). Як бачимо, тут об'єднані українське ім'я з турецьким іменем по батькові та назва міста в Придністров'ї. Штучно створене найменування несе значний характеристичний потенціал. Хоча герой стосовно імені веде полеміку, йому не подобається, коли його кличуть Остапом: «*Остап – мені не подобається. Дикувате якесь ім'я, так лише селюків називають. Євстахій – воно якесь старорежимне, наче царя ще не скинули. А Стах – те, що треба, польське, модне ім'я! Стах! Як постріл! Хіба ні?*» (Івченко, 2022d: 303).

В українській антропонімії під натиском більшовицької класової ідеології активно утворюються соціалістичні антропоніми. «Літературно-художня антропонімія також подає багатий фактичний матеріал, і, що головне, часто в тексті творів розкриваються джерела та мотиви появи "соціалістичних" імен та прізвищ» (Белей, 2002: 110). У романі В. Івченка «Одіссея найкращого сищика республіки» натрапляємо на оказіональний літературно-художній антропонім Бар-Кончалаба Телеграф Котигорошкович. В. Івченко в одній назві об'єднав непоєднуване – утворив найменування в дусі постмодернізму. Професор Бар-Кончалаба має ім'я Телеграф, що вказує на прогрес у розвитку цивілізації, по батькові – Котигорошкович – на зв'язок з українською міфологією. Знову дивується Підіпригора: «*У корпусі знайшов кабінет з табличкою «Телеграф Котигорошкович Бар-Кончалаба, професор таємної географії та монстрології». Прочитав табличку ще раз, покрутив головою. Чи показилися люди, що вибирають такі імена? То Югурта, то Телеграф, та ще й Котигорошкович! Хай тобі абищо! Це Іванів скоро й не залишиться*» (Івченко, 2022d: 498). Головний герой не розуміє людей, які плазують перед модою, нехтують національною традицією називань. Іван Карпович не перестає дивуватися, які люди придумують імена, тому й запитує про це професора: «*До речі, що у вас за ім'я та по батькові такі дивні? – Ну, дід був любителем козацької старовини, назвав сина на честь персонажа народної казки. А вже батько захоплювався прогресом, мене назвав Телеграфом, а брата – Локомотивом, на честь паровозів. Аби ми народилися пізніше, були б, мабуть, Радіо та Аеропланом. У нас у роду заведено давати дітям яскраві імена. Звичай, що допомагає виховати людей з характером. Мого сина звати Імператив, бо я не вірю у прогрес, а схиляю голову перед філософією…*» (Івченко, 2022d: 501). Відомо, що радянська система виробила власний іменник та запропонувала нові мотиви надання імен. Про це писали Ю. Карпенко, Л. Белей та ін. «Нестримне бажання большевиків заперечити, відкинути майже тисячолітню традицію вживання християнських імен не зупинило їх перед небезпекою зняти всякі обмеження для творення нових пролетарських імен шляхом онімізації апелятивів. Так постали химерні, але ідеологічно витримані *Барикада, Декрета, Електрифікація*…» (Белей, 2010: 79). Для пролетарського мистецтва все, що було пов'язане з національним, передусім українським, вважалося ворожим, неприйнятним.

Висновки. Отже, на формування найменувань героїв романів В. Івченка найперше впливали суспільно-політичні чинники, тому українські імена та прізвища зазнавали змін. На другому місці – бажання виділитися, мати гучне ім'я, пов'язане з міфологією, чи бути носієм чужомовного імені. З'ясовано, що літературно-художні антропоніми романів В. Івченка наділені значним інформаційним потенціалом. На творення таких онімів впливало середовище, у якому опинилися носії. Автор вдало підібрав найменування, поєднав реальність і міф, історію і фантазію, віддаючи данину мовній грі та постмодернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
2. Белей Л. Українські імена колись і тепер. Київ: Темпора, 2010. 128 с.
3. Вегеш А. Символічне значення літературно-художнього антропоніма Іван Карпович Підіпригора в романах Владислава Івченка. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. На пошану Василя Добоша, доктора філологічних наук, професора (до 100-річчя з дня народження). Ужгород: ПП Данило С.І., 2024. Випуск 2 (52). С. 18–25.
4. Вегеш А. Традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. 271 с.
5. Івченко В. Битва за Одесу. Київ: Темпора, 2018. 452 с.
6. Івченко В. Найкращий сищик імперії на Великій війні. Київ: Темпора, 2022a. 492 с.
7. Івченко В. Найкращий сищик імперії на службі приватного капіталу. Київ: Темпора, 2021. 728 с.
8. Івченко В. Найкращий сищик та битва з імперією. Київ: Темпора, 2022b. 508 с.
9. Івченко В. Найкращий сищик та падіння імперії. Київ: Темпора, 2022c. 428 с.
10. Івченко В. Найкращий сищик та помста імперії. Київ: Темпора, 2017. 532 с.

11. Івченко В. Одіссея найкращого сищика республіки. Київ: Темпора, 2022d. 564 с.
12. Івченко В., Камаєв Ю. Стовп самодержавства, або Тринадцять справ Івана Карповича Підіпригори. Київ: Темпора, 2020. 332 с.
13. Нечипоренко, А. Ф. «*Музика епохи». Стародавні прізвища, які залишилися лише на території України*… URL: https://life.nv.ua/ukr/showbiz/unikalnist-ukrajinskih-prizvishch-u-vidobrazhenni-kozackogo-pohodzhennya-eksklyuzivni-prizvishcha-perelik-50373578.html (дата звернення: 14. 04. 2024).
14. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.

REFERENCES

1. Belei L. (2002) Nova ukrainska literaturno-khudozhnia antroponimiia: problemy teorii ta istorii [New Ukrainian Literary Anthroponymy: Problems of Theory and History.]. Uzhhorod. 176 s. [in Ukrainian].
2. Belei L. (2010) Ukrainski imena kolys i teper [Ukrainian names then and now]. Kyiv: Tempora. 128 s. [in Ukrainian].
3. Vehesh A. (2024) Symvolichne znachennia literaturno-khudozhnoho antroponima Ivan Karpovych Pidipryhora v romanakh Vladyslava Ivchenka [The symbolic meaning of the proper name of the literary hero Ivan Karpovych Pidipryhora in the novels of Vladyslav Ivchenko]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Filolohiia. Na poshanu Vasylia Dobosha, doktora filolohichnykh nauk, profesora (do 100-richchia z dnia narodzhennia). Uzhhorod: PP Danylo S.I., Vypusk 2 (52). S. 18–25. [in Ukrainian].
4. Vehesh A. (2012) Tradytsii ta novatorstvo ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponimii posttotalitarnoi doby [Traditions and innovation of Ukrainian literary anthroponymy of the post-totalitarian era]. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla». 271 s. [in Ukrainian].
5. Ivchenko V. (2018) Bytva za Odesu [The Battle for Odessa]. Kyiv: Tempora. 452 s. [in Ukrainian].
6. Ivchenko V. (2022a) Naikrashchyi syshchyk imperii na Velykii viini [The best detective of the empire in the Great War]. Kyiv: Tempora. 492 s. [in Ukrainian].
7. Ivchenko V. (2021) Naikrashchyi syshchyk imperii na sluzhbi pryvatnoho kapitalu [The best detective of the empire in the service of private capital]. Kyiv: Tempora. 728 s. [in Ukrainian].
8. Ivchenko V. (2022b) Naikrashchyi syshchyk ta bytva z imperiieiu [The best detective and the battle with the empire]. Kyiv: Tempora. 508 s. [in Ukrainian].
9. Ivchenko V. (2022c) Naikrashchyi syshchyk ta padinnia imperii [The best detective and the fall of the empire]. Kyiv: Tempora. 428 s. [in Ukrainian].
10. Ivchenko V. (2017) Naikrashchyi syshchyk ta pomsta imperii [The best detective and the revenge of the empire]. Kyiv: Tempora. 532 s. [in Ukrainian].
11. Ivchenko V. (2022d) Odisseia naikrashchoho syshchyka respubliky [The Odyssey of the best detective of the republic]. Kyiv: Tempora. 564 s. [in Ukrainian].
12. Ivchenko V., Kamaiev Yu. (2020) Stovp samoderzhavstva, abo Trynadtsiat sprav Ivana Karpovycha Pidipryhory [The Pillar of Autocracy, or the Thirteen Cases of Ivan Karpovych Pidipryhora]. Kyiv: Tempora. 332 s. [in Ukrainian].
13. Nechyporenko, A. F. «Muzyka epokhy». Starodavni prizvyshcha, yaki zalyshylysia lyshe na terytorii Ukrainy… ["Music of the Era". Ancient Surnames That Remained Only on the Territory of Ukraine…]. URL: https://life.nv.ua/ukr/showbiz/unikalnist-ukrajinskih-prizvishch-u-vidobrazhenni-kozackogo-pohodzhennya-eksklyuzivni-prizvishcha-perelik-50373578.html (data zvernennia: 14. 04. 2024) [in Ukrainian].
14. Triiniak I. I. (2005) Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian Names]. Kyiv: Dovira. 509 s. [in Ukrainian]

UDC 378:373.3.091.12.011.3–051]:004(410)(043.5)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-32

Vitaliia HARAPKO,
orcid.org/0000-0001-7171-8448
Candidate of Pedagogical Sciences, Assisstant Professor,
Assistant Professor at the Department of English Language, Literature with Teaching Methods
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) v.garapko@gmail.com

Oksana PANCHENKO,
orcid.org/0009-0001-1497-7176
Senior Lecturer at the Department of Engineering, Technologies and Professional Education
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) Pod1405@gmail.com

Mariana HARAPKO,
orcid.org/0009-0008-5034-7922
1st year student at the Faculty of Humanities
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) v.garapko@gmail.com

THE PHENOMENON OF SYNONYMY IN ICT TERMS IN ENGLISH-LANGUAGE PEDAGOGICAL TERMINOLOGY

This article explores the phenomenon of synonymy within the context of Information and Communication Technology (ICT) terminology used in English-language pedagogical settings. Synonymy, the existence of multiple words with similar meanings, presents both challenges and opportunities for language learners, scientists and educators. It is examined the types of synonymy encountered in ICT, analyzes its impact on language acquisition, and discusses pedagogical strategies for effectively addressing this linguistic phenomenon. Defining types of synonymy in ICT terminology makes it possible to justify some benefits (flexibility in expressions and richness of language) and challenges (confusion and ambiguity; inconsistency in resources) in their functioning in the scientific-pedagogical sphere. The discussion is grounded in a review of current scientific literature and examples drawn from modern educational resourses. The purpose of the article is to describe and linguistically analyze modern ICT terms in the English-language terminology of the pedagogical sphere at the lexical and semantic levels, the reasons for the emergence of synonymy and the influence of synonymy of terms on the development of pedagogical science. This descriptive research is built on comparative method, which allows to identify common and different in semantic connections between terms and units of commonly used vocabulary and descriptive analysis of dictionary definitions. Conclusions. The phenomenon of synonymy in ICT terms reflects the dynamic nature of the field and the linguistic richness of English. While it presents challenges in pedagogical contexts, deliberate strategies such as standardization, contextualization, and professional development can mitigate its impact. Prospects for further research: exploring the role of synonymy in multilingual learning environments to provide a clear understanding of the global implications of ICT terms in the pedagogical field.

Key words: *ICT terms, pedagogical sphere, education, synonymy phenomenon, terminology, pedagogical strategies, impact of synonymy phenomenon.*

Віталія ГАРАПКО,
orcid.org/0000-0001-7171-8448
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) v.garapko@gmail.com

Оксана ПАНЧЕНКО,
orcid.org/0009-0001-1497-7176
старший викладач кафедри інженерії, технологій та професійної освіти
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) Pod1405@gmail.com

Мар'яна ГАРАПКО,
orcid.org/0009-0008-5034-7922
студентка І курсу гуманітарного факультету
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) v.garapko@gmail.com

ФЕНОМЕН СИНОНІМІЇ В ТЕРМІНАХ ІКТ В АНГЛОМОВНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджується феномен синонімії в контексті термінології інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), яка використовується в англомовних педагогічних закладах. Синонімія, існування кількох слів зі схожими значеннями, створює як проблеми, так і можливості для тих, хто вивчає мову, науковців і педагогів. Розглядаються типи синонімії, що зустрічаються в ІКТ, аналізується її вплив на засвоєння мови та обговорюються педагогічні стратегії для ефективного вирішення цього лінгвістичного явища. Визначення типів синонімії в термінології ІКТ дає змогу обґрунтувати певні переваги (гнучкість у виразах і багатство мови) та виклики (плутанина та двозначність; суперечливість у джерелах) їх функціонування в науково-педагогічній сфері. Обговорення ґрунтується на огляді актуальної наукової літератури та прикладах із сучасних освітніх джерел. Метою статті є опис та лінгвістичний аналіз сучасних термінів ІКТ в англомовній термінології педагогічної сфери на лексико-семантичному рівнях, причини виникнення синонімії та вплив синонімії термінів на розвиток педагогічної науки. наука. Методи дослідження: пошук джерел інформації, порівняльний метод, який дає змогу виявити спільне та відмінне у семантичних зв'язках між термінами та одиницями загальновживаної лексики, описовий аналіз словникових визначень. Висновки. Явище синонімії в термінах ІКТ відображає динамічний характер галузі та мовне багатство англійської мови. Хоча це створює проблеми в педагогічному контексті, продумані стратегії, такі як стандартизація, контекстуалізація та професійний розвиток, можуть пом'якшити його вплив. Перспективи подальших досліджень: вивчення ролі синонімії в багатомовному навчальному середовищі для забезпечення чіткого розуміння глобальних наслідків термінів ІКТ у педагогічній сфері.

Ключові слова: *терміни ІКТ, педагогічна сфера, освіта, феномен синонімії, термінологія, педагогічні стратегії, вплив феномену синонімії.*

Statement of the problem. The rapid evolution of ICT has led to a proliferation of new terms and concepts, many of which exhibit varying degrees of synonymy. This linguistic phenomenon, while enriching the language, can also create confusion for learners, particularly in educational contexts. Understanding the nature and implications of synonymy in ICT terminology is crucial for effective language teaching and learning.

Analysis of recent research and publications. The English-language terminology of the pedagogical sphere has hardly been studied in domestic terminology studies. Among the few studies of the English-language terminology of the pedagogical sphere by domestic linguists, the dissertation of L.I. Kochegarova "Linguistic and Country-Specific Description of the Lexicon of School Business in England" should be mentioned, in which attempts are made to identify the social conditioning of language in the very meaning of lexical units and to reveal the linguistic nature of background knowledge (Гарапко, 2018: 5). In the dissertation work of N.V. Pospelova, the systemic nature of semantic changes in the vocabulary is investigated on the material of the functional-semantic field "Education in the USA" (Биков, 2012; Гарапко, 2018: 6). It should be noted that in the analyzed dissertations, purely extralinguistic characteristics of terms were studied, linguistic analysis was not used. It is also possible to single out the scientific achievements of Ukrainian scientists: V. Bondar, S. D'yakova, S. Honcharenko, I. Kantor, and others (Биков, 2012; Гарапко, 2018; Гуменний, 2016). At the same time, there is a sufficient number of Ukrainian and foreign lexicographic publications that represent the English-language terminology of the pedagogical sphere, and which became the factual material for our study: "ICT in Education: Glossary" (Кірвас, 2023), O.D. Humennyi "Explanatory Dictionary of Basic Terms of Information Culture" (Гуменний, 2016), dictionary "Information and Communication Technologies in Education"(ІКТ, 2019), terminological dictionary "Information and Communication Technologies of Education" (Кадемія, 2017), A.S. Hornby "Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English" (Oxford, 2020), "Misused English words and expressions in EU publications" (Gardner, 2013) and others.

Highlighting previously unresolved parts of the overall problem. The quick evolution of Information and Communication Technology (ICT) has introduced a wealth of new terms into English, many of which are characterized by synonymy. This paper examines the causes and implications of synonymy in ICT terminology within English-language pedagogical contexts. Synonymy, the linguistic phenomenon where multiple words or expressions convey similar or identical meanings, is pervasive in Eng-

lish ICT terminology. This is particularly evident in pedagogical contexts where educators must navigate a proliferation of terms to convey concepts effectively (Гарапко, 2018: 7–8). For example, terms such as "e-learning", "online learning", and "digital learning" are often used interchangeably, yet they may carry subtle differences in meaning (Кадемія, 2017). The widespread introduction of information and communication technologies into the educational process is a challenge for modern educators and modern terminology. After all, this is the creation and implementation into the educational process of:

– electronic courses (along with traditional ones);

– electronic educational resources (EER) for educational purposes and computer-oriented systems for assessing educational achievements (obtaining grades that complement traditional ones);

– social networks for educational purposes (supporting an open ICT-learning environment in collaboration) (Гарапко, 2018: 15);

– electronic portfolios for organizational and pedagogical purposes (reflecting the nature of the educational activity of the student and the teacher);

– innovative pedagogical technologies (components of computer-oriented methodological training systems that help teach and learn in a new way) (Биков, 2012). Along with the active introduction of information and communication technologies into the educational process, a whole system of educational information technologies (EIT) has emerged – a hierarchical and orderly system of procedures, the strict implementation of which guarantees the maximum probability of achieving a given result, characterized by a radical update of instrumental and methodological means of pedagogy and methodology, provided that continuity is maintained in the development of pedagogical science and educational practice, a set of technological procedures that modify the professional activity of a teacher in order to achieve optimal results in education, which is determined by the requirements of society for education (Гуменний, 2016: 97). These and many other phenomena require analysis, systematization and classification for their correct use in the scientific environment.

The purpose of the article is to describe and linguistically analyze modern ICT terms in the English-language terminology of the pedagogical sphere at the lexical and semantic levels, the reasons for the emergence of synonymy and the influence of the synonymy of ICT terms on the development of pedagogical science.

Presentation of the main material of the article. The phenomenon of synonymy is characteristic of all language systems, including terminology. As noted by a number of authors, despite the activity in the study of the problem of synonymy (V.O. Vinokur, Yu.D. Apresyan, I.V. Arnold, G.A. Ufimtseva, M.P. Kochergan, O.O. Taranenko, etc.), there is no single generally accepted definition and understanding of this phenomenon. Synonyms are "coincidences of linguistic units in their basic meaning while maintaining the difference between them in semantic shades and stylistic characteristics" (Гарапко, 2018: 14). The cognitive nature of the difference in semantic shades of linguistic units is discussed by M.V. Nikitin sees the phenomenon of switching in the meaning of signs "from one semantic aspect to another, namely, switching the cognitive content of the sign to the level of pragmatic meaning".

Synonyms in terminology are terms that belong to the same denotation, but have some differences in the conceptual plan. I.V. Arnold notes that synonyms in English are two or more words that belong to the same part of speech, have one or more identical denotative meanings; they can be interchangeable, in some contexts without significant changes in denotative meaning, but they differ in morphemic composition and phonemic form (Гарапко, 2018: 15–16).

There are different approaches to studying synonymy, but the more common one is the semantic approach or linguistic criterion (Гарапко, 2018; Aitchison, 2012; Cruse, 2004). With the semantic approach to the phenomenon of synonymy, its semantic essence is the semantic identity or semantic proximity of homogeneous language units, that is, the complete or partial similarity of their semantic essence. The complete identity of the semantic essence of lexical units is expressed in absolute synonymy, and absolute synonyms are words that are identical in their main meaning: – Virtual Classroom and Online Classroom (online – class) (EUGlosary, 1999; Gardner, 2013). If synonyms are semantically identical or equivalent within certain lexical and semantic variants, then they are interchangeable in the text. If the name of the same object does not fully meet the requirements that are imposed on synonyms of the classical model as words of equivalent meaning, then following V.G. Hyk, such names are referred to the so-called "synonymous series", that is, to a group of words that have a close meaning (Гарапко, 2018: 17). In pedagogical terminology, this type of semantic relations of language units can be illustrated by the following synonymous series: computer, personal computer (PC), desktop, laptop, workstation, supercomputer, netbook, palmtop, tablet, tablet computer, subnotebook (Гуменний, 2016; ІКТ, 2019; Кірвас, 2023; Кадемія, 2017; EUGlossary, 1999; Gardner, 2013; Glossary, 2013). All of them are united by the meaning "Com-

puter. A device that processes data in accordance with a certain set of instructions (commands) and which is usually called a computing machine (electronic computing machine)" (Гуменний, 2016: 79).

The following synonym series are verb ICT terms: E-learning, Online Learning, Distance Learning, Blended learning, Virtual Learning, Adaptive learning. Asynchronous learning, Immersive learning, Visual Learning. Virtual learning, Ubiquitous learning, etc. (Гуменний, 2016; ІКТ, 2019; Кірвас, 2023; Кадемія, 2017; EUGlossary, 1999; Gardner, 2013; Glossary, 2013). They are united by the general meaning of "to study online", but each of them has a special shade of meaning (Oxford, 2020: 789). However, the terms E-learning, Online Learning and Distance Learning are more widely used for several reasons: the development of technologies and their active use in all spheres of society, the consequences of COVID, educational losses due to the war of russia in our country (Гуменний, 2016; ІКТ, 2019; Кірвас, 2023; Кадемія, 2017).

The concept of "ICT education" is represented in English by the following ICT terms – open education, distance education, e-education, internet education, online tutoring, convergent education, media education, digital education, STEAM education, STEM education etc. (Гуменний, 2016; ІКТ, 2019; Кірвас, 2023; Кадемія, 2017; EUGlossary, 1999; Gardner, 2013; Glossary, 2013). All of them are considered synonymous and claim that education describes a modern educational process where learning happens primarily online. It utilizes digital tools and technologies to create a dynamic and interactive learning experience. Students access educational materials, interact with teachers and peers, and engage in learning activities all within a digital environment. This approach emphasizes the use of technology to improve teaching and learning outcomes.

The factual material makes it possible to distinguish the following synonymous pairs that occur in pedagogical English-language ICT terminology: word – phrase: e-lerning – electronic learning, brandmauer – Fire Wall, blog – Web-log, streaming – ability grouping, Webinár – web-meeting, videoconference – videoteleconference, Bibliometrics – Bibliometric evaluation methods, e-communities – virtual communities etc; phrase – phrase: action project – extraclass activity, Open peer review – Open Metrics and Impact etc; full form – abbreviation: Open Researcher and Contributor ID – ORCID, open educational resources – OER, Virtual reality – VR, achievement quotient – AQ, Education Television – ETV, computer-managed learning – CML, Intelligence Qutient – IQ etc. (Гуменний, 2016; ІКТ, 2019; Кірвас, 2023; Кадемія, 2017; EUGlossary, 1999; Gardner, 2013; Glossary, 2013).

The analyzed scientific theoretical and practical materials allowed us to specify the most widely-used types of synonymy in ICT terminology in English-Language pedagogical terminology: true synonyms; near synonyms and contextual synonyms. A short outline is presented of these three types.

1) True synonyms ICT terms are interchangeable in all contexts, conveying precisely the same meaning. Examples include: "Computer-Assisted Learning" (CAL) and "Computer-Based Training" (CBT) – both generally refer to the use of computers to deliver instructional content. "Virtual Classroom" and "Online Classroom" – both refer to learning environments that take place in a digital space.

"Download" and "Retrieve" – when referring to obtaining data from the internet, these terms are often interchangeable. "Website" and "Web Page" – while "website" refers to a collection of web pages, in some contexts, they may be used interchangeably to refer to a single web page. "Click" and "Mouse Click" – in the context of computer interaction, these terms are synonymous, referring to the action of pressing a mouse button.

2) Near synonyms ICT terms share a core meaning but differ in nuance, register, or connotation and we define some of them: "Online Learning" and "E-learning" While often used interchangeably, "online learning" can have a broader meaning than "e-learning." "Online Learning" – it is encompasses any learning that utilizes the internet, including synchronous (real-time) and asynchronous (self-paced) activities. E-learning: This term specifically refers to learning facilitated and delivered electronically, often implying a structured learning management system (LMS) and a focus on technology-mediated instruction. "Gamification" and "Game-Based Learning" – while both involve the integration of game elements into education, "gamification" often refers to the use of game-like incentives (e.g., points, badges), whereas "game-based learning" centers on the use of actual games as a teaching tool. "Cloud Computing" and "Cloud-Based Learning" – "Cloud computing" refers to the underlying technology, while "cloud-based learning" specifically addresses educational applications leveraging this technology. "Blended Learning" and "Hybrid Learning" these terms describe educational approaches that combine face-to-face instruction with online learning in the pedagogical context. At the same time, they differ semantically: "Blended Learning" – it is a broader term that encompasses various models and approaches to integrating online and offline learning experiences. "Hybrid Learning" – is

often used to describe a specific model where students spend part of their time in a traditional classroom and part of their time learning online. "Digital Literacy" and "Computer Literacy" – both terms relate to an individual's ability to use and understand technology. But "computer literacy" primarily focuses on basic computer skills like using software applications, operating systems, and navigating the internet. "Digital literacy" presents a broader concept that encompasses computer literacy but also includes critical thinking, problem-solving, communication, and creativity in a digital environment. It emphasizes using technology effectively and responsibly. "Interactive Whiteboard" and "Smart Board" – both refer to digital interactive displays used in classrooms. But there are certain differences in semantic meaning. "Interactive Whiteboard" is a general term for any touch-sensitive display that allows users to interact with digital content. "Smart Board" is a specific brand of interactive whiteboard, often used as a generic term for any similar technology.

3) Contextual synonyms ICT terms are synonymous only within specific contexts. We distinguish a few of them: "Learning Management System (LMS)" and "Virtual Learning Environment (VLE)" – both refer to platforms used to deliver and manage online learning but LMS is a more general term for any software system used to create, deliver, track, and report on e-learning courses. VLE is often used to describe a more comprehensive platform that provides a virtual space for learning, including tools for communication, collaboration, and assessment, in addition to course delivery (Гуменний, 2016; ІКТ, 2019; Кірвас, 2023; Кадемія, 2017; EUGlossary, 1999; Gardner, 2013; Glossary, 2013).

It is noted that the degree of synonymy can vary depending on the specific context and the intended meaning. It's crucial for educators to carefully consider the nuances of these terms when communicating with students and colleagues.

So, as can be seen, syntactic synonyms are most often characteristic of pedagogical terminology – syntactic constructions that are related in structure and coincide in meaning.

There are some important causes of synonymy in ICT terms which include:

– several factors contribute to synonymy in ICT terminology: rapid technological advancement; globalization and localization; marketing and branding; – impact of synonymy on language acquisition: vocabulary overload; confusion and misunderstanding; difficulties in terminology selection. A brief specification is provided: – rapid technological advancement means that the ICT field evolves quickly, resulting in a continuous influx of new concepts and tools (Jackson, 2010; Sharma, 2007). Often, multiple stakeholders coin terms independently to describe similar phenomena. For instance, the terms "blended learning" and "hybrid learning" emerged from different academic and industry discourses but often overlap in use; – globalization and localization denotes that English serves as the lingua franca for ICT, but regional and cultural adaptations lead to the creation of synonymous terms. For example, the term "mobile learning" is sometimes referred to as "m-learning" in academic literature, creating additional layers of terminology; – marketing and branding indicates that competitive nature of the ICT industry leads companies to develop unique terms for proprietary tools or platforms, even when they perform similar functions. This marketing-driven proliferation of synonyms complicates the standardization of terminology (Гуменний, 2016; ІКТ, 2019; Кірвас, 2023; Кадемія, 2017; EUGlossary, 1999; Gardner, 2013; Glossary, 2013).

Impact of synonymy on language acquisition is highlighted that synonymy can pose challenges for language learners in several ways:

– vocabulary overload means that students may be overwhelmed by the sheer number of synonymous terms, hindering their ability to efficiently acquire and retain vocabulary;

– confusion and misunderstanding occurs when the subtle differences in meaning between near synonyms can lead to confusion and misinterpretation, especially when communicating technical concepts;

– difficulties in terminology selection are appeared when producing language, learners may struggle to choose the most appropriate term from a pool of synonyms, potentially affecting the clarity and precision of their communication (Jackson, 2010; Sharma, 2007).

In this context can be proposed some pedagogical strategies for addressing synonymy:

1) explicit instruction suggests that teachers should explicitly address synonymy in their instruction, highlighting the nuances between similar terms and providing clear definitions and examples;

2) contrastive analysis proposes comparing and contrasting synonymous terms can help learners understand their subtle differences in meaning, usage, and connotation;

3) contextualized learning means to present ICT terms within authentic contexts, such as real-world scenarios and technology-rich environments, can help learners understand how these terms are used in practice;

4) learner-centered activities include engaging learners in activities that require them to analyze,

compare, and use synonymous terms, such as debates, discussions, and problem-solving tasks, can enhance their understanding and application (Garcia, 2007; Jackson, 2010).

Defining types and levels of synonymy in ICT terminology makes it possible to justify some benefits (flexibility in expressions and richness of language) and challenges (confusion and ambiguity; inconsistency in resources) in their functioning in the scientific-pedagogical sphere. A succinct account of them is suggested.

1. Benefits are presented through: – flexibility in expression intends that synonymy allows educators to choose terms that best fit their context or audience; richness of language conveys the availability of multiple terms fosters creativity and nuanced communication.

2. Challenges sign two main points: confusion and ambiguity show that learners may struggle to discern subtle differences between terms, leading to misconceptions; inconsistency in resources refers that pedagogical materials may vary in terminology, complicating curriculum design and standardization (Aitchinson, 2012; Cruse, 2004).

To mitigate the challenges posed by synonymy, educators and policymakers can adopt several strategies:

1. Standardization of terminology. Developing standardized glossaries of ICT terms can help create a common understanding. Organizations such as UNESCO and ISTE play a critical role in this effort.

2. Contextualized Instruction. Educators should provide context-specific explanations of terms to clarify their intended meaning and usage.

3. Continuous Professional Development. Ongoing training for educators can ensure familiarity with the evolving ICT terminology landscape and its pedagogical implications (Биков, 2012; Гарапко, 2018; Sharma, 2007).

Conclusions. The phenomenon of synonymy in ICT terms reflects the dynamic nature of the field and the linguistic richness of English. While it presents challenges in pedagogical contexts, deliberate strategies such as standardization, contextualization, and professional development can mitigate its impact. Future research should explore the role of synonymy in multilingual educational settings to provide a more comprehensive understanding of its global implications. Synonymy is an inherent feature of the evolving language of ICT. By acknowledging the challenges and opportunities presented by this phenomenon, educators can develop effective pedagogical strategies to help learners navigate the complexities of ICT terminology and become proficient communicators in this domain.

BIBLIOGRAPHY

1. Биков В. Ю. Інноваційний розвиток засобів і технологій систем відкритої освіти *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2012. Вип. 29. С. 32–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2012_29_6 (дата звернення: 12.11.2024).

2. Гарапко В. Структурно-семантичні особливості англомовних педагогічних термінів: монографія. Рига: LAP LAMBERT Academic, 2018.101 с.

3. Гуменний О. Д. Тлумачний словник основних термінів інформаційної культури. *Національнийуніверситетбіоресурсів і природокористуванняУкраїни*. Київ: МІЛЕНІУМ, 2016. 132 с.

4. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: словник. Київ: *ЦП Компринт*, 2019. 134 с.

5. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: глосарій / В. А. Кірвас та ін.; Нар. укр. акад.; ред. В. А. Кірвас. Харків: *Вид-во НУА*, 2023. 208 с.

6. Кадемія М. Ю., Кізім С. С. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник Вінниця: *ФОП Тарнашинський О. В.,* 2017. 295 с.

7. Aitchison J. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon John *Wiley & Sons.* 2012. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Words_in_the_Mind.html?id=Kmz17VT2DskC&redir_esc=y (дата звернення: 15.12.2024).

8. Cruse A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics Oxford: Oxford University Press UK. 2004. URL: https://philarchive.org/rec/CRUMIL-2 (дата звернення: 15.12.2024).

9. European Glossary on Education: Examinations, Qualifications and Titles. Vol. 1. Eurydice: *The information network on Education in Europe*, 1999. 223 с.

10. Garcia Laborda, J., & Magal-Royo, T. How to teach English with Technology. *Educational Technology & Society*. 2007. С. 320–324.

11. Gardner J. Misused English words and expressions in EU publications. 2013. 66 с.

12. Glossary of Curriculum Terminology. *UNESCO International Bureau of Education*. 2013. 68 с.

13. Jackson H. Words and their Meanings *Revue belge de Philologie et d'Histoire*. 2010. URL: https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_2010_num_70_3_3854_t1_0839_0000_2 (дата звернення: 20.12.2024).

14. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 10th ed. *Oxford University Press,* 2020. 1907 с.

15. Sharma P. Blended learning: using technology in and beyond the language classroom. *Oxford: Macmillan.* 2007. URL: https://archive.org/details/blendedlearningu0000shar (дата звернення: 22.12.2024)

REFERENSES

1. Bykov V. Yu. (2012)Innovatsiinyi rozvytok zasobiv I tekhnolohii system vidkrytoi osvity [Innovative development of means and technologies of open education systems]Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy.Vyp. 29. – S. 32–40. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2012_29_6 [in Ukrainian]

2. Harapko V. (2018) Strukturno-semantychni osoblyvosti anhlomovnykh pedahohichnykh terminiv: monohrafiia [Structural and semantic features of English-language pedagogical terms: monograph] Ryha: LAP LAMBERT Academic, 101 s. [in Ukrainian]

3. Humennyi O. D. (2016)Tlumachnyi slovnyk osnovnykh terminiv informatsiinoi kultury[Explanatory dictionary of basic terms of information culture] Natsionalnyi universytet bioresursiv I pryrodokorystuvannia Ukrainy. Kyiv: MILENIUM, 132 s. [in Ukrainian]

4. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti: slovnyk. (2019) [Information and communication technologies in education: dictionary.] Kyiv: TsPKomprynt, 134 s. [in Ukrainian]

5. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti: hlosarii (2023) [Information and communication technologies in education: glossary] V. A. Kirvas, V. P. Kozyrenko, O. V. Diachkova, Ye. V. Svishchova; Nar. ukr. akad.; red. V. A. Kirvas. Kharkiv: Vyd-vo NUA. – 208 s. [in Ukrainian]

6. Kademiia M. Yu. (2017) Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii navchannia: terminolohichnyi slovnyk [Information and communication technologies of education: terminological dictionary] Vinnytsia: FOP Tarnashynskyi O. V. 295 s. [in Ukrainian]

7. Aitchison J. (2012) Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon John Wiley & Sons. 39 p.

8. Cruse A. (2004) Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics Oxford: Oxford University Press U. 168 p.

9. European Glossary on Education: Examinations, Qualifications and Titles (1999). – Vol. 1. – Eurydice: The information network on Education in Europe, 223 p.

10. Garcia Laborda, J. (2007), & Magal-Royo, T. How to teach English with Technology. Educational Technology & Society. p. 320–324.

11. Gardner J. (2013) Misused English words and expressions in EU publications. 66 p.

12. Glossary of Curriculum Terminology (2013) UNESCO International Bureau of Education. 68 p.

13. Jackson H. (2010) Words and their Meanings Revue belge de Philologie et d'Histoire. 98 p.

14. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. (2020) 10th ed. – Oxford University Press, 1907 p.

15. Sharma P. (2007) Blended learning: using technology in and beyond the language classroom Oxford: Macmillan. 126 p.

УДК 811.111’276:004:621.45
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-33

Маргарита ГЕЛЕТКА,
orcid.org/0000-0003-1249-9139
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»
(Харків, Україна) mattta2015@gmail.com

Оксана КУЛІКОВА,
orcid.org/0000-0001-9762-7886
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»
(Харків, Україна) o.kulikova@khai.edu

Євген ЛЕВІН,
orcid.org/0000-0001-9009-0246
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
(Харків, Україна) jevhen.levin@gmail.com

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У АНГЛОМОВНИХ СТИЛІСТИЧНО НЕОДНОРІДНИХ ТЕКСТАХ ВИДАНЬ ТА ВЕБ-СЕРВІСІВ АЕРОКОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена аналізу способів перекладу фразеологічних одиниць, вживаних у стилістично неоднорідних англомовних статтях аерокосмічної тематики. Зважаючи на зростання потреб у високоякісних перекладах науково-технічної, науково-популярної і науково-публіцистичної літератури в умовах глобалізації та міжнародного співробітництва в галузі аерокосмічної техніки, перекладачі мають правильно інтерпретувати фразеологічні одиниці, таким чином сприяючи ефективній комунікації між фахівцями й експертами різних країн, що, у свою чергу, стимулює розвиток науки і техніки.

Авторами проведений теоретичний аналіз та систематизація фразеологічних одиниць як лінгвістичного феномену; досліджені жанрово-стилістичні особливості текстів англомовних статей у журналах та онлайн виданнях аерокосмічної тематики; визначені основні труднощі перекладу фразеологічних одиниць у таких текстах.

У поданій статті запропоновано рекомендації щодо перекладу фразеологічних одиниць з урахуванням їх стилістичного та контекстуального навантаження. У ході дослідження розглянуто структурно-семантичні (морфологічні) типи фразеологізмів і особливості їх функціонування в англомовних стилістично неоднорідних текстах з урахуванням жанротвірних, стилетвірних, сюжетотвірних (топікалізованих) і комунікативних функцій. За цим принципом виділено такі види фразеологізмів: іменникові (субстантивні) фразеологізми; дієслівні (вербальні) фразеологізми; прикметникові фразеологізми; прислівникові і вигукові фразеологізми.

Авторами були розглянуті основні типи перекладацьких трансформацій, зокрема лексико-семантичні і граматико-синтаксичні перекладацькі трансформації. Необхідність їх використання можна пояснити на лексико-семантичному рівні розбіжностями лексико-семантичних систем англійської та української мов, відсутністю однослівних відповідників в українській мові, контекстом та розбіжностями національного світосприйняття країн. Використання граматико-синтаксичних трансформацій передбачає подолання структурних розбіжностей між текстом оригіналу та текстом перекладу.

Особливістю дослідження є зосередженість власне на стилістично неоднорідних текстах, які становлять певні труднощі для перекладу, оскільки ускладнюють вибір відповідника з урахуванням загально-прийнятих мовних норм. Переклад фразеологічних одиниць у стилістично неоднорідних текстах

Вимагає від перекладачів значного обсягу фонових знань про картину світу, відображену в мові оригіналу, а також глибокого розуміння національної специфіки рідної мови. Було встановлено, що у сфері авіації і космонавтики, зокрема у роботі аеропортів, сфері польотів та радіотелефонії, «стандартні фразеологізми» знижують ризик неправильного розуміння повідомлення та сприяють процесу читання або прослуховування, що дозволяє швидко виявляти помилки. Натомість неоднозначна або «нестандартна» фразеологія часто стає причиною або фактором виникнення авіаційних подій та інцидентів. Проведене дослідження підтвердило необхідність системного підходу до перекладу фразеологізмів у текстах аерокосмічної тематики.

Ключові слова: *аерокосмічна галузь, текст, стилі мовлення науковий стиль мовлення, офіційно-діловий стиль мовлення, публіцистичний стиль мовлення, стилістично неоднорідний текст, фразеологія, фразеологічна одиниця, фразеологічна термінологія, перекладацька трансформація;. фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калькування, описовий переклад, антонімічний переклад, калькування і комбінований переклад.*

Marharyta HELETKA,
orcid.org/0000-0003-1249-9139
PhD of Philology,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"
(Kharkiv, Ukraine) matttta2015@gmail.com

Oksana KULIKOVA,
orcid.org/0000-0001-8558-1702
PhD of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"
(Kharkiv, Ukraine) o.kulikova@khai.edu

Yevhen LEVIN,
orcid.org/0000-0001-9009-0246
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
National Technical university "Kharkiv Polytechnic Institute"
(Kharkiv, Ukraine) levin@gmail.com

WAYS OF TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH-LANGUAGE STYLISTICALLY HETEROGENEOUS TEXTS OF AEROSPACE INDUSTRY PUBLICATIONS AND WEB SERVICES

The article focuses on the ways of translating phraseological units used in stylistically heterogeneous English-language articles in the aerospace periodic publications.. Given the growing need for high-quality translations of scientific, technical, popular science and non-fiction literature in the context of globalization and international cooperation in the field of aerospace technology, translators must correctly interpret phraseological units, thus facilitating effective communication between specialists and experts from different countries, which, in turn, stimulates the development of science and technology.

The authors have carried out a theoretical analysis and systematization of phraseological units as a linguistic phenomenon; studied the genres and stylistic features of texts of English-language articles in aerospace journals and online publications; identified the main difficulties in translating phraseological units in such texts.

The article offers recommendations for the translation of phraseological units taking into account their stylistic and contextual perplexity. The study examines the structural and semantic (morphological) types of phraseological units and the peculiarities of their functioning in English-language stylistically heterogeneous texts, taking into account genre-forming, style-forming, plot-forming (topicalization) and communicative functions. According to this principle, the following types of phraseological units have been identified: noun (substantive) phraseological units; verbal phraseological units (phrasal verbs); adjectival (attributive) phraseological units; adverbial and exclamatory phraseological units (interjections).

The authors have considered the main types of translation transformations, in particular lexical-semantic and grammatical-syntactic translation transformations. The need for their use can be explained at the lexical and semantic level by the differences in the lexical and semantic systems of the English and Ukrainian languages, the lack of one-word equivalents in the Ukrainian language, the context and differences in the national worldview of the countries. The use of grammatical and syntactic transformations is aimed at overcoming structural discrepancies between the source and target texts.

The peculiarity of the study is the focus on stylistically heterogeneous texts, which pose certain difficulties for translation, as they complicate the choice of an equivalent with regard to generally accepted language norms. Translation of phraseological units in stylistically heterogeneous texts requires that translators should have a considerable amount of background knowledge about the world picture reflected in the source language, as well as a deep understanding of the national specifics of the target language. It has been found that in the field of aviation and astronautics, in particular in the work of airports, flight operations, and radiotelephony, correct phraseology interpretation reduces the risk of misunderstanding and facilitates the reading or listening process, which allows for quick detection of errors. Instead, ambiguous phraseology often becomes a cause or factor in aviation accidents and incidents. The study confirmed the need for a systematic approach to the translation of phraseology in aerospace texts.

Key words: *aerospace industry, text, speech styles, scientific speech style, formal business speech style, journalistic speech style, stylistically heterogeneous text, phraseology, phraseological unit, phraseological terminology, translation transformation;. phraseological equivalent, phraseological analogue, word-for word translation, descriptive translation, antonymic translation, combined translation.*

Аерокосмічна промисловість займається дослідженням, розробленням і виробництвом літальних апаратів, включаючи безмоторні планери і вітрильники, безпілотні літальні апарати (БПЛА), легші за повітря літальні апарати (повітряні кулі, дирижаблі), важчі за повітря літальні апарати (як з нерухомими, так і з рухомими крилами, наприклад, цивільні літаки, військові літаки), ракети і ракетні системи, космічні ракети-носії, а також космічні апарати (пілотовані і непілотовані). До сфери виробництва також входять основні підсистеми літальних апаратів, такі як силові установки та авіоніка (авіаційна електроніка), а також базові допоміжні системи, необхідні для випробування, експлуатації та обслуговування літальних апаратів. Крім того, галузь займається виробництвом супутніх неаерокосмічних продуктів і систем, які використовують аерокосмічні технології (https://www.aia-aerospace.org). Другорядні системи літальних апаратів виготовляють у розгалуженій промисловій інфраструктурі, причому продукція в основному поділяється на чотири категорії: структурно-механічні системи, силові та енергетичні системи, системи екологічного контролю та системи зв'язку та навігації. Поряд із виробничим сектором неабияку роль відіграють наукові дослідження. Світова аерокосмічна промисловість проводить дослідження та розроблення самостійно та у співпраці з державними установами і вченими. Кінцевою метою цих зусиль є створення літальних апаратів, більш досконалих, ніж їхні попередники.

Текстам у аерокосмічній галузі авіабудування та космонавтики властиве велике жанрове розмаїття: наукові статті, монографії, науково-популярні статті, статті спеціалізованих періодичних видань (наприклад, Journal of Aerospace Engineering, Journal of Spacecraft and Rockets, Aerospace Science and Technology, Aviation Week & Space Technology), наукові дослідження, конференційні матеріали, наукові рецензії, технічні описи, листування на форумах експертів (IFAR.AERO, PPRuNe Forums, Quora), анонси новітніх розробок на спеціалізованих сайтах (https://www.nasa.gov) тощо. Вони охоплюють такі теми, як проектування та виробництво літаків, розроблення космічних апаратів, процеси польоту та управління літаками та космічними кораблями, дослідження космосу тощо.

Постановка проблеми. Аерокосмічна галузь є однією з найбільш динамічних і технологічно розвинених сфер людської діяльності. Інновації в цій галузі відіграють важливу роль у розвитку сучасного суспільства, забезпечуючи нові можливості для дослідження космосу, авіації та супутникових комунікацій. Публікації у періодичних виданнях аерокосмічної галузі, включаючи онлайн формат, є важливими джерелами знань для фахівців, студентів і зацікавлених читачів. Водночас, такі тексти містять як велику кількість спеціалізованих термінів, так і фразеологічних одиниць, що створює значні виклики для перекладачів. Фразеологічні одиниці є невід'ємною частиною будь-якої мови, вони відображають культурні, історичні та соціальні особливості мовного середовища. В текстах наукового стилю їх часто використовують для інтерпретації складних понять, пояснення явищ та забезпечення точності інформації. До того ж слід зауважити, що тексти періодичних видань, хоча і написані здебільшого науковим стилем, є досить неоднорідними, оскільки можуть містити елементи офіційно-ділового стилю, а також публіцистичного. Переклад англомовних фразеологічних одиниць є особливо складним завданням, оскільки вимагає не лише мовної компетенції, а й глибокого розуміння предметної області і англомовної картини світу.

Актуальність дослідження обумовлена зростанням потреб у високоякісних перекладах наукової літератури в умовах глобалізації та міжнародного співробітництва в галузі аерокосмічної техніки. Правильне розуміння та переклад фразеологічних одиниць сприяють ефективній комунікації між фахівцями різних країн, що, у свою чергу, стимулює розвиток науки і техніки.

Новизна дослідження полягає у спробі систематизувати поняття «фразеологізм», проаналізувати способи перекладу фразеологізмів із дотриманням норм і вимог української мови на прикладі стилістично неоднорідних текстів у галузі авіабудування і космонавтики, що характеризується швидкими темпами розвитку і появою численних публікацій у фахових журналах, а також на сайтах і онлайн форумах, які перекладачі мають коректно перекладати.

Метою роботи є дослідити особливості перекладу фразеологічних одиниць у стилістично неоднорідних текстах англомовних статей з аеро-

космічної тематики. Для досягнення цієї мети будуть розглянуті основні теоретичні підходи до перекладу фразеології, проаналізовані конкретні приклади з текстів періодичних видань (змішаних стилів із переважанням наукового) та розроблені рекомендації для перекладачів.

Подане дослідження передбачає проведення теоретичного аналізу фразеологічних одиниць як лінгвістичного феномену; дослідження жанрово-стилістичних особливостей текстів англомовних статей з аерокосмічної тематики; визначення основних труднощів перекладу фразеологічних одиниць у таких текстах та розроблення рекомендацій щодо перекладу фразеологічних одиниць з урахуванням їх стилістичного та контекстуального навантаження.

У ході дослідження було використано загальні лінгвістичні методи (спостереження, індукція, дедукція, гіпотеза, аналіз, порівняння, тощо) і спеціальні (типологічний, зіставний, функціональний, конструктивний, метод дискурс-аналізу).

Матеріалом роботи стали відібрані 500 фразеологічних одиниць, серед яких іменникові (субстантивні) фразеологізми становлять 100 одиниць, дієслівні (вербальні) фразеологізми – 300 одиниць, прикметникові фразеологізми – 80 одиниць, прислівникові фразеологізми – 15 одиниць, а вигукові фразеологізми – 5 одиниць, які були розшифровані, перекладені, проаналізовані та згруповані за різними критеріями. Вибірка емпіричного матеріалу створена на основі текстів, що уособлюють аерокосмічний дискурс у текстах стилістично неоднорідних статей із залученням тлумачних, перекладних і фразеологічних словників.

Аналіз останніх досліджень. Над вивченням понять «фразеологія» та «фразеологізм» в українській мові працювали багато вітчизняних мовознавців, а саме: Виноградов В.В. (1977), Юрченко О.С. (1984), Білоноженко В.М. (1989), Грозян Н.Ф. (2003), Селіванова О.О. (2004), Дем'яненко Н.Б. (2005), Черевко І.В. (2006), Ужченко В.Д. (2006), Жуйкова М.В. (2007). Серед іноземних дослідників можна зазначити роботи таких авторів як Ш. Баллі (1905; 1909), Л. Сміт (1959), Д. Каррі (1994), П. Ленг (1999), С. Грейнджер і Ф. Меньє (2008), Ф. О'Делл та М. Маккарті (2010), І. Мельчук (2023) тощо.

Виклад основного матеріалу. Фразеологія як мовознавча дисципліна виникла на початку XX століття. Її зародження пов'язують із науковими працями Ш. Баллі та В. Виноградова. Вагомий внесок у вивчення фразеології зробив видатний лінгвіст О. Потебня.

Фразеологія – це розділ мовознавства, що вивчає сталі звороти мовлення; склад фразеологічних одиниць і висловів мови. До складу фразеології входять ідіоми, порівняння, крила вислови, прислів'я, приказки, стійкі формули, звороти науково-термінологічного характеру, афоризми, сталі вислови з виробничо-технічної сфери тощо (Словник української мови, 1980 : 415).

У мовознавчій літературі наведено численні визначення фразеологізмів. Ми погоджуємося із думкою О.О. Селіванової, яка розглядає їх як «стійкі, пов'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполуки або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю» (Селіванова, 2006 : 641).

Фразеолгічні вислови є складними словокомплексами, які можуть мати як просту так і складну синтаксичну структуру, бути структурно класифікованими на рівні частин мови і водночас на рівні одиниць синтаксису (словосполучення, речення). Статус фразеологізмів є предметом наукових дискусій у межах сучасної фразеологічної теорії через їх велику різноманітність

Так, наразі відсутня єдність думок між лінгвістами у питанні про обсяг і межі фразеології, до якої можна віднести: 1) ідіоми – ядро фразеологічного складу, оскільки тільки вони еквівалентні словам щодо виконання цілісної номінативної функції; це стійкі словосполучення, які виражають єдине поняття; вони втратили свою внутрішню форму і, як правило, дослівно не перекладаються: вскочити в халепу; накликати лихо; море по коліна; або пан, або пропав, замилювати очі; 2) фразеологічні сполучення – фразеологізми з аналітичним типом значення, які безпосередньо взаємодіють своєю структурою з одиницями лексико-семантичної системи мови; 3) паремії – (прислів'я, приказки, афоризми) з притаманним їм прямим і переносним значенням; 4) мовленнєві штампи; 5) різнотипні кліше; 6) крилаті вислови; 7) каламбури; 8) народнопоетичні включення; 9) афоризми; 10) професійні вислови і вислови термінологічного характеру (Венжинович, 2020 : 393–409).

У сучасному мовознавстві виділяють декілька типів класифікацій фразеологізмів, які прийнятні і для української фразеології. За **семантичною злитістю** компонентів розрізняють: фразеологічні зрощення (зміст яких не можна зрозуміти із значень окремих складових фразеологічної одиниці: *пекти раків, піймати облизня*); фразеологічні єдності (стійкі словосполучення, зміст

яких певною мірою зумовлений значеннями співкомпонентів: *тримати камінь за пазухою*); фразеологічні сполучення (стійкі вислови, до складу яких увіходять слова з вільним і фразеологічно зв'язаним значенням. У них цілісне значення випливає з семантики окремих слів: *здобути перемогу; делікатне питання*) – класифікація В. В. Виноградова.

Серед фразеологічних виразів розрізняють дві категорії: фразеологічні вирази **комунікативного** характеру (прислів'я, приказки, крилаті вислови, народні порівняння тощо: *дівка не без щастя, козак не без долі; на словах медок, а на серці льодок; величається, як заєць хвостом; бідний, як церковна миша; мовчання – знак згоди; шукайте – і знайдете!*) і фразеологічні вирази **номінативного** характеру (мовні кліше, виражені переважно простим словосполученням: *пленарне засідання; ринкові відносини; звітно-виборна кампанія; охорона здоров'я; золоті руки; трудові успіхи; чорне золото; ядерна безпека; охорона навколишнього середовища* тощо (Смаглій, 2021 : 76–78).

В англомовній традиції трактування фразеології здебільшого схоже на український підхід, але має і свої національні відмінності. В англійській мові до фразеологізмів належать **біноміали** або парні синоніми (binomials), наприклад: *safe and sound – цілісінький, by hook or by crook – усіма правдами і неправдами*; **уподібнення** або стереотипні порівняння (similies), наприклад: as quick as a wink – дуже швидкий; as plain as day – очевидний; **прислів'я і приказки** (proverbs, sayings), наприклад: "*When in Rome, do as the Romans*." – Серед вовків жити – по-вовчому вити; *"Strike while the iron is hot."* – Всьому свій час; **сталі вирази і кліше** (routine formulae) – рутинні формули – це вирази, вживання яких тісно пов'язана повторюваними соціальними ситуаціями. Надаючи вербальні засоби для загальноприйнятого сприйняття й інтерпретації таких ситуацій, вони несуть у собі великий соціальний зміст (Bardovi-Harlig, 2009 : 755–795). Наприклад, "*No, thanks! I'm full"* – Дякую! Мені досить; *"I'm terribly sorry to bother you"* – Перепрошую за дошкуляння; **стійкі словосполучення** (collocations), наприклад: *heavy rain* – сильний дощ, але *strong coffee* – міцна кава; **римований сленг кокні** (rhyming slang) – можливо, найнезвичайніший тип сленгу в англійській мові. Він виник в лондонському Іст-Енді приблизно в 1840-г. Його досі використовують у деяких частинах Лондона: *"dog and bone" – phone* (телефон); **велеризми** (wellerisms) – особливі жартівливі висловлювання названі на честь висловів Сема Веллера з роману Чарлза Дікенса «Посмертні записки Піквікського клубу», які висміюють сталі кліше та прислів'я, показуючи наскільки вони бувають хибними у певних ситуаціях, особливо якщо їх сприймати буквально.

У поданому дослідженні актуальним видається провести аналіз емпіричного матеріалу на основі **структурно-семантичної** (морфологічної) класифікації, яка передбачає визначення лексико-граматичної природи стрижневого слова, кореляцію фразеологічної одиниці з частинами мови (Бехта, 2020 : 22–28). Ця класифікація була запропонована І. В. Арнольд. Філологиня поділила фразеологізми на: іменникові фрази; дієслівні фрази; прикметникові словосполучення; прислівникові словосполучення; прийменникові словосполучення; сполучникові словосполучення; вигукові фразеологічні одиниці. І. В. Арнольд виокремлює еквіваленти речень, прислів'я, приказки та цитати. Такого ж типу класифікації дотримуються вчені О. І. Молотков і Р. С. Гінзбург (Бехта, 2020 : 22–28).

У нашій роботі розглянуто структурно-семантичні (морфологічні) типи фразеологізмів і особливості їх вжитку в англомовних стилістично неоднорідних текстах з урахуванням жанротвірних, стилетвірних, сюжетотвірних (топікалізованих) і комунікативних функцій. За цим принципом виділено такі види фразеологізмів:

1) **іменникові (субстантивні) фразеологізми** – називають предмет, явище, людину чи живу істоту; іменникові фразеологізми позначають оцінку людини в суспільстві, її досвід, фізичні особливості, а також предмети, з якими людина стикається під час діяльності. У реченні іменникові фразеологізми виступають підметами, додатками, іменнимичастинами складених присудків: *in the cockpit* – про людину, яка контролює ситуацію; *bumpy ride* – тернистий шлях; *touchdown* – букв. приземлення – досягнення мети; *flight path* – букв. маршрут польоту – план дій;

2) **дієслівні (вербальні) фразеологізми або фразові дієслова** – називають дію, стан або почуття, ознаки фізичного і психічного стану людини; її поведінки; способу життя; людської діяльності; різних аспектів людських стосунків: *account for* – врахувати; *come to terms with* – прийняти, дійти згоди; *back up* – підтвердити, підтримати аргумент;

3) **прикметникові фразеологізми** – позначають ознаки, які характеризують фізичні та психічні властивості людини, її характер, вдачу, моральні якості, душевний стан і певні властивості людини, набуті нею під час навчання, жит-

тєвого досвіду. Прикметникові фразеологізми виконують у реченні функцію означення або іменної частини складеного присудка: *lift-to-drag ratio* – співвідношення підйомної сили до опору; *trailing-edge flaps* – закрилки на задньому краї; *fly-by-wire* – управління літаком за допомогою електронних систем; *long-running attempts* – тривалі спроби; real-world applications – практичні застосування;

4) **прислівникові фразеологізми** – характеризують дію, стан чи ознаку і вказують на характер здійснення дії, процесу, цілеспрямованість дії, її причину, місце, час, умови, за яких відбувається дія. Прислівникові фразеологізми, як і прислівники, є: якісно-означальними, способу, міри, місця, часу, причини, мети, виконують у реченні функції обставин: *by and large* – здебільшого; *in the long run* – у довготривалій перспективі; *back to the starting point with no progress made* – все з нуля;

5) **вигукові фразеологізми** (5 фразеологізмів менше 1%) не мають лексичного значення, не вступають у зв'язки з іншими словами в реченні. Такі фразеологізми виражають різні емоції мовця: захоплення, обурення, схвалення, здивування, осуд тощо, а також психічний і фізичний стан людини, її емоційні реакції на різні факти та явища позамовної дійсності:

– *Roger! – Ясно! Вас Зрозумів!*

– *Wilco! – Буде виконано (will comply);*

– *«зрозумів – виконую» (термін радіообміну).*

– *Affirmative – Згоден! (фраза радіообміну); «Підтверджую» (фраза радіообміну).*

– *Go ahead! – Виконуйте!*

Вигукові фразеологізми можуть позначати різні волевиявлення мовця, його побажання. Здебільшого їх можна зустріти на професійних форумах, де спілкуються експерти і зацікавлені користувачі. Форуми містять елементи наукового і розмовно-побутового стилю.

Система фразеологізмів будь-якої мови в цілому володіє своїми національними особливостями. У чому конкретно виявляється відмінність системи фразеологізму двох або більше мов, можна встановити лише при їхньому порівняльному вивченні. Очевидно, що ця відмінність буде тим глибше, чим віддаленіше генетичний зв'язок порівнюваних мов. І навпаки, чим ближче мови, тим більше схожих рис виявлять вони в сфері фразеології.

Усі тексти наукового дискурсу ретроспективно і проспективно пов'язані з іншими текстами, що разом утворюють науковий дискурсивний простір для взаємодії усіх учасників дискурсу. Щодо жанрової класифікації текстів як продукту наукового дискурсу, то лінгвісти виокремлюють **провідні (первинні)**, які визначають специфіку дискурсу (наукова стаття, монографія, дисертація, науково-технічний звіт тощо), **похідні (вторинні)**, які виникають опосередковано, на основі первинних (рецензія, анотація, реферат, тези, підручник), та **комбіновані (змішані)** або **стилістично неоднорідні**, яким притаманні риси наукового дискурсу в поєднанні з іншими жанрами або типами дискурсів (доповідь, повідомлення, науковий діалог, патент, інструкція, лекція тощо). Стилістично неоднорідні жанри наукового дискурсу безпосередньо пов'язані із професійною сферою діяльності людини, а тому вони можуть поєднувати як риси власне наукового, так і риси офіційно-ділового, публіцистичного і навіть розмовно-побутового стилю мовлення (Гелетка, 2020 : 94).

Метою наукових текстів є акумуляція та передача наукової та технічної інформації, вирішення наукових проблем, відповідно, зацікавлення читачів у вирішенні теоретичних і прикладних наукових проблем.

Авторами текстів наукового дискурсу є вчені, дослідники, спеціалісти й експерти в певній науковій галузі, а читачами таких текстів можуть бути як інші вчені, дослідники і фахівці з відповідним рівнем кваліфікації, науковим статусом і професійним тезаурусом, так і непрофесійні читачі (студенти, викладачі, перекладачі тощо), які деяким чином пов'язані з відповідною науковою сферою, або зацікавлені в отриманні запропонованої інформації.

Визначення стилю тексту є одним з основних завдань першого етапу перекладацького аналізу. Тип тексту відіграє визначальну роль у виборі загальної стратегії дій перекладача. Визначити характерні ознаки стилю особливо важливо в разі перекладу стилістично неоднорідного тексту.

У теорії тексту існує формальне розмежування стильової спрямованості: розмовний, науковий, публіцистичний, офіційно-діловий і художній.

Функціональний стиль тексту визначають за допомогою системи вживання мовних засобів і способів їхньої взаємоорганізації. Основна відмінність розмовного стилю від решти чотирьох (так званих книжкових) стилів полягає в тому, що розмовний стиль – це вираження спонтанного усного мовлення, стиль діалогу, а усі книжкові стилі – це кодифіковані стилі письма, які не використовують в повсякденному спілкуванні.

Отже, під час перекладу перекладач має прагнути досягти стильову однорідність і забезпечити відповідність перекладеного тексту комунікативній ситуації.

Однак багато дослідників-лінгвістів визнають, що стильова неоднорідність тексту стала скоріше нормою, ніж винятком, не відкидаючи при цьому існування стилістично однорідних текстів.

Порушення стильових норм буває ненавмисним або навмисним, при цьому має місце або **комунікативна девіація** (Герасимова, 2019 : 20–25), або **мовна гра** (Вітгенштайн, 2002 : 390). Якщо мовна гра зводиться в мовний принцип, мова йде про індивідуальний стиль (ідіостиль). Ці поняття характерні як для розмовно-побутових текстів, так і для письмових (нехудожніх).

Стилістична неоднорідність тексту виникає і в тому випадку, коли текст виконує одночасно кілька функцій (наприклад, повідомити читачеві певну наукову інформацію, але при цьому викликати у нього певне ставлення до неї), для яких необхідно використовувати різні стилі.

Завдання перекладача – максимально визначити межі стилів у тексті оригіналу та визначити, який стиль під час перекладу буде найдоречнішим. Вирішення цього завдання необхідно вибирати з урахуванням того, який рівень перекладу буде використано: рівень слів, словосполучень, речень або тексту.

Проблеми перекладу стилістично неоднорідних текстів:

– стилістично неоднорідний текст вирізняється порушеннями норм викладу інформації, що неминуче призводить до збоїв під час інтерпретації перекладачем;

– можлива розбіжність кількості функціональних стилів у мовах оригіналу та перекладу;

– розмитість меж різних стилів та їхніх функціональних різновидів (як у мові оригіналу, так і в мові перекладу), а відтак – розбіжність меж стильової належності тексту загалом або його окремих частин;

– недостатній обсяг фонових знань, що призводить до помилкової інтерпретації;

– невірне трактування стилістично-маркованих мовних одиниць.

Перекладач повинен чітко зіставляти перекладені фрагменти стилістично неоднорідного тексту з функціональними різновидами стилів: розмовний; стиль художньої прози та поезії; публіцистичний, ораторський; науково-технічний, виробничо-технічний, науково-гуманітарний або науково-публіцистичний; офіційно-діловий; рекламний; епістолярний; газетно-інформаційний.

Основна функція тексту, що характеризується стилістичною неоднорідністю, може бути виражена явно або вимагати попередньої дефініції. Ця функція має бути передана максимально точно у тексті перекладу. Під час перекладу важливо визначити, яким функціональним стилем буде передана така функція, чи можна змінити її та якими нормами домінантного стилю в мові перекладу вона буде перекладена.

Проблема перекладу стилістично неоднорідного тексту полягає в тому, що мовні норми й ознаки стилів у мові перекладу можуть не відповідати нормам відповідного стилю мови оригіналу. Лише від професіоналізму перекладача залежить визначення відповідності жанрово-стилістичної належності стилістично неоднорідного тексту оригіналу та визначення мовних характеристик відповідних стилів мови перекладу.

Процес визначення і вибору стилістичних відповідників можна назвати проміжною адаптацією у перекладі.

Завдання стилістичної та жанрової адаптації перекладу передбачає визначення характеру використовуваних відповідників і відмову від вибору стилістично недоречних одиниць у функціональному стилі мови перекладу.

Наприклад, речення у сучасній інструкції *«Do not let the operator start the machine, if they kissed the cup»* не слід перекладати буквально, або дібравши розмовно-побутову версію перекладу. Для інструкцій українською мовою характерний суворий офійно-діловий і науковий мовний стандарт. Тому переклад має бути таким: «Оператору заборонено запускати обладнання ~~якщо він програв чарку~~ у стані алкогольного сп'яніння».

Невідповідність мовних засобів стилю викладення інформації в тексті перекладу та оригіналу свідчитиме про непрофесійність перекладача. Стиль перекладу може не відповідати мовленнєвій ситуації, домінантній функції тексту і мовним засобам, якими прийнято передавати цю функцію в мові перекладу.

Під час перекладу необхідно правильно визначити межі стилістичної неоднорідності тексту, зважаючи на його мету і цільову аудиторію, щоб передати додаткові значення, які виражені функціонально-стилістичними, експресивно-стилістичними та оціночно-стилістичними одиницями мови перекладу:

Синонімічні відносини слів і стилістичні примітки розташовані у словниках після основних приміток, що супроводжують слово перед зазначенням його значень і відтінків. Вони допомагають співвідносити стилістику мови перекладу та оригіналу, що особливо важливо під час перекладу стилістично неоднорідного тексту. Наприклад, заголовок статті *"Why The Aftermarket Is A Bright*

Spot For Aerospace M&A" (https://aviationweek.com) вважаємо доцільним перекласти як *«Чому ринок післяпродажного обслуговування відкриє можливості / стане просвітком для злиття компаній у галузі аерокосмонавтики*», оскільки буквальний переклад за допомогою українського фразеологічного відповідника «світла пляма» звучатиме не характерно для нашої мови. Фразеологізм «світла пляма» можна поєднати здебільшого із іменником «життя».

Отже, під час перекладу стилістично неоднорідного тексту необхідно користуватися правилами порівняльної стилістики. Вибір жанрово-стилістичної належності тематики тексту дає змогу правильно передати домінантну функцію тексту оригіналу засобами мови перекладу. Під час перекладу стилістично неоднорідного тексту важливим завданням є визначення найвідповіднішого до контексту слова із синонімічного ряду мови перекладу. У багатьох мовах пов'язані синонімічними відносинами слова, словосполучення і вирази перебувають також у відносинах стилістичної співвіднесеності. Слова і фразеологічні вирази мають експресивно-стилістичне забарвлення, яке в тлумачних словниках вони позначені у вигляді стилістичних приміток. Останні визначають стилістичні межі вживання слова. Вони допомагають співвідносити стилістику мови перекладу та оригіналу, що особливо важливо під час перекладу стилістично неоднорідного тексту.

Стилістично неоднорідні тексти становлять собою певні труднощі для перекладу, оскільки ускладнюють вибір відповідника. Поряд із фокусом уваги навколо проблеми перекладу термінологічних одиниць і навантажених синтаксичних конструкцій, перекладачеві доводиться стикатися із фразеологічними одиницями, які вимагають великого обсягу фонових знань щодо картини світу, відображеній у мові оригіналу, а також впевненого знання національної специфіки власної мови.

Проблема визначення перекладацьких трансформацій становить інтерес для багатьох мовознавців, які пропонували своє визначення цього поняття, але всі вони збігалися у думці, що перекладацькі трансформації є невід'ємною частиною процесу перекладу та без їх використання неможливо надати адекватний переклад будь-якого тексту. У результаті аналізу різних класифікацій українських та зарубіжних учених, ми дійшли висновку про те, що єдиної класифікації видів перекладацьких трансформацій у сучасній лінгвістиці не існує. Також маємо зазначити, що створення єдиної класифікації ускладнюється тим, що різні науковці виділяють різну кількість прийомів в памках схожих за назвою перекладацьких трансформацій та як наслідок виділяють різні їх типи.

Отже, За визначенням, поданим у лінгвістичній енциклопедії Селіванової О. О., перекладацька трансформація – основа більшості прийомів перекладу, яка полягає в зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі (Селіванова, 2006 : 536).

У нашій роботі ми послуговувалися змішаною структурою перекладацьких трансформацій, виділяючи дві базові категорії: **лексико-семантичні** і **граматико-синтаксичні** перекладацькі трансформації. Попри численні підходи і класифікації ми вирішили проаналізувати власне структурно-семантичні (морфологічні) типи фразеологізмів і особливості їх вжитку в англомовних стилістично неоднорідних текстах з урахуванням жанротвірних, стилетвірних, сюжетотвірних (топікалізованих) і комунікативних функцій, а також способи їхнього перекладу.

Отже, проведений аналіз дозволяє виділити такі способи перекладу зазначених фразеологізмів у стилістично неоднорідних текстах:

1) **еквівалентний**, тобто в обох мовах існують затверджені культурним досвідом паралельні поняття; для рідної мови це адекватний фразеологічний зворот, який збігається з англійським зворотом за змістом і образною основою. Наприклад, досягення еквівалентності на рівні опису ситуації передбачає, що загальна частина змісту оригіналу та перекладу не лише передає аналогійну мету комунікації, але й відбиває однакову позамовну ситуацію. Проте, змінено спосіб опису тієї чи тієї ситуації. *"Live wires carry the power from the source to a switch or appliance"*. – «Струм від джерела надходить до вимикача або приладу через дроти живлення». У цьому прикладі неможливо пов'язати структури оригіналу та перекладу відношенням синтаксичної трансформації; при цьому, у перекладі збережено мету комунікації, але змінені структурні типи фразеологічних термінів: *live wires – дроти під напругою*;

2) **аналог**, тобто стійкий зворот, який за значенням адекватний англійському, але за образною основою відрізняється від нього повністю або частково: *a different kettle of fish altogether – зовсім інша справа, at one's wit's end – розум за розум заходить;*

3) **описовий переклад** (модуляція), тобто переклад шляхом передачі змісту англійського звороту вільним словосполученням. Описовий

переклад застосовують тоді, коли в мові перекладу відсутні еквіваленти й аналоги англійському оригіналові: *be flying high* – бути дуже успішним (*The company had some initial problems but now it is flying high*); *fly by the seat of your pants* – робити щось без належного досвіду (*We had no business experience before opening the shop, so we were really flying by the seat of our pants at first*); *be on a collision course* – лізти на ніж; лізти на роги (у пащу); підставляти під обух свою голову (*The two countries are on a collision course, and it seems that nothing can be done to prevent serious trouble*);

4) **антонімічний** переклад, тобто передавання негативного значення за допомогою позитивної конструкції або навпаки: *"Authorized personnel only"* – Стороннім вхід заборонено; *"Keep clear of the door"* – Не притуляйтеся до дверей;

5) **калькування** – послівний переклад. Метод калькування застосовують тоді, коли перекладач хоче виділити образну основу фразеологізму або коли англійський зворот не може бути перекладений за допомогою інших видів перекладу: *a cat has nine lives – «у кішки дев'ять життів»*;

6) **комбінований переклад** передбачає використання усіх видів перекладацьких трансформацій у певних комбінаціях: *«The IAM strike also halted Boeing's rollout of various initiatives aimed at addressing myriad production quality problems flagged in several reviews by both internal and external teams, including the FAA»* – Страйк інженерів асоціації IAM також зупинив розгортання різних ініціатив компанії «Боїнг», спрямованих на вирішення численних проблем з якістю виробництва, визначених у ході перевірок, проведених як внутрішніми, так і зовнішніми групами, в тому числі Федеральним управлінням цивільної авіації. У прикладі застосовано пошук аналогів: *halt…rollout of various initiatives* – призупинити розгортання ініціатив*; myriad production quality problems* – заміна частини мови *(myriad – численний); flagged – відмічати прапорцями* – смисловий розвиток або деметафоризація.

Таким чином, основні способи перекладу фразеологічних одиниць – це фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калькування, описовий переклад, антонімічний переклад, калькування і комбінований переклад. Вибір того чи іншого виду перекладу залежить від особливостей фразеологічних одиниць, які перекладач повинен розпізнати і зуміти передати їх значення, яскравість і виразність, при цьому дотримуючись стилістичних вимог щодо жанрової належності тексту, який підлягає перекладу.

Висновки. Аерокосмічна промисловість – науково-технічна сфера діяльності людини, яка постає як сукупність виробничих підприємств і науково-дослідних установ, які займаються польотами літальних апаратів в атмосфері Землі та за її межами. В епоху глобалізації і цифровізації асоціативно-образне мислення спричинило вплив на нехудожні тексти, які стали більш «вільними» щодо образних мовних одиниць. Тексти наукового стилю можуть розрізнятися в залежності від жанру, призначення, спрямованості читачів, індивідуальності автора, предмета викладу та ін. Наукові опубліковані тексти можуть бути призначені для фахівців і для побутових читачів. Тому виділяють власне науковий стиль викладу і науково-популярний; особливими підстилями є навчально-науковий, науково-публіцистичний та науково-мемуарний. За іншими ознаками виділяють науково-рекламний, науково-реферативний і науково-інформаційний підстилі, а також науково-інструктивний, науково-діловий, науково-фантастичний. Ці розряди визначаються змістом наукових публікацій, а тому їх можна уважати стилістично-неоднорідними. Жанрова різноманітність наукової літератури також впливає на формування стильових рис. Це монографії, статті, наукові звіти, описи рекламованого промислового об'єкта, патентні описи, реферати, анотації тощо.

Фразеологія є важливим розділом мовознавства, що досліджує сталі звороти та фразеологічні одиниці, які відіграють значну комунікативну роль у мовленні.До фразеологічних виразів входять різноманітні мовні елементи, такі як власне фразеологізми, ідіоми, порівняння, прислів'я, приказки та інші стійкі вирази, що відображають культурні та соціальні аспекти життя носіїв мови.

За семантичним принципом фразеологізми поділяють на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні словосполучення. Серед фразеологізмів також виділяють ідіоми, порівняння, прислів'я та приказки мають свої специфічні ознаки. Ідіоми не підлягають дослівному перекладу, порівняння відображають особливості життя, а прислів'я узагальнюють життєвий досвід. Фразеологізмами також уважають крилаті вислови та афоризми. Крилаті вислови є повторюваними формулами з відомими джерелами, тоді як афоризми узагальнюють думки у стислій формі, часто з моральним або філософським підтекстом.

У ході дослідження розглянуто структурно-семантичні (морфологічні) типи фразеологізмів і особливості їх вжитку в англомовних стилістично неоднорідних текстах з урахуванням жан-

ротвірних, стилетвірних, сюжетотвірних (топікалізованих) і комунікативних функцій. За цим принципом виділено такі види фразеологізмів: іменникові (субстантивні) фразеологізми; дієслівні (вербальні) фразеологізми; прикметникові фразеологізми; прислівникові фразеологізми та вигукові фразеологізми.

Проблема перекладу стилістично неоднорідного тексту полягає в тому, що мовні норми й ознаки стилів у мові перекладу можуть не відповідати нормам відповідного стилю мови оригіналу. Лише від професіоналізму перекладача залежить визначення відповідності жанрово-стилістичної належності стилістично неоднорідного тексту оригіналу та визначення мовних характеристик відповідних стилів мови перекладу.

Стилістично неоднорідні тексти становлять собою певні труднощі для перекладу, оскільки ускладнюють вибір відповідника. Поряд зосередженням уваги навколо проблеми перекладу термінологічних одиниць і навантажених синтаксичних конструкцій, перекладачеві доводиться стикатися із фразеологічними одиницями, які вимагають великого обсягу фонових знань щодо картини світу, відображеній у мові оригіналу, а також впевненого знання національної специфіки власної мови.

У процесі перекладу далеко не завжди можна використовувати відповідність слів і виразів, які наведені у словнику. У таких перекладач повинен застосовувати трансформаційний переклад, який полягає в перетворенні внутрішньої форми слова або словосполучення або ж у її повній заміні для адекватної передачі змісту висловлювання.

У нашій роботі ми використали змішану структуру перекладацьких трансформацій, виділивши базові, які сприяють адекватному перекладу фразеологізмів у стилістично неоднорідних текстах аерокосмічного спрямування: фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калькування, описовий переклад, антонімічний переклад, калькування і комбінований переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехта І. А., Матвієнків О. С. Структурно-семантичні типи фразеологізмів в англійськомовному художньому прозовому тексті. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. *Сер. Філологія.* Соціальні комунікації. 2020. Т. 31(70), № 2(2). С. 22–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2020_31(70)_2(2)__7(дата звернення: 03.01.2025).

2. Венжинович Н.Ф. Фразеологізми української мови на позначення дій, вчинків, поведінки людини (на матеріалі прози закарпатоукраїнського письменника Мирослава Дочинця). *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 65 (2020). С. 393–409.

3. Вітгенштайн Л. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

4. Гелетка М.Л., Кравчук В.В. Фактори впливу на якість перекладу текстових жанрів англомовного наукового дискурсу в галузі авіа- і ракетобудування (на матеріалі щотижневика «Авіейшн уік енд спейс текнолоджи». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер. Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 32(70). № 1(2020). Ч. 3. С. 93–98.

5. Герасимова О. Комунікативні девіації та способи їх уникнення. Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі : *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ, 2019. С. 20–25.

6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля–К, 2006. 718 с.

7. Словник української мови в 11 томах. К. : Наукова думка, 1980. 514 с.

8. Смаглій В. М. Аналіз особливостей англійських фразеологізмів і їхнього перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Сер. Філологія.* 2021. Вип. 17(2). С. 76–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_17(2)__26., С. 76–78 (дата звернення: 03.01.2025).

9. Aerospace Industries Association: веб-сайт. URL: https://www.aia-aerospace.org/ (Last accessed: 25.12.2024)

10. Aviation Week & Space Technology, October 24-November 6, 2022 : веб-сайт. URL: https://aviationweek.com/AWST (Last accessed: 05.01.2025)

11. Bardovi-Harlig, K. Conventional expressions as a pragmalinguistic resource: Recognition and production of conventional expressions in L2 pragmatics. *Language Learning*. 2009. Vol. 59, P. 755–795.

12. IFAR.AERO : веб-сайт. URL: https://ifar.aero/ (Last accessed: 20.12.2024)

13. NASA : веб-сайт. URL: https://www.nasa.gov/ (Last accessed: 25.12.2024)

14. PPRUNE Forums : веб-сайт. URL: https://www.pprune.org/ (Last accessed: 15.12.2024)

15. Quora: веб-сайт. URL: https://www.quora.com/Should-safety-come-first-in-the-aviation-industry-If-yes-no-why (Last accessed: 02.01.2025)

REFERENCES

1. Bekhta I. A., Matviienkiv O. S. (2020) Strukturno-semantychni typy frazeolohizmiv v anhliiskomovnomu khudozhnomu prozovomu teksti. [Structural and Semantic Types of Phraseology in the English Language Fiction Prose Text]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Ser. Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. 31(70), 2(2). 22–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2020_31(70)_2(2)__7 (Last accessed: 03.01.2025) [in Ukrainian].

2. Venzhynovych N.F. (2020) Frazeolohizmy ukrainskoi movy na poznachennia dii, vchynkiv, povedinky liudyny (na materiali prozy zakarpatoukrainskoho pysmennyka Myroslava Dochyntsia) [Phraseologisms of the Ukrainian language to denote actions, deeds, and human behavior (based on the prose of the Transcarpathian Ukrainian writer Myroslav Dochynets)]. Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae. 65. 393–409. [in Ukrainian].

3. Vithenshtain L. (2002) Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy : Abrys, 742. [in Ukrainian].

4. Heletka M.L., Kravchuk V.V. (2020) Faktory vplyvu na yakist perekladu tekstovykh zhanriv anhlomovnoho naukovoho dyskursu v haluzi avia- i raketobuduvannia (na materiali shchotyzhnevyka «Avieishn uik end speis teknolodzhy» [Factors Influencing the Quality of Translation of English Scientific Discourse in the Field of Aerospace Engineering (Based on Aviation Week and Space Technology)]. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Ser. Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. 32(70). 1. Ch 3. 93–98 [in Ukrainian].

5. Herasymova O. (2019) Komunikatyvni deviatsii ta sposoby yikh unyknennia. Ukrainska mova vchora, sohodni, zavtra v Ukraini i sviti [Communicative deviations and ways to avoid them. Ukrainian language yesterday, today, tomorrow in Ukraine and the world] : *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. 2019. 20–25. [in Ukrainian].

6. Selivanova O. O. (2006) Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia [Modern Linguistics: Encyclopaedia of Terms]. 2006. 718. [in Ukrainian].

7. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh [Dictionary of Ukrainian Language in 11 Volumes]. 1980. 514. [in Ukrainian].

8. Smahlii V. M. (2021) Analiz osoblyvostei anhliiskykh frazeolohizmiv i yikhnoho perekladu [Analysis of the peculiarities of English phraseology and its translation.]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Filolohiia.*17(2). 76–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_17(2)__26., S. 76–78 (Last accessed: 03.01.2025). [in Ukrainian].

9. Aerospace Industries Association: web-site. URL: https://www.aia-aerospace.org/ (Last accessed: 25.12.2024)

10. Aviation Week & Space Technology, October 24-November 6, 2022 : web-site. URL: https://aviationweek.com/AWST (Last accessed: 05.01.2025)

11. Bardovi-Harlig K. (2009) Conventional expressions as a pragmalinguistic resource: Recognition and production of conventional expressions in L2 pragmatics. *Language Learning*. 59. 755–795.

12. IFAR.AERO : web-site. URL: https://ifar.aero/ (Last accessed: 20.12.2024)

13. NASA : web-site. URL: https://www.nasa.gov/ (Last accessed: 25.12.2024)

14. PPRUNE Forums : web-site. URL: https://www.pprune.org/ (Last accessed: 15.12.2024)

15. Quora : web-site. URL: https://www.quora.com/Should-safety-come-first-in-the-aviation-industry-If-yes-no-why (Last accessed: 02.01.2025)

УДК 811.161.2'246.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-34

Ольга ГНАТИШЕВА,
orcid.org/0000-0002-0417-5460
аспірант кафедри української мови
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) taria.eihani@gmail.com

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САКРАЛІЗМІВ У СУЧАСНІЙ ВОЄННІЙ ПОЕЗІЇ

У статті схарактеризовано вживання сакральних лексем у поезії воєнної тематики, а також їхня роль у вербалізації позитивно- та негативнооцінних значень. Приділено увагу оцінному потенціалу низки лексем-біблізмів (ангел (янгол), Бог, святий та ін.). Простежені процеси ковзання по шкалі оцінки певних релігійних понять та символів, що може відбуватися внаслідок зіставлення в одному контексті нецензурної або «брудної» побутової лексики із лексикою, що вербалізує сакральні поняття. Продемонстровано феномен новітньої сакралізації українських військових, що вербалізовано через зіставлення лексики з військової та воєнної сфери з релігійними, зокрема біблійними, лексемами. Досліджено, що зміна позиції тієї чи тієї релігійної лексеми на аксіологічній шкалі безпосередньо пов'язана з екстралінгвальними чинниками, зокрема зі ставленням суспільства чи окремої особи до релігії в конкретній ситуації та в цілому: з одного боку, у сучасній поезії війни домінує мотив авторських віршів-молитов, з іншого – існують вірші, де показана втрата віри у божественні сили через їх неможливість або небажання допомогти українцям у складні часи.

Метою статті є з'ясувати способи сучасної сакралізації та десакралізації в сучасній воєнній поезії в проєкції на розкриття аксіологічного потенціалу релігійних, зокрема біблійних, лексем.

Основними методами дослідження є аксіологічний та комунікативно-прагматичний методи, а також використано метод культурно-історичного аналізу. Матеріалом для аналізу слугували твори професійних українських письменників сучасності (П. Вишебаба, О. Герасим'юк, І. Кива, М. Кривцов та інші).

Перспективою дослідження вважаємо поглиблене вивчення процесів сакралізації та десакралізації в сучасній воєнній поезії, а також дослідження аксіологічного потенціалу пов'язаних із ними релігійних лексем.

Ключові слова: *аксіологічний потенціал, біблізми, десакралізація, сакралізація, оцінка, релігійна лексика, сакралізм.*

Olha HNATYSHEVA,
orcid.org/0000-0002-0417-5460
Postgraduate student at the Department of Ukrainian Language
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) taria.eihani@gmail.com

AXIOLOGICAL POTENTIAL OF SACRALISMS IN MODERN WAR POETRY

The article characterizes the use of sacred lexemes in war-themed poetry, as well as their role in the verbalization of positive and negative meanings. Attention is paid to the evaluative potential of a number of biblical lexemes (angel, God, saint, etc.). The processes of sliding along the scale of evaluation of certain religious concepts and symbols are traced, which can occur as a result of juxtaposition in the same context of obscene or «dirty» everyday lexemes with vocabulary that verbalizes sacred concepts. The phenomenon of the latest sacralization of the Ukrainian military is demonstrated, which is verbalized through the comparison of vocabulary from the war and military spheres with religious, in particular biblical, lexemes. It has been studied that the position change of a religious lexeme on the axiological scale is sometimes connected with extralinguistic factors. In particular, it is linked with the attitude of society or an individual towards religion in a specific situation and in general: on the one hand, modern war poetry is dominated by the motive of the author's poems-prayer, on the other hand, there are poems that show the loss of faith in divine forces due to their inability or unwillingness to help Ukrainians in difficult times.

The purpose of the article is to find out the methods of modern sacralization and desacralization in modern war poetry in the projection to reveal the axiological potential of religious, in particular biblical, lexemes.

The main research methods are axiological and communicative-pragmatic methods, and the method of cultural-historical analysis was also used. The material for the analysis was the works of contemporary professional Ukrainian writers (P. Vyshebaba, O. Gerasimyuk, I. Kyva, M. Kryvtsov and others).

We consider an in-depth study of the processes of sacralization and desacralization in modern military poetry, as well as the study of the axiological potential of the related religious lexemes, to be a perspective of the research.

Key words: *axiological potential, biblicisms, desacralization, sacralization, assessment, religious vocabulary, sacralism.*

Постановка проблеми. Події Великої війни стали переламними в багатьох аспектах життя українців, зокрема й тими, що стосуються релігії. Опитування, яке відбулось у лютому 2023, показало, що майже третина громадян вважає себе більш релігійними, ніж рік тому, хоча кількість людей, що називають себе віруючими, була досить високою і до війни (Як змінилась релігійність, 2023). Водночас є у статистиці й ті, хто втратив віру через трагічні події в країні або інші з інших причин, наприклад через скандали, пов'язані із УПЦ (МП) та її зв'язком із країною-окупантом (Війна і церква, 2022).

Отже, питання релігійності в сучасних умовах для українців залишаються актуальними, а тому знаходять відображення у новітніх літературних творах. Оскільки в основі християнського вчення закладено систему суспільних та індивідуальних цінностей, є логічним той факт, що релігійні символи в поезії тісно пов'язані із системою оцінності (Пирог, 2005: 15). Відповідно, з одного боку, релігійна лексика, зокрема лексеми-біблїїзми, можуть виступати в поезії оцінними одиницями для явищ, подій або людей, з іншого, – самі ставати предметом ціннісного переосмислення.

Аналіз досліджень. Релігійну прецедентність у літературі вивчали дослідники А. Берестова, Н. Єщенко, І. Набитович, В. Полєсна, у фокусі наукової уваги яких були особливості функціювання біблійних символів у художній прозі, О. Малікова, яка розглядала біблійний інтертекст. Християнським символам у поезіях приділяли увагу І. Деркач, Д. Лаврик та Т. Вільчинська. Марія Скаб аналізувала бібліїзми в сучасній лінгвокультурі в цілому, а в роботах Н. Піддубної закценовано на широкому використанні бібліїзмів у сучасній воєнній поезії. Утім, серед цих праць немає тих, які безпосередньо присвячені аксіологічному потенціалу традиційних християнських символем.

Мета статті – проаналізувати використання християнських символем як засобів оцінки в поезіях, присвячених подіям Великої війни, а також продемонструвати широкий оцінний діапазон та динамічність деяких ключових релігійних лексем.

Виклад основного матеріалу. Теми релігії та війни пов'язані між собою із самого початку існування людської цивілізації. Мова йде не тільки про священні походи давнини на кшталт хрестових: у часи Другої світової єпископи англіканської церкви проголосили національну єдність у боротьбі з гітлерівською коаліцією найвищою чеснотою (Madrid, 2024), а письменник К. С. Льюїс, спираючись на норми християнської моралі, описував війну як «частину більш глибокого, вічного протистояння добра зі злом» (Lewis, 1939: 1–2). У сучасному світі концепцію «священної війни» активно просуває й російський патріарх Кирило, використовуючи такі наративи, як «з нами Бог» та «особливий духовний шлях російського народу» (Sixsmith, 2024). Тому є логічним той факт, що мовні інновації, які з'являються в часи новітньої війни, беруть початок із лінгвофілософської категорії сакральності. Це стосується й поетичних творів, адже будь-яка поезія є не просто статичним відображенням реальності: це динамічний процес, що потребує глибокої саморефлексії та водночас проживання в моменті подій, що відбуваються (Owton, 2016: 85). А оскільки релігія тісно пов'язана з бінарною опозицією «добре – погано», у лексичних одиницях, що уналежнюються до вербалізаторів сакрального, актуалізується й аксіологічний аспект оцінності (Краснобаєва-Чорна, 2019: 454).

Ідею розрізнення філософський концепцій «добра» та «зла» було закладено ще у часи античності, але вони набувають особливого значення у так званих релігіях спасіння, де зло втілюється у вигляді гріха, який є результатом відхилення людини від божественного порядку в свої вчинках (Мазурик, 2010: 29–30). Християнська етика наголошує на тому, що зло є результатом діяльності людини, а отже несе егоїстичні наміри у своєму ядрі, в той час як джерелом добра є Бог, а його плодами – любов, мир, віра та терпіння; втім, ці дві категорії є неподільними, оскільки без існування зла неможливо було б зрозуміти, що саме є добром (Васянович, 2017: 59–60). З точки зору лінгвоаксіології, оцінка також є філософською категорією, бо відповідає за ставлення до об'єктів довкілля через антропоцентричну, соціально детерміновану перспективу (Халіман, 2019: 20), що означає її зв'язок із нормами суспільної моралі, які базуються в тому числі на принципах християнської етики. Отже, релігійне трактування дихотомії *добре – погано* відкриває простір не тільки для аналізу оцінного потенціалу лексичних одиниць-сакралізмів, але й для демонстрації складного переплетіння позитивно- та негативнооцінних конотацій, які цими одиницями актуалізуються.

Зауважимо, що, на думку дослідників, сама категорія сакрального, як і мова у цілому, не є статичною, а є динамічною (Нелюба, 2021: 340), відповідно, мовні одиниці, змінюючи свій статус від вербалізаторів сакрального до вербалізаторів профанного і, навпаки, виявляють здатність до зміни аксіологічного полюсу.

Говорячи про сакралізацію у поезіях воєнного часу, не можна оминути теми українського війська, представники якого хоч і вимушені порушувати заповідь «Не убий!», але роблять це заради спасіння своєї землі та людей (Піддубна, 2022: 20), а тому це порушення фундаментальних принципів християнського «добра» не веде до негативної оцінності їхніх вчинків. У мові преси, коментарях у соцмережах або аматорській творчості позитивні конотації частіше за все вербалізуються напряму, шляхом використання таких лексем, як *ангел / янгол, боги (війни)* тощо, які поєднують образи національних героїв та сакральні мотиви (Піддубна, 2023: 287). Утім, у серйозних поезіях уподібнення захисників України до релігійних образів, як правило, відбувається опосередковано, наприклад, за допомогою порівнянь типових атрибутів сакрального із речами щоденного вжитку. І. Кива називає налобні ліхтарики *наші* ***німби*** *воєнні*, тим самим ототожнюючи воїнів із ангелами, П. Вишебаба стверджує, *що Якщо* ***Бог*** *і є, він носить форму мого покоління*, ставлячи Господа в один ряд з військовослужбовцями, М. Кривцов використовує вираз ***келія*** *бліндажу*, прирівнюючи воїнів до ченців та мучеників, а ліричний герой «Отче наш» О. Герасим'юк посилає молитву на небо за допомогою польового телефону ТА57 та звертається до Бога за його мілітіпсевдонімом (*Піднімаю тапик во ім'я / Твоє, називаю у слухавку псевдо Твоє)*. В останньому випадку, з огляду на запити ліричного героя (*Дай нам часу, шприців та джгутів, / гемостатичних бинтів, / декомпресійну голку, / пов'язку на вибите око, / соляру, мішків для смертників, / броню водіям-парамедикам*), можна припустити, що у ролі божественної сутності, яка несе спасіння тим, хто молиться, виступають як військовослужбовці, так і волонтери, образ яких із самого початку бойових дій теж набув героїзації в масовій свідомості (Бевзенко, Злобіна, 2021: 28). Подекуди вербалізується пряме ототожнення українських бійців із небесними створіннями – янголами, для омовлення якого використовується в одному контексті лексика на позначення атрибутів війни, наприклад, *мішок двісті*, та релігійна лексика та фразеологія, напр.: «***мішок двісті*** *назвали б білим саваном* ***для ангела у плоті***» (Я. Чорногуз).

Окрім сакралізації захисників як цілісного концепту, яка є типовою для мови воєнного часу, сучасні письменники іноді окремо виділяють Війська протиповітряної оборони України, чия роль у збереженні життя українців стає дуже важливою через постійні ракетні обстріли. Так, О. Павлова у вірші «Київ, місто ангелів» прирівнює воїнів ППО до архангела Михаїла – архистратига (командувача) небесного війська, що бореться з нечистою силою (*Над містом — невидимий щит. / Установкою ППО / в районі Золотих Воріт / керує особисто, / не шкодуючи крил, /* ***архангел Михаїл***). В іншому вірші автор використовує позитивнооцінну лексему *святі* для їх номінації (***Святі*** *закидають спінінги в хмари, / Щоб піймати ракету, / що летить в твій дитячий садок*).

Вартими уваги також є окремі конструкції, у яких земне та небесне ніби міняється ролями. У поезії О. Герасим'юк *падає небо, люди летять донизу*, де їх має прийняти Господь (всупереч традиційним уявленням про те, що душі полеглих відлітають на небеса), а ліричний герой М. Кривцова у вірші «Панівна висота» вигукує перед штурмом призив *Боже, вір в мене*, при тому що будь-яка молитва, навпаки, демонструє віру людини у Бога. Однак мета цих виразів не десакралізувати релігійні поняття, а, навпаки, підсилити позитивнооцінні конотації, пов'язані із захисниками України.

Релігійні лексеми із негативнооцінними конотаціями на позначення представників армії країни-окупанта (напр. *чорти*), є типовими для поезії як авторів-аматорів (Гнатишева, 2024: 32), так і часто трапляються в поезіях професійних. Один із таких прикладів – словосполучення *Ірода військо*, яким П. Вишебаба називає ворожих солдатів. Власна назва-символема *Ірод*, виступаючи у функції неузгодженого означення, є маркером негативної оцінки, заґрунтованій на біблійній прецедентності, а саме прецедентному біблійному антропонімі – імені жорстокого царя Ірода.

Особливе місце в українській лінгвокультурі посідає біблійна символема Голгофа, яка пов'язана з поняттям дороги та символізує важкі випробування і страждання (Браїлко, 2012: 21). Експресивне навантаження цього біблііїзму стає основою для вербалізації переважно негативнооцінних значень у поетичних текстах. Наприклад, Л. Воловець порівнює тяжку долю України, яка бореться із сучасними загарбниками, із муками Сина Божого, що іде до місця свого розп'яття (*Звертаюся до Тебе, Ісусе святий: / Ти ніс хрест важкий на* ***Голготи*** *вершину, / Дай сили Вкраїні свій хрест донести)*; крім того, в даній поезії можна побачити біблійний фразеологізм *нести свій хрест* – тобто долати труднощі, зберігаючи у серці віру. Однак у поезіях М. Кривцова ця лексема часто означає не дорогу, а статичні локації на лінії бойових дій, напр.: *На вулицях і на полях / з'явилися нові* ***Голгофи*** */ ось тільки кулі замість цвяхів / ось тільки артилерія замість списів*. В іншому вірші згадується *позиція «****Голгофа****»* – місце тяжких

випробувань для військовослужбовців, які мають біблійні позивні (*Марія, Хесус*); але є вживання цієї лексеми і в значенні дороги – боєць із позивним Хесус іде, *піднімаючи на «**Голгофу**» важку ракету стугни*, що є прямою алюзією на Ісуса Христа, який несе хрест до місця свого розп'яття (Піддубна, 2024: 269). П. Вишебаба також використовує словосполучення *горби голгоф*, але в суто метафоричному сенсі, позначаючи в такий спосіб це перешкоди, які треба подолати для створення мирного, спокійного майбутнього: *коли ми подолаємо всі смуги / та смутки перешкод, **горби голгоф** [...] / Це буде світ, який створили ми, / але в якому жити непридатні*.

Десакралізація релігійних понять відбувається в поезіях воєнного часу різними способами, але при цьому стається не цілковита зміна полюсів оцінності лексем-бібліїзмів з позитивного на негативний, а ковзання по шкалі оцінки. Іншими словами, біблійні символи втрачають свою сакральність і змішуються з чимось буденним та приземленим, переходячи, таким чином, у площину профанного. Такий ефект, наприклад, створює використання ненормативної лексики у віршах-молитвах (***Отче наш**! / Ти же єси, яка тут **пизда**?* (О. Герасим'юк); ***В'їби** їх, **Боже**, / **святим** молотом* (С. Савченко). Цьому також сприяє розміщення поряд «брудних» побутових та «чистих» сакральних лексем (*стрічка новин / тріщить від рим і **ангелочків** / наче дошка / над польовим туалетом* (С. Рубнікович). Пестливий суфікс *-очк-* у цьому випадку теж не вербалізує позитивну оцінку – навпаки, він моделює саркастичну конотацію з метою увиразнення контрасту між життям військових «на нулі» та «вилизаною» картинкою в соціальних мережах, на яку спираються суспільні уявлення про війну. Іноді для ефекту «приземлення» достатньо описів простих повсякденних дій: у вірші М. Савки, присвяченому життю в прифронтових містах, *ступають **святі** по опалих листках,* а згадка про те, що *лягають у землю кати і **пророки*** демонструє рівність усіх місцевих жителів перед нещадною стихією – війною, незалежно від того, наскільки праведними вони були з погляду християнської моралі. Такі ковзання по шкалі оцінності мають на меті продемонструвати, як тісно елементи дихотомії *високе – низьке* переплітаються між собою під час війни.

Окремим мотивом десакралізації в поезіях війни є марність сподівань на вищі сили, втрата віри в Божу всемогутність. Це може бути вербалізоване у тексті за допомогою звичайних заперечень (*Не діють сльози. **Не працюють амулети.** / **Небо не відчувається**. Висить без сенсу* (П. Коробчук) або у формі риторичних запитань з відтінком докору (*І що з того, / що ти був поряд, **Господи?*** (Ю. Мусаковська). Як і в попередніх випадках, сакральні символи відкочуються назад по шкалі оцінності, втрачаючи свої позитивні конотації, але не стають цілком негативнооцінними. У вірші М. Пономаренко ««Бога немає…», як видається, наявні одразу декілька прийомів для вербалізації втрати позитивнооцінних конотацій: повтори як елемент експресивного синтаксису для передачі негативного емоційного стану героя *(«**Бога немає**», – каже цей чоловік на сповіді … / «**Бога немає**, – повторює він. – **Бога немає**»)*, використання «брудних» повсякденних лексем поруч із лексемами-сакралізмами (*Чоловік у камуфляжі, у **забрьоханих** берцях* біля ***святого отця***), зіставлення серця загиблої жінки зі Священним Письмом (*Він говорить про жінку, і він говорить про серце… / Каже: «Серце її було схоже на **книжку** / На **цю саму, отче, що ви держите у долонях***), вживання біблійних висловів у фразі, що вербалізує елементи докору (*Як там написано в книжці – **випить до дна ту чашу**? / Вона випила, отче, чашу, повну по самі вінця / Чому так багато страждання дісталось одній жінці?)*, а також повне знецінення, втрата змісту типових відповідей священнослужителів на екзистенційні питання (*Священник звик говорити: «**На все воля божа**» / Зараз він відчуває, що так казати не можна*) і релігійної літератури у цілому (*Священник дивиться в книжку. Всередині пусто*). Таке протиставлення релігійних символів, що мають приносити полегшення стражденним, та жахів сучасного життя має на меті показати, наскільки нинішні часи є викликом для слідування християнським принципам моралі – або, говорячи словами П. Вишебаби, *ця епоха зніматиме пробу із наших вір*.

Висновки. Питання віри та переоцінки релігійної етики, а також їх спроможність давати відповіді на складні виклики сучасності стають особливо важливими для українців у часи Великої війни. Поезія як одна з форм суспільної рефлексії не може залишитися осторонь, а тому письменники використовують широкий спектр лексем-бібліїзмів для вербалізації позитивних або негативних оцінних значень у своїх творах, присвячених подіям сьогодення.

У творах поетів воєнної доби можна простежити процеси новітньої сакралізації захисників України, яка найчастіше вербалізується опосередковано, через порівняння типових речей військового побуту із атрибутами сакральними. Наявні також ковзання по шкалі оцінки окремих христи-

янських символем, які, контрастуючи з ненормативною або «брудною» побутовою лексикою, проходять через процес часткової десакралізації.

Подальшою перспективою дослідження вважаємо поглиблене вивчення оцінного потенціалу лексем-бібліїзмів у поезіях сучасної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзенко Л., Злобіна О. Волонтерство в умовах інституційних та структурних змін: ґенеза та агентні впливи. *Ukrainian Sociological Journal*. Issue 26. 2021. С. 27-38.
2. Браїлко Ю. І. Реалізація символічного потенціалу лексеми Голгофа в українській поезії другої половини ХХ століття. *Мова і культура.* Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 15. Т. IV (158). С. 21–25.
3. Васянович Г. Проблема добра і зла у християнській етиці. *Естетика і етика педагогічної дії.* Вип. 16. 2017. С. 56–70.
4. Війна і церква: УПЦ (МП) й далі перебуває в полоні «русского мира»? Радіо Свобода. 30 квітня 2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/upts-onufriy-rpts-kyrylo-viyna/31827275.html (дата звернення: 10.01.25).
5. Гнатишева О. О. Мовні засоби вербалізації оцінки в сучасній воєнній поезії (на матеріалі творів авторів-аматорів). *Слобожанський науковий вісник*. Серія: Філологія. Вип. 7. 2024. С. 31–35.
6. Краснобаєва-Чорна Ж. Кваліфікація цінності у лінгвістиці. *PRZEGLĄD WSCHODNIOEUROPEJSKI*. X/1. 2019. С. 453–462.
7. Мазурик М. Онтологічний вимір етичних категорій добра та зла. *Вісник національного університету «Львівська політехніка».* 661. 2010. С. 25–31.
8. Нелюба А. «Епоха Зеленського» в ономастичному словотворному вимірі (спостереження тимчасово аполітичного мовознавця). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 1(45). 2021. С. 340–346.
9. Пирог Г. В. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства) : автореф. дис, канд. філософ. наук : 16.05.05. Київ, 2005. 26 с.
10. Піддубна Н.В. Вербалізація біблійності в сучасній українській поезії про війну: націокультурні особливості. Національні наукові традиції в слов'янському світі : матеріали ІІІ Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія. Харків. 2023. С. 285–290.
11. Піддубна Н. В. Мовні вияви біблійності в поезії Максима Кривцова. *Лінгвістичні дослідження*. Вип. 61. 2024. С. 260–273.
12. Піддубна Н. В. Сакральна прецедентність в українські лінгвокультурі воєнного періоду. *Українська мова*. Вип. 4. 2022. С. 11–23.
13. Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови : Монографія. Харків : Майдан. 2019. 458 с.
14. Як змінилась релігійність українців під час великої війни? Опитування. Українська правда. 16 лютого 2023. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/16/252887 (дата звернення: 10.01.25).
15. Lewis C. S. Learning in War-Time. A sermon preached in the Church of St. Mary the Virgin. Oxford. 1939.
16. Madrid. J. Religion and Warfare: The Power of Religion in the Making of Wartime Myths. 2024. URL: https://www.jhiblog.org/2024/05/06/religion-and-warfare-the-power-of-religion-in-the-making-of-wartime-myths (дата звернення 12.01.2025).
17. Owton H. Poetry as Reflective Writing. *Doing Poetic Inquiry. Palgrave Studies in Creativity and Culture*. Palgrave Macmillan, Cham. 2017. pp. 85–102.
18. Sixsmith M. Putin's holy war. *The Tablet*. 10 February 2024. URL: https://reader.exacteditions.com/issues/115069/page/4 (дата звернення 12.01.2025).

REFERENCES

1. Bevzenko L., Zlobina O. (2021) Volonterstvo v umovakh instytutsiinykh ta strukturnykh zmin: geneza ta ahentni vplyvy. [Volunteering in conditions of institutional and structural changes: genesis and agentic influences] *Ukrainian Sociological Journal*, 26. 27–38. [in Ukrainian].
2. Brailko Yu. I. (2012) Realizatsiia symvolichnoho potentsialu leksemy Holhofa v ukrainskii poezii druhoi polovyny XX stolittia. [Realization of the Golgotha lexeme symbolic potential in Ukrainian poetry of the second half of the 20th century] *Mova i kultura. (Naukovyi zhurnal)*, 158. 21–25. [in Ukrainian].
3. Vasianovych H. (2017) Problema dobra i zla u khrystyianskii etytsi. [The problem of good and evil in Christian ethics] *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*, 16. 56–70. [in Ukrainian].
4. Viina i tserkva: UPTs (MP) y dali perebuvaie v poloni «russkoho myra»? [War and the Church: Is the UOC (MP) still in captivity of the «Russian world»?] Radio Svoboda. 30 April 2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/upts-onufriy-rpts-kyrylo-viyna/31827275.html [in Ukrainian].
5. Hnatysheva O. O. (2024) Movni zasoby verbalizatsii otsinky v suchasnii voiennii poezii (na materiali tvoriv avtoriv-amatoriv). [Linguistic means of assessment verbalization in modern military poetry (based on the works of amateur authors)] *Slobozhanskii naukovyi visnyk. Seriia: Filolohiia*, 7. 31–35 [in Ukrainian].
6. Krasnobaieva-Chorna Zh. (2019) Kvalifikatsiia tsinnosti u linhvistytsi. [Qualification of value in linguistics] *PRZEGLĄD WSCHODNIOEUROPEJSKI*, X/1. 453–462. [in Ukrainian].
7. Mazuryk M. (2010) Ontolohichnyi vymir etychnykh katehorii dobra ta zla. [Ontological dimension of ethical categories of good and evil] *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, 661. 25–31. [in Ukrainian].

8. Neliuba A. (2021) «Epokha Zelenskoho» v onomastychnomu slovotvornomu vymiri (sposterezhennia tymchasovo apolitychnoho movoznavtsia). [«Zelensky's era» in the onomastic word-forming dimension (observations of a temporarily apolitical linguist)] *Seriia Filolohiia*, 1(45). 340–346. [in Ukrainian].

9. Pyroh H. V. (2005) Tsinnisna pryroda relihii (aksiolohichnyi analiz khrystyianstva): [The valuable nature of religion (an axiological analysis of Christianity)] avtoref. dys, kand. filosof. nauk: 16.05.05. 26. [in Ukrainian].

10. Piddubna N.V. (2023) Verbalizatsiia bibliinosti v suchasnii ukrainskii poezii pro viinu: natsiokulturni osoblyvosti. [Verbalization of biblicalness in modern Ukrainian poetry about war: national and cultural features] Natsionalni naukovi tradytsii v slovianskomu sviti: materialy III Mizhnarodnoi slavistychnoi konferentsii, prysviachenoi pamiati sviatykh Kyryla i Mefodiia. 285–290. [in Ukrainian].

11. Piddubna N. V. (2024) Movni vyiavy bibliinosti v poezii Maksyma Kryvtsova. [Linguistic manifestations of biblicalness in Maksym Kryvtsov's poetry] *Linhvistychni doslidzhennia*, 61. 260–273 [in Ukrainian].

12. Piddubna N. V. (2022) Sakralna pretsedentnist v ukrainski linhvokulturi voiennoho periodu. [Sacred precedent in the Ukrainian language culture of the war period] *Ukrainska mova*, 4. 11–23. [in Ukrainian].

13. Khaliman O. V. (2019) Hramatyka otsinky: morfolohichni katehorii ukrainskoi movy: Monohrafiia. [Evaluation grammar: morphological categories of the Ukrainian language: Monograph] 458. [in Ukrainian].

14. Yak zminylas relihiinist ukraintsiv pid chas velykoi viiny? Opytuvannia. [How did the religiosity of Ukrainians change during the Great War? A poll.] Ukrainska pravda. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/16/252887 [in Ukrainian].

15. Lewis C. S. (1939) Learning in War-Time. A sermon preached in the Church of St. Mary the Virgin. Oxford.

16. Madrid. J. (2024) Religion and Warfare: The Power of Religion in the Making of Wartime Myths. URL: https://www.jhiblog.org/2024/05/06/religion-and-warfare-the-power-of-religion-in-the-making-of-wartime-myths.

17. Owton H. (2017) Poetry as Reflective Writing. *Doing Poetic Inquiry. Palgrave Studies in Creativity and Culture*. Palgrave Macmillan, Cham. 85–102.

18. Sixsmith M. (2024) Putin's holy war. *The Tablet*. 10 February. URL: https://reader.exacteditions.com/issues/115069/page/4.

УДК 372.881.1:004
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-35

Оксана ГОРДІЙ,
orcid.org/0000-0001-8246-9731
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
(Івано-Франківськ, Україна) oksana.hordii@nung.edu.ua

ІНТЕГРАЦІЯ КРАЇНОЗНАВСТВА У ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті досліджено інтеграцію країнознавчих компонентів у гібридне навчання іноземної мови, зокрема німецької, за допомогою сучасних інформаційних технологій. Увагу акцентовано на важливості поєднання мовних і країнознавчих аспектів для розвитку міжкультурної комунікативної компетенції студентів. Проаналізовано переваги використання автентичних текстів, мультимедійних ресурсів, віртуальних екскурсій і навчальних ігор для залучення студентів у навчальний процес та підвищення їхньої мотивації. Зазначено ключову роль автентичних матеріалів, таких як відео, подкасти, інтерактивні завдання та віртуальні подорожі, які дозволяють створити більш реалістичне мовне середовище.

Особливу увагу приділено адаптації країнознавчих матеріалів до рівнів володіння мовою студентів. Визначено етапи роботи з такими матеріалами, від забезпечення доступності базового лексичного запасу до інтеграції складних текстів і критичного аналізу культурних явищ. Розглянуто можливості впровадження інформаційних технологій для розвитку соціокультурних компетенцій, а також підходи до формування толерантності та розуміння міжкультурних відмінностей. Доведено, що такі підходи допомагають студентам краще орієнтуватися в реаліях країни, мову якої вони вивчають, та ефективніше застосовувати набуті знання у практичному контексті.

Доведено, що використання інноваційних методик у гібридному навчанні сприяє не лише кращому засвоєнню мовного матеріалу, але й розвитку навичок критичного мислення, соціальної взаємодії та креативності. Наголошено на важливості систематичної інтеграції країнознавчих компонентів і сучасних технологій для забезпечення ефективного навчання іноземної мови та підготовки студентів до міжкультурної комунікації у реальних умовах. Окремо підкреслено значення міжкультурної рефлексії, яка стимулює усвідомлення власної культурної ідентичності у порівнянні з іншими культурами.

Ключові слова: *країнознавство, гібридне навчання, інформаційні технології, іноземна мова, міжкультурна комунікація, критичне мислення.*

Oksana HORDII,
orcid.org/0000-0001-8246-9731
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology, Interpreting and Translation
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oksana.hordii@nung.edu.ua

INTEGRATION OF COUNTRY STUDIES IN TEACHING GERMAN: THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE

The article examines the integration of country studies components into hybrid foreign language learning, particularly German, through modern information technologies. Emphasis is placed on the importance of combining linguistic and country studies aspects to develop students' intercultural communicative competence. The advantages of using authentic texts, multimedia resources, virtual excursions, and educational games to engage students in the learning process and increase their motivation are analyzed. The pivotal role of authentic materials such as videos, podcasts, interactive tasks, and virtual tours in creating a more realistic linguistic environment is highlighted.

Special attention is given to the adaptation of country studies materials to students' language proficiency levels. The stages of working with such materials are defined, ranging from ensuring basic vocabulary accessibility to integrating complex texts and critically analyzing cultural phenomena. The article explores the potential of information technologies to enhance sociocultural competencies and approaches to fostering tolerance and understanding of intercultural differences.

It demonstrates that these approaches help students better navigate the realities of the country whose language they are learning and apply their acquired knowledge more effectively in practical contexts.

The study proves that the use of innovative methods in hybrid learning not only improves the acquisition of language material but also fosters critical thinking, social interaction, and creativity. The importance of systematic integration of country studies components and modern technologies to ensure effective foreign language learning and prepare students for intercultural communication in real-life situations is emphasized. Additionally, the significance of intercultural reflection, which stimulates awareness of one's own cultural identity in comparison with others, is underlined.

Key words: *country studies, hybrid learning, information technologies, foreign language, intercultural communication, critical thinking.*

Постановка проблеми. Сучасна методика викладання іноземних мов акцентує увагу на діяльнісному підході, який спрямований на формування мовно-культурної компетенції. Вивчення мови вважається невіддільним від реалій життя країни, мова якої вивчається, адже цей підхід дозволяє забезпечити розвиток комунікативних та соціокультурних компетенцій. Особливої актуальності набуває використання інформаційних технологій у навчальному процесі, що сприяє інтеграції лінгвокультурного підходу та робить процес навчання більш динамічним та адаптивним до потреб студентів.

В умовах сучасних глобалізаційних викликів, зокрема, інтеграції України до Європейського Союзу, питання опанування іноземних мов набуває стратегічного значення. Поширення онлайн і гібридного формату навчання створює нові можливості та водночас висуває нові виклики перед викладачами та студентами. Зростаючий попит на вивчення німецької мови в Україні, обумовлений як професійними, так і соціокультурними потребами, висуває на перший план необхідність ефективного поєднання мовних і країнознавчих компонентів у процесі навчання.

Ця стаття розглядає впровадження країнознавчих елементів у гібридному навчанні німецької мови з акцентом на використання інформаційних технологій як ключового інструмента розвитку компетенцій студентів.

Аналіз досліджень. Роль країнознавства у викладанні іноземних мов за останні три десятиліття зазнала значного розвитку. Навчання іноземних мов розглядається як індивідуальний культурно-орієнтований процес, у межах якого учні активно взаємодіють із культурними аспектами мови (Kaikkonen, 1993). Паралельно змінюється і роль навчальних матеріалів. Урсула Шаер зазначає, що підручники повинні бути не статичним, а динамічним ресурсом, що враховує культурне різноманіття та сучасні освітні цілі (Schaer, 2007). Це зумовлює необхідність розробки нового покоління навчальних матеріалів, які краще відображають культурний вимір у процесі вивчення мов (Egli Cuenat et al., 2010).

Сучасні дослідження підтверджують, що країнознавство більше не сприймається як додатковий елемент навчання, а розглядається як ключовий компонент, необхідний для формування міжкультурної компетенції учнів (Кулина, Березіна, 2021). Ця тенденція тісно пов'язана з вимогами Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (CEFR), які акцентують увагу на інтеграції культурних і соціокультурних аспектів у мовний процес (Imgrund, 2023). Включення елементів країнознавства у навчальний процес допомагає студентам розуміти контекст використання мовних структур, що підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у вивченні мови (Онучак, 2023; Федоренко, 2021). Інтеграція міжкультурної орієнтації в навчання німецької мови може бути реалізована через використання різноманітних методів, таких як проекти, дискусії та рольові ігри, які стимулюють активну участь студентів у навчальному процесі (Кулина, Березіна, 2021). Л. Федоренко та М. Шевченко вивчають використання сучасних технологій, таких як QR-коди та інші цифрові ресурси для ефективної інтеграції країнознавства у навчальний процес. Ці засоби дозволяють студентам отримувати доступ до додаткових матеріалів, які розширюють їхнє розуміння німецької культури та суспільства (Федоренко, 2021; Шевченко, 2020). Прикладні дослідження показують, що соціокультурні елементи, інтегровані у підручники, є вирішальними для ефективного засвоєння мови (Aksöz, 2021). Водночас багато аспектів залишаються малодослідженими. Подальшого вивчення потребують питання ефективного адаптування автентичних матеріалів для використання на різних етапах навчання, забезпечення систематичної інтеграції країнознавчих компонентів у дистанційному та гібридному навчанні і дієві підходи розвитку критичного мислення через країнознавство.

Мета статті – розглянути ключові аспекти впровадження країнознавчих компонентів у гібридному навчанні німецької мови, проаналізувати можливості використання інформаційних технологій для інтеграції лінгвокультурного підходу, а також довести, що такий підхід сприяє

розвитку комунікативних і соціокультурних компетенцій студентів, роблячи процес вивчення іноземної мови більш ефективним і практично орієнтованим.

Виклад основного матеріалу. Країнознавство відіграє важливу роль у викладанні іноземних мов, адже воно дозволяє глибше розуміти культуру, традиції та соціальні реалії країни, мова якої вивчається. Цей підхід охоплює різноманітні аспекти культурного життя, включаючи мову, суспільні норми, історичні події, літературу, мистецтво та повсякденні практики. Завдання країнознавства полягає у формуванні цілісного уявлення про ці елементи та їх взаємозв'язки, що сприяє розвитку міжкультурної комунікації. Для ефективного впровадження країнознавчих компонентів у навчання використовуються знання із суміжних дисциплін, таких як історія, соціологія, антропологія, політологія, мистецтвознавство та географія.

У курсі німецької мови країнознавство включає лінгвістичні елементи, зокрема знання реалій (терміни, які описують об'єкти національної культури), а також поширених фразеологізмів і прислів'їв, які є джерелами культурної інформації (Hordii, 2021).

Головна мета навчання іноземної мови – розвиток міжкультурної комунікативної компетенції, що все частіше здійснюється через порівняння культур і мов, відоме як міжкультурний підхід.

Підручники пропонують інформацію не лише про національні, але й про регіональні та транскордонні явища. Літературні тексти відіграють особливу роль у країнознавчому навчанні, оскільки вони допомагають зрозуміти відмінності між власною та іншою реальністю, а також суб'єктивні ставлення до них. Ці тексти мотивують учнів завдяки своїй естетичній та емоційній привабливості.

Процес міжкультурного навчання стосується не лише інших культур, але й рефлексії власної культурної ідентичності (Altmayer, 2007). Це включає усвідомлення власного походження та особистої приналежності.

Інтеграція країнознавства у викладання іноземних мов має на меті сприяти толерантності та повазі до інших культур і релігій. Тюбінгенська модель спрямована на виявлення моделей досвіду та менталітету у власній і чужій культурі (Mog, Althaus, 1993). Основна увага учня зосереджується при цьому на сприйнятті, аналізі, інтерпретації та переосмисленні чужого.

Останніми роками система освіти та вчителі в усьому світі зіткнулися з серйозними викликами. Пандемія коронавірусу змусила перевести навчання з аудиторій в онлайн-формат, а згодом пом'якшення карантинних обмежень дозволило перейти до гібридного навчання. Хоча більшість країн нині повернулися до традиційного очного навчання, українські освітні заклади через повномасштабну агресію з боку російської федерації змушені й надалі шукати нові шляхи для ефективного навчання.

Попри недоліки, такі як нестача особистої взаємодії та навчання в умовах хронічного стресу, онлайн-формат має низку переваг. Особливо для країнознавчого компонента, який вимагає глибокого занурення в культурне середовище, гібридне навчання відкриває безліч цікавих можливостей. Далі будуть розглянуті деякі з них.

Завдяки використанню інтернету та сучасних інформаційних технологій учні можуть здійснювати віртуальні екскурсії, не виходячи з класу чи власної кімнати. Такі подорожі можуть мати різні формати: від віртуальних відвідувань музеїв і виставок у країнах, мову яких вони вивчають, до віртуальних екскурсій містами, такими як Відень або Берлін, із панорамним оглядом ключових пам'яток.

Крім того, можна запропонувати завдання на пошук житла чи роботи в певній країні. Учні аналізують оголошення, застосовуючи мовні та культурні знання. Подібні завдання часто містяться в інтерактивних підручниках, а вчителі можуть додатково розробляти матеріали відповідно до інтересів і рівня знань своїх учнів.

Такі віртуальні екскурсії є ефективним способом інтеграції країнознавства у заняття з іноземної мови та збагачення навчального процесу.

У рамках онлайн-досліджень і презентацій учні отримують завдання шукати інформацію про культурні аспекти країни, мова якої вивчається. Після цього вони готують презентації, щоб поділитися своїми результатами у цифровому форматі, водночас вдосконалюючи свої навички презентування й мовлення.

Це також може відбуватися у формі спільних проектів з використанням таких інструментів, як Google Docs або Padlet. Учні мають можливість створювати мультимедійні презентації, блоги чи навіть міні-вікі, працюючи онлайн у групах.

Крім того, відеоматеріали та подкасти є чудовим ресурсом для збагачення уроків іноземної мови автентичними матеріалами. Інтернет пропонує безліч джерел реальних відео, які створюють носії мови, включно з учителями, блогерами чи експертами. Однак широкий вибір коротких і довгих відеороликів, тем і епізодів іноді є приго-

ломшливим, а їх адаптація до мовного рівня учнів може виявитися складним завданням.

На щастя, відомі установи та онлайн-платформи, такі як Goethe-Institut і Deutsche Welle, пропонують високоякісний навчальний контент у цій сфері. Одним із яскравих прикладів є курс «Deutschlandlabor A2», який складається з 20 тематичних 5-хвилинних відеороликів. Ці відео охоплюють як традиційні країнознавчі теми, такі як література або система освіти в Німеччині, так і дуже специфічні, що викликають інтерес у здобувачів освіти та занурюють їх у культурне середовище.

Відео мають ретельно продуману структуру, а енергійні ведучі, Ніна та Давид, проводять «екскурсії», спілкуючись із пересічними громадянами для демонстрації автентичної повсякденної мови, а також із експертами з певних тем. Крім того, вебсайт Deutsche Welle пропонує дидактичні матеріали й завдання для поглиблення та закріплення отриманих знань. Впровадження цих матеріалів на заняттях зі студентами-філологами, які вивчають німецьку мову як другу іноземну продемонструвало значний позитивний ефект. Зокрема, курс «Deutschlandlabor A2» сприяв не лише збагаченню мовних навичок студентів, а й поглибленню їхнього розуміння культурних аспектів життя у Німеччині.

Використання відеоматеріалів і подкастів із країни, мова якої вивчається, дозволяє учням знайомитися з вимовою, лексикою та культурними нюансами мови у реальних контекстах. Це цінний ресурс для розвитку країнознавства й опанування мови.

Інтеграція навчальних ігор та вікторин у гібридні заняття є також надзвичайно ефективною для підтримки інтересу учнів до мови, яку вони вивчають. Сьогодні в цьому контексті все частіше використовується термін «гейміфікація» (Tolks, Sailer, 2021).

Вікторина є універсальним інструментом для подання країнознавчого та мовного матеріалу. Часто вона ґрунтується на питаннях із варіантами відповідей (Multiple Choice) і може бути використана на різних етапах уроку, будь-то закріплення теми або повторення великого розділу з підручника. Ви можете використовувати готові запитання з підручника або створювати власні запитання, які відповідають навчальному прогресу учнів, темі, що вивчається, та цілям уроку.

Використання гейміфікації у навчанні іноземних мов для інтеграції країнознавчого матеріалу є творчим і ефективним методом. Гібридний формат дозволяє легко впроваджувати мультимедійні елементи, які збагачують ігровий досвід і сприяють залученню учнів. Адаптація ігор до потреб і рівня учнів відіграє вирішальну роль у досягненні навчальних цілей.

Як зазначалося раніше, в інтернеті доступна велика кількість автентичних і цікавих матеріалів. Нижче наведено конкретні веб-сайти, які можуть стати в пригоді під час вивчення країнознавства:

- Tatsachen über Deutschland – Сайт, створений компанією Fazit Communication GmbH у співпраці з Міністерством закордонних справ Німеччини. Він висвітлює різні аспекти життя в Німеччині, зокрема освіту, медіа, екологію, історію та культуру.
- Just landed – Онлайн-посібник для тих, хто планує навчатися, працювати або жити в німецькомовній країні. Тут є поради щодо мовних курсів, пошуку житла та системи охорони здоров'я.
- Goethe-Institut – Офіційний сайт Goethe-Institut надає не лише інформацію про культурне життя Німеччини, а й ресурси для вивчення мови, проходження іспитів і професійного розвитку.
- Kaleidos – Сайт, розроблений у співпраці з Goethe-Institut, демонструє, як люди в Німеччині живуть, мислять і відчувають.
- Deutsches Historisches Museum – Віртуальний музей історії Німеччини, який пропонує глибоке занурення в історичні події та процеси.
- Sprachportal Österreich – Австрійський мовний портал, який надає інформацію про німецьку мову в Австрії та інші аспекти культури країни.
- About Switzerland – Інтернет-портал із ландшафтними, культурними та соціальними особливостями Швейцарії.

Адаптація автентичних матеріалів із країнознавчими елементами дозволяє забезпечити систематичний підхід до розвитку мовних і соціокультурних компетенцій. На кожному етапі навчання учні отримують відповідні завдання, які сприяють кращому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення.

Ефективність адаптації автентичних матеріалів для використання елементів країнознавства значною мірою залежить від рівня володіння учнями іноземною мовою. Для всіх етапів корисними є адаптація матеріалів через підготовку запитань різного рівня складності (від репродуктивних до аналітичних) та розробка мультимедійних завдань.

На початковому етапі (рівень A1–A2) важливим кроком є забезпечення словників до текстів, які пояснюють складні слова. На цьому рівні рекомендується використання коротких відео та текстів із простими лексичними структурами та

культурними реаліями (наприклад, опис традицій чи свят).

На середньому етапі (рівень B1–B2) слід передбачити інтеграцію автентичних діалогів, реклами чи інтерв'ю, які дозволяють вивчати мову в контексті, та розробити завдання на виявлення деталей чи порівняння культур.

На просунутому етапі (C1–C2) варто працювати з новинними матеріалами, літературними уривками чи академічними статтями. Для розвитку критичного мислення студентів рекомендується обговорення соціальних і культурних контекстів, пов'язаних із текстом.

Розвиток критичного мислення через країнознавство можливий і на початковому етапі вивчення мови, зокрема, через завдання, у яких учні порівнюють культурні звичаї своєї країни з традиціями іншої, обговорюють етичні чи соціальні проблеми у різних культурних контекстах та аналізують тексти, які подають різні погляди на ту саму подію чи явище.

Інтеграція країнознавства в гібридний формат навчання з використанням інформаційних технологій дозволяє учням не лише покращити свої навички володіння іноземною мовою, але й отримати більш глибоке розуміння культури та народу країни, мова якої вивчається. Це сприяє розвитку міжкультурної чутливості, креативності та когнітивних навичок, готуючи учнів до ефективної міжкультурної комунікації.

Висновки. Впровадження країнознавчих елементів у гібридне навчання іноземної мови з використанням інформаційних технологій є ефективним інструментом для розвитку мовно-культурної компетенції студентів. Зокрема, інтеграція автентичних текстів, віртуальних екскурсій та мультимедійних ресурсів дозволяє зробити навчальний процес більш інтерактивним та наближеним до реальних умов спілкування. Це сприяє розвитку навичок міжкультурної комунікації та формуванню глибшого розуміння культурних особливостей країни, мову якої вивчають студенти.

Результати дослідження підтверджують, що ефективне поєднання мовних і країнознавчих компонентів у гібридному навчанні здатне підвищити мотивацію студентів і сприяти глибшому засвоєнню матеріалу. Особливу роль у цьому процесі відіграють автентичні відео та аудіоматеріали, які дозволяють студентам не тільки вдосконалювати свої мовні навички, але й набувати реального досвіду міжкультурної взаємодії.

Особливу роль у цьому процесі відіграють якісні дидактичні розробки, які повинні не лише відповідати рівню мовних знань студентів, але й забезпечувати відповідність навчальних матеріалів реальним комунікативним потребам. Використання автентичних відео та аудіоматеріалів, інтерактивних завдань і онлайн-платформ дозволяє створити навчальне середовище, яке є одночасно стимулюючим та ефективним. Дидактичні розробки повинні бути варіативними, охоплювати різні аспекти мовно-культурного навчання та сприяти активній участі студентів у навчальному процесі.

Для досягнення оптимальних результатів важливо забезпечити поступову інтеграцію нових форм навчання, адаптуючи їх до рівня знань студентів та специфіки кожного курсу. Тому лише систематичне використання країнознавчих компонентів та інноваційних технологій на всіх етапах навчання допоможе досягти високих результатів у процесі вивчення іноземної мови та розвитку міжкультурних компетенцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кулина І., Березіна Ю. Міжкультурна комунікація як підґрунтя викладання іноземної мови. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, Вип. 35, Том 3, 2021. С. 134–139.

2. Онучак Л. В. Інтерактивні методи навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 102, 2023. С. 68–75. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-102-10

3. Федоренко Л. О. Використання QR-коду в навчанні німецької літератури майбутніх перекладачів та вчителів. *ITLT*, 84(4), 2021. Pp. 176–187. https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.3639

4. Шевченко М. Застосування інноваційних технологій у процесі викладання англійської мови у вищій школі. *Молодий вчений*, 12 (88), 2020. С. 356–358. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-69

5. Altmayer C. Von der Landeskunde zur Kulturwissenschaft – Innovation oder Modetrend? *Germanistische Mitteilungen,* 65, 2007. S. 7–21.

6. Aksöz A. S. Soziokulturelles Wissen und dessen Vermittlung im Rahmen des Gemeinsamen europäischen Referenzrahmens für Sprachen im DaF Lehrbuch „Wie bitte? A1.1". *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 2021. S. 160–179.

7. Egli Cuenat M., Manno G. & Le Pape Racine C. Lehrpläne und Lehrmittel im Dienste der Kohärenz im Fremdsprachencurriculum der Volksschule. *BzL – Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung*, 28(1), 2010. S. 109–124.

8. Hordii O. Kommunikative und expressive Formeln des Deutschen in Internettexten: ein diskursorientierter Ansatz. *Yearbook of Phraseology*, vol. 12, no 1, 2021. P. 167–196.

9. Imgrund B. Sprachbewusster Fremdsprachenunterricht braucht kompetente Lehrpersonen mit großem fachlichem Wissen und Können. Praxisbezug der fremdsprachendidaktischen Ausbildung auf dem Prüfstand. *BzL – Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung*, 41(2), 2023. S. 256–268.

10. Kaikkonen P. Fremdsprachenlernen – ein individueller, kulturbezogener Prozess – einige Beobachtungen im Rahmen eines erlebten Kultur- und Landeskunde betonenden Unterrichtsversuches. Unterrichtswissenschaft, 21 (1),1993. S. 2–20.

11. Mog P., Althaus H.-J. (Hrsg.). Die Deutschen in ihrer Welt. Tübinger Modell einer integrativen Landeskunde. 2. Auflage, Berlin; München: Langenscheidt, 1993. 264 S. (Fremdsprachenunterricht in Theorie und Praxis).

12. Schaer U. Source books rather than course books. – Die Bildungsreform im Fremdsprachenunterricht und die neue Rolle für die Lehrmittel. *BzL – Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung*, 25(2), 2007. S. 255–267.

13. Tolks D., Sailer M. Gamification als didaktisches Mittel in der Hochschulbildung. *Digitalisierung in Studium und Lehre gemeinsam gestalten*. Springer VS, Wiesbaden. 2021. S. 515–532. https://doi.org/10.1007/978-3-658-32849-8_29

REFERENCES

1. Kulyna I., Berezina Yu. (2021) Mizhkulturna komunikatsiia yak pidgruntia vykladannia inozemnoi movy. [Intercultural communication as a basis for teaching foreign languages]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 35(3), 134–139. [in Ukrainian].

2. Onuchak L. V. (2023) Interaktyvni metody navchannia inozemnykh mov studentiv nemovnykh spetsialnostei. [Interactive methods of teaching foreign languages to students of non-language specialties]. Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky», 102, 68–75. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-102-10 [in Ukrainian].

3. Fedorenko L. O. (2021) Vykorystannia QR-kodu v navchanni nimetskoi literatury maibutnikh perekladachiv ta vchyteliv. [The use of QR codes in teaching German literature to future translators and teachers]. ITLT, 84(4), 176–187. https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.3639 [in Ukrainian].

4. Shevchenko M. (2020) Zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii u protsesi vykladannia anhliiskoi movy u vyshchii shkoli. [Application of innovative technologies in the process of teaching English in higher education]. Molodyi vchenyi, 12(88), 356–358. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-69 [in Ukrainian].

5. Altmayer C. (2007) Von der Landeskunde zur Kulturwissenschaft – Innovation oder Modetrend? [From Regional Studies to Cultural Studies – Innovation or Trend?]. Germanistische Mitteilungen, 65, 7–21. [in German].

6. Aksöz A. S. (2021) Soziokulturelles Wissen und dessen Vermittlung im Rahmen des Gemeinsamen europäischen Referenzrahmens für Sprachen im DaF Lehrbuch „Wie bitte? A1.1“. [Sociocultural Knowledge and Its Teaching within the Common European Framework of Reference for Languages in the DaF Textbook “Wie bitte? A1.1”]. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 51, 160–179. [in German].

7. Egli Cuenat M., Manno G. & Le Pape Racine C. (2010) Lehrpläne und Lehrmittel im Dienste der Kohärenz im Fremdsprachencurriculum der Volksschule. [Curricula and Teaching Materials in Service of Coherence in the Foreign Language Curriculum of Primary Schools]. BzL – Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung, 28(1), 109–124. [in German].

8. Hordii O. (2021) Kommunikative und expressive Formeln des Deutschen in Internettexten: ein diskursorientierter Ansatz. [Communicative and expressive formulas of German in Internet texts: A discussion-oriented approach]. Yearbook of Phraseology, 12 (1), 167–196. [in German].

9. Imgrund B. (2023) Sprachbewusster Fremdsprachenunterricht braucht kompetente Lehrpersonen mit großem fachlichem Wissen und Können. Praxisbezug der fremdsprachendidaktischen Ausbildung auf dem Prüfstand. [Language-Aware Foreign Language Teaching Requires Competent Educators with Extensive Expertise and Skills: Practical Relevance of Foreign Language Didactics Training Under Review]. BzL – Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung, 41(2), 256–268. [in German].

10. Kaikkonen P. (1993) Fremdsprachenlernen – ein individueller, kulturbezogener Prozess – einige Beobachtungen im Rahmen eines erlebten Kultur- und Landeskunde betonenden Unterrichtsversuches. [Foreign Language Learning – An Individual, Culture-Related Process: Observations from a Culture- and Regional Studies-Focused Teaching Experiment]. Unterrichtswissenschaft, 21 (1), 2–20. [in German].

11. Mog P., Althaus H.-J. (ed.) (1993) Die Deutschen in ihrer Welt. Tübinger Modell einer integrativen Landeskunde. [The Germans in Their World: The Tübingen Model of Integrative Regional Studies]. Berlin; München: Langenscheidt. [in German].

12. Schaer U. (2007) Source books rather than course books. – Die Bildungsreform im Fremdsprachenunterricht und die neue Rolle für die Lehrmittel. [Source Books Rather than Course Books: Educational Reform in Foreign Language Teaching and the New Role of Teaching Materials]. BzL – Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung, 25(2), 255–267. [in German].

13. Tolks D., Sailer M. (2021) Gamification als didaktisches Mittel in der Hochschulbildung. [Gamification as a Didactic Tool in Higher Education]. Digitalisierung in Studium und Lehre gemeinsam gestalten. Springer VS, Wiesbaden, 515–532. https://doi.org/10.1007/978-3-658-32849-8_29 [in German].

УДК 81`42+811.111
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-36

Ростислав ДМИТРАСЕВИЧ,
orcid.org/0000-0001-7484-2276
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) dmytrasevych@ukr.net

Діана БІРЮКОВА,
orcid.org/0000-0002-1721-0122
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів
(Дніпро, Україна) danuta707@gmail.com

Аліна ЄВДОКИМОВА,
orcid.org/0009-0004-8939-9528
викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету
(Вінниця, Україна) Eavpsh@gmail.com

СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ В СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз стилістичних феноменів, що інтегруються в архітектоніку англомовного медійного дискурсу, концептуалізованого як поліструктурний та мультимодальний семіотичний простір, який акумулює у собі дискурсивно-ідеологічні, когнітивно-естетичні й соціокомунікативні функції. Дискурс, що постає як динамічний медіатор між масовою свідомістю та ідеологічними наративами, відзначається високим рівнем інтенсивності стилістичних інновацій, обумовлених трансформаційними процесами у глобальному інформаційному середовищі. Підкреслено, що зазначені прийоми виконують не лише експресивну, але й латентну маніпулятивну функцію, орієнтуючи реципієнтів на задані епістемологічні моделі, формуючи полісемантичні структури й алюзійні конфігурації.

Метою дослідження є ідентифікація й систематизація стилістичних модусів, які забезпечують текстуальну когеренцію, наративну інтеграцію та комунікативну персуазію в умовах трансмедіального середовища. Методологічна основа базується на синтезі дискурсивного аналізу, когнітивної лінгвістики та теорії комунікації, що дозволяє охарактеризувати стилістичні засоби як механізми впливу на соціальну когніцію.

Серед отриманих результатів виділено стратегії формування стилістичних патернів, які адаптуються до мультимодальних й цифрових форматів, де візуальний й текстуальний контент утворюють синергетичний ефект. Акцентовано увагу на тому, що гіпертекстуальність сучасних медіа сприяє зростанню когнітивного навантаження на реципієнта, змушуючи його долати семіотичну багатошаровість та алюзійність. Доведено, що стилістичні прийоми, функціонуючи у контексті цифрових комунікацій, набувають поліфункціонального характеру, забезпечуючи експресивно-маніпулятивний потенціал текстів. Гібридизація жанрових й стилістичних характеристик медіадискурсу дозволяє активізувати як афективно-емоційні, так і когнітивно-аналітичні процеси у свідомості реципієнтів, інтегруючи їх у структури ідеологічно забарвлених комунікацій.

Запропоновані висновки містять значний науковий потенціал для розробки подальших досліджень у галузях семіотики, стилістичної герменевтики та риторичної прагматики, а також можуть бути застосовані для удосконалення практик створення медіаповідомлень у рамках професійних комунікацій і суспільно значущих наративів.

Ключові слова: *стилістичні прийоми, медійний дискурс, семіотична багатошаровість, когнітивна лінгвістика, дискурсивний аналіз, дієслова, маніпулятивний потенціал, трансмедіальне середовище.*

Rostyslav DMYTRASEVYCH,
orcid.org/0000-0001-7484-2276
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) dmytrasevych@ukr.net

Diana BIRIUKOVA,
orcid.org/0000-0002-1721-0122
Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
Translation and Professional Language Training
University of Customs and Finance
(Dnipro, Ukraine) danuta707@gmail.com

Alina YEVDOKYMOVA,
orcid.org/0009-0004-8939-9528
Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia, Ukraine) Eavpsh@gmail.com

STYLISTIC DEVICES IN MODERN MEDIA DISCOURSE IN ENGLISH

The article presents a comprehensive analysis of stylistic phenomena integrated into the architecture of English-language media discourse, conceptualized as a polystructural and multimodal semiotic space that combines discursive-ideological, cognitive-aesthetic, and sociocommunicative functions. Media discourse, serving as a dynamic mediator between mass consciousness and ideological narratives, is characterized by a high intensity of stylistic innovations driven by transformative processes in the global information environment. It is emphasized that these devices perform not only expressive but also latent manipulative functions, guiding recipients toward predefined epistemological models, shaping polysemantic structures and allusive configurations.

The study aims to identify and systematize stylistic modes that ensure textual coherence, narrative integration, and communicative persuasion within the context of a transmedia environment. The methodological foundation is based on a synthesis of discourse analysis, cognitive linguistics, and communication theory, enabling the characterization of stylistic tools as mechanisms of influence on social cognition.

The results highlight the strategies of forming stylistic patterns that adapt to multimodal and digital formats, where visual and textual content creates a synergistic effect. Particular attention is drawn to how the hypertextuality of modern media increases the cognitive load on the recipient, compelling them to navigate semiotic multilayeredness and allusiveness. It is demonstrated that stylistic devices, functioning within the context of digital communications, acquire a multifunctional nature, providing expressive-manipulative potential for texts. The hybridization of genre and stylistic characteristics in media discourse activates both affective-emotional and cognitive-analytical processes in recipients' minds, integrating them into ideologically charged communication structures.

The conclusions offer significant scientific potential for further research in the fields of semiotics, stylistic hermeneutics, and rhetorical pragmatics. Additionally, they may be applied to enhance practices for creating media messages within professional communications and socially significant narratives.

Key words: *stylistic devices, media discourse, semiotic multilayeredness, cognitive linguistics, discourse analysis, manipulative potential, transmedia environment.*

Постановка проблеми. Епістемологічне осмислення стилістичних прийомів у контексті сучасного англомовного медійного дискурсу вимагає вивчення його семіотичної багатошаровості та функціональної трансверсальності. Конфігурація вербальних та невербальних компонентів у таких текстах породжує дискурсивний симбіоз, що характеризується інтердисциплінарними векторами аналізу. Поліасоціативна природа стилістичних елементів уможливлює їхню роль як когнітивних тригерів й соціокультурних індикаторів, які резонують із глобалізованим інформаційним простором (Потапенко, 2009: 103). Структурно-стилістична гетерогенність медійних текстів зумовлює їхню тенденцію до гіпертекстуалізації, що маніфестує себе через алюзії, інтертекстуальні ремінісценції й парадигматичну багатовекторність. Така семіотична архітектоніка детермінує не лише їхню естетичну функцію, а й прагматичну інтенціональність, яка виявляється у стратегічному використанні тропеїчних конструкцій, метонімічних зрушень та синестезійних проєкцій (Лікарчук, 2015: 71). У межах англомовного медійного ландшафту ці прийоми функціонують

як діахронічно та синхронічно релевантні риторичні модулі.

Трансгресія традиційних жанрових парадигм у медійному дискурсі активізує використання стилістичних інновацій, що проявляються в синтезі класичних риторичних топосів із динамічними когнітивними шаблонами. Така гібридизація уможливлює деконструкцію усталених дискурсивних схем та створення нових форм текстової експресії, адаптованих до специфіки цифрової епохи. Особливої уваги потребує механізм семантичної компресії, який слугує інструментом економії мовних ресурсів та водночас посилює перлокутивний ефект тексту. Медіальний текст, який функціонує у площині англомовного дискурсу, відзначається складним інтерференційним зв'язком між когнітивними й афективними складовими, що забезпечує його емерджентні характеристики. Стилістичні прийоми в такій конфігурації набувають семантико-прагматичної поліфункціональності, перетворюючи текст на діалектичний конструкт взаємодії інтенцій автора та рецептивних стратегій аудиторії (Wood, 2018: 72). Лінгвістична ітерація та експлікація культурних кодів збагачують дискурс новими сенсами, уможливлюючи його інтерпретаційну поліваріативність.

Екзогенні трансформації, що впливають на стилістичний дискурс, корелюють із технократичною еволюцією медійного середовища, котре спричиняє постання мультимодальних текстів із домінуванням синергетичної взаємодії між різнорідними знаковими системами (Liu, 2018: 81). Відтак, медійна стилістика розвивається як когнітивно-семіотична дисципліна, що враховує не лише лінгвістичні, а й культурно-антропологічні аспекти дискурсу. Подібний підхід дозволяє осмислити глибинні механізми смислотворення, властиві для медійного контексту.

Зрештою, аналіз стилістичних прийомів англомовного медійного дискурсу відкриває нові методологічні горизонти для дослідження динаміки текстового породження та рецептивної активності аудиторії. Поліаспектність й гнучкість таких прийомів вимагають врахування їхньої інтегративної ролі у процесах глобальної комунікації, де семіотична багатошаровість та прагматична релевантність текстів перетворюють їх на осередки культурної трансмісії.

Аналіз досліджень. Стилістичні модуси, що функціонують у сучасному англомовному медійному дискурсі, демонструють високий рівень текстуальної складності та концептуальної багатовекторності, що ускладнює їхню інтерпретацію та сприяє формуванню новітніх комунікативних парадигм. С. Алі, Е. Абдулхалім (Ali, Abdulhaleem, 2023), Т. Ведь, Ф. Вуд (Wood, 2018), Я. Лютвієва, О. Полежаєва (Ведь, Лютвієва, Полежаєва, 2022), Н. Лікарчук (Лікарчук, 2015), М. Холлідей, К. Єллоп (Halliday, Yallop, 2007) відзначають, що сутність дискурсивних практик визначається синкретизмом когнітивно-прагматичних й семіосоціальних елементів, що інтегруються в єдиний функціональний корпус. Пріоритетними є такі феномени, як креолізація текстів, полісемантичні тропи, ретроспективні алюзії, евфемістичний реконструювання значень та стратегічна амбівалентність, які формують онтологічно складні семіотичні структури, орієнтовані на маніпулятивний вплив.

Л. Бауер (Bauer, 2021), М. Бреаль, Х. Вера (Vera, 2002), В. Гончарова (Goncharova, 2020), Д. Ласагабастер (Lasagabaster, 2022), А. Нургазіна, Я. Кандаліна (Nurgazina, Kandalina, 2020), Е. Сапір (Breal, Sapir, 2019), С. Потапенко (Потапенко, 2009), С. Штеппуттіс (Stepputtis, 2020) наголошують, що семіотична поліфонія, що лежить в основі медійного дискурсу, базується на поліфонічній природі міжтекстуальних зв'язків, які конструюються через цитатні акти, ремінісцентні кореляції та інтегративні пастиші. У цьому контексті особливу увагу привертає модифікація синтаксичних структур, що характеризуються застосуванням інверсії, парцеляції та гіпотаксичних конструкцій, котрі забезпечують текстам стильову ускладненість і підвищену прагматичну щільність. Іронічні контамінації, метафоричні ампліфікації та естетизовані еліптичні формули створюють ефект гіперрефлексивності, котрий є невід'ємною складовою сучасного медійного контексту.

Дж. А. Голдстейн (Goldstein, 2023), М. Заппавінья, А. Росс (Zappavigna, Ross, 2024), Дж. Колман, К. Кай (Coleman, Kay, 2000), Н. Ліу (Liu, 2018), А. Санчес-Муньйос, Дж. Ретіс (Sánchez-Muñoz, Retis, 2024) акцентують, що неологічний корпус англомовного медіа-дискурсу формує лексико-семантичну інноваційність через конструювання нових морфосемантичних одиниць, акронімізації, субверсивну гру слів й застосування амфіболічних фігур. Паралельно відбувається інтенсифікація фрагментації змісту, що досягається за рахунок розширеного використання ентропійно насичених концептів, риторичних апорій та когнітивно резонансних каламбурів. Відповідно, медійний дискурс функціонує як когнітивно-ідеологічна матриця, що поєднує естетичний динамізм, семантичну глибину й ідеологічну латентність, утверджуючи багатошаровість сучасних текстових практик.

Метою статті є визначення стилістичних прийомів у сучасному медійному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний англомовний медійний дискурс характеризується високою ступінню інтертекстуальної полісемії, обумовленою складною симбіозою семантичних нашарувань і риторичних конструктів, які функціонують у межах ідеологічно маркованих комунікативних структур. Інтенційна архітектоніка таких текстів визначається наявністю палімпсестних стратегій, де смислові інтерференції, алюзійні латентності та синкретичні метафоричні кластери стають основою для створення текстуального поля гіпертрофованої семантичної криптичності (Zappavigna, Ross, 2024: 61). Така вербальна організація покликана не лише ускладнювати когнітивну декодувальну активність, але й сприяти формуванню когнітивної дисонансності у свідомості реципієнта. У межах аналізу стилістичного арсеналу медійного дискурсу домінують такі тропологічні феномени, як оксюморонічна контамінація, анаколутичні зсуви та семантична антиномія, які акумулюють у собі потенціал не лише ілюстративного збагачення тексту, але й парадигматичного трансформування рецептивного досвіду. Медіаекспресивність, посилена текстуальною семіологією, продукує ефекти нарративної інверсії, коли базові конотації піддаються свідомій деконструкції, що сприяє естетичній і концептуальній переоцінці повідомлення (Coleman, Kay, 2000: 164). Водночас такі прийоми, як парономазійна інтеграція, символьно-архетипічна інкрустація та апофатична ремінісценція, створюють потужну текстуальну синергію, здатну інтенсифікувати ідеологічний вплив.

Герменевтична складність медійних текстів підкріплюється використанням дискурсивних амфіболій, які, функціонуючи як когнітивні іританти, навмисно провокують когнітивно-афективну нестабільність аудиторії. Інтертекстуальна контамінація, побудована на основі полівалентних алюзій, анахронічних цитат та парадоксальних архетипів, не лише ускладнює процес семантичної інтерпретації, але й створює ілюзорний ефект текстуальної аксіоматичності (Vera, 2002: 418). Окрім того, феномен криптосемантичного опосередкування, що виявляється у текстуальному маніпулюванні гіпотаксичними ідіомами та еліптичними побудовами, постає невід'ємною складовою дискурсивного конструювання. Відповідно, медійний дискурс у своїй сучасній іпостасі слід розглядати як епістемологічно складну текстуальну формацію, яка інтегрує у собі елементи риторико-семантичного гіперкоду, аксіологічно обумовленого контекстуального конструювання та інтерсуб'єктивного символічного взаємозв'язку (Halliday, Yallop, 2007: 93). Його феноменологічна поліморфність та семантична поліцентричність створюють не лише текстуальну рефракцію ідеологічних парадигм, але й реконфігурацію аксіологічних структур, що визначають межі суспільного консенсусу та комунікативного потенціалу.

У контексті постструктуралістської парадигми та когнітивної лінгвістики аналіз медіа-дискурсу вимагає багаторівневого підходу, здатного враховувати як лінгвістичні, так і соціокультурні детермінанти. Дослідження риторичних стратегій, що маніпулюють свідомістю та когнітивними процесами аудиторії, стає однією з центральних задач сучасної медіапсихології та критичної лінгвістики. Оскільки медіа є не лише майданчиком для репрезентації реальності, але й потужним агентом перетворення семантичних полів, детальна експлікація риторичних прийомів виявляється надзвичайно важливою для розуміння механізмів впливу на соціум (Breal, Sapir, 2019: 37). Даний аналіз риторичних засобів виводить нас на площину не лише емоційної, але й когнітивної маніпуляції, яка, через різноманітні мовні стратегії, сприяє формуванню специфічних соціокультурних конструкцій. Висока ефективність риторичних технік в медійному дискурсі обумовлена їхньою здатністю до когнітивної економії, що дозволяє не лише оптимізувати обсяг інформації, але й збільшувати її когнітивну насиченість. Інтерпретація кожного риторичного прийому вимагає не лише знань про його лексико-семантичні особливості, але й глибокого усвідомлення функціональної ролі таких стратегій у контексті медійних повідомлень. Оскільки риторичні конструкції є невід'ємною частиною комунікації, вони здатні не лише моделювати реальність, але й трансформувати соціальні уявлення, спрощуючи складні концептуальні структури та водночас надаючи їм емоційної насиченості (Ведь, Лютвієва, Полежаєва, 2022: 117). Ось чому дослідження цих прийомів вимагає від дослідника розгляду мовних та когнітивних аспектів у їхній складній взаємодії.

Можливість проаналізувати риторичні механізми в їхньому функціональному зв'язку з медійним дискурсом дозволяє зробити суттєвий вклад у розвиток теорії медіа-комунікацій. Актуальність цього питання обумовлена необхідністю розуміння того, як через вербальні конструкції здійснюється вплив на сприйняття масової аудиторії. Ідентифікація та характеристика специфічних риторичних прийомів є важливим етапом у створенні моделі когнітивного сприйняття медійних

Таблиця 1

Риторичні стратегії та лінгвістичні механізми англійської мови в сучасному медіа-дискурсі

Конструкції та мовні стратегії	**Семантичні та когнітивні функції в контексті медіа-дискурсу**	**Приклади**
1	2	3
Метонімія (Coleman, Kay, 2000)	Метонімія являє собою перцептивний трюк переносу значення з одного об'єкта на інший, спираючись на їх семантичну, асоціативну чи контекстуальну ідентичність. В межах медіа-дискурсу цей риторичний засіб функціонує як потужний інструмент компресії смислів, зменшуючи кількість слів і посилюючи ефективність комунікації через підсилення враження від контекстуальної взаємодії елементів.	*"Fleet Street remains the epicenter of editorial power, dictating the narratives of the modern epoch" & "The White House declared its unequivocal stance on press freedoms"*
Паралелізм (Bauer, 2021)	Паралелізм виявляється в структурному синхронізмі, коли елементи тексту організовані за подібним синтаксичним шаблоном, що створює ритмічну і семантичну гармонію. Використання паралелізму у сучасному медійному дискурсі є невід'ємною складовою стилістичної побудови, оскільки він забезпечує чіткість формулювання основних меседжів, одночасно підсилюючи виразність на рівні когнітивної сприйнятливості аудиторії.	*"Media disseminates, media elucidates, media complicates" & "We interrogate the facts. We transcend the noise. We illuminate the complexities"*
Антитеза (Sánchez-Muñoz, Retis, 2024)	Антитеза як стилістичний прийом є ефективною технікою для відображення контрастів між абсолютно різними явищами, що створює когнітивну напругу та сприяє формуванню більш складних емоційних та інтелектуальних переживань. В медійному дискурсі антитеза виступає потужним засобом для посилення аргументації та критичного осмислення соціальних, політичних чи культурних феноменів, виводячи на поверхню внутрішні протиріччя.	*"The proliferation of data informs, yet it obfuscates; it enlightens, yet it disorients" & "Objective reporting may be aspired to, but sensationalism often prevails"*
Гіпербола (Breal, Sapir, 2019)	Гіпербола як надмірне перебільшення реалізує механізм суб'єктивного збільшення значення або інтенсивності характеристики через надлишок емоційної насиченості. В умовах медіа-дискурсу вона функціонує як засіб маніпуляції сприйняттям, створюючи ефект величезної експансії або катастрофічного загострення, що слугує як каталізатор для миттєвого залучення аудиторії до теми.	*"This revelation represents a cataclysmic rupture in the socio-political fabric of our era" & "A media storm of unprecedented magnitude engulfed the global stage."*
Епітет (Halliday, Yallop, 2007)	Епітет, як засіб семантичного загострення, висвітлює суб'єктивні оцінки, що додаються до об'єктивного змісту предмета. У сучасному медійному дискурсі епітети застосовуються з метою трансляції не лише фактичних, а й емоційних компонентів явищ, тим самим відкриваючи нові горизонти інтерпретацій та зміщуючи фокус аудиторії на певні моменти, що мають значення.	*"The incendiary rhetoric of partisan outlets exacerbates societal polarization" & "An insidious undercurrent of misinformation corrodes the epistemological trust of the public"*
Анафора (Liu, 2018)	Анафора, що характеризується повторенням однойменних елементів на початку речень чи фраз, слугує як метод посилення ритмічної та смислової структурованості тексту. Вона функціонує в медійному дискурсі як стратегія фокусування уваги аудиторії на окремих аспектах обговорюваної проблеми, одночасно підсилюючи емоційну та концептуальну інтенсифікацію висловленого.	*"In the age of algorithms, truth is curated. In the age of algorithms, knowledge is commodified. In the age of algorithms, reality is fractured" & "We demand transparency. We demand accountability. We demand integrity."*
Алегорія (Vera, 2002)	Алегорія, уособлення ідей та концептів через метафоричні образи, є одним із найбільш потужних методів медіа-контекстуалізації. Вона дозволяє транслювати складні соціокультурні або політичні ідеї через символи, створюючи багатозначність, що викликає у сприймача не лише емоційне, а й когнітивне напруження. Алегорія дає змогу маніпулювати підсвідомими образами, надаючи дискурсу глибину та рівні, що виходять за межі очевидного значення.	*"The media operates as a lighthouse in the tempest of disinformation, yet its beam is often refracted by vested interests" & "Journalism remains the fragile bulwark between enlightenment and entropy"*

Продовження таблиці 1

1	2	3
Іронія (Lasagabaster, 2022)	Іронія, яка здійснюється через приховану або тонко виражену суперечність між заявленим і прихованим змістом, є висококласним інструментом для створення критичного чи сатиричного відтінку в медійному контексті. Вона дозволяє впливати на сприйняття аудиторії, скеровуючи її на альтернативні інтерпретації, що суперечать явному посиланню або соціальній конвенції.	*"Ah, yes, because an echo chamber is exactly where critical discourse flourishes!" & "Surely, another viral 'think piece' will solve society's multifaceted dilemmas"*

Джерело: (Bauer, 2021; Breal, Sapir, 2019; Coleman, Kay, 2000; Halliday, Yallop, 2007; Lasagabaster, 2022; Liu, 2018; Sánchez-Muñoz, Retis, 2024; Vera, 2002; Zappavigna, Ross, 2024)

текстів, оскільки риторичні стратегії перетворюють інформаційні потоки на ефективні механізми, що стимулюють не лише процеси пізнання, але й емоційну та психологічну реакцію індивідів. Тому вивчення цієї теми відкриває нові горизонти в дослідженні взаємодії медіа та суспільства, сприяючи формуванню більш глибокого та обґрунтованого розуміння комунікативних процесів.

Синтаксичний потенціал дієслівних конструкцій, як структурно-семантичного каркаса наукового висловлювання, безумовно визначає рівень дискурсивної компетентності автора. У межах запропонованих теоретичних площин, що відображають багатошаровість дієслівних моделей на світлині, виокремлюється інфінітивно-герундіальна опозиція як концептуальна парадигма морфосинтаксичного аналізу (Goncharova, 2020). Зокрема, інфінітивні конструкції (Verb + to...), детерміновані дієсловами інтенційної семантики (intend, endeavor, aspire), виконують функцію актуалізації телеологічної спрямованості предикативного зв'язку. Їхня структурна прозорість корелює з прагненням до когнітивної структурованості тексту, що утверджує концептуальну коґезію на рівні семантичної ієрархії. Водночас герундіальні конструкції (Verb + -ing), які тісно співвідносяться з дієсловами психоемоційної активності (contemplate, relish, desist), маркують ідею процесуальної континуальності дії. У таких випадках герундій, як глибинний маркер процесуальності, слугує інструментом експліцитної номінації динамічних станів, перетворюючи дію на об'єкт мовленнєвої рефлексії. Подібна аналітико-семантична структура створює додатковий рівень текстуальної аксіоматичності, що особливо актуалізується у процесі формулювання емпірично обґрунтованих тез.

На тлі цього особливої уваги потребують дієслівні звороти каузативної природи (induce, compel, necessitate), які, поєднуючись із предикативними інфінітивами, реалізують причинно-наслідкову детермінацію висловлювань. Їхня функціональна експансія дозволяє створювати структурні ланцюги, що інтегрують полірефернтні компоненти тексту (Bauer, 2021: 93). Крім того, використання подібних конструкцій уможливлює трансформацію імперативних значень у більш евфемізовану форму, що є ознакою високої синтаксичної культури академічного письма.

Допоміжні дієслова (auxiliary verbs) на кшталт do, can, have у межах аналітичного контексту виступають дискурсивними маркерами, що забезпечують предикативну динаміку висловлення. Їхня структурна уніфікація дозволяє оприявнити модальну поліваріантність тексту, що коливається між категоричністю й гіпотетичністю. Таке використання, зокрема у питальних або підтверджувальних конструкціях, слугує інструментом текстуальної актуалізації логічної зв'язності висловлення, створюючи внутрішню комунікативну напругу (Stepputtis, 2020: 13141). Особливий інтерес становлять аналітичні дієслівні моделі, що включають до свого складу конструкції на зразок try to, need to, help to. Вони поєднують функціональну конкретику із синтаксичною гнучкістю, дозволяючи втілювати дискурсивну полівалентність на різних рівнях текстуальної організації. Ці структури не лише оприявнюють прагматичну доцільність висловлювання, але й створюють семантичну перспективу для контекстуальної реінтерпретації. Таким чином, вони сприяють досягненню ідеального синтезу між коґнітивною прозорістю та стилістичною вишуканістю.

Відповідно, медіадискурс у парадигмі постглобалістичного інформаційного середовища функціонує як поліструктурний феномен, що оперує багатошаровими семіотичними матрицями. Його текстуальна тканина, пронизана стилістичними прийомами, демонструє здатність до гіпердинамічної трансформації, орієнтованої на когнітивну

модифікацію сприйняття. Метафоричні конструкції, що мають статус концептуальних інтеграторів, у цьому контексті виконують функцію семантичної редукції, забезпечуючи перенесення абстрактних категорій у зрозумілу символічну площину (Ali, Abdulhaleem, 2023). Завдяки метафоризації текст отримує іманентну властивість когнітивної резонансності, яка підсилює його сугестивний потенціал. Гіперболізація, як вербальний інструмент семантичної експансії, здійснює ампліфікацію емоційної складової тексту, утворюючи ефект псевдосмислової екстенсивності. Така техніка слугує потужним засобом когнітивної інверсії, що забезпечує пріоритетність окремих смислових вузлів у свідомості реципієнта. Водночас, гіперболізація ризикує спричиняти феномен семантичного перенасичення, що веде до девальвації текстуальної достовірності. В умовах сучасної інформаційної перенасиченості її застосування набуває ознак дискурсивного ризику.

Алегоричність, інтегрована у текстову архітектоніку медійного контенту, слугує інструментом трансгресивної передачі ідеологічних кодів. Алегоризація забезпечує багатовимірну стратифікацію повідомлення, дозволяючи його декодування на різних когнітивних рівнях. Приміром, у політичному дискурсі алегоричні моделі створюють умови для латентної індоктринації, перетворюючи текст на семантичний артефакт, що акумулює ідеологічну спрямованість. Їх герменевтична глибина формує багатошарові простори смислових інтерпретацій. Парономазія, що оперує акустичною семіотикою, виконує функцію фонетичного акцентування, забезпечуючи тексту аудіальну атрактивність (Lasagabaster, 2022: 21). Цей прийом створює ефект вербальної ітеративності, що сприяє кристалізації стійких когнітивних патернів у сприйнятті аудиторії. Парономастичні елементи, розташовані у стратегічно важливих позиціях тексту, здатні виконувати роль когнітивних тригерів, забезпечуючи їхній вплив навіть на підсвідомому рівні. Особливо потужною парономазія виявляється у сферах рекламної та політичної комунікації, де вербальні меми стають засобом маніпулятивного впливу.

Синтаксична інверсія, що реалізується через порушення стандартної лінійності синтаксичних конструкцій, створює ефект риторичної антиплазії, підсилюючи експресивний потенціал тексту. Завдяки цьому прийому текст отримує унікальну синтаксичну текстуру, що формує ефект когнітивного відчуження, необхідного для залучення уваги до ключових концептів. Інверсія дозволяє структурувати текст у спосіб, що акцентує семантичну домінанту, водночас забезпечуючи його інтеграцію у ритмічну композицію. Оксюморонічні конструкції, що функціонують як семантичні антиномії, виконують роль риторичних каталістів, стимулюючи інтелектуальну активацію реципієнта (Nurgazina, Kandalina, 2020). Контрастна поляризація смислів у межах оксюморонів створює когнітивну напругу, що примушує реципієнта до глибшого осмислення тексту. У медійному дискурсі оксюморонічні прийоми виконують роль концептуальних маяків, які сприяють формуванню семіотичного ландшафту тексту та підсилюють його ідеологічну резонансність.

Лекційна презентація матеріалів, присвячених стилістичним прийомам сучасного медійного дискурсу, вимагає детальної ілюстрації їхнього функціонування у глобальному академічному просторі. У Гарвардському університеті особливу увагу приділяють метафоричній транспозиції, розглядаючи її як когнітивний механізм, що сприяє перетворенню абстрактних понять на інтуїтивно зрозумілі образи. У рамках курсу “Media and Cognitive Sciences” студенти аналізують використання метафор у політичних дебатах, демонструючи, як концептуальні метафори на кшталт “The state as a ship” або “The economy as a mechanism” впливають на формування суспільного дискурсу (Goldstein, 2023). Практичним завданням стає порівняльний аналіз англомовних та іншомовних текстів, що дозволяє ідентифікувати культурно специфічні метафоричні патерни.

Оксфордський університет, відомий своїми глибокими дослідженнями у сфері риторики, інтегрує у навчальний процес детальне вивчення синтаксичної інверсії. У рамках курсу “Advanced Rhetoric and Discourse Analysis” студенти досліджують, як порушення стандартного синтаксичного порядку у політичних промовах В. Черчилля або Б. Обами посилює їхній експресивний потенціал. Наприклад, інверсія у фразах типу “In our hands lies the future” створює ефект семантичної акцентуації, концентруючи увагу на ключових концептах (Sánchez-Muñoz, Retis, 2024: 56). Практичним завданням стає створення альтернативних текстових конструкцій, що демонструють різні рівні стилістичного впливу на аудиторію. Натомість, у Сорбонні значна увага приділяється аналізу парономазії як інструменту акустичної сугестії. На курсі “Semiotics of Media and Persuasion” студенти досліджують, як рекламні слогани, побудовані на фонетичній ітерації, наприклад, “Kit-Kat: Have a Break, Have a Kit-Kat”, формують стійкі когнітивні асоціації. Крім того, аналізуються політичні кампанії, де парономастичні елементи, такі як “Make

America Great Again", слугують засобами емоційної мобілізації (Sánchez-Muñoz, Retis, 2024: 97). Практична складова курсу передбачає створення власних слоганів із використанням парономазії для оцінки їхньої ефективності у різних комунікативних контекстах.

У Стенфордському університеті герменевтичний підхід до медіадосліджень використовується для вивчення оксюморонічних конструкцій у цифрових платформах. У рамках курсу "Digital Media and Paradoxical Narratives" студенти аналізують, як антиномічні фрази, такі як "virtual reality" або "friendly fire", створюють когнітивну напругу, що змушує реципієнта до глибшого осмислення. Практичним аспектом стає дослідження соціальних медіа, де оксюморонічні техніки використовуються для привернення уваги до суперечливих питань, таких як кліматична криза або соціальна нерівність (Sánchez-Muñoz, Retis, 2024: 117). Завданням студентів є розробка коротких текстів із застосуванням оксюморонів для їх подальшого аналізу з погляду їхнього впливу на різні аудиторії.

Висновки. Стилістичні засоби, які функціонують у сучасному англомовному медійному дискурсі, виконують не лише суто естетичну чи риторичну функцію, а й виступають каталізаторами інтенсифікації когнітивно-емоційного впливу, ускладнюючи процес декодування смислових структур. Особливу вагу має їхня здатність трансформувати поверхневі текстові рівні в багатошарові семіотичні утворення, які одночасно слугують носіями прихованих ідеологем та інструментами маніпулятивного характеру. Вказані конструкції, зокрема епітетизація, гіперболічні тропи, амфіболія, хіазм та антитеза, сприяють формуванню інформаційного поля з підвищеним прагматичним навантаженням. Семантична глибина медіатекстів, укорінена в стилістичних прийомах, зумовлює необхідність їх методологічного осмислення у навчальному процесі. Вивчення динаміки функціонування стилістичних засобів вимагає інтегративного підходу, що включає когнітивно-прагматичний, соціолінгвістичний та семіотичний аспекти. Викладач має націлювати студентів на аналітичну декомпозицію складних текстових структур із подальшим експериментальним відтворенням їх у різних дискурсивних жанрах.

Особливого акценту потребує практична апробація дієслівних структур, які виступають ядром семантико-синтаксичної організації тексту. Доцільно запропонувати студентам завдання, спрямовані на ідентифікацію латентних потенцій дієслів через аналіз аспектуальних, модальних і каузативних ознак, а також їхню транспозицію у контекстах із відмінними прагматичними цілями. У цьому зв'язку варто розвивати навички варіативного моделювання текстів із використанням експресивно насичених дієслівних конструкцій, які забезпечують гнучкість й стилістичну точність висловлювань. Дискурсивні тренінги, що акцентують увагу на стилістичних засобах, можуть включати завдання з реконфігурації текстових фрагментів через інтерпретацію їх у межах альтернативних семантичних полів. Наприклад, переформатування тексту з орієнтацією на різні аудиторії дозволяє продемонструвати дієвість прийомів полісемії, алітерації або іронії, водночас розвиваючи креативні компетенції студентів.

Таким чином, інкорпорація стилістичних елементів у навчальний процес сприяє формуванню здатності до синтетичного осмислення мовних феноменів та підвищенню рівня комунікативної майстерності, що є необхідною передумовою для ефективної адаптації до сучасного медійного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ведь Т. М., Лютвієва Я. П., Полежаєва О. В. Особливості лексичних інновацій ділової сфери у медійному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 21. Т. 1. С. 117–124.

2. Лікарчук Н. Базові семіотичні моделі комунікації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2015. Вип. 16. С. 69–74.

3. Потапенко С. І. *Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: монографія.* Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.

4. Ali S., Abdulhaleem E. English lexical and grammatical preferences in framing media discourse. *Research Journal in Advanced Humanities.* 2023. Т. 4. № 2. URL: https://mail.royalliteglobal.com/advanced-humanities/article/download/1212/668.

5. Bauer L. *Introduction to English Lexicology.* Edinburgh University Press, 2021. 192 p.

6. Breal M., Sapir E. *The History of Human Speech and the Significance of Language.* Independently published, 2019. 110 p.

7. Coleman J., Kay C. *Lexicology, Semantics and Lexicography.* John Benjamins Publishing Company, 2000. 263 p.

8. Goldstein J. A., et al. Generative language models and automated influence operations: Emerging threats and potential mitigations. *arXiv preprint.* 2023. URL: https://arxiv.org/pdf/2301.04246.

9. Goncharova V. A., et al. Verbal manipulation in the context of teaching intercultural foreign language communication. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences.* 2020. T. 95. URL: https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2020.11.03.19.

10. Halliday M. A. K., Yallop C. *Lexicology: A Short Introduction.* Continuum, 2007. 117 p.

11. Lasagabaster D. *English-medium instruction in higher education.* Cambridge University Press, 2022. 75 p.

12. Liu N. *News Framing through English-Chinese Translation: A Comparative Study of Chinese and English Media Discourse.* Routledge, 2018. 148 p.

13. Nurgazina A., Kandalina Y. Media discourse as a component of the university's information space. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences.* 2020. URL: https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2020.11.03.19.

14. Sánchez-Muñoz A., Retis J. *Communicative Spaces in Bilingual Contexts (Routledge Research in Language and Communication).* Routledge, 2024. 306 p.

15. Stepputtis S., et al. Language-conditioned imitation learning for robot manipulation tasks. *Advances in Neural Information Processing Systems.* 2020. T. 33. C. 13139–13150.

16. Vera J. *A Changing World of Words: Studies in English Historical Lexicography, Lexicology and Semantics.* Brill, 2002. 632 p.

17. Wood F. T. *Current English Usage: A concise dictionary.* New York: St. Matrixes Press, 2018. 273 p.

18. Zappavigna M., Ross A. *Innovations and Challenges in Social Media Discourse Analysis (Innovations and Challenges in Applied Linguistics).* Routledge, 2024. 202 p.

REFERENCES

1. Ved, T. M., Lyutviieva, Ya. P., & Polezhaieva, O. V. (2022). Osoblyvosti leksychnykh innovatsii dilovoi sfery u mediinomu dyskursi [Peculiarities of lexical innovations in the business sphere within media discourse]. *Zakarpatski filolohichni studii,* (21), T. 1, 117–124. [in Ukrainian]

2. Likarczuk, N. (2015). Bazovi semiotychni modeli komunikatsii [Basic semiotic models of communication]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova,* (16), 69–74. [in Ukrainian]

3. Potapenko, S. I. (2009). Suchasnyi anhlomovnyi media-dyskurs: linhvokohnityvnyi i motyvatsiinyi aspekty: monohrafiia [Modern English-language media discourse: Linguistic-cognitive and motivational aspects]. *Nizhyn: Vydavnytstvo NDU imeni Mykoly Hoholia.* [in Ukrainian]

4. Ali, S., & Abdulhaleem, E. (2023). English lexical and grammatical preferences in framing media discourse. *Research Journal in Advanced Humanities,* 4(2). Retrieved from https://mail.royalliteglobal.com/advanced-humanities/article/download/1212/668

5. Bauer, L. (2021). *Introduction to English Lexicology.* Edinburgh University Press.

6. Breal, M., & Sapir, E. (2019). *The History of Human Speech and the Significance of Language.* Independently published.

7. Coleman, J., & Kay, C. (2000). *Lexicology, Semantics and Lexicography.* John Benjamins Publishing Company.

8. Goldstein, J. A., et al. (2023). Generative language models and automated influence operations: Emerging threats and potential mitigations. *arXiv preprint.* Retrieved from [https://arxiv.org/pdf/2301.04246] (https://arxiv.org/pdf/2301.04246).

9. Goncharova, V. A., et al. (2020). Verbal manipulation in the context of teaching intercultural foreign language communication. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences,* 95. Retrieved from https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2020.11.03.19

10. Halliday, M. A. K., & Yallop, C. (2007). *Lexicology: A Short Introduction.* Continuum.

11. Lasagabaster, D. (2022). *English-medium instruction in higher education.* Cambridge University Press.

12. Liu, N. (2018). *News Framing through English-Chinese Translation: A Comparative Study of Chinese and English Media Discourse.* Routledge.

13. Nurgazina, A., & Kandalina, Y. (2020). Media discourse as a component of the university's information space. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences.* Retrieved from https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2020.11.03.19

14. Sánchez-Muñoz, A., & Retis, J. (2024). *Communicative Spaces in Bilingual Contexts (Routledge Research in Language and Communication).* Routledge.

15. Stepputtis, S., et al. (2020). Language-conditioned imitation learning for robot manipulation tasks. *Advances in Neural Information Processing Systems,* 33, 13139–13150.

16. Vera, J. (2002). *A Changing World of Words: Studies in English Historical Lexicography, Lexicology and Semantics.* Brill.

17. Wood, F. T. (2018). *Current English Usage: A concise dictionary.* New York: St. Matrixes Press.

18. Zappavigna, M., & Ross, A. (2024). *Innovations and Challenges in Social Media Discourse Analysis (Innovations and Challenges in Applied Linguistics).* Routledge

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.147: 811.111:656.6
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-37

Ірина АФАНАСІЄВСЬКА,
orcid.org/0000-0001-7326-8559
старший викладач кафедри англійської мови в судновій енергетиці
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) afanasievskaya.irina@gmail.com

Надія ПОГОРЛЕЦЬКА,
orcid.org/0000-0002-2019-1671
старший викладач кафедри англійської мови в судновій енергетиці
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) npohorletska@gmail.com

РОЗВИТОК НАВИЧОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ СУДНОВИХ МЕХАНІКІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Наукову розвідку присвячено висвітленню способів розвитку навичок писемного мовлення майбутніх суднових механіків під час навчання морської англійської мови. Підготовку морських фахівців регламентовано низкою вимог і стандартів, згідно з якими випускники закладів вищої освіти мають використовувати англійську мову у письмовій та усній формі, зокрема під час виконання професійних обов'язків. Тому у процесі навчання морської англійської мови викладачу слід спрямувати увагу на розвиток та удосконалення як усного, так і писемного мовлення.

Писемне мовлення як продуктивна навичка – складний та комплексний механізм, який вимагає часу на планування ідей, обмірковування та редагування тексту, правильного використання граматичних структур, лексичних одиниць, пунктуації та орфографії. Відтак постає потреба у висвітленні шляхів формування навичок письма здобувачів вищої освіти у процесі навчання морської англійської мови.

У статті представлено аналітичний огляд наукового доробку з проблеми вивчення підходів до розвитку навичок писемного мовлення, необхідних для майбутніх суднових механіків, та окреслено способи формування й розвитку їх.

Реалізація удосконалення навичок писемного мовлення може бути організована на різних рівнях, починаючи зі словникової роботи. Завдання, спрямовані на роботу з лексичними одиницями, сприяють засвоєнню професійних термінів англійською мовою. Використання вправ підстановчого або трансформаційного характеру удосконалюватимуть навички письма на рівні словосполучення та речення. Завдання для розвитку мовленнєвих навичок, побудовані на основі звітів про морські аварії, додатково стимулюватимуть здобувачів критично мислити.

З огляду на стрімкий розвиток сучасних технологій, варто окреслити можливість розвитку навичок писемного мовлення засобами інструментів на основі штучного інтелекту. Технології штучного інтелекту допомагають урізноманітнити та розширити освітнє середовище, зробити навчання більш персоналізованим і професійно орієнтованим.

Ключові слова: *морська англійська мова, іншомовна комунікативна компетентність, мовленнєві навички, навички писемного мовлення, штучний інтелект.*

Iryna AFANASIIEVSKA,
orcid.org/0000-0001-7326-8559
Senior Lecturer at the English Language Department for Marine Engineers
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) afanasievskaya.irina@gmail.com

Nadiia POHORLETSKA,
orcid.org/0000-0002-2019-1671
Senior Lecturer at the English Language Department for Marine Engineers
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) npohorletska@gmail.com

DEVELOPING WRITING SKILLS OF FUTURE MARINE ENGINEERS IN MARITIME ENGLISH COURSE

The article is devoted to highlighting the ways of developing the written communication skills of future ship mechanics while teaching Maritime English. The training of maritime professionals is regulated by a set of requirements and standards, according to which graduates of higher education institutions must use English in both written and oral forms, particularly in performing their professional duties. Therefore, in teaching Maritime English, teachers should focus on developing and improving both speaking and writing skills.

Writing, as a productive skill, is a complex and multifaceted process that requires time for planning ideas, structuring and editing texts, and correctly using grammatical structures, lexical units, punctuation, and spelling. Consequently, there is a need to bring out the practical ways to develop students' writing skills while learning Maritime English.

This article presents an analytical review of scientific studies on approaches to developing writing skills essential for future marine engineers and outlines methods for their formation and enhancement.

The improvement of writing skills can be implemented at various levels, starting with practicing vocabulary. Tasks focused on lexical units contribute to learning professional terminology in English. Using substitution and transformational tasks helps refine writing skills at the phrase and sentence levels. Writing tasks based on maritime accident reports also stimulate students to think critically.

Given the rapid technological advancement, it is important to explore the potential for developing writing skills using artificial intelligence tools. Artificial intelligence technologies help diversify and expand the educational environment, making studying more personalized and professionally oriented.

Key words: *Maritime English, foreign language communicative competence, language skills, writing skills, artificial intelligence.*

Постановка проблеми. Співпраця з іноземними роботодавцями та активна взаємодія з міжнародними компаніями висвітлила потребу у формуванні іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти як майбутніх фахівців морської галузі. Наразі підготовка морських фахівців регламентується низкою вимог і стандартів Міжнародної морської організації (IMO), положеннями Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014, Стандартом вищої освіти зі спеціальності 271 «Річковий та морський транспорт», міжнародними документами та конвенціями. Відповідно до Стандарту серед компетентностей випускника зазначено здатність використовувати англійську мову у письмовій та усній формі, зокрема під час виконання професійних обов'язків (Стандарт, 2018: 8). Відтак у процесі навчання морської англійської мови викладачу слід спрямувати зусилля на розвиток як усного, так і писемного мовлення з метою забезпечення достатніх знань з іноземної мови, які дозволять використовувати англомовну технічну літературу та виконувати обов'язки суднового механіка.

Аналіз досліджень. Формування мовленнєвої компетенції – це комплексний та структурований процес, під час якого всі мовленнєві навички (аудіювання, говоріння, читання та письмо) розвиваються одночасно та гармонійно.

У процесі вивчення англійської як іноземної (EFL) або другої (ESL) мови слід приділяти більше уваги розвитку мовленнєвих навичок, серед яких слухання та читання є рецептивними навичками, тоді як говоріння та письмо – продуктивними. Ключовий аспект вивчення англійської мови залежить саме від опанування цих навичок (Rao, 2017: 54). Рао П. наголошує на тому, що серед усіх чотирьох мовленнєвих навичок письмо вважається найскладнішою, яка надає можливість передавати свої думки, ідеї та почуття у письмовій формі (Rao, 2017: 54).

У книзі «How to Teach Writing» Гармер Дж. порівнює продуктивні навички й підкреслює, що відмінність між говорінням та письмом полягає у процесах, через які проходять письменники та мовці. Під час усного спілкування учасники зазвичай не мають часу на ретельне планування своїх висловлювань, тоді як у процесі писемного – можуть обмірковувати, переглядати та редагувати текст. Писемне мовлення вимагає більш формальної структури, точності, правильного використання граматики, пунктуації та орфографії, а говоріння може бути більш спонтанним і менш структурованим (Harmer, 2004). Відмінності між продуктивними мовленнєвими навичками впливають на підходи до навчання та розвиток їх під час вивчення мови.

Методика викладання іноземної мови включає низку підходів до розвитку навичок письма: підхід «від контрольованого до вільного письма» (Controlled to Free Approach), «вільне письмо» (Free Writing Approach), підхід, який базується на організації абзаців (Paragraph-Pattern Approach), граматико-синтаксичний (Grammar-Syntax Approach), процесний (Process Approach), комунікативний (Communicative Approach) підхід (Raimens, 1983; Harmer, 2004; Dragomir, Niculescu, 2020). З огляду на те, що письмо потребує когнітивного аналізу та лінгвістичного синтезу (Rao, 2017: 55), перед

викладачем постає не просте завдання – мотивувати здобувачів вищої освіти на розвиток і вдосконалення навичок писемного мовлення.

Мета статті – охарактеризувати шляхи формування навичок писемного мовлення майбутніх суднових механіків у процесі навчання морської англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Письмо як продуктивна навичка – складний механізм. Визначають ключові елементи, які слід враховувати у процесі створення тексту, а саме: мету (причину написання тексту), аудиторію (цільових читачів), процес (генерацію ідей, створення чернеток, редагування), організацію (розподіл на абзаци, зв'язність тексту, головні ідеї та деталі), зміст (актуальність, чіткість, оригінальність, зв'язність), мову (структуру речень, граматику, підбір слів) та механіку (формат, орфографію, пунктуацію) (Dragomir, Niculescu, 2020: 203–204).

Проблема розвитку та удосконалення навичок писемного мовлення англійською мовою, зокрема суднових механіків, залишається актуальною та потребує детального дослідження з огляду на вимоги та рекомендації нормативних документів та стандартів. Використання англійської мови судновими механіками передбачає вільне володіння мовою у писемній та усній формах. Підтвердженням вищезгаданого є положення та правила у міжнародних документах: Міжнародній конвенції про підготовку, дипломування і несення вахти (ПДНВ), яка перша встановила мінімальні базові вимоги до англійської мови моряків під час їхньої підготовки, сертифікації та несення ними вахти; СОЛАС (Міжнародній конвенції з охорони людського життя на морі, 1977 р.), яка передбачає обов'язкове використання англійської мови для моряків, якщо вони не розмовляють іншою спільною мовою; Стандартній морській навігаційній лексиці (SMNV), яка була прийнята у 1978 році Міжнародною морською організацією (IMO), переглянута у 1985 році та змінена на Стандартні фрази морського спілкування (SMCP) у 2001 році; Модельному курсі (3.17) з морської англійської мови, який містить практичні рекомендації щодо викладання морської англійської мови (IMO Model Course, 2015). У розділі A-III/1 Міжнародної конвенції про підготовку, дипломування і несення вахти (ПДНВ) сферою компетенції будь-якого морського механіка є вільне володіння професійною англійською мовою у письмовій та усній формі (STCW, 2001: 77).

Науковці Коле К. та Тренкнер П. підтверджують необхідність розвитку писемного мовлення суднових механіків та зазначають ключові дескриптори рівня володіння писемними навичками для суднових механіків: 1) на рівні експлуатації вони мають вільно надавати відповідну інформацію в суднових документах; передавати зміст повідомлення; доповнювати інформацію в різних типах тексту; створювати дискурсивний текст відповідно до формату (свідчення кейса/звіт), стилю і контексту, пов'язуючи ідеї в послідовні абзаци; використовуючи технічні символи та скорочені форми; 2) на рівні управління вони мають писати чіткі, добре структуровані листи у відповідному стилі; створювати дискурсивний текст відповідно до формату (свідчення кейса/нота протесту/звіт), структури, стилю та контексту; зв'язувати ідеї у текстові абзаци; використовувати технічні символи та скорочені форми; висловлювати свої думки, розробляти аргументацію з виокремленням найбільш важливих моментів та підкріпленням їх прикладами (Cole, Trenker, 2008: 166–167). Такий ретельний опис навичок письма вказує на необхідність розвитку навичок писемного мовлення суднових механіків.

Відтак мотивація здобувачів морських навчальних закладів розвивати їх писемні навички є важливою проблемою для викладачів освітньої компоненти «Морська англійська мова». Студентів молодших курсів найчастіше важко мотивувати до виконання письмових завдань з іноземної мови, оскільки реальність буднів на судні ще не є частиною їхнього особистого досвіду. Однак, морські інженери щодня стикаються з вимогами судновласників і судноплавних компаній щодо написання рапортів, технічних пояснень та ділової кореспонденції. Тому судновим механікам важливо опанувати навички написання структурованих і зрозумілих звітів з чіткими поясненнями конкретного випадку у машинному відділенні. Здобувачі старших курсів, які вже побували в морі, пройшли плавальну практику на борту суден, усвідомлюють потребу у володінні англійською мовою на високому рівні під час усної та письмової комунікації. Помилками, які можливі в усному мовленні, не знехтують в писемній формі, оскільки вони можуть мати серйозні юридичні наслідки (наприклад, у використанні непевних фраз у звіті про пошкодження техніки або розливи нафти). Також варто застерігати студентів від використання ідіом, сленгу та специфічних структур речень. Викладач повинен переконати студентів-моряків, що їм слід застосовувати більш формальний підхід до писемного мовлення. Відтак до навчання письма слід підходити послідовно та поміркувано, використовуючи автентичні матеріали з морської професійної тематики, та створювати студентам умови для практичного розвитку їхніх навичок писемної мови.

Панує думка про схожість писемного та усного мовлення. Проте письмо ніколи не стане таким розвинутим, як усне спілкування, бо мовлення без співрозмовника потребує більшого планування та обмірковування. Дудик П. (Дудик, 2005: 108), Боручинська М. (Borucinsky, Kegalj, 2021, 17–18) та інші вчені зауважили, що навіть мовчазний співрозмовник та слухач допомагають сприйняттю і виявленню непорозуміння. Реакція учасників розмови примушує мовця пояснити докладно, що вони хочуть висловити, а письменник, який пише, самостійно визначає стиль та спосіб побудови свого висловлювання таким чином, щоб воно було зрозумілим для читача. Писемне мовлення має також низку істотних параметрів – необхідність граматично правильно побудованих речень, вокабулярний запас з теми, використання слів без орфографічних помилок, синтаксична організація речень, композиція тексту тощо. Писемне мовлення позбавлене специфіки усного мовлення: пауз співрозмовника, міміки, інтонації, модуляції голосу. З цього боку писемне мовлення порівняно з усним має максимально розгорнуту і складну за синтаксисом форму, у якій необхідно використати для висловлення кожної окремої думки набагато більшу кількість слів.

Для ефективного планування навчання та розвитку писемних навичок необхідно враховувати лінгвістичні та психологічні особливості. Удосконалення писемного висловлювання та робота над ним організовується на різних рівнях – можна починати від словникової роботи або роботи з текстом. Використання писемних завдань у процесі засвоєння професійних термінів та граматичних явищ з морської англійської мови є доцільним та сприяє засвоєнню нової лексики. Можна запропонувати наступні вправи: опрацювати активний словник, письмово підбираючи до слів антоніми або синоніми; розподілити слова за частинами мови, множиною/одниною, ступенями порівняння прикметників тощо. Прикладом таких вправ є *Find the synonyms.*

chocked	refractory
reset	blowing
trips	clogged
damper	errs
fire-proof	correct
purging	muffler

На етапі Starter використовується таке завдання: *1. Look at these sentences. Match the given words to the sentences and pictures. Define the part of speech for these words and explain their meaning. What do these words have in common?*

boiling×3, boils, boil	
It will make your blood **boil**.	
It all **boils** down to money in the end.	
It was not just the weather that reached **boiling** point that summer.	
Look. Your kettle is **boiling.**	

Доцільним вважаємо актуалізувати лексичні одиниці спочатку на рівні словосполучень, а потім речень. На цьому етапі можна запропонувати здобувачам вправи підстановчого, трансформаційного характеру (як-от: переробіть речення з активного стану у пасивний; переробіть речення, щоб в їхньому складі з'явилися модальні дієслова; поставте слово, яке в дужках, у відповідну форму; утворіть заперечні/питальні форми поданих речень; поставте питання до виділених слів у реченнях тощо). Наприклад, спочатку студентам запропоновано зробити вправу 2. *The following terms are related to boilers. Match the words to their definitions*, а потім *3. Read the following text on boilers and insert an appropriate term in the gaps from the list above.* Прикладом вправи, у якій необхідно переробити речення, є *4. Practice in making the sentences with the linking words.*

All boilers have a furnace or combustion chamber where fuel is burnt to release its energy. Air is supplied to the boiler furnace to enable combustion of the fuel to take place. (also)

З метою удосконалення навичок писемного мовлення майбутніх суднових механіків доцільно використовувати завдання, які містять інформацію зі звітів про реальні морські випадки (Safety Digest, 2023). Такі вправи допоможуть не лише удосконалити мовленнєві навички, а й розвинути критичне мислення:

1. Study the chart and predict what happened in the incident.

The Sea Water Pump

IT HAS TO GO SOMEWHERE!

An oil tanker was anchored off the south coast of the UK when an auxiliary room fire alarm……

……..smoke……

……overheating……

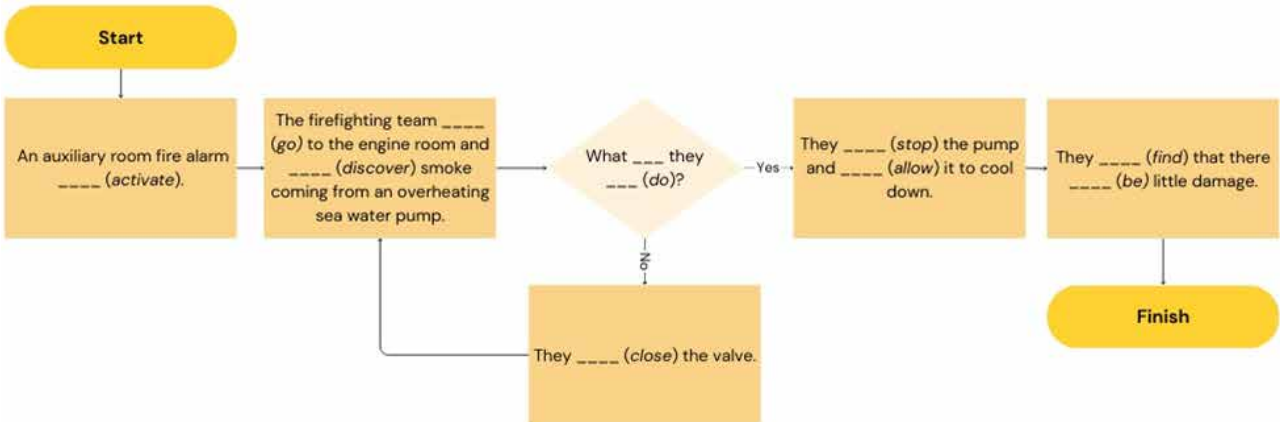
……

……damage.

2. a) Fill in the gaps with the correct form of the verbs in the Past Simple tense. b) Study the flowchart and check your guesses.

3. Restore the sentences to identify the cause of the accident.

1) pump / supply / cooling water / to / machinery items; 2) engineer / close / valves / three days before the accident; 3) cooling water / have / nowhere / to go; 5) pump / overheat / and / generate smoke <… >.

4. a) Skim the text and check your guesses. b) Write the lesson based on the incident, using the phrase bank.

The pump supplied cooling water to several items of machinery. Three days before the incident, one of the ship's engineers had closed the valves to one piece of the machinery in preparation for planned maintenance but did not know that all of the other pieces of equipment were also isolated.

The cooling water had nowhere to go when the valves were closed and there was no flow through the cooling pump, which caused its mechanical seal to gradually overheat and generate smoke.

PHRASE BANK

- maintenance
- effects of isolation on running equipment
- monitor the status of systems
- prevent mishaps
- electronic or mechanical sensors
- may fail
- early warning

The Lesson: ……. *(up to 7 sentences)*

Варто зазначити, що поява чат-ботів та віртуальних помічників з генеративним штучним інтелектом (ШІ) внесла корективи та розширила можливості удосконалювати навички писемного мовлення засобами інструментів ШІ. Зручний та комфортний формат діалогу допомагає знизити страх невдачі у здобувачів, які практикують іноземну мову за допомогою чат-боту. Наприклад, розроблений компанією OpenAI чат-бот *ChatGPT*, або продукт Google, чат-бот *Gemini*, уможливлює забезпечити персоналізоване навчання та розширити освітнє середовище, де користувачі можуть удосконалювати навички письма у позааудиторний час. Перевагою чат-ботів є те, що вони можуть адаптуватися до рівня здобувача, надати детальний коментар та аналіз письмовому висловлюванню, виправити орфографічні, лексичні, пунктуаційні помилки, а також удосконалити текст стилістично. Такі інструменти ШІ легко згенерують завдання для відпрацювання граматичних структур чи лексичних одиниць під час практики мови. Однак, серед труднощів застосування ШІ-технологій у процесі навчання англійської мови є ризик порушень здобувачами академічної доброчесності та використання новітніх застосунків задля фальсифікації чи обману. Відтак викладач повинен окреслити межі використання інструментів ШІ та стратегій застосування їх під час навчання.

У межах вивчення англійської мови за професійним спрямуванням доречним буде створення власного чат-бота на сервісі *Mizou*. Перевагами такого чату є симуляція онлайн-спілкування бота з учасниками сесії відповідно до параметрів, які заклав викладач. Програмуючи чат, педагог обирає роль для штучного інтелекту (старший механік або будь-який інший член машинного відділення згідно з завданням), надає інструкції, які можуть включати перевірку вивченого матеріалу, відпрацювання граматичних структур, лексичних одиниць, спонукання учасників до активної взаємодії та інші необхідні вказівки. Особливістю сервісу *Mizou* є можливість спілкуватися учасникам сесії, тобто здобувачам, з чат-ботом окремо. Після закінчення діалогу, викладач має змогу переглянути загальний коментар та оцінку здобувачів-учасників сесії, згенеровану штучним інтелектом. До того ж результатом такої взаємодії є чат (окремий для кожного учасника) у формі текстових повідомлень, який доступний викладачу для перегляду (див. рис. 1).

Вдалим прикладом для розвитку навичок писемного мовлення є онлайн-платформа *Grammarly*, яка аналізує англомовний текст та висвітлює пропозиції (Review suggestions) за п'ятьма критеріями: правильність (Correctness) – зазначення граматичних, лексичних і пунктуаційних помилок, зайвих пробілів між словами, словами та знаками; чіткість (Clarity) – поради щодо форматування речення з урахуванням стислості й зрозумілості; залученість (Engagement) – словниковий запас і розмаїття, пропозиції удосконалити текст засобами синонімів та синонімічних структур; подача (Delivery) і стиль (Style Guide). До того ж під час удосконалення навичок письма у пригоді стане функція «Learn More» у категорії «Correctness», яка генерує коментар щодо

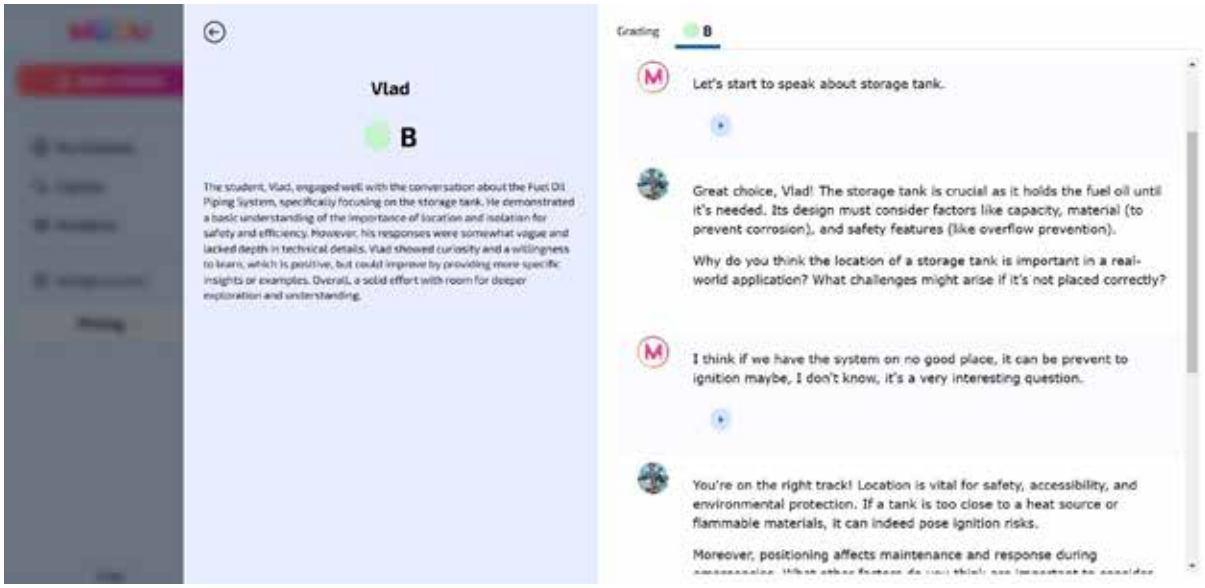

Рис. 1. Приклад аналізу відповідей користувача у чаті на сервісі Mizou

помилки, нагадує граматичне правило та наводить приклади застосуванню цього правила у реченні. Така функція може бути застосована під час аналізу викладачем письмових висловлювань студентів на заняттях, або самостійно здобувачами у процесі редагування тексту, виконання домашніх завдань та практики мови. Окрім того, розділ «Check for AI text & plagiarism» допоможе виявити порушення норм доброчесності, визначити відсоток текстових збігів та шаблонів тексту, що були згенеровані штучним інтелектом.

Застосування інструментів ШІ під час навчання морської англійської мови дозволяє зробити процес розвитку мовленнєвих навичок більш персоналізованим, розкрити професійну специфіку, розширити час на відпрацювання професійних термінів і синтаксичних структур, удосконалити навички редагування письмових висловлювань.

Висновки. З огляду на положення нормативних документів, стандартів і конвенцій майбутні суднові механіки мають використовувати англійську мову у письмовій та усній формі, зокрема під час виконання професійних обов'язків. Розвиток навичок писемного мовлення потребує комплексної та систематичної роботи. У процесі навчання морської англійської мови майбутніх суднових механіків завдання, спрямовані на роботу з лексикою, вправи підстановчого або трансформаційного характеру, завдання, які створені на матеріалі звітів про морські аварії, інструменти на основі штучного інтелекту сприяють засвоєнню професійних термінів, правильній побудові синтаксичних конструкцій, вмінню висловлювати свої думки у писемній формі логічно та зрозуміло. Перспективним вбачаємо дослідження способів розвитку м'яких навичок під час навчання морської англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Академія». 2005. 368 с.
2. Ковтун (Бугайчук) О. Письмо як засіб і об'єкт навчання англійської мови. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету.* Ізмаїл, 2002. Вип. 13. С. 16–18.
3. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 271 «Річковий та морський транспорт» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. 2018. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzheni.Standarty/01/31/271-Richk.ta.morsk.transp-bak.31.01.22.pdf (Дата звернення: 24.01.2025).
4. Borucinsky M., Kegalj J. Notes on written communication in marine engineering. February 2021 Publisher: University of Rijeka, Faculty of Maritime Studies ISBN: 978-953-165-132-5. 135 p. https://www.researchgate.net/publication/349302690_Notes_on_written_communication_in_marine_engineering (Last accessed: 17.12.2024).
5. Cole C., Trenker P. The Yardstick for Maritime English STCW Assessment Purposes. *IAMA Journal*. 6 (1). January 2008. https://www.researchgate.net/profile/Clive-Cole/publication/228406912_The_Yardstick_for_Maritime_English_STCW_Assessment_Purposes/links/004635232c6e29a4ed000000/The-Yardstick-for-Maritime-English-STCW-Assessment-Purposes.pdf (Last accessed: 22.12.2024).
6. Dragomir I.A., Niculescu B.-O. Different Approaches to Developing Writing Skills. *Land Forces Academy Review.* 2020. Vol. XXV, No 3(99). P. 201-206. URL: https://www.academia.edu/114709619/Different_Approaches_to_Developing_Writing_Skills (Last accessed: 20.12.2024).
7. Harmer J. How to Teach Writing. Pearson Education Limited: 2004, 154 p. URL: https://www.academia.edu/41442986/Jeremy_Harmer_How_to_Teach_Writing_Longman_2004_ (Last accessed: 20.12.2024).
8. IMO Model Course 3.17. Maritime English. London: International Maritime Organization. 2015. 138 p.
9. Raimes A. Techniques in Teaching Writing. Oxford: Oxford University Press. 1983. 164 p.
10. Rao P.S. Developing Writing Skills Among the EFL/ESL Learners. *Research Journal of English (RJOE).* 2017. Vol. 2. Issue 3. P. 52-63. URL: https://www.researchgate.net/publication/334762842_DEVELOPING_WRITING_SKILLS_AMONG_THE_EFLESL_LEARNERS (Last accessed: 01.08.2025).
11. Safety Digest: Lessons from Marine Accident Reports. 1/2023. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/642aa9107de82b0012313468/2023-SD1-SafetyDigest.pdf (Last accessed: 15.09.2024).
12. Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers 1978. London: International Maritime Organization. 2001. 277 p.

REFERENCES

1. Dudyk P.S. (2005). Stylistyka ukrainskoi movy [Stylistics of the Ukrainian Language]. Kyiv: Vydavnychyi tsentr «Akademiia». 368 p. [In Ukrainian].
2. Kovtun (Buhaichuk) O. (2002). Pysmo yak zasib i obiekt navchannia anhliiskoi movy [Writing as a Means and Object of Learning the English Language]. Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of Izmail State Humanities University, (13), 16–18. [In Ukrainian].
3. Standart vyshchoii osvity zi spetsialnosti 271 «Richkovyi ta morskyi transport» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoii osvity. (2018). [Higher Education Standard for Specialty 271 «River and Maritime Transport» for the First (Bachelor's) Level of Higher Education]. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzheni.Standarty/01/31/271-Richk.ta.morsk.transp-bak.31.01.22.pdf. [In Ukrainian].

4. Borucinsky M., Kegalj J. (2021). Notes on written communication in marine engineering. University of Rijeka, Faculty of Maritime Studies. ISBN: 978-953-165-132-5. 135 p. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/349302690_Notes_on_written_communication_in_marine_engineering.

5. Cole C., Trenker P. (2008). Yardstick for Maritime English STCW Assessment Purposes. *IAMA Journal*. 6 (1), January 2008. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Clive-Cole/publication/228406912_The_Yardstick_for_Maritime_English_STCW_Assessment_Purposes/links/004635232c6e29a4ed000000/The-Yardstick-for-Maritime-English-STCW-Assessment-Purposes.pdf.

6. Dragomir I.A., Niculescu B.-O. (2020). Different Approaches to Developing Writing Skills. *Land Forces Academy Review.* Vol. XXV, No. 3(99), 201–206. Retrieved from https://www.academia.edu/114709619/Different_Approaches_to_Developing_Writing_Skills.

7. Harmer J. (2004). How to Teach Writing. Pearson Education Limited, 154 p. Retrieved from https://www.academia.edu/41442986/Jeremy_Harmer_How_to_Teach_Writing_Longman_2004_.

8. IMO Model Course 3.17. (2015). Maritime English. London: International Maritime Organization, 138 p.

9. Raimes A. (1983). Techniques in Teaching Writing. Oxford: Oxford University Press, 164 p.

10. Rao P.S. (2017). Developing Writing Skills Among the EFL/ESL Learners. *Research Journal of English (RJOE).* Vol. 2, Issue 3, 52–63. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/334762842_DEVELOPING_WRITING_SKILLS_AMONG_THE_EFLESL_LEARNERS.

11. Safety Digest: Lessons from Marine Accident Reports (2023). 1/2023. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/642aa9107de82b0012313468/2023-SD1-SafetyDigest.pdf.

12. Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (2001). STCW 1978. London: International Maritime Organization, 277 p.

UDC 378.147:811.161.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-38

Yana BECHKO,
orcid.org/0000-0001-6845-2546
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Uman National University of Horticulture
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) yanabechko@i.ua

Liudmyla MOVCHAN,
orcid.org/0000-0002-5611-5224
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Uman National University of Horticulture
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) Liuda-movchan@ukr.net

Svitlana KARYCHKOVSKA,
orcid.org/0000-0002-0620-4392
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Uman National University of Horticulture
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) karychkovska@gmail.com

CRITICAL THINKING SKILLS FORMATION IN THE PROCESS OF APPLYING THE CASE-STUDY METHOD IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING OF STUDENTS IN A NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article is devoted to the analysis of the main characteristics of critical thinking skills which are formed in the process of applying the case-study method in foreign language teaching of students in a non-linguistic higher education institution. The authors find out how the application of the case-study method in the process of foreign language teaching of students in a non-linguistic higher education institution contributes to the formation of critical thinking skills and is able to help to find creative ways of solving the problems, which has a positive effect on self-education and self-development. The case study method is a complex, effective and universal method of teaching and is especially well used in combination with other methods of teaching a foreign language, in particular, the use of the communicative method of learning when working on a case, develops critical thinking skills, and also contributes to the studying of norms and rules of foreign language communication. Since the case study method is an active method of teaching, the use of the case study method at foreign language classes in a non-linguistic higher education institution helps students to develop critical thinking, improves organizational and communication skills, teamwork skills, develops students' attention, forms business foreign language skills. The studied method is based on the application of theoretical knowledge to solve practical problems, so the result of the application of the case study method is not only knowledge, but also skills and abilities. Case analysis allows students to learn in practice, gives confidence in solving real tasks, reflects the reality of decision-making in a real situation.

Critical thinking contributes to the development of the ability to effective work with information, the ability to analyze and summarize information, the ability to work with assumptions and conclusions, make decisions and listen to other points of view, all this provides positive motivation for foreign language studying. Among the main functions of critical thinking, the authors define: identification of the problem and possible ways to solve it; awareness of the task and the possibilities of its solution, which meet the requirements; the ability to abandon ineffective decisions in favor of more effective ones; concentration of attention on the task; the control of the process of discussion and problem solving; effective use of students' abilities in the process of learning a foreign language. Students who know how to think critically are able to put forward different approaches, look for different solution options, consider the subject from different angles, come up with original ways to solve a problem situation, because this is the ability to abandon stereotyping. Critical thinking teaching requires changing emphasis from information transfer to the search for solutions and meanings. Critical thinking involves the ability to question different views and judgments, the ability to enter into a discussion, to see the essence of a problem and alternative ways of solving it, to distinguish verifiable facts from assumptions and personal opinions, to evaluate the accuracy and appropriateness of proposals. The authors also describe the basic skills of critical thinking, such as goal-setting, the ability to analyze and summarize information, the search for an original solution, the ability to lead a discussion constructively and doubt the opinions of others, the ability to make conclusions, evaluate the results of one's own activities.

Key words: *critical thinking, analysis of the situation, method of teaching, case study method, problem, motivation, solution, didactic materials, theoretical knowledge, independent search.*

Яна БЕЧКО,
orcid.org/0000-0001-6845-2546
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва
(Умань, Черкаська область, Україна) yanabechko@i.ua

Людмила МОВЧАН,
orcid.org/0000-0002-5611-5224
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва
(Умань, Черкаська область, Україна) Liuda-movchan@ukr.net

Світлана КАРИЧКОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-0620-4392
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва
(Умань, Черкаська область, Україна) karychkovska@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КЕЙС-СТАДІ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано основні характеристики навичок критичного мислення, які формуються у процесі застосування методу кейс-стаді у навчанні іноземної мови студентів у немовному закладі вищої освіти. Автори з'ясовують як застосування методу кейс-стаді у процесі навчання іноземної мови студентів у немовному закладі вищої освіти сприяє формуванню навичок критичного мислення та здатне допомагати знаходити творчі шляхи вирішення проблем, що позитивно впливає на самоосвіту та саморозвиток. Метод кейс-стаді є складним, ефективним та універсальним методом навчання і особливо добре застосовується в поєднанні з іншими методами навчання іноземної мови, зокрема застосування комунікативного методу навчання під час роботи над кейсом, розвиває навички критичного мислення, а також сприяє вивченню норм і правил іншомовного спілкування. Оскільки метод кейс-стаді є активним методом навчання, застосування методу кейс-стаді на заняттях з іноземної мови у немовному закладі вищої освіти допомагає студентам розвивати критичне мислення, покращує організаційні та комунікативні навички, навички командної роботи, розвиває увагу студентів, формує навички ділової іноземної мови. Досліджений метод заснований на застосуванні теоретичних знань для вирішення практичних завдань, тому результатом застосування методу кейс-стаді є не тільки знання, але також уміння та навички. Аналіз кейса дозволяє студентам вчитися на практиці, дає впевненість у вирішенні реальних завдань, відображає реальність прийняття рішень в реальній ситуації.

Критичне мислення сприяє розвитку умінь ефективної роботи з інформацією, умінь аналізувати і узагальнювати інформацію, умінь працювати з припущеннями і висновками, приймати рішення і вислуховувати інші точки зору, усе це забезпечує позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови. Серед основних функцій критичного мислення автори відзначають: визначення проблеми та можливих шляхів її вирішення; усвідомлення завдання і можливостей його вирішення, які відповідають вимогам; уміння відмовлятися від неефективних рішень на користь більш ефективних; концентрація уваги на завданні; контроль процесу дискусії і вирішення задачі; ефективне використання здібностей студентів у процесі вивчення іноземної мови. Студенти, які вміють мислити критично, здатні висувати різні підходи, шукати різні варіанти рішення, розглядати предмет з різних сторін, придумувати оригінальні способи вирішення проблемної ситуації, адже це вміння відмовитися від стереотипності. Навчання критичного мислення вимагає перенесення акцентів з передачі інформації на пошуки рішень і смислів. Володіння критичним мисленням передбачає вміння піддавати сумнівам різні погляди і судження, вміння вступати в дискусію, бачити суть проблеми і альтернативні шляхи її вирішення, відрізняти факти, які можна перевірити, від припущень і особистих думок, оцінювати точність і доречність пропозицій. Крім того, у статті охарактеризовано основні навички критичного мислення, такі як цілепокладання, навички аналізу і узагальнення інформації, пошук оригінального способу розв'язання, здатність конструктивно вести дискусію і ставити під сумнів думки оточуючих, здатність виводити укладення, оцінювати результати власної діяльності.

Ключові слова: *критичне мислення, аналіз ситуації, метод навчання, метод кейс-стаді, проблема, мотивація, рішення, дидактичні матеріали, теоретичні знання, самостійний пошук.*

Problem statement. Critical thinking is a mandatory component of the higher education system. The lack of developed critical thinking leads to the fact that students come to false conclusions and make mistakes. At the same time, trying to correct themselves, they do not deviate from the consideration that led them to failure. Critical thinking is a type of thinking that is used to analyze situations by formulating conclusions and allows to make reasonable assessments.

The system of higher education in Ukraine should promote the development of critical thinking skills, help to find creative ways to solve problems, be aimed at self-education and self-development. Students should be able to acquire knowledge independently, be able to make joint decisions, develop the ability to argue and prove their point of view.

Critical thinking is one of the main conditions for using the case study method of teaching. In our research, we also consider the influence of the case study method on the formation of critical thinking of students. The application of the case-study method in the process of foreign language teaching of students in a non-linguistic higher education institution contributes to the formation of critical thinking skills and involves the specific solution of the given problem.

The main purpose and tasks of the research. The **purpose** of the article is to find out how the application of the case study method in the process of foreign language teaching of students in a non-linguistic higher education institution contributes to the formation of critical thinking skills and is able to help to find creative ways of solving the problems, which has a positive effect on self-education and self-development. The realization of the set purpose requires the solution of the following **tasks**: 1) to describe the principles and basic skills of critical thinking; 2) to analyze the contribution of the case study method of teaching to the formation of critical thinking skills; 3) to define the main advantages of the use of case study method of teaching at foreign language classes.

Methods of the research. In our article, we use the following **methods** of the research: the analysis of psychological-pedagogical and methodical literature, pedagogical observation, generalization of information, information summarizing. The authors use these methods of the research while describing the peculiarities of the case study method of teaching, cognitive and psychological characteristics of students in the process of the development of critical thinking skills.

Object of the research. In our article the object of the research is the development of students' critical thinking skills at foreign language classes in non-linguistic higher education institution.

Subject of our research. The subject of our research is the application of the case study method in the process of foreign language teaching for the development of critical thinking skills of students of non-linguistic higher education institution.

Analysis of recent research and publications. The problem of the use of case study method for the development of students' critical thinking skills were studied by such scientists as O. Burkovska, Ya. Bechko, S. Pampura, K. Hnatyk, K. Fodor, I. Hunko, O. Voloshyna, S. Kovalova, O. Oliinychenko, Yu. Surmin, I. Forostiuk, W. Bao, T. Bridgman, S. Cummings, C. McLaughlin and other scientists, thanks to whom great success has been achieved in this field. However, the problem of effective use of the case study in teaching of students of higher education institutions continues to remain open.

In particular, the **relevance of this article** is due to insufficient study of the problem of choosing the most effective methods of teaching a foreign language using a case study at a higher education degree.

Presentation of the main material. The case study method develops students' communication skills, as case analysis involves oral communication and discussion. This method also develops non-verbal communication skills. Management communication skills, such as holding meeting, negotiations, presentation, reflection, are formed in the process of discussion. The case study method allows students to improve their teamwork skills and brainstorming skills. Also, there is the development of students' attention and self-awareness, their activity in knowledge search in the process of case analysis and making assumptions. Using this method of teaching the teacher forms "partnership" relationships with students, it helps to make educational process more effective. The key skills, which are developed by this method, are critical thinking skills.

Critical thinking skills include observation, the ability to interpret, analyze, set goals, make conclusions and assessments. Critical thinking is characterized by clarity, accuracy, significance, depth. Creative imagination, the value of attitudes are also components of critical thinking. Sometimes, in the process of teaching the teacher may face the stereotyping of students' thoughts. It may be connected with the lack of developed critical thinking. Also, in a similar situation, students come to wrong conclusions or mistakes, and then, trying to correct the situation, return to the same reasoning again (Bechko, Komisarenko, 2024).

The case study method improves the student's organizational skills, as cases sometimes contain a lot of information that must be combined and organized logically so that the essence of the problem can be

understood. The case study method is based on the application of theoretical knowledge to solve practical problems. This method uses the description of real economic, social and business situations. This method encourages attention and self-awareness regarding the assumptions and concepts made by students, it forces students to be active participants of the learning process. Modern education should be based on the ability of quick orientation in the rapidly growing flow of information and find what is needed and on the ability of understanding and applying the received information (Bridgman, Cummings, McLaughlin, 2016).

Students who think critically, present different approaches, they look for different solutions, look at the subject of the problem from different sides, and they usually find original ways to solve it. W. Bao mentions that critical thinking is the ability to abandon stereotyping. Critical thinking teaching requires the change of priorities from information transferring to the search for solutions and meanings (Bao, 2020).

The ability to think critically implies the ability to doubt about different views and judgments, the ability to enter into a discussion, the ability to see the essence of a problem and alternative ways of solving it, the ability to distinguish verifiable facts from assumptions and personal opinions and the ability to evaluate the accuracy and appropriateness of proposals. Many students are afraid to think critically due to fear of mistakes, due to their confidence in their low abilities (Bao, 2020).

Another advantage of case study method is the development of students' independence. Preparation before the lesson is very important, only after preparing in advance and only after studying the facts carefully and after conducting a systematic analysis of the case, the student will be able to take an active part in the discussion of the case. The discussion on a specific situation may end with summarizing the key points of the discussion by the teacher or by a student.

Students should be given exercises on the ability to distinguish similar material and tasks that require several ways of solving the problem, discussing the advantages and disadvantages of the chosen solutions. In his scientific works T. Bridgman emphasizes that there are several functions of critical thinking: 1) to identify the problem and its possible solutions; 2) to understand the tasks and opportunities that meet the requirements; 3) to be able to abandon ineffective decisions in favor of more effective ones; 4) to ensure concentration of attention on the task; 5) to control the discussion process and problem solving; 6) to use students' abilities effectively (Bridgman, Cummings, McLaughlin, 2016).

Case study method is suitable for the development of students' critical thinking, as it is designed to develop the skills of effective work with information, the ability to analyze and summarize information, the ability to work with assumptions and conclusions, make decisions and listen to other people. The case study method is a method of active analysis of problem situations. In this way, a group of students work together to analyze a case and develop a practical solution. The end of the process is the evaluation of the proposed algorithms and the selection of the best one in the context of the given task.

As a part of the case study method of teaching, students learn to work in a team, analyze and make decisions. A case is a complex situation, it should represent the most realistic picture and contain specific facts. A case should include the following aspects: problem, conflict, activity, time and place of action. These characteristics of the case enable the development of students' critical thinking skills.

The process of preparing students to solve a case is based on the ability to work with information, this process stimulates research activity. Various sources such as television, video, encyclopedias and databases can be used to compile cases. These sources provide more complete and more up-to-date information.

W. Bao singles out the following stages of the technology of working with a case:

1) individual independent work of students with case materials (identification of problems, formulation of key alternatives, proposal of solutions or recommended actions);

2) work in small groups on the problem and its solutions;

3) presentation and consideration of the results of small groups for general discussion (Bao, 2020).

Communication in a group is related to work on a case and it develops critical thinking skills, and also contributes to the study of norms and rules of English communication. The use of the case study should be pedagogically justified and safe. Being a complex and effective method of teaching, the case study method is universal and is especially well used in combination with other foreign language teaching methods (Bridgman, Cummings, McLaughlin, 2016).

Conclusions and further research. Case study method facilitates the development of the ability to analyze the situation, evaluate alternatives and choose the best option for making a plan for the implementation of the decision. If this method is used repeatedly, students develop stable skills for solving practical problems. The case study provides many opportunities and complements the traditional classical methods of teaching English.

With the help of the case study method, it is possible to develop creative, research and communication skills for working in groups. This method also develops independence thinking, the ability to argue and take into account other people's opinions. Based on a specific situation and containing factual material, case requires a detailed analysis and decision from the student. Working in a group allows to make joint decisions. It is important to remember that when solving a case, different solutions can be used, questions do not have one single correct answer. Thus, the case study method makes it possible not to perceive ready-made knowledge, but to find the truth by yourself in the process of completing the task. The teacher should direct the conversation, maintain a lively interest in the discussion of the question and record the answers.

Individual approach that is used in case studies develops group work skills, individual learning skills, information collection and analysis skills, time management skills, and presentation skills. In addition to practical application, the case study method can also help students to be prepared for real problems, situations, and crises. The wide variety of cases is a good addition to traditional methods of foreign language teaching.

An obvious advantage of this method is that students can learn from each other by challenging each other, asserting something and then questioning it. In general, it should be said that the key to the success of the application of this method is the preliminary preparation of the teacher, the motivation of students, the authenticity of the materials, the variety of activities, as well as the adequacy of assessment measures and goals.

Case analysis provides the following benefits to students. First of all, they allow students to have learning in practice and improves students' ability to ask the right questions in a given problem situation. Also, this method gives students confidence in solving various tasks and helps to make more reasoned decisions. The analysis provides real examples of real business situations, which makes the discussions more interesting. Analysis reflects the reality of real-world decision-making in which students must make decisions based on insufficient information. The cases reflect the ambiguity and complexity of management problems. Discussion helps to understand and consider different points of view and the points of view of other team members.

Critical thinking is the ability to reflect and doubt many points of view on a case, the ability to put forward a thesis and argue it, the ability to set goals, to plan and correct one's activities, the ability to evaluate one's own results. All this is followed when using the case study method in class.

The main skills of critical thinking include goal setting, the ability to analyze and summarize the information, the search for a particular solution, the ability to constructively lead a discussion and doubt the opinions of others, the ability to make conclusions, evaluate the results of one's own activities.

The fear of critical thinking is based on the fear of mistakes and lack of confidence in one's own abilities. The case study method is well suited for the development of students' critical thinking skills. The case study method, being an active method of teaching, helps students develop critical thinking skills, improves organizational and communication skills, teamwork skills, develops students' attention, and forms business English skills.

This method is based on the application of theoretical knowledge to solve practical problems, so the result of the application of this method is not only knowledge, but also skills and abilities. Case analysis allows students to learn in practice, gives confidence in solving real tasks, reflects the reality of decision-making in the real world.

BIBLIOGRAPHY

1. Бурковська О., Пампура С. Використання методу кейсів у професійно орієнтованому навчанні іноземних мов. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*. 2022, Vol. 1, No. 1. С. 117–124. https://doi.org/10.15804/ve.2022.01.14

2. Гнатик К. Б., Фодор К. Й. Особливості застосування сучасних підходів у вивченні іноземних мов. *Інноваційна педагогіка.* 2023. Вип. 59. С. 113–116. https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.23

3. Гунько І. В., Волошина О. В. Застосування кейс-методу в процесі викладання іноземної мови в умовах навчально науково-виробничого комплексу "Всеукраїнський науково-навчальний консорціум". *Теорія та методика навчання. Інноваційна педагогіка*. 2021. Випуск 32. Т. 2. С. 75–79. https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.15.

4. Ковальова С. М. Різноманітні підходи до класифікації кейсів. *Вісн. Житом. держ. ун-ту. Педагогічні науки.* 2014. Вип. 2 (74). С. 20–24. URL: http://eprints.zu.edu.ua/11683/

5. Олійниченко О. В. Методи активізації навчального процесу у викладанні англійської мови для спеціальних цілей. *Закарпатські філологічні студії.* 2019. Вип. 11. С. 126–132. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.25

6. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2015. № 2. С. 19–28. URL: http://visnyk.academy.gov. ua/wp-content/uploads/2015/06/04.pdf 13.

7. Форостюк І. В. Використання кейс методу на заняттях з англійської мови з майбутніми спеціалістами у сфері туризму. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2019. Том 30 (69). № 2 Ч. 1. С. 146–150. https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/26

8. Bao W. COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University. *Hum Behav & Emerg Tech*. 2020. P. 113–115. https://doi.org/10.1002/hbe2.191

9. Bechko Ya., Komisarenko N. To the issue of the use of case study method during foreign language teaching. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* 2024. Вип. 75. Том 1. С. 231–237. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/75_2024/part_1/37.pdf

10. Bridgman T., Cummings S., McLaughlin C. Restating the case: How revisiting the development of the case method can help us think differently about the future of the business school. *Academy of Management Learning and Education*. 2016. 15(4). P. 724–741. http://doi.org/10.5465/amle.2015.0291

REFERENCES

1. Burkovska O., Pampura S. (2022) Vykorystannia metodu keisiv u profesiinooriientovanomu navchanni inozemnykh mov [Using the case method in professionally oriented teaching of foreign languages]. Viae Educationis: Studies of Education and Didactics, 1 (1), 117–124. https://doi.org/10.15804/ve.2022.01.14 [in Ukrainian].

2. Hnatyk K.B., Fodor K.I. (2023) Osoblyvosti zastosuvannia suchasnykh pidkhodiv u vyvchenni inozemnykh mov [Peculiarities of the application of modern approaches in the study of foreign languages]. Innovatsiina pedahohika 59. 113–116. https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.23 [in Ukrainian].

3. Hunko I., Voloshyna O. (2021) Zastosuvannia keis-metodu v protsesi vykladannia inozemnoi movy v umovakh navchalno-naukovovyrobnychoho kompleksu "Vseukrainskyi naukovo-navchalnyi konsortsium" [Application of the case method in the process of teaching a foreign language in the conditions of the educational-scientific-production complex "All-Ukrainian Scientific and Educational Consortium"]. Teoriia ta metodyka navchannia. Innovatsiina pedahohika. 32(2), 75–79. https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.15 [in Ukrainian]

4. Kovalova S. (2014) Riznomanitni pidhody do klasyfikatsii keisiv [Different approaches to case classification]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky, 2 (74). 20–24. URL: http://eprints.zu.edu.ua/11683/. [in Ukrainian].

5. Oliinychenko O. B. (2019) Metody aktyvizatsii navchalnoho protsesu u vykladanni anhliiskoi movy dlia spetsialnykh tsilei [Methods of activating the educational process in teaching English for special purposes]. Zakarpatski filolohichni studii. 11. 126–132. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.25 [in Ukrainian].

6. Surmin Yu. (2015) Keis-metod: stanovlennia ta rozvytok v Ukraini [Case method: formation and development in Ukraine]. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry prezydentovi Ukrainy. 2. 19–28. URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/04.pdf [in Ukrainian].

7. Forostiuk I. (2019) Vykorystannia keis-metodu na zaniattiakh z anhliiskoi movy z maibutnimy spetsialistamy u sferi turyzmu [Using the case method in English classes with future specialists in the field of tourism]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii, 30 (69), 2 (1), 146–150. https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/26 [in Ukrainian].

8. Bao W. (2020) COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University. Hum Behav & Emerg Tech. 2. 113–115. https://doi.org/10.1002/hbe2.19

9. Bechko Ya., Komisarenko N. (2024) To the issue of the use of case study method during foreign language teaching. Actualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 75 (1), 231–237. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/75_2024/part_1/37.pdf

10. Bridgman T., Cummings S., & McLaughlin C. (2016) Restating the case: How revisiting the development of the case method can help us think differently about the future of the business school. Academy of Management Learning and Education. 15(4). 724–741. http://doi.org/10.5465/amle.2015.0291

УДК 005.963.2-051:378.091.31-059.1]-021.414(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-39

Світлана БИКАСОВА,
orcid.org/0009-0008-0485-3533
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) bukasovasa@gmail.com

Христина ШАПАРЕНКО,
orcid.org/0000-0003-3616-2282
доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) kristsh@gmail.com

РОЛЬ ТЬЮТОРСТВА У ВИБУДОВУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Актуальність статті обумовлена загостренням протиріччя між необхідністю створення інституту тьюторів для надання підтримки здобувачів вищої освіти з метою орієнтації їх у надмірному освітньому просторі і вибудовуванні індивідуальної освітньої траєкторії та недостатнім теоретичним обґрунтуванням тьюторингу як нового явища у просторі вищої школи. З'ясовано, що одним з перспективних напрямів вищої школи є побудова індивідуальної освітньої траєкторії освітньої діяльності майбутніх фахівців під час навчання їх у закладі вищої освіти та його супровід, який може бути реалізований педагогом-тьютором. У статті автори звертаються до розгляду тьюторської діяльності у дистанційному навчанні. Визначено, що тьютор – це та людина, чия діяльність допомагає максимально індивідуалізувати освітній процес. Аналізується сутність поняття «індивідуальна освітня тарєкторія». Виділено важливі фактори впровадження тьюторської діяльності в освітній процес та цілі тьюторської діяльності. Конкретизовано функції педагога-тьютора, зокрема, створення та проєктування індивідуальної освітньої траєкторії, що забезпечує результативність професійної підготовки. Деталізовано поняття індивідуалізації освітнього процесу для досягнення високого рівня сформованості професійної компетентності у майбутніх фахівців. Охарактеризуємо основні положення програми тьюторського супроводу студентів першого курсу, які забезпечують можливість проектування індивідуальних освітніх траєкторій. Доведено, що що тьюторський супровід, орієнтований на реалізацію принципу індивідуалізації в освіті, сприяє найбільш повному розкриттю особистісного потенціалу студента за умови встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин, у яких кожна сторона бере на себе відповідальність за власний вибір.

Ключові слова: *індивідуальна освітня траєкторія, тьютор, тьюторство, принцип індивідуалізації, тьюторський супровід.*

Svitlana BYKASOVA,
orcid.org/0009-0008-0485-3533
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) bukasovasa@gmail.com

Khrystyna SHAPARENKO,
orcid.org/0000-0003-3616-2282
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dean of the Faculty of Preschool and Special Education and History
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) kristsh@gmail.com

THE ROLE OF TUTORING IN BUILDING THE INDIVIDUAL EDUCATIONAL TRAJECTORY OF FUTURE TEACHERS

The relevance of the article is due to the aggravation of the contradiction between the need to create an institute of tutors to provide support to students of higher education in order to orient them in the excessive educational space and build an individual educational trajectory and the insufficient theoretical justification of tutoring as a new phenomenon in the space of higher education. It was found that one of the promising areas of the higher school is the construction of an individual educational trajectory of the educational activity of future specialists during their training in a higher education institution and its support, which can be implemented by a teacher-tutor. In the article, the authors address the consideration of tutoring activities in distance education. It was determined that a tutor is a person whose activities help to individualize the educational process as much as possible. The essence of the concept of «individual educational trajectory» is analyzed. The important factors of introducing tutoring activity into the educational process and the goals of tutoring activity are highlighted. The functions of the teacher-tutor are specified, in particular, the creation and design of an individual educational trajectory, which ensures the effectiveness of professional training. The concept of individualization of the educational process to achieve a high level of formation of professional competence among future specialists is detailed. We will describe the main provisions of the tutoring program for first-year students, which provide the possibility of designing individual educational trajectories. It has been proven that tutoring, focused on the implementation of the principle of individualization in education, contributes to the fullest disclosure of the student's personal potential, provided that subject-subject relations are established, in which each party takes responsibility for its own choice.

Key words: *individual educational trajectory, tutor, tutoring, principle of individualization, tutor support.*

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі все гостріше постає питання індивідуалізації навчання у закладах вищої освіти та розширення можливостей студентів у формуванні індивідуальних освітніх траєкторій, з метою найбільш повної реалізації освітніх запитів. Це дозволить вирішити проблему щодо забезпечення соціально активним здобувачам освіти, з великим потенціалом інтелектуальних, пізнавальних можливостей та бажань, уникнення пасивного отримання знань та професійної інформації у формальному режимі. Також у зв'язку із військовими діями та розширенням інформаційного освітнього простору заклади вищої освіти Східної України вимушені організовувати освітній процес дистанційно. І цей фактор також впливає на професійну підготовку фахівця і необхідність індивідуалізації навчання із використанням інноваційних технологій.

Впровадження принципу індивідуалізації освіти у зв'язку з цим є більш ніж актуальним. Адже сучасний студент матиме максимальні можливості для здобуття знань та одночасної адаптації до суспільних умов життя в процесі вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії. Це завдання і покликаний вирішити інститут тьюторства, що розвивається в системі вищої школи.

Аналіз досліджень. Накопичений практичний досвід у галузі педагогіки показує, що перехід системи освіти до моделі, орієнтованої на розвиток індивідуальності кожного здобувача освіти, вимагає її суттєвих інноваційних перетворень, де головним джерелом розвитку виступають компетентність та перетворювальні здібності людини. Питання індивідуалізації навчання, засобів формування індивідуальних освітніх траєкторій займалися В. Володько, В. Галузинський, В. Гашимова, Т. Годованюк, С. Гончаренко, Ж. Ковалів, І. Шайдур та ін.

Теоретичні і методичні засади проєктування індивідуальних освітніх траєкторій у процесі професійної підготовки фахівця представлені у наукових розвідках І. Каньковського, Л. Колоніної Т. Коростіянець, І. Краснощок, С. Шарова, Т. Шарової.

Найбільш вагомим науковим доробком в контексті проблеми, що досліджується є фундаментальні роботи зарубіжних дослідників про роль тьютора у підготовці здобувачів освіти (Brzezińska, Appelt, 2013), (Evans, 2017), (Mellado, Valdebenito, Aravena, 2017), (Smith, 2020).

У вітчизняних наукових розвідках питання тьюторства розглядалися з з різних точок зору, а саме: тьюторство як особистісно-професійне призначення викладача у ЗВО (Сучану, 2018; Подпльота, 2017; Зарішняк, 2014), формування готовності студентів вищих педагогічних навчальних закладів до діяльності тьютора (Іващенко, 2011), підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як тьюторів для системи дистанційної освіти (Койчева, 2004), особливостей тьюторського супроводу розвитку дорослих учнів в умовах відкритого освітнього простору (Комар, 2013), професійної підготовки викладача-тьютора (Сисоєва, 2011).

Метою статті є теоретичний аналіз ролі тьютора у вибудовуванні індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування індивідуальної освітньої траєкторії як уособлення професійного потенціалу майбутнього фахівця на сьогодні не в повній мірі вирішена. Аналіз стану педагогічної теорії та освітньої практики дозволив виявити суттєву суперечність між необхідністю формування індивідуальної освітньої траєкторії навчальної діяльності у процесі професійної підготовки педагога спрямованої на оволодіння варіативними способами вирішення професійних завдань, з одного боку, та недостатньою обґрунтованістю педагогічних засобів до вирішення цих проблем у педвузі, зокрема інституту тьюторства – з іншого.

Як наголошується у Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу» «у вищій освіті індивідуальна освітня траєкторія включає, зокрема, послідовність здобуття освітніх кваліфікацій, академічну мобільність, визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та інформальної освіти тощо. Індивідуальна освітня траєкторія формується здобувачем вищої освіти з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду (Закон України «Про внесення змін до деяких законів …., 2024, ст. 204).

Тьюторство як вид вузівської психолого-педагогічної діяльності заслуговує на особливу увагу, як з точки зору оптимального функціонування, так і з точки зору професійних і особистісних якостей, необхідних для реалізації мети його діяльності та організації успішної співпраці зі студентом в індивідуалізації процесу професійної підготовки.

Для того, щоб здобувач освіти у процесі професійної підготовки мав можливість здійснити максимум досягнень і одночасно адаптуватися до умов життя в мінливому світі його необхідно підготувати до самостійного вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії, яка може призвести до усвідомленого вибору свого місця у суспільстві та до реалізації його творчого потенціалу. Перед майбутнім фахівцем постає досить складне завдання: адекватно використовуючи можливості ресурсу закладу вищої освіти, точно вибрати засоби освоєння власної індивідуальної програми та розв'язання завдань щодо оволодіння професійними компетенціями у свідомо обраній сфері професійної діяльності.

Адже проєктування індивідуальної освітньої траєкторії потребує сформованості у здобувача освіти культури вибору, чіткого уявлення освітніх потреб та можливостей, усвідомлення професійних інтересів.

Тому сучасний керівник освітньої програми повинен бути готовий до виконання різних видів діяльності та що охоплює всі етапи життєвого циклу навчання професії. Це завдання, на нашу думку, має виконувати фахівець – тьютор, який допоможе студентові, в залежності від етапу навчання, зорієнтуватися в освітньому просторі і створити адекватну освітню траєкторію.

На сучасному етапі поняттю «тьютор» надаються різні значення, що відображають консультаційні, організаційні, методичні функції наставника у роботі зі студентами з метою побудови індивідуальної освітньої траєкторії особистісно-професійного розвитку. Тьютор – наставник, який допомагає студенту оптимально побудувати освітній процес. Особливістю тьюторської діяльності є те, що тьютор працює з кожним студентом індивідуально, орієнтуючись на його інтерес, можливості та здібності (Подпльота, 2022: 44).

На нашу думку окрім підтримувальної функції, тюторство виступає як супровід у реалізації індивідуальних освітніх траєкторій та фасілітація, спрямована на допомогу у професійному, культурному і особистісному самовизначенні.

У дослідженні під індивідуальною освітньою траєкторією ми розуміємо «особистісно-орієнтовану організацію освітнього процесу на основі вимог освітньої програми і навчального плану, яка забезпечує поетапне затаєння професійних компетенцій і сприяє формуванню індивідуального стилю самоосвітньої діяльності здобувача освіти, його подальшого удосконалення і перехід на індивідуальний стиль професійної діяльності як фахівця» (Шапаренко, 2024: с. 461).

Говорячи про тьюторський супровід індивідуальних освітніх траєкторій, слід відзначити, що індивідуальний навчальний план розглядається як сукупність навчальних курсів, предметів, обраних для засвоєння майбутніми фахівцями культурно-предметного змісту освіти, урахування освітніх запитів та потреб, можливостей особистості та умов конкретного освітнього компоненту.

В той час, як індивідуальна освітня програма студента це документ, що формалізує індивідуальну освітню траєкторію в цілісному освітньому процесі, який має відбивати основні лінії розвитку професійних компетенцій майбутнього фахівця, складена на основі інтересів та запитів студентів з урахуванням видів та форм освітньої діяльності, методів та форм діагностики результатів, технологій освоєння навчального змісту.

Основна функція тьютора – допомогти здобувачеві освіти зорієнтуватися в освітньому просторі побудувати суб'єктну позицію та зрозуміти

власне місце у цьому просторі, організувати самостійний пошук знання та активізувати здатність рефлексувати способи навчання і т. п.); надати консультативну та іншу допомогу в усвідомленні студентом його освітніх запитів, потреб, можливостей; допомоги в оформленні, аналізі та презентації індивідуальної освітньої програми: цілей, задач, термінів реалізації, етапів, передбачуваних навчальних та освітніх результатів та досягнень.

Одним із важливих напрямів роботи тьютора є допомога здобувачеві у визначенні ефективності освіти через рефлексію, розгорнутий аналіз планованих та досягнутих результатів, витрачених ресурсів. Він консультує студента з питань освітнього руху, здійснює супровід індивідуальних освітніх програм, організовує зворотний зв'язок, допомагає оформленню освітньої ініціативи, організовує включення студента до проєктної, ігрової у діяльностей; організовує індивідуальну та групову самопідготовку, проводить індивідуальні консультації з аналізу освітніх успіхів та труднощів.

Охарактеризуємо основні положення програми тьюторського супроводу студентів першого курсу, які забезпечують можливість проектування індивідуальних освітніх траєкторій.

По-перше тьютор повинен розуміти, що в основі програми лежить уявлення про те, що здобувач освіти – це індивід, особистість, суб'єкт діяльності. По-друге – життєвий цикл професійної підготовки є нелінійним процесом та відбувається у багатьох просторово-часових координатах, центром яких є саморозвиток студентів. Воно забезпечує багатовимірність, багатофакторність та багатосферність освітнього простору. По-третє – готовність здобувачів освіти до проєктування індивідуальних освітніх траєкторій базується на особистісних якостях, таких як: мотивація на досягнення освітніх результатів; здатність до засвоєння універсальних компетенцій та ефективного вибудовування партнерських взаємостосунків; здатність до саморегуляції індивідуальної та групової діяльності.

Відповідно до цього забезпечення освітнього процесу на основі індивідуальної освітньої траєкторії є моделлю безперервного перетворення внутрішнього потенціалу студента через зовні організовану діяльність.

Тобто тьюторская діяльність – це педагогічна діяльність з індивідуалізації освіти, спрямована на виявлення освітніх мотивів та інтересів студентів, пошук освітніх ресурсів до створення індивідуального освітнього маршруту, формування навчальної та освітньої рефлексії. Індивідуалізація освіти передбачає перехід на суб'єкт-суб'єктні відносини, надання здобувачеві освіти права та можливості на формування та реалізацію індивідуальної освітньої програми, права та можливості просування по індивідуальній освітній траєкторії.

Під індивідуалізацією освітнього процесу у широкому контексті ми будемо розуміти спосіб забезпечення кожному студентові права та можливості на формування власних освітніх цілей та завдань, власної освітньої траєкторії, надання свідомості навчальної дії рахунок можливості вибору типу дії, привнесення особистих смислів, замовлення до своєї освіти, бачення своїх навчальних освітніх перспектив.

Індивідуалізація освітнього процесу забезпечується тьютором за рахунок організації самостійного вибору змісту освіти, у тому числі освітніх компонентів, а також вибору форм навчання, місць практики, самостійного визначення тем та напрямів творчої, дослідницької та проектної діяльності та т.д. буд. Цей вибір оформляється як індивідуальна освітня програма, що створюється на основі дослідження доступних студенту освітніх ресурсів освітньої установи, соціуму, регіону, мережі Інтернет. Важливою умовою індивідуалізації освітнього процесу є відкритість та варіативність освіти.

Висновки. Резюмуючи вищесказане, можна констатувати, що тьюторський супровід, орієнтований на реалізацію принципу індивідуалізації в освіті, сприяє найбільш повному розкриттю особистісного потенціалу студента за умови встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин, у яких кожна сторона бере на себе відповідальність за власний вибір. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у дослідженні питання організації студентського тьюторства у професійних закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brzezińska A.I., Appelt K. Tutoring nauczycielski – tutoring róweśniczy: aspekty etyczne. Forum Oswiatowe. 2013. No. 2 (49). S. 13–29.

2. Evans S. The Role of the Tutor Teacher in Secondary School Pastoral Care: Challenges and Expectations. Unitec Institute of Technology. Auckland. New Zealand. 2017. P. 78.

3. Mellado M.E., Valdebenito V., Aravena O. Peer tutoring to develop social skills among university students. Int. J. of Pedagogies & Learning. 2017. P. 147–159.

4. Smith, John R., Jr. A Comparison of a Peer Tutoring Program and a Teacher Driven Tutoring Program on Reading Skills in an Adjudicated Secondary School. Widener University. Pennsylvania. 2020. P. 179.

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 29.

6. Зарішняк І. М. Тьюторське заняття як альтерна-тивний вид навчального заняття у ВНЗ України. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. 2014. Вип. 39. С. 224–229.

7. Іващенко М. В. Формування готовності студентів вищих педагогічних навчальних закладів до діяльності тьютора: автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Харків, 2011. 20 с.

8. Койчева Т. І. Підготовка майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як тьюторів для системи дистанційної освіти: автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.04.Одеса, 2004. 20 с.

9. Комар О. С. Тьюторський супровід розвитку дорослих учнів в умовах відкритого освітнього простору. Педагогічні науки, теорія, історія, інноваційні технології. 2013. № 3(29). С. 311–317.

10. Подпльота С. Переваги студентського тьюторства у провідних закладах вищої освіти. Проблеми освіти. 2022. Вип. 2(97). С. 43–60.

11. Подпльота С.В. Тьюторство: історія і сучасність. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія Педагогічні науки. 2017. Вип. 75(2). С. 65–69. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_2/14.pdf (дата звернення 05.12.2024).

12. Сисоєва С. О., Осадчий В. В., Осадча К. П. Професійна підготовка викладача-тьютора: теорія і методика: навч.-метод. посібник. Київ; Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2011. 280 с.

13. Сучану А. Тьютор: якісно нове особистісно-професійне призначення викладача-консультанта у вищому навчальному закладі. URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1709 (дата звернення 17.12.2024).

14. Шапаренко Х. А. Вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії у закладі вищої освіти. Соціокультурні та психолого-педагогічні аспекти організації освітньо-розвиткового простору в сучасному закладі освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (23 травня 2023 р., м. Харків). Харків : ХГПА, 2023. 500 с. 458–461.

REFERENCES

1. Brzezicska A. I., Appelt, K. (2013). Tutoring nauczycielski – tutoring róweśniczy: aspekty etyczne. [Teacher tutoring – peer tutoring: ethical aspects] Forum Oswiatowe. No. 2 (49). S. 13–29 [in Polish].

2. Evans S. (2017). The Role of the Tutor Teacher in Secondary School Pastoral Care: Challenges and Expectations. Unitec Institute of Technology. Auckland. New Zealand. P. 78.

3. Mellado M. E., Valdebenito V., Aravena O. (2017). Peer tutoring to develop social skills among university students. Int. J. of Pedagogies & Learning. P. 147–159.

4. Smith John R., Jr. (2020). A Comparison of a Peer Tutoring Program and a Teacher Driven Tutoring Program on Reading Skills in an Adjudicated Secondary School. Widener University. Pennsylvania. P. 179.

5. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo rozvytku indyvidualnykh osvitnikh traiektorii ta vdoskonalennia osvitnoho protsesu». [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Development of Individual Educational Trajectories and Improvement of the Educational Process"] Vidomosti Verkhovnoi Rady 2024, № 29 [in Ukrainian].

6. Zarishnyak I.M. (2014). Tutorial classes as an al-ternative type of training at universities in Ukraine [Tutoring as an alternative type of training in Ukrainian universities] Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: meth-odology, theory, experience, problems: Collection of Scientific Works. 39. Kyiv-Vinnytsia: Planer (Glider). 224–229 [in Ukrainian].

7. Ivashchenko M. V. (2011). Forming Readiness of Students to Tutor's Activity in Higher Pedagogical Educational Institutions [Forming the readiness of students of higher pedagogical educational institutions for tutor activities] : abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04. Kharkiv. 20 [in Ukrainian].

8. Koycheva T. I. (2004). Preparation of future humanities teachers as tutors of distance learning systems [Training future teachers of humanitarian specialties as tutors for the distance education system] : abstract of thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04. Odessa. 20 [in Ukrainian].

9. Komar O. S. (2013). Tutor support of adult students in the open educational space Tutor support for the development of adult students in the conditions of an open educational space. [] Pedahohichni nauky, teoriia, istotiia, innovatsiini tekhnolohii. Sumy: Publishing SumDPU named after A. S. Makarenko, 3(29), 311–317 [in Ukrainian].

10. Pidplota S.V. (2022). Perevahy studentskoho tiutorstva u providnykh zakladakh vyshchoi osvity [Advantages of student tutoring in leading institutions of higher education] Problemy osvity. 2(97), 43–60 [in Ukrainian].

11. Pidplota S.V. (2017). Tutoring: History and Moder-nity [Tutoring: history and modernity] Collection of Scientific Papers [Kherson State University]. Series Pedagogical Sciences. 75(2), 65–69. Retrieved 05/04/18, from http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_2/14.pdf [in Ukrainian].

12. Sysoeva S. O., Osadchyi V. V., Osadcha K. P. (2011). Professional training of a teacher-tutor: theory and methods [Professional training of a teacher-tutor: theory and methodology: teaching-method. manual] Kyiv; Melitopol: "Publishing house MMD" [in Ukrainian].

13. Suchanu A. Tutor: a qualitatively new personal and professional appointment of a teacher-consultant at a higher education institution [Tutor: a qualitatively new personal and professional appointment of a teacher-consultant in a higher educational institution] Retrieved 17/03/24, from http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1709 [in Ukrainian].

14. Shaparenko Kh. A. (2023). Vybudovuvannia indyvidualnoi osvitnoi traiektorii u zakladi vyshchoi osvity [Building an individual educational trajectory in a higher education institution] Sotsiokulturni ta psykholoho-pedahohichni aspekty orhanizatsii osvitno-rozvytkovoho prostoru v suchasnomu zakladi osvity : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 458–461). Kharkiv : KhHPA [in Ukrainian].

UDC 811.161.2'243'37-116:378.091.313.016
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-40

Galyna BOYKO,
orcid.org/000-0002-03866-5478
Scientific Employee
International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations
of Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) GalBojko@gmail.com

INCREASING THE MOTIVATION TO STUDY THE LEXICO-SEMANTIC STRUCTURE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE DURING BINARY LESSONS WITH ULF

The article is devoted to important stages of conducting binary lessons in Ukrainian as a foreign language study of the lexical-semantic structure of the language on the basis of popular scientific and technical texts. The definition of the binary lesson as one form of implementation of interdisciplinary connections and integration of knowledge on several subjects is clearly defined. It is also a means to enhance the motivation of studying the subject, since they create conditions for the practical application of knowledge; develop self-education skills, since most foreign students' study at their own expense and in extra hours. At binary lessons there is a transfer of skills to new areas that have not been studied before, which helps students make decisions about creative production situations. An unconventional kind of lesson is considered, which is rather one of the project forms, which allows to integrate knowledge from different fields for solving one problem. In general, 5 types of binary classes are described: 1. Type of lesson: formation of new knowledge. 2. Type of occupation: training of skills and abilities. 3. Type of lesson: application of knowledge in practice. 4. Type of employment: repetition, systematization and generalization of knowledge, consolidation of skills. 5. Type of study: control and verification of knowledge and skills. Each of the five types and forms of binary classes includes: the purpose of classes – organization of work on the assimilation of concepts, scientific facts provided by the curriculum and the tasks are: a) educational, b) educational and c) developing. Examples are given to each type of binary study. The article presents important principles of understanding, assimilation and accumulation of the vocabulary of the language on the basis of popular scientific and technical texts, which are the basis for development of analytical abilities, ingenuity and competence of foreign students. One of the examples of a binary lesson for studying the Ukrainian language in a foreign-language environment is offered. The example of a binary practical training in the group of first-year students-architects at the National University «L'viv Polytechnic» is given. Examples of pre-text and post-text exercises with examples that are used by foreign students to learn the vocabulary of the Ukrainian language are described. The focus is on the problems of teaching Ukrainian as a foreign language in technical higher education. The article provides observations on the application of modern pedagogical technologies as a form of training organization.

Key words: *binary lesson, Ukrainian as a foreign language, interdisciplinary connections, integration of knowledge, lexical-semantic structure, popular science texts, foreign language environment.*

Галина БОЙКО,
orcid.org/000-0002-03866-5478
науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна), GalBojko@gmail.com

ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БІНАРНИХ ЗАНЯТЬ З УМІ

Статтю присвячено важливим етапам проведення бінарних занять з української мови як іноземної та вивчення лексико-семантичної структури мови на основі науково-популярних текстів. Чітко окреслено визначення бінарного уроку як засобу підвищення мотивації вивчення лексики як однієї з форм реалізації міжпредметних зв'язків та інтеграції знань з кількох предметів. Це також засіб підвищення мотивації вивчення предмета, оскільки створюються умови для практичного застосування знань; розвивати навички самоосвіти, оскільки більшість іноземних студентів навчається за власний кошт та у додаткові години. На бінарних уроках відбувається перенесення навичок у нові, раніше не вивчені області, що допомагає студентам приймати рішення щодо творчих виробничих ситуацій. Розглянуто нетрадиційний вид уроку, який є радше однією з форм проекту, який дозволяє інтегрувати знання з різних областей для рішення однієї проблеми. Загалом описано 5 типів бінарних

занять: 1. Тип уроку: формування нових знань. 2. Вид заняття: відпрацювання навичок і вмінь. 3. Тип уроку: застосування знань на практиці. 4. Вид заняття: повторення, систематизація й узагальнення знань, закріплення вмінь. 5. Вид навчання: контроль і перевірка знань і вмінь. Кожен із п'яти видів і форм бінарних занять включає: мету занять – організацію роботи над засвоєнням понять, наукових фактів, передбачених навчальною програмою та завданнями є: а) виховна, б) навчальна і в) розвиваюча. До кожного типу бінарного дослідження наведено приклади. Запропоновано один із прикладів бінарного уроку вивчення української мови в іншомовному середовищі. Наведено приклад бінарного практичного заняття в групі першокурсників-архітекторів Національного університету «Львівська політехніка». Описано приклади дотекстових і післятекстових вправ із прикладами, які використовують іноземні студенти для вивчення лексики української мови. У центрі уваги є проблеми викладання української мови як іноземної у технічних навчальних закладах вищої освіти. У статті наводяться спостереження щодо застосування сучасних педагогічних технологій як форми організації навчання.

Ключові слова: *бінарне заняття, українська мова як іноземна, міжпредметні зв'язки, інтеграція знань, лексико-семантична структура, науково-популярні тексти, іншомовне середовище.*

Formulation of the problem. The modern needs of studying the Ukrainian language as a foreign language in technical universities emphasize, first of all, the development and preservation of the Ukrainian language, the qualitative development of the Ukrainian language space, and the search for new and diverse methods of presentation and presentation of language material to foreign students. Language is an inexhaustible source of information about the history, customs, traditions, material culture and spiritual life of a nation. A student's knowledge of a language as a phenomenon of national culture contributes to the formation of sociolinguistic competence – the ability to use language forms appropriate in a certain sociolinguistic context, respectively, provides the opportunity for adequate interaction and mutual understanding of people in the conditions of a foreign culture (Leshchenko, 2013: 253).

Let's emphasize that learning a language is a difficult and painstaking process. Everyone who teaches and teaches is looking for the most effective methods of its assimilation and presentation. Binary lessons became a solution for learning Ukrainian as a foreign language in technical universities. It is the search and application of modern pedagogical technologies as a form of organization of education and the combination of theory and practice or two subjects as a type of educational activity – this is the task of binary lessons that allow you to integrate knowledge from different areas to solve one problem, which gives you the opportunity to apply the acquired knowledge in practice (Melnyk, 2015: 1).

Analysis of recent research and publications. The study of the lexical-semantic structure of the language in classes on the Ukrainian language in a foreign-language audience is a fairly common and often researched issue. The study of vocabulary is the basis of the formation of linguistic competence and, accordingly, the planned level of the Ukrainian language as a foreign language. In his research O. Turkevych emphasizes that the process of learning vocabulary can be divided into two stages: the first is working out the vocabulary in order to isolate that part that will become educational material, and the second stage is the development of direct methods of learning vocabulary, assimilation of vocabulary based on texts (Turkevych, 2015: 80). One of the effective methods of learning the Ukrainian language as a foreign language is the study of its lexical structure by means of word formation, according to N. Dzendziura (Dzendziura, 2014: 79). To create conditions for motivated practical application of knowledge, skills and abilities, to give foreign students the opportunity to see the results of their work and to get joy and satisfaction from it, to interest them in learning vocabulary and the grammar of the Ukrainian language on the basis of popular science and technical texts, to make classes exciting, to improve communicative and cognitive skills aimed at systematization and deepening of knowledge and the exchange of this knowledge in conditions of cooperation – all this is the goal of the binary lesson. Specialists are actively working on researching this issue and introducing it into the educational process of both secondary and higher schools. The tasks and purpose of the non-traditional double lesson are clearly described in the works of O. Lysytska and I. Melnyk. No matter how difficult the process of learning a language is, the highest level of success that both a foreign student and a teacher must achieve is communication, that is, the ability to communicate not only in the classroom, but also outside of it (Kozelko, 2015: 127). Several questions remain important and unexplored, which can be traced in the process of teaching and presenting the lexical-semantic structure of the language based on popular science and technical texts from the Ukrainian language in a foreign-language audience: 1. How to conduct a binary class and present the material for foreign students, if are they of different levels of training and different specialties in one group? 2. How to organize, interest and motivate students to study the Ukrainian language at a technical university, if foreign students have an average and high level of training at UMI and do not fully understand the lectures in their specialty?

3. What educational material should be given to students for effective and quick study of terms and how to apply them in practice? And these are not all the questions that arise in the process of studying the main material. But it is they who direct us to the search for new methods that will help combine theoretical and practical in one lesson, as well as unite students and direct learning in the right direction.

Formulation of the goals of the article: to show the most accessible way to transfer elementary knowledge of the lexical-semantic structure of the language to foreign students and how to help them learn the terminological system of the Ukrainian language. Investigate the possibilities of using popular scientific and technical texts from the Ukrainian language in a foreign-language audience, reveal one of the forms of implementation intersubject connections and integration of knowledge from several subjects on the example of a non-traditional type of occupation – binary. To ensure the possibility of faster formation of lexical and semantic skills in the process of teaching the Ukrainian language to foreign students of technical specialties; show a system of possible methodological techniques and materials aimed at study vocabulary; to point out ways of implementing communicative and functional-stylistic approaches in the formation of language, speech and communicative competences in Ukrainian language classes in a foreign language audience.

Presentation of the main material. Binary classes are one of the forms of implementation of intersubject connections and integration of knowledge from several subjects. This is an unconventional type of activity. By its very nature, a binary study is a form of project, namely, it is usually an interdisciplinary, internal short- or medium-term project. Binary classes allow you to integrate knowledge from different areas to solve the same problem, give you the opportunity to apply the knowledge gained in practice. Develop analytical abilities, ingenuity and competence of students. They have a huge educational potential. It is also a means of increasing the motivation to study the subject, as it creates conditions for the practical application of knowledge; develop self-education skills, because foreign students carry out a large part of their preparation for classes independently and outside of class; in binary classes, skills are transferred to new areas, which is not previously studied, which helps students make creative decisions. Tasks of binary classes: 1. Application of modern pedagogical technologies as a form of organization of education. 2. Combination of theory and practice or two subjects as a type of educational activity (non-traditional type of lesson). The purpose of the binary class: 1. To create conditions for motivated practical application of knowledge, skills and skill 2. To give foreigners the opportunity to see the results of their work and get joy and satisfaction from it. 3. To interest them in studying subjects, to make practical classes interesting and exciting. 4. To improve communicative and cognitive skills aimed at systematization and deepening of knowledge and exchange of this knowledge in conditions of cooperation. Signs of binary occupation: 1. Combining creative and practical teaching methods in a joint lesson. 2. Achieving a double (binary) goal – assimilation of knowledge and at the same time its practical application. 3. Merger of processes of knowledge acquisition and formation of primary abilities and skills, their mutual influence. 4. Material-technical and methodological support (Melnyk, 2015: 1).

Types and forms of binary classes.

1. Type of class: formation of new knowledge constructed in the form of: class-lecture; class-trip; class-expedition; class-research; acting classes; educational conference; class-excursion; problematic occupation. The goal of knowledge formation classes is the organization of work on assimilation of concepts and scientific facts provided by the curriculum. Tasks: a) educational: introduce; give an idea; teach reading and analysis; activate cognitive activity; reveal typical features, etc. b) educational: fostering a sense of respect for Ukraine; formation of ecological culture; aesthetic education, etc. c) developing: to continue the development of the ability to analyze, compare, compare, highlight the main points, establish causal relationships; give examples, develop the ability to work with literature, maps, tables, diagrams, etc.

2. Type of class: training in skills and abilities involves the following forms: practical classes; classwork; class-dialogue; occupation – business or role-playing game; combined class; travel; expedition, etc. The goal of this type of class is to develop students' specific abilities and skills provided by the curriculum. Tasks: a) educational: introduce; give an idea; develop skills; teach mastery of techniques; deepen knowledge; b) educational: show the role; involve in active practical activities; promote the education of love for nature and culture and develop environmental awareness; improve communication skills; c) developmental: teach how to work with additional literature and other sources of information; prepare reports; speak in front of an audience: form critical thinking; the ability to analyze, highlight the main points, generalize and draw conclusions.

3. Type of lesson: application of knowledge in practice. The main forms of activities of this type: role-playing and business games; workshops; classes

on project protection; travel; expedition, etc. The purpose of this type of class is to apply knowledge in practice. Tasks: a) educational: teach how to apply the acquired knowledge in practice; operate with the available potential in a specific situation; consolidate skills and work skills; teach to defend one's point of view; consolidate the ability to identify problems; b) educational: involve in active activities; to form a culture, including an ecological one, to form humanity and sincerity in students; improve communication skills; c) developmental: to improve the ability to work with sources of knowledge; to improve the skills of analysis, generalization; the ability to speak and defend one's point of view; develop creative abilities; develop communication skills for working in groups; to develop a cognitive interest in the surrounding life.

4. Type of class: repetition, systematization and generalization of knowledge, consolidation of skills. This class has the greatest opportunities for integration and realization of interdisciplinary connections. Forms of this type of lesson: repetitive and generalizing lesson; dispute; game, contest, quiz; dramatized lesson; improvement classes; final conference; classes-consultation; review lecture; review conference; class conversation Tasks: a) educational: to identify the quality and level of mastery of knowledge and skills acquired in classes; generalize the material as a system of knowledge, test the ability to creative thinking and independent activity, consolidate the ability to work with text tasks; b) educational: to promote the formation of a responsible attitude to learning, readiness and mobilization of efforts for error-free performance of tasks, to show the greatest activity in their performance; to cultivate a culture of educational work, self-education skills, economical use of time; c) developmental: to develop logical thinking, memory, the ability to analyze and synthesize; to form self-control skills, teamwork skills.

5. Type of class: control and testing of knowledge and skills. Forms of classes: credit; quiz; contests; review of knowledge; protection of creative works, projects; creative report; control work; interview. The goal of the knowledge and skills control class is to monitor learning, continue the systematization of knowledge, and reveal the level of mastery of the material, the formation of skills and abilities. Tasks: a) educational: to identify the quality and level of mastery of knowledge and skills acquired in previous classes on the topic, to summarize the material as a system of knowledge; b) educational: to educate general culture, aesthetic perception of the environment; create conditions for real self-evaluation of students, realization of them as individuals; c) developmental: develop spatial thinking, the ability to classify, identify connections, and formulate conclusions; develop communication skills when working in groups, develop cognitive interest; develop the ability to explain features or regularities, analyze, compare, compare.

Plan of preparation for binary class. 1. The teacher determines the topic according to the curriculum, goals, tasks of the lesson, common to both subjects and specific to each. Conducting a class is appropriate only if there is a common goal. 2. Depending on the subject, purpose and tasks of the lesson, its type is determined. 3. Actual and didactic material is selected in accordance with the topic, tasks, type of lesson, taking into account speech preparation, specialty and individual characteristics of students. 4. The most effective combination of methods and techniques is chosen – in accordance with the set goal, content of educational material, didactic tasks of educational subjects that are integrated. 5. The structure of the lesson is considered. Emphasis is placed on the independent cognitive activity of foreigners (rather than memorizing ready-made conclusions), creating problem situations taking into account the logic of educational disciplines. 6. The degree of participation of the teacher and the student is determined: either they work as equals (dialogue takes place), or one of them «gets involved» in the class sporadically (Melnyk, 2015: 2–3).

Choosing the subject of the lesson is helped by the program, according to which foreigners' study for four years at the L'viv Polytechnic National University. The subject matter is quite diverse: 1. Texts by specialty (chemistry, ecology, pharmacy, economics, computer science, architecture, construction, geodesy, mechanics, energy, etc.). 2. History of Ukraine and its culture. 3. Philosophy. 4. Writers, artists, composers of Ukraine. 5. Ukraine: cities, rivers, mountains; customs, traditions, everyday life, etc.

Accordingly, it is quite difficult for foreign students to learn the lexical-semantic structure and learn the terminological system of the Ukrainian language. Therefore, we offer for consideration a binary class of the type: formation of new knowledge – class of research. Since the majority of international students at the LP University are architectural students, based on materials from their lectures, we present a practical binary class-research on the topic «Sculpture» («Скульптура») (Boiko, 2014: 109), composed for the first course. The materials are compiled in such a way that every foreign student is able to concentrate and reveal his potential according to the level of training and awareness. The duration of the class is two hours with a short break. The structure of the lesson is clearly divided into three parts: knowledge,

understanding and analysis. We begin with learning and researching new words, terms and their meaning in pre-text tasks, the first of which is Commentary on the text. New words must have emphasis, synonyms, interpretations, examples and explanations of the language they come from. Images (cards, illustrated dictionary or presentation) are very effective for working with new words. For example: 1. Commentary on the text: *Факт**у**ра (лат. factura – оброблення, побудова) – характер поверхні: гладкість, шорсткість, рельєфність. Рель**є**ф – скульптурна композиція, виконана на площині і пов'язана з тлом. Відповідно до висоти розрізняють високий рельєф (горельєф) і низький (барельєф або плоскорізьба). Атл**а**нт – колона у вигляді чоловічої постаті, що застосовують як підпору. Каріат**и**да (місто поблизу Спарти) – статуя одягненої жінки, введена у вжиток давньогрецькими архітекторами для підтримки антаблемента та інших несучих функцій. Фр**и**з (синоніми – пошивка, різьблянка; фр. frise від лат. phrygium – прикраса). Назва архітектурного елемента, походить від стародавнього міста Фригія. Фронт**о**н (фр. fronton, від лат. frons) (frontis) – передня сторона, чоло – звичайно трикутне завершення фасаду будівлі, портика, колонади, що з боків обмежене двома схилами даху й карнизом при основі. Внутрішнє поле цієї частини називається полем фронтону або тимпаном. Алеб**а**стр – дрібнозернистий гіпс білого кольору, що використовується в будівництві як в'яжуча речовина, а також для скульптурних виробів.* It is very difficult to remember words without using them in sentences and texts. Therefore, the next task is to practice words in a wide variety of exercises and situations. For example: 1. Put new words into the sentences, for example: *Рельєф був особливо поширений у Стародавньому Сході*. 2. Complete the sentences, for example: *Прикрашають фасади архітектурних споруд та комплексів – ... (атланти і каріатиди)*. 3. Form adjectives from nouns where possible, for example: *рельєф – рельєфний, алебастр – алебастровий*. 4. Combine nouns with adjectives in gender, number and case, for example: *оздоблення фриз (фризом), поле фронтон (фронтону)*. 5. Choose the prepositions and determine the correct ending, for example: *відповідно ... (до, від, у) висоти розрізняють високий рельєф*; 6. Repeat the word out loud with the correct stress. 7. Write in a notebook and complete the translation, etc. After working on new words and understanding the spelling and meaning with the help of various exercises, we suggest that foreign students go out into the yard and investigate whether there are elements of the building they have just studied on the facade of the university. We suggest photographing them and discussing them in a group, as well as comparing them with elements of buildings in their country. It is allowed to use a phone and a tablet, since this is new material. Believe me, the discussion is quite active and passionate. You can divide students into groups and give each group one word to research, and then choose one representative from each group to tell additional information about it. Traditionally, after learning new words, we should read the text and learn the new one information, but a very traumatic moment for students is reading new material aloud, the group immediately cools down, no one hears or understands anything, because the text is popular science or technical and contains many complex words. Therefore, we suggest that students read silently for familiarization and translate new words. For a more efficient process, we suggest retelling the text in paragraphs, each in turn. If the paragraphs are long, we listen to even one sentence, but everyone speaks. A mandatory condition is to use new words. Next, for a better understanding of the text, we use post-text exercises: 1. Give answers to questions such as: 1. *Які ви знаєте різновиди скульптури? 2. Як розрізняють скульптуру за призначенням?* 2. Make sentences with the questions using the text, for example: Sample: *Чоловік (хто?) → будувати (що робити?) → дім (що?) → з цегла (з чого?) – Чоловік будує дім з цегли. 1. Скульптор (хто?) → ліпити (що робити?) → макет (що?) → з віск (з чого?)...* 3. Look for grammatical errors in the sentence, for example: *Рельєф є чимось середній між пласкою зображенням в живописі та тривимірною зображенням круглого скульптури*. 4. Divide the words into three groups (people, materials, buildings) (*люди, матеріали, споруди*), for example: метал, скульптор, атлант, камінь, художник, рельєф, глина, фриз, архітектор… 5. Match the terms with their definitions. 6. Choose the correct option – a), b), c) or d), for example: *Скульптура – вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, ... форму. а) тривимірну б) двовимірну в) чотиривимірну г) п'ятивимірну*. 7. Say it differently, for example: *скульптор виконує будь-яку роботу – скульптор виконує різноманітні завдання, скульптор здійснює різні проекти ...* 8. Choose the perfect form of the given verbs, for example: *ліпити – зліпити, тесати – витесати, різати – вирізати… тощо*.

Involve the whole group in the discussion and explanation (Dzendziura, 2014: 93–98). The strong help the weak, the weak test the strong on memorizing new material or words. All together help the philologist teacher to understand and analyze the architectural material. Practical training in a

monolithic group with different levels of training is difficult, but quite interesting and stressful. It is significantly different from a binary lesson in a combination of several specialties. It only takes forty minutes to organize and focus. The amount of studied material is accordingly small, although the activity is very high. Popular science texts are more suitable for such foreign students.

Conclusion. It is in the process of approbation and elaboration of certain methodical developments that the scheme that can help foreign students learn the language and direct teachers to search for the most diverse methods of presentation and presentation of language material is clearly outlined. Binary classes have become one of the solutions to pressing problems in conducting practical classes on the Ukrainian language as a foreign language gave the opportunity to develop analytical abilities, ingenuity and competence of students. They have a huge educational potential, as well as a means of increasing the motivation to study subjects, as they create conditions for the practical application of knowledge and develop self-education skills. But even a perfectly thought out activity will always have certain ramifications and refinements, therefore, only in communication and knowledge of the student's needs can the teacher achieve the truth in learning and teaching.

BIBLIOGRAPHY

1. Дзеньдзюра Н. І. Словник словотвірних гнізд як один із засобів вивчення української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : збірник наукових праць. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2014. Вип. 10. С. 79–84.

2. Козелко І. Р. Вивчення фонетики в іншомовній аудиторії. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : збірник наукових праць. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2015. Вип. 11. С. 126–130.

3. Лещенко Т. О., Самойленко І. В., Юфименко В. Г. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції іноземних студентів медичних ВНЗ засобом української пісні. *Творчість Раїси Кириченко в культурному просторі України на покордонні XX–XXI століть: до 70-ліття від дня народження Берегині української пісні* : збірник наукових праць. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. С. 253–261.

4. Лисицька О. О. Бінарні уроки як шлях реалізації інтегрованого. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2 (50). Ч. 1. С. 231–236.

5. Мельник І. В. Методика проведення бінарних уроків як одної з форм реалізації міжпредметних зв'язків. 2015 р. URL: https://www.slideshare.net/ inessaml/ss-44178834 (дата звернення: 06.01.2025).

6. Мистецтво створення споруд : навчальний посібник для студентів-іноземців 1–3 курсів технічних вишів. Спеціальність архітектура і будівництво (Рівень В1–В2) / Г. І. Бойко та ін. ; за ред. І. П. Карого. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 300 с.

7. Наука і техніка в сучасному світі: збірник науково-популярних текстів та навчальних завдань для студентів-іноземців технічних вишів / Г. І. Бойко та ін. ; за ред. І. П. Карого. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 180 с.

8. Туркевич О. В. Лексичний мінімум з української мови як іноземної: принципи укладання з урахуванням польського досвіду. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : збірник наукових праць. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2014. Вип. 11. С. 80–90.

REFERENCES

1. Dzendziura N. I. (2014) Slovnyk slovotvirnykh hnizd yak odyn iz zasobiv vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi. [Dictionary of word-forming nests as one of the means of studying Ukrainian as a foreign language] Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi: zbirnyk naukovykh prats. Lviv : Vydavnychyi tsentr LNU im. I. Franka. Vyp. 10. 79–84. [in Ukrainian].

2. Kozelko I. R. (2015) Vyvchennia fonetyky v inshomovnii audytorii. [Studying phonetics in a foreign language audience] Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi : zbirnyk naukovykh prats. Lviv : Vydavnychyi tsentr LNU im. I. Franka. Vyp. 11. 126–130. [in Ukrainian].

3. Leshchenko T. O., Samoilenko I. V., Yufymenko V. H. (2013) Formuvannia linhvokrainoznavchoi kompetentsii inozemnykh studentiv medychnykh VNZ zasobom ukrainskoi pisni. [Formation of linguistic competence of foreign students of medical universities by means of Ukrainian song] Tvorchist Raisy Kyrychenko v kulturnomu prostori Ukrainy na pokordonni XX–XXI stolit: do 70-littia vid dnia narodzhennia Berehyni ukrainskoi pisni : zbirnyk naukovykh prats. Poltava : PNPU imeni V. H. Korolenka. 253–261. [in Ukrainian].

4. Lysytska O. O. (2015) Binarni uroky yak shliakh realizatsii intehrovanoho. Tavriiskyi visnyk osvity. [Binary lessons as a way to implement integrated learning]. № 2 (50). Ch. 1. 231–236. [in Ukrainian].

5. Melnyk I. V. (2015) Metodyka provedennia binarnykh urokiv yak odnoi z form realizatsii mizhpredmetnykh zviazkiv. [Methods of conducting binary lessons as a form of implementation of cross-curricular relations]. URL: https://www.slideshare.net/ inessaml/ss-44178834 (data zvernennia: 06.01.2025).

6. Mystetstvo stvorennia sporud : navchalnyi posibnyk dlia studentiv-inozemtsiv 1–3 kursiv tekhnichnykh vyshiv. Spetsialnist arkhitektura i budivnytstvo (Riven V1–V2) [The art of building structures. Tutorial for foreign students 1–3 courses of

technical higher education. Specialty Architecture and Construction (Level B1–B2)] / H. I. Boiko ta in. ; za red. I. P. Karoho. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2014. 300 s. [in Ukrainian].

7. Nauka i tekhnika v suchasnomu sviti: zbirnyk naukovo-populiarnykh tekstiv ta navchalnykh zavdan dlia studentiv-inozemtsiv tekhnichnykh vyshiv [Science and technology in the modern world: a compendium of popular science texts and teaching tasks for foreign students of technical university] / H. I. Boiko ta in. ; za red. I. P. Karoho. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. 2012. 180 s. [in Ukrainian].

8. Turkevych O. V. (2014) Leksychnyi minimum z ukrainskoi movy yak inozemnoi: pryntsypy ukladannia z urakhuvanniam polskoho dosvidu. [The lexical minimum of the Ukrainian language as a foreign language: principles of compilation taking into account the Polish experience] Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi : zbirnyk naukovykh prats. Lviv : Vydavnychyi tsentr LNU im. I. Franka. Vyp. 11. 80–90. [in Ukrainian].

УДК 378.015.3:005.32]:81'243]:378.011.3-051-043.2](045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-41

Галина БОНДАР,
orcid.org/0000-0002-7321-8137
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) galyna72bondar@gmail.com

ВПЛИВ ВИКЛАДАЧА НА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ця стаття присвячена аналізу впливу викладача на формування мотивації студентів до вивчення іноземної мови. Сьогодні мотивація студентів до вивчення іноземної мови залежить від того, наскільки ефективно викладач може сприяти зацікавленості студента у вивченні іноземної мови. Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що вплив викладача на мотивацію студентів до вивчення іноземної мови проявляється не тільки під час передачі знань. Він проявляється також при створенні цікавого, підтримуючого та надихаючого навчального середовища, яке сприяє розвитку допитливості, впевненості та любові до навчання на все життя. У статті надано низку порад для викладача іноземних мов щодо підвищення мотивації його студентів у процесі вивчення іноземної мови. Головне завдання викладача на заняттях з іноземної мови – навчити студентів сприймати іноземну мову, як інструмент спілкування. Іноземну мову необхідно ввести в студентське життя, як мову спілкування, а не просто предмет, що вивчається. Потрібно надати студентам можливість використовувати іноземну мову в реальних життєвих ситуаціях, таких як, наприклад, стажування, волонтерство чи громадська робота. Задіяти її в максимальній кількості сфер діяльності студентів. Демонстрація того, як іноземна мова може бути використана в реальних життєвих ситуаціях, пов'язаних зі сферою навчання або майбутньою кар'єрою студентів, може підвищити їхню зацікавленість у вивченні іноземної мови. Для розв'язання цих завдань необхідно визначити напрями оптимізації процесу підготовки, орієнтовані на: підвищення мотивації до вивчення іноземної мови, інтеграцію елементів різних навчальних методик, організацію аудиторної та самостійної роботи студентів в інтернет-просторі, застосування сучасних технологій навчання, розроблення інноваційних навчальних матеріалів з іноземної мови.

Ключові слова: *викладач, студенти, іноземна мова, мотивація, технології, вивчення, заклад вищої освіти.*

Galyna BONDAR,
orcid.org /0000-0002-7321-8137
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) galyna72bondar@gmail.com

LECTURER'S INFLUENCE ON THE FORMATION OF STUDENTS' MOTIVATION TO LEARN FOREIGN LANGUAGE

This article is devoted to the analysis of the lecturer's influence on the formation of students' motivation to learn foreign language. Today, students' motivation for learning foreign language depends on how effectively the lecturer can promote the student's interest in learning foreign language. The research has led to the conclusion that the lecturer's influence on students' motivation to learn foreign language is demonstrated not only during the transmission of knowledge. It is also in the process of creating an attractive, supportive, and inspiring educational setting that fosters curiosity, confidence, and lifelong love of learning. The article provides a number of tips for foreign language lecturers on how to increase the motivation of their students in the process of learning foreign language. The main task of a lecturer in foreign language classes is to teach a student to perceive foreign language as a tool of communication. Foreign language should be introduced into student life as a language of communication, not just studied subject. Students should be given the opportunity to use foreign language in real-life situations, such as on-the-job training, voluntary work or community service. Use it in as many areas of student activities as possible. Demonstrating how foreign language can be used in real-life situations related to students' field of study or future career can increase their interest in learning foreign language. In order to solve these problems, it is necessary to identify areas for optimizing professional training process focused on: increasing the motivation of learning foreign language, integrating elements of various teaching methods, organizing students' classroom

and independent works in the Internet space, using modern teaching technologies, developing innovative foreign language teaching materials.

Key words: *teacher, students, foreign language, motivation, technology, learning, higher education institution.*

Постановка проблеми. Сьогодні мотивація студентів до вивчення іноземної мови залежить від того, наскільки ефективно викладач може сприяти зацікавленості студента у вивченні іноземної мови.

Мотивація «не пасивний механізм, що вимагає поштовху, а активний індивідуальний «мотор», який постійно підштовхує людину в те поле діяльності, де її здібності можуть виявитися з найбільшою силою і гальмує їх виявлення в інших напрямках» (Побережна, 2013: 244).

«Викладачу необхідно працювати над формуванням або підтримкою високого рівня мотивації студентів як однієї з головних передумов ефективного вивчення іноземних мов протягом всього навчального процесу. Особливо це стосується процесу викладання іноземних мов в закладах вищої освіти нефілологічного напрямку, адже в них дисципліни «Іноземна мова», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» не є дисциплінами спеціалізації студентів» (Ісакова, 2023: 174).

Сучасний викладач іноземної мови повинен бути активною особистістю, повинен легко адаптуватися до реалій сьогодення та бути обізнаним у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, свідомо інтегруючи їх у свої заняття для створення інтерактивного та захоплюючого навчального процесу. Креативність повинна бути однією з його візитних карток. Маючи глибоку пристрасть до мов, педагог повинен вільно володіти кількома мовами і добре розуміти культурні нюанси, пов'язані з кожною з них.

По суті, сучасний викладач іноземної мови – це не просто освітянин, а наставник і провідник, який відкриває двері у світ мовних і культурних традицій народу, мова якого вивчається.

Терплячий та розуміючий, він повинен створювати інклюзивне та сприятливе навчальне середовище, де студенти будуть почуватися комфортно в будь-яких ситуаціях.

Викладач також повинен бути завжди в курсі новітніх методик викладання; постійно шукати можливості професійного розвитку для вдосконалення своєї викладацької практики; повинен бути культурно обізнаним та відкритим, заохочуючи своїх студентів поважати різноманітні точки зору.

Педагог повинен стати гарним прикладом для наслідування і повинен продемонструвати зацікавленість у викладанні, у передачі знань.

Сучасні студенти хочуть бачити в якості викладача сильну, успішну, упевнену у собі особистість, що володіє новітніми знаннями, які, вочевидь, можуть стати в пригоді в житті студентів.

Аналіз досліджень. Дослідженням впливу викладача на формування мотивації студентів до вивчення іноземної мови займались науковці: Арістова Н. «Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів»; Гриценко В., Ясинська Т. «Активізація мотивації студентів до вивчення іноземної мови»; Ісакова Є. «Роль викладача у формуванні мотивації у студентів в процесі вивчення іноземної мови»; Козак М. «Роль мотивації та шляхи її підвищення при вивченні іноземних мов»; Міненко О., Крічкер О., Єремеєва Н. «Формування мотивації вивчення англійської мови у студентів немовних спеціальностей»; Побережна Н. «Професійна мотивація та її роль у формуванні мотивації до вивчення іноземних мов у студентів немовних ВНЗ»; Рідель Т. «Професійна мотивація та її роль у формуванні мотивації до вивчення іноземної мови в аграрному ВНЗ».

Дослідники визнають, що мотивація відіграє одну з найважливіших ролей в досягненні успіху у вивченні іноземної мови. Мотивацію можна охарактеризувати як стимул, який змушує людину діяти для досягнення бажаної мети і який безпосередньо пов'язаний з потребами особистості.

Зокрема, Арістова Н. вважає, що «мотивація може розглядатися як системне утворення зовнішніх і внутрішніх мотивів, ієрархія та взаємодія яких складається під дією певних факторів» (Арістова, 2015: 14).

Хоча вчені погоджуються з тим, що мотивація відповідає за управління людською поведінкою, спонукаючи і спрямовуючи її, існує безліч теорій і поглядів на те, як це відбувається. Причиною такого розмаїття думок є складність людської природи.

Метою статті є аналіз впливу викладача на формування мотивації студентів до вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Формування мотивації студентів ЗВО до вивчення іноземної мови вимагає від викладача поєднання інноваційних методів викладання та глибокого розуміння потреб та інтересів студентів.

«Формування мотивації – це не переклад викладачем в голову учнів вже готових мотивів та цілей

навчання. Формування мотивів – це насамперед створення умов для проявлення внутрішніх побуджень до навчання, усвідомлення їх самим учнем та подальший саморозвиток мотиваційної сфери» (Козак, 2015: 84).

Отже, головне завдання викладача на заняттях з іноземної мови – навчити студента сприймати іноземну мову, як інструмент спілкування та надати студентам можливість використовувати іноземну мову в реальних життєвих ситуаціях, таких як, наприклад, стажування, волонтерство чи громадська робота. Тобто іноземну мову необхідно задіяти в максимальній кількості сфер діяльності студентів.

Демонстрація того, як іноземна мова може бути використана в реальних життєвих ситуаціях, що пов'язані зі сферою навчання або майбутньою кар'єрою студентів, може підвищити їхню зацікавленість у вивченні іноземної мови та збільшити мотивацію до вивчення іноземної мови.

Тобто викладач повинен надавати рекомендації та спонукати студентів брати на себе відповідальність за свій навчальний шлях. Він повинен заохочувати студентів встановлювати власні навчальні цілі та знаходити ресурси, які їх зацікавлять.

Студентам потрібно надати можливість в управлінні навчальним процесом та їх самостійною, індивідуальною роботою. Навчальна програма повинна бути адаптована до тем і матеріалів, які цікавлять студентів.

Як показує практика, для того, щоб долучити студентів до країнознавчої інформації, необхідні не лекції, а активне залучення студентів до парної та групової роботи, роботи над проектами.

Завдання, які вимагатимуть від студентів осмисленого використання іноземної мови та співпраці, внеску від усіх членів групи, сприятимуть командній роботі та спільній відповідальності. Це можуть бути проекти, вправи на вирішення проблем та моделювання реальних ситуацій, створення презентацій, розв'язання складних ситуацій.

Завдання з ігровими елементами, бали, рівні та нагороди за їх виконання, нададуть студентам можливість обговорювати нові теми, ділитися думками та допомагати один одному зі складними поняттями.

Викладач, який готує гру, повинен окреслити лише коло проблем, які студенти повинні знати, але матеріал для відповіді учасники повинні знайти самі, результати оцінюються безпосередньо під час гри. При цьому сценарій гри щоразу повинен змінюватися, щоб студент міг наочно продемонструвати володіння навичками комунікації.

Групова робота може бути веселою і приємною, що зробить процес навчання більш привабливим.

Адже, коли студенти асоціюватимуть навчання з позитивними емоціями, вони з більшою ймовірністю будуть мотивовані до участі.

Існує також сьогодні безліч способів створити взаємодію в середовищі вивчення іноземної мови онлайн. Завдання розробника-викладача в тому, щоб вибрати тип взаємодії, її режим і найкращі медіа та інструменти для її розгортання.

Ось деякі ефективні інструменти та стратегії інформаційно-комунікаційних технологій:

Інтерактивні додатки для вивчення мови (такі додатки, як Duolingo, Babbel, Rosetta Stone, зроблять вивчення іноземної мови цікавим і захоплюючим завдяки гейміфікації та інтерактивним вправам).

Онлайн-платформи мовного обміну (такі веб-сайти, як Tandem і HelloTalk, з'єднають студентів з носіями мови для мовного обміну, забезпечать реальну практику і культурний обмін).

Мультимедійні ресурси (використання відео, подкастів і музики мовою, що вивчається, покращать навички аудіювання та забезпечать культурний контекст. Такі веб-сайти, як FluentU, пропонують вивчення мови за допомогою реальних відео).

Ігри для вивчення мови (такі ігри, як Kahoot! та Quizlet, можуть зробити вивчення лексики та граматики більш цікавим).

Цифрові картки (такі інструменти, як Anki та Quizlet, допоможуть студентам запам'ятати лексику та фрази шляхом повторення через певні проміжки часу).

Електронні книги та онлайн-бібліотеки (доступ до електронних книг та онлайн-бібліотек мовою, що вивчається, покращать навички читання та познайомити студентів з різними стилями письма).

Соціальні мережі (підписавшись на акаунти з вивчення мови на таких платформах, як Instagram, Twitter і YouTube, студент зможе отримати щоденну мовну практику і поради щодо вивчення іноземної мови).

Отже, додатки та онлайн-платформи, які пропонують інтерактивні вправи, вікторини та мультимедійний контент можуть забезпечити миттєвий зворотній зв'язок та персоналізований навчальний процес.

Віртуальна реальність і доповнена реальність занурять студентів у віртуальне середовище, де вони можуть практикувати мову, наприклад, у віртуальних турах або симуляціях.

Інтегруючи ці інструменти інформаційно-комунікаційних технологій у заняття з іноземної мови, викладач може створити динамічне та

мотивуюче навчальне середовище, яке відповідатиме різним стилям навчання, підтримуватиме зацікавленість студентів та зможе мотивувати студентів ЗВО до активної участі в навчальному процесі та до отримання задоволення від вивчення іноземної мови.

Висновки. Отже, вплив викладача на мотивацію студентів до вивчення іноземної мови проявляється не тільки під час передачі знань. Він проявляється також при створенні цікавого, підтримуючого та надихаючого навчального середовища, яке сприяє розвитку допитливості, впевненості та любові до навчання на все життя.

«Результативність кожного заняття великою мірою залежить від професійної підготовки викладача, від виборів методів та прийомів навчання відповідно до змісту матеріалів, що вивчаються» (Міненко, Крічкер, Єремеєва, 2023: 105).

«Професіоналізм викладача, високий рівень його знань, уміння ефективно побудувати освітній процес, досконало продумати систему подання, оволодіння та засвоєння навчального матеріалу безперечно є мотивуючим механізмом у вивченні здобувачами іноземної мови. Викладач, який досконало володіє мовою, вміє творчо побудувати свої заняття, зацікавити групу процесом навчання, безперечно стане прикладом і гарним стимулом для своїх здобувачів під час вивчення другої іноземної мови» (Гриценко, Ясинська, 2022: 24).

«Яким буде фахівець, багато в чому залежить від того, якими мотивами він керується у своїй діяльності. Задоволення від обраної професії, захопленість своєю справою визначається усвідомленням її важливості та відповідності інтересам і здібностям людини. Якщо ж професію обрано всупереч бажанням, залежно від тих або інших обставин, це з часом приведе до невдоволення родом діяльності, викличе ряд негативних емоцій» (Рідель, 2016: 360).

Все вищезазначене можна узагальнити у наступних порадах для викладача іноземних мов щодо підвищення мотивації його студентів у процесі вивчення іноземної мови:

Мотивуйте студентів використовувати іноземну мову в реальних життєвих ситуаціях, пов'язаних зі сферою навчання або майбутньою кар'єрою студентів.

Відзначайте прогрес кожного студента, навіть якщо він незначний.

Використовуйте додатки для вивчення мови, онлайн-ресурси та віртуальну реальність, щоб зробити заняття більш цікавими та доступними.

Адаптуйте Ваші заняття до інтересів та цілей студентів. Включайте теми, які є цікавими для студентів.

Використовуйте завдання у формі гри, щоб зробити вивчення мови веселим та активним.

Створіть у аудиторії атмосферу підтримки та заохочення. Відзначайте помилки. як можливості для навчання.

Можна погодитись з Арістовою Н. О., що «перспективними є такі напрями подальшої роботи: дослідження залежності процесу формування мотивації вивчення іноземної мови від індивідуальних психофізичних властивостей студентів, розробка спеціалізованих програмних засобів, призначених для студентів різних спеціальностей та на їх основі створення навчальних комплексів» (Арістова, 2015: 162).

Для розв'язання цих завдань необхідно визначити напрями оптимізації процесу професійної підготовки, орієнтовані на: підвищення мотивації вивчення іноземної мови, інтеграцію елементів різних навчальних методик, організацію аудиторної та самостійної роботи студентів в інтернет-просторі, застосування сучасних технологій навчання, розроблення інноваційних навчальних матеріалів з іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів : монографія. Київ : ТОВ «НВП» Інтерсервіс», 2015. 240 с.
2. Гриценко В., Ясинська Т. Активізація мотивації студентів до вивчення іноземної мови. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2022. № 4 (141). С. 19–27.
3. Ісакова Є. Роль викладача у формуванні мотивації у студентів в процесі вивчення іноземної мови. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. 2023. С. 174–175.
4. Козак М. В. Роль мотивації та шляхи її підвищення при вивченні іноземних мов. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2015. № 35. С. 84–87.
5. Міненко О. В., Крічкер О. Ю., Єремеєва Н. Ф. Формування мотивації вивчення англійської мови у студентів немовних спеціальностей. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. № 30. С. 102–105.
6. Побережна Н. Професійна мотивація та її роль у формуванні мотивації до вивчення іноземних мов у студентів немовних ВНЗ. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. № 38. С. 242–246.
7. Рідель Т. М. Професійна мотивація та її роль у формуванні мотивації до вивчення іноземної мови в аграрному ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. № 4 (6). С. 359–365.

REFERENCES

1. Aristova, N. O. (2015). *Formuvannia motyvatsii vyvchennia inozemnoi movy u studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv*. [The formation of motivation of students of higher education institutions for learning foreign language]. TOV «NVP» Interservis». [in Ukrainian].

2. Hrytsenko, V., & Yasynska, T. (2022). Aktyvizatsiia motyvatsii studentiv do vyvchennia inozemnoi movy. [Activating students' motivation to learn a foreign language]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, *– Scientific Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after Kostiantyn Dmytrovych Ushynsky*, (4 (141)), 19–27. [in Ukrainian].

3. Isakova, Ye. (2023). Rol vykladacha u formuvanni motyvatsii u studentiv v protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [The role of the teacher in motivating students in the process of learning foreign language] *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, 174–175. [in Ukrainian].

4. Kozak, M. V. (2015). Rol motyvatsii ta shliakhy yii pidvyshchennia pry vyvchenni inozemnykh mov. [The role of motivation and ways to increase it in learning foreign languages] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Pedahohika. Sotsialna robota. – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, (35), 84–87. [in Ukrainian].

5. Minenko, O. V., Krichker, O. Yu., & Yeremeieva, N. F. (2023). Formuvannia motyvatsii vyvchennia anhliiskoi movy u studentiv nemovnykh spetsialnostei. [The formation of motivation of learning English for students of non-language specialties] *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, (30), 102–105. [in Ukrainian].

6. Poberezhna, N. (2013). Profesiina motyvatsiia ta yii rol u formuvanni motyvatsii do vyvchennia inozemnykh mov u studentiv nemovnykh VNZ. [Professional motivation and its role in forming the motivation to learn foreign languages of students of non-language higher education institutions] *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly – Pedagogy of Higher and Secondary Schools*, (38), 242–246. [in Ukrainian].

7. Ridel, T. M. (2010). Profesiina motyvatsiia ta yii rol u formuvanni motyvatsii do vyvchennia inozemnoi movy v ahrarnomu VNZ. [Professional motivation and its role in forming motivation to learn foreign language in an agricultural higher education institution] *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii -Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, (4 (6)), 359–365. [in Ukrainian].

UDC 004.8:811.111'243:378.018.43](045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-42

Inna BORKOVSKA,
orcid.org/0000-0001-5035-7866
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English for Humanities
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) Borkovskaya@meta.ua

Svitlana VOLKOVA,
orcid.org/0000-0002-2405-1561
Senior Lecturer at the Department of English for Humanities
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) svitlanavolkova25051977@gmail.com

Inna ANTONENKO,
orcid.org/0000-0001-6238-9937
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of English for Humanities
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) discussion17@ukr.net

POTENTIAL AND CHALLENGES OF INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO ENGLISH LANGUAGE TEACHING FOR LAW STUDENTS

The article investigates the impact of artificial intelligence, in particular ChatGPT, on the process of teaching English to law students at universities. The possibilities of using ChatGPT to improve students' language skills, such as understanding legal terminology, developing critical thinking, argumentation, writing and communication, have been considered. Examples of integration of ChatGPT into the structure of classes, in particular at the stages of 'warming up,' reading and writing, have been analysed, and its role as a virtual tutor has been outlined. The aim of the study is to identify effective ways to integrate ChatGPT into the teaching of English to law students, to develop recommendations for teachers and students on its optimal use, and to find ways to overcome potential challenges.

Particular attention has been paid to the advantages of using ChatGPT, such as individualised learning, access to a large amount of information and feedback. The authors have described the methods by which ChatGPT can facilitate the creation of simulations of legal discussions, simulated court hearings and legal writing. At the same time, the risks have explored, including the generation of false information, the possibility of student abuse, and challenges to academic integrity.

The article has offered recommendations for teachers on the effective use of ChatGPT in the educational process, including the creation of tasks that promote creativity and critical thinking, as well as methods for detecting cases of plagiarism.

The article has focused on writing an argumentative essay using ChatGPT as a support tool that allows students to go through all the stages of creating an essay: from brainstorming and researching a topic to editing the final text. ChatGPT promotes the development of precise questioning skills, critical thinking and analytical abilities, helping students to create structured and reasoned essays. The authors have emphasised that the integration of ChatGPT promotes innovation in the learning of English by law students, but requires appropriate training for both students and teachers to overcome possible challenges.

Key words: *artificial intelligence, law student, GPT chat, legal English, critical thinking.*

Інна БОРКОВСЬКА,
orcid.org/0000-0001-5035-7866
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
(Київ, Україна) Borkovskaya@meta.ua

Світлана ВОЛКОВА,
orcid.org/0000-0002-2405-1561
старший викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) svitlanavolkova25051977@gmail.com

Інна АНТОНЕНКО,
orcid.org/0000-0001-6238-9937
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) discussion17@ukr.net

МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

У статті досліджується вплив штучного інтелекту, зокрема ChatGPT, на процес викладання англійської мови студентам-юристам в університетах. Розглянуто можливості використання ChatGPT для покращення мовних навичок студентів, таких як розуміння юридичної термінології, розвиток критичного мислення, аргументації, письма та комунікації. Проаналізовано приклади інтеграції ChatGPT у структуру заняття з англійської мови, зокрема на етапах «warming up,» читання і письма, а також окреслено його роль як віртуального наставника. Мета дослідження полягала у визначенні ефективних способів інтеграції ChatGPT у навчання англійської мови студентів-юристів, розробці рекомендацій для викладачів і студентів щодо його оптимального використання, а також пошуку шляхів подолання потенційних викликів.

Особливу увагу приділено перевагам використання ChatGPT, як-от індивідуалізація навчання, доступ до великого обсягу інформації та зворотного зв'язку. Описано методи, за допомогою яких ChatGPT може сприяти створенню дискусій на правову тематику, моделюванню судових засідань та написанню есе. Водночас досліджуються ризики, зокрема генерування неправдивої інформації, можливість зловживання студентами й виклики академічної доброчесності.

У статті запропоновано рекомендації для викладачів щодо ефективного використання ChatGPT у навчальному процесі, зокрема створення завдань, які сприяють творчості та критичному мисленню, а також методи виявлення випадків плагіату.

Зосереджено увагу на написанні аргументативного есе із використанням ChatGPT як інструмента підтримки, що дозволяє студентам проходити всі етапи створення есе: від мозкового штурму та дослідження теми до редагування фінального тексту. ChatGPT сприяє розвитку навичок формулювання точних запитів, критичного мислення та аналітичних здібностей, допомагаючи студентам створювати структуровані й аргументовані роботи. Автори підкреслюють, що інтеграція ChatGPT сприяє інноваціям у вивченні англійської мови студентами-юристами, проте потребує відповідного навчання як студентів, так і викладачів для подолання можливих викликів.

Ключові слова: *штучний інтелект, студент-юрист, чат GPT, юридична англійська мова, критичне мислення.*

Statement of the Problem. Artificial intelligence is becoming an integral part of the educational process, revolutionising traditional teaching methods. The constant increase in the number of students, staff costs, advanced data analysis, accessibility for students with special needs make the use of artificial intelligence in education very attractive. Its impact is opening up new opportunities for both students and teachers, creating innovative pathways in education, such as individualised learning with a robot teacher in blended learning or fully online courses (Popenici & Kerr, 2017: 8–9).

Artificial intelligence, lacking consciousness and emotions, is different from the intelligence displayed by humans. Nevertheless, artificial intelligence itself is able to solve problems, answer questions, and perform various other functions that require a certain level of intelligence that is typical of humans. In view of the above, we can conclude that artificial intelligence has the ability to change every sphere of society, including the education sector. Education is at the forefront of social progress, making it one of the key pillars of development. It is closely linked to all spheres of life and has a significant impact on them, and ultimately, it is becoming integral to all segments of society (Ahmad et al., 2021: 1).

The use of artificial intelligence in the learning process can improve the effectiveness of English language learning significantly, making it more interactive and focused on the individual needs of

students. Moreover, AI contributes to the actualisation of modern forms of independent learning and the development of self-education skills (Panukhnyk, 2023: 204).

AI-powered chatbots and virtual assistants can communicate with students in English, providing real-time language practice. AI-powered language simulators can provide students with pronunciation, listening, and speaking exercises to help them improve their language skills in an interactive way.

Therefore, the chosen research topic is relevant and important, as artificial intelligence is being actively implemented in the educational process, in particular in English language learning. Despite the fact that many scholars have already studied the impact of AI, this technology, remains insufficiently studied and requires further in-depth research, in particular in the context of English language learning in higher education.

Research analysis. A review of current research shows that scholars pay considerable attention to the impact of artificial intelligence on the educational process in higher education. In particular, the works of Moskaliuk M., Kolesnikov A. and Karapetyan O. consider both positive and negative aspects of the use of artificial intelligence, as well as potential risks associated with it. Panukhnyk O., Berdo R., Rassiun V., and Velychko V. study the impact of artificial intelligence on the organisation of the educational process and research activities of students. Lukashova T. and Drushlyak M. analyse the possibilities of artificial intelligence for the development of critical thinking. At the same time, Guilherme A. focuses on the problem of weakening ties and reducing the level of interaction between teachers, students and their peers in the context of the growing technologisation of education.

The purpose and main tasks of the research. The purpose of the article is to study the implementation and impact of artificial intelligence, in particular ChatGPT, on the process of teaching English to law students in higher education institutions.

The tasks of the work include:

– to analyse the possibilities of using ChatGPT for learning legal English, in particular for understanding and analysing the Legalese legal topic;

– to investigate how the integration of ChatGPT into the educational process contributes to the development of critical thinking, writing, argumentation and communication skills among law students;

– to develop examples of innovative methods of teaching English using ChatGPT for law students;

– to identify the potential benefits and risks of using ChatGPT in the educational process, in particular with regard to academic integrity.

Presentation of the main research material. A modern English language class is an interactive, innovative and engaging process that uses advanced methods and technologies to achieve the best learning outcomes. It is aimed at developing language skills and communication in the modern world, where adaptation to new conditions and the use of technology are important. One of these tools is GPT Chat, an intelligent assistant that can significantly improve the learning process. Its use in English classes helps students develop their writing skills, enrich their vocabulary, improve their grammar, and interact with a model to train their speech. Let us model a classroom at a higher education institution where GPT chat is integrated among the proposed technologies, which promotes active and creative student engagement in learning.

Examine the topic "LEGALESE" which is studied by 5th year law students, and analyse the most common structural parts of a practical lesson – warming up, reading, writing, as well as the actions of teachers and students at each stage.

The first stage is introduction. The topic "LEGALESE" is introduced through a short video that outlines the basic concepts. This is followed by a discussion. After watching the video, students work in pairs to answer a few questions designed to check their understanding of the material. During the introduction, teachers should also prepare questions to give a deeper introduction to the topic, such as: What is meant by the term «plain language»? How does your mother tongue compare to English? What are your thoughts on languages that are slowly disappearing? Should disappearing languages be preserved? Why or why not? If you could learn any three languages, which would you choose and why? How do you think the world would be different if everyone spoke a single language? What are the key differences between everyday language and legal language?

At this point, it is worth using ChatGPT. After trying to answer on their own, students can ask ChatGPT about the benefits of plain language in a legal context. ChatGPT can also help students analyse their mother tongue by providing comparisons with other languages and examples of differences between their language and English. The diversity and importance of language preservation, linguistic potential social, economic and cultural changes, the specifics of legal language and its differences from everyday language – ChatGPT can provide information on all of these.

The second stage of the lesson involves reading the main text on Legalese, which consists of two tasks: the first task requires students to read the first paragraph and determine whether certain statements are correct or incorrect, providing explanations. The second task involves answering multiple-choice questions. The chat can also serve as a reading assistant, helping to explain any difficult vocabulary or phrases from the text.

After completing the second task in pairs without AI technology support, students can use ChatGPT to compare their answers and justifications. They can enter their thoughts and receive feedback or alternative points of view from ChatGPT.

For example, working in pairs, they might ask, "We think the answer to question 1 is 'a.' What do you think?" ChatGPT can provide feedback and additional context. Students can practice justifying their answers using ChatGPT, improving their reasoning and critical thinking skills. They can enter their justifications and receive suggestions on how to strengthen them. For example, they can ask, "We believe the answer to question 2 is 'b' because jargon creates a mystery about a profession. Is this a strong justification?"

In summary, using ChatGPT in this assignment can improve students' comprehension and analytical skills by providing vocabulary explanations, supporting comprehension, suggesting ideas for answering multiple-choice questions, facilitating discussion, and helping with justification and verification. This approach encourages interactive and collaborative learning, using the power of artificial intelligence to support and enrich the learning experience.

The third stage of the lesson involves writing an argumentative essay on the topic "What the future holds for legalese". It is worth noting that the existence of ChatGPT requires the transformation of such tasks: traditional descriptive essays should be replaced with more creative ones that develop critical thinking. At the same time, it is important to remember that students' work with ChatGPT depends on the accuracy of the formulation of queries, hints and clarifications, which contributes to the development of analytical skills (Lukashova & Drushlyak, 2023).

Let us look at the functions of ChatGPT when writing this essay:

1. Brainstorming and Research: students can use ChatGPT to gather ideas and information about legalese. They can ask questions such as, "What is legalese?" or "What are the common advantages and disadvantages of using legalese?" This will help them build a solid foundation for their essay.

2. Creating an essay outline: students can enter their thesis statement for the outline and ChatGPT will correct the main points.

3. Writing an introduction: students can draft an introduction and then refine it with ChatGPT. They can ask for feedback or suggestions to make the introduction more engaging and informative.

4. Developing arguments: for each argument, students can use ChatGPT to expand their thoughts, find supporting evidence, and make sure their reasoning is correct.

5. Editing and revision: after writing the essay, students can use ChatGPT to check and edit their work. They can ask for feedback on grammar, coherence and overall structure.

As you can see, using ChatGPT in writing an argumentative essay can provide students with valuable support at every stage of the writing process, from brainstorming and creating an outline to refining arguments and final editing. This approach not only improves understanding of the topic, but also improves writing and critical thinking skills.

The use of ChatGPT raises a number of concerns, including the generation of false information and the possibility of its misuse in the learning process. To mitigate these risks, it is important to educate students about the proper use of ChatGPT, its limitations, and its impact on academic integrity (Lo, C. K., 2023).

At the same time, the involvement of artificial intelligence in the educational process encourages teachers to learn how to present educational material in a new way (Moskaliuk, Moskaliuk, & Len, 2023). Educational institutions should focus their efforts on training teachers who understand the ethical aspects of AI and are able to overcome the challenges involved. In addition, the negative consequences of AI use include a diminished role of the teacher, weakening of personal contact with students, limiting the development of critical thinking and creativity due to a focus on test results, and increasing socioeconomic inequality due to unequal access to technology (Berdo, Rasiun, & Velychko, 2023). As a result, the development of artificial intelligence requires a balance between its capabilities and risks, including ethical and social ones, which requires clear regulation and control (Kolesnikov & Karapetian, 2023).

Conclusions. Artificial intelligence, in particular ChatGPT, is playing an increasingly important role in English language teaching, particularly for law students. Its integration into the learning process opens up opportunities for developing speaking skills, enriching professional vocabulary, and improving writing, critical thinking, and argumentation skills. The use of ChatGPT provides

access to modern tools for analysing complex legal terminology and provides support in writing various legal assignments. Future scientific research will involve modelling classes for different specialities and levels of English language proficiency with the integration of ChatGPT.

BIBLIOGRAPHY

1. Бердо Р. С., Расюн В. Л., Величко В. А. Штучний інтелект та його вплив на етичні аспекти наукових досліджень в українських закладах освіти. Академічні візії. 2023. Вип. 22. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/469.

2. Колесніков А., Карапетян О. Штучний інтелект: переваги та загрози використання. Ефективна економіка. 2023. № 8. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1991.

3. Лукашова Т., Друшляк М. Штучний інтелект як засіб розвитку критичного мислення майбутніх учителів математики. Фізико-математична освіта. 2023. Т. 38. № 5. С. 18–25. https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-5-003.

4. Москалюк М. М., Москалюк Н. В., Лень А. В. Штучний інтелект в закладах вищої освіти: переваги та недоліки. Електронне наукове фахове видання "Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету". 2023. Вип. 15. С. 85–96. https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.157.

5. Панухник О. В. Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти: відповідальні межі вмісту ШІ. Галицький економічний вісник. Т. : ТНТУ, 2023. Том 83. № 4. С. 202–211.

6. Ahmad S. F., Rahmat M. K., Mubarik M. S., Alam M. M., Hyder S. I. Artificial Intelligence and Its Role in Education. Sustainability. 2021. Vol. 13. № 22. P. 12902. https://doi.org/10.3390/su132212902.

7. Guilherme A. AI and education: the importance of teacher and student relations. AI & society. 2019. Vol. 34. P. 47–54.

8. Lo C. K. What is the impact of ChatGPT on education? A rapid review of the literature. Education Sciences. 2023. Vol. 13. № 4. P. 410.

9. Popenici S. A., Kerr S. Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. Research and Practice in Technology Enhanced Learning. 2017. Vol. 12. № 1. P. 1–13.

REFERENCES

1. Berdo, R. S., Rasiun, V. L., & Velychko, V. A. (2023). Shtuchnyy intelekt ta yoho vplyv na etychni aspekty naukovykh doslidzhen v ukrayinskykh zakladakh osvity [Artificial intelligence and its impact on ethical aspects of scientific research in Ukrainian educational institutions]. *Akademichni vizii,* 22. Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/469 [in Ukrainian].

2. Kolesnikov, A., & Karapetian, O. (2023). Shtuchnyy intelekt: perevahy ta zahrozy vykorystannya [Artificial intelligence: advantages and threats of use]. *Efektyvna ekonomika,* 8. Retrieved from https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1991 [in Ukrainian].

3. Lukashova, T., & Drushliak, M. (2023). Shtuchnyy intelekt yak zasib rozvytku krytychnoho myslennya maybutnikh uchyteliv matematyky [Artificial intelligence as a tool for developing critical thinking of future mathematics teachers]. *Fiziko-matematychna osvita*, 38(5), 18–25. https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-5-003 [in Ukrainian].

4. Moskaliuk, M. M., Moskaliuk, N. V., & Len, A. V. (2023). Shtuchnyy intelekt v zakladakh vyshchoyi osvity: perevahy ta nedoliky [Artificial intelligence in higher education institutions: advantages and disadvantages]. *Elektronne naukove fakhove vydannia "Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu*", 15, 85–96. https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.157 [in Ukrainian].

5. Panukhnyk, O. V. (2023). Shtuchnyy intelekt v osvitnomu protsesi ta naukovykh doslidzhen zdobuvachiv vyshchoyi osvity: vidpovidalni mezhi vmistu ShI [Artificial intelligence in the educational process and scientific research of higher education seekers: responsible boundaries of AI content]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk,* 83(4), 202–211 [in Ukrainian].

6. Ahmad, S. F., Rahmat, M. K., Mubarik, M. S., Alam, M. M., & Hyder, S. I. (2021). *Artificial intelligence and its role in education*. *Sustainability, 13*(22), 12902. https://doi.org/10.3390/su132212902.

7. Guilherme, A. (2019). AI and education: the importance of teacher and student relations. *AI & society, 34*, 47–54.

8. Lo, C. K. (2023). What is the impact of ChatGPT on education? A rapid review of the literature. *Education Sciences, 13*(4), 410.

9. Popenici, S. A., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 12*(1), 1–13.

УДК 378:793.3
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-43

Тетяна БРАЦУН,
orcid.org/0009-0000-7215-543X
викладач кафедри народної хореографії
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) t.bracun91@gmail.com

Еліна САМОЙЛОВА,
orcid.org/0000-0002-3148-8868
викладач кафедри сучасної та бальної хореографії
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) samoilova.elina90@gmail.com

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ ТА ЗАСОБИ ЇХ РОЗВИТКУ

Актуальність даної теми полягає в необхідності удосконалення теоретичної та практичної бази в сфері розвитку творчих здібностей студентів-хореографів в закладах фахової освіти. Зазначені вище здібності сприяють розвитку інноваційного мислення студентів, що в свою чергу визначає здатність до винаходу нових художніх ідей та їх вираження через виконавську, балетмейстерську та викладацьку діяльність. Це необхідно, оскільки сучасні умови розвитку мистецької та, відповідно, освітньої сфери вимагають від майбутніх фахівців високого професійного рівня, здатності до швидкої реакції та адаптації до змінюваних тенденцій в хореографічному мистецтві, вміння безперервно створювати оригінальні хореографічні твори.

Метою статті є дослідження впливу психологічних аспектів на успішність формування творчих здібностей майбутніх хореографів, а також виявлення ефективних засобів їх розвитку. Аналіз взаємозв 'язку психоемоційних, когнітивних та мотиваційних чинників із розвитком креативних навичок студентів-хореографів. Виявлення актуальних та ефективних засобів розвитку творчого потенціалу та впровадження практичних інструментів в систему навчання.

Методи дослідження включають в себе ознайомлення з науковою літературою, статтями та іншими інформаційними ресурсами, які охоплюють тему формування творчих здібностей, аналіз впливу психологічних чинників на процес творчості в мистецькій галузі, вивчення теоретичних матеріалів та практичне опанування інструментів танцювально-рухової терапії (ТРТ) для розвитку творчого потенціалу.

Результати дослідження показали, що успішність розвитку творчих здібностей залежить від вроджених та набутих особистих якостей. Система професійної освіти в галузі хореографії має постійно досліджувати та впроваджувати новітні засоби їх розвитку задля підготовки висококваліфікованих фахівців хореографічного мистецтва та популяризації танцювальної культури України.

Висновки свідчать про те, що розвиток творчих здібностей студентів-хореографів – це багатогранний та безперервний процес, який вимагає постійного пошуку нових методів та підходів, поглибленого вивчення досвіду вітчизняних та іноземних колег та охоплює не лише професійну освіту.

Перспективи подальших досліджень пов 'язані зі стрімкими змінами культурних та мистецьких тенденцій у світі, впливом війни на освітній процес в Україні, постійним технологічним розвитком та поширенням впливу штучного інтелекту на всі сфери діяльності.

Ключові слова: *творчі здібності, хореографічна освіта, психологія мистецтва.*

Tetiana BRATSUN,
orcid.org/0009-0000-7215-543X
Lecturer at the Department of Folk Choreography
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) t.bracun91@gmail.com

Elina SAMOILOVA,
orcid.org/0000-0002-3148-8868
Lecturer at the Department of Modern and Ballroom Choreography
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) samoilova.elina90@gmail.com

INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL ASPECTS ON THE FORMATION OF CREATIVE ABILITIES OF CHOREOGRAPHY STUDENTS AND MEANS OF THEIR DEVELOPMENT

The relevance of this topic lies in the need to improve the theoretical and practical foundations in developing the creative abilities of choreography students in vocational education institutions. The above skills contribute to developing innovative thinking among students, defining their capacity to invent and express new artistic ideas through performance, choreography, and teaching activities. This is necessary because the modern conditions of the creative and, consequently, the educational sector require future specialists to have a high professional level, the ability to respond quickly and adapt to changing trends in choreography, and the skill to create original choreographic works continuously.

The article aims to explore the impact of psychological aspects on the success of developing creative abilities in future choreographers and identify effective means for their development. Analyzing the interconnection of psycho-emotional, cognitive, and motivational factors with developing creative skills in choreography students. It also aims to identify current and effective means of developing creative potential and implementing practical tools into the educational system.

The research methods include familiarizing with scholarly literature, articles, and other informational resources covering the topic of creative ability formation, analyzing the influence of psychological factors on the creative process in the art, studying theoretical materials, and practically mastering tools of dance movement therapy (DMT) for developing creative potential.

The study results showed that the success of developing creative abilities depends on both innate and acquired personal qualities. The system of professional education in choreography must constantly research and implement the latest means for developing these abilities to prepare highly qualified specialists in choreography and promote the dance culture of Ukraine.

The conclusions indicate that developing creative abilities in choreography students is a multifaceted and continuous process that requires ongoing exploration of new methods and approaches, in-depth study of the experience of domestic and international colleagues, and extends beyond professional education.

The prospects for further research are related to the rapid changes in cultural and artistic trends worldwide, the impact of the war on the educational process in Ukraine, constant technological advancements, and the growing influence of artificial intelligence on all areas of activity.

Key words: *creative abilities, choreographic education, psychology of art.*

Постановка проблеми. Завданням для фахової хореографічної освіти є підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних кадрів, які володіють набором професійних та особистих якостей, що забезпечують успішну реалізацію фахівців в професії. Цей процес неможливий без аналізу впливу зовнішніх та внутрішніх змін суспільства. До зовнішніх факторів відносимо технологічний прогрес, стрімкі зміни тенденцій у сфері мистецтва, вплив мультимедіа та штучного інтелекту на освітній процес, війну в Україні. До внутрішніх факторів відносимо зміни які проявляються в світогляді, в морально-етичних переконаннях, цінностях, а також психологічні особливості розвитку дітей та молоді в умовах війни. Хореографічне мистецтво вимагає від фахівців безперервної творчості, саме тому формування та розвиток творчих здібностей студентів-хореографів є необхідною складовою в системі професійної освіти. Творчі здібності визначають здатність студентів до креативного мислення, до створення оригінальних хореографічних творів, до інноваційних ідей в сфері викладання, до нестандартних підходів у виконавській діяльності. Дослідження впливу психологічних аспектів на розвиток творчих здібностей допоможе викладачам фахових дисциплін знаходити та впроваджувати новітні інструменти в процес навчання, тим самим вдосконалювати освітню діяльність.

Аналіз досліджень. Теми психології творчості, розвитку творчих здібностей, формування творчої особистості розглядалися багатьма вітчизняними та іноземними науковцями. Так у навчальному посібнику «Психологія творчості» Н. А. Карпенко структурував теми, пов ‘язані з проблемами творчості, що сприяє формуванню загальних теоретичних уявлень про творчий процес. Праця В. О. Моляко та О. Л. Музики «Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень» розкриває особливості взаємодії вікових, соціально-психологічних і суб ‘єктно-ціннісних чинників у розвитку творчо обдарованої особистості. Тема розвитку творчих здібностей в сфері хореографії розглядалася такими науковцями, як В. М. Богута, І. М. Гутник. К. А. Тор в своїй дисертаційній роботі «Психологічні особливості розвитку творчих здібностей у студентів хореографічної спеціальності» описала проведене емпіричне дослідження, в ході якого було визначено рівень розвитку хореографічних здібностей студентів. Результати цього дослідження підтверджують можливість впливу на розвиток творчих здібностей.

Ґрунтовний аналіз психологічних факторів та їх впливу на процес розвитку творчих здібнос-

тей студентів-хореографів допоможе викладачам фахових дисциплін виявити та впровадити актуальні та найбільш ефективні засоби удосконалення креативності здобувачів.

Мета статті. Дослідити такі психологічні аспекти, як мотивація та вольові якості, когнітивні здібності, поняття натхнення, а також психологічні проблеми як страх невдачі, низька самооцінка, емоційне вигорання та проаналізувати їх вплив на творчість. Окреслити актуальні засоби розвитку творчих здібностей у студентів-хореографів, враховуючи вплив психологічних факторів.

Виклад основного матеріалу. Хореографічне мистецтво передбачає безперервний процес творчості, який охоплює балетмейстерську, виконавську та викладацьку діяльність, тому здобувачам хореографічної освіти та викладачам необхідно володіти інструментами для розвитку творчих здібностей. «Творчі здібності – це індивідуально-особистісні якості людини, які визначають успішність виконання нею творчої діяльності різного роду» (Лазарєв, 1995: 204). До творчих здібностей відносять швидкість мислення, гнучкість розуму, оригінальність розв ‘язання завдань, сміливість. В хореографічному мистецтві можемо виділити також образне мислення, розвинену уяву, емоційний інтелект. Слід зазначити, що схильність до творчості може бути вродженою, але значну частину названих якостей можна сформувати та розвинути.

Одним з ключових психологічних чинників розвитку творчих здібностей студентів є мотивація. Мотивація – це психофізіологічний процес, який стимулює у людей бажання займатися тією чи іншою діяльністю під впливом внутрішніх або зовнішніх факторів. Рівень мотивації студентів впливає на їх зацікавленість, наполегливість, старання в освітньому процесі. Фахівці виділяють внутрішню та зовнішню форми мотивації. Внутрішня, в свою чергу, залежить від індивідуальних, особистих бажань, цілей людини. Для студентів хореографічних спеціальностей прикладами внутрішньої мотивації можуть бути власні досягнення (прагнення до високого рівня виконавської майстерності, розвиток балетмейстерських або викладацьких навичок), особистісний ріст (бажання всебічного розвитку, вдосконалення не лише професійних вмінь та навичок, але й суміжних), прагнення до влади (здобуття авторитету серед студентської спільноти та серед викладачів, прояв лідерських та організаційних якостей). Зовнішня форма мотивації проявляється поза межами особистості. Для майбутніх хореографів прикладами зовнішньої мотивації можуть бути різноманітні види винагород (стипендія за успішне навчання, участь та перемоги в танцювальних або балетмейстерських конкурсах, сольні партії) або страх покарання (позбавлення стипендії, виключення з танцювальних колективів або відрахування з навчального закладу). Викладачі фахових дисциплін, маючи уявлення про роль мотивації, можуть підтримувати та підвищувати її рівень у студентів протягом навчання. В свою чергу, високий рівень мотивації студентів-хореографів обумовить їх здатність до виконання більшого обсягу різноманітних завдань для розвитку власних творчих здібностей. Проте мотивація не є постійним явищем. В різні періоди життя, під впливом окремих обставин, людина може втрачати зацікавленість, не розуміти своїх цілей, не мати натхнення, тощо. В такі моменти важливу роль відіграють вольові якості студентів.

Аристотель в античній філософії трактував поняття волі, як чинника, здатного змінювати хід поведінки. Сьогодні в психології волю визначають, як здатність індивіда свідомо та цілеспрямовано регулювати та контролювати свою поведінку та діяльність. Втрачаючи природню мотивацію, але володіючи вольовими якостями, студенти-хореографи здатні підтримувати високий рівень своєї роботи. До вольових якостей відносять: витримку, рішучість, сміливість, цілеспрямованість, наполегливість, терплячість. Слід зазначити, що більшість цих якостей є вродженими та залежать від індивідуальних проявів нервової системи. Підчас навчального процесу викладачам необхідно звертати увагу не тільки на фізичні дані, але й на прояв вольових якостей, за потреби – корегувати та спрямовувати роботу студентів, оскільки здобувачі, які володіють цими якостями здатні до більш швидкого розвитку власних творчих здібностей. Це обумовлено тим, що саме вольові якості забезпечують підтримку когнітивної діяльності.

Механізм створення хореографічного твору, уроку з танцювальної дисципліни або сценічного образу вимагає від хореографа безперервної та досить швидкої розумової роботи (розпізнавання, розуміння, вивчення, усвідомлення, сприйняття та оброблення зовнішньої інформації). Саме ці функції мозку називають когнітивними. Їх роль в хореографічному мистецтві важко переоцінити. На початковому етапі навчання студенти часто чекають особливого стану – стану натхнення. Воно визначається таким станом свідомості, в якому хореографічні образи, оригінальні ідеї, цікаві рішення втілюються в конкретному матеріалі – постановці, комбінації, уроці, пластиці, емоційному забарвленні, тощо. Проте, помилково вважа-

ють, що цей стан з ‘являється сам собою. Природа натхнення полягає у накопиченні критичної маси інформації, після чого виникає реакція створення продукту творчості. Завданням викладача хореографічної освіти є не лише навчити здобувачів практичним навичкам танцювального мистецтва, а й допомогти зрозуміти особливості процесу творчості в контексті навчання, сприяти використанню власних когнітивних здібностей задля розвитку творчого потенціалу.

На формування творчого потенціалу студентів-хореографів впливають не тільки позитивні аспекти особистісних якостей, але й психологічні труднощі здобувачів. Страх невдачі, або атихіфобія, є однією з найрозповсюдженіших проблем. В психології цей термін визначають, як тривожність, пов’язану з діяльністю, що може призвести до помилок. Причини цієї психологічної проблеми пов’язують із прагненням до перфекціонізму, низькою самооцінкою особистості, травматичним досвідом. Студенти з атихіфобією скуванні в прояві свого потенціалу, бояться нових викликів, проявляють тривожність підчас оцінювання їхньої роботи. Відповідно, віддають перевагу шаблонним діям, роблять лише те, що їм кажуть, не виказують свої сильні сторони. Це негативно впливає на розвиток творчих здібностей, а як наслідок, і на професійну діяльність в майбутньому. Цей психологічний аспект взаємопов’язаний із проблемою невпевненості в собі та власних силах, обумовлений надмірною критикою та негативною оцінкою зі сторони. Ця проблема може проявлятися у порівнянні себе з іншими, у відсутності ініціативи та униканні відповідальності, у нездатності відмовити, тощо. В хореографічному мистецтві наслідками невпевненості може стати уникання провідних ролей та сольних партій в танцях, а саме прагнення до індивідуального прояву розвиває творчий потенціал студентів. Ще однією розповсюдженою психологічною проблемою, з якою стикаються студенти-хореографи – це емоційне вигорання. Психологи характеризують цей стан, як відчуття постійної втоми та виснаженості. Причинами емоційного вигорання в хореографічному мистецтві можуть бути невиправдані очікування щодо навчального процесу, важка морально-психологічна атмосфера на заняттях, конкуренція, постійне фізичне та емоційне навантаження. На сьогоднішній день, стан повномасштабної війни погіршує моральний стан здобувачів та викладачів, що може загострювати конфліктні ситуації, непорозуміння, тощо. В стані емоційного вигорання показник розвитку творчих здібностей студентів суттєво знижується.

Враховуючи вищесказане, маємо розуміння, що розвиток творчих здібностей студентів-хореографів залежить від впливу різноманітних факторів, в тому числі й психологічних. Сучасна система хореографічної освіти в Україні досі має вплив радянського підходу до навчання та стикається з проблемами формування та вдосконалення індивідуальних творчих здібностей студентів. Саме тому, завданням викладачів є не тільки передача практичних та теоретичних знань, вмінь та навичок, але й в більшому обсязі стимулювання розвитку творчого потенціалу здобувачів. Розуміння природи психологічних проблем, які блокують цей процес, аналіз якостей студентів, які навпаки сприяють йому, допоможе викладачам віднайти індивідуальний підхід та застосувати найбільш ефективні інструменти для розвитку творчості майбутніх хореографів.

Хореографічна імпровізація – є одним з найдієвіших засобів розвитку творчих здібностей студентів, оскільки вимагає від виконавця миттєвої реакції на конкретні обставини: музичний матеріал або ритмічну основу, час, простір, внутрішній стан та емоції в даний момент. Імпровізація – (лат. improvisus – непередбачений, несподіваний) – своєрідний тип мистецької творчості, коли мистецький твір створюється безпосередньо під час його першого виконання (Безклубенко, 2015: 141). Танцювальна імпровізація розвиває образне мислення, фантазію, винахідливість, логіку, вдосконалює хореографічну пам’ять, відчуття форми, ритму, орієнтації в просторі та музичному матеріалі. На сьогоднішній день, імпровізація чудово розвинута в сучасних напрямках хореографічного мистецтва, хоча її природа характерна для народних танців, тож можемо стверджувати, що цей інструмент є універсальним засобом для розвитку творчих здібностей студентів хореографічних спеціальностей. Викладачі, використовуючи завдання з імпровізації на своїх дисциплінах, можуть вирішувати конкретні проблеми у виконанні, або вдосконалювати балетмейстерські здібності здобувачів. В результаті такого підходу, майбутні хореографи матимуть гнучкий розум, відкритий до інновацій, до змін зовнішнього середовища, що неодмінно матиме позитивний вплив на їх професійну діяльність.

Проте, психологічні проблеми, згадані вище, можуть заважати студентам проявляти себе в імпровізації. Страх помилки, осуду з боку викладачів та одногрупників, блокуватиме творчий потенціал. Для вирішення цієї проблеми, викладач має створити на своїх заняттях комфортну, безпечну та сприятливу атмосферу, налагодити мікроклімат

в студентському спілкуванні. Для цього необхідно працювати над довірливими взаємовідносинами, слідкувати за манерою та характером комунікації на заняттях та поза межами танцювального класу, проводити профілактику булінгу. Процес навчання неможливий без оцінки, аналізу, критики, тому викладачам слід звертати увагу, як саме вони роблять зауваження. Не достатньо просто вказати на помилку, студенти мають розуміти, як саме її виправити та покращити свій результат. Фокусування уваги на успіхах студентів також допоможе їм невілювати прояв страху та невпевненості.

Проте, психологічні проблеми здобувачів можуть бути пов'язані не лише зі страхом невдачі. Повномасштабна війна в Україні впливає на відчуття постійного стресу, заняття в онлайн форматі не задовольняють потребу студентів в живому спілкуванні, а також ускладнюють сам процес здобуття фахової освіти. Складні сучасні життєві умови виснажують і здобувачів, і викладачів, що, в свою чергу, має негативний вплив на розвиток творчого потенціалу студентів-хореографів. Інструменти арт-терапії, зокрема танцювально-рухової терапії (ТРТ), можуть бути дієвими в таких ситуаціях, бо їх основною метою є гармонізація психічного стану через творчість. Розглянемо ТРТ більш детально. Вона включає в себе багато тілесних практик, творчих завдань, охоплює суміжні види творчості, тож є дієвим методом не лише для налагодження сприятливої та дружньої атмосфери на заняттях, а й для розвитку творчих здібностей. Вона спрямована на зміну рухової поведінки. Зміна або розширення рухових паттернів збільшує спектр почуттів та емоцій, що в свою чергу, сприяє прояву творчих та креативних здібностей. Елементи ТРТ можна використовувати в якості розминки для налаштування на заняття, або в якості перерви між блоками уроку, або наприкінці заняття для розвантаження та закріплення позитивних емоцій. Творчі завдання в рамках ТРТ спрямовані не на результат, тому не вимагають оцінки, в них важливий сам процес та спостереження, саморефлексія. Такі умови є більш сприятливими для розвитку креативності студентів.

Висновки. Професійна хореографічна освіта, як система, стикається з багатьма викликами, в першу чергу пов'язаних з повномасштабною війною в Україні, що відображається на морально-психологічному стані як студентів, так і викладачів. Проте, не зважаючи на обставини, мистецтво хореографії потребує фахівців з яскраво-вираженими творчими здібностями, розвинутою креативністю, образним мисленням, тощо. Розвиток творчих здібностей у студентів-хореографів має бути безперервним та охоплювати різні грані особистості. Дослідивши психологічні аспекти впливу на творчий потенціал хореографів, можемо окреслити актуальні методи його розвитку: впровадження практики імпровізації, як окремої дисципліни, використання методів ТРТ для гармонізації психологічного стану та розвитку творчих здібностей, використання суміжних дисциплін для збагачування світогляду, підтримка дружньої атмосфери на заняттях, сприяння внутрішній та зовнішній мотивації, виховання вольових якостей здобувачів. Аналізуючи виклики сучасного світу, постійні зміни в навколишньому середовищі, можемо стверджувати, що майбутні хореографи мають досконало розуміти природу творчого процесу та навчитися самостійно стимулювати розвиток власних творчих здібностей. Саме такий хореограф буде завжди конкурентоспроможним та затребуваним на ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. С. Історіографія української хореографічної культури: сучасний стан та проблеми. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал.* 2020. №4, С. 94–98.
2. Безклубенко С. Д. Мистецтво: терміни та поняття: енциклопед. вид. у 2 т. Київ: Ін-т культурології АМУ, 2008. Т. 1. 240 с.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
4. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
5. Колногузенко Б. М. Мистецтво балетмейстера: навчально-методичні матеріали з курсу. Харків: ХДАК, 2007. 86 с.
6. Лазарєв. М. О. Основи педагогічної творчості: навч. посібник для пед. ін-т / М. О. Лазарєв. Суми: ВВП «Мрія» – ЛТД, 1995. 204 с.
7. Тор К. А. Психологічні особливості розвитку творчих здібностей у студентів хореографічної спеціальності: автореферат / К. А. Тор. Одеса, 2021. 22 с.

REFERENCES

1. Boiko O. S. (2020) Istoriohrafiia ukrainskoi khoreohrafichnoi kultury: suchasnyi stan ta problemy. [The historiography of Ukrainian choreographic culture: current state and problems] *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv: nauk. zhurnal.* 2020. № 4, 94–98. [in Ukrainian].

2. Bezklubenko S. D. (2008) Mystetstvo: terminy ta poniattia [Art: terms and concepts]: enctsykloped. vyd. u 2 t. Kyiv: In-t kulturolohii AMU [Institute of Cultural Studies of the AAU], 2008. T. 1. 240 s. [in Ukrainian].

3. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results] za red. V. O. Moliako, O. L. Muzyky. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2006. 320 s. [in Ukrainian].

4. Karpenko N. A. (2016) Psykholohiia tvorchosti [Psychology of creativity]: navch. posibnyk. Lviv: LvivDUVS, 2016. 156 s. [in Ukrainian].

5. Kolnohuzenko B. M. (2007) Mystetstvo baletmeistera [Choreogtapher's art]: navchalno-metodychni materialy z kursu. Kh.: KhDAK, 2007. 86 s. [in Ukrainian].

6. Lazariiev M. O. (1995) Osnovy pedahohichnoi tvorchosti [ndamentals of pedagogical creativity]: navch. posibnyk dlia ped. in-t. Sumy: VVP «Mriia» – LTD, 1995. 204 s. [in Ukrainian].

7. Tor K. A. (2021) Psykholohichni osoblyvosti rozvytku tvorchykh zdibnostei u studentiv khoreohrafichnoi spetsialnosti [Psychological peculiarities of development of creative abilities in students of choreographic speciality]: avtoreferat. Odesa, 2021. 22 s. [in Ukrainian].

УДК 378.0335:34(091)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-44

Михайло БРИЖКО,
orcid.org/0009-0005-5919-887X
аспірант кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) mr.bryzhko@gmil.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У КІНЦІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

У статті охарактеризовано основні змістовні особливості формування та розвитку правової культури студентської молоді у кінці XX – на початку XXI ст. в умовах становлення незалежної Української держави та виокремити методичні основи даного процесу.

Дослідження здійснювалося засобами застосування загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Під час написання роботи було використано метод порівняльно-правового аналізу, а саме, зіставлення правових норм зі сформованістю правової культури української молоді протягом періоду незалежності України. Системно-функціональний метод застосовувався для розгляду процесу формування правової культури, а логіко-семантичний – сприяв узагальненню і класифікації ключових складових процесу формування правової культури студентства. Еволюція процесу формування правової культури вивчалася за допомогою історико-правового методу.

Наукова новизна статті полягає у спробі створення узагальненого дослідження проблеми формування правової культури молоді в умовах становлення та розвитку української державності, вивчення соціально-політичних та економічних процесів у суспільстві, які формують основу для розвитку правової культури молодого покоління.

На сьогоднішній день можна говорити про те, що правова культура молоді в Україні залишається на стадії формування й потребує цілеспрямованої діяльності з її становлення та активного розвитку. Завдяки комплексній сукупності заходів з підвищення правової культури можна сформувати у молоді чіткі ціннісні установки, високу ступінь правосвідомості, почуття відповідальності за прийняті рішення, що в цілому стане гарантом успішного розвитку українського суспільства.

Сучасне правове буття українського суспільства відзначається двома взаємовиключними тенденціями: прагненням до стандартів демократичної, правової держави, з одного боку, і низьким рівнем правової культури, крайнім проявом якого є правовий нігілізм. На сьогоднішній день, створення ефективної системи гарантій захисту прав молоді передбачає формування цілісної концепції змін у сфері взаємодії державних органів, бізнес-структур та громадських правозахисних організацій, здійснення цілеспрямованих заходів державної політики.

Правове виховання має бути регулятором поведінки, важливим каналом засвоєння колективного досвіду суспільства та напрямом подальших наукових досліджень. Правове навчання та виховання повинні сприяти становленню особистості студента, який би не тільки володів певною мірою правових знань, вмінь і навиків, але й був громадянсько активним, здатним брати участь у демократичних процесах в Україні. Саме соціально-правова активність студентів є ознакою і критерієм ефективності правового виховання й, водночас, найважливішим елементом правової культури.

Оскільки Україна перебуває в процесі трансформування й умови окремих етапів розвитку будуть змінюватися, інституційна модернізація взаємовідносин суб'єктів права (владних структур і громадянського суспільства) має здійснюватися поетапно. Отже, підвищення рівня правової культури молоді потребує розвитку методів реалізації державної молодіжної політики у цій сфері.

Ключові слова: *правова культура молоді, студентська молодь, формування правової культури.*

Mykhailo BRYZHKO,
orcid.org/0009-0005-5919-887X
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Methodology
of Teaching History and Social Sciences
T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"
(Chernihiv, Ukraine) mr.bryzhko@gmil.com

PECULIARITIES OF THE FORMATION OF LEGAL CULTURE OF STUDENT YOUTH IN THE LATE XX – EARLY XXI CENTURIES

The article describes the main substantive features of the formation and development of legal culture of student youth in the late twentieth and early twenty-first centuries in the context of the formation of an independent Ukrainian state and identifies the methodological foundations of this process.

The study was carried out by means of applying general scientific and special methods of cognition. In writing this work, the author used the method of comparative legal analysis, namely, the comparison of legal norms with the formation of the legal culture of Ukrainian youth during the period of Ukraine's independence. The system-functional method was used to consider the process of formation of legal culture, and the logical-semantic method contributed to the generalisation and classification of the key components of the process of formation of legal culture of students. The evolution of the process of legal culture formation was studied using the historical and legal method.

The scientific novelty of the article lies in the attempt to create a generalised study of the problem of formation of the legal culture of young people in the context of formation and development of Ukrainian statehood, and to study the socio-political and economic processes in society which form the basis for the development of the legal culture of the younger generation.

Today, it can be said that the legal culture of young people in Ukraine remains at the stage of formation and requires targeted activities for its formation and active development. A comprehensive set of measures to improve the legal culture of young people can help them develop clear values, a high degree of legal awareness, and a sense of responsibility for their decisions, which will generally guarantee the successful development of Ukrainian society.

The modern legal existence of Ukrainian society is marked by two mutually exclusive trends: the desire for the standards of a democratic, law-based state, on the one hand, and a low level of legal culture, the extreme manifestation of which is legal nihilism. To date, the creation of an effective system of guarantees for the protection of youth rights involves the formation of a holistic concept of changes in the interaction between government agencies, business structures and public human rights organisations, and the implementation of targeted state policy measures.

Legal education should be a regulator of behaviour, an important channel for learning from the collective experience of society and a direction for further research. Legal education and training should contribute to the formation of a student's personality, which would not only possess a certain degree of legal knowledge, skills and abilities, but also be civically active and able to participate in democratic processes in Ukraine. It is the social and legal activity of students that is a sign and criterion of the effectiveness of legal education and, at the same time, the most important element of legal culture.

Since Ukraine is in the process of transformation and the conditions of certain stages of development will change, institutional modernisation of relations between legal actors (government agencies and civil society) should be carried out in stages. Thus, raising the level of legal culture of young people requires the development of methods for implementing state youth policy in this area.

Key words: *legal culture of youth, student youth, formation of legal culture.*

Постановка проблеми. Невід'ємною умовою становлення правової держави в Україні, домінування верховенства права у різноманітних сферах суспільного життя є високий рівень правової культури як суспільства в цілому, так і кожного громадянина. Від здатності особи бути активною та освіченою залежать перспективи модернізації суспільства та розвиток правового життя.

Наукове вирішення проблеми, дослідження змісту та засобів формування правової культури молоді є запитом сучасної суспільної практики, до якого спонукають наслідки соціально-політичних та економічних перетворень в країні. Правова культура молоді виявляється через правомірну поведінку суб'єкта, в тому числі і у формі виконання, використання та дотримання правових норм у різних сферах життєдіяльності суспільства, створення правових засад функціонування та розвитку інклюзивного середовища в закладах освіти. Звичайно, рівень правової культури молоді впливає на схильність молоді до правопорушень та проявлення агресивної поведінки.

Актуальність роботиобумовлена потребою підвищення рівня правової культури суспільства як основи побудови демократичної, соціальної та правової держави. Протягом років незалежності українське суспільство постійно змінюється. Нового змісту набуває й поняття «правова культура», змінюються засоби та методи її формування. Правова культура, процеси її формування, поглиблення та функціонування є неодмінною умовою динамізації трансформаційних процесів, утвердження в Україні правової держави і громадянського суспільства. Зрілість правової культури є важливим чинником здійснення суспільно-правової реформи в країні, реалізації принципу верховенства права в усіх сферах суспільного життя, забезпечення правового статусу людини та громадянина (Болтівець, Галушко, Жуляєв, 2022).

Аналіз досліджень. У сучасній науковій літературі проблематика правової культури, питання її формування, змісту, сутності та трансформації є предметом уваги вчених різних галузей гуманітарних знань: філософії, соціології, психології, педагогіки, загальнотеоретичної юриспруденції, соціології права, антропології права, кримінології. Розробці зазначеної теми присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених: О.В. Аграновської, М.М. Антонович, В.С. Ковальського, М.І. Козюбри, С.І. Максимова, П.М. Рабіновича, О.Р. Ратінова, А.П. Семітко, О.Ф. Скакун та ін. (Окладна, Перевалова, 2016).

Дослідженнями питань правової культури молоді займаються як профільні фахівці, так і

вчені із суміжних галузей. Серед великого переліку публікацій особливу увагу слід звернути на праці вчених В. Оксамитного, М. Орзиха, В. Пилипчука, Л. Рабиновича, О. Скакун, А. Скуратівського, С. Сливки, І. Цвік, Н. Уханової, С. Березі. Серед них чисельно переважають ті, які акцентують увагу на аналізі понятійних і структурних елементів правової культури, як правового явища. Проблеми формування правової культури досліджували М. Алексєєв, І. Арістова, В. Бабкін, В. Головченко, О. Довгань, В. Костюк, В. Оксамитний, М. Орзих, В. Пилипчук, М. Подберезький, Л. Рабинович, О. Скакун, А. Скуратівський, С. Сливка, Н. Ткачова та багато інших.

Мета статті – розкрити основні змістовні особливості формування та розвитку правової культури студентської молоді у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. в умовах становлення незалежної Української держави та виокремити методичні основи даного процесу.

Виклад основного матеріалу. Правова культура поряд з тим, що вона є компонентом правової системи, служить показником зрілості суспільства, його відповідності сучасним цивілізаційним викликам. Високий рівень розвитку правової культури становить один з найважливіших аспектів громадянського суспільства і правової держави. В Україні правова культура знаходиться на середньому рівні. Однак, при цьому, необхідно зазначити зростання значущості соціальних інститутів у процесах засвоєння і трансляції правової культури індивідами.

Оскільки рівень правової культури на різних етапах розвитку суспільства є різним, можна стверджувати, що розвиток правової культури є процесом перманентним, коли кожне наступне покоління намагається його вдосконалити. При цьому суттєвою є ознака, згідно з якою процес вдосконалення має розпочинатись лише після відповідного засвоєння вже накопичених правових знань (Богачов, 2011).

В історичному аспекті формування українського менталітету відбувалося під впливом геополітичного чинника – розташування України між Заходом і Сходом. Історичною особливістю України є те, що вона майже постійно перебувала між різними державно-політичними полюсами, у центрі боротьби, і входила до складу то однієї, то іншої держави. Суспільна правосвідомість і державорозуміння, на думку Л. Матвеєвої, досі є еклектичними: у них примхливо поєднуються ідеали та цінності різних цивілізаційних моделей держави і права (домінуючими у різних верств населення та в різних регіонах є радянська або європейська моделі держави, патерналістське або ліберальне державорозуміння, правоцентризм або центрування інших соціальних регуляторів). Об'єктивно українське суспільство знаходиться в стадії переходу від пострадянського до демократичного державного ладу та відповідної йому правової культури (Окладна, Перевалова, 2016).

У радянську добу, правова культура визначалася як особливий різновид культури, спосіб духовно-практичної діяльності й відносин, які відображали головні правові цінності, формували правові погляди, знання та навички участі громадян у суспільно-правовому житті.

Сьогодні, сформована за радянських часів доправова свідомість населення, посилюється умовами системної економічної і соціальної кризи українського суспільства. Тому становлення правової держави і громадянського суспільства в Україні неможливе без визнання безумовної цінності права і відтворення цього ставлення в повсякденній діяльності соціального суб'єкта (Драпушко, Горінов, 2021).

З моменту набуття Україною незалежності її політична, правова, економічна і соціальні системи зазнали значних змін унаслідок утвердження державності й суверенітету, модернізації права, спочатку первинного формування демократичних інститутів і ринкової економіки, а згодом – їх наближення до відповідних європейських стандартів як неодмінної умови входження до об'єднаної Європи (Маньгора, 2013).

Особливістю процесу формування правової культури в Україні є та обставина, що вона утверджується за умов політично складного періоду, реформаційних змін у різних сферах суспільного життя. У цьому контексті привертають увагу процеси, пов'язані з переорієнтацією українського суспільства на систему європейських цінностей, у тому числі й європейської правової культури (Богачов, 2011).

Побудова правової держави є неможливою без поліпшення правової культури та підвищення рівня правосвідомості громадян України. Однією з ознак правової держави є високий рівень правової культури суспільства. Слід зауважити, що сам термін «правова культура», який походить з часів зародження права та правосвідомості, сформувався лише у 60–80-х роках ХХ ст. У 70-х роках минулого століття правова сфера пов'язувалася, але не зливалася з духовною складовою правової культури у вигляді різних форм правосвідомості. У 80–90-х роках з'являються праці, у яких розглядається досить широкий спектр проблем правової культури суспільства, особи (Шаравара, 2015).

Саме правова культура як чинник розвитку правової системи має відіграти головну роль у демократичних перетвореннях в Україні, вона тісно пов'язана з усіма елементами правової системи, формуванням правосвідомості громадян, новим баченням держави як демократичної, суверенної та незалежної, усвідомленням взаємозв'язку права і закону, з визнанням пріоритетного місця ролі людини і громадянина у правових відносинах. Важливим є формування правових цінностей, які своєю якісною властивістю сприяють правовій розвиненості особи, позитивному характеру її правової діяльності, реальному забезпеченню найвищої цінності – реалізації, захисту прав людини (Матвеєва, 2014).

Передумовою для забезпечення належного рівня правової культури, як кожної людини, так і всього суспільства, є положення ст. 57 Конституції України: «Кожному гарантується право знати свої права та обов'язки». З метою створення належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права та обов'язки, Указом Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001 затверджено Національну Програму правової освіти населення України. Метою Програми є підвищення загального рівня правових знань, формування в них поваги до права. Реалізація Програми правової освіти населення України сприяла, зокрема підвищенню рівня правової культури як окремих громадян, так і суспільства в цілому, а також формуванню у громадян поваги до права, гуманістичних правових ідей, загальнолюдських і національних правових цінностей, а також подолання правового нігілізму (Уханова, 2019).

Рівень правової культури залежить від чинників, які характеризують рівень правосвідомості, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стан законності й правопорядку, структура якої є не лише багатоаспектною, а й багатогранною, яка складається з багатьох елементів. Одним з них є досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини та громадянина. Показником такого стану необхідно вважати: наявність демократичного, гуманістичного, справедливого законодавства, його відповідність міжнародним правовим стандартам у сфері прав людини; існування ефективних національних правових засобів та процедур для захисту конституційних прав і свобод; реальна можливість звернутися до міжнародних правових інституцій – Європейської Комісії з прав людини, Європейського Суду з прав людини. Не менш важливим елементом правової культури суспільства є ступінь впровадження у практику суспільного і державного життя принципів верховенства права і закону.

Ряд дослідників звертають увагу на те, що в Україні рівень правової культури молоді є невисоким, зокрема, зниження рівня правової свідомості молоді в Україні (Хаварівська, 2019). Сучасні дослідження стверджують, що формування правової свідомості і правової культури в нашому суспільстві не може відбуватися стихійно. Воно має бути результатом активної діяльності суспільства (Шаравара, 2015).

Багато наукових досліджень акцентують увагу на особливостях України як країни з радянським минулим та такої, що вимушена протистояти військовій агресії. Окрім того, українська національна ідентичність є досить складно структурованою унаслідок історичних причин. Різні регіони України протягом свого розвитку знаходилися під впливом різних історичних умов (Тимчук, 2009).

Що стосується проблеми сформованості правової культури студентської молоді, то залежно від ставлення їх до сучасного правового життя суспільства, можна виділити такі види деформації їх правової свідомості: правовий нігілізм, який виражається у негативному ставленні до права як до соціального регулятора і, як наслідок, у негативному ставленні до функціонування різних елементів правової системи суспільства; правову індиферентність, яка характеризується пасивним некритичним сприйняттям правової дійсності, її небажанням чи нездатністю через певні об'єктивні і суб'єктивні причини адаптуватися до існуючого соціально-правового життя; правовий інфантилізм, що виражається у прогалинах правових знань і нездатності передбачити всі правові наслідки здійснюваних протиправних діянь.

Правове навчання, формування правової культури студентів є важливим державним завданням. Навчання у ЗВО формує у майбутнього фахівця пізнавальне ставлення до правових цінностей, почуття поваги до закону, переконаність у необхідності й соціальній значимості зміцнення правової основи державного й громадського життя. У свою чергу, зазначене є передумовою подальшого розвитку в студентів потреби дотримуватись, виконувати і використовувати правові норми, необхідною умовою формування ціннісно-правової орієнтації на правомірну соціально значиму поведінку (Шаравара, 2015).

Сьогодні Україна продовжує перебувати в економічній та політичній кризах, які пов'язані, зокрема з низьким рівнем правосвідомості. Водночас побудова правової держави передбачає, навпаки, наявність високого рівня правосвідо-

мості населення. Тому основною передумовою для належної реалізації є саме високий рівень правосвідомості і громадян, і представників державної влади, що є одним із найважливіших елементів правової культури країни (Драпушко, Горінов, 2021).

Найважливішими завданнями правового виховання студентів в умовах сучасного ЗВО є: 1) виховання високої громадянськості, формування гуманістичного світогляду; 2) формування свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством та державою; 3) формування значної поваги до законів і правил людського співжиття; 4) формування високої правосвідомості та правової культури; 5) формування готовності дотримуватися і виконувати закони та вимоги Конституції України.

Основними засобами правового виховання на сучасному етапі є: правова пропаганда (лекції, бесіди, консультації; видання популярних книг, брошур); проведення круглих столів; виступи у пресі, на радіо та телебаченні; відповіді на запитання слухачів і читачів; правове навчання або правова освіта (передача та засвоєння професійних знань у ЗВО); викладання основ права на різних курсах, зборах; юридична практика, повсякденний досвід (участь у судових процесах); укладання різних угод, користування послугами адвоката, правоохоронна діяльність; самоосвіта (власне засвоєння та осмислення правових явищ, оточуючої правової реальності, самостійне вивчення законодавства, наукової літератури, спілкування з оточуючими). У пропаганді правових знань студентів традиційно основними засобами правового виховання визначаються преса, телебачення, Інтернет, радіомовлення, література, мистецтво, кіно, засоби агітації тощо (Шаравара, 2015).

Як показує історичний досвід переломних революційних епох, радикальні зміни в політичному та соціально-економічному устрої держави з неминучістю породжують кризові тенденції в еволюції правової культури всіх верств населення. Механізм змін у правовій культурі сучасного українського суспільства має суттєві відмінності в порівнянні з попередніми революціями. Зокрема, Революція гідності – чи не перша в Новітній історії революція, яка розпочалася знизу, не за закликом опозиційної до попередньої влади політичної еліти, а внаслідок самоорганізації мас.

На сьогоднішній день, у правовій свідомості українського суспільства сьогодні можна констатувати також зміни, зумовлені «разархівацією» раніше сформульованих ідей і переходом їх у статус канону поведінки. Окрім того, зміни відбуваються й у діяльнісному компоненті правової культури, тобто революційна правосвідомість впливає на правову діяльність і правову поведінку суспільства. Наприклад, показником активності суспільства у правовій сфері є достатньо розвинений волонтерський рух в Україні (Окладна, Перевалова, 2016).

Механізм формування правової культури в нашій державі має передбачати також вдосконалення законодавства України шляхом приведення його у відповідність до європейських стандартів у галузі прав людини. В такому разі організаційними засобами підвищення рівня правової культури суспільства та окремих особистостей є: розвиток правової освіти і правового виховання населення; належне забезпечення його інформацією про чинне законодавство і практику його застосування; боротьба з правовим нігілізмом; видання юридичної літератури, коментарів чинного законодавства; розширення правознавчих досліджень тощо (Уханова, 2019).

Міжнародна спільнота завжди приділяла багато уваги проблемам участі молоді у суспільному житті, ще у 1996 р. була прийнята Всесвітня програма дій, яка стосується молоді, до 2000 року та на наступний період, Європейська хартія участі молоді у муніципальному та регіональному житті (1992 р.), Молодіжна стратегія Європейського Союзу на 2010–2018 рр., Програма Європейського Союзу «Молодь у дії» на 2007–2013 рр. та інші документи (Тимчук, 2009).

На формування правової свідомості та правової культури впливає увесь процес правотворчості, процес реалізації та застосування правових норм державними органами України, стан законності та правопорядку, розвиток правовідносин.

Окрім того, розкриття рушійних сил правової культури суспільства актуалізує дослідження правової культури з обліком інтенсивних процесів взаємодії національних правових культур. Значення цієї проблеми для України розкривається на прикладі адаптації законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини, а також гармонізації законодавства України з нормативними актами Європейського Союзу (Шаравара, 2015).

Як зазначає Н. Уханова, у процесі формування правової культури молоді в Україні можна виокремити наступні негативні чинники:

– недосконаліть законодавства, його декларативність;

– низький рівень якості роботи правоохоронних органів та посадових осіб, а також рівень правотворчої та правозастосовної діяльності;

– недотримання на практиці принципів «закон – один для всіх» та «невідворотність покарання»;

– стан економіки та проблеми корупції і некомпетентності влади;

– відсутність ефективність правових механізмів протидії порушенням прав і свобод людини у мережах Інтернет та ЗМІ;

– обмеження можливостей судового захисту честі, гідності та приватності громадян;

– недостатність засобів правового виховання молоді з боку державних органів тощо (Уханова, 2019).

Враховуючи те, що правове виховання усіх категорій населення в сучасній Україні здійснюється в нових соціальних умовах, які суттєво відрізняються від умов попереднього історичного періоду, воно має грунтуватись на нових світоглядних засадах – принципах, серед яких потрібно виділити:

1) принцип гуманізму;

2) світоглядні засади загальнолюдських цінностей та ідею побудови громадянського суспільства, в якому всі громадяни об'єднані єдиною національною ідеєю – побудувати вільну, високорозвинену економічно країну з неповторними традиціями, культурою та авторитетом у світі;

3) принципи Конституції України;

4) плюралізм ідеологій політичних партій та суспільних організацій;

5) принципи філософсько-релігійної суспільної свідомості, позитивний досвід християнської релігії у вихованні поваги до іншої людини;

6) взаємозв'язок та узгодженість правового виховання з сучасними державотворчими процесами в Україні (Матвеєва, 2014).

Окрім того, на думку Н. Уханової, в Україні існує проблема відсутності інтересу у молодих людей до права, зневага до закону та суду, розчарування у владі, у справедливості правових інститутів та безнадії щодо майбутнього, зневіри у власних силах змінити ситуацію в країні на краще, що вилилося зокрема у небажання молоді брати участь в політичному та соціальному житті країни. Тільки через комплексну систему заходів, спрямованих на підвищення правової культури, можна сформувати у молодих людей чіткі ціннісні установки, високу ступінь правосвідомості, а отже і почуття відповідальності за кожне прийняте рішення, що в цілому стає гарантом успішного розвитку українського суспільства (Уханова, 2019).

Висновки. На сьогоднішній день можна говорити про те, що правова культура молоді в Україні залишається на стадії формування й потребує цілеспрямованої діяльності з її становлення та активного розвитку. Завдяки комплексній сукупності заходів з підвищення правової культури можна сформувати у молоді чіткі ціннісні установки, високу ступінь правосвідомості, почуття відповідальності за прийняті рішення, що в цілому стане гарантом успішного розвитку українського суспільства.

Сучасне правове буття українського суспільства відзначається двома взаємовиключними тенденціями: прагненням до стандартів демократичної, правової держави, з одного боку, і низьким рівнем правової культури, крайнім проявом якого є правовий нігілізм. На сьогоднішній день, створення ефективної системи гарантій захисту прав молоді передбачає формування цілісної концепції змін у сфері взаємодії державних органів, бізнес-структур та громадських правозахисних організацій, здійснення цілеспрямованих заходів державної політики.

Правове виховання має бути регулятором поведінки, важливим каналом засвоєння колективного досвіду суспільства та напрямом подальших наукових досліджень. Правове навчання та виховання повинні сприяти становленню особистості студента, який би не тільки володів певною мірою правових знань, вмінь і навиків, але й був громадянсько активним, здатним брати участь у демократичних процесах в Україні. Саме соціально-правова активність студентів є ознакою і критерієм ефективності правового виховання й, водночас, найважливішим елементом правової культури.

Оскільки Україна перебуває в процесі трансформування й умови окремих етапів розвитку будуть змінюватися, інституційна модернізація взаємовідносин суб'єктів права (владних структур і громадянського суспільства) має здійснюватися поетапно. Отже, підвищення рівня правової культури молоді потребує розвитку методів реалізації державної молодіжної політики у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богачов С. В. Особливості процесу формування правової культури в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2011. № 2. С. 43–48.

2. Болтівець С., Галушко О., Жуляєв В. Формування правової культури сучасної молоді (анотаційні матеріали НДР). *Правова культура молоді.* 2022. № 1. С. 90–122.

3. 21753 – Головченко В. Правові механізми формування правосвідомості студентів. *Право України*. Київ, 2006. № 4. С. 100–103.

4. Драпушко Р. Г., Горінов П. В. Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. № 4. С. 18–22.

5. Ломака В. С. Правова культура суспільства в умовах європейської інтеграції. *Проблеми законності*. 2022. № 159. С. 105–128.

6. 21753 – Маньгора Т. В. Проблеми правового виховання молоді. *Шляхи підвищення ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі: тези доповідей на IV Всеукраїнській науково-методичній конференції, 18 грудня 2013 року*. Вінниця: ТОВ, Меркьюрі Поділля, 2013. С. 60–62.

7. Матвеєва Л. Г. Проблеми формування правової культури транзитивного суспільства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 71–75.

8. Окладна М. Г., Перевалова Л. В. Проблеми формування правової культури української молоді. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2016. № 32. С. 35–47.

9. Тимчук Т. О. Правова культура: поняття, сучасний стан та перспективи розвитку в Україні. *Часопис Київського університету права.* 2009. № 2. С. 56–59.

10. Уханова Н. С. Правова культура молоді в Україні. *Інформація і право.* 2019. № 2. С. 156–166.

11. Хаварівська Г. С. Теоретичні аспекти формування правової культури студентів закладів вищої освіти в Україні. *Ефективність державного управління: збірник наукових праць. Вип. 4(61) : у 2 ч.* Ч. 1. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 13–24.

12. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Національний юридичний журнал: теорія та практика.* 2015. № 1. С. 9–13.

REFERENCES

1. Bohachov S. V. (2011). Osoblyvosti protsesu formuvannia pravovoi kultury v Ukraini [Peculiarities of the process of formation of legal culture in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs.* 2. 43–48.

2. Boltivets S., Halushko O., Zhuliaev V. (2022). Formuvannia pravovoi kultury suchasnoi molodi (anotatsiini materialy NDR) [Formation of the legal culture of modern youth (annotated materials of the research work)]. *Pravova kultura molodi – Legal culture of the youth*. 1. C. 90–122.

3. Holovchenko V. (2006). Pravovi mekhanizmy formuvannia pravosvidomosti studentiv [Legal mechanisms for the formation of students' legal awareness]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. Kyiv. 1. 90–122.

4. Drapushko R. H., Horinov P. V. (2021). Suchasni vyklyky i zahrozy pravovoi kultury molodi [Modern challenges and threats to the legal culture of young people]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*. 4. 18–22. Lomaka V. S. (2022). Pravova kultura suspilstva v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Legal culture of society in the context of European integration]. *Problemyzakonnosti – Problemsoflegality*. 159. 105–128.

5. Lomaka V. S. (2022). Pravova kultura suspilstva v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Legal culture of society in the context of European integration]. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*. 159. 105–128.

6. Manhora T. V. (2013). Problemy pravovoho vykhovannia molodi [Problems of legal education of youth]. *Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti navchalnoho protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi – Ways to improve the efficiency of the educational process in a higher education institution.* December 18, 2013. 60–62.

7. Matveeva L. H. (2014). Problemy formuvannia pravovoi kultury tranzytyvnoho suspilstva [Problems of forming the legal culture of a transitional society]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys – South Ukrainian Law Journal.* 4. 71–75.

8. Okladna M. H., Perevalova L. V. (2016). Problemy formuvannia pravovoi kultury ukrainskoi molodi [Problems of forming the legal culture of Ukrainian youth]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – State building and local self-government*. 32. 35–47.

9. Tymchuk T. O. (2009). Pravova kultura: poniattia, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Legal culture: concept, current state and prospects of development in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law.* 2. 56–59.

10. Ukhanova N. S. (2019). Pravova kultura molodi v Ukraini [Legal culture of young people in Ukraine]. *Informatsiia i parvo – Information and law*. 2. 156–166.

11. Khavarivska H. S. (2019). Teoretychni aspekty formuvannia pravovoi kultury studentiv zakladiv vyshchoi osvity v Ukraini [Theoretical aspects of forming legal culture ofstudents at higher educational institutions in Ukraine]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia: zbirnyk naukovykh prats – Efficiency of PublicAdministration*. 4(61), 13–24.

12. Sharavara I. (2015). Pravova svidomist ta pravova kultura v Ukraini: problemy yikh formuvannia [Legal consciousness and legal culture in Ukraine: problems of their formation]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka – National Legal Journal: theory and practice*. 1. 9–13.

УДК 378.016:811
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-45

Тетяна БРИК,
orcid.org/000-0002-7138-2590
кандидат педагогічних наук,
професор кафедри іноземних мов
Харківського національного університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) bellabryk18@gmail.com

Ірина ГРИГОРОВА,
orcid.org/0000-0002-4636-2790
доцент кафедри іноземних мов
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) irinagrygorova10263@gmail.com

Інна РЕБРІЙ,
orcid.org/0000-0002-1008-0142
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) inna.rebrij@gmail.com

ЦІЛІ ТА ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПЕРЕКЛАДУ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ДИСКУРСУ

На сучасному етапі перед викладачами іноземної мови, які вчать курсантів військових закладів вищої освіти, постає важливе питання особливої увагу до змін у цілях та підходах до навчання курсантів різноманітних військових спеціальностей та спеціалізацій перекладу в загально-професійному військовому контексті, а також у інженерно-спеціальному контексті термінології спеціальності, яку вони здобувають. В той же час, необхідно розмежовувати різні завдання по перекладу, які можуть поставати перед тими, хто навчається, з урахуванням реалій повномасштабного вторгнення. Беручи до уваги особливості сучасного підходу до навчання перекладу у загальномовному контексті, ми можемо зазначити, що, з одного боку, існує специфіка та відмінності між цілями і принципами перекладу військового професійного контексту при необхідності синхронного перекладу та при письмовому перекладі текстів військової технічної спрямованості. А з іншого, треба розуміти, що перед курсантами, які залучаються у якості перекладачів можуть ставитися вузько-специфічні завдання, які вимагають більш розширеної мовної та вузько-спеціальної професійної підготовки.

Вирішення проблеми адаптації навчання основам перекладу у професійній діяльності військовиків є нагальною потребою сучасної армії. Саме тому важливо дослідити цю проблему і внести необхідні зміни у програми вивчення іноземної мови курсантами закладів вищої освіти з урахуванням професійного дискурсу. В той же час необхідно розмежувати цілі і типи перекладу, які є ключовими у військовій діяльності. Також при розробці цілей та принципів навчання курсантів військового університету перекладу іншомовного професійного дискурсу слід брати до уваги, що військовий переклад є спеціальним видом міжкультурної комунікації, здійснюваної за звичайних і екстремальних умов військової служби.

При цьому особливу увагу треба приділити формуванню операційної компетентності, яка є важливим аспектом військового дискурсу у перекладі. Саме операційна компетентність лягає в основу розуміння професійного дискурсу при навчанні студентів військових закладів вищої освіти, а професійний військовий дискурс був визначений на рівні з професійними дискурсами інших наукових дисциплін.

Ключові слова: *військовий дискурс, професійний дискурс, навчання перекладу, операційна компетентність.*

Tatyana BRYK,
orcid.org/000-0002-7138-2590
PHD in Pedagogy,
Professor at the Department of English Language
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) bellabryk18@gmail.com

Iryna GRYGOROVA,
orcid.org/0000-0002-4636-2790
Associate Professor at the Department of English Language
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) irinagrygorova10263@gmail.com

Inna REBRIJ,
orcid.org/0000-0002-1008-0142
PHD in Philology,
Associate Professor at the Department of English Language
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) inna.rebrij@gmail.com

GOALS AND PRINCIPLES OF TRAINING MILITARY UNIVERSITY CADETS IN THE TRANSLATION OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL DISCOURSE

At the current stage teachers of the foreign language who teach cadets at the higher education military institutions face the important issue connected with paying special attention to changes in the goals and approaches of teaching cadets. That is done due to the variety of military specialties and translation specializations in the general-professional military context, as well as in the engineering-special context terminology which is acquired. At the same time, it is necessary to outline the variety of translation tasks which appear in the learning/teaching process taking into account the realities of a full-scale invasion. Taking into consideration the peculiarities of the modern approach to teaching translation in the general language context, we can highlight that, on the one hand, there are differences among the goals and principles of translation in the military context depending on the situation when translation takes place. It differs for simultaneous translation and translation texts with military technical context in the written way. On the other hand, it might be taking into consideration that cadets involved as translators may face specific tasks that require more extensive language and specialized professional training.

Solving the problem connected with adaptation teaching the basic skills in translation for cadets is the main requirement for the modern army. From this point of view, it is significant to research this aspect and make changes in syllabus in the context of learning the foreign language in military spoken and written discourse. At the same time, we need to separate the aims and types of translation and interpretation which a key feature of military life. Also, in the process of developing aims and principles of teaching cadets translation at the military university professional discourse is taken into consideration from the side of being the specific feature of intercultural communication which cadets have in routine and specific conditions of their service in the army.

At the same time, special attention might be paid to the formation of the operational competence, which is an important aspect of military discourse in translation. It is operational competence that forms the basis of understanding the professional discourse in the process of teaching students of military institutions of higher education. Thus, professional military discourse was defined as a part of professional discourse in studying scientific disciplines for cadets.

Key words: *military discourse, professional discourse, teaching translation/interpreting, operational competence.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі перед викладачами іноземної мови, які вчать курсантів військових закладів вищої освіти, постає важливе питання особливої увагу до змін у цілях та підходах до навчання курсантів різноманітних військових спеціальностей та спеціалізацій перекладу в загально-професійному військовому контексті, а також у інженерно-спеціальному контексті термінології спеціальності, яку вони здобувають. В той же час, необхідно розмежовувати різні завдання по перекладу, які можуть поставати перед тими, хто навчається, з урахуванням реалій повномасштабного вторгнення. Беручи до уваги особливості сучасного підходу до навчання перекладу у загальномовному контексті, ми можемо зазначити, що, з одного боку, існує специфіка та відмінності між цілями і принципами перекладу військового професійного контексту при необхідності синхронного перекладу та при письмовому перекладі текстів військової технічної спрямованості. А з іншого, треба розуміти, що перед курсантами, які залучаються у якості перекладачів можуть ставитися вузько-специфічні завдання, які вимагають більш розширеної мовної та вузько-спеціальної професійної підготовки.

Аналіз досліджень. Проблемами перекладу іншомовного дискурсу займалася велика кількість вітчизняних та зарубіжних дослідників, мовознавців та соціологів протягом багатьох років. У процесі їх досліджень з'являлися нові поняття і розширювалися функції дискурсу, який став набувати вузько-професійних аспектів свого використання. Серед зарубіжних вчених перші важливі кроки на цих теренах були зроблені З. Харрісом, Е. Бенвеністом, М. Фуко та Дж. Кетфордом, бо саме вони закладали основні принципи перекладу із вико-

ристанням професійного дискурсу, які на сучасному етапі знаходять своє відображення у роботах багатьох вітчизняних дослідників таких як В. Балабін, О. Ребрій, О. Чередниченко та багато інших. В той же час, слід звернути увагу на необхідність розширення досліджень у сфері військового професійного дискурсу, який став особливо актуальним в контексті повномасштабного вторгнення.

Мета статті – обговорити цілі та принципи навчання курсантів військового університету перекладу іншомовного професійного дискурсу. Крім того, ми збираємося розглянути процес формування поняття дискурсу та відокремлювання у ньому поняття іншомовного професійного дискурсу з урахуванням специфіки військової діяльності. В той же час необхідно розглянути основні складові військового професійного дискурсу з точки зору адаптації у євроатлантичне суспільство та перспектив України вступу в НАТО.

Виклад основного матеріалу. Саме тому, ми почнемо наш аналіз цілей та принципів навчання курсантів військових закладів вищої освіти перекладу іншомовного професійного дискурсу із ряду загальних визначень того, що таке переклад та яка його основна мета у професійній військовій діяльності. Також, ми спробуємо проаналізувати різні підходи до розуміння принципів перекладу та їх вплив на специфіку навчання курсантів військових закладів вищої освіти, а, крім цього, зробимо короткий аналіз розвитку і видозмінювання поняття дискурсу у сучасній лінгвістиці у контексті його застосування при навчанні військового перекладу.

Цілі і принципи навчання перекладу курсантів тісно зв'язані із поняттям військового перекладу, як окремої галузі перекладознавства. Військовий переклад є спеціальним видом міжкультурної комунікації, здійснюваної за звичайних і екстремальних умов військової служби, що охоплює військово-політичну, військово-технічну й військово-спеціальну сфери діяльності збройних сил за мовним супроводом військового перекладача (Балабін, 2018: 12). Формування цілей та принципів навчання курсантів військового перекладу ґрунтується на загальних вимогах до його професійної мовної компетентності у знанні іноземної мови. Це є операційною компетенцією, яка у комплексі передбачає володіння культурною, мовною, референційною, технічною, стилістичною й фонетичною компетенціями (Чередниченко, 2007). Саме операційна компетенція лягає в основу розуміння професійного дискурсу при навчанні студентів військових закладів вищої освіти, а при розгляді дискурсу требі дещо заглибитися у процес його розвитку у перекладознавстві.

Отже, треба зазначити, що початок еволюції поняття дискурсу представлений американським лінгвістом і соціологом Зеллігом Харрісом, який визначав його як «послідовність сказаних або написаних одною чи кількома людьми речень у конкретній ситуації» (Harris, 1952: 2). Далі поняття дискурсу було розвинуто французьким лінгвістом Емілем Бенвенистом, який вважав, що дискурс – це будь-яке висловлення, що зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника (Benveniste, 1971: 31). Еміль Бенвеніст був першим, хто зробив спроби розділити процес використання мови (дискурс) і результат цього процесу (текст). А вже його послідовником Мішелем Фуко ці поняття були розширені та з'явилося нове визначення дискурсу як сукупності висловлювань, що належать одній системі формацій. Саме тому ми можемо говорити про кліматичний дискурс, економічний дискурс, політичний дискурс. Тобто науковцем було запропоновано, щоб кожна наукова дисципліна засвоїла і представила свій дискурс, специфічний для цієї дисципліни та представлений знанням у вигляді системи пов'язаних між собою понять (Фуко, 2003: 108). Відштовхуючись від визначення Мішеля Фуко, ми розуміємо, що і військові науки мають свій спеціальний дискурс, який необхідно брати до уваги при навчанні елементам військового перекладу курсантів військових закладів вищої освіти. Тобто важливим є розуміння того, що викладачами іноземної мови, які навчають курсантів, мають бути зроблені певні зміни у навчальній програмі та навчальному плані в цілому, які дадуть можливість допомогти, тим, хто навчається, бути готовими до виконання завдань по перекладу, які можуть встати перед ними.

Таким чином, ми маємо розуміти, що поняття військового дискурсу є окремою лінією розвитку принципів перекладацької діяльності. Так, ще у середині минулого сторіччя, було надано визначення перекладу як розумовій активності, в якій значення наведеного лінгвістичного дискурсу підлаштовується під мову, на яку цей дискурс перекладається. Фактично, переклад є трансформацією лінгвістичних одиниць з однією мови в іншу з урахуванням можливих змін у значенні при перекладі. Переклад є дією, в результаті якої зміст тексту трансформується від оригіналу мовного повідомлення до цільового мовного повідомлення на тій мові, на яку робиться переклад. Таким чином, ми маємо чітко розуміти, що початковий текст мовою

оригіналу, який має бути перекладеним шляхом використання мови перекладу з використанням необхідного для цього дискурсу та з урахуванням специфічних особливостей цього дискурсу.

Тобто, для перекладача важливим є знання обох мов та дискурсів: мови оригіналу і мови, на яку ведеться переклад. У військовому професійному контексті переклад ускладнюється необхідністю не просто розумітися на дискурсі, а вміти його правильно представити споживачу усного чи письмового перекладу, з урахуванням військової та технічної термінології, яка необхідна при цьому перекладі.

Таким чином, ми маємо розуміти, що перекладач є людиною, яка володіє не лише лінгвістичною чуттєвістю, тобто розуміє який дискурс необхідний у якому контексті, а й передає те, що написано чи вимовлено настільки близько до оригіналу, наскільки це є можливим. Слід пам'ятати, що в цілому переклад можна синхронізувати з будь-якими процесами та методами, які дають можливість передати інформацію за допомогою мови перекладу того, що було сказано в оригіналі того чи іншого висловлювання. Тобто, ми бачимо, що загальне розуміння того, що перекладається, тим, хто робить цей переклад, є природним елементом перекладацької діяльності в усіх розуміннях, які включають у себе усі різновиди емпіричних, граматичних, стильових та звукових дискурсів.

При підготовці фахівців з перекладу у професійному дискурсі важливо правильно розуміти те, що представники різних шкіл перекладу мали дещо відмінні погляди на розуміння того, що є переклад. Це веде до необхідності аналізу основних засад перекладу з урахуванням думок з цього приводу різних шкіл, що дасть більш зрозумілу картину цього поняття.

Переклад є не лише процесом діяльності, а й її продуктом. Так, за висловлюванням Дж. Кетфорда переклад є заміною текстового матеріалу в одній мові на його еквівалент текстового матеріалу в іншій мові (Catford, 2005). Отже, з цього визначення стає зрозумілим поєднання принципів діяльності та процесуальності під час перекладу, коли відбувають процеси заміни слів на більш зрозумілі, тому, для кого цей переклад призначений, а також перефразування певних процесів, які не мають відповідності у мові, на яку перекладають. Тобто, розуміння перекладу як продукту випливає із того, що він забезпечує не лише розуміння інформації через переклад слів у тексті, а й розуміння культурологічних аспектів, які мають враховуватися не лише у літературному, а й у технічному перекладі.

На думку Пітера Ньюмарка переклад включає в себе тлумачення певних аспектів мовлення у комплексі із простором, який дається перекладу при спілкуванні двох культур. В той же час Стейнер вважав, що переклад включає в себе не лише міжмовне, а й внутрішньомовне спілкування із додаванням зовнішньої семантичної активності в комплексі форм, які залучаються до процесу комунікації (Steiner, 1975). На думку цього вченого, комунікативна активність веде до розуміння висловлювання на іншій мові, яке і можна вважати специфічною формою перекладу, де вже є більш розширені горизонти меж перекладу. Таким чином, переклад базується не на дослівному переносі висловлювання з однієї мови в іншу, а комунікації на основі розуміння контексту висловленого.

Від поняття дискурсу та його особливостей ми можемо перейти і до аналізу основних принципів перекладу, яким треба навчати майбутніх випускників військових закладів вищої освіти. Принципи перекладу у військовій сфері небагато відрізняються від принципів перекладу у інших сферах професійної діяльності. Отже, при виборі принципів перекладу не слід забувати про такі загальноприйняті основи перекладу як принцип історизму, принцип динамічності та функціональності, принципи соціальної спрямованості та урахування адресата перекладу, психологічний принцип та принцип лінгвістичної відповідності , а також принцип типу перекладацької діяльності. Хоча водночас треба звертати увагу на адаптацію цих принципів до військової специфіки. При навчанні перекладу у військово-професійній діяльності ці принципи дещо змінюються у відповідності до специфічності ситуації, в якій проходить переклад. Також важливо пам'ятати, що військові перекладачі часто бувають дуже далекими від лінгвістичних і філологічних засад побудови традиційного перекладу.

Крім того, при виборі принципів навчання іншомовному перекладу курсантів військових закладів вищої освіти необхідно враховувати й функціональність перекладу, в залежності від поставленої мети перед військовим викладачем. Так, виходячи із досліджень В. Балабіна у сфері військового перекладу, ним виділяються такі основні функції перекладу у військовій діяльності як міжкультурна (комунікативно-посередницька), військово-краєзнавча (інформаційно-аналітична), військово-термінологічна (нормативно-кодифікуюча), лінгво-педагогічна (дидактично-діагностична) та лінгво-дослідницька (науково-пошукова) (Балабин, 2017). Така класифікація була запропонована і прийнята науковою спільнотою виходячи

із завдань, цілей і принципів, які ставляться перед військовим перекладом за міжнародними стандартами та стандартами НАТО (ALingP-1, 2011).

В той же час, не слід забувати, що існують відмінності між підготовкою професійних військових перекладачів, які мають бути готовими до виконання усіх вищезгаданих функцій військового перекладу, та між звичайними здобувачами вищої військової освіти, які можуть залучатися до перекладацької діяльності у певних професійних обставинах. Це стає особливо актуальним у контексті повномасштабного вторгнення, коли спілкування з партнерами вимагає знання мови у кожного, хто зараз пов'язаний з армією, а це не лише випускники військових закладів вищої освіти, які здобувають військову освіту в даний час.

Тож, курсанти військових закладів вищої освіти мають бути готовими до виконання будь-якої з вище згадуваних функцій військового перекладу, але у дещо обмеженому варіанті, де перевага все ж таки надається комунікативно посередницькій та інформаційно-аналітичній функціям. Це обумовлено необхідністю виконувати такі завдання як перекладацьке супроводження при усному, письмовому та синхронному перекладі з одного боку, а з іншого вчить навичкам реферування іншомовних текстів різноманітної військово-спеціальної та військово-професійної тематики, а також побутове спілкування при співпраці з представниками інших країн НАТО, яка проходить у курсантів під час навчання та проходження професійної практики у військових закладах вищої освіти. В той же час, інформаційно-аналітична функція полягає у виконанні систематизованого пошуку та обробці інформації військово-професійного характеру, яка може використовуватися у процесі дослідницької діяльності, того, хто навчається, як протягом навчання, так і протягом подальшої професійної діяльності у вузько-професійній сфері.

Сучасна вітчизняна наука також приділяє увагу основним принципам та завданням навчання курсантів військових закладів вищої освіти перекладу, а також дає певні визначення спеціалізовані категорії військового перекладу. Так, В. Балабін визначає у своїх роботах військовий переклад, як специфічний вид міжкультурного, двобічного та двомовного спілкування, в якому основною метою є передача військового дискурсу, що пов'язаний з різноманіттям військової тематики у військово-політичному, військово-технічному та військово спеціальному контексті через військового перекладача (Балабін, 2017).

Проаналізувавши вище зазначені основні засади перекладу, ми маємо виділити ті, які є важливими для підготовки фахівців, що мають виконувати перекладацьку діяльність у вузько-специфічній військовій сфері, а також визначити основні принципи і цілі перекладу у професійному дискурсі. При цьому ми розуміємо, що військова сфера діяльності передбачає комплексний підхід до основних, загальновживаних принципів перекладу. Крім того, при навчанні перекладу мають братися до уваги і ті функції, які буде виконувати перекладач.

Так, Балабіним особлива увага приділяється відокремленню військового перекладу від перекладу в інших сферах професійної діяльності. На його думку військовий переклад має впроваджувати лінгвістичне забезпечення військ, виконувати перекладацьке супроводження з використанням військових перекладачів (Балабін, 2017). При цьому виділяються специфічні функції професійної діяльності військового перекладача в цілому. А при підготовці курсантів військовому перекладу ми можемо також виділити ряд основних і специфічних функцій. Ці функції, з одного боку, щільно пов'язані із професійною діяльністю військового перекладача, а з іншого, мають більш вузько-профільну спрямованість, тому що основне призначення курсу вивчення іноземної мови у військових закладах вищої освіти це не переклад, а використання іноземної мови для професійної військової діяльності та спілкування в побуті та багатонаціональній спільноті країн-партнерів в процесі виконання професійних завдань. Через це особливу увагу слід приділяти при навчанні курсантів комунікативно-посередницькій функції, яка полягає у міжкультурній комунікації, з одного боку. З іншого боку, треба приділити і окрему увагу військово-термінологічній функції, яка поглядає у нормативному декодуванні військової термінології як при перекладі на рідну мову, так і при перекладі з рідної мови на іноземну.

Загальним принципом перекладу є вивчення і розуміння мови перекладу в контексті її граматичної, лексичної та семантичної структури, так, щоб, той хто перекладає, розумів смислове навантаження того, що треба перекласти. Саме тому, важливим принципом перекладу у військовій сфері є необхідність навчити, того, хто перекладає, використанню більш простих граматичних структур при усному перекладі, щоб не відволікати від основного значення матеріалу, який перекладається. Беручи до уваги специфіку військової освіти треба враховувати, що майбутній військовий перекладач має розумітися на предметі і специфіці того, що йому доведеться перекладати на рідній мові, тому що в деяких ситуаціях певні

терміни можуть бути перекладені описово. В той же час, не слід забувати, що перекладач знається і розуміється не лише на мові оригіналу, а й на мові, на яку ведеться переклад. При цьому важливо брати до уваги використання певних шаблонів при професійному перекладі у військовому контексті як у лексичних, так і у граматичних моделях, які використовуються у технічних колах та військовому прошарку соціума.

Не слід забувати, що при перекладі військової термінології та військового професійного контексту важливим є розуміння особистості споживача цього перекладу з точки зору вікової групи, статі, освіти і ситуації, в якій здійснюється переклад. Так, особлива увага має привертатися до того, наскільки обізнаний споживач перекладу на контенті того, що він чує. У мовному середовищі НАТО при проводженні брифінгів, консультацій та семінарів з будь-якої сфери військової тематики використовується велика кількість абревіатур та акронімів, які роблять розуміння такого матеріалу для непідготовленого споживача перекладу важким для сприйняття. То ж перекладач має розумітися на ситуації та використовувати ті терміни, які є більш зрозумілими тому, для кого він виконує переклад, але не змінювати головний зміст висловлювань чи термінів. Саме тому важливим завданням викладачів іноземної мови, які готують курсантів до перекладу такого контенту, навчити їх відповідної лексики у базовому варіанті, а також допомогти з вибіркою онлайн ресурсів, які допоможуть, тому хто навчається, вивчити додаткову лексику. Зараз Україна займається розробкою своїх онлайн словників військової термінології, які допоможуть спростити вивчення цієї вузько-професійної лексики. Завданням викладача іноземної мови є відстежування і підбір кращих варіантів цих розробок для рекомендації своїм студентам.

З іншого боку, умови сучасної військової діяльності в контексті повномасштабного вторгнення вимагають підготовки додаткового контингенту армійців за кордоном, де вони вчаться використовувати надану нашій країні техніку та озброєння. Велика кількість такого контингенту не є військовими, тобто вони не є достатньо обізнаними у специфіці військової термінології, тож наші військові перекладачі, які з ними працюють, мають при перекладі враховувати специфіку ситуації і не перевантажувати свій переклад великою кількістю типових для військової сфери діяльності акронімів та абревіатур. Це теж є одним із важливих завдань, яке постає перед викладачами іноземної мови, які готують як перекладачів, так і викладають загальний курс іноземної мови необхідний для спілкування у професійній сфері майбутнім офіцерам. При розробці курсу мають братися до уваги і основи перекладу у професійній діяльності, які допоможуть розширити коло тих, хто може залучатися до перекладу у військовій сфері діяльності.

Також важливий вибір правильного регістру у спілкуванні при перекладі як усного, так і письмового мовлення. В усному мовленні можна використовувати відповідні інтонації і певні синтаксичні структури, а у письмовому мовленні це досягається за допомогою використання правильних граматичних структур та лексичної наповнюваності. Цей принцип навчання перекладу особливо важливий у військовій сфері, бо вона близька в цьому до дипломатичної сфери, тож навіть невеликі відступи від правильного регістру у такому середовищі можуть привести до серйозних непорозумінь на державному рівні чи професійному рівні.

В той же час, не слід забувати про те, що перекладачеві необхідно мати у своєму лексичному запасі достатню кількість різноманітних структур, які йому можуть знадобитися для описового перекладу певних процедур і явищ. З одного боку, береться до уваги особливості культури мови, на яку ведеться переклад, а з іншого специфічні військові терміни та професійна термінологія. Це є підкреслено важливим у будь-якому професійному контексті, але у військовому перекладі набуває нового значення через перетинання особливостей військової та національної культури у мові, на яку ведеться переклад. Так, основним принципом навчання перекладу у цьому контексті є залучення культурологічних особливостей мови, що вивчається, на заняттях з іноземної мови. Викладач має звертати увагу тих, хто навчається, на військову культуру та традиції країн-партнерів, а для цього є доцільним з метою відпрацювання як навичок говоріння, так і письма, пропонувати курсантам творчі завдання, що пов'язані з вивченням військової культури країн НАТО.

Висновки. При розробці цілей та принципів навчання курсантів військового університету перекладу іншомовного професійного дискурсу слід брати до уваги, що військовий переклад є спеціальним видом міжкультурної комунікації, здійснюваної за звичайних і екстремальних умов військової служби.

Операційна компетенція лягає в основу розуміння професійного дискурсу при навчанні студентів військових закладів вищої освіти, а професійний військовий дискурс був визначений на

рівні з професійними дискурсами інших наукових дисциплін.

При навчанні курсантів важливо брати до уваги загальні принципи перекладу, але враховувати специфічні функції, які стоять перед військовим перекладачем і включають в себе лінгвістичне забезпечення військ. В той же час, не слід забувати, що існують відмінності між підготовкою професійних військових перекладачів, які мають бути готовими до виконання усіх вищезгаданих функцій військового перекладу, та між звичайними здобувачами вищої військової освіти, які можуть залучатися до перекладацької діяльності у певних професійних обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабін В.В. Об´єкт і предмет військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія.* 2017. Вип. 31(3). С. 97–100.
2. Балабін В.В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10, № 3. С. 7–14.
3. Фуко М. Археологія знання / пер. В. Шовкун. Київ : Основи, 2003. 331 с.
4. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 246 с.
5. Benveniste, É. Problems in General Linguistics. *Miami linguistics series.* 1971. № 8. P. 31.
6. Catford, J. C. A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. London: Oxford University Press, 2005. 103 p.
7. Goodwin, Ph. Ethical problems in translation: Why we might need Steiner after all. *The Translator: Studies in Intercultural Communication*. 2010. Vol. 16, № 1. P. 19–42.
8. Harris, Z. Discourse analysis. *Language*. 1952. Vol. 28. № 1. P. 1–30.
9. Steiner, G. After Babel: Aspects of Language and Translation. Oxford University Press, England, 1975. 538 p.
10. ALingP-1. Linguistic Support for Operations. NATO: *Standardization Office*, 18 September 2011. 52 p.
11. JDN 1/13. Linguistic Support to Operations. Joint Doctrine Note 1/13. UK Ministry of Defence: *Development, Concepts and Doctrine Centre*, March 2013. 33 p.

REFERENCES

1. Balabin V.V. (2017) Ob´iekt i predmet viiskovoho perekladu. [Object and subject in military translation] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Filolohiia. Vyp. 31(3). 97–100 [in Ukrainian].
2. Balabin V.V. (2018) Vyznachennia poniattia «viiskovyi pereklad»[Definition of the concept military translation] Filolohichni traktaty. T. 10, 3. 7–14 [in Ukrainian].
3. Fuko M. (2003) Arkheolohiia znannia [Archaeology of knowledge] / per. V. Shovkun. Kyiv : Osnovy. 331. [in Ukrainian].
4. Cherednychenko O. I. (2007) Pro movu i pereklad. [About language and translation] Kyiv : Lybid. 284. [in Ukrainian].
5. Benveniste, É.(1971) Problems in General Linguistics. Miami linguistics series. 8.31.
6. Catford, J. C. (2005) A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. London: Oxford University Press. 103.
7. Goodwin, Ph. (2010) Ethical problems in translation: Why we might need Steiner after all. The Translator: Studies in Intercultural Communication. Vol. 16.1. 19–42.
8. Harris, Z. (1952) Discourse analysis. Language. Vol. 28. 1. 1–30.
9. Steiner, G. (1975) After Babel: Aspects of Language and Translation. Oxford University Press, England. 538.
10. ALingP-1. (2011) Linguistic Support for Operations. NATO: Standardization Office. 52.
11. JDN 1/13. (2013) Linguistic Support to Operations. Joint Doctrine Note 1/13. UK Ministry of Defence: Development, Concepts and Doctrine Centre. 33.

УДК 337.01/.09
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-46

Ліана БУДАНОВА,
orcid.org/0000-0002-4840-6224
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської філології і перекладу
Державного некомерційного підприємства
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
(Київ, Україна) budanovaliana@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про формування професійної етики майбутніх перекладачів у сфері авіації, з акцентом на ключових етичних принципах, нормах та викликах, що виникають перед фахівцями цієї галузі. Авіаційний переклад належить до спеціалізованих видів діяльності, що вимагають від перекладачів не лише глибоких знань у лінгвістиці, а й високого рівня етичної відповідальності та свідомого дотримання професійних стандартів. Підкреслено, що професійна етика авіаційних перекладачів ґрунтується на ключових принципах, а саме: точність, об'єктивність, конфіденційність та відповідальність. Власно ці засади сприяють забезпеченню надійності перекладів, зміцненню довіри клієнтів, гарантуванню безпеки польотів і збереженню комерційної інформації. Принцип точності є критично важливим, адже навіть найменша помилка в перекладі може спричинити неправильне розуміння технічних інструкцій або процедур безпеки. Розглянуто основні виклики, з якими стикаються перекладачі у сфері авіації, вони значною мірою пов'язані з постійним розвитком технологій і змінами в професійних стандартах. Зазначено, що застосування нових автоматизованих інструментів перекладу, зростання обсягів інформації для обробки та підвищені вимоги до швидкості виконання завдань породжують низку етичних дилем. У таких умовах етичні норми перекладача потребують адаптації до сучасних реалій. Це зокрема передбачає інтеграцію в освітні програми методів, які сприяють формуванню етичної свідомості та здатності приймати виважені рішення в непростих обставинах.

Встановлено, що розвиток професійної етики у перекладачів авіаційної галузі становить невід'ємну складову їхньої професійної підготовки та є ключовою умовою для досягнення високого рівня якості роботи. Отже, в умовах сучасного зростання вимог до професійної діяльності вдосконалення етичної підготовки стає важливим елементом формування висококваліфікованих і морально відповідальних фахівців.

Ключові слова: *професійна етика, перекладач, авіаційний переклад, професійна підготовка, відповідальність, точність, об'єктивність, конфіденційність.*

Liana BUDANOVA,
orcid.org/0000-0002-4840-6224
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of English Philology and Translation
State Non-Commercial Company State University "Kyiv Aviation Institute"
(Kyiv, Ukraine) budanovaliana@gmail.com

CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL ETHICS OF AVIATION INDUSTRY TRANSLATORS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article under consideration deals with the formation of professional ethics of future translators in the field of aviation, with an emphasis on the key ethical principles, norms and challenges faced by specialists in this field. Aviation translation is a specialised activity that requires translators to have not only profound knowledge of linguistics, but also a high level of ethical responsibility and conscious adherence to professional standards. The article emphasises that the professional ethics of aviation interpreters is based on key principles: accuracy, objectivity, confidentiality and responsibility. These principles help to ensure the reliability of translations, strengthen customer confidence, guarantee flight safety and preserve commercial information.The principle of accuracy is critical, as even the slightest mistake in a translation can lead to a misunderstanding of technical instructions or safety procedures. The article examines the main challenges faced by translators in the aviation sector, which are largely related to the constant development of technology and changes in professional standards.The use of new automated translation tools, the growth of information to be processed, and the increased demands on the speed of task completion create a number of ethical dilemmas, and it is therefore vital that translators' ethical standards are adapted to modern realities.

This adaptation involves the incorporation of ethical training methodologies within educational curricula, fostering ethical awareness and the capacity for informed decision-making in challenging scenarios. The article posits that the cultivation of professional ethics in aviation translators constitutes an indispensable component of their training, serving as a prerequisite for attaining a superior standard of work.In the context of the contemporary proliferation of professional obligations, the enhancement of ethical training emerges as a pivotal element in the development of highly skilled and ethically responsible specialists.

Key words: *professional ethics, translator, aviation translation, professional training, responsibility, accuracy, objectivity, confidentiality.*

Постановка проблеми. Питання професійної етики перекладачів, особливо у вузькоспеціалізованих сферах, таких як авіація, набуває дедалі більшого значення у сучасному світі. Активний розвиток міжнародного авіасполучення, зростання міжкультурних контактів і великий обсяг технічної документації, що потребує ретельного перекладу, вимагають від перекладачів високої відповідальності та професійної майстерності. Авіаційна галузь належить до сфер підвищеного ризику, де навіть незначна помилка в перекладі може призвести до серйозних наслідків для безпеки польотів, життя пасажирів і репутації авіакомпаній. З огляду на це питання професійної етики в авіаційній галузі стає одним із ключових факторів, що потребує всебічного аналізу та включення до освітніх програм і професійної підготовки фахівців. Поряд з цим, розробка ефективних підходів до виховання етичної культури серед майбутніх перекладачів у сфері авіації є актуальним і важливим завданням.

Мета статті – дослідити особливості формування професійної етики майбутніх перекладачів авіаційної галузі у процесі професійної підготовки.

Аналіз наукових праць свідчить, що питання професійної етики фахівців у різних галузях розглядати такі науковці: А. О. Болдова, Р. Н. Ботавіна, К. С. Іваненко, А. С. Кобліков, О. І. Кривошеєва, Т. Г. Семигінівська, Л. О. Рубан, Л. Л. Хоружа та інші.

Виклад основного матеріалу. Ключовим елементом підготовки сучасного фахівця є оволодіння основами професійної етики. Розглянемо методологічні підходи, які впливають на формування професійної етики майбутніх перекладачів для авіаційної галузі у закладах вищої освіти, з акцентом на принципи, здатність до самоаналізу та розвиток самодисципліни. Звернемо увагу на системний підхід. Він є однією з важливих методологій, що забезпечує послідовне і глибоке формування етичної свідомості перекладача. Цей підхід дозволяє враховувати різнопланові аспекти професійної діяльності, зокрема особистісні якості фахівця, його професійні компетенції, вплив середовища та відповідність стандартам професії. Завдяки цьому забезпечується цілісне розуміння професійної етики, що охоплює не лише знання етичних норм, але й розвиток міцних моральних принципів.

У свою чергу, компетентнісний підхід у підготовці перекладачів є сучасною методикою, яка акцентує увагу не лише на теоретичних знаннях, але й на формуванні комплексу навичок, умінь і особистісних якостей, необхідних для ефективної роботи в галузі перекладу. Цей підхід спрямований на створення цілісної системи компетенцій, що охоплює мовну й культурну компетенції, а також соціальну, інформаційно-комунікаційну й етичну складові. Ключовим елементом цього підходу є розвиток мовної та комунікативної компетентності, які становлять основу професійної діяльності перекладача.

Водночас особистісно-орієнтований підхід до розвитку етичних компетенцій перекладачів спрямований на формування їхніх особистих якостей і моральних принципів, які суттєво впливають на професійну діяльність. За такої умови якісний переклад передбачає не лише ґрунтовні знання й навички, а й відповідальне ставлення до професії. Важливо також зміцнювати моральну свідомість перекладачів і їхню здатність приймати етичні рішення.

Слід додати, що інтегративний підхід до формування професійної етики в закладах вищої освіти являє собою комплексну методику, яка об'єднує різноманітні стратегії та аспекти з метою створення цілісної системи етичної підготовки здобувачів вищої освіти. Цей підхід спрямований на гармонійне поєднання знань, навичок, особистісних якостей і професійних цінностей, що забезпечує високий рівень етичної свідомості та відповідальності майбутніх фахівців. У закладах вищої освіти, які готують перекладачів, цей методологічний підхід сприяє не лише засвоєнню теоретичних основ етики, а й розвитку практичних умінь. Завдяки цьому здобувачі вищої освіти освоюють здатність застосовувати етичні норми в реальних умовах, адаптуватися до різних професійних ситуацій та ухвалювати правильні рішення навіть у складних обставинах. Головною особливістю інтегративного підходу є тісне переплетення теоретичних знань із практичними аспектами

навчального процесу, що дозволяє не лише розуміти базові принципи професійної етики, але й ефективно втілювати їх у професійній діяльності.

Заразом розгляньмо основні чинники, що впливають на формування професійної етики перекладачів у авіаційній галузі. Важливу роль у цьому процесі відіграє культурний контекст, у якому працює перекладач. Саме він стимулює розвиток етичної свідомості, допомагаючи фахівцю усвідомити культурні відмінності та необхідність їх поваги в професійній діяльності.

Водночас не менш значущим є вплив професійного середовища. Спільнота колег, наставників і професійних асоціацій слугує джерелом етичних стандартів і цінностей, які формують основу поведінки перекладача. Завдяки спілкуванню з колегами перекладач переймає норми професійної діяльності, в тому числі стандарти якості роботи, принципи збереження конфіденційності та дотримання об'єктивності.

Крім того, професійні організації зазвичай розробляють кодекси етики, які регламентують норми поведінки фахівців і сприяють їхній етичній діяльності. Наприклад, Міжнародна федерація перекладачів (FIT) пропонує кодекс етики, що включає принципи точності, чесності, професіоналізму та конфіденційності. Дотримання цих принципів підвищує рівень відповідальності перекладача та формує високі стандарти його етичної поведінки.

Зауважимо що, освітня система виступає важливим компонентом соціального середовища, що впливає на формування етичних принципів майбутнього перекладача. Заклади вищої освіти, що спеціалізуються на підготовці перекладачів, формують у здобувачів вищої освіти базові поняття професійної етики та моральних цінностей. У процесі навчання майбутні фахівці опановують не лише технічні аспекти перекладацької діяльності, але й засвоюють етичні стандарти, що регулюють їхню роботу. Зокрема, у багатьох закладах вищої освіти впроваджують курси з професійної етики, які знайомлять здобувачів вищої освіти із такими ключовими принципами, як дотримання конфіденційності, об'єктивність, відповідальність та точність.

Одночасно, соціальні мережі та засоби масової інформації, як невід'ємна складова сучасного соціального середовища, мають значний вплив на формування етичних принципів перекладачів. Завдяки розвитку інформаційних технологій, фахівці цієї сфери отримали доступ до численних джерел інформації, що сприяє їхньому професійному зростанню. Власно, це зобов'язує їх суворо дотримуватися етичних норм, зокрема дотримання авторських прав, забезпечення конфіденційності та уникнення плагіату. У таких умовах соціальне середовище стимулює перекладачів дотримуватися високих стандартів етики під час використання інформаційних ресурсів, що є ключовою частиною їхньої професійної діяльності. Важливо також враховувати, що клієнти та замовники перекладацьких послуг виступають складовою цього середовища й безпосередньо впливають на етичну поведінку перекладача.

Необхідно підкреслити, що професійні стандарти та норми відіграють ключову роль у формуванні етичних засад перекладача, створюючи основу для його поведінки, відповідальності та ставлення до виконання професійних обов'язків. Вони встановлюються професійними асоціаціями, освітніми установами та організаціями, які регулюють діяльність у сфері перекладу. Їх основне завдання – гарантувати високий рівень якості роботи, відповідальність і дотримання етичних принципів у діяльності перекладача.

За твердженням французьких науковців (Білик, 2020: 55, Грищенко, 2020: 60, Чумаченко, 2021: 45) професійна компетентність є ключовим елементом професійних стандартів, оскільки від перекладача вимагається володіння необхідними знаннями, навичками та досвідом для якісного виконання своїх обов'язків. Звісно, важливу роль відіграють чесність і дотримання етичних принципів, які сприяють побудові довірливих стосунків між перекладачем і клієнтом. Особисті якості перекладача мають значний вплив на його етичний розвиток і професійне становлення. Саме ці риси визначають не лише підхід до професійної діяльності, але й рівень відповідальності, доброчесності, об'єктивності та здатність відповідати етичним стандартам у сфері перекладу.

За словами дослідників (Бондаренко, 2020: 58, Мельничук, 2019: 49) освітнє середовище у закладах вищої освіти відіграє ключову роль у становленні етичних норм майбутніх фахівців, зокрема перекладачів. Воно охоплює курси професійної етики, практичні завдання, наставництво, міждисциплінарний підхід, а також впровадження інтерактивних методів навчання. Введення у навчальний процес курсів із професійної етики забезпечує здобувачів вищої освіти знаннями про базові етичні принципи, такі як конфіденційність, об'єктивність, відповідальність, точність і чесність, які є невід'ємними для якісного виконання обов'язків перекладача.

У таблиці 1 наведено узагальнені чинники, що впливають на формування професійної етики перекладачів авіаційної галузі.

Науковці (Білик, 2020: 57, Бондаренко, 2020: 57, Мельничук, 2019: 50, Чумаченко, 2021: 43) під-

Таблиця 1

Чинники, що впливають на формування професійної етики перекладачів авіаційної галузі

Чинник	Опис	Вплив на етику перекладача	Методи вдосконалення	Очікувані результати
Соціальне середовище	Норми і цінності суспільства, що впливають на моральні установки фахівців	Формування цінностей, пов'язаних з етичною поведінкою	Інтерактивні семінари	Сприйняття соціальних норм
Освіта	Якість навчальної програми та наявність курсів з професійної етики	Рівень обізнаності здобувачів вищої освіти з етичними стандартами	Включення етики до основної навчальної програми	Підвищення рівня етичної культури
Професійні стандарти	Наявність етичних кодексів та стандартів у галузі	Підтримка високих стандартів професійної діяльності	Ознайомлення з етичними кодексами професії	Усвідомлення етичних вимог професії
Технологічні зміни	Вплив технологій на можливість збереження конфіденційності	Потреба адаптуватися до нових вимог інформаційної безпеки	Впровадження курсів з інформаційної безпеки	Збільшення навичок захисту інформації
Культурні особливості	Відмінності між культурами, що впливають на підходи до етики та професійної поведінки	Підтримка об'єктивності та поваги до культурних відмінностей	Міжкультурні курси та семінари	Повага до культурної різноманітності

креслюють, що основи професійної етики перекладача ґрунтуються на таких ключових принципах, як точність, конфіденційність, нейтральність, відповідальність, чесність і неупередженість. Ці засади формують фундамент етичної поведінки в роботі перекладача. Отже, точність є невіддільною складовою професійної етики перекладача, що передбачає максимально достовірну передачу змісту оригінального тексту із збереженням його стилю, емоційного забарвлення та культурного контексту; принцип конфіденційності зобов'язує перекладача забезпечувати нерозголошення інформації, з якою він працює. Дотримання цього принципу є наріжним каменем довіри між перекладачем і клієнтом, оскільки його порушення може спричинити втрату репутації, виникнення юридичних проблем чи фінансових збитків; нейтральність залишається основоположним аспектом професійної етики, адже перекладач має зберігати об'єктивність під час передачі інформації, уникаючи впливу власних переконань, упереджень чи культурних особливостей на зміст тексту. Водночас відповідальність виступає однією з ключових етичних категорій, що свідчить про готовність перекладача нести відповідальність за результати своєї роботи. Варто розуміти, що їхні дії можуть мати значний вплив на клієнтів, аудиторію або навіть на суспільство в цілому, особливо в сфері медичного, юридичного або технічного перекладу. Бути відповідальним означає ретельно виконувати свої обов'язки, дотримуватися стандартів якості, уважно перевіряти текст на наявність помилок і відповідно їх виправляти.

Зауважимо, що чесність є ключовою складовою для збереження довіри та прозорих відносин між перекладачем і клієнтами. Це означає правдивість у спілкуванні, об'єктивне оцінювання власних можливостей і готовність визнавати помилки. Неупередженість є не менш важливим принципом, який гарантує об'єктивність і нейтральність у виконанні перекладу, особливо в контексті міжкультурної комунікації. Перекладачі працюють із різноманітними текстами, які нерідко зачіпають теми, здатні викликати особисті емоції чи культурні асоціації. Проте дотримання неупередженості передбачає, що перекладач залишається нейтральним і об'єктивним у своїй діяльності.

Підкреслимо, що формування етичної культури у майбутніх перекладачів становить важливий аспект навчального процесу у закладах вищої освіти. Адже професійна діяльність перекладача потребує суворого дотримання високих стандартів моральної відповідальності, чесності та об'єктивності. Наведемо модель формування професійної етики перекладачів авіаційної галузі. Див. табл. 2.

Таким чином, на першому етапі здобувачі вищої освіти за спеціальністю «Філологія» знайомляться з базовими етичними принципами, які

Таблиця 2

Модель формування професійної етики перекладачів авіаційної галузі

Ефективне впровадження етичної моделі вимагає поступового підходу, де кожен етап орієнтований на досягнення конкретних цілей				
ЕТАП 1 ознайомлення з етичними засадами та нормами, що створює основу для подальшого формування етичної свідомості	ЕТАП 2 впровадження моделі етики передбачає застосування теоретичних знань на практиці	ЕТАП 3 впровадження моделі етики у навчальному процесі орієнтований на розвиток критичного мислення та здатності до етичного аналізу	ЕТАП 4 створення сприятливого етичного середовища, яке підтримує здобувачів вищої освіти у дотриманні моральних стандартів	ЕТАП 5 контроль і оцінювання рівня сформованих етичних компетенцій у здобувачів вищої освіти

охоплюють знання про етичні кодекси, професійні стандарти, дотримання конфіденційності, об'єктивність, точність та відповідальність. Ці елементи слугують основою для формування професійної поведінки перекладача. Другий етап спрямований на розвиток практичних умінь застосовувати етичні норми в реальних ситуаціях, що дозволяє майбутнім перекладачам зрозуміти, як теоретичні знання втілюються у практиці. Третій етап акцентує увагу на розвитку моральної свідомості, зокрема на здатності до самооцінки та аналізу власних дій через призму етичних стандартів. Четвертий, завершальний етап, зосереджується на закріпленні етичних принципів через практичний досвід та наставництво.

Сутність вищевикладеного зводиться до того, що формування та розвиток професійної етики майбутніх перекладачів авіаційної галузі є ключовим елементом їхньої підготовки та важливою передумовою забезпечення високої якості виконуваної професійної діяльності. Етичні стандарти авіаційних перекладачів повинні ґрунтуватися на таких основних принципах, як точність, об'єктивність, конфіденційність і відповідальність. У сучасних умовах постійного підвищення вимог до професійної діяльності перекладачів вдосконалення етичної підготовки стає особливо актуальним для формування висококваліфікованих і морально відповідальних фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик С. П. Педагогічні засади формування професійної етики у майбутніх перекладачів. *Вісник Житомирського державного університету.* 2020. Вип. 10. С. 57–61.

2. Бондаренко В. О. Підготовка перекладачів з урахуванням етичних аспектів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Педагогіка.* 2020. Вип. 45. С. 55–59.

3. Грищенко О. П. Навчання етики для перекладачів у ЗВО. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету.* 2020. Т. 10. С. 58–63.

4. Мельничук С. С. Особливості перекладу технічної документації в авіаційній галузі: методичний підхід. *Актуальні проблеми сучасної науки.* 2019. Т. 23. С. 48–51.

5. Професійна етика перекладача авіаційної промисловості. *Azurit Inc.* 2017. URL: https://www.azurit.kiev.ua/uk/2017/10/04/profesijna-etika-perekladacha-aviatsijnoyi-promislovosti/

6. Чумаченко О. І. Виклики етичної поведінки у сфері технічного перекладу. *Сучасні тенденції освіти.* 2021. № 15. С. 43–47.

REFERENCES

1. Bilyk S. (2020) Pedahohichni zasady formuvannia profesiinoi etyky u maibutnikh perekladachiv. [Pedagogical Principles of Forming Professional Ethics in Future Translators] Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. 10. 57–61. [in Ukrainian].

2. Bondarenko V. (2020) Pidhotovka perekladachiv z urakhuvanniam etychnykh aspektiv. [Training translators with ethical considerations in mind] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Pedahohika. 45. 55–59. [in Ukrainian].

3. Hryshchenko O. (2020) Navchannia etyky dlia perekladachiv u ZVO. [Ethics Training for Translators in Higher Education Institutions] Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. 10. 58–63. [in Ukrainian].

4. Melnychuk S. (2019) Osoblyvosti perekladu tekhnichnoi dokumentatsii v aviatsiinii haluzi: metodychnyi pidkhid. [Peculiarities of technical documentation translation in the aviation industry: a methodological approach]. Aktualni problemy suchasnoi nauky. 23. 48–51. [in Ukrainian].

5. Profesiina etyka perekladacha aviatsiinoi promyslovosti (2017). [Professional ethics of an aviation industry translator] Azurit Inc. URL: https://www.azurit.kiev.ua/uk/2017/10/04/profesijna-etika-perekladacha-aviatsijnoyi-promislovosti/ [in Ukrainian].

6. Chumachenko O. (2021) Vyklyky etychnoi povedinky u sferi tekhnichnoho perekladu. [Challenges to ethical behaviour in the field of technical translation]. Suchasni tendentsii osvity. 15. 43–47. [in Ukrainian].

УДК 37.091.113:316.46:161.1(73+477)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-47

Владислав БУЛИНІН,
orcid.org/0000-0003-4185-1349
аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) vbulynin.science@gmail.com

КВІНТЕСЕНЦІЯ ПОНЯТТЯ ЛІДЕРСТВА В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ США ТА УКРАЇНИ

У статті розглянуто квінтесенцію поняття лідерства в науково-педагогічній думці США і України. Проаналізовано різноманіття теоретичних і практичних підходів до лідерства в освіті. Дослідження спрямоване на виявлення ключових характеристик поняття «лідерства», що розглядаються в педагогічній практиці та наукових дослідженнях.

Автор розглядає основні підходи до лідерства в освіті, їх особливості, які визначають інтеграцію поняття в освітню практику. Важливою частиною статті є порівняльний аналіз, який дозволяє виявити спільні риси і суттєві відмінності між американськими та українськими підходами до формування та реалізації лідерства в освіті. Зокрема, увага приділяється трансформаційним, комунікативним, психологічним чинникам.

У статті підкреслюється важлива роль лідерства в системі освіти, визначаються характеристики, якими має володіти лідер в освітній сфера та яким має бути керівник навчального закладу. Автор аналізує роль лідерства у створенні сприятливого освітнього середовища, підвищення мотивації студентів і викладачів, трансформації ролі та функцій викладача як відповідь на виклики сьогодення. Особлива увага приділяється питанням підготовки майбутніх лідерів через систему освіти, запорукам виховання учнів як майбутніх лідерів .

Висновки статті підкреслюють необхідність адаптації зарубіжного досвіду лідерства до національних умов та потреб української освіти. Запропоновано рекомендації щодо впровадження ефективних лідерських практик у систему вищої освіти України, зокрема через інтеграцію міжнародних підходів і розвиток власних наукових досліджень у цій сфері.

Таким чином, стаття робить значний внесок у розуміння сутності лідерства в науково-педагогічній думці США і України, надаючи ґрунтовний аналіз теоретичних основ і практичних аспектів лідерства, що може стати основою для подальших досліджень і впровадження інноваційних методів у освітню практику.

Ключові слова: *лідер, наука, освіта, лідерство, Україна, США.*

Vladislav BULYNIN,
orcid.org/0000-0003-4185-1349
Graduate student at the Department of Education and Innovative Pedagogy
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) vbulynin.science@gmail.com

THE QUINTESSENCE OF THE CONCEPT OF LEADERSHIP IN THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL THOUGHT OF THE USA AND UKRAINE

The article deals with the quintessence of the concept of leadership in the scientific and pedagogical thought of the USA and Ukraine. The author analyses the variety of theoretical and practical approaches to leadership in education. The study is aimed at identifying the key characteristics of the concept of 'leadership', which are considered in pedagogical practice and scientific research.

The author examines the main approaches to leadership in education, their features that determine the integration of the concept into educational practice. An important part of the article is a comparative analysis, which allows to identify common features and significant differences between American and Ukrainian approaches to the formation and implementation of leadership in education. In particular, attention is paid to transformational, communicative, and psychological factors.

The article emphasises the important role of leadership in the education system, defines the characteristics that a leader in the educational sphere should have and what a head of an educational institution should be like. The author analyses the role of leadership in creating a favourable educational environment, increasing the motivation of students and teachers, and transforming the role and functions of the teacher as a response to the challenges of today. Particular attention is paid to the issues of training future leaders through the education system, the keys to educating students as future leaders.

The conclusions of the article emphasise the need to adapt foreign leadership experience to national conditions and the needs of Ukrainian education.

Recommendations for the implementation of effective leadership practices in the higher education system of Ukraine are proposed, in particular through the integration of international approaches and the development of own research in this area.

Thus, the article makes a significant contribution to the understanding of the essence of leadership in the scientific and pedagogical thought of the United States and Ukraine, providing a thorough analysis of the theoretical foundations and practical aspects of leadership, which can serve as a basis for further research and implementation of innovative methods in educational practice.

Key words: *leader, science, education, leadership, Ukraine, USA.*

Постановка проблеми. Проблема дослідження полягає у відсутності комплексного розуміння та чіткого визначення поняття лідерства в сучасному науково-педагогічному просторі США і України. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених різним аспектам лідерства, існує розрив у розумінні теоретичних і практичних підходів до цієї категорії в обох країнах. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання впливу культурних, соціальних та політичних чинників на формування ідей лідерства в освітніх системах США і України.

У сучасному глобалізованому світі, де обмін знаннями та досвідом є критично важливим, виникає потреба в глибшому аналізі та порівнянні лідерських моделей, що застосовуються у двох різних культурних контекстах. Це допоможе виявити ефективні стратегії, які можуть бути адаптовані для підвищення якості освіти та управління навчальними закладами.

Дослідження спрямоване на заповнення цієї прогалини, пропонуючи детальний аналіз теоретичних підходів до лідерства в науково-педагогічній думці США та України, а також виявлення ключових характеристик, що визначають квінтесенцію лідерства в освітній сфері. Таким чином, дослідження має на меті сприяти розвитку науково-педагогічної теорії та практики через інтеграцію найкращих світових досягнень та адаптацію їх до національних умов.

Аналіз досліджень. Проблематика лідерства у науково-педагогічній думці останніми роками привертає значну увагу як в Україні, так і в США. Проте, більшість досліджень зосереджуються на окремих аспектах лідерства, таких як харизматичне або трансформаційне лідерство, залишаючи поза увагою цілісне розуміння цієї категорії в контексті освітніх систем обох країн.

В українській науковій літературі переважають роботи, що досліджують лідерство з точки зору його впливу на управління навчальними закладами та розвиток педагогічного колективу. Наприклад, дослідження Т. Пантюк та І. Миськів (Пантюк, Миськів, 2015а) зосереджено на аналізі лідерства на рівні шкільної освіти та впровадженні інновацій, тоді як Т. Іванова (Іванова, 2009: 173) досліджує питання лідерства у культурі педагогічного менеджменту, підкреслюючи роль лідера у впровадженні інновацій.

У США науковці приділяють значну увагу розвитку теорій лідерства та їх практичному застосуванню в освітньому середовищі. Роботи Джона Коттера (Kotter, 2014), Джеймса Кузеса і Баррі Познера (Kouzes, Posner, 2017: 125) зосереджені на аналізі ефективних лідерських практик та їх впливу на успішність навчальних закладів. Крім того, дослідження Лінди Ламберт (Lambert, 2018: 65) підкреслює важливість розподіленого лідерства в американських школах.

Проте, порівняльні дослідження, що аналізують квінтесенцію поняття лідерства у науково-педагогічній думці обох країн, є не повними. Більшість наявних праць розглядають лідерство в окремих контекстах, не враховуючи культурні та соціальні відмінності, що впливають на формування та сприйняття лідерства.

Отже, виникає потреба в систематичному аналізі та порівнянні науково-педагогічних підходів до лідерства в США і Україні, що дозволить виявити спільні риси та унікальні особливості, а також розробити рекомендації щодо впровадження найкращих практик у національні освітні системи.

Мета статті. Метою цієї статті є комплексне дослідження квінтесенції поняття лідерства в науково-педагогічній думці США та України. Зокрема, стаття має на меті проаналізувати та порівняти теоретичні підходи до лідерства в освітньому контексті обох країн, визначити вплив культурних, соціальних та політичних факторів на формування лідерських ідей, а також виявити ключові характеристики лідерства, що застосовуються у педагогічній практиці. Це дослідження спрямоване на інтеграцію найкращих світових досягнень у галузі лідерства та адаптацію їх до національних умов для підвищення якості освіти.

Завдання статті:

1. Провести порівняльний аналіз наукових праць, присвячених теоретичним підходам до

лідерства в освітньому контексті США та України, визначити їх основні характеристики.

2. Виявити вплив культурних, соціальних та політичних факторів на формування та розвиток лідерських ідей у системах освіти США і України.

3. Розробити рекомендації щодо адаптації кращих світових практик лідерства для підвищення ефективності управління навчальними закладами в Україні та визначити, як інтеграція міжнародного досвіду може сприяти покращенню якості освіти та професійного розвитку педагогічних кадрів в Україні.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження було встановлено, що до початку XX сторіччя наукова думка розглядала поняття «лідерство» виключно у вимірах політики та економіки, і лише пізніше, через американські дослідження конфліктів К. Левіна, це поняття розширило свою присутність у науковій думці (Слюсаренко, 2016: 244).

Активні дослідження лідерства в освіті розпочалися у 1960-х роках, коли керівника освітньої організації розглядали виключно в ролі адміністратора, вбудованого в ієрархічну структуру (Міляєва, 2021a). Тобто, школа, учні та вчителі були чітко розділені на яруси, якими керував директор.

Пізніше, у 1980-х, керівника освітньої організації почали розглядати як особу, відповідальну за освітні досягнення учнів (Міляєва, 2021b). Можна відзначити, що це були перші коливання в бік демократизації навчального процесу та орієнтації на особистість учня.

У 1990-х директор освітнього закладу більше не вважався одноосібним лідером у школі – панувала думка, що всі працівники мають лідерські здібності, а керівник має їх розвивати (Martin, 2009: 15). В цей час відбулося становлення демократичних настроїв в освіті, попередня ієрархія поступово стала сходити нанівець.

Через 30 років пануюча наукова парадигма змінилася в сторону важливості реагування на зміни: дослідники вже відзначали, що шкільними системами повинні керувати лідери, здатні впоратися з унікальними викликами, які можуть виникнути, щоб забезпечити розвиток і здійснити позитивні зміни (Yue, 2023: 352). Можна сказати, що відбувся перехід до адаптації школи до умов сучасного світу, де трансформації відбуваються постійно, тому освітня установа та її керівник мають відповідати цій динаміці.

Можна сказати, що за останнє сторіччя науково-педагогічна думка у трактуванні питань лідерства в освіті пройшла певний шлях: від визначення позиції лідера в чіткій ієрархії управління до визнання його, як авторитету в системі демократичних стосунків; від бачення керівної функції в контексті вертикальної моделі організації та управління колективом до горизонтальної; від пріоритетів сталості й консервативності в діяльності до пріоритетів активності й мобільності в реагуванні на змін; від акценту суто на функціях керівників освітніх закладів до визнання важливості особистості звичайного вчителя.

Як було з'ясовано, для США лідерство в освітній сфері займає вагоме місце серед найбільш актуальних проблем, що привертають увагу дослідників і практиків впродовж останніх 100 років. У своїх працях американські науковці аналізують особливості та аспекти цієї проблеми, які мають значний вплив на ефективність управління навчальними закладами та якість освітнього процесу загалом.

Однією з важливих концепцій, що визначають сучасне розуміння лідерства, є трансформаційне лідерство. Її основоположник Бернард Басс відзначав, що лідерство – це вплив; цей вплив дозволяє працівникам вийти за межі власних інтересів, цінностей і цілей, щоб досягти цілей організації (Zhang, 2016: 1208). Трансформаційне лідерство здатне допомагати послідовникам усвідомлювати важливість завдань, надихати та стимулювати їх на досягнення високих результатів і впровадження змін, жертвувати власними інтересами заради просування інтересів організації (Bass, 1985: 5). Можна узагальнити, що в освіті, трансформаційне лідерство спрямоване на модернізацію навчального процесу, підняття мотивації викладачів та їх професійного розвитку.

Іншою важливою концепцією є розподілене лідерство, автор якої Джеймс Спіллейн акцентував увагу на колективній природі управлінських процесів (Spillane, 2006a). Він відзначав, що лідерство проявляється в повсякденній практиці в школах через формальні процедури та неформальні взаємодії, включаючи різноманітні процедури та інструменти, такі як записки, процедури планування та протоколи оцінювання (Spillane, 2006b). В американських школах цей підхід сприяє залученню більшої кількості вчителів і адміністративного персоналу до прийняття управлінських рішень, що підвищує ефективність освітніх реформ і адаптацію до змін (Spillane, 2006c). Тобто, лідерство в освітніх закладах формується через широкий спектр інструментів та залучення великої кількості учасників під час організації шкільного життя.

Віллі Суба відзначав, що навчання людей лідерству відрізняється від створення лідерів (Souba, 2014a). На його думку, навчання лідерству використовує підхід від третьої особи для передачі чужих знань, що надає учням обмежений прямий доступ до особистості та дій ефективних лідерів, а створення лідерів передбачає феноменологічну методологію від першої особи, яка забезпечує прямий доступ до того, що означає бути лідером і здійснювати хороше лідерство в режимі реального часу з реальними результатами (Souba, 2014b). Тобто, лише вчитель-лідер здатний виховати учнів – майбутніх лідерів шляхом власного прикладу та власних реальних досягнень.

Також американські науковці відзначали багатосторонність шкільного лідерства. Зокрема, Лінда Ламберт підкреслювала важливість розвитку лідерських якостей у всіх учасників освітнього процесу, включаючи викладачів і студентів (Lambert, 2003a). Також вона зазначала, що зі зростанням лідерського потенціалу вчителів відбувається їх особистий і колективний перехід до високого рівня самоорганізації (Lambert, 2003b). Тобто, демократизація роботи вчителів веде не до хаосу, а до підвищення організації шляхом власної відповідальності. Це перегукується з вищезгаданими поглядами Віллі Суба, який звертав увагу на важливість лідерських якостей всіх вчителів.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що американська науково-педагогічна думка розглядає лідерство в рамках трансформацій, адаптації до швидкозмінного середовища, комплексності зусиль всіх акторів та здатність до самоорганізації. Підходи до лідерства в США розвиваються на основі конкретних викликів і потреб освітньої системи в рамках демократичної системи врядування, що робить їх ефективними інструментами для підвищення якості освіти і розвитку навчальних закладів, які орієнтуються на виховання самостійних, творчих та цілеспрямованих лідерів. Це відображає високий рівень залучення лідерів у в освітні процеси, дозволяє школам виховувати самостійних та здатних до реальних здобутків. Загалом за останні сто років американські школи пройшли шлях від чіткої ієрархічності до демократизму, розмивання ієрархій та пошуку відповідей на питання «Як виховати учнів – майбутніх лідерів».

Слід зауважити, що поняття «лідерства» займає важливе місце в українській науково-педагогічній думці через його чільне значення при реформуванні вітчизняної освітньої системи та переході від тоталітарного спадку до кращих практик демократичних, ліберальних суспільств. Історично, підходи до лідерства в українських школах та університетах формувалися під впливом культурних та соціальних умов, що зумовило певні особливості в розумінні ролі лідера в освітньому процесі. Водночас, варто зазначити, що активне вивчення лідерства розпочалося після здобуття Незалежності України у 1991 році та переході суспільства загалом від тоталітаризму до демократії.

Я поділяю позицію С. Гармаш, яка називає лідером особистість, що має розвинуті комунікативні вміння, здатна ефективно впливати на інших людей, з якою бажає співпрацювати більшість колективу (Міляєва, 2021c). Тобто, лідер має вміти знаходити спільну мову з оточуючими, впливати на них в рамках демократичних тенденцій.

Цікавими в руслі мого дослідження, є висновки Т. Пантюк та І. Миськів щодо лідерства в професійній педагогічній сфері. На думку науковиць, діяльність шкільного лідера ґрунтується на професійній приналежності, досвіді, цінностях, обов'язках і відповідальності, знаннях, навичках та вміннях, а також співпраці з колегами (Пантюк, Миськів, 2015b). Відповідно, лідер має спиратися на власний життєвий досвід та бути прикладом для наслідування.

Також українські вчені відзначають, що лідерство в освіті має базуватися на авторитеті. Зокрема, зайняття керівної посади не тягне за собою лідерські позиції – для того, щоб бути керівником і лідером одночасно, потрібно розвивати в собі лідерські якості (Міляєва, 2021d). Також наголошується, що успішний керівник сучасного закладу загальної середньої освіти – це лідер у своєму колективі, який ефективно управляє людськими ресурсами, оптимальним для керівника є поєднання якостей формального та неформального лідера (Швардак, 2021: 293). Водночас, варто зауважити, що лідер в освітньому процесі вважається керівник освітнього закладу, а роль інших вчителів зводиться до просто його послідовників, які мають йти за лідером.

У той же час, українські дослідники відзначають, що педагогічний лідер є суб'єктом проектування навчального середовища, де враховуються потреби здобувачів, розвиваються їхні індивідуальні здібності та творчий потенціал (Ковальська, 2023a). Він спрямовує зусилля на впровадження інноваційних методів та підходів до навчання, заохочує педагогів до використання нових технологій та методик, що забезпечують підвищення якості освіти (Ковальська, 2023b). Тобто, метою його роботи є досягнення освітніх, а не виховних цілей, не виховання лідерів загалом, як в американській освіті.

Заслуговує на увагу точка зору О. Товканець, яка наголошує, що педагогічне лідерство сьогодні розглядають як здатність педагога позитивно впливати на особистісно-професійне становлення здобувача освіти та колег і спрямовувати їх до конструктивної діяльності, продуктивного вирішення завдань, досягнення цілей, зберігаючи при цьому сприятливу психологічну атмосферу співпраці та співтворчості (Товканець, 2021: 198). Водночас, не говориться про створення самостійного вчительського колективу, здатного до самоорганізації, як вказували американські вчені.

Таким чином, українська науково-педагогічна думка щодо лідерства відрізняється особливим акцентом на авторитеті, комунікативності, спрямованості на впровадження інновацій, об'єднання педагогічного колективу. Важливим є і те, що в умовах постійних змін та трансформацій українські науковці визнають необхідність адаптації та розвитку лідерських якостей, що відповідають сучасним викликам в освітній сфері. Водночас, відсутні широкі погляди на лідерство в освіті, його роль та довгострокові завдання.

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив встановити, що і в американській, і в українській науковій літературі лідерство розглядається як комплекс формального та неформального лідерства, де займана адміністративна посада спирається на власний авторитет та особисті якості особистості. На нашу думку, це говорить про те, що українська і американська наукова думка розвиваються в одному напрямі та демократичній традиції.

Також науковці обох країн відзначають, що для лідера є важливими адаптивність та здатність трансформуватися в мінливих умовах сьогодення. Водночас, лідер має мотивувати та заохочувати до вдосконалення, адаптації та розвитку і своїх колег, об'єднувати їх навколо спільної мети та її досягнення. Це підтверджує глобальність чинних трансформацій та їх цікавість і для українських, і американських вчених.

Водночас, варто наголосити, що в американській науці освітнє лідерство охоплює ширше коло учасників – як адміністративний персонал школи, вчителів, учнів, їх батьків та громаду, яка має відношення до школи. А в українській науковій думці переважає погляд, коли педагогічне лідерство поширюється на колег-вчителів та учнів. Можливо, це пов'язано з українськими реаліями та меншою інтегрованістю школи в життя громади, нижчий рівень участі батьків в житті школи.

Висновок. Квінтесенція поняття лідерства в науково-педагогічній думці США та України ґрунтується на важливості поєднання формального та неформального лідерства, відкритості до змін та здатності об'єднувати навколо себе для досягнення поставлених цілей.

Лідер сприяє та мотивує оточуючих до розвитку, підвищення свого професійного рівня та самостійного прийняття рішень. Лідер діє не методами адміністративного впливу, а через власний авторитет і переконання, мотивування. Водночас, в колективі він створює сприятливу атмосферу співпраці, взаємоповаги та взаємодопомоги.

Американські автори пропонують дієві моделі формування лідерського потенціалу і в освітян, і в учнів. Лише в поєднанні розбудови лідерства у цих двох площинах буде можливим сформувати нове покоління лідерів української молоді. Для цього є важливим розвиток професійний розвиток вчителів, їх широкий кругозір, підвищення мотивації роботи, так і розбудова учнівського самоврядування, поглиблення зв'язків школи з батьками учнів, громадою загалом.

Водночас, сучасні українські реалії формують молодь з іншим баченням світу та неповторним бекграундом життя серед війни, що потребуватиме докладного вивчення та впровадження практик зі зменшення стресу, невпевненості та посилення позитивного мікроклімату в учнівських колективах.

Впровадження кращих американських підходів до формування лідерського потенціалу учнів дасть змогу перебудувати українську систему освіти для формування наступного покоління активних, свідомих та ефективних лідерів, здатних вести Україну вперед в будь-які буремні часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова Т. Лідерство в культурі педагогічного менеджменту. Педагогіка і психологія проф. освіти. 2009. № 6. С. 171–181.

2. Ковальська В. С. Педагогічне лідерство як умова формування стимулюючого освітнього середовища сучасного закладу освіти. *Педагогіка та історія педагогіки.* 2023. Випуск 62, том 1. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.32

3. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / авт. кол. ; за наук. ред. В. Р. Міляєвої ; Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронне видання]. Київ; Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36659

4. Пантюк Т., Миськів І. Лідерство в освіті як суспільно-педагогічна детермінанта. Університети і лідерство. 2015. № 1. С. 41–44.

5. Савченко Л. Розвиток ціннісних аспектів педагогічного лідерства у закладах загальної середньої освіти засобами проектної діяльності. *Український Педагогічний журнал.* 2023. Вип. 2. С. 156–161.

6. Слюсаренко О. О. Поняття «лідер» і «лідерство» в сучасній науковій літературі. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 2 (39). С. 244–246.

7. Товканець О. Лідерство у професійній діяльності педагога. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2021. Вип. 35. С. 193–200.

8. Швардак М. В. Технологія лідерства в умовах закладу загальної середньої освіти. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2021. № 1(100). С. 292–305.

9. Bass B. M. Leadership and Performance beyond Expectations. New York: The Free Press. 1985. 191 p.

10. Kotter J. P. Accelerate: Building Strategic Agility for a Faster-Moving World. Harvard Business Review Press, 2014. https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=49745

11. Kouzes J. M., Posner, B. Z. The Leadership Challenge: How to Make Extraordinary Things Happen in Organizations. Wiley, 2017. 378 p.

12. Lambert L. Leadership Capacity for Lasting School Improvement. ASCD. 2003. 128 p.

13. Lambert L. Leadership Capacity for Lasting School Improvement. ASCD, 2018. 128 p.

14. Martin Sh. T. «Relationship Between the Leadership Styles of Principals and School Culture». Electronic Theses and Dissertations. Spring, 2009. 128 p. URL: https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/etd/269

15. Souba W. The Phenomenology of Leadership. *Open Journal of Leadership*. 2014. № 3. P. 77–105. DOI: 10.4236/ojl.2014.34008

16. Spillane J. P. Distributed leadership. Jossey-Bass. 2006. 144 p.

17. Yue Ch. Educational Administrators' Leadership Styles and Teachers' Organizational Commitment: Inputs for a Work Engagement Program Open Journal of Leadership. 2023. Vol. 12 No. 3, September. DOI: 10.4236/ojl.2023.123017

18. Zhang H., Ye M. A Literature Review of Self-Sacrificial Leadership. Psychology, 2016. № 7. P. 1205–1210.

REFERENCES

1. Ivanova T. (2009) Liderstvo v kulturi pedahohichnoho menedzhmentu. [Leadership in the culture of pedagogical management] Pedahohika i psykholohiia prof. osvity – Pedagogy and psychology prof. education. № 6. 171–181. [in Ukrainian].

2. Kovalska V.S. (2023) Pedahohichne liderstvo yak umova formuvannia stymuliuiuchoho osvitnoho seredovyshcha suchasnoho zakladu osvity [Pedagogical leadership as a condition for the formation of a stimulating educational environment in a modern educational institution] Pedahohika ta istoriia pedahohiky – Pedagogy and history of pedagogy. Vypusk 62, tom 1. DOI https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.32. [in Ukrainian].

3. Osvitnie liderstvo: vid teorii do praktyky [Educational leadership: from theory to practice]: monohrafiia / avt. kol.; za nauk. red. V. R. Miliaievoi; Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka [Elektronne vydannia]. Kyiv; Kryvyi Rih: Vyd. R. A. Kozlov, 2021. 296. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36659 [in Ukrainian].

4. Pantiuk T., Myskiv I. (2015) Liderstvo v osviti yak suspilno-pedahohichna determinanta [Liderstvo v osviti yak suspilno-pedahohichna determinanta]. Universytety i liderstvo – University and leadership. 2015. № 1. 41–44. [in Ukrainian].

5. Savchenko L. (2023) Rozvytok tsinnisnykh aspektiv pedahohichnoho liderstva u zakladakh zahalnoi serednoi osvity zasobamy proiektnoi diialnosti [Development of valuable aspects of pedagogical leadership in secondary education through the methods of project activity] Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 2. 156–161. [in Ukrainian].

6. Sliusarenko O. O. (2016) Poniattia "lider" i "liderstvo" v suchasnii naukovii literature [Concepts of "leader" and "leadership" in modern scientific literature] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : seriia: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific bulletin of the Uzhhorod National University: series: Pedagogy. Social work. Vyp. 2 (39). 244–246. [in Ukrainian].

7. Tovkanets O. (2021) Liderstvo u profesiinii diialnosti pedahoha [Leadership in the professional activity of a teacher] Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia pedahohichna – Bulletin of Lviv University. Pedagogical series. № 35. 193–200. [in Ukrainian].

8. Shvardak M. V. (2021) Tekhnolohiia liderstva v umovakh zakladu zahalnoi serednoi osvity [Technology of leadership in the conditions of an institution of general secondary education]. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Personal spirituality: methodology, theory and practice. № 1(100). 292–305. [in Ukrainian].

9. Bass B. M. (1985) Leadership and Performance beyond Expectations. New York: The Free Press. 191 p.

10. Kotter J. P. (2014) Accelerate: Building Strategic Agility for a Faster-Moving World. Harvard Business Review Press, https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=49745

11. Kouzes J. M., Posner, B. Z. (2017) The Leadership Challenge: How to Make Extraordinary Things Happen in Organizations. Wiley, 378 p.

12. Lambert L. (2003) Leadership Capacity for Lasting School Improvement. ASCD. 128 p.

13. Lambert L. (2018) Leadership Capacity for Lasting School Improvement. ASCD, 128 p.

14. Martin Sh. T. (2009) «Relationship Between the Leadership Styles of Principals and School Culture». Electronic Theses and Dissertations. Spring, 128 p. URL: https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/etd/269

15. Souba W. (2014) The Phenomenology of Leadership. *Open Journal of Leadership*. № 3. P. 77–105. DOI: 10.4236/ojl.2014.34008

16. Spillane J. P. (2006) Distributed leadership. Jossey-Bass. 144 p.
17. Yue Ch. (2023) Educational Administrators' Leadership Styles and Teachers' Organizational Commitment: Inputs for a Work Engagement Program Open Journal of Leadership. Vol. 12 No. 3, September. DOI: 10.4236/ojl.2023.123017
18. Zhang H., Ye M. A. (2016) Literature Review of Self-Sacrificial Leadership. Psychology, № 7. P. 1205–1210.

УДК 378:378.147.091
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-48

Тетяна ВАЛІЙОВА,
orcid.org/0000-0002-1121-6654
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) tvaliyovab@gmail.com

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЕОП MOODLE В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття аналізує можливості ефективної організації процесу підготовки студентів з використанням електронної освітньої платформи MOODLE. Основою електронної освіти є електронні освітні ресурси (ЕОР), під якими розуміють різноманітні освітні ресурси, представлені в електронно-цифровій формі та ті, що включають у себе структуру, предметний зміст і метадані про них. Доведено, що для розроблення ЕОР використовується модульний принцип побудови як такий, який найбільш задовольняє вимоги системності. Наведено. що ефективність використання електронних освітніх ресурсів у навчальному процесі визначається наявністю таких можливостей: мультимедійність, моделювання, інтерактивність. Схарактеризовано три групи електронної освітньої платформи (ЕОП)? які можна розділити на: закриті ЕОП; частково відкриті ЕОП та відкриті ЕОП. Наведений опис дає чітке уявлення про те, що вибір певної ЕОП залежить від цілей і завдань освітнього процесу, від вмінь та навичок викладачів і студентів закладів вищої освіти працювати з ЕОР. Відокремлено педагогічні умови, реалізація яких сприятиме ефективному використанню ЕОП MOODLE у процесі підготовки студентів до професійної діяльності. Студент здатний і готовий працювати незалежно та самостійно. Показниками його готовності слугує наявність у нього таких якостей, як новий психологічний статус студента, новий спосіб існування, студент відчуває відповідальність за навчальний процес; бажання вчитися; внутрішня та зовнішня мотивація; самовладання та впевненість у собі; метакогнітивні вміння. Розкрито забезпечення професійної готовності та мотивації викладача до роботи з ЕОП MOODLE. Однак, є труднощі в цій сфері. Вважаємо, що готовність викладача закладу вищої освіти до роботи з ЕОП включає такі компоненти: мотиваційний, когнітивний і технологічний. Мотиваційний компонент відображає мотиви, сенс, цілі, бажання викладача застосовувати ЕОП у своїй професійній діяльності. Когнітивний компонент відображає готовність викладача ЗВО до роботи з ЕОП, що включає знання та поняття, які дають змогу ефективно використовувати ЕОП у своїй професійній діяльності. Технологічний компонент сформованості готовності викладачів закладів вищої освіти до застосування ЕОП - це сукупність практичних умінь, необхідних для здійснення діяльності з використанням ЕОП. Виділяємо три стадії готовності: низький, середній і високий та описано кожен з них.

Ключові слова: *електронні освітні ресурси (ЕОР), електронна освітня платформа (ЕОП), процес підготовки студентів, MOODLE, педагогічні умови, готовність студента та викладача ЗВО.*

Tetiana VALIIOVA,
orcid.org/0000-0002-1121-6654
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
Kharkiv National University of Radioelectronics
(Kharkiv, Ukraine) tvaliyovab@gmail.com

EFFECTIVE USE OF EEP MOODLE IN THE PROCESS OF HIGHER EDUCATION STUDENTS TRAINING FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES

The article analyzes the possibilities of effective organization of the process of training students using the electronic educational platform MOODLE. The basis of e-education is electronic educational resources (EER) which are understood as educational resources presented in electronic and digital form and including the structure, subject content and metadata about them. It is proved that the modular principle of construction is used for the development of EER as the one that best meets the requirements of consistency. It is shown that the effectiveness of the use of electronic educational resources in the educational process is determined by the presence of the following features: multimedia, modeling, interactivity. Three groups of e-learning resources are characterized which can be divided into: closed e-learning resources; partially open e-learning resources and open e-learning resources. The description gives a clear idea that the choice of a particular e-Learning environment depends on the goals and objectives of the educational process, on the skills of teachers and students of higher education institutions to work with electronic educational platform. The pedagogical conditions, the implementation of which will contribute to the effective use of MOODLE in the process of

preparing students for professional activities, are highlighted. The student is able and willing to work independently and autonomously. Indicators of his/her readiness are the following qualities: a new psychological status of the student, a new way of life, the student feels responsible for the educational process; desire to learn; internal and external motivation; self-control and self-confidence; meta cognitive skills. The article reveals the provision of professional readiness and motivation of the teacher to work with the electronic educational platform MOODLE. However, there are difficulties in this area. We believe that the readiness of a teacher of a higher education institution to work with E-Learning includes the following components: motivational, cognitive and technological. The motivational component reflects the motives, meaning, goals, and desire of the teacher to use E-Learning in his/her professional activity. The cognitive component reflects the readiness of the teachers to work with E-Learning, including knowledge and concepts that allow them to effectively use E-Learning in their professional activities.The technological component of the formation of the readiness of higher education teachers to use E-Learning. We distinguish three stages of readiness: low, medium and high and describe each of them.

Key words: *electronic educational resources (EER), electronic educational platform (EEP), student training process, MOODLE, pedagogical conditions, readiness of students and university teachers.*

Постановка проблеми. У 2002 році з'явилась перша версія платформи MOODLE та почала активно впроваджуватись у освітній процесс закладів вищої освіти України. Це було пов'язано з пошуком нових технологій та способів навчання, які підвищують ефективність освітнього процесу на основі його індивідуалізації та інтенсифікації, спрямованих на формування у кожного студента можливості постійно самовдосконалюватися; з розширенням можливостей для особистого та професійного зростання; зі створенням ефективних умов розвитку мотивації студентів, а також підготовки до життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства; з вихованням умінь продуктивної самоорганізації свого навчального процесу. Однак, слід зазначити, що на сучасному етапі педагогічний потенціал даної платформи все ще використовується недостатньо. Для того, щоб розглянути можливості ефективної організації процесу підготовки студентів з використанням електронної освітньої платформи MOODLE, необхідно розглянути понятійний апарат, який використовується у цій галузі.

У Положенні про Національну освітню електронну платформу (наказ МОН України № 523 від 22.05.2018) наведено основи реалізації освітніх програм з застосуванням електронного навчання та дистанційних освітніх технологій. Ця інноваційна платформа не є найкращою, але за сукупністю параметрів MOODLE, випереджає інші системи управління навчанням LMS (Learning Management Systems), які підтримують SCORM (Sharable Content Object Reference Model) (Бугайчук; 2014; 8).

Аналіз останніх досліджень. Інтеграція України до всесвітнього електронного навчального простору, представником якої є платформа MOODLE, значну кількість уваги ідей запропонували зарубіжні та вітчизняні фахівці: Н. В. Сергієнко, Ю. М. Смолянко, М. О. Мястковська. І. М. Скрипник, Г. С. Маслова, Н. П. Приходько, О. Ф. Гопко, О. А. Шапошник. Дж. Мюллер, Д. Парріш, Р. Філіпс, Н. Хар та інші, Вони розглянули можливості технологічних функціоналів системи MOODLE щодо створення курсів, тестів з використанням стандартних і додаткових елементів. Слід зазначити, що, незважаючи на те, що використання в освіті електронних освітніх ресурсів і платформ. сьогодні активно обговорюється в науковій літературі, проводяться дослідження щодо застосування ЕОП MOODLE під час вивчення іноземних мов в немовних закладах, але питання використання ЕОП MOODLE для підготовки інженерів висвітлені недостатньо, що робить дослідження в цій сфері актуальним (Козлов; 2013; 74).

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок про те, що в теорії та практиці формуванню ефективної організації процесу підготовки студентів з використанням електронної освітньої платформи MOODLE приділяється невелика увага самостійності. Самостійність – вміння вибирати найкраще з альтернатив, а для цього важливо уміти слухати й аналізувати думки та ідеї. Спостерігається низка суперечностей між:

– потребою суспільства і держави в професіоналах із високорозвиненим ступенем розвитку і відсутністю відповідності цієї потреби рівню розвитку випускників ЗВО;

– високим педагогічним потенціалом електронних освітніх ресурсів і недостатнім застосуванням як засобу формування самостійності студентів, майбутніх фахівців у сфері професійної іншомовної комунікації;

– необхідністю розроблення методики формування професійно-орієнтованого дискурсу за допомогою електронних освітніх ресурсів і недостатньою розробленістю науково-практичних засад забезпечення цього процесу в сучасній лінгводидактиці.

Мета статті. Актуальність досліджуваної проблеми дає змогу сформулювати тему дослідження:

«Ефективне використання електронної освітньої платформи MOODLE в процесі підготовки здобувачів вищої освіти». Важливим є готовність викладача до формування організації процесу підготовки студентів, що часто вимагає перебудови всього освітнього процесу: активного застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), використання нових форм і методів роботи, готовності викладача перекласти частину відповідальності за навчання студента тощо. Сучасні технології вимагають від педагога інформаційної мобільності, інноваційності, здатності йти в ногу з часом.

Виклад основного матеріалу. Основою електронної освіти є електронні освітні ресурси (ЕОР), які представлені в електронно-цифровій формі та включають у себе структуру, предметний зміст і метадані про них. Для розроблення ЕОР використовується модульний принцип побудови як такий, який найбільш задовольняє вимогам системності. Увесь освітній контент поділяється на модулі, які забезпечують розподіл інформації частинами з урахуванням опорних знань студентів. показують результат засвоєння знань та відповідають закінченим тематичним компонентам навчального процесу. Застосування модульної структури, об'єднаної спільним інтерфейсом, дає змогу, залежно від вимог до ресурсу, розширювати його функціональність (Панченко; 2010).

Ефективність використання електронних освітніх ресурсів у навчальному процесі визначається наявністю таких можливостей: мультимедійність, моделювання, інтерактивність. Для ефективного використання ЕОР та реалізації цілей електронної освіти; розвиток особистості студента; реалізація соціального замовлення сучасного суспільства в умовах інформатизації, глобалізації та масової комунікації; інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу (Ткаченко; 2021; 95) необхідне створення у ЗВО електронного інформаційно-освітнього середовища. Під середовищем узвичаєно розуміють реальну дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини.

Під електронною освітньою платформою розуміємо інформаційний майданчик у мережі Інтернет, створений для розміщення освітнього контенту та комунікації між педагогом і студентами, а також між самими студентами. Подібні платформи дають змогу здійснювати навчальний процес у будь-якому місці розташування, а не тільки в аудиторному режимі. Вони дають змогу автоматизувати деякі адміністративні завдання, наприклад, адміністрування користувачів, організацію їхньої взаємодії, забезпечення навчального контенту та організацію контролю засвоєння знань (Ягупов; 2019).

Для ефективного використання ЕОП необхідні:

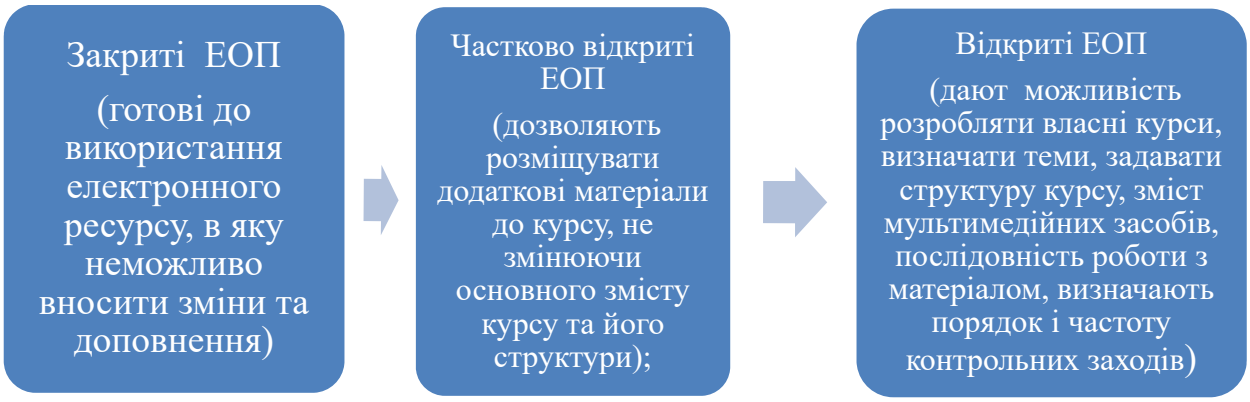
– навчальна адміністрація, яка керує процесом освіти та навчальними ресурсами;

– програмне забезпечення (ПЗ), що відповідає вимогам навчального процесу і володіє необхідними функціональними особливостями;

– обладнання з доступом в Інтернет;

– електронний навчальний контент.

Схарактеризовано три групи електронної освітньої платформи (ЕОП)? які можна розділити на: закриті ЕОП; частково відкриті ЕОП та відкриті ЕОП.

Наведений опис дає чітке уявлення про те, що вибір певної ЕОП залежить від цілей і завдань освітнього процесу, від умінь та навичок викладачів і студентів закладів вищої освіти працювати з ЕОР.

Українські заклади вищої освіти (ЗВО) активно використовують різноманітні онлайн-ресурси для забезпечення ефективного навчального процесу. Серед найпопулярніших платформ – Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom, Google Meet та інші. Кожна з цих платформ має свої особливості, переваги та недоліки, що впливають на якість навчання та взаємодію між викладачами і

студентами. Ці освітні платформи орієнтовані на викладачів, які не володіють глибокими знаннями в галузі програмування та адміністрування баз даних. До складу платформ входять різного роду індивідуальні завдання, проекти для роботи в малих групах і навчальні елементи для всіх студентів, засновані як на змістовному компоненті, так і на комунікативному. Тому будь-який викладач зможе за допомогою довідкової системи створити електронний курс та керувати його роботою.

Отже, найбільші переваги для реалізації цілей електронного навчання та підготовки студентів, розвитку їхньої самостійності та націленості на освіту впродовж усього життя, які є імперативом сьогодення, має ЕОП MOODLE, що володіє значним педагогічним потенціалом, вираженим у гнучкості, варіативності педагогічних підходів, можливості врахування індивідуального стилю кожного студента, наявності широкого спектра інструментів для побудови навчального курсу, що включає не тільки стандартні модулі, а й додаткові, можливості організації індивідуальної та групової навчальної діяльності, відсутності обмежень на кількість інсталяцій і кількість користувачів, безоплатному поширенні тощо.

Можна виокремити такі педагогічні умови, реалізація яких сприятиме ефективному використанню ЕОП MOODLE у процесі підготовки студентів до професійної діяльності:

– формування та розвиток ціннісного ставлення студентів до професійної діяльності. Для реалізації цієї умови. процес взаємодії викладачів і студентів повинен бути спрямований на формування у студентів поглядів і переконань, ціннісномотиваційних установок на обрану професію, розвиток творчого ставлення до праці та творчих здібностей; він забезпечується через підвищення рівня самостійності в оволодінні знаннями та вміннями, проектування власної освітньої траєкторії;

– організація підготовки студентів до автономної роботи на ЕОП MOODLE. Будь-яка діяльність включає такі етапи: виникнення потреби, цілепокладання, планування, виконання плану, самоконтроль та задоволення потреби шляхом використання створеного продукту діяльності. До початку автономної діяльності, необхідно налаштувати та мотивувати студентів, ознайомити їх з методами, способами та стратегіями самостійної роботи, націлити на кінцевий результат, який полягає у тому, що майбутній фахівець має набути здатності: здійснювати системний аналіз проблемної ситуації; виявляти з невизначеної проблемою ситуації задачу та коректно її формулювати; точно оцінювати суперечності та цілеспрямовано розв'язувати їх; генерувати оригінальні ідеї та рішення; висувати гіпотези; додавати власну стереотипність мислення; вести цілеспрямований пошук науково-технічної інформації з проблеми тощо.

Також необхідно впевнитися в тому, що студент здатний і готовий працювати незалежно та самостійно. Показниками його готовності, слугує наявність у нього таких якостей: новий психологічний статус студента, новий спосіб існування, студент відчуває відповідальність за навчальний процес; бажання вчитися; внутрішня та зовнішня мотивація; самовладання та впевненість у собі; метакогнітивні вміння, які стосуються здатності людини розвивати усвідомлення та розуміння власних процесів мислення. Вони охоплюють знання про те, коли і як використовувати певні стратегії для навчання чи вирішення проблем. Іншими словами, метакогнітивні навички – це здатність думати про своє мислення чи когнітивні процеси. (Васильченко; 2022). Ухвалення рішень – що вчити, коли, де, за допомогою чого. Конструктивне використання порад має на увазі:

– готовність студента до змін. Здатність вносити зміни в навчальний менеджмент;

– самостійність, незалежність. Здатність діяти, мислити, здійснювати вчинки, виходячи з власних спонукань, інтересів та цілей. Незалежність від викладача, самостійність у виборі навчальних матеріалів, стратегій;

– стратегічний підхід до навчання. Активність студента. Інтерес, зацікавленість. Стратегічний підхід передбачає подальше задоволення та захоплення, бажання, прагнення, емоційний стан, що заставляє студента проявляти активність. Використання зовнішніх джерел інформації з найбільшою користю. Усвідомлення чому, навіщо і як він навчається – здатність до співпраці та вміння «вести переговори» з викладачем та іншими студентами, щоб знайти найкраще застосування навчальних ресурсів, що є в розпорядженні.

Самостійність студента можна визначити за допомогою наявності в нього таких особливостей і здібностей: технічні здібності (включають гарну технічну пам'ять і мислення, просторову уяву); математичні (уміння узагальнювати матеріал, формалізувати міркування, одержувати корисну інформацію при сприйнятті завдання, міняти напрямок руху думок); психічні здібності (здатність слухати інших, справлятися з негативною інформацією, експериментувати); здібності, що проявляються на етапі «переддіяльності» (здатність ідентифікувати власні освітні потреби, планувати власну навчальну діяльність); здібності,

що проявляються на етапі діяльності (здатність використовувати всі можливості, що виникають, дізнатися щось нове, управляти власним освітнім процесом, аналізувати те, яким чином досягають успіху інші учні, вчитися на досвіді інших); здібності, що проявляються на етапі «постдіяльності» (здатність встановлювати для самого себе критерії успішної діяльності, доступними способами вимірювати ефективність власної діяльності, ефективно повторювати і підсумовувати те, що вже було одного разу засвоєно (Іванова; 2014; 98).

Забезпечення професійної готовності та мотивації викладача до роботи з ЕОП MOODLE. У зв'язку з інтенсифікацією застосування ЕОП у сучасних освітніх організаціях перед викладачами ЗВО ставиться завдання формування на високому рівні готовності до їх застосування. Однак, аналіз теорії та практики використання ЕОП показав, що у ЗВО можна виділити такі труднощі в цій сфері: недостатні початкові знання викладачів в галузі роботи з ЕОП; недостатнє технічне оснащення особистого інформаційного простору викладача; недостатній рівень готовності викладача до роботи з ЕОП; недостатня мотивація викладачів до застосування ЕОП. Отже, необхідно проводити підготовку викладачів до роботи з ЕОП. Вважаємо, що готовність викладача закладу вищої освіти до роботи з ЕОП включає такі компоненти: мотиваційний, когнітивний і технологічний (Фрицюк; 2016; 174).

Мотиваційний компонент відображає мотиви, сенс, цілі, бажання викладача застосовувати ЕОП у своїй професійній діяльності. Показниками мотиваційного компонента готовності викладачів до застосування ЕОП можна вважати: бажання брати участь у формуванні ЕІОС; зацікавленість у створенні та використанні нових форм навчання та їх інтеграції з іншими формами навчання; бажання використовувати можливості ЕІОС; прагнення брати участь у різних інноваційних конкурсах і наукових роботах, конференціях, семінарах.

Когнітивний компонент – готовність викладача ЗВО до роботи з ЕОП, що включає знання та поняття, які дають змогу ефективно використовувати ЕОП у своїй професійній діяльності. Показниками сформованості когнітивного компонента готовності викладача до застосування ЕОП слугують: знання методів, прийомів і засобів, необхідних для застосування ЕОП у професійній діяльності; розуміння ролі та значення застосування ЕОП у професійній діяльності педагога; знання видів ЕОП, основні переваги і недоліки.

Технологічний компонент сформованості готовності викладачів закладів вищої освіти до застосування ЕОП. ЕОП – це сукупність практичних умінь, необхідних для здійснення діяльності з використанням ЕОП. До показників технологічного компонента можна віднести: уміння використовувати основні можливості ЕОП для організації групового методу роботи, проміжного та підсумкового тестування, візуалізації навчального матеріалу, організації спільної роботи, оцінювання робіт, спілкування та консультування; уміння працювати з обраною ЕОП; уміння оцінювати якість навчання із застосуванням ЕОП, складати індивідуальну траєкторію навчання, виявляти й усувати недоліки. Виділяємо три стадії готовності: низький, середній і високий. При високому рівні готовності, компонент професійної готовності повністю сформований, при середньому – частково сформований, при низькому – не сформований. Ці три стадії допомогають викладачам працювати з ЕОП та розуміти сенс здійсненої діяльності.

Висновок. Перехід системи вищої освіти України на систему дистанційного навчання, розкрив ряд значень електронних освітніх платформ. На сьогоднішній день існує більше десятка безкоштовних освітніх платформ, які є в арсеналі освіти і мають широкі можливості організації навчання. Залежно від рівня комп'ютерної компетенції педагога, у його розпорядженні перебувають конструктори сайтів, HTML-редактори, системи управління контентом, які можуть використовуватися для організації навчання у вигляді освітніх платформ. Засоби, що реалізуються онлайн-платформами, дозволяють організовувати розгалужену систему зворотного зв'язку, застосовувати різноманітні інструменти для перевірки знань студентів, вести статистику та передбачати результати навчання, відстежувати динаміку роботи з матеріалами, бачити прогалини та успіхи. Завдяки освітнім платформам. педагог має більше можливостей підвищувати якість навчання: своєчасно коригувати надані матеріали; надавати навчальну інформацію у різних форматах (документах, картинках, презентаціях, відео- та звукозаписах); застосовувати зручні інструменти для перевірки результатів навчання. Це все представлено та реалізовано в Харківському національному університеті Радіоелектроніки при підготовці студентів інженерного профілю та отримано позитивні результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугайчук К. Л. Дистанційне та електронне навчання: сутність, особливості, співвідношення. Вісник післядипломної освіти. 2014. № 10 (23). С. 7–17.
2. Васильченко В. С., & Криськів О. С. (2022). Метакогнітивні навички та їх роль в освітньому процесі. Всеукраїнська науково-практична конференція *з* міжнародною участю «Youth pharmacy science» 2022 URL: https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/30258/1/527-528.pdf
3. Іванова І. Дослідження комунікативної компетентності студентів педагогічних спеціальностей. Психологічні науки. 2014. № 2. С. 96–99.
4. Козлов В. Є. Електронні освітні ресурси. Загальні вимоги та методика створення. Честь і закон, 2013. 1(44), с. 73–76.
5. Панченко Л.Ф. Інформаційно-освітнє середовище сучасного університету: монографія Держ. Заклад. «Луган. Нац. Ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ. Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 280 с
6. Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу {Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 521 від 19.04.2019} URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-18#Text
7. Ткаченко Л. В., Хмельницька О. С. Особливості впровадження дистанційного навчання в освітній процес закладу вищої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. Т. 3. № 75. С. 91–96. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.18
8. Фрицюк В. Структура готовності до безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 3. С. 173−176.
9. Ягупов В.В. Дистанційне навчання в системі професійно-технічної освіти : монографія. авт. кол. В. В. Ягупов, Л. М. Петренко, С. Г. Кравець та ін. /За наук. ред. В. В. Ягупова. Житомир: «Полісся», 2019. 234 с.

REFERENCES

1. Buhaichuk K. L. (2014) Dystantsiine ta elektronne navchannia: sutnist, osoblyvosti, spivvidnoshennia [Distance and e-learning: essence, features, correlation] Visnyk pisliadyplomnoi osvity. № 10 (23). S. 7–17. [in Ukrainian].
2. Vasylchenko, V. S., & Kryskiv, O. S. (2022). Metakohnityvni navychky ta yikh rol v osvitnomu protsesi [Metacognitive skills and their role in the educational process] Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu "Youth pharmacy sciences" URL: https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/30258/1/527-528.pdf . [in Ukrainian].
3. Ivanova I. (2014) Doslidzhennia komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh spetsialnostei [Research of communicative competence of students of pedagogical specialties] Psykholohichni nauky. № 2. S. 96–99. [in Ukrainian].
4. Kozlov, V. Ye. (2013). Elektronni osvitni resursy. Zahalni vymohy ta metodyka stvorennia. [Electronic educational resources. General requirements and methods of creation]. Chest i zakon, 1(44), s. 73–76.[in Ukrainian].
5. Panchenko L.F.(2010) Informatsiino-osvitnie seredovyshche suchasnoho universytetu [Information and educational environment of the modern university] monohrafiia Derzh. Zaklad. «Luhan. Nats. Un-t imeni Tarasa Shevchenka». Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». 280 s. [in Ukrainian].
6. (2019) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu osvitniu elektronnu platformu {Iz zminamy, vnesenymy zghidno z Nakazom Ministerstva osvity i nauky [On Approval of the Regulation on the National Educational Electronic Platform {As amended by the Order of the Ministry of Education and Science] № 521 vid 19.04.2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-18#Text. [in Ukrainian].
7. Tkachenko L. V., Khmelnytska O. S. (2021) Osoblyvosti vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia v osvitnii protses zakladu vyshchoi osvity. [Features of the introduction of distance learning in the educational process of a higher education institution] Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. T. 3. № 75. S. 91–96. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.18. [in Ukrainian].
8. Frytsiuk V.(2016) Struktura hotovnosti do bezperervnoho profesiinoho samorozvytku maibutnikh pedahohiv.[Structure of readiness for continuous professional self-development of future teachers]. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Seriia: Pedahohichni nauky. № 3. S. 173−176.[in Ukrainian].
9. Yahupov V.V.(2019) Dystantsiine navchannia v systemi profesiino-tekhnichnoi osvity [Distance learning in the system of vocational education] monohrafiia. avt. kol. V. V. Yahupov, L. M. Petrenko, S. H. Kravets ta in. / Za nauk. red. V. V. Yahupova. Zhytomyr: «Polissia», S. 234. [in Ukrainian].

УДК 371.2:378
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-49

Віталій ВАСИЛЕНКО,
orcid.org/0000-0002-3577-7421
завідувач кафедри загальновійськової та гуманітарної підготовки
Харківського національного університету імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) vasilenko@ki-maup.com.ua

Галина ЛУКАНСЬКА,
orcid.org/0000-0001-8990-8573
старший викладач кафедри соціальної роботи та мовної підготовки
Придніпровського інституту Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»
(Кременчук, Полтавська область, Україна) lukanska@ki-maup.com.ua

Людмила КОМАР,
orcid.org/0000-0003-1961-2173
старший викладач кафедри соціальної роботи та мовної підготовки
Придніпровського інституту Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»
(Кременчук, Полтавська область, Україна) komar@ki-maup.com.ua

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ФАХІВЦІВ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ: РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ І КОМУНІКАЦІЙНИХ НАВИЧОК У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджено сучасні підходи до викладання англійської мови для спеціальних цілей (ESP) у сфері менеджменту. Розглянуто значення інтеграції професійного контексту в освітні програми, що сприяє розвитку комунікативних компетенцій, необхідних для ефективного виконання професійних завдань. Визначено, що традиційні методики акцентують увагу на термінології та специфічній лексиці, однак недостатньо розвивають soft skills, такі як управління конфліктами, переговори та лідерство. Показано, що інтеграція сучасних технологій, таких як платформи для відеоконференцій (Zoom, Microsoft Teams) і бізнес-симулятори (SimVenture, Business Strategy Game), створює можливості для віртуальних переговорів і практичного застосування знань через моделювання управлінських процесів. Це сприяє розвитку не лише професійної лексики, а й міжкультурної комунікації та технологічної грамотності. Інтерактивні інструменти, наприклад, Google Docs для спільної роботи або Prezi для створення презентацій, дозволяють здобувачам активно співпрацювати в групах і стимулюють розвиток навичок співпраці, креативного мислення та ефективної комунікації. Доведено, що кейс-метод є перспективним підходом для моделювання реальних управлінських ситуацій, сприяючи розвитку стратегічного мислення та навичок прийняття рішень. Вивчено роль рольових ігор як ефективного інструменту для занурення здобувачів у професійні ситуації, що вимагають активного використання англійської мови. Це дозволяє здобувачам розвивати критичне мислення, креативність та адаптивність. Розглянуто інтеграцію сучасних технологій в освітній процес, зокрема використання відеоконференцій для моделювання міжкультурних переговорів, а також бізнес-симуляторів для практичного застосування знань. Підкреслено важливість використання інтерактивних інструментів, таких як Google Docs та Prezi, для розвитку навичок співпраці та технологічної грамотності. Доведено, що комбіноване застосування кейс-методу, рольових ігор і сучасних технологій забезпечує системний підхід до навчання, що сприяє розвитку компетенцій, необхідних для майбутніх фахівців у сфері менеджменту. Розроблена методика дозволяє ефективно поєднувати теоретичні знання з практичними навичками, підготовлюючи здобувачів до роботи в глобальному професійному середовищі.

Ключові слова: *англійська мова для спеціальних цілей (ESP), менеджмент, soft skills, кейс-метод, рольові ігри, міжкультурна комунікація.*

Vitaliy VASILENKO,
orcid.org/0000-0002-3577-7421
Head of the Department of Combined Arms and Humanitarian Training
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) vasilenko@ki-maup.com.ua

Halyna LUKANSKA,
orcid.org/0000-0001-8990-8573
Senior Lecturer at the Department of Social Work and Language Training
Prydniprovsk Institute the Private Joint-Stock Company "Higher Education Institution "Interregional Academy of Personnel Management"
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) lukanska@ki-maup.com.ua

Liudmyla KOMAR,
orcid.org/0000-0003-1961-2173
Senior Lecturer at the Department of Social Work and Language Training
Prydniprovsk Institute the Private Joint-Stock Company "Higher Education Institution "Interregional Academy of Personnel Management"
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) komar@ki-maup.com.ua

INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING ENGLISH FOR MANAGEMENT AND ADMINISTRATION PROFESSIONALS: DEVELOPING LEADERSHIP AND COMMUNICATION SKILLS IN A PROFESSIONAL ENVIRONMENT

The article examines modern approaches to teaching English for Special Purposes (ESP) in the field of management. The importance of integrating professional context into curricula is considered, which contributes to the development of communicative competencies necessary for the effective performance of professional tasks. It is determined that traditional methods emphasize terminology and specific vocabulary, but do not sufficiently develop soft skills, such as conflict management, negotiations and leadership. It is shown that the integration of modern technologies, such as video conferencing platforms (Zoom, Microsoft Teams) and business simulators (SimVenture, Business Strategy Game), creates opportunities for virtual negotiations and practical application of knowledge through modeling of management processes. This contributes to the development of not only professional vocabulary, but also intercultural communication and technological literacy. Interactive tools, such as Google Docs for collaborative work or Prezi for creating presentations, allow students to actively collaborate in groups and stimulate the development of collaboration skills, creative thinking and effective communication. It is proven that the case method is a promising approach for modeling real management situations, contributing to the development of strategic thinking and decision-making skills. The role of role-playing games as an effective tool for immersing students in professional situations that require the active use of English is studied. This allows students to develop critical thinking, creativity and adaptability. The integration of modern technologies into the educational process is considered, in particular the use of video conferencing for modeling intercultural negotiations, as well as business simulators for the practical application of knowledge. The importance of using interactive tools, such as Google Docs and Prezi, for the development of collaboration skills and technological literacy is emphasized. It is proven that the combined use of the case method, role-playing games and modern technologies provides a systematic approach to learning, which contributes to the development of competencies necessary for future specialists in the field of management. The developed methodology allows you to effectively combine theoretical knowledge with practical skills, preparing students to work in a global professional environment.

Key words: *English for Special Purposes (ESP), management, soft skills, case method, role-playing games, intercultural communication.*

Постановка проблеми. Зростаюча глобалізація та інтеграція економічних і управлінських процесів на міжнародному рівні створюють потребу у фахівцях, які вільно володіють англійською мовою як засобом міжкультурної комунікації. В умовах стрімкого розвитку міжнародного співробітництва англійська стає не лише інструментом спілкування, а й ключовим чинником ефективного ведення переговорів, управління проєктами та прийняття стратегічних рішень. Успіх фахівців у сфері управління та адміністрування значною мірою залежить від здатності взаємодіяти з міжнародними партнерами, розуміти особливості ділового етикету та враховувати культурні відмінності.

Однак традиційні методи викладання англійської мови у вищих закладах вищої освіти часто не враховують специфіки професійної галузі. Зазвичай акцент робиться на загальних мовних знаннях, які не завжди відповідають реальним потребам сучасних управлінців. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в розробці інноваційних методик, що інтегрують розвиток мовних навичок із формуванням професійних компетенцій. Особливу увагу слід приділяти таким аспектам, як лідерство, ефективне ведення переговорів, управління конфліктами та підготовка презентацій, адже саме ці навички є фундаментальними для успішної професійної діяльності у сфері управління.

Аналіз досліджень. Останні дослідження у сфері викладання англійської мови для спеціальних цілей (ESP) вказують на важливість адапта-

ції методик навчання до конкретних професійних галузей. У роботах багатьох науковців підкреслюється необхідність інтеграції професійного контексту в освітні програми, щоб підвищити їхню ефективність і мотивувати здобувачів вищої освіти до вивчення мови. Наприклад, дослідження (Слюсаренко, Сотер, 2021: 13) наголошують, що кейс-методи та симуляції реальних бізнес-ситуацій є ефективними інструментами для розвитку мовних і комунікаційних навичок.

Інші науковці, наприклад, (Іваненко, 2020: 8), (Морська, 2012: 25), акцентують увагу на необхідності міждисциплінарного підходу у викладанні ESP, що поєднує мовні аспекти з професійними компетенціями. Водночас в їхніх роботах зазначається, що викладачі часто стикаються з труднощами в адаптації навчальних матеріалів до специфіки управлінської діяльності, оскільки більшість наявних програм спрямовані на загальні мовні потреби.

Дослідження (Форостюк, 2019: 30) підтверджує, що інтеграція soft skills, таких як лідерство, емоційний інтелект та ефективна командна робота, у програми викладання англійської мови значно підвищує готовність здобувачів вищої освіти до практичного застосування знань у професійному середовищі. Проте аналіз освітніх програм свідчить про недостатню увагу до розвитку таких навичок.

Сучасні технології також відкривають нові можливості для викладання англійської мови. Дослідження (Кириченко, Овсянко, 2020: 3) демонструє ефективність використання цифрових інструментів, таких як платформи для відеоконференцій, інтерактивні симулятори та мобільні додатки. Однак їх використання здебільшого обмежується базовими функціями, і більшість дослідників не пропонують чітких стратегій інтеграції цих інструментів у професійно орієнтоване навчання.

Незважаючи на прогрес у розробці навчальних матеріалів, залишається низка нерозкритих питань. Однією з ключових проблем є недостатнє висвітлення механізмів розвитку критичного мислення та креативності під час вивчення англійської мови. Крім того, обмежена кількість досліджень присвячена питанням інтеграції мовних завдань із тренуванням навичок вирішення управлінських конфліктів та прийняття стратегічних рішень.

Ще одним викликом є розробка адаптивних програм, що враховують індивідуальні потреби здобувачів вищої освіти у сфері управління та адміністрування. Більшість наявних підходів не приділяють уваги специфіці роботи майбутніх фахівців, таких як управління кризами, ведення міжнародних переговорів та побудова довготривалих ділових відносин.

Таким чином, виникає необхідність у створенні нової методики викладання англійської мови, яка поєднує інтеграцію професійного контексту з розвитком критичного мислення, креативності та soft skills. Така методика має базуватися на інноваційних інструментах, включаючи кейс-методи, рольові ігри, технологічні платформи для інтерактивного навчання, а також спеціалізовані тренінги, спрямовані на формування управлінських компетенцій. Впровадження подібної методики дозволить значно підвищити ефективність навчання та сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, готових до роботи у міжнародному середовищі.

Метою статті є розробка та впровадження методики викладання англійської мови, адаптованої до професійних потреб майбутніх фахівців з управління та адміністрування, яка поєднує розвиток мовних навичок із формуванням критичного мислення, креативності та soft skills через використання інноваційних навчальних інструментів, таких як кейс-методи, рольові ігри та цифрові платформи для інтерактивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасні підходи до викладання ESP у сфері менеджменту ґрунтуються на принципах інтеграції професійного контексту в освітні програми. Вивчення англійської мови для спеціальних цілей має не лише забезпечувати базові знання, але й сприяти розвитку комунікативних компетенцій, необхідних для ефективного виконання професійних завдань. Аналіз літератури свідчить, що більшість методик акцентують увагу на термінології та специфічній лексиці, але недостатньо зосереджуються на формуванні soft skills, таких як управління конфліктами, переговори та лідерство.

Одним із перспективних підходів у викладанні ESP є кейс-метод, який дозволяє здобувачам вищої освіти моделювати реальні управлінські ситуації. Цей метод активно використовується у бізнес-школах для формування стратегічного мислення, навичок аналізу проблем і прийняття рішень. Наприклад, під час виконання кейсів здобувачі вищої освіти можуть опрацьовувати сценарії міжнародних переговорів, розробляти плани кризового управління або оцінювати ефективність управлінських рішень. Це сприяє не лише засвоєнню професійної термінології, а й розвитку практичних навичок.

Ще одним ефективним методом є рольові ігри, які дозволяють здобувачам вищої освіти занури-

тися у професійні ситуації, що вимагають активного використання англійської мови. Наприклад, під час імітації ділових зустрічей здобувачі вищої освіти можуть брати на себе ролі керівників, підлеглих чи партнерів, виконуючи завдання з вирішення конфліктів або підготовки стратегічних планів. Рольові ігри стимулюють розвиток креативності та критичного мислення, оскільки учасники повинні швидко адаптуватися до змінних умов і пропонувати ефективні рішення.

Інтеграція сучасних технологій у процес викладання ESP відкриває нові можливості для навчання. Використання платформ для відеоконференцій, таких як Zoom або Microsoft Teams, дозволяє організовувати віртуальні переговори, залучаючи учасників із різних країн. Це не лише створює умови для практики міжкультурної комунікації, але й навчає здобувачів вищої освіти етикету онлайн-спілкування, що є важливим у сучасному діловому світі.

Бізнес-симулятори є ще одним важливим інструментом, який сприяє практичному застосуванню знань. Наприклад, програми, такі як «SimVenture» або «Business Strategy Game», дозволяють здобувачам вищої освіти брати участь у моделюванні управлінських процесів, таких як планування ресурсів, управління персоналом і розробка маркетингових стратегій. Використання таких симуляторів допомагає здобувачам вищої освіти не лише опанувати спеціалізовану лексику, а й розвивати навички командної роботи та стратегічного мислення.

Додатково, впровадження інтерактивних інструментів, таких як Google Docs для спільної роботи над проєктами, або інтерактивних презентацій на платформах Prezi, дозволяє здобувачам вищої освіти працювати над груповими завданнями у віртуальному середовищі. Це формує навички співпраці, креативного мислення та технологічної грамотності.

Для забезпечення системного підходу до навчання доцільно використовувати комбіновані методи. Наприклад, поєднання кейс-методу з використанням технологій дозволяє здобувачам вищої освіти спочатку аналізувати управлінські проблеми, а потім презентувати свої рішення у форматі відеоконференцій. Такий підхід сприяє закріпленню отриманих знань і розширенню практичних навичок.

Важливим компонентом методики є акцент на розвиток критичного мислення. Це можна досягти за допомогою завдань, які передбачають аналіз альтернативних підходів до вирішення проблем, оцінку їхніх переваг і недоліків, а також обґрунтування власної точки зору. Наприклад, здобувачі вищої освіти можуть розглядати кілька сценаріїв розвитку подій і пропонувати оптимальні стратегії для досягнення бажаних результатів.

Для розвитку креативності варто включати завдання, які стимулюють генерування нових ідей. Наприклад, у межах рольових ігор здобувачі вищої освіти можуть розробляти інноваційні проєкти, спрямовані на вирішення актуальних управлінських проблем, таких як впровадження екологічних ініціатив або оптимізація бізнес-процесів.

Особливу увагу необхідно приділити формуванню soft skills. У рамках викладання ESP це може включати тренінги з емоційного інтелекту, управління стресом і ефективної презентації. Такі тренінги дозволяють здобувачам вищої освіти покращити не лише мовні, а й комунікаційні навички, які є ключовими для успішної кар'єри у сфері менеджменту.

Загалом, розробка та впровадження методики, яка базується на аналізі сучасних підходів, використанні кейс-методу, рольових ігор і інтеграції технологій, сприятиме формуванню компетенцій, необхідних для майбутніх фахівців з управління та адміністрування. Це дозволить не лише підвищити ефективність навчання англійської мови, але й забезпечити підготовку здобувачів вищої освіти до роботи у глобальному професійному середовищі.

Отже, у статті пропонується методика викладання англійської мови для майбутніх фахівців з управління та адміністрування, наведена у таблиці 1.

У Придніпровському Інституті ВНЗ «Міжрегіональна Академія Управління Персоналом» для здобувачів спеціальності 075 «Маркетинг» денної форми навчання методика викладання англійської мови орієнтована на розвиток професійних навичок, таких як проведення переговорів, аналіз ринку, створення презентацій та розробка рекламних кампаній. Освітній процес поєднує кейс-метод, рольові ігри та інтеграцію сучасних технологій, що сприяють активному засвоєнню знань.

На початковому етапі викладач проводить опитування здобувачів вищої освіти для визначення рівня володіння англійською мовою та професійних інтересів у сфері маркетингу. На основі отриманих даних формуються робочі групи, а також підбираються матеріали для кейсів і рольових ігор. Наприклад, кейс-завдання може включати розробку маркетингової стратегії для запуску екологічно чистої упаковки на ринок Великої Британії. Здобувачі вищої освіти працюють у командах, представляючи різні відділи компанії, виконують

Таблиця 1

Пропонована методика викладання англійської мови для майбутніх фахівців з управління та адміністрування

Номер етапу	Назва етапу	Опис
1	Підготовчий етап: Визначення потреб	1.1. Проведення аналізу професійних потреб здобувачів вищої освіти (опитування, анкетування, співбесіди). 1.2. Визначення ключових мовних компетенцій (лексика, граматика, ділове листування, усна комунікація). 1.3. Аналіз soft skills, які необхідно розвивати (лідерство, критичне мислення, робота в команді, переговори).
2	Розробка навчальних матеріалів	2.1. Створення кейсів, адаптованих до реальних управлінських ситуацій (кризове управління, проведення переговорів, презентації). 2.2. Підбір матеріалів для рольових ігор, що імітують робочі сценарії (конфліктні ситуації, стратегічні сесії, зустрічі). 2.3. Інтеграція автентичних джерел (відео виступів, ділових статей, подкастів). 2.4. Розробка цифрових завдань для платформ (Google Docs, Prezi, Miro).
3	Використання кейс-методу	3.1. Виконання завдань у малих групах із розподілом ролей: аналітик, керівник, модератор. 3.2. Розбір конкретних кейсів з акцентом на застосування англійської мови для вирішення проблеми. 3.3. Обговорення результатів із фокусом на професійну термінологію та стратегічні рішення.
4	Впровадження рольових ігор	4.1. Імітація ділових зустрічей, переговорів, презентацій у межах сценаріїв, пов'язаних з управлінням. 4.2. Використання мовленнєвих кліше, характерних для бізнес-контексту (відкриття зустрічі, аргументація, завершення). 4.3. Відеозапис ігор із подальшим аналізом мовних і комунікативних помилок.
5	Інтеграція сучасних технологій	5.1. Організація відеоконференцій на платформах Zoom або Teams для моделювання міжкультурних переговорів. 5.2. Використання бізнес-симуляторів (SimVenture, Business Strategy Game) для практики управлінських процесів англійською мовою. 5.3. Спільна робота над проєктами через інтерактивні платформи (Miro, Trello).
6	Розвиток критичного мислення	6.1. Аналіз і обговорення альтернативних управлінських рішень у контексті кейсів. 6.2. Завдання на оцінку ризиків і прогнозування наслідків управлінських рішень. 6.3. Виконання SWOT-аналізу під час обговорення бізнес-сценаріїв.
7	Стимулювання креативності	7.1. Генерація ідей для розв’язання управлінських проблем (розробка інноваційних бізнес-проєктів). 7.2. Проведення брейнстормінгу англійською мовою. 7.3. Впровадження творчих завдань, таких як створення рекламних кампаній, презентацій стартапів.
8	Формування soft skills	8.1. Тренінги з емоційного інтелекту та управління конфліктами англійською мовою. 8.2. Розробка індивідуальних і командних презентацій. 8.3. Практика активного слухання та ефективної комунікації через ігрові сценарії.
9	Оцінювання прогресу	9.1. Регулярне тестування мовних і комунікативних навичок. 9.2. Аналіз успішності виконання кейсів і рольових ігор. 9.3. Опитування здобувачів вищої освіти щодо ефективності методів навчання.
10	Підсумковий етап: Реалізація та вдосконалення методики	10.1. Упровадження методики в освітній процес і моніторинг її результатів. 10.2. Корекція навчальних матеріалів на основі зворотного зв’язку від здобувачів вищої освіти. 10.3. Розробка рекомендацій для інших викладачів щодо використання цієї методики.

SWOT-аналіз, створюють медіаплан та презентують свої результати англійською мовою.

Для розвитку практичних навичок використовуються рольові ігри. Одним із прикладів є переговори з іноземним клієнтом щодо умов співпраці, де здобувачі вищої освіти моделюють реальну бізнес-ситуацію, застосовуючи професійну лексику та мовні кліше. Інший сценарій передбачає презентацію маркетингової кампанії перед умовним керівництвом компанії з використанням слайдів PowerPoint. Результати кожної рольової гри аналізуються викладачем, який надає рекомендації щодо вдосконалення.

Інтеграція сучасних технологій є важливим компонентом методики. Для моделювання міжнародної комунікації здобувачі вищої освіти беруть участь у відеоконференціях через Zoom. Додатково використовуються інструменти, такі як Trello для планування завдань, Miro для створення візуального контенту, а також бізнес-симулятори SimVenture для моделювання маркетингових процесів. Ці технології дозволяють здобувачам вищої освіти отримати реальний досвід роботи в цифровому середовищі.

Методика спрямована також на розвиток критичного мислення та креативності. Здобувачі вищої освіти отримують завдання розробити інноваційні рекламні кампанії, орієнтовані на молодіжну аудиторію, з акцентом на використання сучасних платформ, таких як TikTok. Крім того, практикуються тренінги з міжкультурної комунікації, що включають аналіз культурних особливостей цільових ринків.

Результати навчання оцінюються через щотижневу перевірку кейсових завдань, підсумкову презентацію маркетингових планів та тестування на знання термінології. Завдяки цій методиці здобувачі освіти не лише розвивають мовні та професійні навички, але й формують soft skills, які забезпечують їх конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Результати впровадження розробленої методики викладання англійської мови, орієнтованої на професійні потреби здобувачів вищої освіти спеціальності 075 «Маркетинг», продемонстрували її ефективність у кількох аспектах:

Здобувачі вищої освіти суттєво покращили знання англійської мови, зокрема професійної термінології в галузі маркетингу. За результатами підсумкового тестування, 85% здобувачів продемонстрували рівень володіння мовою не нижче B1 за шкалою CEFR, а 30% досягли рівня B2.

Застосування кейс-методу та рольових ігор дозволило здобувачам вищої освіти здобути практичні навички в таких ключових аспектах професійної діяльності, як проведення переговорів, створення маркетингових стратегій і управління командною роботою. Наприклад, понад 90% учасників освітнього процесу успішно виконали завдання зі створення SWOT-аналізу та презентації продукту англійською мовою.

Використання сучасних цифрових інструментів, таких як Zoom, SimVenture та Miro, забезпечило здобувачам вищої освіти практичний досвід роботи з онлайн-середовищем, яке є актуальним для сучасної професійної діяльності. У ході заняття з бізнес-симуляції 78% здобувачів ефективно впровадили свої стратегії в умовах моделювання реальних ринкових ситуацій.

Методика сприяла розвитку критичного мислення, креативності та міжкультурної комунікації. Близько 85% здобувачів вищої освіти відзначили, що завдання, орієнтовані на аналіз культурних особливостей та створення інноваційних кампаній, покращили їх здатність працювати в міжнародних командах.

Результати анкетування показали, що 92% здобувачів оцінили запропонований формат навчання як цікавий та практично орієнтований. Здобувачі вищої освіти відзначили, що кейс-завдання та інтерактивні форми роботи підвищили їх інтерес до вивчення англійської мови та сприяли кращому розумінню її важливості для майбутньої професії.

Завдяки інтеграції мовного навчання з професійними потребами здобувачі вищої освіти отримали навички, які зробили їх більш підготовленими до викликів сучасного ринку праці. Викладачі відзначили, що здобувачі вищої освіти стали більш впевненими у використанні англійської мови під час симуляційних співбесід та презентацій.

Отже, розроблена методика довела свою ефективність у підготовці майбутніх фахівців з маркетингу, сприяючи одночасно розвитку їх мовних і професійних компетенцій, що є критично важливим для їхньої успішної кар'єри у глобалізованому світі.

Висновки. Показано, що викладання англійської мови для спеціальних цілей (ESP) у сфері менеджменту вимагає інноваційного підходу, що поєднує професійний контекст із розвитком мовних і комунікативних навичок. Проаналізовані сучасні методики свідчать про необхідність не лише зосередження на термінології, а й формування soft skills, таких як лідерство, переговори та управління конфліктами. Інтеграція кейс-методу, рольових ігор та сучасних технологій в освітні програми забезпечує практичну спрямованість навчання та підвищує готовність здобувачів вищої освіти до роботи у глобальному середовищі.

Визначено, що використання кейсів та бізнес-симуляторів дозволяє здобувачам вищої освіти опановувати складні управлінські концепції, приймаючи обґрунтовані рішення в умовах, близьких до реальних. Рольові ігри, зокрема моделювання переговорів чи кризових ситуацій, стимулюють креативність, критичне мислення та навички командної роботи. Інтеграція цифрових платформ забезпечує можливість реалізувати спільні проєкти, розвиваючи компетенції у дистанційній та міжкультурній комунікації.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вдосконаленням методики шляхом розробки адаптивних моделей навчання, що враховують індивідуальні потреби здобувачів вищої освіти. Особливу увагу варто приділити аналізу ефективності впровадження інтерактивних інструментів, таких як платформи для віртуального навчання, та розробці інноваційних завдань, спрямованих на інтеграцію креативних підходів до розв'язання управлінських проблем.

Також доцільно дослідити вплив комбінованих методів навчання, які поєднують кейс-метод, рольові ігри та цифрові технології, на формування стратегічного мислення та професійної автономії здобувачів вищої освіти. Впровадження таких підходів сприятиме підготовці фахівців, здатних ефективно діяти в умовах змінних професійних викликів, та розширить можливості інтеграції випускників у міжнародні професійні спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Слюсаренко Н. В., Сотер М. В. Викладання англійської мови для спеціальних цілей у технічних закладах вищої освіти: історичні аспекти та сьогодення. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2021. № 13 (169). С. 140–145. doi: 10.5281/zenodo.5077967.

2. Іваненко В. В. Інноваційні методики у викладанні англійської мови для спеціальних цілей. *Colloquium Journal*. 2020. № 8 (60). С. 110–112. doi: 10.24411/2520-6990-2019-11553.

3. Морська Л. І. Англійська мова для спеціальних цілей (ESP): історія виникнення підходу та його специфіка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2012. Вип. 25. С. 136–138.

4. Форостюк І. В. Використання кейс-методу на заняттях з англійської мови з майбутніми спеціалістами у сфері туризму. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30 (69), № 2, Ч. 1. С. 146–150. doi: 10.32838/2663-6069/2019.2-1/26.

5. Кириченко С. В., Овсянко Г. В. Викладання англійської мови для студентів технічних ЗВО в умовах дистанційного навчання. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. № 3 (36). Ч. II. С. 175–180. doi: 10.26661/2522-4360-2020-3-2-26.

REFERENCES

1. Sliyusarenko N. V., Soter M. V. (2021) Vykladannia anhliiskoi movy dlia spetsialnykh tsilei u tekhnichnykh zakladakh vyshchoi osvity: istorychni aspekty ta sohodennia [Teaching English for Special Purposes in Technical Higher Education Institutions: Historical Aspects and Present]. Bulletin of the T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». 13 (169). 140–145. doi: 10.5281/zenodo.5077967. [in Ukrainian]

2. Ivanenko V. V. (2020) Innovatsiini metodyky u vykladanni anhliiskoi movy dlia spetsialnykh tsilei [Innovative methods in teaching English for special purposes]. Colloquium Journal. 8 (60). 110–112. doi: 10.24411/2520-6990-2019-11553. [in Ukrainian]

3. Morska L. I. (2012) Anhliiska mova dlia spetsialnykh tsilei (ESP): istoriia vynyknennia pidkhodu ta yoho spetsyfika [English for Special Purposes (ESP): the history of the approach and its specifics]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*. 25. 136–138. [in Ukrainian]

4. Forostyuk I. V. (2019) Vykorystannia keis-metodu na zaniattiakh z anhliiskoi movy z maibutnimy spetsialistamy u sferi turyzmu [Using the case method in English classes with future specialists in the field of tourism]. Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University», Series: «Philology. Journalism. 30 (69), no. 2, part 1. 146–150. doi: 10.32838/2663-6069/2019.2-1/26. [in Ukrainian]

5. Kirichenko S. V., Ovsyanko G. V. (2020) Vykladannia anhliiskoi movy dlia studentiv tekhnichnykh ZVO v umovakh dystantsiinoho navchannia [Teaching English to students of technical higher education institutions in distance learning conditions]. Bulletin of Zaporizhzhia National University. Pedagogical Sciences. 3 (36), part II. 175–180. doi: 10.26661/2522-4360-2020-3-2-26. [in Ukrainian]

УДК 62:378.016:811.11:005.591.6
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-50

Катерина ГАЛАЦИН,
orcid.org/0000-0003-3297-8284
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) galatsyn.kateryna@gmail.com

Алла ФЕЩУК,
orcid.org/0000-0003-3683-099X
викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) feshchuk.alla@lll.kpi.ua

Аліна КОТКОВЕЦЬ,
orcid.org/0000-0003-0894-0374
викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) kotkovets.alina@lll.kpi.ua

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Мета статті полягає у характеристиці використання інноваційних технологій у процесі формування англомовної комунікативної компетентності магістрів-майбутніх інженерів. Реалізація мети потребує розв'язання завдань: 1) визначити сутність та класифікацію інноваційних технологій; 2) обґрунтувати використання інноваційних технологій у процесі формування в здобувачів освіти другого (магістерського) рівня англомовної комунікативної компетентності.

У процесі наукового пошуку англомовну комунікативну компетентність майбутніх інженерів визначаємо як здатність фахівців успішно взаємодіяти з іншими суб'єктами професійної діяльності – носіями іноземної мови, задля постановки та вирішення професійних завдань в технічній сфері.

Формування в майбутніх інженерів англомовної комунікативної компетентності за допомогою інноваційних технологія аналізуємо як цілеспрямований, керований процес, який будується на впровадженні інновацій на заняттях з англійської мови задля формування в здобувачів вищої технічної освіти компетенцій англомовної комунікативної комунікації.

Інноваційними названо технології, в основі яких інтерактивні і активні методи та прийоми навчання, що цілеспрямовано використовуються на заняттях з англійської ділової мови задля формування в студентів інтегральної та системи загальних та фахових компетентностей виконання професійних функцій англомовної комунікації в професійній сфері; розвитку soft skills та навичок для сталого розвитку.

Проаналізовано особливості використання інтерактивних, інформаційно-комунікативних, інтегрованих технологій та штучного інтелекту в процесі формування в магістрів-майбутніх інженерів англомовної комунікативної компетентності.

Ключові слова: *інноваційні технології, інтерактивні технології, інтегровані технології, ділова англійська мова, англомовна комунікативна компетентність, штучний інтелект, Інтернет-мережі, майбутні інженери.*

Kateryna HALATSYN,
orcid.org/0000-0003-3297-8284
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English for Engineering № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) galatsyn.kateryna@gmail.com

Alla FESHCHUK,
orcid.org/0000-0003-3683-099X
Lecturer at the Department of English for Engineering № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) feshchuk.alla@lll.kpi.ua

Alina KOTKOVETS,
orcid.org/0000-0003-0894-0374
Lecturer at the Department of English for Engineering № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) kotkovets.alina@lll.kpi.ua

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF FORMING FUTURE ENGINEERS' ENGLISH-LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

The purpose of the article is to characterise the use of innovative technologies in the process of forming English-language communicative competence of future engineers. The realisation of this goal requires solving the following tasks: 1) to define the essence and classification of innovative technologies; 2) to substantiate the use of innovative technologies in the process of developing students' second (master's degree) level of English-language communicative competence. In the process of scientific research, the English-language communicative competence of future engineers is defined as the ability of specialists to successfully interact with other subjects of professional activity – native speakers of a foreign language – to set and solve professional tasks in the technical field.

We analyse the development of future engineers' English-language communicative competence through innovative technologies as a purposeful, controlled process based on the introduction of innovations in English-language classes to develop students' English-language communicative competence in higher technical education.

Innovative technologies are defined as those based on interactive teaching methods and techniques that are purposefully used in English business language classes to form students' comprehensive system of general and professional competencies to perform professional functions of English-language communication in the professional sphere, alongside the enhancement of soft skills and capabilities for sustainable development.

The article analyses the peculiarities of using interactive, informational and communicative, integrated technologies, alongside artificial intelligence in the process of forming master's degree students' English-language communicative competence.

Key words: *innovative technologies, interactive technologies, integrated technologies, business English, English communicative competence, artificial intelligence, Internet networks, future engineers.*

Постановка проблеми. Підготовка конкурентоздатного фахівця сучасного суспільства передбачає формування в нього низки компетентностей, серед яких важливе місце відведено англомовній комунікативній компетентності.

У Законах України «Про вищу освіту» та «Про освіту», Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти важливим завданням професійної підготовки майбутніх фахівців визначено формування англомовної комунікативної компетентності. Досвід роботи в закладах вищої освіти дозволяє констатувати, що від рівня сформованості цієї компетентності залежить висока конкурентність і професійна мобільність майбутніх інженерів. Англомовна комунікативні компетентність є необхідною для сучасного конкурентоздатного інженера, оскільки виступає його цінністю та забезпечує здатність активно взаємодіяти з суб'єктами інженерної сфери інших країн.

Процеси інформатизації, глобалізації освіти, встановлення міжнародних зв'язків з іншими закладами освіти актуалізують дослідження нових підходів у вдосконаленні процесу вивчення англійської мови в закладах вищої освіти, задля успішного проєктування індивідуальної траєкторії розвитку особистості студента, відповідно до його індивідуальних запитів та інтересів, підвищення рівня його креативності, оригінальності та неординарності у вирішенні професійних завдань і підготовку його до високопрофесійного виховання трудових функцій. Лише завдяки впровадженню технологій, які будуть урізноманітнювати освітній процес, роботи його цікавим та інтерактивним, мотивуватимуть здобувачів освіти до навчання, можна досягнути ефективності оволодіння системою професійних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування англомовної комунікативної компетентності досліджуються такими вітчизняними вченими як Т. Пахомова, Н. Саєнко, Ю. Семенчук, А. Фещук, О. Ярошенко та ін. Уже проблема впровадження інноваційних технологій у процес навчання сьогодні викликає значний інтерес у науковців О. Бартків, О. Дубасенюк,

Є. Дурманенко, Т. Засєкіна, Г. Коберник, О. Красовська, О. Пометун, В. Паламарчук та ін.

Інноваційні технології на заняттях з іноземної мови вивчають Б. Бурлімова, А. Красуля, М. Кудря, О. Максимова, Т. Литньова, О. Першукова, О. Шевченко, О. Тесцова, К. Яслинська та ін.

Б. Бурлімова та К. Ясинська аналізують питання впровадження активних та інтерактивних методів на заняттях з іноземної мови. Вони наголошують на важливості використання мультимедіа на заняттях, оскільки мультимедійні презентації дозволяють підвищити інформативність освітнього процесу, стимулювати мотивацію і наочність навчання за рахунок використання різних форм подання навчального матеріалу (Бурлімова, Ясинська, 2018: 223–227). О. Максимова, висвітлюючи інноваційні методи навчання в ході вивчення англійської мови, підкреслює основні цілі їх використання, а саме спрямованість на розвиток творчих здібностей здобувачів вищої освіти та на самоосвітню діяльність, вплив на подолання різних психологічних бар'єрів (страху комунікації іноземною мовою, недосконалістю володіння нею та ін.) (Максимова, 2018: 536–538). Науковиця важливу роль відводить методу кейсів, наголошуючи, що його застосування «дозволяє студентам самостійно організовувати процес засвоєння матеріалу через опрацювання різних джерел інформації; забезпечує контекстне навчання, не потребує значних матеріальних і часових витрат і допускає варіативність навчання» (Максимова, 2018: 536–538). О. Першукова аналізує впровадження проєктної технології на заняттях з англійської мови, зазначаючи, що за цієї технології студенти мають можливість взаємодіяти в парах, групах; під час виконання спільної діяльності обмінюються професійними знаннями та вміннями; виконують практичні завдання і подають їх у вигляді мультимедійної презентації, рефлексують щодо виконання проєкту (Першукова, 2021: 12–16).

Цікавими та такими, що заслуговують уваги є дослідження В. Дроздової, К. Рудніцької, І. Росквас, які вивчають специфіку використання інноваційних технологій на заняттях з англійської мови в умовах зростаючого впливу технологій штучного інтелекту на освітні процеси. Автори наголошують на перспективності впровадження дистанційного навчання через платформу Moodle, оскільки вона пропонує численні безкоштовні рішення як для здобувачів освіти, так і для викладачів; аналізують основні інструменти на основі штучного та наводять їхні основні характеристики (Дроздова, Рудніцька, 2019: 1–16).

Проведений аналіз засвідчує значну увагу вчених до проблеми використання інноваційних технологій на заняттях із англійської мови. Потребує глибшого аналізу питання використання інноваційних технологій навчання у процесі формування англомовної комунікативної компетентності майбутніх інженерів.

Мета статті полягає у характеристиці використання інноваційних технологій у процесі формування англомовної комунікативної компетентності магістрів – майбутніх інженерів. Реалізація мети потребує розв'язання завдань: 1) визначити сутність та класифікацію інноваційних технологій; 2) обґрунтувати використання інноваційних технологій у процесі формування в здобувачів освіти другого (магістерського) рівня англомовної комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновація – це нововведення, новітня зміна чи винахід (Бартків, Дурманенко, 2023: 98–102). Інновації в освітньому процесі це цілеспрямований педагогічний процес поширення в освітній практиці нових ідей, способів, засобів, які забезпечують якісні зміни структурних компонентів процесу навчання, та сприяють ефективному формуванню системи компетентностей.

Дослідження О. Бартків, О. Дубасенюк, Є. Дурманенко, О. Пометун і ін. дозволяють краще зрозуміти сутність, класифікацію та особливості впровадження інноваційних технологій у процес навчання. О. Пометун інноваційними технологіями називає «цілеспрямовані, систематичні й послідовні впровадження у практику педагогічної діяльності оригінальних, новаторських способів та прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів» (Пометун, Пироженко, 2012).

Використання інноваційних технологій на заняттях англійської мови сприяє ефективному формуванню англомовної комунікативної компетентності. Англомовну комунікативну компетентність майбутніх інженерів визначаємо як здатність фахівців успішно взаємодіяти з іншими суб'єктами професійної діяльності – носіями іноземної мови, задля постановки та вирішення професійних завдань в технічній сфері (Галацин, 2021: 254–260).

Узявши за основу погляди О. Бартків та Є. Дурманенко інноваційними називаємо технології, в основі яких інтерактивні і активні методи та прийоми навчання, що цілеспрямовано використовуються на заняттях з англійської ділової мови задля формування в студентів інтегральної та системи

загальних та фахових компетентностей виконання професійних функцій англомовної комунікації в професійній сфері; розвитку *soft skills* та навичок для сталого розвитку (Бартків, Дурманенко, 2023: 98–102).

Формування в майбутніх інженерів англомовної комунікативної компетентності за допомогою інноваційних технологій аналізуємо як цілеспрямований, керований процес, який будується на впровадженні інновацій на заняттях з англійської мови задля формування в здобувачів вищої технічної освіти компетенцій англомовної комунікативної комунікації.

Сьогодні неоднозначною в педагогічній науці є класифікація інноваційних технологій. Викладачі Житомирського державного університету імені Івана Франка під керівництвом О. Дубасенюк, ґрунтуючись на наукових доробках вітчизняних на зарубіжних науковців, інноваційні технології класифікували за такими напрямами (табл. 1) (Дубасенюк, 2009: 14–47).

Розроблені науковцями напрями класифікації інноваційних технологій мають на меті розвиток критичного та креативного мислення у здобувачів освіти, підвищення їх мотивації до навчання, формування професійних і дослідницьких компетенцій та удосконалення освітнього процесу загалом.

У нашому дослідженні більш детально зупинимося на класифікації інноваційних технологій, запропонованої О. Бартків та Є. Дурманенко (Бартків, Дурманенко, 2023: 98–102). Аналізуючи сучасний стан розвитку українського суспільства авторки наголошують на необхідності підготовки такого фахівця, який би умів комунікувати з молоддю нового покоління – покоління Z. Працювати з такою молоддю важко, тому викладачам потрібно уміти технологічно побудувати процес навчання, використовувати сукупність методів та прийомів, які б активізували суб'єктів навчання, сприяли розвитку їх критичного мислення, навичок для сталого розвитку, виховували ініціативність та лідерство. У цьому контексті мова йде про інноваційні технології, використання яких в освітньому процесі уможливить підготовку інженера-новатора, здатного змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя (Бартків, Дурманенко, 2023: 98–102).

На основі аналізу поглядів науковців О. Дубасенюк, Г. Єфремової, О. Красовської О. Пометун, В. Сазонової, О. Бартків та Є.Дурманенко інноваційні технології класифікують так:

– технології інтерактивного навчання – передбачають цілеспрямованість інтерактивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу (технології кооперативного навчання, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання та опрацювання дискусійних питань);

– технології розвитку критичного та креативного мислення – мають на меті розвиток критичного, креативного, творчого мислення та формування дослідницьких умінь у здобувачів освіти;

– тренінгові технології – передбачають удосконалення практичних умінь та навичок;

Таблиця 1

Класифікація інноваційних технологій

Технології	Напрям технології	Учені напряму
Інноваційні технології підготовки майбутніх педагогів	– технології формування педагогічних знань та вивчення основ дидактики; – технології підготовки магістрів; – технології організації самостійної роботи; – технології поетапності моделювання педагогічного процесу; – технології особистісно-орієнтованого навчання.	О. Антонова, Є. Єремєєва, С. Карплюк, О. Чемерис, В. Вітвицька, Н. Сидорчук, О. Березюк, С. Яценко
Інноваційні технології роботи з обдарованими здобувачами освіти	– технології врахування видів обдарованості учнів/студентів.	Ю. Клименко, О. Антонова
Технології міжособистісної підготовки	– технології співтворчості; – технології підготовки вчителів до міжособистісної взаємодії в умовах конфлікт.	Н. Якса, Ю. Костюшко
Технології удосконалення методичної компетентності учителів іноземних мов	– технології особистісно-орієнтованого навчання творчого писемного мовлення; – технології вдосконалення професійної компетентності; – методичний аналіз уроку з використанням інноваційних технологій; – технології впровадження інноваційних методів у процес навчання.	О. Гуманкова, Н. Сіваєва, Л. Темченко; Л. Береженська, В. Добржанська, О. Вознюк.

– інтеграційні технології – сукупність методів і прийомів, в основі яких різні види інтеграції та міжпредметних знань і вмінь, видів діяльності на рівні інтегрованих тем, занять і ін.;

– діалогові технології – сукупність форм і методів навчання, базованих на діалоговому мисленні, які передбачають удосконалення комунікативних умінь і навичок, здатностей конструктивного ведення діалогу/полілогу;

– інформаційно-компэютерні технології – спілкування з використанням інформації з різних джерел, що супроводжується за допомогою аудіо-, відео засобів (форум, чат, відео конференція), а саме:

а) мережеві і хмарні технології – використання мережі-Інтернет через електронну пошту, Facebook, Viber, Instagram;

б) мультимедійні технології – сукупність прийомів, методів, способів продукування, обробки, зберігання, передавання аудіовізуальної інформації, через поєднання в одному програмному продукті тексту, графіки, аудіо- та відеоінформації, анімації (інформація + ілюстрація, відеофрагменти, звукові приклади, таблиці тощо), відеофільми, відео-енциклопедії;

в) технології дистанційного навчання – мають на меті синхронна/асинхронне вивчення пізнавальної інформації;

– SMART-технології – спрямовані на удосконалення навичок формулювання розумних цілей;

– технологія скрайбінгу (автоскрайбінгу) як сукупність методів простої й доступної розповіді про складне, цікаве і ін.

– технології визначення рівнів навчальних досягнень здобувачів освіти:

а) технологія портфоліо для вимірювання рівня навчальних досягнень через презентацію індивідуальних портфоліо здобувачами освіти;

б) тестові технології – передбачають виконання тестових завдань різних рівнів складності (Бартків, Дурманенко, 2023: 98–102).

У процесі вивчення освітнього компоненту «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська)» (Галацин, 2024) нами активно використовуються всі наведені вище інноваційні технології. На кожному занятті з ділової англійської мови застосовуємо інтерактивні технології навчання. Для ефективного їх застосування нами розроблено посібник «Інтерактивні технології формування комунікативної культури майбутніх фахівців у процесі вивчення англійської мови» (Галацин, Хом'як, 2019), в якому до кожної теми освітнього компоненту запропоновано інтерактивні технології, які уможливлюють ефективне формування в здобувачів освіти англомовної комунікативної компетентності. Це технології колективного і кооперативного навчання, опрацювання дискусійних питань (дебати, форум, симпозіум, круглий стіл, засідання парламенту, засідання, панельна дискусія і ін.), ситуативного навчання (імітаційні, не імітаційні ігри, моделювання професійних ситуацій і ін.).

Активно на заняттях використовуємо інформаційно-комп'ютерні та цифрові технології:

– робота з мобільними пристроями, пошук інформації та виконання завдань на різноманітних пошукових платформах;

– виконання вправ за допомогою додатків Quizizz, Flipgrid, Google Форми;

– використання програм для створення інфографіки і презентацій Creately, Canva, Piktochart, PearDeck;

– робота на платформах для створення ігрових вправ (Kahoot, ScatterSheet, LearningApps, Wordwall і ін.);

– використання онлайн-дошки (https://miro.com/app/, http://padlet.com/,https://jamboard.google.com/). на якій подаємо попередньо підготовлені тексти, карти понять, записи, автентичні тексти, відео, аудіо та ін.);

– робота з сервером https://www.thinglink.com/ на якому підготовлені і до початку заняття розміщені автентичні тексти, відео, музика, посилання на інші ресурси, стають видимими за умови наведення курсору. Працюючи за посиланням. магістри створюють англомовні інтерактивні блок-схеми будови механізмів або пристроїв, медіа-колекції, маршрутні карти, проєкти, інтелектуальні карти і ін.

Саме інформаційно-комп'ютерні технології дозволяють процес навчання та викладання організувати динамічно та ефективно.

Використання штучного інтелекту значно поширюється в сфері професійної підготовки майбутніх інженерів, оскільки дозволяє уникати універсального підходу та стандартного навчання, перейти до індивідуалізації формування англомовної комунікативної компетентності.

Інтелектуальні системи та алгоритми уможливлюють для кожного здобувача вищої технічної освіти створювати персоналізовані завдання та вправи. За умови використання штучного інтелекту на занятті з освітнього компонента «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська)» створюється сприятливе середовище, в якому кожен студент працює відповідно до своїх можливостей, рівня володіння іноземною мовою, розвиває власні здібності, обираючи найефективніших для нього спосіб.

Поширеними інструментами та додатками штучного інтелекту в процесі формування англомовної комунікативної компетентності при викладанні освітнього компонента «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська)» є:

– Quizalize – Інтернет-платформа, що дозволяє швидко створювати різнорівневі тести за допомогою штучного інтелекту. Платформа, миттєво створюючи банк запитань, дозволяє викладачу вибирати ті, які необхідні для виявлення рівнів сформованості англомовної комунікативної компетентності з кожної теми освітнього компонента;

– Memrise – мобільний додаток, що містить завдання для запам'ятовування англомовної термінології у вигляді флеш-картки;

– Lingodeer – ігровий мобільний додаток, у якому за допомогою ігор пропонуємо вправи та завдання для удосконалення умінь із англійської граматики;

– Busuu – вебсервіс, що містить інтерактивні вправи чи завдання, виконуючи які майбутні інженери удосконалюють навички англомовної лексики чи граматики;

– Grammarly – сервіс. який дозволяє удосконалити навички англійської граматики та «адаптує текст відповідно до заданих параметрів, таких як:

– цільова група (читач);

– сфера (академічний, діловий, загальний, електронна пошта, випадковий, творчий);

– тон (нейтральний, впевнений, радісний, оптимістичний, дружній, терміновий, аналітичний, шанобливий);

– намір (інформувати, описати, переконати, розповісти історію) (Хорошайло, Кочергіна, 2023: 123–127).

Робота на вказаних платформах чи мобільних додатках уможливлює поглиблене й індивідуалізоване вивчення професійної англійської мови. Адже, завдяки штучному інтелекту, запропоновані завдання та вправи легко адаптуються до потреб магістрів, «реалізуючи ідею доступного та інноваційного вивчення англійської мови та сприяючи їхньому досягненню високих результатів у навчанні» (Галацин, 2021: 254–260).

Ефективним у процесі вивчення освітнього компоненту «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська)» є предметномовне інтегроване навчання або CLIL (Content and Language Integrated Learning), запропоноване А. Бойко. Авторка пропонує вивчати англійську мову інтегровано з мистецтвом. Учена наголошує на перевагах такого інноваційного підходу до вивчення англійської мови, серед яких:

– зосередження уваги студентів на пізнанні мистецтва, міжкультурній комунікації та формуванні гнучких навичок;

– ефективна взаємодія між учасниками освітнього процесу, висловлення власних думок здобувачами освіти іноземною мовою, що сприяє вирішенню реальних комунікативних ситуацій;

– розподілення ролей у групі, уміння аргументувати власну точку зору, творче самовираження;

– підвищення мотивації до вивчення іноземних мов;

– розуміння мови як засобу досягнення різноманітних цілей та креативне використання знань з інших навчальних предметів (Бойко, 2023: 48–53).

Висновки. Отже на заняттях з іноземної мови для студентів технічних спеціальностей використовуємо низку інноваційних технологій, які дозволяють формувати навички ділової англомовної комунікації, активізувати навчально-пізнавальну діяльність майбутніх інженерів, створювати сприятливу атмосферу співпраці і міжособистісної взаємодії, підвищувати упевненість молоді у собі і у сформованих власних англомовних і комунікативних компетентностях; забезпечують уникнення та подолання мовно-психологічних бар'єрів у англомовному професійному спілкуванні та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартків О., Дурманенко Є. Підготовка майбутніх педагогів до використання інноваційних технологій в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка.* Одеса. 2023. № 58. С. 98–102.

2. Бойко А. Е. Формування гнучких навичок учнів засобами інтеграції англійської мови і мистецтва в гуртках. *Мистецтво та освіта.* Київ. 2023. № 3 (109). С. 48–53.

3. Бурлімова Б., Ясинська К. Інноваційні технології вивчення іноземної мови у ВНЗ. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. Дніпро. 2018. № 1 (15). С. 223–227.

4. Галацин К. О. «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська)»: силабус освітнього компонента. 2024. URL: https://kamts2.kpi.ua/nn-mmi/

5. Галацин К. О. Педагогічні умови ефективного формування англомовної комунікативної компетентності майбутніх інженерів. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Дрогобич. 2021. Вип. 44, том 1. С. 254–260.

6. Галацин К. О., Хом'як А. П. Інтерактивні технології формування комунікативної культури майбутніх фахівців у процесі вивчення англійської мови : навч.-метод. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 160 с.

7. Дроздова В., Рудніцька К., Росквас І. Інноваційні технології викладання іноземних мов в умовах зростаючого впливу технологій штучного інтелекту на освітні процеси. *Академічні візії*. Львів. 2023. Випуск 26. С. 1–16.

8. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.

9. Максимова О. Інноваційні методи навчання професійної іноземної мови у немовних ВНЗ. *Наукові записки*. Кропивницький. 2018. № 165. С. 535–538. URL: https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/issue/view/6/5

10. Першукова О. Інноваційні технології в навчанні англійської мови студентів технічних університетів. *Вища освіта: удосконалення якості підготовки фахівців*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет конф. з міжнародною участю, м. Київ, 24–25 квітня 2019 р. / Національний авіаційний університет. Київ, 2019. С. 33–37. URL: http://www.flyhigh.nau.edu.ua/docs/tezy_2019.pdf

11. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посібник. Київ, 2012. 187 с.

12. Хорошайло О. С., Кочергіна С. С. Використання штучного інтелекту для підвищення якості викладання іноземних мов у вищому закладі освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ. 2023. № 93. С. 123–127.

REFERENCES

1. Bartkiv O., Durmanenko Ye. (2023) Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii v osvitnomu protsesi. [Training future teachers for the use of innovative technologies in the educational process]. Innovatsiina pedahohika, 58. 98–102. [in Ukrainian].

2. Boiko A. E. (2023) Formuvannia hnuchkykh navychok uchniv zasobamy intehratsii anhliiskoi movy i mystetstva v hurtkakh. [Developing students' flexible skills through the integration of English and art in clubs]. Mystetstvo ta osvita, 3 (109). 48–53. [in Ukrainian].

3. Burlimova B., Yasynska K. (2018) Innovatsiini tekhnolohii vyvchennia inozemnoi movy u VNZ. [Innovative technologies for learning a foreign language at universities]. Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky. – Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology. Pedagogical sciences, 1 (15). 223–227. [in Ukrainian].

4. Halatsyn K. O. (2024) «Praktychnyi kurs inozemnoi movy dlia dilovoi komunikatsii (anhliiska)»: sylabus osvitnoho komponenta. ["Foreign Language for Business Communication (English)": syllabus of the educational component]. URL: https://kamts2.kpi.ua/nn-mmi/ [in Ukrainian].

5. Halatsyn K. O. (2021) Pedahohichni umovy efektyvnoho formuvannia anhlomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv. [Pedagogical conditions for the effective formation of English-language communicative competence of future engineers]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 44, 1. 254–260. [in Ukrainian].

6. Halatsyn K. O., Khomiak A. P. (2019) Interaktyvni tekhnolohii formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy : navch.-metod. posib. [Interactive technologies for forming the communicative culture of future specialists in the process of learning English: manual]. 160 s. [in Ukrainian].

7. Drozdova V., Rudnitska K., Roskvas I. (2023) Innovatsiini tekhnolohii vykladannia inozemnykh mov v umovakh zrostaiuchoho vplyvu tekhnolohii shtuchnoho intelektu na osvitni protsesy. [Innovative technologies for teaching foreign languages in the context of the growing influence of artificial intelligence technologies on educational processes]. Akademichni vizii, 26. 1–16. [in Ukrainian].

8. Dubaseniuk O. A. (2009) Innovatsiini osvitni tekhnolohii ta metodyky v systemi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky. [Innovative educational technologies and methods in the system of professional and pedagogical training]. Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnolohii ta metodyky : monohrafiia / za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka – Zhytomyr Ivan Franko State University Publishing house, 14–47. [in Ukrainian].

9. Maksymova O. (2018) Innovatsiini metody navchannia profesiinoi inozemnoi movy u nemovnykh VNZ. [Innovative methods of teaching a foreign language for professional purposes in non-language universities]. Naukovi zapysky, 165. 535–538. URL: https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/issue/view/6/5 [in Ukrainian].

10. Pershukova O. (2019) Innovatsiini tekhnolohii v navchanni anhliiskoi movy studentiv tekhnichnykh universytetiv. [Innovative technologies in teaching English to students of technical universities]. Vyshcha osvita: udoskonalennia yakosti pidhotovky fakhivtsiv: materialy Vseukr. nauk.-prakt. internet konf. z mizhnarodnoiu uchastiu. Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. – National Aviation University, 33–37. URL: http://www.flyhigh.nau.edu.ua/docs/tezy_2019.pdf [in Ukrainian].

11. Pometun O., Pyrozhenko L. (2012) Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid : metod. posibnyk. [Interactive learning technologies: theory, practice, experience: methodical manual]. 187 s. [in Ukrainian].

12. Khoroshailo O. S., Kocherhina S. S. (2023) Vykorystannia shtuchnoho intelektu dlia pidvyshchennia yakosti vykladannia inozemnykh mov u vyshchomu zakladi osvity. [Using artificial intelligence to improve the quality of foreign language teaching in higher education institution]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. – Scientific journal of Dragomanov Ukrainian State University, 93. 123–127. [in Ukrainian].

УДК 378.147:330:377.1
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-51

Ігор ГАРАСИМ,
orcid.org/0009-0004-7213-0469
аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) harasym.i@tnpu.edu.ua

КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ США ТА УКРАЇНИ

Стаття присвячена концепції професійної підготовки економістів у закладах вищої освіти США та України. Мета дослідження – проаналізувати особливості та відмінності підходів до навчального процесу і цілей професійної освіти економістів у контексті освітніх тенденцій обох країн. В процесі наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, зокрема аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація. Результати дослідження показують, що концепція професійної підготовки економістів у закладах вищої освіти в США характеризується комплексним підходом, що об'єднує теоретичні знання та практичні навички для управління економікою, підприємством, та бізнесом. Американська вища освіта зосереджена на використанні інноваційних технологій та методик навчання, що сприяють ефективній взаємодії між викладачами та студентами. Особлива увага приділяється розвитку здатності студентів до критичного мислення, вмінню приймати обґрунтовані рішення та адаптуватися до змін у глобальному економічному середовищі. На відміну від американської системи, в Україні підхід до професійної підготовки економістів має більш традиційні корені, які змінюються під впливом інтеграції в європейський освітній простір через Болонський процес. Українська модель зосереджена на формуванні глибоких теоретичних знань і розуміння економічних процесів у всіх сферах суспільного життя. Концепція професійної підготовки включає в себе ретельну спеціалізацію з акцентом на вивченні місцевих та міжнародних економічних закономірностей, що має на меті підготувати студентів до роботи в умовах змінної економіки. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення підходів до підготовки економістів із урахуванням кращих міжнародних практик.

Ключові слова: *професійна підготовка, економісти, заклади вищої освіти, Україна, США.*

Ihor HARASYM,
orcid.org/0009-0004-7213-0469
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Management of Education
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) harasym.i@tnpu.edu.ua

THE CONCEPT OF PROFESSIONAL TRAINING FOR ECONOMISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE USA AND UKRAINE

The article focuses on the concept of professional training for economists in higher education institutions of the USA and Ukraine. The aim of the study is to analyze the features and differences in approaches to the educational process and the aims of professional education for economists in the context of the educational trends of both countries. The research employed general scientific methods of cognition, including analysis, comparison, generalization, and systematization. The results show that the concept of professional training for economists in the USA is characterized by a comprehensive approach that combines theoretical knowledge with practical skills for managing the economy, enterprises, and businesses. American higher education emphasizes the use of innovative technologies and teaching methods that promote effective interaction between instructors and students. Special attention is given to developing students' ability to think critically, make informed decisions, and adapt to changes in the global economic environment. In contrast, the approach to professional training for economists in Ukraine has more traditional roots, evolving under the influence of integration into the European educational space through the Bologna Process. The Ukrainian model focuses on building deep theoretical knowledge and an understanding of economic processes in all areas of social life. The concept of professional training includes thorough specialization, with an emphasis on studying both local and international economic patterns, aiming to prepare students for work in a dynamic economic environment. The practical significance of the research lies in its potential to improve approaches to training economists by incorporating best international practices.

Key words: *professional training, economists, higher education institutions, Ukraine, the USA.*

Постановка проблеми. Концепція професійної підготовки економістів у закладах вищої освіти відіграє ключову роль у формуванні кваліфікованих фахівців, здатних ефективно функціонувати в динамічному економічному середовищі. Системи вищої освіти США та України пропонують різні підходи до навчання, кожен з яких відображає культурні, економічні та історичні особливості відповідних країн. Аналіз цих систем дозволяє виявити унікальні методи та стратегії, які можуть бути взаємно корисними при адаптації кращих практик в межах глобалізованого світу.

В США, де економічна освіта часто фокусується на проблемах практичного застосування теоретичних знань, велика увага приділяється розвитку аналітичних навичок і критичного мислення. Навчальні плани зазвичай включають широкий спектр курсів, що охоплюють як основи економічної теорії, так і прикладні аспекти фінансів, менеджменту та маркетингу. Це забезпечує студентам гнучкість у виборі спеціалізацій та можливості для розвитку в різних напрямках професійної кар'єри.

В Україні, професійна підготовка економістів також набуває особливої актуальності на фоні економічних реформ та інтеграції до європейських освітніх стандартів. Навчальні програми закладів вищої освіти часто акцентують на глибокому розумінні теоретичних основ економіки та їхньому застосуванні в аналізі реальних економічних ситуацій. Це включає вивчення сучасних економічних теорій, економетрики, а також спеціалізованих предметів, які допомагають студентам розробляти компетенції, необхідні для ефективного рішення комплексних економічних задач.

Дослідження націлене на виявлення ключових аспектів, котрі впливають на ефективність навчальних методик та виховання кваліфікаційних характеристик майбутніх фахівців, що мають значення для розвитку економічної науки та практики в обох країнах. Окрім того, стаття спрямована на розроблення рекомендацій щодо оптимізації освітніх стратегій з огляду на сучасні вимоги глобалізації та міжнародної інтеграції.

Аналіз досліджень. Питання концепції професійної підготовки економістів у закладах вищої освіти США та України є достатньо дослідженим у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Українські джерела зосереджуються на питаннях модернізації освіти та інтеграції в європейський простір, тоді як зарубіжні науковці аналізують виклики бізнес-освіти та ефективність економічної підготовки. Так, І.П. Аннєнкова (Аннєнкова, 2011) досліджує критерії якості освіти у вищих навчальних закладах, наголошуючи на важливості підвищення ефективності навчальних програм. Серед зарубіжних досліджень важливий внесок зробили H. DeAngelo, L. DeAngelo та J.L. Zimmerman (DeAngelo et al., 2010), які вказують на розрив між теорією бізнес-освіти та реальними потребами ринку. D.A. Gioia та K.G. Corley (Gioia, Corley, 2012) звертають увагу на проблему прагнення бізнес-шкіл до високих рейтингів, що часто знижує освітню якість. M.M. Holster (Holster, 2003) фокусується на сучасних методах викладання бізнесу, підкреслюючи важливість практичної орієнтації навчання.

Важливі питання реформування освіти також розкриваються в офіційних документах МОН України (Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти, 2003) та Програмі інтеграції України до ЄС (Програма інтеграції України до Європейського Союзу, 2000). Експертна інформація з інтернет-джерел, зокрема аналітичні звіти Національного центру статистики освіти (National Center for Education Statistics, 2014) та рекомендації Національної асоціації бізнес-освіти (National Business Education Association, 2002), доповнюють наукові дослідження, висвітлюючи актуальні виклики в освітній сфері. Попри наявність значної кількості досліджень, бракує систематизованого підходу до вивчення підготовки економістів.

Мета статті – зробити порівняльний аналіз концепції професійної підготовки економістів у закладах вищої освіти Сполучених Штатів Америки та України.

Викладення основного матеріалу. У Сполучених Штатах термін «вища освіта» охоплює навчання, яке проходять після завершення середньої школи. Відповідно, усі навчальні заклади, що надають освіту на основі середньої, входять до сектору вищої освіти. Освітня політика США спрямована на впровадження ідеї масової вищої освіти (National Business Education Association: 2–3). З цієї причини в країні розробляються програми фінансової підтримки для молоді, а також створюються сприятливі умови, що задовольняють найрізноманітніші потреби населення в освіті (Johnstone, 2003: 73–74).

У перші десять років незалежності України, система вищої освіти продовжувала функціонувати згідно із стандартами, що були успадковані від Радянського Союзу. Однак з 2000 року були розпочаті значні зміни, спрямовані на реформування освіти у відповідності з європейськими стандартами. Відповідно до положень документа «Про програму інтеграції України в Європейський Союз» та ряду розпоряджень Кабінету Міністрів

України, почалася імплементація Болонського процесу (Програма інтеграції України до Європейського Союзу, 2000). Цей процес реформування вищої освіти базується на принципах рівноправної співпраці та взаємної адаптації освітніх систем європейських країн, що сприяє інтеграції української освіти в загальноєвропейський простір.

Заклади вищої освіти в США щорічно нарощують свої потужності, оскільки кількість студентів щороку збільшується. За прогнозами науковців, у період 2018–2024 років чисельність студентів університетів збільшиться на 14% порівняно з попередніми показниками (National Center for Education Statistics, 2004).

В Україні ситуація кардинально протилежна. На сьогодні у системі вищої освіти є 100 приватних установ вищої освіти та 40 комунальних, 170 державних університетів, і це не рахуючи філій (В Україні суттєво зменшилася кількість студентів, 2024). Щороку кількість студентів у даних закладах зменшується. Якщо в 2018 році на один заклад припадало близько 6700 студентів, то в 2024 році – 3400 (В Україні суттєво зменшилася кількість студентів, 2024).

На початку 2024 року, у відповідь на потребу оптимізації розподілу державних коштів, Кабінет Міністрів України ухвалив новий законопроєкт. Цей законопроєкт передбачає зміну механізму фінансування безкоштовної освіти у закладах вищої освіти. Замість того, щоб надавати кошти на повністю безкоштовне навчання для обмеженої кількості студентів, держава пропонує систему державних грантів. Ці гранти будуть виплачуватися через систему «Дія» і спрямовані на компенсацію частини вартості контрактної форми навчання в університетах (В Україні суттєво зменшилася кількість студентів, 2024).

Престижність та рейтинги ЗВО США вираховується за низкою критеріїв: кількість наукових досліджень, виконаних у вишах, кількість публікацій співробітників, середня заробітна плата випускників, оцінка якості підготовки з боку роботодавців, а також рівень задоволення випускників освітою (DeAngelo et al.; Gioia & Corley, 2012: 1).

Європейський центр з вищої освіти (СЕПЕС) ЮНЕСКО відносить до критеріїв оцінки якості освіти в Україні:

– інституціональну місію й мету навчального закладу;

– параметри освітньої моделі;

– певні стандарти даної програми або дисципліни.

Незважаючи на розходження дослідницьких підходів, їх поєднує та обставина, що якість процесу закономірно призводить до високої якості результату, а зміна вимог до якості результату, у свою чергу, обумовлює необхідність адекватних змін у вимогах до якості процесу. Однак на практиці в Україні попри постійні удосконалення процесуальної частини навчання рівень задоволеності якістю освіти роботодавцями – достатньо низький (Аннєнкова, 2011).

Що стосується безпосередньо вищої освіти у сфері економіки, то згідно з документами Комісії з політики у сфері бізнесу та економічної освіти США, «економічна освіта» є пріоритетним напрямом американської освіти, який надає знання про економіку та навички роботи у цій сфері. Це дозволяє кожному громадянину суспільства:

– робити внесок у глобальну економічну систему будь-яким чином;

– успішно функціонувати в ринкових умовах як у США, так і в інших країнах;

– розвивати навички використання новітніх технологій для створення нових знань, обробки інформації та прийняття рішень;

– застосовувати економічні знання та набуті навички в повсякденному житті разом із знаннями з інших академічних дисциплін (Hinshaw & Sigfried, 1991: 375).

Американський дослідник В. Волстад визначає поняття «економічної освіти» як ключовий елемент у підготовці майбутніх економістів у закладах вищої освіти. Цей термін відображає важливість професійної підготовки економістів у сучасній практиці. У дослідженні уточнюється сутність концепції «професійної підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти», узагальнюються принципи та визначаються основні тенденції такої підготовки в США (Walstad & Rebeck, 200: 13).

В американській економічній освіті передбачається засвоєння знань про закони всіх сфер економічного життя суспільства та принципів поведінки в економічній діяльності й повсякденному житті. Факультети економіки готують студентів переважно для роботи в державних установах. Основною метою є навчити розумінню впливу економічного середовища не лише на діяльність підприємців, а й на функціонування усіх суб'єктів економічного життя, включаючи неприбуткові організації та державні інституції.

Концепція економічної освіти охоплює глибокі теоретичні знання з економіки та розуміння законів усіх сфер економічного життя суспільства. З поняття «економічної освіти» виділяється концепт «професійної підготовки майбутніх економістів», який, за визначенням М. Голстера, є про-

цесом опанування економічних наук, необхідних для конкретної спеціальності з метою здобуття кваліфікації економіста (Holster, 2003).

Професійна підготовка економістів у США є процесом, що охоплює не лише навчання управлінню економікою, підприємством чи бізнесом, а й засвоєння фундаментальних теоретичних основ. За С. Джакштадом та Дж. Бреннаном, цей процес включає навчання спеціалістів, ефективність якого забезпечується методами і формами навчання, що визначають взаємодію викладача та студента. Це навчання студентів економічному мисленню і застосуванню здобутих знань під час ухвалення рішень, а також розвиток здатності використовувати теоретичні знання на практиці (Walstad & Rebeck, 2003).

Основні вимоги до підготовки економістів у США формувалися під впливом сучасних умов, таких як високий рівень професіоналізму, використання новітніх технологій, високий інтелектуальний потенціал, знання, навички, а також професійна мобільність і адаптація до глобального інформаційного середовища. Майбутні економісти навчаються пояснювати економічні явища, розв'язувати завдання викладача, оцінювати та прогнозувати ситуації, вести переговори та укладати контракти. Випускники повинні вміти прогнозувати ринкову ситуацію, що включає аналіз співвідношення попиту та пропозиції, поведінки цін, обігу товарів та інших економічних явищ (Walstad & Rebeck, 2003: 96).

Економічна освіта в Україні структурована за чотирма основними блоками дисциплін, які сприяють формуванню сучасного світогляду та необхідності постійного оновлення знань, умінь та навичок в соціально-економічній сфері. Ці блоки включають загальноосвітній, фундаментальний, інноваційно-практичний та спеціалізований блок дисциплін, які разом забезпечують глибоке багатоаспектне дослідження економічних закономірностей суспільства (Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти, 2003).

Освітній процес у сфері економіки відбувається через інтеграцію пізнавальних, теоретичних та практичних компонентів. Пізнавальні елементи не лише надають знання з фінансів, технологій, техніки, економіки та права, а й сприяють формуванню внутрішньої культури молодих людей та

Таблиця 1

Порівняння професійної підготовки економістів у закладах вищої освіти США та України

Критерій	США	Україна
Ціль освіти	Підготовка конкурентоздатних фахівців на міжнародному рівні, розвиток лідерських якостей.	Підготовка фахівців для внутрішнього ринку, акцент на теоретичні знання.
Завдання програм	Забезпечення студентів практичними навичками, аналітичним мисленням, доступом до міжнародних досліджень.	Наголос на теоретичних знаннях, адаптація до потреб місцевого ринку праці.
Якість	Високий стандарт, акредитація від AACSB, активне впровадження інноваційних методик.	Зростаюча якість, процеси модернізації та акредитації за європейськими стандартами.
Найбільш популярні заклади	Гарвардський університет, Стенфордський університет, Массачусетський технологічний інститут.	Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Львівська політехніка.
Вимірювання престижності	Рейтинги університетів (напр., U.S. News & World Report), акредитація.	Національні рейтинги, акредитація МОН, участь у міжнародних програмах.
Фінансування	Приватне та державне фінансування, висока вартість навчання, значні інвестиції в наукові дослідження.	В основному державне фінансування, нижчі витрати на освіту, обмежені інвестиції в дослідження.
Розвиток	Широкі можливості для наукових досліджень, велика кількість інноваційних стартапів.	Зосередженість на поступовій інтеграції з європейськими освітніми і дослідницькими установами.
Методи	Практичні кейс-методи, групові проекти, використання новітніх технологій у навчанні.	Традиційні лекції та семінари, впровадження інтерактивних методів навчання.
Ключові дисципліни	Економіка, бізнес-аналітика, фінанси, міжнародний бізнес.	Економічна теорія, облік і аудит, фінанси, менеджмент.
Оцінювання знань	Градаційна система A-F, комплексні іспити, проекти, участь у дискусіях.	100-бальна система, державні екзамени, курсові роботи.

Примітка: систематизовано автором.

їх готовності до відповідальної гармонізації відносин між людиною, суспільством, природою та економікою. Теоретичні аспекти навчання, включаючи світогляд та критичне мислення, сприяють формуванню основи для економічно обґрунтованих та соціально відповідальних рішень та дослідницьких умінь; практичні ж складові підсилюють професійні навички (Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти, 2003).

Систематизація ключових аспектів концепції професійної підготовки економістів дозволяє зробити висновок про те, що на сьогодні в Україні необхідно переглянути навчальні плани економічних спеціальностей з метою збільшення частки активних методів, форм і засобів навчання. Останнім часом в університетах США впроваджується підхід проактивного навчання, коли студенти отримують знання про новітні досягнення у тій чи іншій галузі, навіть якщо підручники ще не містять відповідної інформації. Такі методики викладання сприяють підвищенню інтересу студентів та стимулюють їхню пізнавальну активність. Вони роблять акцент на розвитку навичок самостійного навчання, самоконтролю та самоаналізу.

Позитивною особливістю американської економічної освіти, на нашу думку, є насиченість навчальних програм дисциплінами, що надають практичні знання та навички – такими як економетрика, статистика, економічне програмування, методи оптимізації, стратегічне планування та прогнозування.

На відміну від цього, навчальні програми у вітчизняних вищих навчальних закладах включають значну кількість предметів, що надають узагальнені та теоретичні знання (наприклад, «Основи економіки», «Маркетинг», «Фондова індустрія», «Банківська індустрія» тощо). Однак ці дисципліни часто базуються на іноземних джерелах інформації, які, на жаль, не завжди перекладені коректно та не враховують специфіку вітчизняних. При цьому семінарські заняття переважно проводяться у формі лекцій або у вигляді відповідей на питання, пов'язані з матеріалами лекцій.

Щодо проактивного навчання, викладачі не завжди відслідковують останні публікації та досягнення науки, покладаючись переважно на власний досвід, або досвід, описаних у наукових джерелах іншими викладачами. Це може знижувати ефективність навчального процесу, оскільки студенти не отримують доступ до актуальних знань і практик, які швидко розвиваються в економічній сфері.

Вважається, що досягнення провідних американських університетів можна пояснити їхніми більш суворими вимогами. Дійсно, успіх підготовки економічних фахівців у США частково обумовлений ретельним підходом до відбору абітурієнтів. Він включає великий конкурс на вступ, складну систему вступних іспитів, психологічні тести на профпридатність, перевірку знання іноземних мов тощо. Таким чином, кожен економічний університет у США має право самостійно визначати вимоги до абітурієнтів, що дозволяє посилювати або послаблювати їх на власний розсуд. Ця система сприяє відбору найбільш мотивованих та підготовлених студентів, що, своєю чергою, підвищує загальний рівень навчання. Крім того, гнучкість у встановленні вимог дозволяє університетам адаптуватися до змін у ринку праці та потребах економічної сфери, забезпечуючи більш ефективну підготовку фахівців.

Висновки. Таким чином, у обох країнах існує висока оцінка значення професійної підготовки економістів, проте підходи до навчального процесу та його цілей значно відрізняються. США акцентує на практичному застосуванні знань та навичок у реальних економічних умовах, тоді як Україна зосереджується на формуванні солідної теоретичної бази, яка дозволить майбутнім економістам глибоко аналізувати економічні явища. Це відображає загальні освітні тренди обох країн, відповідно до яких США спрямовує освіту на внесення вкладу у глобальний ринок, а Україна – на розбудову внутрішнього інтелектуального та економічного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аннєнкова І.П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. *Наука і освіта,* 2011. № 8. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 12.01.2025).

2. В Україні суттєво зменшилася кількість студентів: в Міносвіти планують модернізувати ВИШі. Мукачево, 2024. URL: https://mukachevo.net/news/v-ukrayini-suttyevo-zmenshylasia-kilkist-studentiv-v-minosvity-planuiut-modernizuvaty-vyshi_5980947.html (дата звернення: 12.01.2025).

3. Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти. МОН України; Рішення, Концепція від 04.12.2003 № 12/7-4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03#Text (дата звернення: 12.01.2025).

4. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. Президент України; Програма від 14.09.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text (дата звернення: 12.01.2025).

5. DeAngelo H., DeAngelo L., Zimmerman J.L. What's Really Wrong with American Business Schools? University of Rochester Working Paper, 2010. URL: http://ssrn.com/abstract=766404 (accessed 12.01.2025).

6. Gioia D.A., Corley K.G. Being Good versus Looking Good: Business School Rankings and the Circean Transformation from Substance to Image. *Academy of Management Learning and Education,* 2012. 1(1). PP. 107–120. URL: https://journals.aom.org/doi/10.5465/amle.2002.7373729 (accessed 12.01.2025).

7. Hinshaw E.E., Siegfried J.J. The Role of the American Economic Association in Economic Education: A Brief History. *Journal of Economic Education, 1991*, 22(4), 373–381. URL: https://www.jstor.org/stable/1183357 (accessed 12.01.2025).

8. Holster M.M. The Foundations of Business Education: Effective Methods of Teaching Business Education in the 21st Century. *NBEA Yearbook*, 2003. 41. PP. 1–16.

9. Jackstadt S., Brennan J. Economic Knowledge and High School Student Attitudes towards the American Economic System, Business and Labor Union. Theory and Research in Social Education, 1993. №16. PP. 90–97.

10. Johnstone B. System of Higher Education in the US: Structure, Management, Financing . *University Management*, 2003. № 5/6(28). PP. 92–102.

11. National Business Education Association. This We Believe about the Need for Business Education. Policy Statement № 71. *National Business Education Association,* 2002. URL: https://cdn.ymaws.com/nbea.org/resource/resmgr/advocacy_resources/pcbe_policy_compilation.pdf (accessed 12.01.2025).

12. National Center for Education Statistics. Digest of Education Statistics: 2014. *National Center for Education Statistics*, 2014. URL: http://nces.ed.gov/programs/digest/d14/index.asp (accessed 12.01.2025).

13. Walstad W.B., Rebeck K. The Status of Economics in the High School Curriculum. *Journal of Economic Education*, 2000. 31(1). PP. 95–101. URL: https://www.jstor.org/stable/43610488 (accessed 12.01.2025).

REFERENCES

1. Anniienkova I. (2011). Kryterii i pokaznyky yakosti osvity u VNZ [Criteria and Indicators of Education Quality in Higher Educational Institutions]. *Nauka i osvita,* 8. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf [in Ukrainian].

2. V Ukraini suttievo zmenshylasia kilkist studentiv: v Minosvity planuiut modernizuvaty vyshi [The Number of Students in Ukraine Has Decreased Significantly: The Ministry of Education Plans to Modernize Universities]. (2024). *Mukachevo*. URL: https://mukachevo.net/news/v-ukrayini-suttyevo-zmenshylasia-kilkist-studentiv-v-minosvity-planuiut-modernizuvaty-vyshi_5980947.html [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku ekonomichnoi osvity [On the Approval of the Concept for the Development of Economic Education]. (2003). MON Ukrainy; Rishennia, Kontseptsiia vid 04.12.2003 № 12/7-4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03#Text [in Ukrainian].

4. Programa intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu [The Program of Ukraine's Integration into the European Union]. (2000). Prezydent Ukrainy; Programa vid 14.09.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text [in Ukrainian].

5. DeAngelo, H., DeAngelo, L., & Zimmerman, J.L. (2010). What's Really Wrong with American Business Schools? *University of Rochester Working Paper.* URL: http://ssrn.com/abstract=766404

6. Gioia, D.A., & Corley, K.G. (2012). Being Good versus Looking Good: Business School Rankings and the Circean Transformation from Substance to Image. *Academy of Management Learning and Education*, 1(1). 107–120. URL: https://journals.aom.org/doi/10.5465/amle.2002.7373729

7. Hinshaw, E.E., & Siegfried, J.J. (1991). The Role of the American Economic Association in Economic Education: A Brief History. *Journal of Economic Education,* 22(4), 373–381. URL: https://www.jstor.org/stable/1183357

8. Holster, M.M. (2003). The Foundations of Business Education: Effective Methods of Teaching Business Education in the 21st Century. *NBEA Yearbook*, 41. 1–16.

9. Jackstadt, S., & Brennan, J. (1993). Economic Knowledge and High School Student Attitudes towards the American Economic System, Business and Labor Union. *Theory and Research in Social Education*, 16. 90–97.

10. Johnstone, B. (2003). The System of Higher Education in the US: Structure, Management, Financing. *University Management*, 5/6(28). 92–102.

11. National Business Education Association. (2002). This We Believe about the Need for Business Education. Policy Statement №71. National Business Education Association. URL: https://cdn.ymaws.com/nbea.org/resource/resmgr/advocacy_resources/pcbe_policy_compilation.pdf

12. National Center for Education Statistics. (2014). Digest of Education Statistics: 2014. National Center for Education Statistics. URL: http://nces.ed.gov/programs/digest/d14/index.asp

13. Walstad, W.B., & Rebeck, K. (2000). The Status of Economics in the High School Curriculum. Journal of Economic Education, 31(1). 95–101. URL: https://www.jstor.org/stable/43610488

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Роман БЕРЕСТ, Олег ПЕТРИК
ВІД СВІТОВИХ ОПЕРНИХ СЦЕН ДО ФРОНТОВИХ ОКОПІВ УКРАЇНИ:
СИНТЕЗ МИСТЕЦТВА І ПАТРІОТИЗМУ
(ДО 50-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СЛІПАКА)..... **4**

Svitlana BILA, Viktoriia TELVAK, Sviatoslav ZHURAVLOV
MYKHAILO HRUSHEVSKY AS A RESEARCHER OF UKRAINIAN ROMANTICISM
(THE EXAMPLE OF M. MAKSYMOVYCH)..... **11**

Лідія БІЛІЧЕНКО
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ПІД КЕРІВНИЦТВОМ СЕРГІЯ ШАЙХЕТА (2020–2023 РР.)..... **19**

Василь БОСАК
ПРОДОВОЛЬЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЬВОВА У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ ВЛАДИ
АВСТРО-УГОРЩИНИ (ЛИПЕНЬ 1915 – ГРУДЕНЬ 1916 РОКУ)..... **26**

Оксана ГОРБАЧИК
ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІНДІЇ У ВІДНОСИНАХ
З ПАЛЕСТИНОЮ ТА ІЗРАЇЛЕМ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ..... **34**

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Наталія АШИХМІНА, В'ячеслав ДАШКОВСЬКИЙ
ПРОЯВ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ НА ПРИКЛАДІ ЖАНРУ КОНЦЕРТУ..... **40**

Ірина БЕРМЕС
ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВЕ МИСТЕЦТВО
В СВІТЛІ ПСИХОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ..... **47**

Ольга БОРИСЕНКО, Валерія БОЙКО, Віктор ЛИТОВЧЕНКО
ФІЛОСОФІЯ МИСТЕЦТВА В ЦИФРОВУ ЕПОХУ
ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НОВИХ МЕДІАПРАКТИК..... **54**

Світлана БОРОВИК, Яна ПОДАТЬ, Катерина МАМЧУР
ТРАДИЦІЇ ФЛОРЕНТІЙСЬКОЇ КАМЕРАТИ У ТВОРЧОСТІ АЛЕСАНДРО СКАРЛАТТІ,
ЖАНА РАМО ТА КРИСТОФА ГЛЮКА..... **61**

Катерина БОРТНИК, Каріна ОСТРОВСЬКА, Тетяна БРАГІНА
РОЛЬ ВІРТУОЗНОЇ ТЕХНІКИ В ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ..... **67**

Тетяна БУКОРОС, Оксана МАЗНІЧЕНКО, Анатолій ШАПОВАЛ
ГРОТЕСКНІ СТИЛІ В ДИЗАЙНІ..... **75**

Сергій ВАВРИЩУК
ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗМІСТ НАРОДНО-ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ ІСТОРИЧНОЇ ОРАТОРІЇ
«ВІЮТЬ ВІТРИ» ГАННИ ГАВРИЛЕЦЬ..... **83**

Wang LIWEN
FEATURES OF THE "CHINESE STYLE" AND ITS ARTISTIC EMBODIMENTS
IN ACADEMIC PIANO MUSIC OF CHINESE COMPOSERS..... **92**

Марта ВАСИЛЕВИЧ
ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
СТУДЕНТІВ-СКРИПАЛІВ У КЛАСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ..... **97**

Хунган ГАО
АМЕРИКАНСЬКИЙ ФОТОРЕАЛІЗМ 1970-Х: НА МЕЖІ ЖИВОПИСУ Й ФОТОГРАФІЇ..... **102**

Вікторія ГІГОЛАЄВА-ЮРЧЕНКО, Олена СМИРНА, Лариса ДАВИДОВИЧ
СПІВ *A CAPPELLA* ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВОКАЛІСТІВ АКАДЕМІЧНОГО ЖАНРУ **109**

Вадим ГОРБАЛЬ, Ярослав ГОРБАЛЬ
ВАГОМІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО РЕПЕРТУАРУ У ПРОФЕСІЙНОМУ ФОРМУВАННІ ВІЙСЬКОВОГО ДИРИГЕНТА **115**

Володимир ГРЕК, Кристина ШИШКАРЬОВА
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНКУРСІВ ТА ФЕСТИВАЛІВ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ **122**

Наталія ДАЦЮК
САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКИХ ПРОЦЕСІВ ХХ СТОЛІТТЯ **129**

Світлана ДОЛЕСКО, Євгеній ШИШЛЮК
ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ МІКАЕЛИ ФЛОРЕС АМАЯ: СИМБІОЗ ФЛАМЕНКО Й НАЇВНОГО МИСТЕЦТВА **135**

Олексій ЖАДЕЙКО
ЛАБІРИНТИ НЕСКІНЧЕННОСТІ:
ШЛЯХ ДО СЕБЕ УКРАЇНСЬКОГО ЖИВОПИСЦЯ ІВАНА МАРЧУКА **143**

Ігор ЖУКОВ
ЗМІНА ЕСТЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ СПРИЙНЯТТЯ ІНТЕР'ЄРУ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ З ВПРОВАДЖЕННЯМ AI В ПРОЦЕС ПРОЕКТУВАННЯ **149**

Сергій КАЧУРИНЕЦЬ
ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ В КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ **155**

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Богдана АВРАМЕНКО
ПОНЯТТЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ В ЛІНГВІСТИЦІ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ І ДОЦІЛЬНІСТЬ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ **161**

Наталія АДАХ, Наталія СОВТИС, Наталія ГАВРИЛЮК
НЕОЛОГІЧНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ ЛЕОНІДА ТАЛАЛАЯ **166**

Tetiana ALEKSAKHINA, Nataliia USENKO
PHRASEOLOGISMS OF THE IDEOGRAPHIC FIELD "FLORA" **172**

Еліна АНАНЬЯН
ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ЗАСОБІВ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ **179**

Тетяна БАНДУРА
КОНЦЕПТ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ» В ПАРАДИГМІ ТЕКСТОТВОРЕННЯ РОМАНУ І. МАК'ЮЕНА «СВІЙ СЕРЕД МАШИН» **184**

Юліан БАРАНЕЦЬКИЙ, Наталія КУНАНЕЦЬ
РОЗПІЗНАВАННЯ РУКОПИСНОГО ТЕКСТУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ **190**

Олена БЄЛОЗЬОРОВА
ТАБУ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНА ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕВФЕМІЗАЦІЇ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ (НА ПРИКЛАДІ ВЕРБАЛЬНОГО ТАБУ *KREBS)* **199**

Анастасія ВЕГЕШ
ВПЛИВ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ВЛАДИСЛАВА ІВЧЕНКА ПРО НАЙКРАЩОГО СИЩИКА) **206**

Vitaliia HARAPKO, Oksana PANCHENKO, Mariana HARAPKO
THE PHENOMENON OF SYNONYMY IN ICT TERMS IN ENGLISH-LANGUAGE PEDAGOGICAL TERMINOLOGY **213**

Маргарита ГЕЛЕТКА, Оксана КУЛІКОВА, Євген ЛЕВІН
СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У АНГЛОМОВНИХ СТИЛІСТИЧНО НЕОДНОРІДНИХ ТЕКСТАХ ВИДАНЬ ТА ВЕБ-СЕРВІСІВ АЕРОКОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ **220**

Ольга ГНАТИШЕВА
АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САКРАЛІЗМІВ У СУЧАСНІЙ ВОЄННІЙ ПОЕЗІЇ **231**

Оксана ГОРДІЙ
ІНТЕГРАЦІЯ КРАЇНОЗНАВСТВА У ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ **237**

Ростислав ДМИТРАСЕВИЧ, Діана БІРЮКОВА, Аліна ЄВДОКИМОВА
СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ В СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ **243**

ПЕДАГОГІКА

Ірина АФАНАСІЄВСЬКА, Надія ПОГОРЛЕЦЬКА
РОЗВИТОК НАВИЧОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ СУДНОВИХ МЕХАНІКІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ **252**

Yana BECHKO, Liudmyla MOVCHAN, Svitlana KARYCHKOVSKA
CRITICAL THINKING SKILLS FORMATION IN THE PROCESS OF APPLYING THE CASE-STUDY METHOD IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING OF STUDENTS IN A NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATION INSTITUTION **260**

Світлана БИКАСОВА, Христина ШАПАРЕНКО
РОЛЬ ТЬЮТОРСТВА У ВИБУДОВУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ **266**

Galyna BOYKO
INCREASING THE MOTIVATION TO STUDY THE LEXICO-SEMANTIC STRUCTURE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE DURING BINARY LESSONS WITH ULF **272**

Галина БОНДАР
ВПЛИВ ВИКЛАДАЧА НА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ **279**

Inna BORKOVSKA, Svitlana VOLKOVA, Inna ANTONENKO
POTENTIAL AND CHALLENGES OF INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO ENGLISH LANGUAGE TEACHING FOR LAW STUDENTS **284**

Тетяна БРАЦУН, Еліна САМОЙЛОВА
ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ ТА ЗАСОБИ ЇХ РОЗВИТКУ **289**

Михайло БРИЖКО
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. **295**

Тетяна БРИК, Ірина ГРИГОРОВА, Інна РЕБРІЙ
ЦІЛІ ТА ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПЕРЕКЛАДУ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ДИСКУРСУ **302**

Ліана БУДАНОВА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ **309**

Владислав БУЛИНІН
КВІНТЕСЕНЦІЯ ПОНЯТТЯ ЛІДЕРСТВА В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ США ТА УКРАЇНИ **315**

Тетяна ВАЛІЙОВА
ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЕОП MOODLE В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ **322**

Віталій ВАСИЛЕНКО, Галина ЛУКАНСЬКА, Людмила КОМАР
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ФАХІВЦІВ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ: РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ І КОМУНІКАЦІЙНИХ НАВИЧОК У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ **328**

Катерина ГАЛАЦИН, Алла ФЕЩУК, Аліна КОТКОВЕЦЬ
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ **335**

Ігор ГАРАСИМ
КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ США ТА УКРАЇНИ **342**

CONTENTS

HISTORY

Roman BEREST, Oleg PETRYK
FROM THE WORLD OPERA STAGE TO THE FRONT THE TRENCHES OF UKRAINE: A SYNTHESIS OF ART AND PATRIOTISM (TO THE 50TH ANNIVERSARY OF VASYL SLIPAK'S BIRTHDAY) **4**

Svitlana BILA, Viktoriia TELVAK, Sviatoslav ZHURAVLOV
MYKHAILO HRUSHEVSKY AS A RESEARCHER OF UKRAINIAN ROMANTICISM (THE EXAMPLE OF M. MAKSYMOVYCH) **11**

Lidiia BILICHENKO
NATIONAL POLICE OF MYKOLAIV REGION UNDER THE LEADERSHIP OF SERGII SHAYKHET (2020–2023) **19**

Vasyl BOSAK
FOOD SUPPLY OF LVIV DURING THE RESTORATION OF AUSTRIAN-HUNGARIAN RULE (JULY 1915 – DECEMBER 1916) **26**

Oksana HORBACHYK
EVOLUTION OF INDIA'S FOREIGN POLICY TOWARDS PALESTINE AND ISRAEL IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY **34**

ART STUDIES

Nataliia ASHYKHMINA, Viacheslav DASHKOVSKYI
THE MANIFESTATION OF THE SYNTHESIS OF THE ARTS IN THE EXAMPLE OF THE CONCERT GENRE **40**

Iryna BERMES
CONDUCTING AND CHORAL ART IN THE LIGHT PSYCHOLOGY OF CREATIVITY **47**

Olha BORYSENKO, Valeriia BOIKO, Viktor LYTOVCHENKO
PHILOSOPHY OF ART IN THE DIGITAL AGE AS A FACTOR IN THE FORMATION OF NEW MEDIA PRACTICES **54**

Svitlana BOROVYK, Yana PODAT, Kateryna MAMCHUR
TRADITIONS OF THE FLORENTINE CAMERA IN THE WORK OF ALESSANDRO SCARLATTI, JEAN RAMO AND CHRISTOF GLUCK **61**

Kateryna BORTNYK, Karina OSTROVSKA, Tetiana BRAGINA
THE ROLE OF VIRTUOSO TECHNIQUES IN THE ARTISTIC STRUCTURE OF WORKS OF UKRAINIAN FOLK DANCE STAGE ADAPTATION **67**

Tetiana BUKOROS, Oksana MAZNICHENKO, Anatoly SHAPOVAL
GROTESQUE STYLES IN DESIGN **75**

Serhii VAVRYSHCHUK
ORIGIN AND CONTENT OF THE FOLK SONG TEXTS IN THE HISTORICAL ORATORIO "THE WINDS BLOW" BY HANNA HAVRYLETS **83**

Wang LIWEN
FEATURES OF THE "CHINESE STYLE" AND ITS ARTISTIC EMBODIMENTS IN ACADEMIC PIANO MUSIC OF CHINESE COMPOSERS **92**

Marta VASYLEVYCH
FORMATION OF EXECUTIVE COMPETENCES STUDENT VIOLIN PLAYERS IN THE INSTRUMENTAL ENSEMBLE CLASS **97**

Honggang GAO
AMERICAN PHOTOREALISM OF THE 1970S: ON THE BORDER OF PAINTING AND PHOTOGRAPHY **102**

Viktoriya GIGOLAYEVA-YURCHENKO, Olena SMYRNA, Larisa DAVIDOVYCH
A CAPPELLA SINGING AS A FUNDAMENTAL COMPONENT
OF PROFESSIONAL TRAINING FOR VOCALISTS IN THE ACADEMIC GENRE..... **109**

Vadym HORBAL, Yaroslav HORBAL
THE SIGNIFICANCE OF THE EDUCATIONAL REPERTOIRE
IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A MILITARY CONDUCTOR..... **115**

Volodymyr GREK, Krystyna SHISHKARYOVA
STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF COMPETITIONS
AND FESTIVALS OF CHOREOGRAPHIC ARTS IN UKRAINE..... **122**

Nataliia DATSIUK
THE SACRED ART OF TERNOPIL REGION IN THE CONTEXT OF WESTERN UKRAINIAN
HISTORICAL AND ARTISTIC PROCESSES OF THE 20TH CENTURY..... **129**

Svitlana DOLESKO, Yevhenii SHYSHLIUK
ART WORKS OF MICAELA FLORES AMAYA: A SYMBIOSIS OF FLAMENCO
AND NAIVE ART..... **135**

Olexiy ZHADEIKO
LABYRINTHS OF INFINITY:
THE WAY TO YOURSELF BY UKRAINIAN PAINTER IVAN MARCHUK..... **143**

Igor ZHUKOV
CHANGING THE AESTHETIC ASPECTS OF INTERIOR PERCEPTION IN THE GLOBAL
WORLD WITH THE IMPLEMENTATION OF AI INTO THE DESIGN PROCESS..... **149**

Serhii KACHURYNETS
SIGNIFICANCE OF UKRAINIAN FOLK DANCE IN THE CULTURAL HERITAGE
OF UKRAINE..... **155**

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Bohdana AVRAMENKO
THE CONCEPT OF MULTIMODALITY IN LINGUISTICS
AND THE RELEVANCE AND REASONABILITY OF ITS RESEARCH..... **161**

Nataliia ADAKH, Nataliia SOVTYS, Nataliia HAVRYLIUK
NEOLOGICAL EXPERIMENTS OF LEONID TALALAI..... **166**

Tetiana ALEKSAKHINA, Nataliia USENKO
PHRASEOLOGISMS OF THE IDEOGRAPHIC FIELD “FLORA”..... **172**

Elina ANANIAN
TO THE ISSUE OF STUDYING MODALITY AS A FUNCTIONAL AND SEMANTIC CATEGORY
AND ITS MEANS OF EXPRESSION IN MODERN ENGLISH..... **179**

Tetiana BANDURA
THE CONCEPT OF “ARTIFICIAL INTELLIGENCE” IN THE PARADIGM OF TEXT CREATION
IN I. MCEWAN’S NOVEL “MACHINES LIKE ME”..... **184**

Yulian BARANETSKYI, Natalia KUNANETS
RECOGNITION OF HANDWRITTEN TEXT: MODERN APPROACHES AND CHALLENGES..... **190**

Olena BYELOZYOROVA
TABOO AS AN ETHNO-CULTURAL PREREQUISITE
FOR THE IMPLEMENTATION OF THE EUPHEMIZATION STRATEGY
IN GERMAN DISCOURSE (USING THE EXAMPLE OF THE VERBAL TABOO KREBS)..... **199**

Anastasia VEHESH
THE INFLUENCE OF THE ENVIRONMENT ON THE FORMATION
OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES (BASED ON THE MATERIAL
OF VLADYSLAV IVCHENKO’S NOVELS ABOUT THE BEST DETECTIVE)..... **206**

Vitaliia HARAPKO, Oksana PANCHENKO, Mariana HARAPKO
THE PHENOMENON OF SYNONYMY IN ICT TERMS IN ENGLISH-LANGUAGE PEDAGOGICAL TERMINOLOGY **213**

Marharyta HELETKA, Oksana KULIKOVA, Yevhen LEVIN
WAYS OF TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH-LANGUAGE STYLISTICALLY HETEROGENEOUS TEXTS OF AEROSPACE INDUSTRY PUBLICATIONS AND WEB SERVICES **220**

Olha HNATYSHEVA
AXIOLOGICAL POTENTIAL OF SACRALISMS IN MODERN WAR POETRY **231**

Oksana HORDII
INTEGRATION OF COUNTRY STUDIES IN TEACHING GERMAN: THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE **237**

Rostyslav DMYTRASEVYCH, Diana BIRIUKOVA, Alina YEVDOKYMOVA
STYLISTIC DEVICES IN MODERN MEDIA DISCOURSE IN ENGLISH **243**

PEDAGOGY

Iryna AFANASIIEVSKA, Nadiia POHORLETSKA
DEVELOPING WRITING SKILLS OF FUTURE MARINE ENGINEERS IN MARITIME ENGLISH COURSE **252**

Yana BECHKO, Liudmyla MOVCHAN, Svitlana KARYCHKOVSKA
CRITICAL THINKING SKILLS FORMATION IN THE PROCESS OF APPLYING THE CASE-STUDY METHOD IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING OF STUDENTS IN A NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATION INSTITUTION **260**

Svitlana BYKASOVA, Khrystyna SHAPARENKO
THE ROLE OF TUTORING IN BUILDING THE INDIVIDUAL EDUCATIONAL TRAJECTORY OF FUTURE TEACHERS **266**

Galyna BOYKO
INCREASING THE MOTIVATION TO STUDY THE LEXICO-SEMANTIC STRUCTURE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE DURING BINARY LESSONS WITH ULF **272**

Galyna BONDAR
LECTURER'S INFLUENCE ON THE FORMATION OF STUDENTS' MOTIVATION TO LEARN FOREIGN LANGUAGE **279**

Inna BORKOVSKA, Svitlana VOLKOVA, Inna ANTONENKO
POTENTIAL AND CHALLENGES OF INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO ENGLISH LANGUAGE TEACHING FOR LAW STUDENTS **284**

Tetiana BRATSUN, Elina SAMOILOVA
INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL ASPECTS ON THE FORMATION OF CREATIVE ABILITIES OF CHOREOGRAPHY STUDENTS AND MEANS OF THEIR DEVELOPMENT **289**

Mykhailo BRYZHKO
PECULIARITIES OF THE FORMATION OF LEGAL CULTURE OF STUDENT YOUTH IN THE LATE XX – EARLY XXI CENTURIES **295**

Tatyana BRYK, Iryna GRYGOROVA, Inna REBRIJ
GOALS AND PRINCIPLES OF TRAINING MILITARY UNIVERSITY CADETS IN THE TRANSLATION OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL DISCOURSE **302**

Liana BUDANOVA
CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL ETHICS OF AVIATION INDUSTRY TRANSLATORS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS **309**

Vladislav BULYNIN
THE QUINTESSENCE OF THE CONCEPT OF LEADERSHIP
IN THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL THOUGHT OF THE USA AND UKRAINE..... **315**

Tetiana VALIIOVA
EFFECTIVE USE OF EEP MOODLE IN THE PROCESS
OF HIGHER EDUCATION STUDENTS TRAINING FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES..... **322**

Vitaliy VASILENKO, Halyna LUKANSKA, Liudmyla KOMAR
INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING ENGLISH FOR MANAGEMENT
AND ADMINISTRATION PROFESSIONALS: DEVELOPING LEADERSHIP
AND COMMUNICATION SKILLS IN A PROFESSIONAL ENVIRONMENT..... **328**

Kateryna HALATSYN, Alla FESHCHUK, Alina KOTKOVETS
INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF FORMING FUTURE ENGINEERS'
ENGLISH-LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE..... **335**

Ihor HARASYM
THE CONCEPT OF PROFESSIONAL TRAINING FOR ECONOMISTS
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE USA AND UKRAINE..... **342**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 83. ТОМ 1
ISSUE 83. VOLUME 1

Редактори-упорядники
Микола Пантюк
Андрій Душний
Василь Ільницький
Іван Зимомря

Здано до набору 10.02.2025 р. Підписано до друку 28.02.2025.
Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 41,39. Зам. № 0325/197. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.